

Bács-Kiskun megye múltjából

é v k ö n y v

BÁCS-KISKUN MEGYE MÚLTJÁBÓL
XXIV.

**BÁCS-KISKUN MEGYE
MÚLTJÁBÓL
XXIV.**

Kecskemét, 2010

A kötet szerzői:

Apró Erzsébet, Cseri Gábor, Gyenesei József, Kemény János,
Kőfalviné Ónodi Márta, Major Zénó, Rigó Róbert, Sarlós István, Sóber Péter,
Sümegei György, Szabó Bence, Tánczos-Szabó Ágota

Szerkesztő:

dr. Gyenesei József

Lektorok:

Bánkiné Molnár Erzsébet (1., 3.), Blazovich László (14.), Csóti Csaba (10.),
Gál Zoltán (9.), Gyarmati György (15.), Hlobocsányi Norbert (12.),
Ittész Mihály (8.), Kaposi Zoltán (7.), Kőfalvi Tamás (11.), Lakatos Andor (2.),
Maruzsa Zoltán (13.), Miklós Péter (5.), Murádin Jenő (4.), Szalai Sándor (6.)

Az összefoglalókat fordította:

Bögös Ágnes

Korrektúra:

Tánczos-Szabó Ágota

Tipográfia:

Mudri Andor

ISSN 1217-6869

A kötet megjelenését támogatta:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

A kötetet kiadta:

Felelős kiadó:

dr. Gyenesei József levéltár-igazgató

A borítón: Első osztályos tanulók énekórája (BKMÖL XXXI. 5. 18. doboz. 3. sz. kép)

Előszó

A Bács-Kiskun Megyei Levéltár 2010-ben ünnepli fennállásának hatvanéves jubileumát, emellett azonban egy – a kiadványunkhoz szorosabban kapcsolódó – másik évforduló is az idei esztendőre esik: intézményünk harmincöt évvel ezelőtt adta ki a helytörténeti kutatások akkori legfrissebb eredményeit tartalmazó első évkönyvét. Az elmúlt három és fél évtized áttekintése rövid számvetésre is alkalmat ad. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az eddig megjelent huszonhárom periodikában közzétett tudományos írások igen komoly szerepet játszottak megyénk történelmének feltárásában. A mi feladatunk ennek az örökségnek a gyarapítása, annak érdekében, hogy szűkebb hazánknak, a Duna–Tisza közének múltját minél teljesebben megismerjük.

Jelen kötetben az intézményünk X. levéltári napján elhangzott előadások anyagát nyújtjuk át az Olvasónak. A helyi kultúrtörténet XIX–XX. századi időszakából szemezgető dolgozatok és forrásközlések sok egyéb mellett érintik az oktatástörténet, az egyesületi élet és a zenei művelődés témakörét is. A tanulmányok között egy, a levéltár közművelődési tevékenységét bemutató írás is található, amelynek mostani közzététele a fent jelzett évfordulók miatt különösen időszerű.

Remélem, hogy sorozatunk korábbi köteteihez hasonlóan a 24. számot viselő periodika is utat talál majd a helytörténet kutatóihoz, a tanulóifjúsághoz, valamint a múlt iránt érdeklődő megyei lakosokhoz. Mindnyájuk számára hasznos ismeretszerzést kívánok!

A szerkesztő

FEGYELMI KIHÁGÁSOK EGY XIX. SZÁZADI VIDÉKI GIMNÁZIUMBAN

Napjainkban sajnos egyre többször hallunk olyan fegyelmi vétségekről, súlyos rendbontásokról, sőt bűncselekményekről is, amelyeket diákok követnek el iskolájukban, nem egyszer tanáraik sérelmére. Ilyenkor elgondolkodhatunk a mai világ erkölcsi romlottságán, kereshetjük az általános társadalmi értékvesztettség okait, értelmezhetjük az egyre csökkenő tekintélytisztelet hatásait. A jelenség átfogó vizsgálata azonban nem nélkülözheti a probléma történelmi megközelítését sem. A korábbi időkben nyilván másfajta fegyelmi kihágások fordultak elő, más dolgokat tiltottak, mint napjainkban. Ami az 1800-as évek közepén deviáns magatartásnak tűnt, azon ma már talán senki nem botránkozna meg, amit akkor szigorúan tiltottak, ma már ártatlan, általánosan elfogadott tevékenységnek számít. Egy intézmény működéséhez szükség van szabályokra, így mindig is léteztek iskolai törvények, amelyeket az iskola vezetői törekedtek betartani és betartatni. Hogy ehhez manapság milyen eszközök állnak rendelkezésükre, nem célunk kutatni. Ám az biztos, hogy sok mai diák meglepődne, ha egy száz–százötven évvel ezelőtti fegyelmi szabályzat szerint kellene eltöltenie napjait az iskolában és az esetleges vétségekért a korabeli büntetéseket kellene elviselnie.

Egy vidéki középiskola, az idén 200 éves fennállását ünneplő kiskunfélegyházi gimnázium példáján nyomon követhetjük, hogy az 1800-as években milyen fegyelmi kihágások fordultak elő az iskola életében és ezeket milyen retorziók követték.

A félegyházi gimnázium rövid története

A kiskunsági Félegyháza puszta a török hódoltság után 1743-ban települt be újra, és már két évvel később, az első népességi összeírásban találkozhatunk az „iskola ház” elnevezéssel.¹ Ez még egy egytanítós, elemi ismereteket nyújtó intézmény volt, ahol kezdetben a plébános, majd világi tanító működött. Negyedszázadon át ez az egyetlen iskola is ki tudta elégíteni a művelődési igényeket, később azonban már kéttagozatúvá fejlesztették a tanodát, a lányok számára pedig külön tanítót fogadtak. Az 1777-es országos iskolareform által előírt háromosztályú iskola Félegyházán csak 1783-ra valósult meg.² 1808-ra elkészült egy új, öt tantermes iskolaépület, amely alkalmas volt arra, hogy egy magasabb fokú oktatási intézmény kapjon benne helyet. Erre annál is inkább szükség volt, mert a város lakossága már közel 12 000 főt tett ki, s egy ilyen népes városban megnőtt az igény a gyermekek emeltebb szintű képzése

¹ MEZŐSI Károly: Az iskolaügy Kiskunfélegyházán a XVIII. Században. In: A kiskunfélegyházi Állami Tanítóképző Intézet 1937/38. évi értesítője. 1938. 3–17. o.

² MEZŐSI Károly: Az algimnázium története 1809–1891. In: A Kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium Emlékkönyve fennállásának 150. évfordulója alkalmából. Kiskunfélegyháza, 1960. 32. o.

íránt is. A helyi iskolák kezdetleges volta miatt ugyanis a gyermekek oktatása már korán abbamaradt, más városban működő magasabb szintű intézményekben való taníttatásuk pedig nagy költséget jelentett a szülők számára.³

A városi tanács egy magánjellegű (tehát önálló vizsgáztatásra és bizonyítvány kiállítására nem jogosult), négyosztályos, kéttanítós ún. „*grammaticalis oskola*”, vagy „*deák oskola*”, más néven „*kis gymnasium*” létrehozását döntötte el, amely 1809-ben meg is kezdte működését. Az intézmény fölött a kecskeméti piarista gimnázium gyakorolt felügyeletet, az iskola igazgatója pedig egészen 1886-ig a mindenkori félegyházi plébános volt. Bár a „*kis gymnasium*” 1815-ben elnyerte az önállóságot, egészen 1825-ig csupán két tanár oktatta az összevont osztályokat, ez évtől fogva alkalmaztak négy tanárt a négy osztályban.⁴

1854-től kezdődően hét évig nem működött az iskola, 1861-ben nyitotta meg kapuit újra, immár „*al gymnasium*” néven. A fejlődés következő állomása 1891 volt, ekkor engedélyezték az iskola ötödik osztályának megnyitását, ezzel a félegyházi algimnáziumból főgimnázium lett. Az intézmény 1897-ben költözött új épületbe, ma is itt működik. A gimnázium 1922-ben felvette Szent László király nevét, ez 1948 után I. Lászlóra változott. 1956-tól napjainkig az iskola korábbi tanítványának, a félegyházi születésű Móra Ferencnek nevét viseli.

Fegyelmi szabályok és azok változása

A félegyházi gimnáziumban a tanulók magatartását a kezdeti időkben a felsőbb helyekről (a helytartótanáctól, később a vallás- és közoktatási minisztériumtól, tanterületi főigazgatóságoktól) kapott törvények szabták meg.⁵ Ezek, a helyi sajtóságokat még nem tartalmazó, központilag kiadott iskolai szabályzatok tárgyalták a vallásgyakorlás kérdéseit, hangsúlyozták az uralkodónak, a hatóságoknak és tekintélyeknek kijáró tisztelet fontosságát, taglalták a tanulmányi mulasztások és fegyelmi vétségek eseteit, valamint tartalmazták a megrovások és büntetések fajtáit is. Már kifejezetten a félegyházi gimnázium számára készült a helyi iskolaigazgató aláírásával ellátott, 1873-ból, illetve 1887-ből származó, nyomtatásban is megjelent fegyelmi szabályzat.⁶ Az ezekben foglaltakról a diákok eleinte csak úgy szereztek tudomást, hogy a tanárok felolvasták az iskolai törvényeket az ifjúságnak, a legkorábbi időben ezt ha-

---

³ MEZŐSI Károly: Az algimnázium története 1809–1891. In: A Kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium Emlékkönyve fennállásának 150. évfordulója alkalmából. Kiskunfélegyháza, 1960. 33–36. o.

⁴ Uo. 44. o., 53–55. o.

⁵ Ehhez lásd: *Protocollum Gymnasii Minoris Félegyháziensis Comanus in Anno 1809.* (a továbbiakban: *Protocollum Gimnasii*) Kiskunfélegyházi Kiskun Múzeum; Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) VIII. 57. A Kiskunfélegyházi Városi Algimnázium (1894-től r. kat. Főgimnázium, 1923-tól Szent László Reálgimnázium) iratai (a továbbiakban: VIII. 57.) 561/1864. Iskolai törvények; BKMÖL V. 143/b. Kiskunfélegyháza Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok. L. 36. F. 1. CS. 1. 1869. *Gymnasiumi rendtartás és fegyelem.*

⁶ BKMÖL VIII. 57. 1873. Fegyelmi szabályok a kun-félegyházai algimnáziumban; és uo. 173/1887. Fegyelmi szabályzata a kun-félegyházi városi kath. algimnáziumnak.

vonta megtették⁷, később már egy tanévben csak egyszer, de ha gyakran előfordultak kihágások, akkor akár többször is. Utóbb, a beiratkozásnál minden tanuló megkapta a fegyelmi szabályok egy-egy nyomtatott példányát. 1889-ben az igazgató ezt írta év végi beszámolójában: „Különös gondot fordítottunk arra, hogy az először beiratkozó tanulók szülei szintén kapjanak egy-egy példányt a rendtartási szabályokból, hogy azokat megismerve a tanárokkal contactusban működhessenek az ifjúság erkölcsi nevelésének előmozdításában.”⁸

Az iskolai törvényekből – az általános, javarészt ma is érvényes erkölcsi és illemszabályokra vonatkozó kitételeket mellőzve – most csak azokat emeljük ki, amelyek a mai olvasó érdeklődésére számot tarthatnak.

A fegyelmi szabályzatok először az iskolán belüli viselkedés normáit körvonalazták.

„Mivel a tanintézeti épület és a tanterem oly hely, hol az ifjú saját jövő boldogságának alapját veti meg, mellőzendő benne minden, mi ezen nagy cél méltóságával ellenkezik. Ilyenek: a lárma, illetlenkedés, mások faggatása, pörlekedés, veszekeedés.”⁹ A rendtartás figyelmeztetett továbbá a pontosságra, a tiszta és illedelmes öltözetre, a tanóra alatti csendre és a figyelemre. Hangsúlyozta továbbá, hogy „iskolai kézi könyveken kívül más könyvet, vagy akármely szert, melyre ott szükség nincs, magával hozni elkobzás terhe alatt tilos”¹⁰, valamint „az előadásokra későn jönni, azokat szükségtelen kimenés, egymás kikopogtatása által, vagy bármily módon zavarni, szigorúan tiltatik.”¹¹ Tilos volt ezen kívül a ruhák és egyéb használati tárgyak eladása, azok megvétele más tanulótól, cserébe adása, elzálogosítása, a pénzkölcsönzés, valamint „a hazai vagy iskolai feladványoknak [írásbeli dolgozatoknak] mástóli átcsempészése.”¹²

A fegyelmi szabályok az iskolai viselkedési normák előírásától fokozatosan tértek át az iskolán kívüli élet bizonyos pontjainak szabályozására. „A lépcsőkön való szaladás, ugránozás, taszigálás [...] szigorúan tiltatnak. Az utcákon és az iskola épület előtt, valamint vásár- és ünnepnapokon a templom előtt való csoportosulás, céltalan időzés, futkározás, kiabálás, fütyülés oly tettek, melyek az ifjúság irányában csak rossz ítéletekre nyújthatnának alkalmat. Az iskolai padokon való faragás, rajzolás és írás a tanintézeti, vagy bármely épülethez tartozó falakon, azok bemocskolása vagy rongálása [...] tilos.”¹³

Az intézmény próbálta az iskolán kívüli életet is minél hathatósabban befolyásolni, megszabni, hogy mit ne tegyen a diák szabadidejében. A mai házirendektől igen szokatlan módon a XIX. századi szabályzatok a diákok iskolán kívüli viselkedését,

⁷ Protocollum Gimnasii 27. lap.

⁸ BKMÖL VIII. 57. 88/1889.

⁹ BKMÖL VIII. 57. 561/1864. 12. pont; 173/1887. 7. pont.

¹⁰ Uo. 10. pont.

¹¹ Uo. 12. pont

¹² BKMÖL VIII. 57. 561/1864. 18., 22. pont; 173/1887. 21. pont.

¹³ BKMÖL VIII. 57. 561/1864. 19–20. pont, 173/1887. 17–19. pont.

szabadidős tevékenységét is igyekeztek megfelelő keretek közé szorítani. E törekvés abból a meggyőződésből fakadt, hogy az iskolák elvárták tanulóiktól, hogy ne csak az iskola falain belül, hanem annak kapuján kívül is az intézmény diákjának tekintsek magukat, s ennek megfelelő normákat kövessenek.

Egyleteket, társulatokat alakítani a tanári kar tudta és beleegyezése nélkül nem lehetett, színházat látogatni csak igazgatói (később osztályfői) engedéllyel volt szabad. Az 1864-es és 1873-as szabályok határozottan tiltották a diákok számára a színdarabok rendezését és az azokban való szereplést, az 1887. évi szabályzatból azonban ez a kitétel már hiányzott. A legszigorúbban és legrészletesebben az 1864-es szabályzat intézkedett az iskolán kívüli tevékenységekről. *„Nem kevésbé tiltatik főleg a nyilvános helyeken dohányzás és szivarozás, a fegyverek vagy sértésre használható botnak hordása, télen a jégen veszélyes helyeken csuszkálás, nyáron a csolnakázás, valamint a helybeli hatóság által e czélra különösen kitűzött helyeken kívüli fürdés, és az ily kitűzött helyeken is a tanuló uszó gatyát venni, s az egyéb közönséget a lehetőségig kerülni igyekezzenek. Tiltatik továbbá a pénzre üzött kártyázás, tekézés, Billiárd vagy bár mely játék. Tiltatnak még az úgynevezett »pecskezés«, sárkány eresztés, a kuglizás, élőfáknak sétatereken, kertekben, útczákon 's bár mely más helyeken rongálása.”*¹⁴ Az 1873-as szabályzat tiltotta még a „csigázást”¹⁵, az 1887-es pedig a madarak s tojásaik pusztítását, ám itt már nem szerepelt a tilalmas játékok hosszú felsorolása.¹⁶ Az 1887-es szabályzat nem csak ebben volt liberálisabb. Míg az 1864-es szabályzat szerint *„Azon gyászos következményeknél fogva, melyek a tanuló ifjúságot már annyiszor érték a kávéházak, korcsmák és illetlen helyekrei menetel miatt, ezek az ifjúság irányában veszedelmeseknek nyilatkoztatnak és látogatásuk a legszigorúbban tiltatik”*¹⁷, addig az 1887-es szabályzat már megengedte a diákoknak ezen mulatóhelyek felkeresését, igaz csak szülői, vagy azok helyettesei felügyelete mellett, akik *„a tanuló illő magaviseletéről kezeskedhetnek.”*¹⁸ A tanulók esti kimaradásának szabályozásánál is enyhült a korábbi szigor. 1864-ben a diákok télen este legkésőbb 6, nyáron este 8 órakor kötelesek voltak szállásaikon lenni, 1887-ben csupán a télen este 8, tavasszal és ősszel 9, nyáron pedig az este 10 óra utáni kimaradást tiltották meg.¹⁹

¹⁴ BKMÖL VIII. 57. 561/1864. 29. pont. Az utolsó mondat utólagos betoldás. A budapesti tankerület királyi főigazgatója csak ezzel a toldalékkal engedélyezte és hagyta jóvá a fegyelmi szabályokat. A „pecskezés” alatt – a főigazgatói kiegészítés szerint – a „mindkét végére meghegyesített fácskának más nagyobbal határozatlan 's a játékosztól nem függő irányban ütése” értendő. (A peckezés, mint ütőfával röptető csoportos sportjáték „bigézés” név alatt is ismert volt. – Magyar Néprajzi Lexikon, Budapest, 1977. I. 284. o.)

A kuglizás eltiltását a főigazgató az alábbiakkal indokolta: „[Tilos a] kuglizás, mely az eredményezhető veszélyeket leszámítva, különben is nagy részt csak tilos helyeken gyakorolható.” BKMÖL VIII. 57. A budapesti tankerület kir. főigazgatójának 1864. június 2-án kelt, 640/864 sz. levele a városi algimnázium igazgatóságához.

¹⁵ BKMÖL VIII. 57. 1873. Fegyelmi szabályok a kun-félegyházai algymnásiumban 19. pont. Csigázás alatt a facsiga hajtása, pörgetése értendő.

¹⁶ BKMÖL VIII. 57. 173/1887. 26. pont.

¹⁷ BKMÖL VIII. 57. 561/1864. 27. pont.

¹⁸ BKMÖL VIII. 57. 173/1887. 22. pont.

¹⁹ BKMÖL VIII. 57. 561/1864. 30. pont; 173/1887. 27. pont.

A politikai helyzet is befolyást gyakorolt a gimnáziumi fegyelmi szabályzatok kidolgozására. Míg az 1864-es szabályok – nyilván a gyülekezési jog korlátozása jegyében – tiltották a titkos társulatok alakítását, a megkülönböztető, főleg tiltott jelvények viselését, a nyugtalanító álhírek terjesztését, sőt még a tanárokat megtisztelő fáklyás zene adását is,²⁰ addig ezek a kitételek már nem szerepelnek a későbbi, kiegyezés utáni fegyelmi szabályokban.

A korábbi szabályzatok tartalmazták még a következőket is: „*Őrizkedjék minden tanuló a más nemzetiségek vagy más vallásúak iránti ellenségeskedésrei ingerléstől, a más állapotnak, főleg kézművesek, iparosok faggatása és megsértésétől.*”²¹ „*Mást megvetni vagy kigúnyolni, azért mert más vallásu vagy nemzetiségű tilos, ugyszintén tiltatik a káromkodás vagy mocskos beszéd is.*”²² Az 1887. évi szabályzatban már nincsenek benne ezek a tilalmak. Ehhez hozzájárulhatott az a tény is, hogy Félégyházán az 1880-as évektől kezdődően fokozatosan nőtt a más vármegyéből, különösen Torontál vármegyéből származó idegen ajkú (főleg német anyanyelvű) diákok száma. Az 1889/1890-es tanévben például a helyi algimnáziumban tanulók összlétszámának 26%-a volt német anyanyelvű.

Az 1869-ben kiadott „*Gymnasiunai rendtartás és fegyelem*” című nyomtatott miniszteri utasítás összefoglalta az iskolákban alkalmazható büntetések és megrovások különböző fajtáit. E szerint a legenyhébb fenyítés a „*magános*” figyelmeztetés és intés, ezt követte a nyilvános megdorgálás (osztályfőnök, igazgató vagy súlyosabb esetben a tantestület előtt), majd a tanórán túli „*iskolában marasztás*” tanári felügyelet mellett. A becsületéretre hatott az a fajta megrovás, mikor a diákokat az iskolában „*alsóbb helyre rendelték át*”, vagy a padon kívül kellett állnia a tanítás ideje alatt. A tanuló bezárása már a komolyabb büntetések közé számított. A bezárás csak nappal, előadásokon kívüli időben történhetett, „*mindenkor komoly szellemi foglalkozással kapcsolatban.*” A bezárás ideje elhúzódhatott, de egy nap hat óránál, összesen pedig 12 óránál tovább nem terjedhetett.

A büntetések közül az iskolából való kizárásnak volt a legsúlyosabb következménye. Indokolt esetben először a diák csendes eltávolítását kezdeményezte az intézmény vezetősége, vagyis azt tanácsolták a szülőknek, hogy az illető tanulót vegyék ki a gimnáziumból. Ha ezt nem teljesítették, akkor az iskolának jogában állt a tanuló kizárását határozatilag kimondani. Ha a tantestület indokoltnak tartotta, kezdeményezhette a legkomolyabb büntetés kiszabását, azaz javasolhatta a Közoktatásügyi Minisztériumnak az érintett tanuló kitiltását az ország összes tanodáiból.

A fegyelmi szabályok nem tartalmaztak még csak utalást sem a testi fenyítésre. Pedig a korábbi időkben a verés és a korbácsütés mint a büntetés módja nem volt ismeretlen a félégyházi gimnázium tanulói előtt sem, mint azt a következőkben látni is fogjuk.

---

²⁰ BKMÖL VIII. 57. 561/1864 23–25. pont.

²¹ Uo. 26. pont.

²² BKMÖL VIII. 57. Fegyelmi szabályok a kun-félégyházai algymnásiumban 1873. 20. pont.

Fegyelmi ügyek

A XIX. században is többé-kevésbé azokért a fegyelmi vétségekért lehetett rossz jegyet kapni magatartásból, mint manapság. Akkor az „*erkölcsi viselete kevésbé szabályszerű*”, illetve „*rossz*” kifejezéssel illették a rendbontó tanulókat. Álljon itt néhány példa a tantestületi jegyzőkönyvekből²³, hogy milyen „*kihágásokért*” róttak meg diákokat: óraközi rendetlenkedés, fegyelmezetlenség, engedetlenség, türehtelen magaviselet, tanszerek nélküli megjelenés, tanárral szemben tanúsított kihívó, tiszteletlen vagy illetlen viselkedés, káromkodás, ütlegetés, csendzavarás, lopás, verekedés, tanórák igazolatlan mulasztása, társakkal való civakodás, későn járás, dolgozatoknak „*többszöri lelopása*”, istentisztelet elmulasztása, veszekedés, csúfolódás, illetlen beszélgetés, alattomoság.

A „*hanyag és erkölcsi kifogás alá eső tanulók megrovása*” – a nagyobb nyomaték kedvéért – az igazgató által az osztályfőnök jelenlétében történt, azon megjegyzéssel, hogy „*meg nem javulásuk esetén az egész gymnasiumi ifjúság előtt nyilvánosan meg fognak dorgáltatni.*”²⁴

A nyilvános megszégyenítésnek volt azonban egy ennél sokkal kellemetlenebb példája is, mégpedig a vétkesek testi fenyítése, nevelő és elrettentő céllal az egész tanulóifjúság előtt.

A diákok verésére, sőt verettetésére már az egész korai időkből van példa. A városi tanácshoz 1836-ban érkezett panasz szerint egyik tanár a kisgimnáziumban az olyan gyermekre, aki a „*veretetés alatt jajgat, tsupán jajgatásáért mindenkor többet szokott vágatni, mint sem olyanra, ki azt a' nélkül ki álja.*”²⁵ A testi fenyítés általános elfogadottságát bizonyítja, hogy a panaszosok nem a verés pusztá tényét kifogásolták, csupán az „*igazságtalanul*” kirótt többlettüetések. A testi büntetés súlyos, de elterjedt és bevett voltát az alábbi esetek is bizonyítják.

1835-ben a tanulók egész tömegének testi büntetésére került sor, mert – dacolva az iskolai törvények szigorával – pünkösdi ünnepén, késő este az egyik tanuló szállásán „*magánbálat*” rendeztek, ide muzikusokat és lányokat is hívtak. A négy főbűnöst az egész ifjúság előtt kimért 12 pálcaütésre ítélték, az egyik leginkább vétkes tanulót ezenkívül még külön egynapi elzárással, illetve kenyéren és vízen való koplalással büntették. Hat tanuló kapott még 6-6 pálcaütést, öten pedig négy ütést.²⁶ 1827-ben három tanuló a vallási kötelességek („*szent gyakorlatok*”) elmulasztásáért „*az ifjúság gyülekezetében*” tíz korbácsütéssel bűnhődött.²⁷ Hasonló büntetésben volt része annak a három negyedikes diáknak is, akik 1828-ban, karácsony ünnepén a templomban illetlenül és szófogadatlanul viselkedtek. Egyikük 12, a másik kettő

²³ A kiskunfélegyházi algimnázium jegyzőkönyvei 1872/73–1877/78, 1883–1892. Kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium irattára.

²⁴ A kiskunfélegyházi gimnázium tantestületi jegyzőkönyvei. A gymnasium tanárkara 1886. november 1-jei I. időszaki ellenőrző tanácskozmányának jegyzőkönyve. Kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnáziumának irattára.

²⁵ BKMÖL V. 101/a. Kiskunfélegyháza Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek. Protocollum Politicum 19. 267. lap, 1836. augusztus 26-i tanácsülés jegyzőkönyve.

²⁶ Protocollum Gimnasii 187. lap.

²⁷ Uo. 64. lap.

pedig 8-8 korbácsütésre ítéltetett, a büntetést ráadásul súlyosbították két napi böjtöléssel egybekötött elzárással is.²⁸ Bár az iratokból nem derül ki, hogy mit jelentett „Kubik Mátyás negyedéves tanuló szerencsétlen ügye” 1821-ben, de a vétkeket az egész ifjúság előtt példásan megbüntették: két negyedikes tanulót 12, illetve 6 korbácsütés, egy másodévest pedig 12 vesszőütés elszenvedésére ítélték.²⁹

A későbbi időben is szokás volt még a vétkes tanulók testi fenyítése. Egy 1868-ban történt fegyelmi kihágás részletes leírása és az elkövetőkre kiszabott büntetés is megtalálható a korabeli iratanyagban.³⁰

„Polánszki János IV. és Meres Ferencz III. oszt. tanulók közelebb múlt Martius hó 22, 23, 24, 25, 26, és 27ik napjain némely, a kecskeméti Főgymnásiumból kicsapott csavargókkal szövetkezvén, a fennálló iskolai törvények ellenére a legbotrányosabb kihágásokat követték el.

Polánszkinak ugyanis nem volt elég, hogy 24én este a nevezett csavargókkal együtt a korcsmában éjjeli 12 óráig dorbézolván, szülői által ruházat- és élelemre küldött egész pénzecskejét részegítő italokra pazarolta, s csak éjjél után vetődvén lakására, másnap reggel a mértékletlen élet folytán bekövetkezett betegség- és mámoros állapot által, valamint a búzaszentelési szent körmenet-, úgy az iskolai törvények felolvasása ünnepélyén is akadályozva lőn megjelenni, hanem a fertelmes korcsmai tivornyát a csavargó büntársakkal még 26án azaz vasárnap este, tehát a törvények felolvasása utáni napon is botrányosan ismételte, magát adósságba verte, s ennyi és ily vakmerő törvényszegéseit még hétfő- és keddi iskolai előadások elhanyagolásával is tetőzte.

Meres Ferencz III. oszt. növendék pedig ugyancsak múlt hó 22, 23, 25, 26 és 27én este, tehát még azon a napon is, melyen az iskolai törvények előtte ismételve felolvastattak, részint magányosan, részint pedig ugyanazon kicsapott csavargókkal a korcsmában késő éjjelekig részegeskedvén, szülőinek véres filléreit még Polánszkinál botrányosabb mértékben és bűnösebb módon fecsérelte el, a mennyiben atyja kontójára kölcsön felvett pénzeiből többbizben részegítő italokkal vendégelte meg a földönfutó naplopókat, s ezekkel még hétfőn iskolai előadások idején sem átalott egész nap tétlenül csavarogni szanaszét a városban.

[...] a gymnasiumi Elöljáróság, mint az ifjúság közérkölciségének törvényes őre, tekintetbe véve ezen, tanintézetünkben eddig hallatlan kihágások rendkívül botrányos voltát, valamint azt is, hogy Polánszki ez évben már hasonló kihágás miatt saját osztálya előtt testileg fenyítettett, Meresnek pedig az akkori bünténybeni részessége utólagosan szinte bebizonyult, s azonkívül könnyelmű fecsérése miatt osztályfőnöke által is már több ízben megdorgáltatott, mindkét bűnöst a Gymnasium összes növendékei jelenlétében nyilvános megfeddés – 10 súlyos korbácsütés –, egy napi kenyér- és vizen töltendő börtönnel fenyíteni, s egyszersmind igazgatóilag tudokra adatni határozta, hogy ezen vagy ezekhez hasonló büntényeknek csak egyszeri ismétlése esetében is a Gymnasiumból irgalom nélkül ki fognak záratni.”

²⁸ Protocollum Gimnasii 71. lap.

²⁹ BKMÖL VIII. 57. Kivonat a gimnázium 1820/21. tanév 2. félévének tantestületi jegyzőkönyvéből.

³⁰ BKMÖL VIII. 57. 1868. május 3-i, Polánszki János IV. és Meres Ferencz III. osztályos tanulók által elkövetett kihágások ügyében felvett tantestületi jegyzőkönyv.

Az alábbi, testi sértést okozó büntett 1870-ben történt. Az igazgatóság ekkor szükségesnek látta a kiszabott kemény testi büntetés végrehajtása előtt a felsőbb tanhatóság jóváhagyását kérni.³¹

„Schwarz Mihály gymnasiumi IV. osztálybeli tanuló [...] folyó hó 17-én, midőn a délutáni előadásokra jőne, zsebkése nagy ágát egy, az utcán vele szemközt jövő kereskedő inas jobb válla alá dőfte úgy, hogy általa jelentékeny vérvesztést okozott.

[...] kitűnt a szembesítésekből, mikép vádló és vádlott közt régebben folyt már az ellenségeskedés és a személybiztonságnak ez erőszakos megtámadása csak következménye volt többrendbeli kölcsönös keserítéseknek.

Tekintetbe véve tehát, hogy nevezett Schwarz Mihály tanuló ellen, ki már 4-ik éve tagja a tanintézetnek, ez esetet leszámítva komolyabb kifogás még nem emeltett, valamint a sértésnek súlyosabb következményei nem lettek, nem különben, hogy a vétség elkövetésekor nem ő volt a kezdő fél és így a cselekmény kiszámítottan nem tekinthető, de figyelembe véve azt, hogy ily esetnek csekély büntetésseli elütése nagy erkölcsi kárt okozna az ifjuság magatartására nézve: fennjelölt tanári szék tettest az egész ifjuság előtt kiállandó 6 korbács ütésre és 8 órai böjt elszenvetésére ítélte, és pedig azon reményben, hogy ezt mind a fenn tisztelettel címzett fő Tanhatóság helyben hagyandja, mind az ifjunak, ki ezt valóban megérdemlé, erkölcsi javára fog válni.”

A felsőbb tanhatóság azonban – humánusabb szemléletet követve – nem adta beleegyezését a testi fenytetéshez. *„Miután a jól felfogott tanítási módszer keretébe sem illő oly büntetésnek [alkalmazása, mely] a tanári testület részéről indítványoztatott, a gymnasiumi ügyrendtartásban egyáltalán nem engedélyeztetik, továbbá a testi büntetések behozathatása iránt [...] felsőbb helyen döntő határozat még nem hozatott”,* ezért a nevezett tanuló büntetését *„egymásután következő 3 szünnapon át 4-4 s így együttvéve: 12 órai bezáratás”-ra* változtatta.³²

Ezt az esetet követően már nem találkozunk a félégyházi gimnázium iratai között testi fenytetésre vonatkozó utalásokkal.

Egyre gyakrabban élt az igazgatóság azonban az iskolából való kizárás eszközeivel. Míg 1812 és 1831 között csupán egyszer történt meg, hogy egy tanulót *„hanyagság és engedetlenség miatt az iskolából elbocsátottak”,*³³ addig ez a későbbi időben egyre többször fordult elő.

Egy 1864-ből származó fegyelmi tárgyalás jegyzőkönyvéből³⁴ kiderül, hogy milyen súlyos vétségek, sőt bűncselekmények miatt tilthattak ki valakit az intézményből.

³¹ BKMÖL VIII. 57. 1870. december 30-án kelt, Schwarz Mihály ügyében a félégyházi gimnázium igazgatósága által a budapesti tankerület főigazgatóságához címzett levél.

³² BKMÖL VIII. 57. 1871. január 27-én kelt levél, melyet Lutter Nándor helyettes tankerületi főigazgató küldött a kiskunfélégyházi alimnázium igazgatóságához.

³³ Protocollum Gimnasii anyakönyvi rész, 1818/19-es tanév II. szemeszter, a nevezett tanuló Kováts (Steph) István.

³⁴ BKMÖL VIII. 57. 1864. július 13-án kelt, Szervinszky József I. oszt. tanuló kitiltatása tárgyában felvett jegyzőkönyv.

„Szervinszky József 15 éves [...] jelenleg I. osztálybeli tanuló ezen tanácskozmány előtt önként bevallván, hogy a [bizonyítékul idecsatolt] levelek nem állítólagos gyámja Vilcsek Ferencz [...] szolgabíró által irattak, hanem hogy azokat ő – hanyagsága és rossz erkölcsi viseletének osztályozására kihatandó eredményétől eleve tartva – tanárának megvesztegetését célzó szándékkal, bizonyos, a kecskeméti felgymnasiumból szinte időközben kimaradt, s jelenleg a »gyolcsos tótokkal« kóborló ifjúnak mondotta tollába, a [bizonyítékul idecsatolt] iskolai bizonyítványt pedig ő maga sajátkezűleg írta. Mindezekből pedig világosan kiderülvén:

1or hogy ezen ifju megkezdett csalásait [...] még akkor is megátalkodottan folytatá, midőn levélgyártási ügyessége tanára előtt már tudva lévén, azért házibörtön fogsággal is fenytettetett

2or hogy a [csatolt] iskolai bizonyítvány kiállításával kétségbe nem vonható hamisítást követett el, melyet még nagyobb tetézendő [...] egy igazgatói aláírás- s hivatalos pecséttel ellátott bizonyítvány kicsikarására nemcsak tanára befolyását iparkodék álnokul felhasználni, hanem ennek kieszközlését személyesen is megkísérlé, kétségkívül azért, hogy – mint ezen nézetet nevezett ifjunak lágy fémekbei véso ügyessége igazolja – azok utánzása által [a csatolt] bizonyítvány alaki hiányait kipótolhassa, s végre

3or hogy a [csatolt] levélben észrevétlenül bevallá [...], miszerint a kezéhez küldött kosztipénzt elsikkasztotta, s így gazdáját a jelen súlyos életviszonyok között tetemesen megkárosította.

A félegyházi algymnasiumból, az ezen tanintézetet látogató növendékek romlatlan erkölcsisége s általában a közerkölcsiség érdekében, a fennálló iskolai törvények értelmében ezennel kitiltatik, mint csaló, hamisító és sikkasztó.”

Ha más vétségekért is, de hasonló büntetést érdemelt 1884-ben egy rossz magaviseletű tanuló.³⁵

„[...] Kis Ferdinánd bizonyos nem jó hírben álló Csáky nevezetű lányokhoz járt, s oda több társát is elcsábította, ott aztán táncmulatságokat rendeztek és kártyáztak is, de nem pénzre, a fő vezető mindenben Kis Ferdinánd volt. Továbbá Kis Ferdinánd nem csak anyjával bánt rosszul, hanem tanárai és tanuló társai ellen is a legbrutálisabb és bosszúálló kifejezésekkel élt, nevezetesen Dr. Káplány Antal és Trungel János valamint Holló tanár urak ellenében több társa előtt oly nyilatkozatot tett, hogy őket agyon fogja ütni. [...] tekintve, hogy [a nevezett tanuló] elég idős már tetteinek megfontolására³⁶ [...] mint olyan, ki erkölcsileg társait is romlásba vezeti, az intézetből kizárassék.”

Egyes esetekben – kisebb vétségeknél, vagy ha volt más megoldás – eltekintett a tanári kar a diák iskolából való kizárásától. Erre szolgál például a következő, 1876-ban történt eset.³⁷

³⁵ A félegyházi gimnázium tantestületi jegyzőkönyvei. 1884. március 26-án Kis Ferdinánd tanuló és társai fegyelmi ügyében tartott, VIII/1883-84. számú tanári székülés. A Kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium irattára.

³⁶ Kiss Ferdinánd ekkor 17 éves volt. Lásd uo.!

³⁷ A félegyházi gimnázium tantestületi jegyzőkönyvei. 1876. április 4-én tartott rendkívüli gyűlés jegyzőkönyve. A Kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium irattára.

„[...] Kristóf József I.ső oszt. tanuló, midőn folyó évi mart. 31én a szépírás óra alatt kötelességének teljesítésére figyelmeztetve lett volna, a tanár úr eme figyelmeztetését Kristóf József illetlen, sértő és botránys magaviselettel fogadta. A bűntény a gymnasiumból való eltávolítással lett volna megbüntetve, de [a sértett tanár] kérelmére a gyűlés a következőt határozta: [...] a tanuló meggondolatlan nyilatkozata és magaviselete által előidézett botránnyt némileg jóvá tegye, a javulás érzelmei között kérjen bocsánatot Fekete Imre tanár úrtól, az igazgató, tanári kar és az összes ifjúság előtt, ezenkívül két szünidőre eső napon bezárassék és pedig húsvét hétfőn reggeli 8-tól d. u. 4ig, fehérvasárnap szinte 8tól 4ig, szigorú böjt mellett. Végre Kristóf József tanuló atyja igazgató úr elé idézendő, hogy gyermeke bűnének nagyságáról értesüljön.”

Egy 1886-os jegyzőkönyvben Baksay József tanár adta elő az öt ért sérelmet.³⁸

„[...] Jelen szünidő alatt már többször tapasztaltam azt, hogy Tarjányi Ödön II. oszt. tanuló tiszteletlenséget tanúsít irányomban, s még kalapot sem emel, ha velem találkozom. A midőn tegnap vele újból találkoztam, oly módon akartam illemszabta kötelességére figyelmeztetni, hogy magam üdvözöltem őt. Erre nevezett tanuló üdvözlétemet vigyorogva viszonzta és a következő sértő szavakra fakadt: »Te nekem nem parancsolsz, hogy köszönjek.« »Én nem vagyok köteles egy taknyos tanárnak sem köszönni.« »Nem félek én azért felmenni az iskolába.« [...] a tanári testület [...] Tarjányi Ödön [...] tanulótól, ki különben is két tárgyból megbukott, megtagadja a jövő tanév elején a gymnasiumba való felvételt, amennyiben jelentkezék.”

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a félegyházi gimnázium életének eme 80 éve alatt viszonylag kis számú volt a súlyos kihágások és az ezeket sújtó szigorú büntetések száma. Így egy csokorba gyűjtve a kihágások soknak, a büntetések pedig túl keménynek tűnhetnek, de figyelembe kell venni, hogy majdnem egy évszázad történetét tekintettük át, s hogy az akkori vétkek egy része (pl.: „magánbálak” szervezése) ma már egyáltalán nem esik a tiltott dolgok körébe, ráadásul a büntetések szigora is egyre enyhült. A mai kor számára szóló tanulságokat igazán akkor lehetne levonni, ha lennének visszajelzések, hogy a kirótt büntetések elérték-e céljukat, s hogy az egykori bűnösöknek mi lett a további sorsa. Ezek hiányában a fent közölt bűnesetek és azok retorziói inkább csak a félegyházi gimnázium kétszáz éves történetéről kialakult képet árnyalhatják.

³⁸ A félegyházi gimnázium tantestületi jegyzőkönyvei. 1886. augusztus 25-én tartott rendkívüli gyűlés jegyzőkönyve. A Kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium irattára.

ADALÉK A MIASSZONYUNKRÓL NEVEZETT KALOCSAI ISKOLANŐVÉREK SZABADKAI ISKOLÁINAK TÖRTÉNETÉHEZ¹

Bevezető

Az iskolanővérek szabadkai iskolájához számos személyes élményem fűződik. Ebben a zárdaiskolában tanult két olyan tanítónő (Czieger Veronika és Szabó Szabados Erzsébet), akik később, az ebben az épületben működő általános iskolában is tanítottak, én pedig első gyakorlótanításaimat az ő osztályukban kezdtem. 1977-ben a város múltja témakörében írt szakdolgozatomhoz² kapcsolódó gyakorlati óráimat és első rendkívüli levéltári órát is ebben az iskolában tartottam. Ettől kezdve éves rendszerességgel ebből az iskolából jártak a diákok a Szabadkai Történelmi Levéltárba levéltári órára.

Az 1980-as években kezdtem az iskola épületének történetével foglalkozni, mert az itt működő Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskolának igazgatója, Ratko Jakšić felkért, hogy az épület történetének dokumentumait gyűjtsük össze, amelyeket a főépület I. emeletén lévő tárlókban, iskolai kiállításon állítottuk ki. Az 1980-as években szülőként, több mint 10 éven keresztül, belülről is megismerhettem az épületet.

Az iskola irattárából 1990-ben kerültek be különböző iskolák iratai, főleg anyakönyvek a Szabadkai Történelmi Levéltárba, köztük a Zárdaiskola elemi- és felső leányiskolájának, illetve polgári leányiskolájának anyakönyvei 1890–1944-ből, 1,00 ifm terjedelemben.

A Bács-Kiskun Megyei Levéltár az 1941–1944 közötti időszakból őrzi az iskolanővérek szabadkai polgári leányiskolájának és a liceum-tanítónőképzőnek meglehetősen csekély mennyiségű (0,03–0,03 ifm) iratait. Az anyag a tantestületi alakuló gyűlések, módszertani, nevelési, osztályozó és záró értekezletek jegyzőkönyveit, valamint a tanulmányi felügyelő és a főigazgatói látogatásról készült jegyzőkönyveket tartalmazza. A zárdára és az iskolákra vonatkozó további levéltári forrás a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban található.³

¹ Az előadás a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának (a továbbiakban: BKMÖL) X. Levéltári Napján hangzott el, 2009. október 26-án, Kecskeméten. Ezúton is megköszönöm a Szabadkai Történelmi Levéltár igazgatójának és kollégáinak a munkámhoz nyújtott segítségét.

² Főiskolai szakdolgozatom témája: A dokumentációs munkamódszer alkalmazása az általános iskolai oktatásban.

³ Lásd: a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár fondjegyzékét a honlapon! Internet: <http://archivum.asztrik.hu> (2010. 07. 05.) Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: KFL) I. Kalocsai Érseki Levéltár iratai. 3. Kalocsai Főegyházmegyei Tanfelügyelőség iratai 1858–1952. a. Címzavas iratok 1868–1952. Sorozatai: Délbácskai iskolaügyek 1920–1944 (0,06 ifm), Iskolai ingatlanok Dél-Bácskában 1941–1943 (0,02 ifm). b. Népiskolák iratai 1868–1951 (43,68 ifm), benne a sorozat: Szabadka–Zárda 1872–1944 (0,28 ifm). Ezek mellett lásd még: LAKATOS Andor (szerk.), 2002. 392–398. o.

A zárdaiskola életéről, egy iskolás emlékeiről Zimmer Sarolta emlékiratában is olvashatunk.⁴

Tanulmányom az iskolás nővérek szabadkai működéséről és iskoláiról ad rövid történeti összefoglalót.

Előzmények

A nőnevelést Szabadkán is fölöslegesnek tartották még a XVIII. század második felében is. A katolikus és a szerb elemi iskolákba a leányok a fiúkkal vegyesen jártak, de csak elenyésző számban, és csak az alsó 1–2 osztályba. Így az 1780–1790-es években a beltéri iskolákban a legjobb esetben sem volt a számuk több 20 tanulónál.⁵ A belvárosban 1798-ban már önálló egy osztályú leányiskola is volt, amelybe főleg német szülők leányai jártak. Az 1833/34-es tanévben már 87 leány járt a belvárosi leányiskolába, 1848-ban pedig 191.

Az 1860-as években a külvárosokban is önálló leányiskolákat állítottak fel, így a VI. körben kettőt is, továbbá az V., a VIII. és a Szt. György városrészekben. A Rókusban és a IV. körben a leányok még vegyesen jártak a fiúkkal.⁶

Az 1868. évi népiskolai törvény⁷ életbelépése után 2-ről 4 osztályúra bővült a leányiskola, 2 tanítóval. Az iskolaszék 1870 szeptemberében a leányiskolákba 14 nőt választott meg tanítónak, ekkor, 1870/71-ben a városban már összesen 11 helyen működött leányiskola. Külön elemi leányiskolaként funkcionált – 4 osztállyal, egy teremben, egy tanítónővel – a tanítónőképző intézethez csatolt *gyakorlóiskola*, amely a tanítónőképzővel együtt nyílt meg, és 1871. november 27-től 40–60 leányt fogadott be.⁸ Az 1870/71-es tanévben a városi iskolák tíz iskolakerületbe voltak osztva, összesen 40 iskolateremben 1828 tanulóval (1089 fiúval és 739 leánnyal). Ezt követően 1890-ig az iskolák és tanítók száma nem sokban változott. A városnak 1870-ben 56 323, 1890-ben pedig már 79 526 lakosa volt.⁹

A Szabadka tanintézményeiről és tanulóiról készült kimutatások¹⁰ alapján a városban 1876-ban összesen 44 tanteremben működtek elemi iskolák. 1879-ben 41 tanterem volt a városban, 7 a tanyákon, 1897-ben a tantermek száma a városban 61-re, a tanyákon 19-re emelkedett. 1906-ban a városban 72, a tanyákon 31 tanteremben, 1907-ben 75 községi, 2 illetve 8 hitfelekezeti, 1 állami, valamint 43 iskolai tanteremben folyt tanítás. A felső népiskolák számára 1878-ban 5, a polgári iskola számára

⁴ DAMJANOVNÉ ZIMMER Sarolta, 2003.

⁵ IVÁNYI István, 1892. 426. o.

⁶ Uo. 428. o.; KFL I. 1. Kalocsai Érseki Hivatal. a. Egyházkormányzati iratok. Iskolai iratok. Szabadka. 1862/63. „Szabadka sz. k. város fő elemi négy osztályába és a belvárosi leány két osztályába járó növendékeknek érdem szerinti osztályzata, valamint a külvárosi alelemi iskolák, tanya iskolák és a városi kisdudovodák statisztikai kimutatása az 1862/63-ik tanévben. Igazgató: Schiessler Gyula M. Szabadkán, 1863.”; KFL I. 1. a. Iskolai iratok. 1872. „Tanodalátogatás Szabadkán. [...] Szabadka: A tanköteles gyermekeknek csak harmadrésze járhat iskolába.”

⁷ 1868. évi XXXVIII. tc.

⁸ IVÁNYI István, 1892. 428–429. o.

⁹ Uo. 404–405. o.; PÁLINKÁS József, 1974. 65. o.

¹⁰ LAKATOS Andor (szerk.), 2002. 392. o.

_____ *Adalék a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek szabadkai iskoláinak történetéhez* pedig 1 tanterem állt rendelkezésére. 1879–1910 között a polgári leányiskola 4, a polgári fiúiskola (1897–1910) szintén 4 osztályban működött. 1876-ban a mindennapi iskolai tanköteles gyermekek közül 1930 fiú és 1529 leány járt iskolába, az ismétlőiskolai tankötelesek közül pedig 326 fiú és 273 leány. 1885-ben a tankötelesek száma a következő volt: 2200 fiú és 2249 leány, ebből iskolába járt 2080 6–12 év közötti gyermek. A tannyelv a szabadkai iskolákban 1876 és 1911 között magyar és dalmát volt, 1899-től magyar és bunyevác.

A Miasszonyunkról nevezett Iskolanővérek rendje először 1858-ban, Csajághy Sándor¹¹ csanádi püspök hívására a rend régebbi ágának központjából, Münchenből érkezett Temesvárra. Kunszt József¹² kalocsai érsek 1860-ban a fiatalabb, csehországi rendházból hívott nővéreket Kalocsára, ahol létrehozták a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek rendjét, amely nevelő- és tanítómunkát végzett. Zárdajuk épületének ünnepélyes átadására 1860. szeptember 9-én került sor Kalocsán, és ez lett az önálló, független anyaháza az Iskolanővérek szerzetes társulatának.¹³ A társulat célja *„elsősorban és általánosságban Isten nagyobb dicsőssége és az, hogy tagjai a szegénység, tisztaság és engedelmesség egyszerű fogadalmának s a Társulat saját szabályainak megtartása által megszentelődjenek. Másodsorban pedig és különösen célja a felebaráti szeretet gyakorlása a leányifjúság nevelése és tanítása által, a katolikus egyház szellemében és elvei szerint.”*¹⁴

A zárdaiskola Szabadkán

Szabadkán az egyetlen katolikus jellegű tanintézet a Miasszonyunkról Nevezett Iskolanénék Zárdaiskolája volt. Alapítása a Szabadkai Első Nőegylet érdeme, mert az általa segélyezett árvák gondozását az iskolanővérekre akarta bízni, és 1869-ben zárdai alapítását határozta el. Kubinszky Mihály¹⁵ kanonok, egyházi tanfelügyelő és Haynald Lajos¹⁶ bíboros érsek még egy leányiskola és óvoda felállítását is tervezték, ezek megvalósításához közel 90 000 koronát adtak.¹⁷ Az ötletből iskola lett, az érsek 1874-ben 20 000 Ft-ot fordított erre a célra, majd az épület megfelelő nagyobbítására 1878-ban még 13 000 Ft-ot adományozott.

¹¹ Csajághy Sándor (Bács, 1810. április 6. – Temesvár, 1860. február 7.).

¹² Kunszt József (Zubrohlava, Árva vm., 1790. június 28. – Pest, 1866. január 5.). 1854–1866 között kalocsai érsek.

¹³ ÓNODI Márta, 1999. 12–13. o.

¹⁴ Uo. 13. o.

¹⁵ Kubinszky Mihály (Dunapataj, 1824. augusztus 1. – Baja, 1881. február 23.); KFL I. 3. b. Szabadka. Tanodalátogatás sz. k. Szabadkán 1872. ápr. 12-én és 13-án.

¹⁶ Haynald Lajos (Szécsény, 1816. október 3. – Kalocsa, 1891. július 4.). Kalocsai érsek: 1867 és 1891 között.

¹⁷ LUKÁCSI István, 1901. 10–11. o.

Az apácák iskolájának létesítése körül szerepe volt még Mamuzsich Mátyás¹⁸ prépost plébánosnak, aki az iskola igazgatója és iskolaszéki tag is volt, és Szabadka város községi jellegű iskoláiban a vallásoktatás terén tevékenykedett. Rajta kívül Lux János¹⁹ csantavéri esperes-plébános, egyházkerületi tanfelügyelő is megemlíthető,²⁰ aki az 1870-es években írt jelentéseiben többször rámutatott a hiányos tanítás kárára, az iskolák elhanyagolt állapotára és a leánygyermek nagyfokú mellőzésére.

A Miasszonyunkról Nevezett Iskolanővérek 1874-ben a városi hatóság ellenkezése dacára miniszteri rendelettel telepedtek meg Szabadkán, és nyitották meg 6 osztályú elemi és felső leánytanodájukat,²¹ amelybe valláskülönbőség nélkül járhattak a tanulók.²² Az iskola a vármegyei tanfelügyelő ellenőrzése alatt állt, a tanítás pedig a püspöki tantervhez alkalmazkodott. Az apácák a várostól segélyben nem részesültek, a XIX. század végén csupán a tantermek fűtésére kaptak tüzfát.²³

Haynald Lajos bíboros érsek az 1873. december 11-én kelt „Alapítványi Okirat” szerint a Miasszonyunkról címzett iskolás nővérek számára zárdát építtetett, abban kolostori leányiskolát nyitott.²⁴ Az érsek vállalta a felállítandó árvaház védnökségét is, és részt vett az intézet ünnepélyes megnyitásán, amelyet 1874. szeptember 20-án tartottak. A magas rangú egyházi méltóság illő fogadásáról gondoskodva, Lénárd Máté²⁵ Szabadka főispánja azzal a kéréssel fordult Mukits János²⁶ polgármesterhez,

¹⁸ Mamuzsich Mátyás (1847. október 22. – 1900. szeptember 28.) LUKÁCSI István, 1901. 4. o.

¹⁹ Lux János (Szabadka, 1824. február 24. – Csantavér, 1885. november 28.).

²⁰ PÁLINKÁS József, 1974. 103–106. o.; KFL. I. 3. b. Szabadka. Isk. pr. 28./1-1873. Szabadkai kerület iskoláinak látogatásáról szóló jelentése 1873. január 22.; Tanügyi értekezlet jegyzőkönyve 1873. június 27-én, illetve 1877. május 25-én; isk. pr. 11./7. 1884. Szabadkai kerületbeli iskolák látogatásáról esperesi jelentés, a Főtisztelendő Érseki Főtanfelügyelő Hivatalnak. Lux János, kerületi tanfelügyelő esperes. Csantavér, 1884. július 10.

²¹ IVÁNYI István, 1892. 429. o.

²² Uo., 1892. 429. o. Az 1889/1890-es iskolaévben a 6 elemi osztályba 353 és a két felső osztályba 25 leány járt.

²³ IVÁNYI István, 1892. 429. o.

²⁴ BALI Mária Ildefonsa (szerk.), 1942. 10. o. Az alapító egyesület szándéka: „*A Szabadkai Első Nőegylet [...], – ezen okirat erejénél fogva a szabadkai 12503. sz. tkjk-ben A I. 4713 hrsz. 4683 sz. sorszám alatt felvett és a Szabadkai Első Nőegylet tulajdonát képező házat a hozzá tartozó 859 négy-szögölnyi beltelekkel együtt, mint »római kath. nőiskola-alapítványt« az Iskolanénék vezetése alatt álló szabadkai római katolikus nőtanodának és a vele összekapcsolt árvaintézetnek teljes tulajdoni joggal átadja, úgy, hogy ez a ház és telek örök időkre csakis a római katolikus iskola céljait szolgálja, és az ingatlant az alapítványtevő Szabadkai Első Nőegylet sem el nem idegenítheti, sem meg nem terhelheti, sem pedig az a kitűzött célon kívül másra, mint római katolikus nőiskolai célokra a kalocsai érsekmegyei hatóság beleegyezése nélkül nem fordítható, s az alapítványozó beleegyezését adta, hogy a tulajdonjog »az Iskolanénék vezetése alatt álló szabadkai róm. kat. nőtanoda« javára bekebelezessék...”.*

²⁵ Lénárd Máté (Szabadka, 1816. – Tihany, 1895.), tb. aljegyző, levéltárnok, főügyész. 1867–1872-ig Szabadka polgármestere, majd Szabadka, Zombor, Újvidék, Baja főispánja.

²⁶ Mukits János (Maria Theresiopolis, 1814. – Szabadka, 1887. május 14.).

_____ *Adalék a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek szabadkai iskoláinak történetéhez* hogy intézkedéseiről őt is értesitse.²⁷ 1875-ben négy osztály működött 90 tanulóval. Egy évvel később megnyílt az ötödik osztály, amelyet az apácák szobáiban helyeztek el. A tanteremhiányt csak a zárdaépület felépítésével tudták megszüntetni, amelynek szervezéséhez azonnal hozzá is láttak. A zárda melletti ház megvásárlását 1875. márciusában Zomborcsevics Vince városi orvos is megfelelőnek tartotta. Leveléhez helyszínrajzot, számlát, az átalakítási munka leírását is csatolta.²⁸ A szóban forgó ingatlanra 1875. október 16-án kötötte meg az adásvételi szerződést Blau Simon gyógyszerész és Zomborcsevics Vojnics Eulália, a Szabadkai Első Nőegylet elnöke, aki a szabadkai „Oskola-Nének” részére vette meg a Blau-féle házat a nőegylet tulajdonát képező ház mellett, a VII. kör 22. sz. alatt.²⁹

Egy 1884-es adat szerint Szabadkán 1884-ben a város fennhatósága alá tartozó iskolákban, 57 tanteremben összesen 4230-en tanultak, az elemi iskolákban 3889, a polgári iskolákban 48, és az ipariskolában 293 tanuló.³⁰ A kalocsai római katolikus érsekség fejlesztendő iskolái között tartotta nyilván Szabadkán a Miasszonyunk leányiskoláját is, ahol 1887-ben 4 osztálytanító tanított, és egy tanítóra 89 tanuló jutott. A beírt 6–11 éves római katolikus tanköteles tanulók 4,7%-a nem fejezte be az osztályt, míg városi szinten a tankötelesek 17%-a nem járt iskolába.³¹ A Miasszonyunk iskolájának 1888-ban 8 osztálya volt.³²

²⁷ Szabadkai Történelmi Levéltár (a továbbiakban: SZTL), F. 002 Szabadka sz. kir. város Tanácsa, 5975/polg. 1874. „Ő Ex[ellentia]ja, Haynald Lajos kalocsai érsek úr folyó évi szeptember 11-én 1313 sz. alatt hozzám intézett átirata szerint e hó 19-én Szabadkára érkezik, hogy a következő napon az iskolanének gondozására bízandó katolikus nőtanodát ünnepélyesen megnyissa, és hogy a híveknek a bérálás szentségét kiossa. Ilyen hivatalos útjában az egyházi főpásztor ősidőktől fogva a hatóság és nép részéről ünnepélyes fogadtatásban részesített. Ezen szempontból van szerencsém tehát a tekintetes polgármester urat ő Ex[ellentia]ja ezen hivatalos útjáról, azon kérelemmel értesíteni, hogy a város t. törvényhatósága részéről Ő Ex[ellentia]ja fogadtatása tárgyában teendő intézkedések felől, magam mihez tartása tekintetéből engem is értesíteni szíveskedjék. Kelt Szabadkán, 1874. szeptember hó 15-én.” Lénárd Máté főispán Mukits János polgármester úrhoz címzett 332. főisp. sz. levele.

²⁸ KFL I. 3. b. Szabadka-Zárda, 112/1875. márc. 27.

²⁹ Uo. Szabadka-Zárda. Szám nélküli irat, 1875. szept. 12. A ház a szabadkai 12 721. sz. telekkönyvben az I. 4712 házszám alatt van bejegyezve, a hozzá tartozó egész telekkel és a rajta lévő épületekkel együtt 14 000 forintokért, osztrák értékben. Dr. Zomborcsevics Vince orvos levelet intézett a főtisztelendő tanfelügyelő és kanonok úrhoz, a Blau-féle ház megvételének és átadásának tárgyában, az épületből a gyógyszerésznek a kiköltözködési engedélyt a tanácsulésen megadták, és közgyűlés elé nem fog kerülni. Véleménye szerint a Nőegylet köszönetét nyilvánítani köteles, ezért közgyűlést kell tartani, és azután a hála felirathoz csatolt szerződést és más iratot együtt kell a levéltárba megküldeni.

³⁰ KFL I. 3. b. Szabadka-Zárda 2524/1884. Szabadka városi közgyűlés jegyzőkönyvi kivonata: 8522 és 8488/236 sz.-on, Pertits Mihály polgármester, mint bizottsági elnök, Antunovich Mátyás bizottsági tagnak, 1884. aug. 27-én.

³¹ KFL I. 3. b. Szabadka-Zárda 290/isk. 1887. Szabadkán 11 359 tankötelesből 5663 leány, 5696 fiú. A kimutatás szerint iskolába nem járók száma 1953 (977 fiú, 976 leány), tehát a leányok aránya egyenlő a fiúkéval, de sokan vannak. 290/isk. 1887. A Miasszonyunk leányiskolájába a 355 beírt 6–11 éves róm. katolikus tanköteles tanulóból 338 járt iskolaév végéig iskolába, és egy osztálytanítóra 89 tanuló jutott.

³² KFL I. 3. b. Szabadka-Zárda. pr. 10. okt. 1888. Probojcssevics Fülöp Szabadka kerületi esperes 1888. október 6-án kelt jelentése a Főtisztelendő Főtanfelügyelői Hivatalnak, a szabadkai kerületi iskolákról.

Az 1884-es térképen a város intézményei közül az iskolák helye is jól szemléltethető, így köztük a zárdaiskola, amelybe a főtérről a Rudics utcán keresztül lehetett eljutni. A volt Szép utcán – amit 1860 óta Széchenyi Istvánról neveztek el Széchenyi térnek – itt a VII. kör 22. szám alatt van az „*apácák klastroma és iskolája*” írta Iványi István³³ főgimnáziumi tanár 1892-ben Szabadka város monográfiájában.³⁴ Ekkorra – 1896–1898 között – ugyanis már felépült itt, a VII. körben, ugyanazon a helyen a zárdai leánynevelő-intézet emeletes épülete. Ekkor át is szervezték a zárdaiskolát: megszüntették a kétéves felsőbb leányiskolát, amelyet 1875-ben alapítottak, megszüntették a mindennapi kötelező népiskola V. és VI. osztályait és megnyitották a négyosztályú polgári leányiskolát, ahova a tanulók a mindennapi kötelező népiskola IV. osztályának befejezése után iratkozhattak be. Ekkor vált valójában leánynevelő intézetté a zárdaiskola, amely alapítványokból és a kalocsai érsekség támogatásából tartotta fenn magát.³⁵

Az 1900-as években Császka György³⁶ kalocsai érsek adományából újra kibővítették az intézetet. Az 1900/1901. iskolaévben az intézet elemi iskolájában 4 nővér és egy áldozópap tanított, a polgári iskolában pedig 5 nővér és egy áldozópap.³⁷ A négyosztályú polgári leányiskola 160 tanulóval, a négyosztályú elemi leányiskola 292 tanulóval³⁸ működött, továbbá bennlakó növendékek és 12 árva leány lakott az internátusban.³⁹

Az intézet az 1916/17-es iskolai évben új iskolatípussal bővült, a női felsőkereskedelmi iskola és női kereskedelmi szaktanfolyam felállításával. A két katolikus szakiskola 1917. április 18-án (a 36 610/1917. VI. a VKM sz. határozattal) kapta meg a nyilvánossági jogot. A legelső évfolyam növendékei 1921 júniusában tették le az érettségi vizsgát.⁴⁰

A két világháború között a bácskai Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának vezetésével (Redovnička Družba Kalačkih Siromašnih Školskih Sestara „od Naše Gospe”) működött ugyanitt az elemi (ahova lányok és fiúk is jártak)⁴¹ és a polgári iskola. A tanerők száma 1927–1928-ban 6, a tanulóké 200 volt, 45 bentlakó leánnyal. (Neve: Osnovna škola VII. kvarta „od Naše Gospe” illetve Rimokatolička ženska građanska škola „od Naše Gospe” Subotica, Zrinjski trg 22.).⁴² Az

³³ Iványi István (Lugos, 1845. december 17. – Szabadka, 1917. július 7.).

³⁴ IVÁNYI István, 1892. 626. o. A város térképe mellékletben.

³⁵ PÁLINKÁS József, 1974. 105. o.

³⁶ Császka György (Nyitraszerdahely, Nyitra vm., 1826. december 4. – Kalocsa, 1904. augusztus 11.). Kalocsai érsek 1891–1904 között.

³⁷ ÉRTESÍTŐ, 1901. 38. o. és 42–43. o.

³⁸ SZTL F. 440. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek vezetése alatt álló rk. Elemi és Polgári Leányiskola iratai 1890–1944. 5. kötet – 1900/1901. évi elemi és a polgári iskolai anyakönyv.

³⁹ ÉRTESÍTŐ, 1901. 42. o.

⁴⁰ ÉVKÖNYV, 1942. 10–11. o.

⁴¹ KFL I. 3. a. 285/pr. 1920. III. 21. 42. folió. Az iskola jellegéről Budánovics Lajos plébános jelentése. A tanítók itt is az állami iskolában tanítók fizetését kapták.

⁴² ing. PETROVIĆ, Kosta, 1928. 43., 48. o.

_____. *Adalék a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek szabadkai iskoláinak történetéhez* 1934/1935-ös iskolaévig magyar és szerb tagozatok is voltak. Ezt követően 1941-ig csak szerbhorvát osztályokban folyt az oktatás.⁴³ Az 1932/33-as anyakönyv szerint „szerbhorvátszlovén” nyelvet tanultak a diákok.⁴⁴

A két világháború közötti időszakban, 1928-ban bővítették a zárdaépület udvari emeletes szárnyát.⁴⁵

Az 1941/42-es iskolai évben az intézet a magyar nyelvű katolikus tanítás és nevelés központja lett. Az elemi és polgári iskola mellett 1941-ben líceum-tanítónőképzővel bővült. Felállításához a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 1941. december 23-án kelt (200 286/1941. V. 3. ü. o. számú) rendeletével járult hozzá.⁴⁶ A líceum az 1938: XIII. tc. értelmében gyakorlati középiskola volt, amely a tanítóképző elvégzésére is előkészített. A líceum a gyakorlati életre nevelt, olyan ismeretek birtokába igyekezett juttatni növendékeit, amelyeket közvetlenül az életben hasznosíthattak. Nem hivatásra, hanem az élethivatások egész sorára készített elő. Egyetlen irányban sem szakosította tanulmányi anyagát, nyitva hagyta több irányban a pályaválasztás lehetőségét. Líceumba a polgári iskola elvégzése után kerültek a tanulók. Az iskola neve a bélyegzőnyomaton „Miasszonyunk Iskolanővéreinek rk. kalocsai Tanítóképzője Szabadkán – 1941”. A szabadkai Közgyűlés (12 908/kig., 59/kgy. 1942) véghatározatával tudomásul vette a Kalocsán működő nagy múltú katolikus tanítónőképzőnek Szabadkára hozatalát. A líceum-tanítónőképző szervezésével és vezetésével az Egyházi Főhatóság (939/1941 sz. intézkedésével) Bali Mária Ildefonsa nővért bízta meg, aki helyettes igazgatói minőségben folytatta munkáját. Igazgatója a kalocsai tanítónőképző igazgatója, dr. Erdős József lett.⁴⁷

Az intézetben az 1941/1942-es tanévben összesen 530 leány végzett: a líceum-tanítónőképzőben 66, a polgári leányiskolában 267, az elemi népiskolában 197 tanuló. A líceumban 7-en, a polgári iskolában 11-en, a népiskolában pedig 7-en oktattak, természetesen voltak, akik mind a három intézménytípusban is tanítottak.⁴⁸

A polgári iskolában az I. és II. osztály a tanulók magas száma miatt (81–85 fővel) párhuzamos osztállyal indult, a III.-ban 60, a IV.-ben 53 tanuló volt, összesen 279-en iratkoztak be 1941/1942-ben. A tanulók megoszlása anyanyelv szerint: magyar nyelvű délvidéki 170, a csonka országból jött 57, német 24, bunyevác 40. Vallás szerint: római katolikus 255, más vallású 19. Lakóhely szerint: helybeli: 174, vidékről

⁴³ SZTL F. 440. 33–47. k. Iskolai anyakönyvek 1921/1922–1934/1935. Az 19920/21-es iskolaév anyakönyvén a pecsét: „ZAVOD ŠKOLSKIH SESTARA OD »NOTRE DAME« MIASSZONYUNKRÓL NEVEZETT ISKOLANÉNÉK INTÉZETE SUBOTICA 1874.”

⁴⁴ SZTL F. 440. 48–49. k. 1932/1933 – 1933/1934. iskolaév anyakönyve.

⁴⁵ SZTL F. 047. Senat grada Subotice. Inžinjerski ured, inž. 2290/1928. folija 4a, 5a, 6a. Helyszínrajz, homlokzat és alaprajz.

⁴⁶ BKMÖL VIII. 64. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Szabadkai R. Kat. Leánylíceumának iratai 1941–1944. (a továbbiakban: VIII. 64.) (0,03 ifm). I. Levelezés. Iktatott iratok, 89/1941–42. Alakuló értekezlet jegyzőkönyve. 1941. nov. 11.; 123/1-3/1941-42. Egyházi iskola alapításáról az érsek és a minisztérium közötti novemberben folytatott levelezés.

⁴⁷ ÉVKÖNYV, 1942. 15. o.

⁴⁸ Uo. 13–14. o.

vonaton beutazó: 49, bennlakó: 55.⁴⁹ Az iskola pecsétjén a következő felirat volt: „A Miasszonyunkról Nevezett Polgári Leányiskola 1874 Szabadka”. 1943 decemberében a pecsét megváltozott: „Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek Rk. Polgári Leányiskolája Szabadka 1898”.⁵⁰

1942 áprilisában⁵¹ az iskola épülete átmenetileg megfelelő volt: az osztályok alkalmas méretűek, tágasak, világosak. A IV. osztály 3 ablakát elzárta a vele párhuzamosan álló épületszárny. Ekkor még az iskola folyosója nyitott volt és az udvar szintjével egy vonalba esett, így ősszel és télen az esőzések, hófúvások idejében az óra közötti szünetekben való itt-tartózkodás – főként az osztályok tisztántartása szempontjából – nehézséget jelentett. „*Kívánatos, hogy a nyitott folyosó idővel zártfolyosóvá építtessék át. Az épület egyébként jó karban van. Rendesen javítják, tatarozzák, a tanteremkék mindegyike jól fűtő cserépkályhával van ellátva. Tornaterem eddig nem volt. Az egyik melléképületet éppen most alakítják át tornateremmé. A testnevelés céljainak megfelelően több ablakkal és parkett padlózattal láttatja el az intézet igazgatója. A terem hossza 18 m, szélessége 6 méter. Mellette a terem nyíló öltöző és tornaszertár is készül. [...] A nyár folyamán nagyobb arányú építkezés van tervbe véve. Az intézet épületének utcai frontját építik tovább. Az új épületszárny az internátus bővítésére szolgál. Arra kell törekedni, hogy az iskola külön rajzteremmel, s a természettudományi tárgyak tanítására alkalmas előadóteremmel és háztartástani konyhával is rendelkezzen. Az iskola bútorai régi módúak, a nyár folyamán javították őket, átfestésükre majd a jövőben kerül sor. [...] Szertárul és könyvtárhelyiségül ideiglenesen az intézet nagyméretű fogadószobája szolgál. A körülményekhez képest igen jól felszerelték. Különösen gazdag az ásványgyűjtemény. [...]*” A tanári testület tagjai: „*1 igazgató, 4 rendes tanár, 1 hitoktató, 1 helyettes tanár, 1 óraadó tanár, 1 kézimunkamesternő, 1 ideiglenes tanár, 1 énektanítónő.*” – írta 1942 tavaszán Kratofil Dezső tanulmányi felügyelő.

1942-ben elkezdődött az udvari épület felújítása.⁵² A terv szerint lebontották a régi udvari épületet és a helyén új, egyemeletes épület épült a meglévő zárda mellé.

⁴⁹ BKMÖL VIII. 112. Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Szabadkai Róm. Kat. Polgári Leányiskolájának iratai 1941–1944. (a továbbiakban: VIII. 112.) (1 csomó – 0,03 ifm). 1. Tantestületi értekezletek jegyzőkönyvei 1941/1942 iskolaév. Jegyzőkönyv az 1942. április 23–24–25-én végzett iskolalátogatásról. Jelen vannak: Kratofil Dezső tanulmányi felügyelő, az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Gyakorló Iskolája igazgatója, Bali Mária Ildefonsa igazgató, szerzetes nővér tanárok, és világi tanárok. A jegyzőkönyv 26 számozott összefűzött lapból áll. Az utolsó oldalon aláírták: tanulmányi felügyelő, igazgató, értekezleti jegyző, tanárok. Hátlapon: „1443/isk. szám, LÁTTAM! Kalocsa, 1942. X. 28. aláírás, [...] a főegyházmegyei főtanfelügyelő, e. e. tanügyi főtanácsos.”

⁵⁰ BKMÖL VIII. 112. Lásd az 1941. szept. 6., szept. 30. és az 1943. okt. 27-i jegyzőkönyveket!

⁵¹ BKMÖL VIII. 112. 1. Tantestületi értekezletek jegyzőkönyvei 1941/1942 iskolaév. Jegyzőkönyv az 1942. április 23–24–25-én végzett iskolalátogatásról.

⁵² SZTL F. 060. Szabadka sz. kir. Város Mérnöki Hivatalának iratai. 3149/mé. 1942. Folió: 2a, 3a, 4a. Az alaprajz (tornaterem a földszinten és a háló az emeleten) és a homlokzat tervrajza. Tervező: Molczer Károly okl. építészmérnök. Építető: Bali Mária Ildefonsa főnök, „Miasszonyunkról nevezett Iskolanővérek Intézete 1874 Szabadka”.

_____ *Adalék a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek szabadkai iskoláinak történetéhez*

A polgári iskolában az 1942/43-as iskolaévben a tanulói létszám tovább nőtt, a IV. osztály kivételével a többi párhuzamos osztállyal működött, összesen 349 leány-nyal. A tanulók nyelv, vallás és lakóhely szerinti megoszlása a következő volt:⁵³

Anyanyelv szerint:	Magyar	284
	Német	21
	Szerb	4
	Bunyevác	40
Vallás szerint:	Róm. Kat.	320
	Református	4
	Evangélikus	3
	Görögkeleti	3
	Izraelita	19
Lakóhely szerint:	Helyben	217
	Szállásadónál	22
	Internátusban	56
	Bejáró/utazó	54

Az utcai épület II. emeletének megépítésére és egy új kétemeletes szárny hozzáépítésére a református egyház épülete felőli telekrészen az építési engedélyt 1943. február 16-án kapták meg.⁵⁴

Az 1942/43. iskolaévben a líceum-tanítónőképző (hivatalos nevén: „Miasszonyunk Iskolanővéreinek kalocsai érseki rk. Tanítónőképzője 1860 * Szabadkán 1941”) I. és II. évfolyamának párhuzamos osztályai (az újvidéki II. fokú Tanügyigazgatási Kirendeltség vezetőjének 8187/1942/43. sz. hozzájárulásával) a M. Kir. Áll. Óvónőképző-intézetben (Damjanich u. 53 sz.) nyertek elhelyezést, ahol 4 osztálytermet, 1 tanári szobát és 1 szertárhelyiséget bocsátottak rendelkezésre. Az intézet vezetősége a Széchenyi tér 22-ben lévő iskolaépületet és az iskolaudvart a kor igényeinek megfelelő állapotba hozta, és igyekezett megteremteni a feltételeket, amelyekkel megkezdhetik egy modern iskolaépület építését és a tanulóotthon kibővítését. Remélték, hogy a minisztérium és a város anyagi támogatásával az építkezést 1943 májusában elkezdhetik. Az eredeti őszi építkezési tervet anyagbeszerzési nehézségek gátolták, így a tanítást a jövő iskolaévben még nem tervezhették az új iskolaépületben.⁵⁵

Az 1943/44-es tanévben a líceum három párhuzamos osztályának 6 tanteremre volt szüksége. Ezek közül a III. a és b osztály a Széchenyi téri szerzetesház épületében nyert elhelyezést, és így a vele egy épületben lévő népiskolában történő óralátogatások zavartalanul biztosíthatóak voltak. A II. a és b és az I. a osztály a M. Kir. Állami Óvónőképző-intézet Damjanich utcai épületében működött, délelőtti tanítással, az I. b osztály tanulói, túlnyomórészt internátusi növendékek, ugyanott délután látogatták az előadást.⁵⁶

⁵³ BKMÖL VIII. 112. Jegyzőkönyv az 1942. szeptember 29-én megtartott módszeres értekezleten.

⁵⁴ SZTL F. 060. Szabadka sz. kir. Város Mérnöki Hivatala. 460/ mérn. 1943. Folió: 4a, 5a, 7a, 8a, 9a, 10a, 11a, 12a. Helyszínrajz, homlokzat, a földszint, az I–II. emelet és a pince alaprajza, metszetek. (Az utcai fronton a II. emelet ráépítése megtörtént, de az új két emeletes szárny nem épült meg.)

⁵⁵ BKMÖL VIII. 64. Iskolalátogatási jegyzőkönyv 1943. április 9–10. épületről I. o.

⁵⁶ Uo. Alakuló értekezleten felvett jegyzőkönyv 1943. október 27-én, 4. o.

Az 1943/44-es tanévben a líceum osztályainak emelkedése szükségessé tette a tanulóotthon kibővítését. „A nyár folyamán a főhomlokzaton II. emelet, ill. Manzaró-rész épül, két nagyobb és 10 kisebb hálószobával, mosdó-zuhanyzó és fürdőhelyiségekkel. Az intézet tervbe vette a Széchenyi-téri szerzetesház továbbépítését, hogy a fokozatosan kiépülő líceumi osztályok, szertárak megfelelő elhelyezést nyerjenek. A háborús viszonyok és az anyagkiutalás nehézségei hátráltatják az építkezés megindulását” – írta a tanulmányi felügyelő 1944 februárjában.⁵⁷

Az 1943/44-es iskolaévben a bútorzat is megújult a természetrajz-fizikai szertárban, valamint megújult két internátusi lakószoba és az újonnan épült internátusi rész há-
lőtermének felszerelése.⁵⁸

A zárdaiskola tanulóinak száma 1890–1944-ig⁵⁹

Iskolaév	Tanulók létszáma				
	Elemi iskola	Felső leányiskola	Polgári iskola	Líceum-tanítónőképző	Összesen
1890/1891.	341	25	–	–	366
1898/1899.	315	–	134	–	449
1900/1901.	302	–	160	–	462
1914/1915.	298	–	279	–	577
1918/1919.	420	–	329		749
1939/1940.	179		144		323
1941/1942.	209	–	291	64	554
1942/1943.	255	–	383	72	710
1943/1944.	*nincs adat		392	247	639*

Az intézetnek a M. Kir. Áll. Óvónőképző-intézetben használt iskolatermeit 1944. március 20-án lefoglalta a német katonaság. Az osztálytermeknek a Széchenyi térre való áthelyezése miatt a tanítás ezen a napon szünetelt, mert ott a tornatermet és egy

⁵⁷ BKMÖL VIII. 64. Tanulmányi felügyelői (M. Bárány Irén, dr.) látogatás 1944. február 16-án felvett jegyzőkönyve. 1. o.

⁵⁸ Uo. A Miasszonyunk Iskolanővéreinek kalocsai érseki rk. Tanítónőképzője Szabadkán iskolalátogatási jegyzőkönyve (tanulmányi felügyelő dr. Glatt Imre, Jurassa Medárd miniszteri titkár és a tanári testület tagjai) 1944. márc. 12-én. 1–2. o.

⁵⁹ SZTL F. 440. Rimokatolička ženska osnovna i gradjanska škola školskih sestara „Od Naše Gospe” Subotica – A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló Róm. Kath. Elemi és Polgári Leányiskolájának iratai 1890–1944. 2., 4., 5., 15–16., 26–27., 54., 57., 59–60., 61–62., 64. kötetek – iskolai anyakönyvek. Az anyakönyvek adatainak összegyűjtésében Slemmer Rozália szabadkai tanítónő volt segítségemre. Munkáját neki is köszönöm!
BKMÖL VIII. 64 281/1941–42. Jegyzőkönyv az 1942. ápr. 30-i tanulmányi látogatásról.; 1143/1941–42. Alakuló értekezlet jegyzőkönyve 1941. szept. 8-án.; Osztályozó értekezlet jegyzőkönyve 1944. ápr. 1-jén.

_____ *Adalék a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek szabadkai iskoláinak történetéhez*
hálótermet alakítottak át osztályteremmé. Az oktatás délelőtt és délután folyt. Időközben megérkezett az iskolaévn bezárására vonatkozó rendelet, a háborús viszonyok miatt 1944. április 1-jén véget ért a tanév.⁶⁰ Ezen a napon a német katonaság lefoglalta az intézet Széchenyi téri épületének 3 tantermét is 40 katona elszállásolására, udvarát pedig gépkocsik elhelyezésére. A katonák három hétig tartózkodtak ott. Július 13-án a város a tornatermet és 3 helyiséget raktár céljára foglalt le; május 18-tól augusztus 7-ig az intézet tanulóotthona 70 ágyat kölcsönzött a helybeli Vöröskereszt Hadikórháznak; augusztus 29-e után pedig az intézet 2 helyiségében bombakárosultak nyertek átmeneti otthont. Naponta 20–40 fő kapott a várostól juttatott segélyből reggelit, ebédet és vacsorát. Július–augusztus folyamán 3x18 méteres körboltozatos óvóhely épült az intézet udvarán, 250 személy részére. A növendékek segítettek a tanároknak a bombakárosultak elhelyezésében és étkeztetésében.

Az 1944/45-ös iskolaévre a líceum I. évfolyamára 120 növendék jelentkezett, de csak 55 fő nyert előjegyzést, mert csak egy osztályt tudnak megnyitni. „...*A tanári testület pedig minden tagja munkaképességének teljességével állt be abba feladtkörbe, amelyet a körülmények számára lehetővé tesznek.*”⁶¹

Az iskolában a tanévkezdés 1944 szeptemberében nehézségekkel indult, de sem a tanári létszám, sem az iskolaépület tekintetében nem volt akadálya a tanításnak. A Szabadkát augusztus 28-a óta többször ért légitámadás miatt az internátusi növendékeket egyelőre nem hívták be. A tanítás zavartalanabb menete miatt a növendékeket úgy csoportosították, hogy az egyik párhuzamos osztályba a helybeli, a másikba a vidékieket osztották be, és a helybeli növendékek oktatása a délutáni órákban történt.⁶²

A kalocsai tanítónőképzőt fokozatosan helyezték át Szabadkára, ahol az első három osztály az iskolanővérek zárdájában a második világháború befejezéséig működött, de a képesítő vizsgáig már nem jutottak el.⁶³

Szabadkán, a Széchenyi tér 22-ben, az apácák épületében 1945. szeptember 3-án az Állami Vegyes Tanítóképző kezdte meg működését 10 osztállyal, 5 a magyar és 5 a szerbhorvát anyanyelvű tanulók számára. A gyakorlóiskola – amely szerves része volt ekkor a képzőnek – másik épületben kapott helyet. Az internátus is újra benépesült.⁶⁴

⁶⁰ BKMÖL VIII. 64. Osztályozó és záróértekezlet 1944. április 1-jén készült jegyzőkönyve, 1., 7. és 10. o. A jegyzőkönyvön a pecsét: „Miasszonyunk Iskolanővéreinek kalocsai érseki rk. Tanítónőképzője 1860* Szabadkán 1941.”

⁶¹ BKMÖL VIII. 64. A Miasszonyunk Iskolanővéreinek Kalocsai Érseki Rk. Tanítónőképzője Szabadkán 1944. szept. 2-án tartott tanári testületének alakuló értekezletéről készült jegyzőkönyv 9–11. o.

⁶² BKMÖL VIII. 64. A Miasszonyunk Iskolanővéreinek Kalocsai Érseki Rk. Tanítónőképzője Szabadkán 1944. szept. 2-án tartott tanári testületének alakuló értekezletéről készült jegyzőkönyv 3–4. oldal. Helyettes igazgató, elnök: Bali Mária Ildefonsa. Az Igazgatóság jelentése (42. sz./1944–45.) a Katolikus Tanügyi Főigazgatóságnak és az Újvidéki II. fokú Tanügyiigazgatási Kirendeltségnek.

⁶³ PÁLINKÁS József, 1972. 59–60. o.

⁶⁴ Uo. 59–60. o.

Az 1945. május 18-án tartott Városi Népfelzabádító Legfelsőbb Bizottság ülésén Szűcs Kata, az oktatási osztály vezetője a tanítás megkezdésének nehézségeiről számolt be, többek között elmondta, hogy az 1945-ös iskolaévben, a sok orosz és saját katonai kórház, a menekültek és a visszatért hadifoglyok elhelyezése miatt számos iskolaépület volt foglalt.⁶⁵

1946-tól már folyamatban volt az épület államosítása. Az apácákat, a lakások és üzleti helyiségek elosztásáról szóló törvény értelmében 1946-ban a zárdaépületből az Irgalmasnővérek épületébe költöztették ki (Subotica, Skerličeva 4/a, „kod Kćeri Milosrdja”). A határozat ellen fellebbeztek, de elutasították őket. Az apácáknak 1946-ban a Széchényi téri egyemeletes épületben (Zrinjski trg. 18.), ahol főleg a tanítóképző és internátusa kapott helyet, az emeleten volt 20 hálóterme, fürdőszobája, amelyet 9-en használtak. Az Irgalmasnővérek egyemeletes épületében 7 nagyobb szoba és egy konyha, fürdőszoba volt, ahol akkor 20 nővér lakott.⁶⁶

A Szabadkai Járásbíróság 1949. március 12-i határozatával vette állami tulajdonba a „Miasszonyunk” zárdaépületét: a VII. kör 21. sz. alatti házat, amelyet 1917. augusztus 22-én vett meg 60 000 koronáért a Miasszonyunk Iskolanővéreinek Intézete.⁶⁷ A földhivatali bejegyzést a járásbíróság Dn. 522/49 sz. véghatározata alapján tették meg.⁶⁸

Az épületet, amelyet már 1945-től az Állami Vegyes Tanítóképző használt, az államosítási eljárás befejezése után Pančić Josip igazgató kérelmére, hivatalosan is a tanítóképző kezelésébe adták 1949 márciusában.⁶⁹

A 2009-ben 135 éves épületben még ma is iskola működik: a már említett, Jovan Jovanović Zmaj költőről elnevezett, nyolcosztályos községi általános iskola.

---

⁶⁵ SZTL F. 068. Gradski Narodni Odbor Subotica, Zapisnik 1945. V. 18. Folija 30–31.

⁶⁶ SZTL F. 068. GNO V. 1294/1948. Folija 17. (Br. 356/1948 Odeljenje za soc. politiku. Stambeni ured). Zakon o raspolaganju stanova i poslovnih prostorija čl. 10. Folija 19., 25., 26., 27.

⁶⁷ A telekkönyvi betét száma: 8097, 12197. Helyrajzi számok: 6345, 6346. Az épület fele része adomány 1874-ből, másik része vásárlás 1875-ből. A VII. kör 22. alatt lévő iskolát és udvart, egy házat és udvart (a telekkönyvi betétszám: 12 197, a helyrajzi számok: 6347, 6348, 6349.) Továbbá az 1932. október 5-én 220 000 dinárért vásárolt, és a 6538-as telekkönyvi betétben szereplő házat a VII. kör 23. szám alatt, ugyanott udvart és kertet (helyrajzi száma: 6350 és 6351).

⁶⁸ SZTL F. 068. GNO V. 1294/1948. Folija 1, 8a, 10, 12–16, 23–28.

⁶⁹ SZTL F. 068. GNO V. 505/1949. 16358/28. III. 1949. Državna Mešovita Učiteljska Škola Subotica. 142/24. II. 1949.

IRODALOM

- BALI Mária Ildefonsa (szerk.)
1942 Az intézet múltja. In: A Miasszonyunk-Leánynevelő-intézet Tanítónőképzőjének, Leánylíceumának, Polgári Iskolájának, Népiskolájának és Internátusának Évkönyve az 1941–42. tanévről. Fennáll 68 éve. Szabadka.
- DAMJANOVNÉ ZIMMER Sarolta
2003 Így éltünk Szabadkán. Budapest–Zagreb.
- ÉRTESÍTŐ
1901 A Miasszonyunkról Nevezett Iskolánék vezetése alatt álló Szabadkai Kath. Polgári és Elemi Leányiskola értesítője az 1900/1901. iskolai évről. Szabadka.
- ÉVKÖNYV
1942 A Miasszonyunk-Leánynevelőintézet évkönyve 1941–42. Szabadka.
- IVÁNYI István
1892 Szabadka szabad királyi város története. II. rész. Szabadka.
- KALAPOZ Zoltán
2002–2003 Életrajzi kalauz. I–III. Újvidék.
- LAKATOS Andor–LAKATOS Adél (szerk.)
2002 A Kalocsai Érseki Levéltár – Levéltárismertető. Kalocsa.
- LAKATOS Andor (szerk.)
2002 A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777–1923 – Schematismus historicus cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsensis 1777–1923. Kalocsa/Coloczae.
- LUKÁCSI István
1901 Mamuzsich Mátyás emlékezete. In: A Miasszonyunkról Nevezett Iskolánék vezetése alatt álló Szabadkai Kath. Polgári és Elemi Leányiskola értesítője az 1900/1901. iskolai évről. Szabadka.

MAGYAR László–SZABÓ József (szerk.)

1996

Szabadka igazgatástörténetéből 1428–1918. (A polgármesterek névjegyzékével 1796–1996). Tanulmányok, dokumentumok. Szabadka.

ÓNODI Márta

1999

A Kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő-intézet krónikája 1919. december – 1923. augusztus. (Forrásközlés és kísérotanulmány.) Bács-Kiskun megyei Levéltári füzetek XII. Kecskemét.

PÁLINKÁS József

1972

Sto godina obrazovanja učitelja u Subotici – A tanítóképzés száz éve Szabadkán. Szabadka.

1974

Szabadka népoktatása 1687–1918. Életjel könyvek 3. Szabadka.

PETROVIĆ, Kosta

1928

Subotica i kupalište Palić. Subotica.

FAZEKAS MÁRIA BLANDINA, EGY ISKOLATEREMTŐ ISKOLANŐVÉR

Blandina nővér indíttatása

Kiskunfélegyházán a szervezett lányoktatás felvirágzása szorosan összefügg a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló Constantinum Leánynevelő-intézet működésével. Ha a Constantinum történetéről beszélünk, kikerülhetetlenül szólnunk kell az iskola talán legjelentősebb tanár személyiségéről, Fazekas Mária Blandina nővéréről. Kiskunfélegyházán a köztudatban a mai napig szorosan összefonódik a Constantinum és Fazekas Mária Blandina nővér neve. Ma is élnek olyanok, akik ezelőtt több mint 60 évvel még az ő kezéből vehették át tanítónői oklevelüket, vagy a mezőgazdasági lányközépiskolában szerzett érettségi bizonyítványukat.

Blandina nővér helyi közismertségének oka azonban nem csak abban rejlik, hogy félegyházi származású volt és több mint húsz évig tanított a Constantinumban. Blandina nővér igazi szervezőként létrehozott ugyanis egy új iskolatípust, nevezetesen az érettségit adó mezőgazdasági leány-középiskolát, amelynek diákjai az országban elsőként a Constantinum keretein belül tanulhattak. Blandina nővér – a személyes adottságain túl – olyan családi háttérrel rendelkezett, amely lehetővé tette számára, hogy „nagyot” alkosson a helyi lányoktatás történetében. Tehetős félegyházi családból származott, felmenői között több személyt is találunk, akik tevélegesen is részt vállaltak a város, illetve a vármegye vezetésében, a város érdekeinek képviseletében. Blandina nővér – családi nevén Fazekas Ágnes – ezt a szociális érzéket, a közügy iránti érzékenységet, áldozatkész szellemet örökölte és vitte tovább saját működési területére is. Rokoni szálak fűzték Kalmár Józsefné Fazekas Annához (1814–1909), aki fiai és férje halála után nagylelkű adományokkal és különböző célú, jelentős összegű alapítványokkal segítette a város szociális és oktatásügyi fejlődését. Végrendeletében összes vagyonát (600 ezer koronát) jótékony célokra és a város közönségére mint általános örököseire hagyta. Félegyháza – hálája jeléül – 1991-ben díszpolgárává választotta.¹

Anyai ágon rokonságban állt a vagyonos, Félegyháza vezető családjai közé tartozó Ring családdal, anyai nagyanyja Fazekas Antalné Ring Julianna volt.² Fazekas Ágnes apai nagyapja Fazekas Alajos (1823–1874) városi jegyző volt, az ő nevéhez fűződik a Félegyházi Népkör megalakítása, és ő volt a város balközép programmal megválasztott országgyűlési képviselője az 1868–1870-es ciklusban. Neve összefonódik a kiskunfélegyházi Petőfi-kultusz ébredésével: mint a költő gyerekkori játszótársa mondott ünnepi beszédet a Petőfi-ház emléktáblájának felavatásakor 1867.

¹ KAPUS Béláné (szerk.), 2007. 79–81. o.

² FEKETE János, 1995.; „Dr. Fazekas Kálmán”. Félegyházi Közlöny, 1908. május 31., 4. o.

október 13-án.³ Fazekas Alajos idősebbik fia, Fazekas Ágoston 1858-ban született, jogi tanulmányai befejeztével 1881-ben aljegyzőként működött Kiskunfélegyházán. Fél év múlva Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye aljegyzője lett, 1895-ben főjegyzőnek, majd 1905-ben a vármegye alispánjának választották meg. 1905-ben megkapta a „Kiskunfélegyháza város díszpolgára” kitüntető címet. 1918-ban nemzeti munkapárti programmal Kiskunfélegyháza képviselőjévé választották. Ezt a tiszteletet azonban csak rövid ideig viselte, mert a politikai fordulatok miatt visszavonult a közéletből.⁴

Fazekas Alajos kisebbik fia, az 1862-ben született dr. Fazekas Kálmán ügyvéd, lapszerkesztő, majd városi tiszti főügyész, vármegyei tiszteletbeli főügyész, a Félegyházi Takarékpénztár ügyésze Fazekas Franciskával kötött házasságot és öt lányuk született. Ida, Piroska, Fáni és Anna után 1897. február 24-én látta meg a napvilágot a legkisebbik lány, Ágnes, a későbbi Blandina nővér.⁵ A család a város központjában, az Egyháztéren (más néven Ótemplom téren) lakott. Fazekas Ágnes kislánnyként elvégezte a helyi elemi iskola négy osztályát, majd kilenc és fél éves korában szülei beiratták a Kiskunfélegyházi Községi Polgári Leányiskolába.⁶ Bár az első évet általános 'jó' osztályzattal végezte el, és a tanári kar véleménye szerint felsőbb osztályba léphetett volna, ő azonban – talán a sok igazoltan mulasztott óra miatt – önkéntes ismétlőként a következő tanévben ismét az első osztályba kezdett járni. Ebben az évben „az iskolai rendtartás értelmében mint önkéntes ismétlő nem osztályoztatott.”⁷ Ez a tanév azonban szomorú tragédiát is hozott a Fazekas család számára, 1908. május 28-án életének 47. évében meghalt Ágnes édesapja, Fazekas Kálmán.⁸ A családfő halála után Ágnes édesanyjával Budapestre költözött, a polgári iskola második osztályát is itt, a Ranolder Intézetben végezte.⁹ Az 1909/10-es

³ KAPUS Béláné (szerk.), 2007. 35. o.

⁴ Uo. 35–36. o.; „Fazekas Ágoston 1858–1928”. Félegyházi Közlöny, 1928. december 16. 1. o.; „Személyi és egyéb hírek. Fazekas Ágoston”. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Hivatalos Lapja, XXVI. évf. 51. sz. 1928. december 13. 627. o.

⁵ Ida 1889. október 6-án született, később férjhez ment Tarjányi Dezsőhöz, 1923. május 8-án hunyt el. Piroska 1891. január 15-én született, férjhez ment Morelli Ferenchez, 1951-ben halt meg Budapesten. Franciska 1892. február 11-én született, ő csak 10 hónapot élt és 1892. december 6-án hunyt el, Anna 1895-ben született és 7 éves korában, 1902. január 17-én hunyt el. Temetésére Móra Ferenc verset írt, amely a Félegyházi Hírlap 1902. január 19-i számában jelent meg. A Fazekas lányok életrajzi adataihoz lásd: BKMÖL V. 176/b. Kiskunfélegyháza Város Árvaszékének iratai. Árvaszéki iratok (a továbbiakban: V. 176/b.). 48/1925.; BKMÖL VIII. 108. A Kiskunfélegyházi Községi Polgári Leányiskola iratai 1895–1914 (a továbbiakban: BKMÖL VIII. 108.) Felvételi, előmeneteli és mulasztási napló 1899/1900–1902/03; BKMÖL VIII. 314. A Kiskunfélegyházi Népiskolák Igazgatósága iratai. A kiskunfélegyházi Szent János téri elemi népiskola I. b. osztályának anyakönyve az 1901/02-es tanévre; BKMÖL XXIII. 611. Kiskunfélegyháza Város Tanácsa VB. Mezőgazdasági Osztályának iratai (a továbbiakban: BKMÖL XXIII. 611.) 1901/1958; a kiskunfélegyházi alsó-temetőben lévő családi sírbolt síremlékei.

⁶ BKMÖL VIII. 108. Felvételi, előmeneteli és mulasztási napló, 1906/07.

⁷ Uo. 1907/08. (Érdeklődésként megjegyezzük, hogy az ez évi felvételi naplóban Fazekas Ágnes személyi adatai között több téves bejegyzés is található. Az 1906/07-es tanév felvételi naplójában pedig a születési dátumot írták rosszul.)

⁸ „Dr. Fazekas Kálmán”. Félegyházi Közlöny, 1908. május 31. 4. o.

⁹ BKMÖL VIII. 108. Felvételi, előmeneteli és mulasztási napló, 1909/10. A Ranolder Intézet római katólikus leánypolgári iskola volt Budapesten a IX. kerület Gyep utca 23. alatt. Tiszti cím- és névtár, 1927. 256. o.

tanévre azonban Ágnes visszatért szülővárosába, és folytatta polgári iskolai tanulmányait egykori iskolájában, amely időközben (1908-ban) a Kalocsai Iskolanővérek felügyelete alá került.¹⁰ A Constantinumba betagozódott polgári iskola – az ebben az évben az első két évfolyammal beinduló tanítónőképzővel együtt – internátusi helyet is tudott biztosítani a vidéki tanulóknak. Mivel Fazekas Ágnes édesanyja Pesten maradt, így a tizenkét és fél éves lány a Constantinum bentlakó növendéke lett.¹¹ Időközben Ágnes még élő lánytestvérei saját útjukat járták, idősebb lánytestvére, Ida 1909 októberében férjhez ment Tarjányi Dezső helyi földbirtokoshoz,¹² 1911-ben pedig a másik lánytestvérét, Piroskát jegyezte el Morelli Ferenc, a Magyar Királyi Államvasutak mérnöke.¹³ Nagy változást jelenthetett Ágnes életében, hogy édesanyja újra férjhez ment, 1911-ben kötött Budapesten házasságot néhai férje bátyjával, az ekkor 53 éves Fazekas Ágostonnal, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye egykori alispánjával.¹⁴ A házasságból egy gyermekük született.¹⁵ Ágnes pedig a Constantinum internátusának bentlakó növendékeként általános 'jeles' osztályzattal elvégezte a polgári iskola negyedik osztályát is, majd az 1911/12-es tanévben a Constantinum tanítónőképzőjének első osztályába iratkozott be, elemi iskolai tanítónői oklevélét 1915-ben szerezte meg. Mivel az internátus szabályzata elég szigorú volt,¹⁶ Ágnes ez idő alatt ritkán találkozott családjával, a Constantinum mondhatni az otthonává vált, a félárva, internista kislány szinte ott nőtt fel az intézményben. A mindenre oly fogékony korban lévő fiatal lányt hat évig, tizennyolc éves koráig az iskolanénék nevelték és felügyelték, bizonyára szeretetteljes légkör vette körül, és jól érezhette magát körükben. A nővérek példaképként szolgálhattak számára, hiszen később ő is az Iskolanővérek Társulatának nagy „családjához” kívánt csatlakozni.

Az elemi iskolai tanítónői oklevél megszerzése után Fazekas Ágnes Kalocsán, az Iskolanővérek ottani polgári iskolai tanítónőképzőjében tanult tovább, ott is internátusban lakott és lelkében már megérett a szerzetesi életre való elhivatottság tudata. Erről saját maga így írt önéletrajzában: „Az ifjúság nevelésével olyan szeretettel fog-

¹⁰ Erről részletesebben lásd: KÖFALVINÉ Ónodi Márta, 2009. és 2001.

¹¹ Uo. A felvételi napló bejegyzéseiből kitűnik, hogy Fazekas Ágnes gondviselője özv. Fazekas Kálmánné Budapesten a Kigyó utca 4. szám alatt lakott, míg a lány lakásadójaként a Constantinum Leánynevelő Intézet van megadva.

¹² Tarjányi Dezsőné Fazekas Ida 1915-re már megözvegyült, 1923. május 8-án, 33 éves korában pedig meghalt. „Esküvő”. Félegyházi Közlöny 1909. október 10. 4. o.; BKMÖL V. 176/b. 48/1925.; ÓNODI Márta, 1999. 158–159. o.

¹³ „Eljegyzés”. Félegyházi Hírlap egyesült Félegyházi Híradó, 1911. február 12. 3. o. Míg 1913-ban Morelli Ferencnéként szerepel Fazekas Piroska, addig 1916-ban dr. Morelli Józsefnéként. BKMÖL V. 176/b. 48/1925.

¹⁴ „Házasság”. Félegyházi Hírlap egyesült Félegyházi Híradó, 1911. március 5. 3.; BKMÖL V. 176/b. 48/1925.

¹⁵ 1928-ban Fazekas Ágoston (1858–1928) halálakor az újságban megjelent nekrológ szerint: „... Teljesen visszavonult a magánéletbe [...] a Ráday ucca 21. szám alatti lakásán csak feleségének és 17 éves leányának élt.” „Fazekas Ágoston 1858–1928”. Félegyházi Közlöny, 1928. december 16. 1. o. Egy korábbi forrás szerint 1922. július 7-én az ekkor már szerzetesi néven szereplő Blandina nővér Félegyházára érkezett „kis húgával Fazekas Bözsikével”, aki nyaralni jött a városba. ÓNODI Márta, 1999. 134. o.

¹⁶ A bennlakó növendékek csak a karácsonyi és a húsvéti szünetben mehettek haza, látogatókat (szülőket, vagy az ezek által megbízott személyeket) is csak minden hónap első vasárnapján fogadhattak, levelet pedig hetente írhattak a szüleiknek. ISMERTETŐ, (é.n.) 5. o.

*lalkoztam, hogy valóban hivatásból, azért, hogy kizárólag minden zavaró és gátló tényezőtől függetlenül dolgozhassak ezen a téren – szerzetes lettem.*¹⁷ Fazekas Ágnes 1918 januárjában, 21 éves korában kérte felvételét a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatába és jelöltneként eltöltött hónapjai után engedélyezték számára a beöltözést, illetve az újoncév (noviciátus) megkezdését.¹⁸ Ekkor kapta a Mária Blandina szerzetesi nevet.¹⁹ 1918-ban vehette kézhez polgári iskolai tanítónői oklevelét és ez év szeptemberétől kezdődően két évig a társulat kalocsai polgári leányiskolájában tanított. Az egyéves noviciátust a társulat szabályai értelmében az újoncmesternő vezetése alatt a lelki képzéssel, a szabályok tanulmányozásával, a fogadalmas szerzetesi életre való felkészüléssel kellett eltölteni a Szentszék által elismert újoncházak valamelyikében, jelen esetben Kalocsán. A szegénység, tisztaság és engedelmesség egyszerű fogadalmát a társulat tagjai első-, másod- és harmadízben csak egy-egy évre tették le, ezek után pedig három évre. Az ideiglenes fogadalmak hat éve után örökös fogadalmat tehetnek, ha arra méltónak bizonyultak.²⁰

Blandina nővér noviciátusa vészterhes időszakra esett. Az 1919 tavaszán hatalomra került kommunista rezsim rövid regnálása alatt mindent elkövetett, hogy ellehetetlenítse az egyházi oktatást. A Forradalmi Kormányzótanács 1919. április 1-jén életbe lépett XXIV. K. T. E. sz. a nevelési és oktatási intézetek köztulajdonba vételéről szóló rendelete kimondta, hogy a Tanácsköztársaság valamennyi nem állami nevelési és oktatási intézetet saját kezelésébe veszi át, ezen intézetek egyházi alkalmazottai (papok, szerzetesek, apácák) közül csak azok tarthatják meg állásaikat, akik világi személyekké lesznek.²¹ Blandina nővér és újoncnőtársai állhatatosságát és erős hivatásszeretetét azonban mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy kérvényezték a társulat előljáróságánál, hogy „*a mai súlyos politikai körülmények, a proletár kormányának a szerzetestársulatok laicizálására irányuló rendeletei [...] [miatt engedjék meg nekik], hogy a sz[ent] szabályok által előírt újoncév letelte előtt három hónappal a sz[ent] fogadalmakat letehessék.*”²² Erre nem kaptak engedélyt, sőt június közepén annak esélye is felmerült, hogy a válságos viszonyokra és a szétszórás eshetőségeire való tekintettel a fogadalomtétel fontos aktusát el is halasztják. Később, június végén úgy határozott az előljáróság, hogy nem gördítenek akadályt a fogadalomtétel útjába, de sajnós a kényszerítő körülmények miatt – a kalocsai direktórium ugyanis nem szolgáltatott az anyaháznak többé élelmiszerjegyeket, így a raktáron lévő élelmiszerkészlet kevésnek bizonyult a teljes személyzet számára – három héttel a foga-

¹⁷ BKMÖL XXXII. 4/a. Kiskunfélegyházi kéziratok gyűjteménye (a továbbiakban XXXII. 4/a.). 133. Répa Bernadett Mária Anna: Fazekas Mária Blandina kalocsai iskolanővér életműve a Constantinum történetében (kézirat). 2005. (A továbbiakban: 133.) 16. o.

¹⁸ BKMÖL XII. 6. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulatának iratai (a továbbiakban: XII. 6.). Tanácsülési jegyzőkönyvek. 1918. május 27., 28. és 29-én tartott ülés jegyzőkönyve.

¹⁹ Mivel a társulat a „Miasszonyunkról” kapta elnevezését, ezért Szűz Mária iránti különös tiszteletüket kifejezendő, minden nővér a vezetékneve és a szerzetesi neve közé még felvette a *Mária* nevet is. A *Blandina* név pedig a latin *blandus* szóból származik, jelentése: ’kedves’, ’nyájas’.

²⁰ XII. 6. A társulat szabályai 1903., 1930.

²¹ Belügyi Közöny, 1919. április 6. 704. o.

²² BKMÖL XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyvek, 1919. április 13.

dalomtétel előtt a társulat kénytelen volt az újoncnőket hazabocsátani szüleikhez.²³ Az így megszakitott noviciátusi évet a Tanácsköztársaság bukása után az újoncnőknek (Fazekas Mária Blandinának is) pótolniuk kellett, s 1919. november 4-én tehették le szerzetesi fogadalmukat.²⁴

Az 1919/1920-as tanév végéig Blandina nővér a kalocsai polgári lányiskolában tanított, majd Budapesten folytatott egyetemi tanulmányokat, 1922-ben szerezte meg a pedagógia és filozófia szakcsoportra képesített tanítónőképző-intézeti tanári diplomáját és ez évtől kezdődően a kiskunfélegyházi Constantinum tanítónőképző-jéhez kapott beosztást.²⁵ Visszatért szülővárosába és abba az intézménybe, amelyet korábban hat évig már otthonának mondhatott, így duplán érezhette azt, hogy *haza*-érkezett. A Constantinumban még működtek olyan apácák, akiknek egykor Blandina nővér tanítványuk volt, most pedig tanár-kollégaként fogadhatták őt körükben.

A két évfolyamos középfokú gazdasági leányiskola

Blandina nővér Félegyházára kerülésekor az ország és az iskolanővérek társulata egyaránt igen nehéz helyzetben volt. Az első világháborút lezáró békék a vesztesek közé tartozó Magyarországot súlyosan büntették, aminek következtében az ország területe harmadára, a lakosság száma pedig 18,2 millióról 7,9 millióra csökkent. A Kalocsai Iskolanővérek Társulata történetében az egyik legfájóbb veszteséget jelentette, hogy a Magyarországot területileg is súlyosan megcsonkító trianoni béke hatásaként országhatáron túlra került a nővérek akkori intézményeinek közel fele, amelyekkel a kapcsolattartást, a kalocsai anyaházból való központi kormányzást az akkori politikai viszonyok lehetetlenné tették. A Csehszlovákia területére került három fiókházat fel kellett oszlatni, a Bácskában lévő húsz házat pedig egy ideig megbízott tartományfőnöknő vezette, majd a Szerzetesek Szent Kongregációja 1930-ban elválasztotta a Kalocsai Iskolanővérek társulatától és különálló, független pápai jogú társulattá nyilvánította *Miasszonyunkról nevezett Bácskai Iskolanővérek* néven.

Az új politikai és gazdasági körülmények között az illetékes minisztérium és az iskolanővérek társulata is rákényszerült, hogy az oktatás terén új lehetőségeket keressen. Egy lányok számára megszervezett, gazdasági típusú iskola felállításának eszméje a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumból indult ki, ahol Schwöder Ervin akkori helyettes államtitkár vetette fel először ezt a gondolatot. Hanauer Á. István váci megyés püspök is támogatta az új iskola kialakításának ötletét, az ő felhívására vállalta a Constantinum akkori igazgató-főnöknője, Hirmann Mária Margit az iskola megszervezését.²⁶ 1923 májusában Hirmann Mária Margit, az akkor már egy éve a félegyházi Constantinumban működő Fazekas Mária Blandinával együtt Budapestre utazott a „*gazdasági iskolák tanulmányozása végett [...] Ott megtekintik Báthoriné maglódi-úti intézetét [...], kirándulnak Csobánkára az Ottokár hadi árvaházzal kapcsolatos kertészeti iskola megtekintésére. Ebben az ügyben Bpsten*

²³ BKMÖL XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyvek, 1919. június 28., július 3.

²⁴ Uo. 1919. október 27.

²⁵ BKMÖL XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapjai; ÉRTESÍTŐ, 1922/23–1927/28.

²⁶ ÉRTESÍTŐ, 1937/38. 41. o.

megkeresik Huszka Jenő min. tanácsost.”²⁷ A szerzett tapasztalatok tükrében kezdett kikristályosodni egy helyi gazdasági iskola tervezete, amely használható, „eladható” ismereteket nyújthat a polgári iskolából kikerülő lányok számára.²⁸

A nővérek már 1923 nyarán megtették az első lépéseket, hogy a város vezetőinek pártfogását az újonnan beindítandó iskola számára megnyerjék. Július 10-én és augusztus 7-én kelt leveleiben a Constantinum igazgató-főnöknője, Hirmann Mária Margit így írt a város polgármesteréhez: „Intézetünk több oldalról megnyilvánult óhajnak kíván eleget tenni, amikor elhatározta 2 évfolyammal bíró Női Gazdasági iskolának a felállítását a Constantinum róm. kath. Leánynevelőintézet keretén belül. Aránylag kevés anyagi áldozattal, a már meglévő felszerelés csekély kiegészítésével beállíthatjuk az új iskolát.” „Az iskola célja: polg. iskolát végzett leányokat háztartási /kertgazdasági/ teendőkben úgy elméletileg, mint gyakorlatilag szakszerű kiképzésben részesíteni, őket életfeladatukra valláserkölcsi és nemzeti irányú neveléssel előkészíteni, a magyar lányokat, a leendő anyákat a legtermészetesebb munkakör[höz,] a szép háztartási és gazdasági munkákhoz visszavezetni. Továbbá szerzett ismereteikkel a háziasszony munkájába tudományos, erkölcsi, esztétikai és társadalmi műveltséget, lelki finomságot belevinni, hogy azokat az életben értékesíthessék. A világháború és az országcsontító béke által teremtett gazdasági helyzet, főleg a kassai Női Gazdasági iskola elvesztése és a kecskeméti Gazdasági Tanítónőképző megszűnése kívánatosá teszi ilyen intézet létesítését, hogy a nők az eddiginél nagyobb fokban bírjanak fogékonysággal a gazdasági haladás iránt – okszerű gazdálkodással, nem csak egyéni jólétüket alapozhassák és biztosíthassák, de kell, hogy munkájukkal a nemzet gazdasági megerősödésének is hasznos tényezői legyenek. Ezt a célt akarja szolgálni a kiskunfélegyházi Női Gazdasági iskola, melyet már a jövő tanévben óhajtottunk megnyitni. A Nagyméltóságú Minisztériumtól jövő felszólítás ily irányú iskola szervezésére, csak megerősít bennünket törekvésünkben.” „Félegyháza nemes városnak hozzájárulását, felkarolását s esetleg támogatását kérem, mert e nagy gazdálkodó városnak is nem kis érdeke lesz ezen iskolának megnyitása és virágzása.”²⁹

A Constantinum Felügyelőbizottsága is támogatta az ötletet, mivel „ezen iskolatípus beállítását a felsőbb tanügyi hatóságok is szükségesnek látják és támogatják, indokolja ezt a többlettermelés égető nemzetgazdasági szükséglete is, valamint a szülők kívánalma, akik gyermekeiket sokan gyakorlati kenyérkeresetre óhajtánák kiképezni. [...] úgy a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium, valamint a Földmivelésügyi Minisztérium illetékes ügyosztályaiban országos érdeknek tekintik ilyen gazdasági

²⁷ ÓNODI Márta, 1999. 158. o.

²⁸ „A főnöknő tevékeny munkaszeretetéből, az élet szükségleteinek fogékony felismeréséből új alkotások is fakadnak. [...] karöltve egyik hasonlóan agilis és alkotni vágyó nővérének áldozatkészségével, megteremtik a Constantinum iskoláinak új tagozatát, a középfokú gazdasági leányiskolát, mely a polgári leányiskola fölé épülő két évfolyamával mindig jelentősebb hivatást fog betölteni a birtokos középosztály leányainak gyakorlati és gazdasági nevelésében.” ÉRTESÍTŐ, 1925/1926. 5. o.

²⁹ BKMÖL V. 175/b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok (a továbbiakban: V. 175/b.) 4323/1923.

iskolák létesítését és már a mi tervbe vett iskolánk számára is messzemenő támogatásokat helyeztek kilátásba. Külön tanerők ehhez nem lesznek szükségesek, mert ellátják azt a tanítónőképző tanárnői és az állam által kiküldött és díjazott gazdasági szaktanár.”³⁰

A városi képviselőtestület azonban első körben nem támogatta egyértelműen a tervezett iskola létrehozását, annak ellenére sem, hogy ez a város részéről semmilyen anyagi áldozatot nem kívánt, sőt az sem hatotta meg a tervet ellenzőket, hogy a gazdasági lányiskolában is oktató, de eredetileg a tanítónőképző-intézetnél alkalmazott szerzetes nővérek után a minisztérium államsegély folyósítását is kilátásba helyezte, ami a fenntartó városnak is előnyére szolgált volna. A közgyűlésen az volt a legfőbb kifogás az új típusú iskola ellen, hogy az konkurenciát jelent a már működő, fiúk és lányok részére beindított állami gazdasági népiskola számára. A Constantinum felügyelőbizottságának elnöke ugyanakkor azzal érvelt, hogy ez az új női gazdasági iskola kifejezetten a négy középiskolát vagy polgárit végzett leányok továbbképzésére létesülne, míg az állami gazdasági népiskola az ismétlő tankötelesek számára van fenntartva.³¹ A közgyűlés visszautalta a gazdasági leányiskola létrehozásának tervezetét a Constantinum újonnan megválasztott felügyelőbizottságához, ahol is elhatározták, hogy a várostól csak erkölcsi támogatás kérnek, anyagit egyelőre nem. Ehhez a képviselőtestület – tekintettel az „iskola hasznos és nemes céljaira” – hozzá is járult.³² A város később sem segélyezte a gazdasági lányiskolát. Míg a Constantinum berkeiben működő elemi népiskola, polgári leányiskola és a tanítónőképző összes személyi és dologi kiadásait a váci megyés püspökkel és a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának generális főnöknőjével kötött szerződés alapján Kiskunfélegyháza város fedezte az általa kivetett egyházi adóból, addig a két évfolyamos gazdasági leányiskola független volt a város fennhatóságától.³³

Az iskola megnyitására csak az 1924/25-ös tanévben került sor. S hogy Blandina nővér az iskola létrehozásánál ott bábáskodott, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az ő apai örökségét képző földbirtok adta az iskola beindításához nélkülözhetetlen gyakorlóterületet. „A Rendi Főelöljáróság rugalmasnak bizonyult az életadta reális követelményekkel szemben és személyemnek bevonásával megszervezte a középfokú gazdasági leányiskolát” – írta visszaemlékezésében Blandina nővér.³⁴ Ahogy az Iskolanővérek Társulatának vezetősége fogalmazott: az iskola „létrejöttét Fazekas Mária Blandina testvérünknek köszöni, ki atyai örökségét (47 hold földet és egy szőlőkeretet) engedte át használatul a háztartási szakiskola céljaira.”³⁵ Az iskola

³⁰ BKMÖL V. 175/b. 4323/1923.

³¹ BKMÖL V. 171/a. Kiskunfélegyháza Város Képviselőtestületének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: V. 171/a.) 350. kgy/1923.

³² BKMÖL V. 171/a. 361. kgy/1923.; BKMÖL V. 175/b. 4323/1923.

³³ BKMÖL XXXII. 4/a. 10. Fazekas Ágnes Mária Blandina: A Constantinum római katolikus Leánynevelőintézet vázlatos története 1908–1948 (Alfa és Omega) (kézirat) 1978. (A továbbiakban: 10.). 5–6. o.

³⁴ Uo. 11. o.

³⁵ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi jegyzőkönyvek, 1924. április 7.

elnevezésében is emlékeztetett az anyagi hátteret biztosító Blandina nővérre, hiszen azt – igaz, hogy megkérdezése és beleegyezése nélkül – az ő néhai édesapjáról „Dr. Fazekas Kálmán-féle női róm. kath. gazdasági iskolának” keresztelték el.³⁶

Az iskolanővérek kötelezték magukat, hogy a gyakorlóterületül átengedett Csongrádi úti kb. 47 kat. holdnyi és a „Közelszöllő”-ben lévő kb. 5 holdnyi földek tiszta jövedelmét tíz évig a gazdasági iskola felszerelésére és fejlesztésére fogják fordítani. A földművelésügyi minisztériummal kötött megállapodás értelmében a szükséges tanerőket a társulat biztosította, kivéve egy okleveles gazdasági szaktanárt és egy okleveles gazdasági szaktanitónót, akiknek kinevezéséről és fizetéséről is a minisztérium gondoskodott. Az iskola a mindenkori váci megyés püspök főhatósága alatt állt, míg szakmai szempontból a m. kir. földművelésügyi miniszter főfelügyelete alá tartozott. A megállapodás értelmében a gazdasági iskola igazgatója mindig egy szerzetes nővér volt.³⁷ Ismételten meg kell említeni, hogy a főlegyházi volt az első középfokú gazdasági leányiskola az országban. Nem voltak tehát tradíciók, amelyek mentén az iskola tanítási anyagát, nevelési irányát szervezni kellett, illetve lehetett volna.³⁸ „Szép csendben, minden külső zaj kerülésével rendezték be a szerzetes nővérek a középfokú női gazdasági iskolát”, amelynek ünnepélyes megnyitására 1924. október 6-án került sor.³⁹ Az első évfolyamba 12 növendéket vettek fel,⁴⁰ olyan lányokat, akik a polgári iskola vagy a gimnázium negyedik osztályát sikeresen elvégezték és még nem töltötték be a huszadik életévüket. A vidéki tanulók az intézet internátusában nyertek elhelyezést, externisták (bejáró növendékek) csak helybeliek lehettek.

Az új iskola tanszerei jórészt közösek voltak a Constantinum egyéb iskoláival, nevezetesen a fizika-, kémia- és természetrajz-szertárak, a botanikus kert, a tornaterem, a varró- és az írógépek. A szervezők szándéka szerint az iskola célja és feladata abban állt, hogy a növendékeket vallásos és művelt lelkű, emellett ügyes, dolgozni tudó és szerető háziasszonyokká és gondos családanyákká készítse elő, akik egyéniségükkel és rátermettségükkel meg tudják teremteni a családi életnek azt a zavartalanságát, komolyságát, meghittségét, amely a földi boldogság és boldogulás alapja.⁴¹ A nővérek igyekeztek a képzést a helyi viszonyokhoz igazítani. Egyrésztől mindent megtettek, hogy a szakmai oktatást a tudomány eredményeinek felhasználásával is mélyítsék, másrésztől törekedtek arra, hogy sem a belső háztartási, sem a külső gazdasági berendezkedésben, eljárásokban ne támasszanak a növendékekben a középszintű erőit meghaladó igényeket.

A tanítás tárgyai mind a két évfolyamon elméletiek és gyakorlatiak voltak. Az elméleti oktatás részét képezték az alábbi tantárgyak: hittan, lélektan, neveléstan, egészségtan, közgazdaságtan, háztartástan, illemtan, háztartási és gazdasági kémia, gazdasági üzemtan, anya- és csecsemővédelem, áruismeret, ügyirattan, állattenyésztés-

³⁶ BKMÖL XXXII. 4/a. 10. (Fazekas Ágnes Mária Blandina kézírata) 11. o.; BKMÖL XII. 6. Kiskunfőlegyházi zárda iratai 111/1924.

³⁷ Uo.

³⁸ BKMÖL XII. 6. A kiskunfőlegyházi zárda iratai. 21/1944–45 3. o. (1945. május 22.)

³⁹ „Női gazdasági iskola”. Főlegyházi Közlöny, 1924. október 12. 2. o.

⁴⁰ ÉRTESÍTŐ, 1924/25. 12. o., 36. o.

⁴¹ ÉRTESÍTŐ, 1928/29. 33. o.

tés különböző ágai (általános és részletes állattenyésztéstan, takarmányozástan, méhészet, tejgazdaságtan, földmérés, a növénytermesztés különböző ágai (mezőgazdasági növénytermesztés, zöldség- és gyógynövénytermesztés, gyümölcs- és szőlőművelés, dísznövény-termesztéstan, hajtástan, gyümölcsfeldolgozás-tan, növénykórtan, kerttervezés, virágkertészet), ezenkívül magyar, német, francia nyelv. A gyakorlati tantárgyak sorába tartozott a szabás-varrás, ruhajavítás, szövés, a háztartási, kertészeti, állattenyésztési, mezőgazdasági és növénytermesztési gyakorlatok, gépírás, szépírás és az ének.⁴² A gazdasági iskolában nagy gondot fektettek a gyakorlati képzésre is. A főzési gyakorlatok végzésére külön felszerelt konyha állt a diákok rendelkezésére. Az intézet állatállománya bőséges alkalmat adott az állatok körüli háziasszonyi teendők elsajátítására. A növendékek heti váltásban mindenféle háztartási munkát végeztek, az erről szerzett tapasztalataikról jegyzetet vezettek. A gyakorlati nevelés körülményei már néhány évvel az iskola megnyitása után egyre kedvezőbbek lettek. A gazdasági iskola rendelkezett a belső gazdaságában kiváló fajtájú baromfi- és sertésállománnyal, tehenészettel, a vetemény-, gyümölcs- és szőlőkertészethez volt 10 holdnyi szőlője és gyümölcsöse, egy kellemes villával, ezenkívül még 45 hold külső mintagazdasága is. Az 1929/30-as tanévben az intézet beltekén létrehozta egy csibenevelőt, a külső gazdaságban pedig egy 800 egyedes csirke- és egy 100 egyedes kacsatelpeket. A tenyészet, ahol törzskönyvezett baromfiakkal foglalkoztak, kiérdemelte az „államilag elismert telep” címet. Ebben az évben alakították ki az intézet díszkertjéből azt a részt, ahol a gazdászlanyság végezhetették növénygondozási gyakorlataikat.⁴³

A tantestület minden alkalmat felhasznált, hogy szemléletessé tegye az elméleti tanítást. Amit csak lehetett, és ami a gazdasági iskola tananyagához tartozott, azt a helyi vagy vidéki kirándulások alkalmával a növéreik bemutatták a diákoknak. Az iskola működésének 14 éve alatt a tanulók Félegyházán megnézték a modern felszerelésű közvágóhidat, a takácsüzemet, az olajütést, a tejüzemet, a mezőgazdasági géplerakatot, tanulmányozták a fésűsmesterséget, voltak a városi faiskolában és különböző veteményeskertekben, illetve a Kiskun Múzeumban. A vidéki kirándulások során eljutottak a kecskeméti Szikra szőlő- és borgazdaságba, egy mintagyümölcsösbe, baromfi-hizlaldába, a nagykőrösi konzervgyárba és vajüzembe. Bugacon a futóhomok megkötését figyelték meg, Szentesen pedig egy minta-tanyagazdaság működését. Jártak a mezőhegyesi méntelepen is. Budapesten a Kertészképző Iskola díszgyümölcsösét és hajtatóházát, valamint a tenyészállatvásár kiállításait látogatták meg. Gyakoriak voltak a természetrajzi megfigyelésekkel összekötött kirándulások a közeli Holt-Tisza menti Töserdőbe is.⁴⁴

Az intézmény a nagyközönség előtt is számot adott sikeres működéséről. Az 1929/30-as tanévben az intézet kipróbált hús- és tésztareceptjeivel részt vett a „Katholikus Háziasszonyok lapja” című folyóirat két jeligés pályázatán is, egyszer az első, majd a második helyezést érve el. Az 1930/31-ben rendezett budapesti tenyészállatvásáron kiállított baromfiakkal pedig kitüntetést nyertek a gazdasági is-

⁴² ÉRTESÍTŐ, 1926/27. 40–48. o., 1927/28. 45–51. o., 1928/29. 33–37. o., 1930/31. 37–40. o.

⁴³ ÉRTESÍTŐ, 1929/30. 38–39. o.

⁴⁴ ÉRTESÍTŐ, 1929/30. 39. o., 1930/31. 38. o., 1931/32. 42. o., 1932/33. 32. o., 1935/36. 45. o., 1936/37. 40. o.

kolások.⁴⁵ Az iskola minden tanév végén kiállítást rendezett a szülők és a városi érdeklődők számára a diákok által az év folyamán konzervált zöldségekből és gyümölcsökből, az elkészített kézimunkákból. Ez alkalommal a tanulók által sült friss kenyérral, kaláccsal és süteménnyel kínálták meg a vendégeket. A középfokú gazdasági iskola diákjai is bekapcsolódhattak a Constantinum kulturális és vallási életébe: a tanítónőképző önképzőkörének és kongregációjának is tagjai lehettek. A kötelező lelkigyakorlatokat is a tanítónőképző tanulóival együtt végezték. Az intézeti farsangi ünnepre a gazdaszányok saját, műkedvelői színelőadással készültek. Az iskola diákjai 1931-ben költöztek át a Constantinum intézmény újonnan felépített, ún. Klebelsberg-szárnyába, ahol tanterem, modern konyha, ebédlő, mosdó, előszoba és éléskamra állt a gazdaszányok oktatásának szolgálatába.⁴⁶

Az iskola fennállásának 14 éve alatt összesen 135 lány járt ide, közülük 63-an csak a képzés első évén vettek részt, 65-en mind a két évfolyamot kijárták, 7-en pedig még az első évet sem végezték el. A fenti számokból kitűnik, hogy nagyon nagy arányú volt a lemorzsolódás, a beiratkozott tanulóknak csupán a fele jutott el a második év végéig.⁴⁷ Az alábbi táblázat az iskola benépesülésének adatait szemlélteti.⁴⁸

Tanévek	Osztály		Összesen
	I.	II.	
1924/25	12	–	12
1925/26	10	5	15
1926/27	10	8	18
1927/28	4	6	10
1928/29	9	4	13
1929/30	10	4	14
1930/31	12	5	17
1931/32	7	8	15
1932/33	6	3	9
1933/34	8	3	11
1934/35	9	4	13
1935/36	7	5	12
1936/37	8	7	15
1937/38	17	5	22
Összesen:			196

⁴⁵ ÉRTESÍTŐ, 1929/30. 39. o., 1930/31. 37. o.

⁴⁶ ÉRTESÍTŐ, 1931/32. 41. o.

⁴⁷ BKMÖL VIII. 631. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum R. Kat. Leánynevelő-intézete Középfokú Gazdasági Leányiskolájának iratai (a továbbiakban: VIII. 631.) Osztályanyakönyv 1924/5–1937/8. Ez a fajta gazdasági iskola az 1937/38-as tanévben befejezte működését. Azok közül, akik az 1937/38-as tanévben végezték el az első osztályt, többen is folytatták tanulmányaikat az újonnan megnyitott mezőgazdasági leány-középfokú iskolában (erről lásd bővebben ott), voltak azonban, akik egyszerűen kimaradtak az iskolából.

⁴⁸ ÉRTESÍTŐ, 1935/36. 47. o., 1936/37. 45–46. o., 1937/38. 46–47. o.; BKMÖL VIII. 631.

Az iskola mindvégig inkább helyi jellegű maradt, a beiratkozott tanulók több mint 70%-a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéből származott, közülük is 69-en kiskunfélégyháziak voltak. Mindösszesen 13-en érkeztek Bács-Bodrog, 9-en Csongrád, 7-en Szolnok vármegyéből, 2-en jöttek Baranyából, 2-en Hevesből és 1-1 tanuló származott Csanád, Szatmár, Arad, Komárom és Békés megyékből.

Jogos azt feltételezni, hogy azok a családok küldték gazdasági iskolába a lányukat, ahol a szülők maguk is kötődtek a gazdálkodáshoz. A tanulók családi hátterének vizsgálatából kitűnik, hogy a legtöbben földbirtokos családból jöttek (bár a földbirtok nagysága nincs feltüntetve az iskolai anyakönyvben, az iskolai értesítők adatai szerint inkább kis- és középbirtokosokra kell gondolni). Jóval kevesebb azok száma, akiknek szülei gazdálkodók, gazdatisztek, földbérlők vagy földművesek voltak. A köz- és közlekedési tisztviselők, a kereskedők, az iparosok közül azonban többen is ezt a képzési formát választották gyermekeiknek. Feltűnően kevés a szülők között az értelmiségi (tanár, tanító, orvos, ügyvéd), ők mindig szívesebben adták lányaikat inkább a tanítóképzőbe.

A két évfolyamos középfokú gazdasági leányiskolában a tanulmányi követelmények nem voltak túl szigorúak, az iskolából való sok kimaradás és a viszonylag csekély tanulói létszám oka inkább abban keresendő, hogy az iskola nem felelt meg az elvárásoknak, a hozzá fűzött reményeknek. Ha az iskola relatív sikertelenségének okait vizsgáljuk, több tényezőt kell figyelembe venni. Az első és legsúlyosabb érv, hogy ez az iskolatípus nem adott a diákoknak érettségit. A második év befejezése után a növendékek végbizonyítványt kaptak, „*amely az 1883. évi I. tc. értelmében hivatali állásokra minősítő erővel ugyan nem bír, azonban a növendékek sokoldalú gyakorlati ismereteik és ügyességük alapján képesek lesznek arra, hogy megélhetésüket – ha a körülmények úgy kívánják – munkájukkal is biztosítsák.*”⁴⁹ Ez az iskolatípus nem szolgálta azokat – az 1930-as években egyre inkább érezhetővé vált – társadalmi igényeket, amelyek a lányok számára is hivatali állások betöltéséhez, vagy felsőfokú tanulmányok végzéséhez szükséges képesítések elnyerését sürgették. Érezték ezt a nővérek is, és meg is állapították, hogy „*[...] a nőnek a világháború okozta sajtóságos elhelyezkedése mindinkább kiszorította őt a családi környezetből és más hivatali pályákon való boldogulás lett célja az otthon, a család, a gyermeknevelésen kívül, általánossá vált az a felfogás, hogy kenyeret, megélhetést, biztos jövőt nem adhat más, csak a kimondottan szellemi pályákon való elhelyezkedés. [...]* Népünk – *s itt nincs különbség a gazdálkodó és középosztály elgondolása között – érthetetlen mohósággal kap a diploma után, megélhetésének s gyermeke jövőjének biztosítását csakis a hivatali elhelyezkedésben látja.*”⁵⁰

Eleinte az iskolanővérek nem törekedtek kiszolgálni a társadalom fent nevezett igényeit, így a középfokú gazdasági leányiskola inkább csak arra volt jó, hogy a lányok hasznosan töltsenek el még két évet a polgári iskola befejezése után. Hangsúlyozták annak fontosságát, „*hogy a 15–16 éves leánygyermeket még 1–2 évig intézeti nevelés alatt tartsuk, amellyel nagyon sok aggódó édesanyának megkönnyítjük terhét.*”⁵¹ Később, Fazekas Mária Blandina nővér igazgatósága alatt, azonban már

⁴⁹ ÉRTESÍTŐ, 1928/29. 33. o.

⁵⁰ ÉRTESÍTŐ, 1936/37. 38. o.

⁵¹ ÉRTESÍTŐ, 1934/35. 54. o.

belátták a növérek is, hogy nem érdemes az árral szemben haladni. „Az intézet vezetősége több ízben felkereste a Földművelésügyi Minisztérium illetékes osztályának vezetőit és kérte az iskolának érettségit adó négy évfolyamúvá való átszervezését. A Földművelésügyi Minisztérium ettől mereven elzárkózott. Nem a szélesebbkörű értelmesen gazdálkodni tudó néprétegre támaszkodott elgondolásaiban, hanem a közép-kor várkisasszonyainak emlékét akarta idézni az itt tanult leányokon keresztül.”⁵²

Többen azért nem írták be gyermeküket ebbe az iskolatípusba, mert úgy vélték, hogy az itt elsajátítható ismereteket otthon, az édesanya mellett is megtanulhatják a lányok. Az elméleti és a gyakorlati tantárgyakat is tartalmazó tanmenet nem győzött meg sok szülőt az iskola létjogosultságáról, s mivel országszerte még 1937-ben is alig néhány ilyen jellegű intézmény működött, nem került be mint kívánatos iskolatípus a köztudatba. „Ilyen irányú gazdasági, háztartási továbbképző leányiskola az országban csak mindössze hét van [...] ez a hét iskola sem részesül kellő méltánylásban és fenntartásuk inkább a fenntartók áldozatai árán, s azon bizakodó reménységen alapszik, hogy népünk lassanként majd csak megéri annak befogadására, hogy családvédelem, nemzetvédelem, anyagi jólét nagyrészt ilyen irányú nevelésben gyökerezik.”⁵³

A két évfolyamú gazdasági lányiskola viszonylagos sikertelenségének másik oka a tantárgyfelosztás aránytalansága volt. Az iskola órarendjéből kitűnik, hogy az iskolavezetés minden igyekezetével azon volt, hogy két év alatt a növendékek a lehető legjobban elsajátítsák a szakmai ismereteket. A magas heti óraszám ellenére sem fért azonban be a tantárgyak közé két olyan fontos tudományág, mint a matematika és a történelem. Sőt a humán tantárgyak viszonylag csekély óraszama az intézet által kiemelt célként kitűzött általános műveltség megszerzését sem tette lehetővé. Működésének 14 éve alatt az is bebizonyosodott, hogy szakmai téren sem tudtak két év alatt megfelelően felkészülni a tanulók, elhelyezkedésük pedig gyakorlatilag lehetetlen volt. A társadalom igénye és szükséglete jóval nagyobb volt, mint amennyit a két évfolyamú iskola adhatott, így az iskola majd' másfél évtizedes működése inkább helyi jellegű kísérletezés maradt.⁵⁴

A gazdasági iskola helyzetét tovább nehezítette, hogy a fejlesztéséhez szükséges állami támogatást nélkülözte. 1924-ben, az alapításkor a Földművelésügyi Minisztérium évi 1000 aranykorona államsegélyt ítelt meg az újonnan létrejött iskolának, ennek folyósítását azonban 1929-ben beszüntették.⁵⁵

A két évfolyamú gazdasági iskola kudarcát az iskolavezetés is belátta és az 1930-as évek közepétől nem is fűztek különösebb reményeket ehhez a képzési módhoz. Az anyagi támogatás hiánya is hozzájárult, hogy az iskolát szándékosan nem fejlesztették tovább. „Egyszerűen azért nem, mert nem volt miből. Az ott működő szerzetes tanárok mind a 14 éven át fizetés nélkül dolgoztak. Külön tanári testületet

⁵² BKMÖL XXXII. 4/a. 10. (Fazekas Ágnes Mária Blandina kézírata) 12. o.

⁵³ ÉRTESÍTŐ, 1936/37. 39. o.

⁵⁴ BKMÖL XXXII. 4/a. 133. (Répa Bernadett Mária Anna kézírata) 18. o.

⁵⁵ ÉRTESÍTŐ, 1937/38. 43. o.

Fazekas Mária Blandina, egy iskolateremtő iskolanővér
nem állíthatott be az intézetet, mert ennek lakását, ellátását nem volt miből előterem-
tenie. Ezért elégedtünk meg a legminimálisabb tanári létszámmal és ezért nem töre-
kedtünk az iskola számottevőbb benépesítésére sem.”⁵⁶

A felsorolt nehézségeket felmérve azonban az intézet vezetősége nem a gaz-
dasági iskola megszüntetését, hanem annak átalakítását, fejlesztését szorgalmazta.
1938 szeptemberétől be is indult egy új, négy évfolyamos, érettségit adó iskola a
Constantinumban. Mielőtt ennek az iskolának a részletes történetébe bocsátkoznánk,
vissza kell kanyarodnunk Fazekas Mária Blandina személyéhez.

Blandina nővér a Constantinumban

Odáig követtük nyomon Blandina nővér életútját, hogy 1922-ben Kiskunfélegyházá-
ra helyezték, itt apai örökségének felajánlásával részt vett a kétéves középfokú gaz-
dasági lányiskola létrehozásában, tanított a tanítónőképzőben és a gazdasági iskolá-
ban is. Az 1925/26-es és az 1926/27-es tanévekben a tanítónőképzős növendékeket
tömörítő Leányifjúsági Mária Kongregáció igazgatónője volt.

Az 1930-as év nagy jelentőségű változást hozott a Constantinum intézet tan-
testületének életébe. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek
Társulatának általános káptalanján 1930. július 11-én a generális főnöknő harmadik
tanácsosnőjévé és általános titkárnővé választották a Constantinum akkori házfő-
nöknőjét, Faddy Mária Augusztinát, negyedik tanácsosnővé pedig megválasztották
Bali Mária Ildefonzát, a Constantinum négy fokozatú iskoláinak igazgatónőjét.⁵⁷ Ez
nagy megtiszteltetés volt a két nővérnek, hiszen így bekerültek a társulat vezetését
és irányítását végző ötfős tanácsba, de a Constantinum számára nagy veszteséget
jelentett távozásuk, hiszen egyszerre hagyta el a várost az intézet két előjárója, a
Constantinum külső és belső életét kormányzó főnöknő, valamint az összes iskolatí-
pusban folyó munkákat irányító és ellenőrző igazgatónő. A társulat vezetése tisztá-
ban volt az így jelentkező nehézségekkel, ezért „*tekintettel a kiskunfélegyházi spe-
ciális nehéz viszonyokra*” hosszas eszmecsere után Dehény Mária Alacoque nővért
tették meg egy személyben a félegyházi ház főnöknőjévé és igazgatónőjévé.⁵⁸ Ez
a döntés azonban nem volt végleges, a társulat érdekei később úgy kívánták, hogy
Alacoque nővért a bajai ház főnöknőjévé és az ottani tanítónőképző igazgatónőjévé
nevezzék ki. Így megint megüresedett a Constantinum mindkét vezetői tisztsége.
Az eredeti elképzelés szerint a tanácsosnővé kinevezett Bali Mária Ildefonsa nővér
visszatért volna Félegyházára és ott folytatta volna működését mint igazgatónő, s
amikor jelenléte szükséges lett volna a Társulat kormányzótanácsában, akkor eluta-
zott volna Kalocsára. Azonban még mindig kérdéses volt a félegyházi ház főnök-
nőjének személye. Ez egy kényes helyzetet eredményezett, hiszen bárkit neveztek
volna ki házfőnöknőnek, a melléte igazgatóként működő Bali Mária Ildefonsa –
tanácsosnői tisztségénél fogva – rangban mindenképpen felette állt volna, ami el-
lenkezett a fiókházakban szokásos hierarchiával. Ildefonsa tanácsosnő javaslatára

⁵⁶ ÉRTESÍTŐ, 1937/38. 43. o.

⁵⁷ BKMÖL XII. 6. Az 1930-as káptalan iratai. 1930. július 11-i jegyzőkönyv.

⁵⁸ Uo. Kormányzótanácsi jegyzőkönyv 1930. július 13.

az akkor már négy éve a félegyházi zárdában dolgozó Horváth Mária Ancilla nővérre esett a választás, mint olyanra, akivel Ildefonsa nővér egyetértésben tud majd együttműködni.⁵⁹ Ez a döntés elnyerte a Constantinum felügyelőbizottságának tetszését is, annál is inkább, mert korábban aggodalomra adott okot az a tény, hogy a Constantinum elöljáróságának teljes megújulása időben éppen egybeesett a város vezetőségének és az intézet felügyelőbizottságának megújulásával is, így jelentős hézag támadt volna a Constantinum és az iskolafenntartó város közötti kapcsolatok folyamatosságán. Ildefonsa nővér igazgatónői tisztségben való meghagyása elhárította volna ezt a problémát. Ám a tanévkezdés küszöbén a generális főnöknő megmásította korábbi döntését: „*Szerzetes Társulatunk fontos ügyei [...] gyakran gyors elintézését igényelnek, s ezért Bali Mária Ildefonsa általános tanácsosnőnek a kormányzó Tanács székhelyén, Kalocsán kell állandóan tartózkodnia. Kénytelen vagyok tehát őt visszahívni s a Constantinum leánynevelő-intézet vezetését új igazgatónőre, Karadva Mária Mercedes nővérre bízni.*”⁶⁰ Ez a váratlan intézkedés megdöbbentette a Constantinum felügyelőbizottságát, hiszen „*a tanintézet, a teljesen új Felügyelőbizottság és a teljesen új városi elöljáróság között a hivatalos kapcsolatok kedvező kialakulásának átmeneti idején ragadta ki az igazgatónőt működése köréből.*” A felügyelőbizottság méltányosnak érezte volna, ha a társulati elöljáróság megkímélte volna a legnagyobb fiókházat az ilyen váratlan megrázkódtatásoktól és kifejezte óhaját, hogy a Constantimumnak olyan igazgatónőre van szüksége, aki – mivel hivatalánál fogva állandó érintkezésben van a szülők százaival, a város elöljáróságával és a felügyelőbizottsággal is – „*megjelenésében, fellépésében, szótehetségében megfelelő rátermettséggel rendelkezik és aki nem riad vissza szükség esetén az ily hatalmas intézetnél teljesen kikerülhetetlen nyilvános szerepléstől sem.*”⁶¹ Toldy Jenő apátplébános, a felügyelőbizottság elnöke is külön levélben hangsúlyozta, hogy a „*soha meg nem szűnő helyi ellenséges áramlat*” miatt „*itt állandóan teljes fegyverzetten kell poszton állanunk – tehát az itteni intézeti képviselőnek, az igazgatónőnek nagyon is fegyverképes és schlagfertig*⁶² embernek kell lennie, mert minden áradatot egymagam minden harckészségem[mel] és minden erőfeszítésemmel sem bírok fel tartani.”⁶³

A társulat generális főnöknője a kormányzótanáccsal egyetemben igyekezett összeegyeztetni a jó hírnévnek örvendő Constantinum intézet és az iskolanővérek társulatának érdekeit. Belátva, hogy a félegyházi zárda igazgatása olyan nővért kíván, „*aki saját tapasztalataiból ismeri a várossal fennálló kapcsolatokat, állapotokat, s aki mint igazgató, representálni is tudjon, akinek úgy szellemi kvalitása, mint*

⁵⁹ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi jegyzőkönyv. 1930. július 18.

⁶⁰ Uo. A kiskunfélegyházi zárda iratai. 345/1930. 1930. szeptember 4.

⁶¹ Uo. Kivonat a kiskunfélegyházi Constantinum Felügyelőbizottságának 1930. szeptember hó 6-án tartott gyűlése jegyzőkönyvéből.

⁶² Schlagfertig: talpraesett.

⁶³ BKMÖL XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. Toldy Jenő 1930. szeptember 8-án kelt levele.

érintkezési modora helyt tud állni szülők, hatóságok s más hivatalos tényezők előtt,” a választás Fazekas Mária Blandina nővére, mint a fent nevezett tulajdonságokkal bíró, erre a feladatra legalkalmasabb személyre esett.⁶⁴

1930 szeptemberétől tehát az akkor 33 éves Fazekas Mária Blandina lett a Constantinum összes iskoláinak igazgatónöje. Ahogy az már a fentiekből is kiderült, nem volt könnyű helyzetben, hiszen egy új városvezetéssel és egy újonnan megválasztott felügyelőbizottsággal kellett felvennie a kapcsolatot. Az új helyzet azonban tiszta viszonyokat is jelentett. A szintén frissen kinevezett főnöknővel, Horváth Mária Ancillával már régről ismerték egymást, hiszen ugyanabban az évben léptek be a társulatba, egy időben voltak jelöltnek és novíciák, ugyanazon a napon tettek először fogadalmat és együtt jártak Budapesten egyetemre, ráadásul 1926 óta Ancilla nővér is a Constantinumban dolgozott.

Fazekas Mária Blandina nagyon agilis igazgatónőnek bizonyult. Toldy Jenő, aki 1910 és 1921 között maga is a Constantinum igazgatója volt, később pedig az intézet felügyelőbizottságát vezette, és aki mindig szívén viselte a Constantinum sorsát, aki mindig kész volt harcolni a főlegyházi zárda és a lányoktatás ügyeiért, Blandina nővérben egy tettere kész küzdőtársra talált, aki szintén szívét-lelkét beleadva dolgozott az intézmény felvirágoztatásán. Blandina nővér igazgatónőségének első évében végre elkezdődhetett a több éve halogatott új iskolaszárny megépítése, amelynek alapkövetételére 1931. május 9-én került sor. Az új épületrész felszentelése 1932. június 26-án történt meg gróf Klebelsberg Kunó jelenlétében.

Blandina nővér vezette a főlegyházi Úrinők Mária Kongregációját, mégpedig elég sikeresen, „*a főlegyházi lelkiület ismeretével, kitűnő társadalmi kapcsolataival erősen*” egybefűzte a hölgyeket, a Kongregációt pedig „*sokoldalú közvetlen egyéniségével vonzó életmozgásban*” tartotta és új tagok, valamint a fiatalság bekapcsolásával felvirágoztatta. Így a Kongregáció nemcsak a lelki élet gyarapodására szolgáló, imádkozó és ájtatos gyakorlatokat végző társulat volt, hanem „*a helyi társadalomban katolikus irányú kezdeményező vagy irányító tényező*”.⁶⁵

Három évvel Blandina nővér igazgatóvá történt kinevezése után, 1933-ban a társulati elöljáróság úgy döntött, hogy változtat a fiókházak vezetésén. Kiskunfőlegyházán 1921-ig a helyi ótemplomi plébános volt a Constantinum iskoláinak igazgatója, ezt követően a zárda házfőnöknője viselte ezt a tisztséget is, majd az ő kérésére még 1925-ben különválasztották a főnöknői és igazgatónői tisztséget, két nővért bízva meg a két különböző feladattal. Később ezt a gyakorlatot más fiókházaknál (Kiskunhalas, Baja, Cegléd) is bevezették. Az eltelt évek tapasztalatai arról győzték meg a társulati vezetést, hogy nem volt szerencsés az akkori döntésük, a szerzetesi közös élet alapvető feltételei (szerzetesi fegyelem, elöljárói tekintély, testvéri szeretet) szenvedtek emiatt csorbát. Az igazgatói és a főnöknői hivatal két személyre való ruházása az ügyek intézésénél bonyodalmat okozott, mind a zárda belső életében, mind a külső személyekkel való érintkezésben visszás helyzetet teremtve. Hogy elejét vegyék minden határozatlanságnak a vezetésben, vagy a másik hivatalába való akaratlan és jogtalanul ítélt beavatkozásnak, az 1933. július 11-én tartott általános

⁶⁴ BKMÖL XII. 6. A kiskunfőlegyházi zárda iratai. 359/1930 Bleilőb Mária Bernárda 1930. szeptember 18-án kelt levele.

⁶⁵ Uo. Toldy Jenő 1933. július 26-án kelt levele.

káptalan során átdolgozták a „Szokások Kézikönyvét”, amely kimondta, hogy az igazgatói tisztséget – ha a helyi plébános azt nem vállalná – csakis a házfőnöknő viselje, munkáját a tanulmányi felügyelő néven egy ügyvezető nővér segíthette. Ez a határozat legérzékenyebben a kiskunfélegyházi Constantinumot érintette. A társulat vezetősége számolt azzal, hogy ha Fazekas Mária Blandina nővért saját pátriájában fosztják meg az igazgatói címtől, az nagy visszatetszést keltene a városban és azt a közvélemény degradálásnak minősítené. A nehéz problémát úgy oldották meg, hogy Horváth Mária Ancilla addigi főnöknőt igazgató-főnöknőnek nevezték ki, Blandina nővért pedig Bajára helyezték tanulmányi felügyelőnek. Kézenfekvőnek tűnt volna az a megoldás is, hogy Ancilla nővér helyett Blandina nővér legyen az igazgató-főnöknő, de ez két okból nem valósulhatott meg. Először is Bajára mindenképpen tapasztalt, pedagógia szakos tanerőre volt szükség, másodsor a rendi előjáróság úgy vélte, hogy a szerzetesi élet szempontjából elég volt az a tizenegy év, amit Blandina nővér a szülővárosában, családi és baráti kapcsolatok közelében töltött.⁶⁶

A Constantinum felügyelőbizottságának elnöke, Toldy Jenő apátplébános nem helyeselte az igazgatói és a főnöknői tisztség egy kézbe adását. Szerinte „képtelenség ennyi föladatnak lelkiismeretesen megfelelni. Ennyi nővérnek, ekkora zárdának, internátusnak, gazdaságnak irányítása maga kimeríti egy ember munkaerejét, ha azt komolyan veszi. Ehhez a munkakörhöz 3–4 iskolafokozat igazgatását hozzákapcsolni: fizikai lehetetlenség.”⁶⁷ (Meg kell jegyezni, hogy valóban nagy feladat hárult az egyszemélyi vezetőre, hiszen 1932-ben a félegyházi zárda személyzete 29 iskolás és 18 házi nővérből állt, ezenkívül az intézmény hat világi tanerőt (hittanárok, tornatanár stb.), három iskolaszolgát foglalkoztatott, az 1932/33-as tanévben pedig a négy iskolatípusba összesen 774 tanuló iratkozott be, akik közül kb. 90 internátusi bennlakó növendék volt.)⁶⁸ Toldy Jenő az igazgatói és főnöknői tisztség szétválasztása mellett azért is harcolt, hogy Blandina nővér továbbra is a Constantinumban maradhasson, mivel „Félegyháza speciálisan bonyolult és nehéz terep. [...] Nekem ezek között a viszonyok között fokozott szükségem volt Fazekas Mária Blandina nagyon értékes közreműködésére. Blandina nővér nem hízogó egyénisége dacára is erőlködés nélkül megnyerte magának a szülők, növendékek, Nővérek, iskolafenntartó hatóság szeretetét és becsülését. Rátermettsége, munkaszeretete mellett itt éppen nálunk külön és pótolhatatlan értéke volt a város legelőkelőbb ősi patricius családjából való származása, ami neki sok irányban különleges respektust biztosított. Tekintélyes családi vagyonát is ennek az intézetnek az erősítésére áldozza.”⁶⁹ A kiskunfélegyházi római katolikus Egyháztanács is folyamodott a társulati előjárósághoz, hogy Blandina nővér áthelyezését hatálytalanítsák (tették ezt Fazekas Mária Blandina esetleges akaratára ellenére is), és ugyancsak ezt sürgette a lakosság több száz támogatói aláírást összegyűjtő kérvénye is. A generális főnöknő azonban a társulati autonómiát és a szerzetesi jó szellemiséget tartotta előrébbvalónak, ezért ragaszkodott Blandina nővér diszpozíciójához.

⁶⁶ BKMÖL XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai 554/1933., 584/1933. Bleilöb Mária Bernárda 1933. július 22-én és 1933. augusztus 1-jén kelt levelei.

⁶⁷ Uo. Toldy Jenő 1933. július 26-án kelt levele.

⁶⁸ BKMÖL XII. 6. Öt évi jelentés a Szentszékhez 1932.; ÉRTESÍTŐ, 1932/33. 13–18. o.

⁶⁹ BKMÖL XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. Toldy Jenő 1933. július 26-án kelt levele.

A váci megyés püspök is jóváhagyta Horváth Mária Ancilla főnöknő igazgatónővé való kinevezését, így a Constantinum felügyelőbizottságának sem volt más lehetősége, mint hogy tudomásul vegyék az intézmény vezetésében történt változást és jegyzőkönyvben örökítsék meg Blandina nővér igazgatói működését és az intézet fejlesztése körül kifejtett munkásságát. Ez a jegyzőkönyvi megemlékezés és a korabeli iskolai évkönyv búcsúztatója hű képet fest Blandina nővér személyiségéről: „A Bajára áthelyezett Fazekas Mária Blandina igazgató rendkívül agilis elöljárója volt a hatalmas intézetnek. Saját személyes munkáját fáradhatatlanul áldozta az intézet népszerűsítéséért, virágoztatásáért. A tanintézet szükségleteihez vagy csinosításához sok találékonysággal teremtette meg a szükséges anyagi eszközöket. [...] Bátor, közvetlen, meggyőző fellépésével a felsőbb hatóságok előtt értékes támogatást tudott nyújtani az intézet érdekeinek. [...] Jól betöltött munkaköréből való elhelyezését sok területen veszteségnek érezzük. [...] Fazekas Mária Blandina igazgatónő nagy kulturmissziót teljesített városunkban, azért visszahelyezése ügyében mozgalom indult meg. Az elhelyezett igazgatónő népszerű egyéniségének köszönhető, hogy az addig eléggé zárkózott intézet a közönség részéről hozzáférhetővé vált.”⁷⁰ „Nagy intelligenciájával, széles látókörével, tudásával magas nívón tartotta a növendékek pedagógiai képzését, megértő jóságával pedig mindenkor megnyerte azok szeretetét. Igazgatói működése mély nyomokat hagyott az intézet életében. Szülővárosához benső szálak fűzték s szoros kapcsolatot teremtett a város és az intézet között, amivel sok esetben megszerezte a Constantinum számára a szülők, a társadalom megértő támogatását.”⁷¹

Blandina nővér három évet töltött Baján. A Társulat szabályzata értelmében egy házfőnöknő csak kétszer három évig maradhatott hivatalában, utána az elöljáróság más zárdába helyezte. 1936-ban lejárt Horváth Mária Ancilla nővér főnöknőségének második hároméves ciklusa is a Constantinumban, így az iskola vezetésében mindenképpen változás következett. A felügyelőbizottság már jó korán, 1936 januárjában jelezte a társulati elöljáróság felé, hogy szeretnék, ha az intézmény következő igazgató-főnöknője Fazekas Mária Blandina lenne, mivel az ő visszahelyezése a Constantinum élére biztosíték lenne a város, az egyházközösség és a tanintézet gyümölcsöző együttműködésére.⁷² A társulat kormányzótanácsa – szokás szerint – csak a generális főnöknő hivatalos, a fiókházakat érintő látogatása után, a tanév végén döntött a házfőnöknő kinevezéséről. A társulati elöljáróságnak ezúttal módjában állt figyelembe venni Félegyháza közvéleményének óhaját, így 1936-tól Blandina nővért nevezte ki a Constantinum igazgató-főnöknőjévé. Ezzel nemcsak Blandina nővér képzettségét, tudását és általános műveltségét ismerték el, hanem teljesítették a szülőváros hatóságainak ez irányú ismételt kérését is.

Blandina nővér 1942-ig, tehát két cikluson át volt a Constantinum igazgató-főnöknője, ennél tovább egyhuzamban nem is lehetett volna. Ezt követően 1942-től 1946-ig az intézet összes iskoláinak igazgatónőjeként működött, majd 1946-tól

⁷⁰ BKMÖL XII. 6. A kiskunfélegyházi zárdá iratai. Kivonat a Constantinum Felügyelőbizottságának 1933. október 10-ei ülésének jegyzőkönyvéből.

⁷¹ ÉRTESÍTŐ, 1933/34. 14. o.

⁷² BKMÖL XII. 6. A Felügyelőbizottság 1936. január 28-án kelt levele.

a Constantinum anyagi ügyekért felelős igazgatója lett, s emellett 1948-ig, az iskola államosításáig megtarthatta a mezőgazdasági középiskola közvetlen irányítását is.

Ahogy Blandina nővér 1936-ban visszakerült Félégyházára mint igazgató-főnöknő, egy nagyszabású iskolafejlesztési programot dolgozott ki, a következő fejezetben ennek részleteit tárgyaljuk.

A négy évfolyamos gazdasági leány-középiskola

Az 1924 óta működött két évfolyamos középfokú gazdasági leányiskola 14 éves működése során nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Miután Blandina nővér visszahelyezték a Constantinumhoz, a gazdasági lányiskola fejlesztése tárgyában kitartó levelezést folytatott az illetékes helyekkel és 1937-re sikerült pártfogókat találni mind a Vallás- és Közoktatásügyi, mind pedig a Földművelésügyi Minisztériumban. Az 1937/38-as tanévben Dr. Loczka Alajos tanügyi tanácsos, az Országos Közoktatási Tanács ügyvezető igazgatója, középiskolai tanárképző intézeti tanár, egyetemi magántanár háromszor látogatta meg a Constantinumot és behatóan tárgyalta az intézet vezetőségével az átszervezési lehetőségeket. Dr. Kósa Kálmán miniszteri tanácsos, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Elnöki B. Osztályának főnöke és Dr. Huszka János miniszteri osztálytanácsos, akik szintén megtekintették a Constantinumot, a gazdasági iskola gyakorló területeit kifogástalannak találták. Dr. Loczka Alajos és Dr. Gulácsy Sándor mezőgazdasági szakiskolai főigazgató, az Országos Gazdasági Szakoktatási Tanács tagja pedig a gazdasági középiskola óratervét és tantervét tárgyalták meg Blandina nővérral. A minisztériumok megbízottjai felkérték Fazekas Mária Blandinát és tantestületét, hogy készítsék elő a gazdasági iskola átszervezését, valamint dolgozzák ki a gazdasági lányközépiskola tantervét és érettségi utasítását.⁷³ Ez a felkérés már annak tudatában történt, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban küszöbön állt a középiskolai oktatás átszervezése, a tervek között szerepelt az új típusú, gyakorlati irányú gazdasági középiskolák kialakítása. Az 1938. április 27-én kelt 1938. évi XIII. törvénycikk⁷⁴ szabályozta a gazdasági, vagyis a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi középiskolák működését. Ez a törvény kimondta, hogy a fent nevezett iskolák csak gyakorlati ismeretek tanítására alkalmas, kellően felszerelt gyakorlóléssel (gyakorló gazdasággal) együtt létesíthetők.⁷⁵ Mivel a Constantinum – a 14 év óta működő középfokú gazdasági lányiskola jóvoltából – rendelkezett ilyen gyakorlóléssel (beállított szántóföldi növénytermesztéssel, törzskönyvezett sertés-, juh-, szarvasmarha-, baromfi és nyúltenyésztéssel, bolgárrendszerű növénytermesztéssel, növényházal, szőlő- és gyümölcskertészettel), felhasználva a majdnem másfél évtizedes gazdasági oktatás tapasztalatait, az iskolába befektetett anyagi és szellemi erőforrásokat, megszervezték az ország első, négy évfolyamos mezőgazdasági leány-középiskoláját, amelynek első osztálya már a törvény megszületésének esztendejében, 1938. szeptemberében

⁷³ ÉVKÖNYV, 1937/38 43–44. o.

⁷⁴ Országos Törvénytar (Corpus Juris), Budapest, 1938. 1938. évi XIII. törvénycikk a gyakorlati irányú középiskoláról (77–86.)

⁷⁵ Uo. 34. § 5.

megnyílhatott. Az iskola a gyakorlóterületeket így teljesen készen kapta, s az át-szervezés – az elengedhetetlenül szükséges tantermi helyiségek építésén kívül –, majdnem kizárólag tantervi kérdés maradt. A lányok gazdasági oktatása területén a kiskunfélegyházi Constantinum immár másodszor is úttörő szerepet vállalt, hiszen miként 1924-ben, úgy 1938-ban is az országban először itt kezdődött meg a lányok középfokú gazdasági oktatása. A félegyházi gazdasági leány-középiszkola olyannyira úttörő volt a maga nemében, hogy a minisztérium ezt kívánta a többi ilyen típusú iskola szervezésének mintájául kijelölni.⁷⁶ A Constantinum jelentőségét mutatja, hogy később, amikor több szerzetesrend is beadta kérelmét a minisztériumokhoz mezőgazdasági leány-középiskolák megszervezése tárgyában: a soproni Orsolyiták, a hódmezővásárhelyi Domonkosok, Budapesten az Isteni Szeretet Leányai, Pécelen a Jézus Szíve Népleányok, a Vallás- és Közoktatásügyi, valamint a Földművelésügyi Minisztérium Fazekas Mária Blandinát bízta meg ezen iskolák megszervezésével.⁷⁷ Sőt, a Constantinum berendezése alapján állították fel a soproni felekezeti és a mezőtúri állami mezőgazdasági leány-középiskolát, valamint ezt vették figyelembe a nagykarolyi ipari leány-középiszkola szervezésénél is.⁷⁸

Fazekas Mária Blandina nővér mindkét – az 1924-es és az 1938-as – iskolatípus megszervezésénél maradandó érdemeket szerzett. Ezt és egyéni képességeit méltánylandó, később az országos tanügyigazgatásba is bevonták, a Katolikus Tanügyi Tanács és az Országos Közoktatási Tanács, majd az Országos Szakoktatási Tanács tagjává választották, 1941-ben pedig a Katolikus Tanügyi Főigazgatóság jogkörébe tartozó mezőgazdasági leány-középiskolák tanulmányi felügyelőjévé nevezték ki.⁷⁹

A mezőgazdasági leány-középiszkola célja az volt, hogy vallásos alapon és nemzeti szellemben általános műveltséggel rendelkező nőket, jó háziasszonyokat és családanyákat neveljen. Ám az is a célok között szerepelt, hogy az itt végzett lányok szükség esetén önálló kenyérkeresőként is megállják a helyüket. Loczka Alajos tanügyi főtanácsos véleménye szerint: „*A boldogulás útja a jövőben nem az íróasztal, hanem a gyakorlati élet, az önálló vállalkozás, a gazdálkodás, még pedig eredményes, termelő gazdálkodás akár a saját, akár a más birtokán, a háztartási üzemvezetés akár szállodában, internátusban, kórházban vagy nagyobb magánotthonban. Egyéb önálló vállalkozásokra is képesíti a növendékeket ez az iskola. Pl.: nyithat virágüzletet, létesíthet baromfitelepet stb. Így kell megbecsültetni a munkát és azért ad a törvény hozzá érettségét, hogy az alkalmazó is megbecsülje azt, aki végzi. De erre rá kell nevelni a társadalmat és ez éppen ennek az iskolának a nagy »nemzetmentő« feladata.*”⁸⁰

A mezőgazdasági lányközépiszkola negyedik évének elvégzése után a tanulók érettségi vizsgát tettek. Ennek birtokában mindazon állásokra pályázhattak, amelyek elnyerését az 1883. évi I. törvénycikk vagy más jogszabály érettségi bizonyítványhoz

⁷⁶ BKMÖL XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. Dr. Oetter György 1938. április 18-án kelt levele.

⁷⁷ BKMÖL XXXII. 4/a. 10. (Fazekas Ágnes Mária Blandina kézirata) 22. o.

⁷⁸ BKMÖL XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina 1945. május 22-én kelt levele.

⁷⁹ ÉVKÖNYV, 1942/43 9. o., 1945/46 8. o.; BKMÖL XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. 8305/1941. Serédi Jusztinián 1941. november 20-án kelt levele.

⁸⁰ ÉVKÖNYV, 1938/39. 6. o.

kötötte. (Lehettek pl. vasutasok, postai tisztviselők, felvételizhettek a testnevelési, a zene- és a képzőművészeti főiskolákra, a polgári iskolai tanárképzőbe stb.) Ez az érettségi bizonyítvány képesített a gazdasági akadémiákon, más szakfőiskolákon, illetve a M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karának Mezőgazdasági Osztályán, Közgazdaságtudományi Karának Közgazdasági és Kereskedelmi Osztályán, valamint Gazdasági Szaktanárképző Intézetében folytatandó tanulmányokra is.⁸¹

A négy évfolyamos középiskola óraterve a következő volt:

Tantárgy	Osztály				Összesen
	I.	II.	III.	IV.	
Hit- és erkölcsstan	2	2	2	2	8
Magyar nyelv és irodalom	3	3	3	3	12
Történelem	2	2	2	2	8
Közgazdasági és társadalmi ismeretek	–	–	3	–	3
Mennyiségi ismeretek	3	3	3	3	12
Nevelési ismeretek	–	2	2	3	7
Gazdasági földrajz	4	–	–	–	4
Vegytan	4	–	–	–	4
Természettan és éghajlat	–	4	–	–	4
Természetrajz	3	3	–	–	6
Gazdasági ismeretek	–	–	4	4	8
Kertészeti ismeretek	–	2	2	2	6
Üzemi és kereskedelmi ismeretek	–	–	–	2	2
Háztartási ismeretek	2	2	2	2	8
Szabás-varrás	3	3	3	3	12
Ének	1	1	1	1	4
Testgyakorlás	2	2	2	2	8
Gyakorlatok	5	5	5	5	20
Összesen	34	34	34	34	136
Rendkívüli tantárgyak					
Német nyelv	2	2	2	2	8
Gyors- és gépírás	2	2	2	2	8
Karének	1	1	1	1	4

A négy évfolyamos képzés óraterve és tananyaga már sokkal realisabb és teljesíthetőbb volt, mint a korábbi, két évfolyamos iskoláé. Az általános műveltséget is jobban szolgálta ez a fajta oktatás, bekerült a tantárgyak közé a történelem (hangsúlyosan

⁸¹ Országos Törvénytár (Corpus Juris), Budapest, 1938. 1938. évi XIII. tc. 47. §. 1–3.

gazdaságtörténet), valamint a matematika (olyan témákkal, mint: százalékszámítás, kamat és kamatos kamat számítás, betét- és járadékszámítás, kölcsöntörlesztések, jelzálogkölcsön, földmérés stb.).

Az iskola működésének első évében Blandina nővér fontosnak látta hangsúlyozni, hogy a gyakorlati irányú középiskola nem alárendeltebb az eddig általános műveltséget nyújtó középiskoláknál és célja az, hogy „a hivatalokban dolgozó intellektuelekkel teljesen egyenértékű, gyakorlati életpályán mozgó intellektueleket neveljen.” A középiskolák tehát nem a tananyagban, hanem annak feldolgozási módjában különböztek egymástól. „Mezőgazdasági leány-középiskolánk a gyakorlati életre való nevelést nem pusztán elméleti tantárgyakkal és azoknak módszeres feldolgozásával oldja meg. Az elméleti tudást kiegészíti az elméletben tanultak gyakorlata. Mivel iskolánk a családi háztartás okos vezetését, vagy a családon kívül nagyobb üzemeknek a vezetését tűzte ki célul, ezért a gyakorlatok ennek a kettős célkitűzésnek szolgálatában állnak.”⁸²

A növendékek az iskola már működő gyakorlóterületein (baromfitelep, zöldségkertészet, gyümölcsös és szőlőtelep) szerezhették meg a nagyüzemek vezetéséhez szükséges ismereteket. A háztartási, mosási és főzési gyakorlatokat eleinte az intézet helyiségeiben, tankonyhájában végezték, majd 1940 novemberétől birtokba vehették azt a „Minta Otthon”-nak nevezett, az iskolahelyiségektől teljesen elütő, azoktól különálló középosztálybeli magánházat, amelyet a növendékek teljes felelősséggel, önállóan vezettek. Ez az épület a Constantinummal szemben, a Petőfi utcában állt, így könnyen megközelíthető volt.⁸³ A „Minta Otthon” a következő helyiségeket foglalta magában: öt szoba, hall, előszoba, fürdőszoba, konyha, kamra, ruhatár, egy kisebb alsókonyha, takarmánycamra, fűskamra, istálló, malacól kifutóval, két pince és egy fedett szín. Ebben a különálló házban gyakorlatozott minden osztályból két-két növendék, hetenként váltva egymást. Egyszerre tehát nyolc diák tartózkodott a házban, egy felügyelő tanárnő vezetése mellett. A „Minta Otthont” önellátásra rendezték be, kifejezetten azzal a céllal, hogy a diákok életközeli tapasztalatokat szerezzenek a háztartásvezetésről, megtanulják beosztani az egy hétre előirányzott élelmiszerkészletet és konyhapénzt, valamint tudjanak hosszú távra tervezni, hiszen az utánuk következő nyolc tanulónak is feltöltött kamrát és pénztárat, illetve tiszta házat, gondozott állatokat kellett találniuk. A lányok („hetesek”) itt kvázi kis családként éltek, együtt laktak, közösen étkeztek, egymásra voltak utalva, gyakorolniuk kellett tehát az együttműködést és a munkamegosztást, emellett a rájuk bízott feladatok pontos elvégzését is. Míg az elsőévesek megismerkedtek a kályhakezeléssel, takarítottak, asztalt terítettek és felszolgáltak, addig a másodévesek intézték a heti étlap összeállítását, a piaci bevásárlásokat és nyolcuk részére a főzést, a harmadikosok a kertet gondozták, a mosást és vasalást végezték, sült tésztákat és süteményeket készítettek, a negyedikesek az állatokat gondozták (fejés, takarmányozás, tisztántartás), havi költségvetést készítettek és pénztárnaplót vezettek, valamint zöldségeket és gyümölcsöket tartósítottak. A „Minta Otthon” állapotállománya 1941/42-ben egy te-

⁸² ÉVKÖNYV, 1938/39. 9. o.

⁸³ A „Minta Otthon” épületének adásvételi szerződését lásd: BKMÖL XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. Kanizsai Nagy Antal és az Iskolanővérek Társulata részéről Fazekas Mária Blandina kötött 1940. június 12-én létrejött adásvételi szerződés.

hénből, egy anyakocából, kettő malacból, 10 tyúkból, egy kakasból, 10 csibéből és 12 darab kacsából állt. A saját hizlalású disznót februárban vágták le (a feldolgozásnál a negyedévesek is segédkeztek konyhai gyakorlat keretében), a tyúkok pedig ellátták a konyhát tojással. A „Minta Otthon” önálló gazdálkodást folytatott, bevételi forrását jelentett a gazdaságból feleslegben kikerült tej és tojás, amelyet a Constantinum internátusának adtak el, ezenkívül a tanulók havonként 3.50 pengőt fizettek eme sajátságos mintaháztartás fenntartására. Az így szerzett jövedelmeket egészítették ki azok az összegek, amelyeket az állatszaporulat eladásáért kaptak. A „Minta Otthon” pénzt a tanulók önállóan kezelték, minden hónapban előre elkészítették a költségvetést, és Fazekas Mária Blandina igazgató-főnöknő jóváhagyása után ennek megfelelően történt a pénz felhasználása. A diákok vezették a pénztárnaplót is. A kiadások közé is mindent pontosan feljegyeztek, számon tartották, hogy mennyit költöttek házadóra és biztosításra, villanyhasználatra, takarmányra stb.

Ebbe a családi környezetű „gyakorlóláhtartásba” néha vendégeket is hívtak és teadélután szerveztek, hogy a növendékek a vendéglátásban is gyakorolhassák magukat. Az ide beosztott tanulók a napi szabad idejükben a „Minta Otthon” szépítésére szolgáló kézimunkákat készítettek. A diákok reggel 8-tól este ½ 8-ig tartózkodtak ebben a különálló polgári házban, amely vezetését, felügyeletét egy iskolás nővér végezte, teljes munkaidőben.⁸⁴

A gyakorlati képzést szolgálták a szakmai kirándulások is. Ezekre inkább az iskola működésének első öt évében került sor, később a háborús viszonyok nem tették lehetővé a hosszabb utazásokat. A rendszeres helyi „kirándulások” közé tartozott, hogy a diákok megtekintették a főlegyházi jég-, téglá- és ecetgyárat, olaj- és a villanymalmokat, a pékséget, a szikvízüzemet, a rézműves, illetve a kelmefestő műhelyeket, a különböző virágkertészeteket, a benzinkutakat, a bútorcsarnokot, valamint a vágóhidat és a méntelepét. A vasútállomáson megismerték a gőzgép, a tejcsernoban a fölözógép működését, ez utóbbi helyen tanulmányozták a túrókészítés menetét is. Hogy a növendékek a gyakorlati életben is talpraesetten föl tudják magukat találni, a tanárnők igyekeztek minél több praktikus ismeretet átadni. Elvitték a diákokat a helyi takarékpénztárba, a szülőotthonba, a járásbírószágra, a hegyközségi irodába, a városi szeretetházba, az adóhivatalban tanulmányozták az adóívek kitöltési módját. A város környékén gyógynövényt gyűjtöttek, megfigyelték az őszi vetés fejlődését, a vásártéren tanulmányozták a környék állatállományát, a város parkjában végezték a rovargyűjtési és cserjemegfigyelési gyakorlataikat. A városhoz közeli helyekre egy napos kirándulásokat tettek. Jártak a Péteri tónál, ahol a vízi növényzetet és a határjellegzetes gyomnövényeit, a környék vízrajzi viszonyait tanulmányozták; Bugacon földrajzi és természetrajzi megfigyeléseket végeztek, a Töserdőben az árterület hasznosításán kívül az erdő, Pálósszentkúton az alföldi homok állat- és növényvilágát ismerték meg. Szegeden megnézték a gázgyárat, a paprikamalmot, jártak az alföldi növénykísérleti állomáson, tanulmányozták a fehértói halgazdaságot. A nővérek rendszeresen elutaztak a diákokkal Kecskemétre is, ahol különböző kertészeteket látogattak meg, sőt a Duna–Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara mintagyümölcsösében is jártak, ahol megismerték a jól bevált alma-, körte- és szőlőfajtákat, a gyümölcsfák állati kártevőit, a gyümölcsértékesítés módját, az értékesített gyümölcs eltartását,

⁸⁴ ÉVKÖNYV, 1940/41. 23–25. o., 1941/42. 30–35. o., 1942/43. 16–18. o.

csomagolását, aszalását. Szintén egynapos kirándulás keretében tanulmányozták Cegléden a faiskolát és a pincészetet, Tiszaugon pedig egy grófi uradalom működését, az ottani gazdasági épületeket, talajművelő gépeket, dísz- és bulgárkertészetet.

A leghosszabb, 3–5 napos kirándulásokat Budapestre tették, ahol nagyon változatos programot kínáltak a tanulóknak. A Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségénél a háztartási gépekről és eszközökről hallgattak előadást, megnézték a legújabb háztartásról szóló könyveket és egy bútorkiállítást. Meglátogatták a Corvin Áruház háztartási osztályát, a Dunapalota modern ebédlő- és konyhaberendezését, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezeténél a különböző magtisztító gépek munkáját, a Mezőgazdasági Múzeum növény- és állattani osztályát, fővárosi üzemekben tanulmányozták a műjég-, sör-, cukorka- és csokoládégyártást. A gázművek főzőbemutatóján megismerkedtek a gáztűzhelyek előnyeivel és azok kezelésével. Más alkalommal jártak a pesti mezőgazdasági tenyészállatvásáron, a budafoki zománcedénygyárban, a Törley-pezsőgyárban, egy jutagyárban, az állami borpincészetnél és egy gomba-telepen. Részt vettek a Közegészségügyi Intézet rendezvényein, valamint ellátogattak az Állatorvosi Főiskolára is. A Constantinum diákjai eljutottak Mezőhegyesre is, ahol a méntelep, a tehenészet, a juh- és sertésállományt, valamint a kenderfeldolgozó üzemet mutatták be nekik.⁸⁵ Az 1943/44-es tanévektől kezdődően nincs információ az esetleges iskolai kirándulásokról, valószínűleg a háborús állapotok, majd az újjáépítési munkák miatt nem volt lehetőségük a nővéreknek tanulmányi kirándulásokat szervezni.

A növendékek műveltségének gyarapítására és öntevékenységének kifejezésére alakították meg már az első tanévben az ún. Gazdasági (később Szilágyi Erzsébet) Önképzőkört. A havonta tartott önképzőköri gyűlések célja az volt, hogy a tanulók általános műveltségben és szakirányban is egyaránt képezzék magukat. A növendékek művészeti, irodalmi vagy gyakorlati téren bontakoztathatták ki tehetségüket a megadott – általában háztartási- és gazdasági, illetve általános műveltséget érintő – témákban. A gyűléseken sor került házi dolgozatok felolvasására, szavalatokra, vitákra, szabadelőadásokra, volt rajzpályázat, terítési verseny, vetített képes előadás, folyóirat-ismertetés, adtak elő ének- és zeneszámokat, rendeztek jeleneteket és egyszer – egy a város közönsége előtt is nyilvános, kimondottan művészi jellegű gyűlésen – még élotárlatot is bemutattak, ahol a diákok a saját maguk által megfestett háttér előtt, saját készítésű jelmezekben híres festők képeit jelenítették meg, többek között például Szinyei-Merse Pál „Majális”-át. A diákok – érdeklődési körüknek megfelelően – az önképző körön belül a szaktanárok által vezetett különböző szakosztályokba tömörültek, a havonta megtartott gyűlések anyagát mindig más-más szakosztály szolgáltatta. Az irodalmi-történelmi szakosztály például 1941-ben gróf Széchenyi István születésének 150. évfordulója tiszteletére rendezett gyűlésen Széchenyi gazdaságpolitikájáról, illetve a női hivatásról szóló gondolatairól, más alkalommal Móra és Gárdonyi parasztabrázolásáról értekeztek.⁸⁶ 1940-ben, Erdély visszacsatolása alkalmából az októberi gyűlés témája Erdély volt, ahol szó esett Erdély földrajzáról, a természeti szépségeit vetített képes előadás ismertette, láthattak róla

⁸⁵ ÉVKÖNYV, 1938/39. 19. o., 1939/40. 20–21. o., 1940/41. 16–17. o., 1941/42. 20–21. o., 1942/43. 10–11. o.

⁸⁶ ÉVKÖNYV, 1941/42. 41–42. o.

filmet, történetéről és szellemi életéről hallgathattak szabadelőadást, erdélyi költők verseit szavalták és székely népdalokat énekeltek.⁸⁷ Az önképzőkörön belül működött még szociális, természettudományi, háztartási, kertészeti és kézimunka szakosztály is. Az 1942/43-as tanévtől a háborús viszonyok miatt csökkent az önképzőkör szerepe, helyét egyre inkább a gyakorlati jellegű, szociális munkák végzése vette át.

Az iskola jellegéből adódott a növendékek vallásos, katolikus szellemű nevelése, amely azonban nem merült ki a vallásoktatásban. Az iskolanővérek törekedtek hithű, vallásukhoz ragaszkodó, gyakorlatban is katolikus nemzedéket nevelni. Úgy vélték, hogy nem egyedül a hittanár feladata a diákok vallásos öntudatát fejleszteni és ébren tartani, ezért a nővérek is igyekeztek az egész tananyagot katolikus szellemmel átítani. A Constantinumban az egész tantestületet és ezen keresztül az egész iskola nevelési irányát ez a törekvés hatotta át. A diákok a vallásgyakorlás terén egyébként teljes lelki szabadságot élveztek, az évi kétszeri – a hithű katolikusok számára egyébként is kötelező – gyónáson és a rendszeres vasárnapi misehallgatáson kívül nem volt számukra semmi előírva. A nővérek kerülték a kényszert, de az intézet kápolnájában lehetőséget biztosítottak a diákok számára akár mindennap a misén való részvételre és a hetenkénti gyónásra. A mezőgazdasági lányközépiskola tanulói a tanítónőképző növendékeivel együtt évente egyszer tartottak háromnapos lelki gyakorlatot, és a gazdaszányoknak is lehetőségük volt jelentkezni a Lányifjúsági Mária Kongregációba.

A mezőgazdasági lányközépiskola indulása nagyjából egybeesett a második világháborút megelőző hadi készülődésekkel. Az iskolai nevelést is áthatotta a hazafias és revíziós szemlélet, amely először inkább elméleti síkon mozgott: a diákok bekapcsolódtak a Magyarok Világszövetsége által indított „Magyar a magyarért” mozgalomba, ennek keretében pénzt, valamint ifjúsági- és tankönyveket gyűjtöttek az országhatáron túli magyar iskolák számára, illetve levelezést kezdeményeztek a külföldön élő magyarokkal. Később, a második világháború elhúzódó éveiben a hazafias nevelés egyre inkább összekapcsolódott a szociális neveléssel. A tanulók ruhát, dohányt és egyéb használati tárgyakat tartalmazó csomagokat, folyóiratokat és leveleket küldtek a fronton harcoló katonáknak. A hazatérő sebesülteknek könyvet és cigarettát osztottak, süteményt sütöttek. A gazdaszányok bekapcsolódtak a Női Önkéntes Honvédelmi Munkaszervezet keretében dolgozó bajtársi szolgálatba, környezettanulmányt készítettek a hadbavonultak hozzátartozóinak családi körülményeiről.

A helyi polgármester, dr. Rozsnyay Béla családvédelemre irányuló kezdeményezését is magukévá tették, a mezőgazdasági lányközépiskola minden osztálya pártfogásába vett egy-egy rászoruló, sokgyermekes családot, vállalták annak anyagi gondozását, és sok esetben szellemi, lelki támogatását is. Az „örökbefogadott” család gyermekeit korrepetálták, ruhát varrtak, tankönyvet vásároltak, karácsonyfát díszítettek nekik. A gazdaszányok később a hadiárvékat vették „védőszárnyuk” alá, majd részt vettek a bombakárosultak számára rendezett gyűjtéseken, sőt a budapesti kibombázott menekültek részére felállított városi népkonyhán az intézet növendékei főztek, naponta 100–150 főre.

---

⁸⁷ ÉVKÖNYV, 1940/41. 10. és 30. o.

A középiskolai osztályok fokozatos kiépülésével arányosan növekedett a diákok – különösen a bentlakó diákok – száma, de a tantestület létszáma is emelkedett. Elkerülhetetlenné vált az iskola újbóli bővítése. Bár erre az előkészületek már 1938 óta folyamatosan zajlottak, a munkálatok tényleges megkezdésére 1941 májusáig várni kellett. Ekkor két fronton is folytak építési munkák, egyrészt a Petőfi utcai szárnynál bővítették az internátusi részt és a nővérek klauzúrahelyiségeit (erre az a 100 000 pengő szolgált fedezetül, amelynek kifizetésére még az 1930-as évek elején kötelezte Klebelsberg Kunó a várost, ám ezt az összeget csak 1941 februárjában kapta meg a Constantinum), másrészt kibővítették a Klebelsberg-szárnyat is, hogy a leány-középiskolának legyen elegendő tanterme, tankonyhája és kézimunkaterme. Ezt a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1939-től évente 20, illetve 30 ezer pengős részletekben kiutalt építési államsegélyéből lehetett megvalósítani. A minisztériumtól összesen 190 ezer pengő érkezett, az építkezés összköltsége azonban meghaladta a 357 ezer pengőt. A különbözetet Blandina nővér újabb, 1942-ben édesanyja után örökölt – összesen 160 hold – földbirtokának jövedelme fedezte. Blandina nővér saját szavait idézve: „Nyilvánvaló, hogy erre nagy szükség volt, mert 190 000 P-ből egy iskola felépítését, annak teljesen modern berendezését fedezni az utóbbi háborús idők mindinkább súlyosbodó és drága anyagbeszerzési lehetőségei miatt alig lehetett volna. Erre nem voltam köteles. Senki sem kívánhatta tőlem, hogy tulajdon örökségem jövedelmét az iskola fenntartására fordítsam. Szabadon rendelkezhettem vele és teljes szabadsággal adhattam volna át akár rokonaimnak, vagy fordíthattam volna bármily más célra. Nyilvánvalóan a magyar nép legkézenfekvőbb és legszükségesebb érdekeit tartottam szem előtt akkor, amikor magamnak semmit sem tartottam meg, hanem teljes egészében a magyar nép gazdasági oktatására fordítottam. Hangsúlyoznom kell, hogy sem nekem, sem a Constantinumnak anyagi hasznunk ebből nem volt.”⁸⁸

Az 1945-ös földbirtokreform kapcsán mind a helyi polgármester, mind pedig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, valamint a Földművelésügyi Minisztérium és a Duna–Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara is igazolta, hogy a Blandina nővér örökségét képező, de a mezőgazdasági leány-középiskola céljaira használt 160 holdas terület a növendékek gyakorlását is szolgálja, egyúttal az iskola fenntartásának alapját is képezi.⁸⁹

Az iskolabővítés a háborús viszonyok közepette még 1942 júniusában is tartott: „Az építkezés még mindig folyik. Ma éjtszaka ½ 1-ig kopácsolnak állandóan. Nagyon lassan haladunk előre.”⁹⁰ A munkálatok 1942 őszén fejeződtek be, emiatt kicsit kés-

⁸⁸ BKMÖL XXXII. 4/a. 10. (Fazekas Ágnes Mária Blandina kézírata) 16–15. o.; BKMÖL XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai 21/1944–45. Fazekas Mária Blandina 1945. május 22-én kelt levele a Megyei Földbirtokrendező Tanácshoz.

⁸⁹ Kiskun Múzeum Adattára. Tört. Dok. 98. 1. 1–3.; BKMÖL XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. Kiskunfélegyháza megyei város polgármesterének 5684/ki. 1945. sz. levele.

⁹⁰ BKMÖL XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina 1942. június 18-án kelt levele a generális főnöknőhöz.

ve tudták lebonyolítani a mezőgazdasági leány-középiskolában az 1942/43-as tanévre történő beiratkozásokat. Az új épületrészek kialakításával elegendő helyhez jutott ez az iskolatípus is és a szerzetesnővérek régóta húzóda lakáskérdése is megoldódott.⁹¹

Az iskola első évfolyama 1938. szeptember 1-jén nyílt meg, 36 tanulóval. Ez a képzési forma már túllépett a helyi jellegén, a későbbi tanévekben előfordult, hogy csak az I. évfolyamra felvételért folyamodók száma meghaladta a 300-at. A megengedett osztálylétszámot 35 főben állapították meg, de a sok jelentkező miatt előfordult 45-ös létszámú osztály is.⁹² Az osztályok párhuzamosításának lehetősége – mint megoldás a túljelentkezésre – nem merült fel, hiszen az intézménynek nem lett volna akkora kapacitása, sem a tanári kar létszámát, sem a tantermek számát, sem az inter-nátusi férőhelyeket tekintve.

Az iskola fennállásának tíz éve alatt az alábbi módon alakult az osztályok létszáma:⁹³

Évfolyam	Osztály				Érettségizett	Beiratkozott	Kimaradt	Év végén összesen
	I.	II.	III.	IV.				
1938/39.	36	–	–	–	–	36	–	36
1939/40.	38	31	–	–	–	69	–	69
1940/41.	40	38	20	–	–	102	4	98
1941/42.	40	39	32	20	19	140	9	131
1942/43.	45	36	36	30	30	150	3	147
1943/44.	43	42	32	35	32	163	6	157
1944/45.	42	41	46	32	24	161	84	77
1945/46.	41	19	25	23	22	108	13	95
1946/47.	28	34	20	22	22	104	6	98
1947/48.	39	24	27	20	20	114	4	110
összesen					169	1147		1018

A létszámokból kitűnik, hogy az 1944/45-ös tanévig az iskola fejlődése töretlen, s a négy évfolyam kiépülése után népszerűségben vetekedett az addig nagyon is közkedvelt tanítónőképzővel, hiszen az 1941/42-es, 1942/43-as és az 1943/44-es tanévekben szinte ugyanannyian tanultak a két intézménytípusban, pedig a tanítónőképzőben ebben az időben az 1938-ban bevezetett tantervmódosítás miatt öt évfolyamos képzés folyt.⁹⁴

⁹¹ ÉVKÖNYV, 1942/43. 3. o.; A Constantinum Felügyelőbizottságának jegyzőkönyve. 1942. november 25-i ülés. (A Kiskunfélegyházi Constantinum Intézmény irattára.)

⁹² BKMÖL XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. 21/1944–45. 3. Fazekas Mária Blandina 1945. május 22-én kelt levele; BKMÖL XXXII. 4/a. 10. (Fazekas Ágnes Mária Blandina kézirata) 13. o.

⁹³ A táblázat adatainak forrásai: ÉVKÖNYV, 1938/39–1947/48; BKMÖL VIII. 630. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum R. Kat. Leánynevelő-intézete Mezőgazdasági Leány-középiskolájának iratai (a továbbiakban: VIII. 630.). Iskolai anyakönyvek 1938–1948.

⁹⁴ Vö.: KŐFALVINÉ ÓNODI Márta, 2001. 33. o.

1944 októberében, mikor a második világháború harcai elérték a várost, a Constantinumban beszüntették a tanítást, az épületet magyar és német katonai alakulatok foglalták le, később pedig katonai kórházként és fogolyelosztó-táborként funkcionált. Ebben a tanévben nagyon sokan kimaradtak az iskolából, természetes, hogy a szülők hazavitték a gyermekeiket a biztonságosabb otthoni környezetbe. A háború elmúltával, a súlyosan megrongálódott iskolaépület helyreállítása után, újra lendületes fejlődésnek indult az intézmény, ám rövidre szabott másodvirágzásának végett vetett az egyházi iskolák államosítása.

Az iskola országos beiskolázású volt. A vidéki tanulók az intézet internátusában, néhányan „kosztadónál” laktak. A mezőgazdasági leány-középsiskolába bejáró tanulók csak a helyi diákok lehettek. Az alábbi táblázat⁹⁵ szemlélteti, hogy az iskola fejlődésének első, töretlen idejében mennyire sok volt a vidéki tanuló, gyakran a teljes létszám háromnegyedét ők tették ki. A háború utáni időszakban is kb. a tanulók fele más településről jött.

Évfolyam	Szüleinél lakik*	Kosztadónál lakik	Internátusban lakik	Összesen
1938/39.	18	1	17 (47%)	36
1939/40.	19	–	50 (72%)	69
1940/41.	20	2	76 (77%)	98
1941/42.	25	2	104 (79%)	131
1942/43.	23	2	122 (82%)	147
1943/44.	26	2	129 (82%)	157
1944/45.		57	Szünetel	
1945/46.	39	33	23 (24%)	95
1946/47.	33	9	56 (57%)	98
1947/48.	41	9	60 (54%)	110

* A „szüleinél lakik” rovat alatt a főlegyháziak értendők.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a vidéki tanulók honnan jöttek, megállapíthatjuk, hogy ténylegesen országos beiskolázású volt az intézmény, hiszen érkeztek diákok Borsod megyétől kezdve Somogy, Heves, Nógrád megyéken át Győr, Zala és Vas megyékből is, igaz, ilyen messziről évente csak 1–2 diák származott. A legtöbbjüknek Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében volt az állandó lakása, de sokan iratkoztak be a szomszédos megyékből is (Csongrád, Bács-Bodrog, Baranya megye). A törvényhatósági jogú városok közül Budapestről érkeztek a legtöbben, de voltak diákok Kecskemétről, Szegedről, Debrecenből, Bajáról, Pécsről és Kassáról is.⁹⁶

A szülők foglalkozását tekintve kitűnik, hogy leginkább a középbirtokosok és a köztisztviselők gyermekei előtt volt népszerű ez az oktatási forma, de sokan származtak kisbirtokosi, illetve értelmiségi (pap, tanár, tanító, ügyvéd) családból is. A

⁹⁵ A táblázat adatainak forrásai: ÉVKÖNYV, 1938/39–1947/48.; BKMÖL VIII. 630. Iskolai anyakönyvek 1938–1948.

⁹⁶ BKMÖL VIII. 630. Iskolai anyakönyvek 1938–1948.

két évfolyamú gazdasági iskolához viszonyítva kevesebb volt a kisiparos a szülők között, megjelent viszont egy új réteg: a nagybirtokos, nagybérli szülőkkel rendelkező diák. A nagynevű családokból származó lányok közül ki kell emelnünk gróf Károlyi Krisztát, aki az 1941/42-es tanévtől az 1943/44-es tanévig volt a Constantinum diákja, gróf Eszterházy Mónikát, aki 1942/43-ban kezdte el tanulmányait a mezőgazdasági leány-középiskolában és 1948-ban sikeres érettségi vizsgát tett, gróf Széchenyi Kornéliát, aki csak egy tanévet, az 1943/44-est töltötte Félégyházán, és az 1943-ban az intézménybe beiratkozó báró Waldbott Bassenheim Stefániát, akinek édesanyja Mária Alice királyi hercegnő volt. Ezeket a lányokat, csakúgy, mint társnőik többségét, a második világháború eseményei miatt szüleik 1944 októberében kivették az iskolából és gróf Eszterházy Mónika kivételével nem is hozták őket többé vissza.⁹⁷

A mezőgazdasági leány-középiskola elsősorban az érettségi megszerzése miatt volt vonzó a diákok és szüleik számára. A Constantinumban 1942 májusában és júniusában zajlottak az első érettségi vizsgák. Ezt a megmérettetést minden irányból nagy érdeklődés övezte, a vizsgán Czettler Jenő egyetemi ny. r. tanár, m. kir. titkos tanácsos elnökölt. A kultusztárcát Tabódy Ida ny. tanítóképző-intézeti igazgatónő, a Földművelésügyi Minisztériumot Banke Antal m. kir. gazdasági tanár, főigazgató-helyettes képviselte. Jelen volt még a vizsgán dr. Kósa Kálmán miniszteri osztályfőnök, dr. Loczka Alajos ügyosztályfőnök, dr. Gesztelyi Nagy László egyetemi tanár, a Duna–Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója és felesége is. Czettler Jenő meghívására az Országos Nőszövetség is képviseltette magát a vizsgán, a delegált tagok közt volt gróf Eszterházy Mórincné (aki – talán az itt nyert kedvező benyomások után – a következő tanévben a Constantinumba íratta be saját lányát is), illetve ögróf Pallavichini Alfonz né, dr. Széll József né és dr. Paál Andorné, valamint a Nőszövetség alelnöke, Oberle Károlyné. A jelenlévők ezt az érettségi vizsgát nemcsak Félégyháza és az Iskolanővérek Társulata, hanem az egész magyar nőnevelés szempontjából is korszakalkotó határkönek minősítették.⁹⁸ Dr. Czettler Jenő az ország első mezőgazdasági leány-középiskolai érettségi vizsgája után tartott záróbeszédében úgy vélte, hogy *„ez az iskola [...]fordulópont a nőnevelés irányában. Ez az iskola fejlődőképes. Az a kiemelkedő munka, amit az iskola végzett, iskolapélda lesz a jövő közoktatás irányára is. [...] ez az iskolatípus bevált, [...] az a munka, ami itt folyt, becsületes és nemzetépítő munka. Ennek az iskolának a létjogosultsága be van bizonyítva.”*⁹⁹ Az első érettségit még hat másik követte és az 1942-től 1948-ig terjedő időszakban összesen 169-en szereztek a Constantinumban érettségi bizonyítványt.

⁹⁷ BKMÖL VIII. 630. Iskolai anyakönyvek 1938–1948.

⁹⁸ BKMÖL XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina 1942. június 18-án kelt levele; ÉVKÖNYV, 1941/42. 7–9. o.

⁹⁹ Uo.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a friss végzettséggel hogyan tudtak elhelyezkedni a lányok, akkor az alábbi eredményeket kapjuk:¹⁰⁰

Érettségi után választott pálya	Az érettségi bizonyítvány megszerzésének éve					Összesen (fő)
	1942/43.	1943/44.	1944/45.	1945/46.	1946/47.	
Mezőgazdasági egyetem	2	6	1	1		10
Közgazdasági egyetem	2	2	1	1	1	7
Gazdasági akadémia	2	2	1			5
Kertészeti főiskola	2			3		5
Testnevelési főiskola	1					1
Zeneművészeti főiskola	1					1
Képzőművészeti főiskola	1					1
Textilmérnöknek tanul					3	3
Egészségügyi tanfolyam (asszisztens, dietetikus)	1				1	2
Gyors- és gépiró tanfolyam				1		1
Tanítónőképző	5	2	1	2	1	11
Külföldön tanul					1	1
Szerzetesi pályára lépett		1				1
Ward kollégium				1		1
Varrónő, cukrász, bőrdíszműves					4	4
Egyéb állást vállalt	6	6		2	1	15
Otthon maradt	4	11	19	10	6	50
Férjhez ment, vagy menyasszony	3	5	1	1	4	14
Összesen	30	35	24	22	22	133

Ezen rövid időszak adataiból is kitűnik, hogy az érettségi után továbbtanulók és az otthon maradók aránya nagyjából egyforma volt (36% és 37%). A továbbtanulási lehetőségek közül elsősorban a szakirányú (mezőgazdasági, közgazdasági, kertészeti) felsőoktatási intézeteket választották, de továbbra is vonzó volt a tanítónői végzettség is, a tanulók 8%-a ilyen irányban folytatta tanulmányait. Valószínűleg a háborús viszonyok miatt maradtak otthon ilyen nagy arányban a végzett lányok, vagy az otthoni munkájukra volt szüksége a családnak, vagy pénz és lehetőség hiányzott a továbbtanulásukhoz. Szintén a háború volt a felelős azért, hogy olyan kevesen, csupán a lányok 10%-a ment férjhez az érettségét követő évben. Sajnos, arról

¹⁰⁰ ÉVKÖNYV, 1943/44. 21. o., 1944/45. 7. o., 1945/46. 17. o., 1946/47. 27. o., 1947/48. 24. o.

nincsenek statisztikai adatok, hogy később milyen lehetőségei voltak az egykor a Constantinumban végzett gazdaszányoknak, illetve hogy milyen hasznát tudták venni a bizonyítványuknak.

Blandina nővér hatása a Constantinumra

Igaz, hogy Blandina nővérnek a mezőgazdasági középiskola volt az „édes gyermeke”, de a Constantinum más iskolafokozataival sem bánt mostohán. Szívén viselte a tanítónőképző sorsát is, de mivel ez központilag irányított tanterv szerint működött, fenntartása pedig a várost terhelte, így ennek az iskolának nyilvánvalóan nem volt akkora szabadsága és önállósága, mint a teljesen társulati fenntartású és üttörő jellegű mezőgazdasági lányközépiskolának. Blandina nővér komoly lépéseket tett aziránt, hogy a tanítónőképzőt fejlesszék, felmerült annak lehetősége is, hogy a gazdasági szaktanítónők képzése Kecskemét helyett Félégyházán folyjék.¹⁰¹ Saját beszámolója szerint: „*Hosszas tárgyalások folytak a tanyai tanítók fizetésének javításáról. Megkezdjük a tanítónőképzők főiskolává való átszervezésének munkáját, hogy főiskolai végzettséggel a tanítók magasabb fizetéshez jussanak. Ez a kérdés a parlament és a költségvetési vita tárgyát képezte. Sajnos anyagi fedezet hiányában megbukott.*”¹⁰² Visszaemlékezések szerint többször is kijelentette, hogy „*mennyit fáradoztam azért, hogy a tanítónőképzőt akadémiai rangra emeljék! Ha nem jön a háború, biztosan valóra válik.*”¹⁰³ Elgondolásaiban már itt is megelőzte korát, a hazai felsőfokú tanítónők képzés ugyanis csak 1959-ben valósult meg.¹⁰⁴

A háború egy másik fejlesztési tervet is meghiúsított. 1940-ben a város polgármestere azzal a kéréssel fordult Fazekas Mária Blandinához, hogy az Iskolanővérek indítsanak egy napközi otthonos óvodát. A város vezetője szerint ehhez rendelkezésre állt a Kalmárné-féle alapítványból¹⁰⁵ 23 ezer pengő, a fenntartásra pedig 34 hold föld jövedelme. A polgármester két óvónőt kért és körvonalazta azt a tervét, hogy megszerezzék egy, a Constantinummal szomszédos telket és ott építik fel az óvodát. A kisgyermekellátását ideálisan meg lehetett volna oldani a mezőgazdasági lányközépiskolások főzési gyakorlata keretében.¹⁰⁶ Valószínű, hogy ez a hosszú távú terv is a második világháború miatt nem valósulhatott meg.

---

¹⁰¹ BKMÖL XII. 6. A kiskunfélégyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina 1942. november 9-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹⁰² BKMÖL XXIII. 606. Kiskunfélégyháza Város Tanácsa VB. Titkárságának iratai (a továbbiakban: XXIII. 606.). 609/1965.

¹⁰³ BKMÖL XXXII. 4/a. 133. (Répa Bernadett Mária Anna kézirat) 51. o.

¹⁰⁴ MÉSZÁROS István, 1991. 78. o.

¹⁰⁵ Kalmár Józsefné Fazekas Anna (1814–1909) az egykori kiskun kapitány özvegye, Fazekas Mária Blandina nővér rokona. Vallási, művelődési és emberbaráti rendeltetésű adományai hatalmas összegre rúgtak. Az 1890-es években 30 ezer forintot és egy házat ajándékozott a városban felállítandó vakok intézete és kiseddóvó intézet céljaira. Végrendeletében a várost tette meg általános örökösévé. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor (szerk.), 1985. 551. o.

¹⁰⁶ BKMÖL XII. 6. A kiskunfélégyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina 1940. január 31-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

Blandina nővér olyan hosszú időt töltött a Constantinumban, ebből nem kevés időt vezetőként, hogy személyisége mély nyomot hagyott az intézményen. Ez különösen is nyilvánvalóvá válik, ha a számadatok tükrében vizsgáljuk az intézmény működését.

Az alábbi táblázat a Constantinum tanulóinak létszámát szemlélteti Blandina nővér igazgatói működése alatt.¹⁰⁷ A vizsgált tanéveket az alábbi szempontok szerint választottuk ki:

1930/31.: Blandina nővér első igazgatói ciklusának kezdete.

1932/33.: Blandina nővér első igazgatói ciklusának vége.

1936/37.: Blandina nővér második igazgatói ciklusának kezdete.

1938/39.: A mezőgazdasági leány-középiskola indulása.

1943/44.: Az utolsó igazi tanév a háború viszontagságai között.

1946/47.: A második világháború utáni első igazi tanév.

A Constantinum benépesülése 1930 és 1948 között						
Tanév	1930/31.	1932/33.	1936/37.	1938/39.	1943/44.	1946/47.
Az intézmény tanulóinak összlétszáma	728 fő	748 fő	716 fő	825 fő	1123 fő	992 fő

Viszonylag egyenletes fejlődésnek lehetünk tanúi, a tanulók létszámában épp az alatt a három év alatt következett be megtorpanás, illetve némi csökkenés, míg Blandina nővér Baján dolgozott. Természetesen a második világháború is kedvezőtlenül befolyásolta a tanulók számát. Az 1930/31-es tanévhez viszonyítva azonban 13 év alatt 40%-kal nőtt az intézmény diákjainak létszáma, ami – a beindított új iskolatípus, a mezőgazdasági lányközépiskola népszerűségén túl – mindenképpen az iskola jó hírnevét és közkedveltségét példázza.

A Constantinum fejlődését egy másik megközelítésből is vizsgálhatjuk. Hűen tükrözi egy intézmény nagyságát, ha az ott dolgozók létszámát vesszük figyelembe. A Constantinumban működtek iskolai és házi szerzetesnővérek, előbbiek tanítottak, utóbbiak a házimunkát végezték, mellettük néhány világi tanerő és kisegítő személyzet is tevékenykedett. Az alábbi táblázat azt szemlélteti, hogy mikor, hány nővér dolgozott a főlegyházi zárdaiskolában (összesítve az iskolás- és a házi nővérek számát), illetve viszonyításul megadjuk néhány, szintén a Kalocsai Iskolanővérek Társulatának kezelésében lévő iskola hasonló adatait, feltüntetve az iskolaalapítás dátumát is.¹⁰⁸

¹⁰⁷ KŐFALVINÉ ÓNODI Márta, 2001. 33. o.

¹⁰⁸ BKMÖL XII. 6. Három- és öt éves jelentések a római Szentszékhez.

Kimutatás a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata rendházaiban működő nővérek számáról											
Fiókház helye	1909	1912	1915	1918	1921	1924	1927	1932	1937	1942	1947
Kalocsa (1860)	80	79	102	117	141	143	142	148	179	182	196
Baja (1870)	15	14	16	20	21	27	30	39	49	47	48
Szabad- ka (1874)	18	17	21	22	21	25	27	-	-	-	-
Újvidék (1878)	15	17	20	21	21	22	17	-	-	-	-
János- halma (1881)	10	9	8	10	13	15	15	18	25	26	29
Bács- almás (1886)	8	8	10	10	12	14	18	24	26	22	27
Zombor (1887)	26	27	27	25	24	13	14	-	-	-	-
Magyar- kanizsa (1901)	18	17	20	20	21	20	19	-	-	-	-
Hajós (1907)	8	11	13	13	17	18	19	20	23	17	19
Kiskun- félegy- háza (1908)	14	20	26	30	37	40	46	47	48	64	64

Mikor 1908-ban a nővérek megérkeztek Kiskunfélegyházára, ez volt a 26. település, ahol addigra már valamilyen intézményt működtetett a társulat. A nővérek létszámát tekintve akkor ez volt a 7. legnagyobb háza a szerzetesrendnek. Az évek során a Constantinum rohamosan növekedett, hamarosan maga mögé utasította az addig nagyobb és régebbi iskolával rendelkező bajai, zombori, magyarkanizsai, szabadkai, újvidéki rendházakat és 1918-ra, tíz évvel az alapítás után már a félegyházi lett a kalocsai anyaház után a második legnagyobb fiókház. Trianon után az országhatáron

túlra, így a társulat fennhatóságán kívülre került a nagyobb rendházak java része (a zombori, újvidéki, szabadkai, magyarkanizsai rendházak), Csonka-Magyarországon csak két olyan intézmény maradt – a kalocsain kívül – ahol tanítónőképző működött: a bajai és a félegyházi. Ezért ennek a kettőnek az összehasonlítása vethet némi fényt a Constantinum fejlődésére.¹⁰⁹

Az 1920-as évek közepéig a félegyházi rendház gyors ütemben fejlődött, a nővérek kezdeti létszáma megháromszorozódott, míg a Constantinumban tanuló növendékek száma megduplázódott. Ezután egy stagnáló időszak következett, majd egy újabb látványos fejlődés, mikor a nővérek létszáma 60 fölé emelkedett. Ez egyértelműen a mezőgazdasági lányképzőiskola beindításával függött össze, hiszen egy újabb tanári kart kellett létrehozni, ezenkívül megnőtt az igény a házi nővérek munkája iránt is.

Baján a kiugró fejlődés éppen arra az időszakra tehető, mikor a Constantinum-beli nővérek létszáma nagyjából változatlan volt, erre az időszakra esik Fazekas Mária Blandina bajai tevékenysége is (1933–1936). Valószínű, hogy nem Blandina nővér személyéhez köthető a bajai iskolák fellendülése, inkább azért került Blandina nővér Bajára, mert ott a megnövekedett feladatok miatt szükség volt egy tapasztalt, nagy iskola igazgatásában már jártas személyre. A Constantinum 1937 utáni gyors növekedése viszont – ha áttételesen is – mindenképpen Blandina nővérnek köszönhető. Az 1937-es állapotokhoz képest, amikor Baján és Félegyházán közel azonos volt az iskolanővérek létszáma, a tíz évvel későbbi eredmények azt mutatják, hogy Baján nem változott a helyzet, Félegyházán viszont 33%-kal növekedett a szerzetes nővérek száma. Ez mindenképpen a mezőgazdasági lányképzőiskola megszervezésének köszönhető, ott pedig Blandina nővéré volt a főszerep.

A Constantinum a második világháborúban és az államosításig

A mezőgazdasági lányképzőiskolának 1948-ig csak egy rövid, tízesztendős élet adatott. Ráadásul erre az egy évtizedre mindenképpen rányomta bélyegét a második világháború, az iskola végigszenvetde annak minden borzalmát. A korabeli írott forrásokban lépten-nyomon előbukkan a háború valamilyen hatása, legyen szó a Constantinum építkezési gondjairól, az élelmiszer- és a fűtőanyag-beszerzési nehézségeiről, a hadiárvak felkarolásáról, a sebesült katonák ellátásáról, a megrövidített 1943/44-es tanév problémáiról. Az igazi szembesülés a háborúval 1944-ben következett be, mikor a város összes középiskoláját (állami tanítóképző, fiúgimnázium, polgári fiúiskola) hadicélokra foglalták le, s ezen iskolák tanulói is – váltakozó tanítási renddel – a Constantinumban kaptak elhelyezést, ám a hadműveletek következtében október 6-án itt is kénytelenek voltak beszüntetni a tanítást. Ekkor a Constantinumot magyar és német katonai alakulatok lefoglalták, majd orosz hadikórház, később foglyelosztó-tábor lett. Az iskolanővérek 1945. január 9-én kezdték meg a tanítást, saját épület híján a helybeli iparos- és kereskedőtanonc iskolában, nagyobb magán-

¹⁰⁹ A kalocsai anyaház mint a társulat székhelye és központja más kategóriába tartozik, mint a félegyházi Constantinum. Itt nemcsak tanítónő-, hanem polgári iskolai tanárnő- és óvónőképző intézet, árva-ház és szanatórium is működött.

házaknál, valamint az Actio Catholica ifjúsági egyesületeinek helyiségeiben.¹¹⁰ Az iskola épülete nagyobb bombakárt nem szenvedett, a tetőzet viszont megsérült. A nővéreknek hosszú ideig sejtelmük sem volt az iskola belső állapotáról, mivel polgári személy nem közelíthette meg a katonai célokra használt épületet. Időközben megszűnt ott ugyan a fogolytábor, de továbbra is laktanyaként szolgált és orosz fegyveresek őrizték. 1945 szeptemberében az Ótemplom plébánosa és a polgármester is felkereste az orosz parancsnokot az épület átengedésének ügyében, sőt a politikai pártok helyi képviselői is közbenjártak a kisteleki hadtestparancsnoknál, de egyik tárgyalás sem vezetett eredményre. A Constantinum házfőnöknője, Faddy Mária Tiburtia így tudósította a kalocsai anyaházat a félegyházi nehézségekről: „*Megint van alkalom, írok. Sajnos, még mindig a Constantinumon kívül. Milyen nehéz visszakapnunk! Szegény Blandinánk annyit jár-kelel Pesten is, itthon is, oroszoknál, minisztereknél, pártok vezetőségénél. Bölcsen, okosan érvel. Meg is hallgatják, igazat adnak neki, ígérik a támogatást, közbenjárást, – lesz-e eredmény? A jó Isten tudja. [...] Itt a miniszteri biztos: Jávor. [...] Azt jósolta, hogy szept. 1-én bent leszünk [a Constantinumban]. Nem teljesült.*”¹¹¹ A tarthatatlan helyzetet látva, Blandina nővér más megoldást keresett és egyeztetett a városi főgimnázium igazgatójával, aki 1945. október 1-jétől iskolájában engedélyezte hetenként négyszer fél napon a Constantinum diákjainak oktatását. Később, 1946. március 18-tól bérelt magánházban mindennap tanítottak a nővérek. Blandina nővér azonban mindenképpen módot akart találni arra, hogy a Constantinumot az intézet tanulói számára visszaszerezze. Ezért – nem mindennapi bátorsággal, elszántsággal és találékonysággal – maga járt a dolgok végére, egyéb jármű híján egy fuvaros lovas teherkocsival Budapestre utazott, ahol a Honvédelmi Minisztériumtól kapott írásbeli igazolással és a Pest vármegye főispánjától kölcsönvett orosz tolmáccsal az Andrassy úti orosz főhadiszállásra próbált bejutni, mégpedig egyenesen Vorosilov marsall, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke elé. Mivel az orosz őr nem engedte be őket, Blandina nővér cselhez folyamodott. Ugyanabban az épületben volt a román követség is, így az igazgatónő szerzett egy igazolást, hogy a román követséggel tárgyalhasson. Az épületen belül aztán némi bolyongás és útbaigazítás után eljutottak az orosz főhadiszállás bejáratáig. A beküldött Honvédelmi Minisztériumi ajánlólevél után Vorosilov marsall személyesen fogadta a Constantinum igazgatónőjét és kérése meghallgatása után közölte vele, hogy az intézetet hamarosan visszaadják eredeti céljának.¹¹²

Erre 1946. július 4-én került sor, mikor is a nővérek szembesültek a szomorú tényekkel: az 1000 tanulóra és 300 állandó bentlakó személyre felszerelt iskola belső berendezése (iskolapadok, táblák, székek, fogasok, szekrények, zongora, harmónium stb.), az ebédlő, a tankonyha és az internátus összes felszerelése teljesen

¹¹⁰ KŐFALVINÉ ÓNODI Márta, 2001. 84. o.

Actio Catholica („katolikus tevékenység”) a katolikus egyház fontos mozgalma volt az I. világháború és a második vatikáni zsinat közötti időben. XI. Pius pápa buzdítására a világ számos országában hozták létre, hogy a világi híveket jobban bevonják az egyház életébe és munkájába. Magyarországon az 1930-as évek elején a püspöki kar alapította.

¹¹¹ BKMÖL XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburtia nővér 1945. szeptember 10-én kelt levele.

¹¹² ÉVKÖNYV, 1944/45. 1–2. o., 1945/46. 2–3. o.; BKMÖL XXXII. 4/a. 10. (Fazekas Ágnes Mária Blandina kézírata) 20–21. o.

megsemmisült, odalett a szertárak állományának 100%-a, az egykor közel 14 ezer kötetes könyvtárnak pedig 95%-a.¹¹³ Emellett súlyosan megrongálódott a tetőszerkezet, hiányoztak az ajtók, az ablakráámák és az ablaküvegek, a kilincsek, a zárok, a vízvezeték-szerelvények és villanyfelszerelések. A mezőgazdasági lányközépiskola tangazdasága is károsult, tűntek el komoly berendezések és szerszámok a baromfitelepről, a tanyagazdaságból és a bulgárkertből is. Egy összesített kimutatás szerint a Constantinumot ért háborús károk meghaladták a 710 ezer forintot.¹¹⁴ Az intézmény egészét érintő hiányokról és rongálásokról az a 10 oldalas, sűrűn telegépelte lista adhat részletesebb felvilágosítást, amely a város mint iskolafenntartó szerv számára készült.¹¹⁵

Az iskolaépület takarítása 1946 nyarának végén kezdődött meg társadalmi munkában, a diákok és szülei segítségével, a tanév folyamán pedig a város gondoskodott a tetőszerkezet és az esőcsatorna javításáról, egyes termekben a nyílászárók pótlásáról, a szükséges kőműves- és festőmunkák elvégzéséről. Az internátus is újból megnyílt, egyelőre még csak 74 növendéket tudtak elhelyezni itt, a szükséges bútorokat és felszereléseket a diákok hozták magukkal. A következő tanévben is folytatódtak a felújítási és újjáépítési munkák, ismét bevezették az áramot a tankonyhában, így használni lehetett a villanytűzhelyeket, megtörtént az iskola folyosói ablakainak beüvegezése, de a vizet még nem vezették be az épületrészbe.¹¹⁶

A Constantinum felújításából Blandina nővér is kivette a részét. 1946 nyaráig ő volt az intézmény összes iskolafokozatának igazgatónöje. Tanügyigazgatási szempontból indokolt volt a különböző iskolatípusok elkülönült irányítása, de kellett valaki, aki az egész intézmény érdekeit – éppen ebben a nehéz időszakban – képviselni és érvényesíteni tudta a város felé. Így lett Blandina nővér a Constantinum anyagi ügyeiért felelős igazgatója, mellette megtarthatta a gazdasági középiskola közvetlen igazgatását, a többi iskolafokozat direkt vezetését pedig más, erre kinevezett nővérek végezték.¹¹⁷

Blandina nővér teljes erejével és a rendelkezésére álló minden eszközzel a Constantinum felélesztésén fáradozott. Így ír erről az időszakról: *„Az ütközet utáni időben emberfeletti munkát kellett végezniem [...]. Soha nem panaszkodtam, de talán a befelé hulló könnyek égetőbbek, mint a hangos jajongások. Pillanatnyilag fáradt vagyok, de nem fáradtam bele a munkába és legfőképpen nem a tervekbe és célkitűzésekbe. A Constantinum most éli legválságosabb korszakát. Olyan, mint a nagyon súlyos beteg, de csontvázhoz is hasonlíthatnám, amit a következő évtizedeknek kell testté formálni. A lelkem minden ízével mellette vagyok, mert tudom a szerepét, ragaszkodom hozzá.”*¹¹⁸

¹¹³ ÉVKÖNYV, 1945/46. 2–3. o.

¹¹⁴ ÉVKÖNYV, 1946/47. 3. o.

¹¹⁵ BKMÖL XXII. 103/a. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok. 5776/1946.

¹¹⁶ ÉVKÖNYV, 1946/47, 11. o., 1947/48. 29. o.

¹¹⁷ BKMÖL XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. Vojnich Mária Aquina általános főnöknő 1946. július 14-én kelt levele.

¹¹⁸ Uo. Fazekas Mária Blandina 1946. július 10-én kelt levele.

Azt Blandina nővér nem láthatta előre, hogy a megkezdett munkát, a Constantinum fokozatos újjáépítését már sem ő, sem a társulat más nővére nem fejezheti be, mert a politika közbeszól. 1948. június 14-én, a mezőgazdasági középiskola érettségi vizsgáinak idején megjelent az iskola falai között a polgármester, a városi rendőrség vezetője és a Magyar Dolgozók Pártjának két kiküldötte, hogy a 6500/1948. korm. sz. rendelet értelmében az iskolát zár alá vegyék. Két nap múlva az iskola államosítása céljából a városi közigazgatási hatóság megkezdte a leltározást, amelyet június 18-án be is fejeztek.¹¹⁹

Az iskolák államosítása ellen egy 1948. június 6-án, a helyi fiúgimnázium tornatermében tartott ifjúsági gyűlésen tiltakoztak a zárdisták és az „úri fiúknak” titulált gimnazisták, továbbá egy harmadéves tanítójelölt is felemelte a szavát. Ő később a helyi újságban tett nyilatkozat útján visszavonta kijelentéseit.¹²⁰ Az ügynek különösebb következménye nem lett. Az államosított iskolákban az iskolanővérek – felsőbb utasítás értelmében – nem taníthattak tovább.

Blandina nővér a Constantinum államosítása után

A mezőgazdasági lányközépiskola által használt földterületet Blandina nővér a szüleitől örökölte, tehát az ő telekkönyvi tulajdona volt, így nem képezhette az államosítás tárgyát. A Földművelésügyi Minisztériummal történt közös megállapodás után, Blandina nővér 60 hold földet adott át az utódiskolának. Az államosított mezőgazdasági lányközépiskola igazgatójának dr. Rácz Alajos állami gazdasági szaktanárt nevezték ki. Az illetékes szakfelügyelő „*a legmesszebbmenő állami támogatást helyezte kilátásba*” és ígérte, hogy az iskola „*összel elsőrangú tanerőkkel fogja megkezdni a tanítást.*” Ugyanez vonatkozott a Constantinum tanítónőképzőjére is, ott az igazgató Schronk Jenő lett, az elemi és a polgári iskolák összevonásából pedig már időközben kialakult az általános iskola, amelynek vezetőjéül Deme Máriát nevezte ki a kultusztárca.¹²¹ A szeptemberi iskolakezdés azonban nem volt zavartalan, a tanév eleji szülői értekezleten többen is felemelték szavukat az iskola szekularizációja ellen.¹²²

Az államosítás után a szerzetesek nem taníthattak tovább egykori iskolájukban. 1948 novemberében Kiskunfélegyházán 47 nővér tartózkodott, az oktatás helyett más területeken próbálták hasznosítani tudásukat. Többen adtak különórákat, voltak, akik a plébániákon vállaltak irodai munkát, illetve egyházközségi csoportok vezetését, templomokban sekrestyésnek, templomdíszítőnek, segédkántornak jelentkeztek, mások hitoktattak, ifjúsági és népi énekkarokat vezettek. Néhányan a verbiták

---

¹¹⁹ ÉVKÖNYV, 1947/48. 30. o.

¹²⁰ „Nyilatkozat; Ki a felelős?”. Félegyházi Közlöny, 1948. június 12. 3. o.

¹²¹ „Zökkenőmentesen folyik a munka az államosított iskolákban”. Félegyházi Közlöny, 1948. június 26. 2. o.; „Eddig havi 250 forintot fizettem» mondja egy Constantinumi bentlakó”. Uo., 1948. július 10. 1. o.; „Az állam legmesszebbmenően támogatja iskolánkat”. Uo., 1948. július 24. 1. o.

¹²² „Szülők és pedagógusok együttes munkájával kezdődik meg az iskolaév”. Félegyházi Közlöny, 1948. szeptember 4. 1. o.

(S. V. D.)¹²³ helyi rendi iskolájában tanítottak. A legtöbben kézimunkáztak is (kötés, horgolás, fonás, foltozás, varrás), és sokan gazdálkodtak, illetve kertészkedtek is.¹²⁴

A nővéreket egyelőre csak az iskolából tiltották ki, de a zárda helyiségei még az ő birtokukban voltak. November 9-én azonban egy kb. 20 főből álló állami bizottság jegyzőkönyvileg az egész Constantinumra igényt támasztott a félegyházi lakásínségre és arra hivatkozva, hogy a nővéreknek Félegyházán a Constantinumon kívül is van elég elhelyezkedési lehetőségük. A generális főnöknő azt az utasítást adta, hogy írásos állami végzés nélkül ne költözzenek ki a nővérek a házból. Készült azonban egy vész-forgatókönyv is, amely meghatározta, hogy kényszerhelyzetben hol húzhatnák meg magukat az apácák. A lehetséges helyek között szerepelt a „családi ház”-ként emlegetett „Minta Otthon”, a Blandina nővér tulajdonában lévő szőlő, illetve az ottani lakóház (ez 10 nővér befogadására volt alkalmas), a verbita atyák rendháza, illetve több ismerős család lakása.¹²⁵ A kiskunfélegyházi zárdát ekkor még nem kellett elhagyni a nővéreknek, később pedig még több szerzetesnő került ide, ugyanis 1950-ben „gyűjtőtáborrá” vált a Constantinum. 1950. június 9-én 41 nővert, más rendbelieket is hoztak ide a Dunántúl több helységéből. A város lakói élelmi-szer-adományokkal segítették a nehéz helyzetben lévő apácákat.¹²⁶ A kormány és a Püspöki Kar között 1950. augusztus 30-án jött létre megegyezés a szerzetesrendek feloszlásáról és azok házainak átadásáról. Az erről szóló 1950. évi 34. sz. törvényerejű rendelet szeptember 7-én jelent meg. Ezzel megszűnt többek között a félegyházi „gyűjtőtábor” is. A szerzetestársulatokat feloszlató rendelet kiadása után a leltározó bizottság beletárolta az addig a szerzetesnők használatában lévő bútorokat és egyéb tárgyakat. 1950. október 6-án vette birtokba Kiskunfélegyháza város vezetősége az épületet és a leltári tárgyakat. A nővérek ezen a napon, délután öt óraker hagyták el a gazdasági épület kapuján át az eddig használatukban meghagyott épületrészt.¹²⁷

Fazekas Mária Blandina néhány rendtársával Félegyházán maradt. Jellemző a helyi oktatáshoz, a szívügyének tekintett mezőgazdasági középiskolához való viszonyára, hogy 1950-ben, mikor nagyobb földterületre volt szüksége az ekkor már állami mezőgazdasági gimnázium néven működő iskolának, Blandina nővér felajánlotta a még birtokában lévő földterületet a Közoktatásügyi Minisztériumnak. Így írt erről: „[a minisztérium] felajánlásomat el is fogadta és 1950. március 9-én az iskola céljaira birtokába is vette. A felajánlott terület birtokbavételekor nemcsak a földingatlant adtam át az iskola céljaira, hanem annak összes élő és holt leltári felszerelését, valamint a földbirtok területén begyűjtött és gondosan elraktározott összes takarmánykészletet és vetőmagvakat, minden ellenérték nélkül. [...] Sem az élő, sem a holt leltári felszerelés, sem pedig a takarmány és vetőmagvak átadására az akkori

¹²³ Verbita: Isteni Ige Társasága (Societas Verbi Divini, SVD) 1875-ben missziós feladatok végrehajtására létrehozott katolikus szerzetesrend. Kiskunfélegyházán a verbiták 1942-ben nyitottak fiúkollegiumot és missziósházat.

¹²⁴ BKMÖL XII. 6. Zárdai személyzet, 1948/49. és 1949/50. A kiskunfélegyházi zárda nővérei.

¹²⁵ Uo.; BANGÓ Beáta, 2000. 63. o.

¹²⁶ BKMÖL XXXII. 4/a. 133. (Répa Bernadett Mária Anna kézirat) 39–40. o.

¹²⁷ Uo. 38.

*törvényes rendelkezések nem köteleztek. Tettem ezt teljesen szabadon, önkaratomból, az iskola iránt való szeretetből, hogy biztosítsam annak további, minden zökkenő nélküli fejlődését.*¹²⁸

Bár Blandina nővér 1948-ban egy évvel meghaladta az akkori nyugdíjkorhátárt, nyugdíjat nem kapott, szeretett volna tovább tanítani.¹²⁹ 1952-ben pedagógusmunkára jelentkezett az Oktatásügyi Minisztériumban, ahol ígéretet is kapott az elhelyezkedésre, de ez később betegségére hivatkozva nem valósult meg.¹³⁰ 1953-as keltezésű önéletrajzát is azért írta meg, mert dolgozni vágyott, de a városi tanács nem biztosított számára munkalehetőséget.¹³¹ Ahhoz azonban hozzájárult a város és a párt akkori vezetősége, hogy megmaradt földterületén dolgozhasson.

Hatalmas, egykor 160 holdas birtokából Blandina nővér csak egy töredéket, a Közelszőlőben fekvő 4,5 holdnyi földterületet tartotta meg saját használatára. Az ezen a területen lévő lakóházban élt ezután néhány nővérrrel, szűk szerzetesi közösségben. A következő nővérekről bizonyítható, hogy több-kevesebb ideig együtt laktak Blandina nővérrrel a Közelszőlőben: Polonkai Anna Mária Klarencia, Pomázi Ilna Mária Emma, Post Veronika Mária Szeráfina, Kaszás Franciska Mária Gasparina, Tajti Rozália Mária Orsika, Szokolai Margit Mária Gráta. A földterületen gazdálkodtak, virágokat, gyümölcsöt, szőlőt és zöldséget természetek eladásra, megélhetésüket mint őstermelők biztosították. 1958-ban például engedélyt kért Blandina nővér a városi tanács illetékes osztályától, hogy saját termelésű fejeskáposztát savanyított állapotban árulhasson a helyi piacon.¹³² 1960-ban a megyei tanács egyházügyi főelőadója Fazekas Ágnes volt szerzetesnővér részére kegydíj megállapítás ügyében fordult Kiskunfélegyháza városhoz.¹³³ Később Blandina nővér különböző forrásokból – a megyei tanács szociális alapjától, a városi tanácstól és az Actio Catholica igazgatójától – nyert szerény nyugdíjat.¹³⁴ 1965 őszén szembesült azzal a problémával, hogy az általa birtokolt és használt közelszőlői földterület egy része beleesik a város kisajátítási és városfejlesztési tervébe. Már ekkor jelezte, hogy ha a lakóépülete telek nélkül marad, akkor ő elveszti megélhetési forrását és létalapját.¹³⁵ A kisajátításra az 1960-as évek végén került sor, ekkorra már Blandina nővér földbirtokának bizonyos részeit három volt szerzetestársra nevére íratta, (akik közül ketten vele éltek a Közelszőlő 25. számú ingatlanon), magának csak a haszonélvezeti jogot tartotta meg. A kisajátítás során Blandina nővér 200 000 forint kártalanítást kapott az elvesztett

¹²⁸ BKMÖL XXXII. 4/a. 10. (Fazekas Ágnes Mária Blandina kézírata) 18. o.

¹²⁹ BKMÖL XXIII. 606. 609/1965.

¹³⁰ BKMÖL XXIII. 606. 147-1 Eln. 1960.

¹³¹ BKMÖL XXXII. 4/a. 133. (Répa Bernadett Mária Anna kézírata) 40. o.

¹³² BKMÖL XXIII. 610. Kiskunfélegyháza Város Tanácsa VB. Ipari és Kereskedelmi Osztály iratai 3512/1958.

¹³³ BKMÖL XXIII. 606. 147-1 Eln. 1960.

¹³⁴ BKMÖL XXXII. 4/a. 133. (Répa Bernadett Mária Anna kézírata) 41. o.

¹³⁵ BKMÖL XXIII. 606. 609/1965.

2758 négyszögölnyi földterületéért, az ottani kútért és a zöldkárért (gyümölcsfák, szőlők stb.). A másik három nővérnek 16–16 ezer forint kártalanítást fizettek. Fazekas Mária Blandinának 706 négyszögöl területet hagytak vissza.¹³⁶

Blandina nővér később beljebb költözött a városba, az Ótemplom mellől nyíló, a Közelszőlőbe vezető Némedi Varga Sándor utca 13. szám alatt lakott volt rendtársaival. Idős korára is megőrizte szellemi frissességét, 81 éves korában, 1978-ban még megírta a „Constantinum Róm. Kat. Leánynevelőintézet vázlatos történetét”, amit „Alfa és Omega” jelige alatt beadott a Kiskunfélegyházi Városi Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya és Ifjúsági Bizottsága által kiírt „Az én iskolám” című pályázatra.¹³⁷ Az 1970-es években készülő Pedagógiai Lexikon számára is ő szolgáltatott anyagot a Constantinumról.

Fazekas Ágnes Mária Blandinát 84 éves korában, 1981. március 29-én érte a halál a kiskunfélegyházi kórházban. Végso nyughelye a városi Alsótemetőben, a családi kriptában van. Általános örököse szerzetestársa, Polonkai Anna Mária Klarencia lett, Blandina nővér ráhagyta a móravárosi Hársfa utca 8. szám alatti 706 négyszögöles telken álló, háromszobás ingatlanát, ez volt az a terület, amely korábban Közelszőlő 25. szám alatt szerepelt. Az ingatlant Klarencia nővér kisajátításra ajánlotta fel a városi tanácsnak, mivel az a város kisajátítási tervében szerepelt.¹³⁸

A rendszerváltozás után a város képviselőtestülete 1991. október 30-án Blandina nővér utolsó lakhelyét, a Némedi Varga Sándor utcát átkeresztelte „Blandina nővér utcá”-vá. A változás 1992. október 23-án lépett hatályba.¹³⁹

Összegzés

Ahogy az a fentiekből is kitűnt, Blandina nővér volt a Constantinum egyik legismertebb, legjelentősebb tanáregyénisége. A tanügyigazgatás területén országosan elismert szaktekintély volt, érdemei nemcsak a társulat, hanem a város jó hírnevét is öregbítették.

Családi örökségként szociális érzékenységet és nagylelkűséget kapott, emellett egy önállóan dönteni tudó és akaró, agilis, eltökélt és kitartó embert ismerhettünk meg Blandina nővér személyében. Rugalmasságát és alkalmazkodóképességét bizonyította, mikor egy gazdag család érzékeny és nagyon is autonóm gyermekeként vállalta a szerzetesi szegénység és engedelmesség fogadalmait.¹⁴⁰ Elhivatottsága, határozottsága, szervezőkészsége és diplomáciai érzéke vezetőnek predesztináltak. Előbbi jó tulajdonságai, kiegészülve a lokálpatriotizmussal, a szűkebb hazájáért, Félegyházáért érzett felelősséggel, hozzásegítették ahhoz, hogy nagyot alkos-

¹³⁶ BKMÖL XXIII. 607. Kiskunfélegyháza Város Tanácsa VB. Igazgatási Osztályának iratai (a továbbiakban: BKMÖL XXIII. 67.) 132/1965., 42/1966., 106/1969.

¹³⁷ BKMÖL XXXII. 4/a. 10.

¹³⁸ BKMÖL XXIII. 607. 2265/1981.

¹³⁹ FEKETE János, 2001. 88–89. o.

¹⁴⁰ BKMÖL XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyvek, 1925. október 9., október 18–19., október 25.

son: a Constantinumot felvirágoztassa és a helyi lányoktatást magas szintre emelje. Blandina nővérben nemcsak a kezdeményezőkézség és az új dolgok iránti nyitottság volt meg, hanem a tehetség és az áldozatvállalás is, hogy a jó elképzeléseket szellemi és anyagi erejének segítségével megvalósítsa. Vagyonát, tehetségét, idejét szülővárosa szellemi felemelkedésének javára fordította.

Fazekas Mária Blandina igazgatósága alatt a Constantinum kiteljesedett, s ha nem törte volna meg a fejlődés lendületét a második világháború és az azt követő politikai fordulat, az intézmény további nagyszabású tervek kiindulópontja lehetett volna.

IRODALOM

- BANGÓ Beáta
2000 A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulatának története 1947–97-ig. Budapest.
- ÉRTEŚÍTŐ
1909/10–1937/38. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum római katolikus Leánynevelő-intézet értesítői.
- ÉVKÖNYV
1938/39–1947/48. A kiskunfélegyházi Róm. Kat. Constantinum Leánynevelő-intézet Mezőgazdasági Leány-középiskolájának Évkönyvei.
- FEKETE János
1995 Nagyvendégfogadó. In: Félegyházi Közlöny. Honismereti Mozaik 1995. július 14. 8. o.
1997 Blandina nővér. In: Félegyházi Közlöny. Honismereti Mozaik 1997. február 14. o.
2001 Kiskunfélegyháza utcanevei. Kiskunfélegyháza.
- FRANZ Mária Terézia
1925 Franz Mária Terézia Tisztelendő Anyának a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek alapítójának és első általános főnöknőjének élete és a szerzetes társulat története 1825–1911. Írta: két kalocsai iskolanővér. Kalocsa.
- ISMERTETŐ
(é.n.) A Constantinum Róm. Kat. Leánynevelő-intézet Kiskunfélegyháza ismertetője.
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor (szerk.)
1985 Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez. Kecskemét.
- KAPUS Béláné (szerk.)
2007 Kiskunfélegyháza díszpolgárai.

KŐFALVINÉ Ónodi Márta

- 2000 A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek letelepedése Kalocsán. In: Kalocsa történetéből Szerk.: Koszta László: Kalocsa. 307–331. o.
- 2001 A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum római katolikus Leánynevelő-intézet története 1908–1948. Kiskunfélegyháza.
- 2009 A lányoktatás kezdetei Félegyházán. In: Bács-Kiskun megye múltjából 23. Szerk.: Gyenesei József. Kecskemét.

MÉSZÁROS István

- 1991 Magyar iskolatípusok 996–1990. A magyar neveléstörténet forrásai VI. Budapest.

ÓNODI Márta

- 1999 A kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő-intézet krónikája 1919. december–1923. augusztus. (Forrásközlés és kísérőtanulmány.) Bács-Kiskun megyei Levéltári Füzetek XII. Kecskemét.

PÁL Dóra

- 2001 Ötven éve oszlatták fel a szerzetesrendeket (Kiskunfélegyháza). (kézirat) BKMÖL XXXII. 4/a. 99.

EGY MEGHIÚSULT EGYÜTTMŰKÖDÉS: KÓS KÁROLY ÉS KECSKEMÉT (1909)

Kós Károly a Magyarországon nem terjesztett, betiltott *Hármaskönyvében* közölt *Önéletrajzában*¹ írja: „1907-ben kaptam meg az építészmérnöki diplomát” s „alig egy esztendeig voltam építési irodák rajzoló-legénye”.

Életének ez a rövid, a szakképzettség megszerzésétől az önállósulásig, fontos tervezői feladatok elnyeréséig terjedő átmeneti időszakát a pályakezdés-kutatás-keresés periódusaként regisztrálhatjuk. Az 1907 ősze és 1909 tele közé szorított időről 1966-ban így emlékezett meg: először Pogány Móric irodájában „voltam 3–4 hónapig”, majd „elkért tőle Maróti Géza, a szobrászművész, aki az egyetemen tanárom volt”.² Pogánynál 1907 őszén-telén, Marótinál 1908-ban, bizonyosan az év első felében dolgozhatott,³ éppen akkor, amikor a velencei biennálé⁴ pavilontervei készülhettek. Ez idő tájt főleg társtervezőkkel (Zrumeckzy Dezső⁵, Jánszky Béla⁶) valamint a „Györgyi⁷ és Kós műépítésszek tervező műhelye”-ben tevékenykedett.

Ezenközben, 1909 őszén kerülhetett kapcsolatba a Nagybányai Művésztelepből kivált és Kecskemétre tartó, Iványi Grünwald Béla vezette neósokkal és az őket befogadó, számukra munkalehetőséget teremtő Kada Elekkel, Kecskemét város polgármesterével.

Erről a kapcsolatról levélben megkérdeztem Kós Károlyt 1977 tavaszán, ő azonban majd’ 70 év távolából egy kecskeméti látogatására, a művésztelepi épületek elhelyezése tárgyában adott tanácsaira és arra emlékezett csupán, hogy végül is

---

¹ KÓS Károly, 1969.

² KÓS Károly, 1990. 307–308. o.

³ NAGY T. Katalin, 1983. 4–6. o.

⁴ Velencei Nemzetközi Képzőművészeti Kiállítás (1895-től), Európa első, biennale rendszerben működő nemzetközi kiállítása. A magyar kiállítóházat (tervezte: Maróti Géza) 1909. április 24-én avatták. Kós rövid ideig dolgozott Maróti Géza irodájában.

⁵ Zrumeckzy Dezső (1883–1917) építész. Részt vett a Fiatalok építész csoport 1907-es műegytemi kiállításán. Közös munkái Kós Károllyal: Állatkert újjáépítése, állatházak 1908–1912, lakóház, Wekerle-telep 1912–1913.

⁶ Jánszky Béla (1884–1945) építész. 1908-tól 1909-ig Kós Károllyal és Zrumeckzy Dezsővel szoros együttműködésben dolgozott. A Ház 1909-es évfolyamában közösen mutatták be terveiket. 1910-ben csatlakozott a Kecskeméti Művésztelephez. 1911-től tervezett Kecskeméten, az évtől társával, Szivessy Tiborral (Művésztelep épületei, Mátyás téri iskola, Kaszinó és Gazdasági Egyesület székháza).

⁷ Györgyi Dénes (1886–1961) építész. Szoros baráti kapcsolatban volt Kós Károllyal, közösen rendezték a műegytemi építészhallgatók kiállítását (1907), közösen kezdték el a zebegényi templom tervezését (Györgyi betegsége miatt kimaradt ebből). Közös tervezőműhelyük volt. Együtt terveztek a Városmajor utcai Elemi iskolát és óvodát (1910–12) s több elemi népiskolát.

Jánszky kapott megbízást ezekre, és ő, ahogy írta: „*egyéb elfoglaltságaim miatt a továbbiakban kikapcsolódtam ebből a munkalehetőségből*”.⁸

Eredetileg azt tervezték, azt tervezhették, hogy Iványiékkal együtt Györgyi és Kós is a Kecskeméti Művésztelep tagjai lesznek. Kós 1909. november 16-iki megfogalmazásában: „*mielőtt lemegyünk új otthonunkba*”;⁹ Kada Elek pedig „*művésztelepünk jövődjé tagjait*”¹⁰ látja bennük. Ezt bizonyítja a *Kós és Györgyi építészek* (egyedül itt szerepel ebben a sorrendben a nevük) által jegyzett *Tervezet*, amely a Kecskeméti Művésztelepnek minden kétséget kizáróan Kós Károly által megfogalmazott programja.

Nagybányának nem volt írásba foglalt, deklarált elméleti alapvetése, hacsak a Thorma János által jegyzett, 1898-ban publikált, a tanítás elv-rendszerét magába olvasztó *Művészeti nevelésről* címűt nem tekintjük annak.

A Kecskeméti Művésztelep alapításához Iványi Grünwald Béla, Falus Elek és Kós Károly fogalmazott programot.¹¹ Iványinál természetszerűen a képzőművészetben (szabadiskola, állami szubvenció stb.) van a hangsúly, Falus iparművészeti tervei centrumában a „szabadiskola” és az „iparos nevelés” áll a „keramikai”, a művészi könyvkötő- és nyomtató valamint a szőnyegszövő műhely (egyedül ez jött létre és működött) mellett. Falus a művésztelep „*sokirányú munkásságát*” tételezi, amelyet „*festő-szobrász, építész és iparművész karöltve végezni tud*”. A Kós Károly–Györgyi Dénes féle javaslat az 1909. október 27–28-diki kecskeméti terepbejárásukat, személyes jelenlétüket követően (ezen részt vettek: Iványi, Falus, Vedres Márk, Kós Károly, Jánszky Béla, Olgyai Ferenc, Szivessy Tibor) november 16-diki keltezésel fogalmazódott meg.¹² A bevezetőben jelzik, hogy Vedres Márk és Olgyai Ferenc mellett ők: Kós és Györgyi is csatlakoztak a kecskeméti művésztelephez. Élesen tesz föl a kérdést: mi lesz a kecskeméti terv eredménye? Kétkedésüket alátámasztják helyzetelemzéssel: a „*szolnoki festőkolónia meddőségét*” emlegetik, azt, hogy „*a nagybányai kolónia most bomladozik*”, a gödöllői „*nagy nehézségek között és állami támogatás mellett tud csak bajaival megküzdeni*”.

Mi tehát a kolóniaalapítás sikerének és fennmaradásának a biztosítója? – tesz föl a kérdést. Erre felel két axiómaszerű állításuk: 1. Művészkolóniát mesterségesen csinálni és fenntartani nem lehet; 2. Ha „*szükségszerűen keletkezik [...] művészegyesülés, akkor az fenn is marad mindaddig, míg szükségessége fennmarad. Az 1. pont vonatkozhat a Magyarországon ez ideig keletkezett és részben még fennálló kolóni-*

⁸ Kós Károly levele Sümegei Györgyhez, 1977. V. 26-án. Lásd: Helikon, 1998/14. 14. o; Országépítő, 1999/1. 8. o.

⁹ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) IV. 1908/b. Kecskeméti Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok. 1314/1920. Kós Károly levele Kada Eleknek, 1909. nov. 16.

¹⁰ Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK), Levelestár. Kada Elek levele Györgyi Dénes és Kós Károlynak, Kecskemét, 1909. nov. 16.

¹¹ KEMÉNY János, 1996.

¹² Uo., illetve: SÜMEGI György, 1998. 14–15. o. és SÜMEGI György, 1999. 8–12. o.

ákra. A 2. pontot illusztrálja [...] külföldön a Wiener Werkstätten¹³, a darmstadt¹⁴, worpswedei kolónia¹⁵, részben a glasgow-i Mackintosch-csoport¹⁶. Művészegyesülést két fontos ok hozhat létre: művészi forrongás, amikor hasonló gondolkozásúak (rendesen a kisebbség, a fiatalság) társulnak, hogy együttesen harcolva új eszméikért, azokat könnyebben győzelemre vihessék” – ilyen a Nagybánya. Másik ok – gazdasági lehet, s szerencsés, ha a kettő együttesen jelentkezik. Nagybányához még hozzáfűzik: az együttes föllépés, a közönség s a kritika meghódítása megtörtént, az eszme diadalmaskodott, de megszűnt a forrongás, a kiválás oka. „Nagybányára ma, a régi értelemben nincs szükség” – fogalmazzák meg élesen, kendőzetlen őszinteséggel. „Szolnokot mesterségesen alapították, és mesterségesen táplálják”, „amelyik percben Kriesch Aladár¹⁷ otthagya Gödöllőt, megszűnik művészeti fogalom lenni”. Kós – mert hiszen valószínűleg ő fogalmazta a tervezetet – utal arra is, hogy „a művészet mindenkié” nemcsak „kiváltságos osztályok kiváltsága”. A megszületett modern iparművészet s termékei „a tömegek számára szükség lett”. „Megszűnnek a mesterséges korlátok”, „leomlanak az építészet, a szobrászat és a festészet közé fölépített válaszfalak. [...] A művészet visszatér igazi feladatához, az alkalmazottsághoz”. A művészetfejlődés lendítőként jelzik: a konkurencia megjelenését, a versenyképessé tett termelést, a művészet decentralizálásának megerősödését. A „harmóniában együtt dolgozó egyesülés”-ekben, műhelyekben „építész, szobrász, piktor együtt, egy célért, de szabadon dolgozik”.

Ország, országrész, város művészete akkor fejlődhet ki, erősödhet meg és terjedhet, ha a „népe fogyasztója lehet a művészi termelésnek”, vagyis „ha a művészi fogyasztó képesség arányban áll a művészi termeléssel”. Kósék ezen megdönthetetlen axiómájukat a tervezet hátralévő részében konkretizálják, kecskemétiesítik. A polgár igényeiből kialakuló művészeti szükségletek jelentkezésének a sorrendjéről beszélnek: a házat először megépítteti a polgár, s csak azután fordul lakberendezési és lakásdíszítési (szőnyeg, kerámia) kérdések felé.

Végző tanulságul említik: „építészet, szobrászat, piktúra együtt dolgozván, meglehet a reménység arra, hogy a telep nem lesz meddő kísérletezés, de eredményezhet értékes, speciálisan kecskeméti ízű művészeti irányt”. Ha és amennyiben, ahol és amikor „a művészi szükség és a gazdasági szükség megtalálta egymást” –

¹³ A lakberendezés és az iparművészet fejlesztésére Bécsben J. Hoffmann (és mások által) létesített műhelyek (1903–1934). A XX. század első évtizedei szecessziós stílusára gyakorolt hatásuk a magyar iparművészetben is érzékelhető.

¹⁴ Darmstadt művésztelep: angol mintát követve létesítette 1901-ben Ernst Ludwig hesseni fejedelem. B. Scott és Ch. R. Ashbee fiatal angol építészekkel tervezette új palotájának belső berendezését, majd modern szemléletű német művészeket (J. M. Olbricht, P. Behrens stb.) hívott meg. A telep a szecesszió egyik fellekvára lett (megszűnt 1917-ben).

¹⁵ Worpswedei művésztelep: a németországi Bréma melletti faluban 1889-ben F. Mackensen vezetésével alakult meg. Fontos szerepe volt a modern német művészet kialakulásában. Legjelentősebb tagjai: P. Modersohn-Becker, F. Overbeck.

¹⁶ Charles Rennie Mackintosch (1868–1928) skót építész, az angliai szecesszió jelentős képviselője, a glasgow-i művészeti iskola tervezője (1898–99, 1907–09).

¹⁷ Körösfői Kriesch Aladár (1863–1920) festő- és iparművész, a magyar szecesszió jellegzetes képviselője, a gödöllői művésztelep (1902–1920) alapító vezetője.

szerves fejlődésű műhelyalakulat jöhet létre és tevékenykedhet. Kós terve az építészeti, a művészeti együttműködésre helyezi a hangsúlyt. Művésztelep-kritikája pedig éles, azon évben szinte példa nélkülűen illúziómentes.

A Falus és a Kós–Györgyi-féle, a művészeti ágak és tevékenységek között harmonikus együttműködést sürgető tervek megvalósítása helyett Kecskeméten mégis Iványi nagybányai tanulságokra alapozott programja szerint dolgoztak. Igaz ugyan, hogy 1911–13 között egy-két esetben építészeti együttműködést is megvalósítanak és hogy rövid ideig működik a Kecskeméti Szőnyegszövő¹⁸, összességében mégis a kipróbált nagybányaiság, a neósok forrongásától, 1905–06-tól eltelt fél évtized alatt meghiggadó neósok terepe lesz Kecskemét. Így a nagybányai szisztémát konzerválja inkább, praxisába emelve a nyári főiskolai gyakorlatot, az állami szubvencióval is támogatott trimeszterek megtartását.

A tervek azonban tervek maradtak. A megvalósítás Iványi Nagybányáról honosított iskolájára korlátozódott. Így sajnálatos, hogy nem alakulhatott ki a Kós Károly által is egyedül fontosnak tartott: tartós összművészeti együttműködés.

Kecskeméten az első világháborút megelőző években, 1910–13 között új lendületet vett az építkezés, amelynek Kada Elek megfogalmazásában és törekvései leglényege szerinti célja, hogy a városban „a magyar építőművészet legújabb irányjai jellegzetes kifejezést nyerjenek”.¹⁹ Az újjáépülő Kecskemét programban Kada a Kós–Györgyi párosra mint tervezőkre is számított. 1909. november 16-án írta nekik „mivel a tavasszal már itt nagyobb építkezések történnek, amely épületek tervezési munkáját nagyon szeretném, ha Önök, művésztelepünk jövőendő tagjai nyernék el”.²⁰

Egy héttel később, november 23-án keltezett levelében²¹ Kada részletesen megírja Kósnak a tervezendő Városi Kaszinó épület programját: elhelyezését, belső kialakításának kardinális pontjait (nagyterem stb.).

December elsején írt következő levelében²² még egyszer összefoglalja az építendő Kaszinó legfontosabb, a tervezés során figyelembe veendő koordinátáit: teleknagyság, a nagyterem elhelyezése és alapterülete, a két kártyaszoba megoldása.

1909. december 28-án Györgyi Dénesnek címzett levelében²³ Kada kényelmetlen helyzetét is érzékeltetve írja: „sajnálattal értesíthetem, hogy a Casino épület vázlat terveinek elkészítésére [eszerint készítettek Kósék, amit Kadának megküldtek] már nem reflektálhatok, mert azt Jánszky Béla úr még a múlt hét legelején a Casino igazgatóságának benyújtotta, és az, általánosságban el is van fogadva”.

¹⁸ A Kecskeméti Művésztelep iparművészeti részlege (vezetője: Falus Elek), amelyben kecskeméti lányok és asszonyok szőnyegszövést tanultak, szőnyegeket és gobelineket, kisebb szövéseket készítettek (1911–1913).

¹⁹ SÜMEGEI György, 1996. 14. o.

²⁰ L. a 10. jegyzetet!

²¹ OSZK, Levelestár. Kada Elek levele Kósch Károlynak, 1909. nov. 23.

²² Uo. 1909. dec. 1.

²³ OSZK, Levelestár. Kada Elek levele Györgyi Dénesnek, 1909. dec. 28.

Vagyis: miközben Kada Elek, a város első embere gondos előrelátással, a részletekbe menő körültekintéssel levelez Kóssal, Györgyivel a Kaszinó-épület tervezése ügyében – mögöttük Jánszky benyújtja a kész terveket, amiket gyorsan el is fogadtat. Vagyis: hátulról előz, magatartása finom fogalmazásban is inkollegiális.

S hogy mennyire így van, milyen erős törésvonal alakult ki a zebegényi templomot még együtt-tervező építészek között, arra éppen egy eddig ugyancsak publikálatlan Jánszky levél vet fényt.²⁴

„A templom belső berendezésére vonatkozólag igen kérem [...] elnézéssel lenni a tekintetben, hogy rajzait nem adhattam át. [...] Ennek elintézése Kós Károlyra is tartozott, kivel közös megbízást kaptunk a tervek elkészítésére. Súlyos, hosszas betegségem alatt különös módon elhagyott és semmiféle intézkedést nem tett abban az irányban, hogy a dolog haladjon. Közös lévén megbízásunk, egyoldalúlag nem volt jogom intézkedni. Közben meg a velem igen rossz viszonyban lévő Györgyi-féle társaság vette hallomásom szerint a dolgot a kezébe. Nem tehettem tehát semmit. Másrészt meg egy más barátommal társulva (Szivessy Tiborral) közös irodát tartva fenn, összeférhetetlennek tartottam Kós Károlyt sürgetni oly ügyben, mely tulajdonképpen már őreá tartozott”. Jánszkynek a Kecskeméti Kaszinó tervezésénél tetten ért inkorrektsége valamint a zebegényi templom belső díszítésével kapcsolatosan idézett kínosan mosakodó magyarázkodása belevilágít abba a közegbe, amit Kada Elek a formálódó művésztelep környezetéből keserűen így regisztrál „oly irányú torzsalkodások kerülnek felszínre, amelyek a magyar művészet fejlődésének semmi esetre sem válnak előnyére”.²⁵

A Kecskeméthez fűződő reményeik szertefoszlásakor Kósék nyilván levonták a történetekből a számukra érvényes tanulságokat. E rövid epizódból az is nyilvánvaló talán, hogy sem az ún. *Fiatalok* csoport, sem a nagyjából ugyanazokból egybeállított *Kós Károly és köre* nem homogenizálható egység. 1909 évvégén és 1910 évelején a Györgyi–Kós építészeti iroda és Jánszky között bizonyosan kialakult egy törésvonal, az egységesülés, az uniformizálás ellen ható konfliktus.

Mégis pontosan fogalmazott élete utolsó évében a hozzám írt levelében Kós Károly: kényszerűen kapcsolódott ki a kecskeméti munkalehetőségből. Meg ki is kapcsolták belőle.

²⁴ Jánszky Béla Főtisztelendő Uram! megszólítású levele, kelt: Róma, 1910. aug. 12. Eredetije: Zebegény, Róm. kat. plébánia; másolatban: Magyar Építészeti Múzeum. (A levélre Hadik András hívta föl a figyelmemet, amit itt is megköszönök.)

²⁵ L. a 23. jegyzetet!

IRODALOM

- KEMÉNY János
1996 Adalékok a kecskeméti művésztelep megalakításához.
In: Művészettörténeti Értesítő, 1996/1–2. 131–142. o.
- KÓS Károly
1969 Önéletrajzom. In: Kós Károly: Hármaskönyv. Bukarest.
1990 „Hát, mondom, nem megyek el...”. In: Korunk, 1990/3.
307–308. o.
- NAGY T. Katalin
1983 Kós Károly. In: Kós Károly és köre. Szerk.: Simon Magdolna. Kecskemét.
- SÜMEGEI György
1996 A kecskeméti művésztelep és alkotóház. Budapest.
1998 Kós Károly művésztelep-programja 1909-ből. In: Heli-
kon, 1998/14.
1999 Kós Károly művésztelep-programja – 1909. In:
Országépítő, 1999/1. 8–12.

MELLÉKLET

1. sz. melléklet: Kós és Györgyi építészek levele Kada Eleknek

Budapest, 1909. november 16.

Nagyságos Polgármester Úr!

E levélhez mellékelten egy kissé talán hosszú írást küldünk Nagyságodnak, melyben lehetőleg mindent elmondunk, amit a kecskeméti művésztelepre vonatkozóan szükségesnek tartunk elmondani úgy a mi szempontunkból, mint a város szempontjából. Ha talán nem egészen irodalmilag mondjuk el azt, ami a szívünkön fekszik, akkor kérjük elnézését, nem vagyunk íróemberek, sem szónokok. De azt hisszük, azt reméljük, hogy, ez írásunkból Nagyságod és Nagyságod által a város megismeri gondolkozásunkat, hitvallásunkat: megismer minket. És ezt mi szükségesnek tartottuk, mielőtt véglegesen lemegyünk új otthonunkba.

Nagyságodnak jóindulatába ajánlva magunkat vagyunk igaz tisztelettel:

Kós és Györgyi építészek

Forrás: BKMÖL IV. 1908/b. Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok. 1314/1920.

2. sz. melléklet: Kada Elek levele Györgyi Dénes és Kósch Károlynak

T. Györgyi Dénes és Kósch Károly építészeti irodájának

Budapest

VIII. József utca 66. I. 9.

Igen Tisztelt Uraim!

Vasárnap szívesen rendelkezésükre állok, de nagyon szerettem volna, ha ez alkalomkor Falus úrhoz is lett volna szerencsém. Az ügy ugyanis nagyon művészi lassúsággal indul. Nekem már referálnom kellett volna arról a megállapodásokról, [sic!] amelyek a művésztelep lakói között létrejöttek és értesülnöm kellett volna arról is, hogy melyik bank és micsoda feltételek mellett fogja a magánlakások építésére szükséges összeget folyósítani, de mindezt ideig erről semmi értesítést nem kaptam, s azt a bizottságot, mely a városi feltételeket volna hivatva megállapítani, össze se hívhattam.

Ilyen körülmények között azután bármennyire is óhajtanám, hogy az építkezéshez a tavasszal hozzá fogjunk, ebbeli szándékomat majd alig valósíthatom meg, mert még a törvény által előírt formalitások betartása is sok időbe kerül s így el nem készülhetek a munkámmal.

Ismételten kérem hát Önöket, hogy Falus urat lehetőleg magukkal hozni szíveskedjenek.

Sümegei György

Különben is óhajtanék Önökkel személyesen érintkezni, mivel a tavasszal már itt nagyobb építkezések történnek, amely épületek tervezési munkáját nagyon szeretném, ha Önök, művészteleplünk jövőendő tagjai nyernék el.

Kecskemét, 1909. november 16.

Kada Elek
polgármester

Forrás: Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK), Levelestár. Kecskemét th. város polgármestere köriratú, városcímert magába foglaló polgármesteri levélpapíron írt levél címzése itt aláírása autográf. Postai bélyegzője: Kecskemét '909 nov. 16-i dátumot rögzít.

3. sz. melléklet: Kada Elek levele Kósch Károlynak

Tekintetes Kósch Károly úrnak
építész
Budapest
VIII. József utca 66. I. 9.

Tisztelt Barátom!

A Casino épületének tervét illetőleg szíves figyelmükbe ajánlom, hogy a nagy terem elhelyezését a célszerűség szerint méltóztassanak tervezni. Az lehet a szárnyon, vagy a sarkon is.

A többire nézve a következő felvilágosításokat adom.

A beépítési költség építész mérnökünk véleménye szerint 250,000 koronára rúgna.

A telket valószínűleg 30,000 koronáért megkaphatjuk.

Ezek szerint azt hiszem, hogy az összes építkezés telekkel és a még hiányzó apróbb berendezésekkel együtt 300,000 koronánál többbe nem fog kerülni.

A jövedelmezőséget illetőleg mérnökünknek az a számítása, hogy az épületnek a Rákóczi útra eső részében a lépcső bejáraton kívül 4 sőt 5 üzlet is elhelyezhető oly formán, hogy a Rákóczi út és a Klapka utca sarkán nagyobb üzlet volna helyezendő s ugyancsak a Rákóczi úton az épület másik felén volna a nagyobb területet elfoglaló vendéglő, míg ezek között foglalna helyet a két nagyobb, vagy három kisebb üzlet. Ezen kívül a Klapka utcai részen volna egy kisebb lakás a vendéglős számára és esetleg egy még kisebb lakás a házmester számára.

A jelenlegi viszonyok figyelembe vétele mellett a négy üzlethelyiség után 8000 korona bevételre számítunk, de úgy lehet, hogy a vendéglős részére tervezett kisebb lakás után is még külön bért kaphatunk, minek következtében a földszinti 8000 koronánál valamivel többet jövedelmezhetne.

Mérnökünk számítása szerint a Casino az egész első emeletet elfoglalná, vagy legfeljebb a Casino mellett egy két szobás kis lakást lehetne elrekeszteni. Én ezt alig hiszem. Én azt vélem, hogy a Casinonak szükséges helyiségen kívül az első emeleten még egy rendes családi lakást lehet létesíteni. Nagyon természetes, hogy ha kitellenék egy családi lakás, akkor ez a jövedelmet lényegesen szaporítaná.

Nagy súlyt helyezünk arra, hogy nagy termünk legalább 180 négyzetméter legyen. A második emeleten három lakás létesíthető, amely lakások után 3000 kor. bér bevételre számítunk.

Mivel a Casino nagy termének magassága megköveteli, hogy az a második emeletből egy részt elvegyen, ez a körülmény talán zavarólag hat a második emelet kellő módon való hasznót hajtó kiképzésére, de mivel nézetem szerint ekkora épületnél egy hátsó lépcső létesítése is szükséges, eme hátsó lépcső által meg lehet oldani a második emeleti lakások kényelmes kihasználását.

A Casino helyiségében az egyik nőtlen szolga részére is szükséges volna egy kis szobából álló lakás.

Abban az esetben ha a Casino helyiségei az összes emeletet elfoglalnák és magán lakásnak maradna hely, ez sem volna nagy baj.

Végül még megjegyzem, hogy az idő szerint külön étkező helyiségre nincs szükségünk, hanem étkező helyiségül az egyik társalgó szobát óhajtjuk felhasználni és természetesen az étel és italok könnyű kiszolgálása szempontjából szükséges, hogy a Casino helyisége és a földszinti vendéglő lifttel összekötessék.

Mivel két év múlva már vízvezetékünk lesz, a ház vízvezetéki berendezéssel tervezendő.

Kecskemét, 1909. november 23.

Fogadja kiváló tiszteletem kifejezését

Kada Elek

Építkezési szabályunk szerint a teleknek $\frac{1}{4}$ része udvarnak hagyandó.

Forrás: OSZK, Levelestár. A városcímeres polgármesteri levélpapírra géppel írott levél címzése, az aláírás és a levél legvégére vetett utolsó mondat autográf.

4. sz. melléklet: Kada Elek levele Kósch Károlynak

Tekintetes Kósch Károly úrnak

építész

Budapest

VIII. József utca 66. I. 9.

Tisztelt Barátom!

A telket 300 □ölből számítottuk, mert indokolatlannak látszott nagyobbat vennünk.

A mérnök is ezt vette alapul.

Sümei György

Én azt hiszem, hogy ha 180 □m területű nagy termet a sarokra helyezzük p.o. olyan formán hogy az ovális legyen, akkor az ez által jobbra és balra képződő szabálytalan formájú területből ki lehetne képezni a két kis kártya szobát.

Ez esetben a Rákóczy [sic!] úton megmaradt terület elegendő volna egy szép lakásnak, míg a Casino többi helyisége elegendő elhelyezést nyerne a Klapka utcai részen.

A napokban volt nálam Vedres, tegnap előtt Grünwald Falussal és Jánszkyval, most meg itt vannak a Nemzeti Szalon emberei, tehát képzelheti hogy mennyire össze kell pántolni a fejemet.

Örömmel várom a memorandumot.

Üdvözli tisztelője

Kada Elek

XII. 1.

Forrás: OSZK, Levelestár. Polgármesteri levélpapírra fekete tintával írt autográf levél.

5. sz. melléklet: Kada Elek levele Györgyi Dénesnek

Nagyságos Györgyi Dénes úrnak

Budapest

VIII. József u. 66. I. 9.

Tisztelt Barátom!

Folyó hó 20-án kelt levelére vonatkozólag sajnálattal értesítem, hogy a Casino épület vázlat terveinek elkészítésére már nem reflektálhatok, mert azt Jánszky Béla úr még a múlt hét legelején a Casino igazgatóságának benyújtotta és az, általánosságban el is van fogadva.

Ami a művésztelep ügyét illeti, az még eddig teljesen befejezve nincs, de sajnálattal kell látnom, hogy ez ügyben oly irányú torzsalkodások kerülnek felszínre, amelyek a magyar művészet fejlődésének semmi esetre sem válnak előnyére. Ezeknek a torzsalkodásoknak rugóit kell alaposan mérlegelnem, s így alaposan csak is akkor dönthetünk, ha a helyzet tiszta képe áll előttünk. Lippich tanácsos úrral még ez ideig nem volt alkalmam értekezni, mert ebben nagy mérvű elfoglaltságaim akadályoztak, de már a legközelebbi napokban keresni fogom az alkalmat a személyes érintkezésre.

Fogadja kiváló tiszteletem kifejezését

Kada Elek

Kecskemét, 1909. december 28.

Forrás: OSZK, Levelestár. Gépírat, polgármesteri levélpapíron, aláírása autográf.

6. sz. melléklet: Kós Károly Sümegei Györgynek

Sümegei György úrnak

Folyó hó 17-én kelt érdeklődő levelére, sajnós a válaszom aligha több a semminél.

A háború előtt – emlékezetem szerint 1910 táján – csakugyan jártam (először és utoljára) Kecskeméten Jánszky Béla kollégámmal együttesen és pedig Kada Elek polgármester meghívására, aki valamilyen javaslatot kért tőlünk a város által megvalósítandó Művésztelep építészeti megoldását illetően.

Kecskeméttel kapcsolatosan csupán ennyi a mondanivalóm, mert egyéb elfoglaltságaim miatt a továbbiakban kikapcsolódtam ebből a munkalehetőségből. Azt még tudom, hogy Jánszky barátom hamarosan megbízást kapott művésztelepi épületek tervezésére, melyek tudtommal fel is épültek. Hogy Jánszky Kecskemét számára ezeken kívül is tervezett volna épületet (vagy épületeket), nem tudom s azt sem, hogy kivüle Kecskemét számára a századforduló körül kik terveztek még megemlékezésre méltó épületeket, s ezekből melyek valósultak meg.

Több mondanivalóm nem lévén, a levélben jelzett érdekes és értékes kutató munkájához őszintén jó sikert kívánva.

szívesen üdvözlí

Kós Károly

Kolozsvár, 1977. V. 26.

Forrás: Sümegei György magángyűjteménye.

GYÖRGYI és KÓS
műépítők.
tervező-műhelye.

Épületek tervezése
Belső berendezések
iparművészeti munkák
tervezése és elkészítése.
Budapest-Ferencváros.

8. sz. melléklet: Györgyi-Kós: Templomterv, 1909

Nagyságos Főigazgató Ur!

E levélhez mellékeltem egy kisbé belém hozott irást
küldönte Nagyságodnak, melyben lehetőség minden
elmondható, amit a Kecskeméti műveltségi vonat-
kozólag műveltségnek tartott elmondani róla a
mi szempontunkból, mint a város szempontjából.
Ha belém nem egészen irodalmilag mondjuk el azt,
ami a műveltség felénél, akkor kértük elismerését;
nem vagyunk íróemberek, sem bölcsők. De azt
hiszük, azt reméljük, hogy az irásunkból Nagysá-
god és Nagyságod által a város megismeri gondolko-
zásunkat, hitvallásunkat: megismeri munkát. És
mi műveltségnek tartottuk, mielőtt véglegesen leme-
gyünk új otthonunkba.

Nagyságodnak jóindulatába ajánlván magunkat
vagyunk igaz birtoklással

Bpest 1909. nov. 16.

Kós és Györgyi
építések

10. sz. melléklet: Kós Károly Sümegi Györgynek, 1977. V. 26.

Sümegi György úrnak   Kecskemét

Felgyőző 17-én kelt előrelődő levelére, nagyon
erősenom aligha több eszembe.

A háború előtt - emlékezetem szerint 1910 táján -
Csalogánnyal jártam (először & utóbb) Kecskeméten
Fehér Pál kollégámmal együtt és pedig Kád a
És a tervezéster megkezdésén, ami valamilyen
járulék ként kéne a város által megvalósítandó
"művelődési" építési megoldásait illetően.

Kecskeméttel kapcsolatban erélyes véleményem
dandalom, mert egyelőre elfogathatóságom miatt a to-
vábbiban kért megvalósítandó a munkálatok egy részét.

Az a meggyőző, hogy Fehér Pál úrnak hamaro-
san megkezdte a kért művelődési épületet szer-
vezésére, melyet tudomásul kell venni. Hogy Fehér Pál
Kecskemét városának érdekében is szeretett volna épít-
letet (egy épületet), nem tudom. Sőt sem, hogy kérték
Kecskemét városának a kért építési munkálatok
megvalósítására vonatkozó építési munkálatok
valósítását meg.

Több munkálatom nem eloda, a levelemben írt
előzetes & értekez Kós Károly munkálatok történetét is
munkálatok

néhány újrólírási   Kós Károly

Kecskemét, 1977. V. 26.

SÓBER PÉTER

OLVASÓKÖRÖK BÁCS-KISKUN MEGYÉBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZAKMÁRI KATOLIKUS OLVASÓKÖRRE (1910–1949)

Egyesületek és olvasókörok

Az olvasókörok angol mintára szerveződtek és német hatásra terjedtek el hazánkban a XIX. század folyamán. 1867, vagyis a kiegyezés éve után a léghör egyre inkább kedvezett a különböző társasági formák elterjedésének. Azonban nemcsak a politikai léghör szabadabbá válása járult hozzá az egyesületek és velük együtt az olvasókörok számának növekedéséhez (hiszen a kettő lényegében együtt járt), hanem az igény is rendkívüli módon megnőtt az egyesülethez való tartozást tekintve. A két momentum együttes megjelenése eredményezte az egyesületek tömeges elterjedését az országban.¹ Az olvasókörokben kezdetben napi- és hetilapok olvasása, előadások tartása, és természetesen a mindennapi gazdasági, politikai ügyek és események megtárgyalása folyt. Különösen fontos tényezőt jelentett valamely kistelephelyen egy-egy olvasó- vagy gazdakör, hiszen az egész falu kulturális, gazdasági fejlődését, összefogását segítette elő.

A dualizmus évtizedei tehát jelentős – pozitív – változásokat eredményeztek az egyletek újbóli elterjedésében és működésében. A gazdasági fejlődés és a jelentős társadalmi átalakulások hatására maguk az egyesületek is differenciálódtak. Ennél is jelentősebb volt az a hatás, hogy immár nemcsak a nagyobb városokban, hanem a kistelephelyeken is sorra alakultak a gazdasági, kulturális stb. egyletek, körök. Egyetérthetünk azzal a véleménnyel, miszerint „Az egyesületek jelentették a dualista Magyarországon a közéleti demokrácia egyik keretét. Ennek egyik legfontosabb biztosítékát az alapszabályok adták, meghatározva a jogokat és kötelességeket, a szervezeti hierarchiát, a rostákat és a szankciókat.”² Ehhez csupán annyi kiegészítést érdemes tenni, hogy nemcsak a dualizmus korára, hanem a későbbi évtizedekre, így a Horthy-korszakra is kiterjeszthetjük e megállapítás érvényességét.

Az egyesületek létrejöttéhez megfelelő törvényi háttérre volt szükség, amely azonban a korabeli Magyarországon csak részben volt meg. A gyülekezési és egyesülési szabadság nem volt törvénybe iktatva, annak szabályozására csak 1873-ban került sor egy körrendelettel. Ennek alapján az egyesületek engedélyezése a belügyminiszter hatáskörébe tartozott, a gyűlések engedélyezése pedig a helyi rendőrkapitánytól függött. Akiknek nem volt választójoguk – márpedig ebbe a kategóriába nagyon sokan tartoztak –, azoknak az egyesülési jogát korlátozták.

¹ KOVALCSIK József, 2003. 393–394. o.

² BŐSZE Sándor, 1987. 513–515. o.

Az első világháború évei alatt a legtöbb egyesület szüneteltette tevékenységét. A Horthy-korszak negyedszázada alatt az 1919. szeptember végén született egyesületi és gyülekezési jogról szóló rendelettel szabályozták az egyesületek, és így az olvasókörök működését is. Az egyesületek alapszabályainak formai és tartalmi követelményeit pedig a 77.000/1922. BM. rendeletben rögzítették. A magyar jogtörténet első magyar egyesületi törvényét csak 16 évvel később kodifikálták: az 1938. évi XVII. törvénycikket.³ A törvény kimondja, hogy az egyesületek alapszabályok alapján működhetnek, amelyeket a belügyminiszternek kell megküldeni jóváhagyás végett. A törvényben ugyanakkor rengeteg tiltás is szerepelt, megakadályozva azt, hogy visszaéléseket kövessenek el az egyesületi szabadság nevében. Ez a törvény leginkább a kommunista baloldal, és részben az egyre erősebbé váló szélsőjobboldali erők ellen is irányult, tehát egy „átlagos”, valóban politizálni nem szándékozó egyesületre nem volt nagy hatással. Különösen egy kis falu esetében nem.

A második világháború után elkezdődött a politikai rendszer által generált tisztogatás, amelynek hatására 1946-tól kezdve egyre-másra számolták fel az egyesületeket, vallási és politikai csoportokat. 1950-re gyakorlatilag minden egyesület feloszlott.⁴ A tisztogatás természetesen a legnagyobb és legkomolyabb csoportosulásokat, vagyis a politikai pártokat sem kímélte, hiszen a két munkáspárt – a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt – 1948-ban bekövetkezett fúziója utáni politikai cél egyértelműen a többpártrendszer felszámolása lett, amely maradéktalanul sikerült is.⁵

Dolgozatomban a Bács-Kiskun megyei olvasóköröket kívánom röviden bemutatni, azon belül a Szakmári Katolikus Olvasókör történetét szeretném részletesebben az olvasóközönség elé tárni.

Olvasókörök Bács-Kiskun megyében

A mai Bács-Kiskun megye 1950-ben jött létre. Előtte ezen a területen két vármegye, az északi Pest-Pilis-Solt-Kiskun, és a délebbi területeket magában foglaló Bács-Bodrog vármegye osztozott.

A mai Bács-Kiskun megye területén a megyei levéltárban meglévő források szerint – ezt a történettudományban mindig hangsúlyozni kell –, 24 népművelő egyesület létezett, ezen belül az olvasókörök száma 13 volt. Az olvasóköröket két nagyobb típusba lehet sorolni, egyrészt léteztek a civil körök, amelyeket szoktak polgári köröknek vagy polgári olvasóköröknek is nevezni, ezekből 4 volt, illetve működtek a felekezeti olvasókörök. Ebben a megyében alapvetően kétfajta felekezeti olvasókör létezett: katolikus és református.⁶ Megoszlásuk, a katolikus felekezet javára: 5 – 1. Ezt azonban csak az elnevezés alapján mondhatjuk, hiszen sok egyesület nevében

³ 1938. évi XVII. tc. „Az egyesületi szabadsággal elkötetett visszaélések megtorlásáról.”

⁴ PÉTERNÉ Fehér Mária, 2003. 5–8. o.

⁵ ROMSICS Ignác, 2001. 294–296. o.

⁶ Forrásaink alapján nincs tudomásunk arról, hogy a mai Bács-Kiskun megye területén egykor akár izraelita, akár evangélikus olvasókör működött, vagy hogy ilyen felekezetű bármilyen egyesület létezett volna.

nem szerepelt az olvasókör szó, csak valamelyik felekezete. Az egyik községben működött még egy keresztény olvasókör is, amely nem sorolta magát egyik nagy felekezethez sem, volt egy iparos olvasókör és három önképzőkör.

Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a Magyar Országos Levéltárban található iratok a mai Bács-Kiskun megye területén létezett egyesületekről és olvasókörökről. A teljesség igénye nélkül: volt katolikus olvasókör Izsákon, Református Tanító Egylet működött Kecskeméten, Kiskunhalason pedig a Református Szilády Reál-gimnázium Deákszövetség nevű egyesületébe tömörültek a gimnázium diákjai. Ezekon kívül a megye több kisebb-nagyobb településén is működött olvasókör, például Dunavecscén, Dunapatajon, Dunszéken, Felsőszentivánon, Foktón, Hajóson, Katymáron, Kiskunmajsa stb.⁷

Szakmár község rövid története

Szakmár község a mai Bács-Kiskun megye nyugati részén fekszik, közel Kalocsához. A település 1897-ben alakult önálló községgé, korábban Kalocsa város külterületéhez tartozott, annak pusztája volt. 1910-ben, az egyesület megalakulásakor már a kalocsai járás egyik falujaként szerepel a statisztikákban. Lakosainak száma ebben az évben 2934 fő, amelyből 1478 volt a férfi és 1456 a nő. A község, illetve a külterület népessége folyamatosan növekedett a dualizmus évtizedei alatt, hiszen 1880-ban a lakók száma 2616 volt, de 10 évvel később már 2700, 20 évvel később, vagyis 1900-ban már 2946 fő élt a faluban. Ez a szám csökkent kis mértékben 1910-re a már említett 2934 főre.

Anyanyelvi megoszlásban meglehetősen homogén volt ez a település, ugyanis 2932 fő volt magyar anyanyelvű, mindössze két fő tekintette anyanyelvének a német nyelvet. A vallási megoszlás is ezt a homogenitást tükrözi, ugyanis a település lakói közül 2918 fő volt római katolikus, 9 református, 4 evangélikus, 3 fő izraelita.⁸ Ezek a számok világosan mutatják, hogy egy katolikus magyar faluról van szó, nem véletlen tehát, hogy az olvasókör is a katolikus eszmeiséget viselte magán.

A gazdasági viszonyokat tekintve alapvetően mezőgazdasági jellegű település volt Szakmár, hiszen az iparban mindössze 25 kereső volt, míg a mezőgazdaságban 1012 fő, vagyis negyvenszer annyian dolgoztak a földeken, mint az iparban. A kereskedelemben 3 fő tevékenykedett, mellettük pedig 13 közszolga dolgozott a faluban. Érdekes, hogy nem volt sem vándoriparral foglalkozó (ezt a kategóriát jobbra a cigányokra vonatkoztatták), sem napszámos. Volt viszont 12 háziacseléd és 13 fő, akik „egyéb és ismeretlen” foglalkozásokat űztek. A mezőgazdasági birtokosokat tekintve figyelemre méltó, hogy 14 főnek volt 100 holdnál nagyobb birtoka, 219 fő 10–100 hold közötti birtoknagysággal rendelkezett, és 210 fő kisbirtokos vagy bérlő volt 10 hold alatti földterületen. Mezőgazdasági tisztviselő nem volt Szakmáron,

---

⁷ A Magyar Országos Levéltár internetes honlapján található egyesületi adatbázisban lehet részletesen keresni a mai Bács-Kiskun megyében egykor létezett egyesületekre vonatkozóan. Internet: <http://old.mol.gov.hu/egyesulet/> (2010. május 22.)

⁸ Magyar Statisztikai Közlemények. Népszámlás 1910. I. kötet. 194–195. és 595. o.

_____ *Olvasókörök Bács-Kiskun megyében, különös tekintettel a Szakmári Katolikus Olvasókörre*
voltak viszont mezőgazdasági cselédek szép számmal, egészen pontosan 88 kereső, míg a mezőgazdasági munkások csoportjába 172 fő tartozott, ebből 6 fő volt 16 év alatti gyermek.⁹

Az olvasókör létrejötte és működése

A Szakmári Katolikus Olvasókör 1910. január 27-én alakult. Az első közgyűlést dr. Kanyó Tamás lelkész (plébános) nyitotta meg. Szerinte a megalakulás „*nagy erkölcsi haszonnal lehet a hívekre nézve, mert kath. érzelmű jó hírlapok, hasznos olvasmányú könyvek olvasása, valamint közérdekű előadások következtében szívüket és eszüket kiművelhetik, s ez által a hazának és az egyháznak hasznos polgáraivá válhatnak.*”¹⁰ Ebből a mondatból tulajdonképpen kiviláglik az olvasókör célja, amelyet egyértelműen a művelődésben határozhatunk meg. A nemes cél ellenére többször is előfordult, hogy sokszor inkább kocsmáról, mintsem művelődési helyről lehetett beszélni, egyes időszakokban legalábbis egy-egy olvasókör esetében. Az elnök természetesen mindenkit buzdított a belépésre, így a tagság létszáma már a megalakuláskor 62 fő volt. A kör védőszentje Szent József¹¹ lett, az ő alakja került a kör pecsétjére is. 1 korona volt a beiratkozási díj, és két korona az éves tagdíj. A tisztviselők az alábbiak szerint alakultak:

- Elnök
- Alelnök
- Jegyző
- Pénztáros
- Könyvtáros.

A választmányban 12 rendes tag és 4 póttag volt. Az első elnök Szabadi Ferenc lett, a jegyző pedig a helyi tanító. Az alapszabályt 3 példányban kellett elkészíteni, majd a Belügyminisztériumhoz, és a Kalocsai Érseki Hatósághoz is be kellett nyújtani.

Az 1910. január 31-i gyűlést már 85 tagtárs jelenlétében tartották. Meg kellett oldaniuk az elhelyezés problémáját. Szobát többen is adtak ki a faluból, így ez a probléma megoldódott. Előfizettek az Alkotmány, a Kalocsai Néplap¹², valamint a Tolnai Világlap című újságokra, és egy munkások számára szóló lapra is, amelyet azonban nem neveztek meg. A következő, április 24-én megtartott gyűlésen már csak 55 tag volt jelen, de így is el kellett halasztani a gyűlést a korábbi időpontról, mert nem volt határozatképes a közgyűlés, kevesen jelentek meg ugyanis. Ez mindenképpen érdekes, hiszen alig 3 hónapja alakult meg az olvasókör. Úgy látszik, valamiért nem volt eléggé népszerű Szakmáron az egyesületi élet. Az első konfliktusnak is szemtanúi

⁹ Magyar Statisztikai Közlemények. Népszámlás 1910. II. kötet. 386–388. o.

¹⁰ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) X. 65. A Szakmári Katolikus Olvasókör iratai (a továbbiakban: X. 65.) Közgyűlési jegyzőkönyv (a továbbiakban: Kgy.) 1910. január 27.

¹¹ A katolikus egyház Józsefet Jézus nevelőapjának és Szűz Mária férjének tekinti, ünnepe a X. század óta március 19-e.

¹² A Kalocsai Néplap politikai és vegyes tartalmú heti közlöny volt, amely 1978–1944 között jelent meg váltakozó időtartamokban.

lehetünk, mégpedig magával a kalocsai érsekkel, dr. Városey Gyulával.¹³ Az érsek ugyanis az alapszabály jóváhagyásakor „kérte” az egyesületet, hogy a megszavazott 1 év helyett 3 év legyen a hivatali idő, és 4 korona legyen a tagdíj a 2 helyett. Kérésének nyomtatékosítása céljából 50 koronával járult hozzá az olvasókör működéséhez. A kör tehát komoly dilemmába került, de végül nem járultak hozzá az érsek kéréséhez, a „diplomáciai” bonyodalmat úgy próbálták meg áthidalni, hogy egy szép köszönőlevelet küldtek az eminenciás úrnak.

Az érsek továbbá utasította őket, hogy kérjenek ajándékkönyveket a Földművelésügyi Minisztériumból, a Szent István Társulattól¹⁴ és a Könyvtárak Országos Tanácsától.

Az első konfliktus után megjelent a második probléma is, nevezetesen „a *Körből az újság lapokat valaki elviszi és örökre oda is vész.*” Magyarán, eltulajdonítják az előfizetett újságokat. Mivel a probléma a későbbiek során sem oldódott meg, 1 korona büntetést szavaztak meg annak a tagnak, akit ezen cselekedeten rajtakapnak. Abban is megegyeztek, hogy a régebbi újságokat haza lehet vinni azzal a feltétellel, hogy az másnapra visszakérül a helyére.¹⁵ Az 1914. január 6-i ülésen a könyvtáros kérte a tagságot, hogy a köri könyvtár gyarapítása érdekében tegyenek felajánlást, aminek eredményeképpen 50 korona gyűlt össze.¹⁶

1916-tól évente már csak egyszer tartottak közgyűlést, valószínűleg a világháború miatt. 1918-ban mindössze 31 tagja volt az egyesületnek, amit egyértelműen a hadba vonulás hatásának tulajdoníthatunk. A következő ülésre 1921. február 10-én került sor. Ekkor az „*újból való folytatásról*” döntöttek, mindössze 24 jelenlévő taggal, pedig már 62 beiratkozott tagja volt az egyesületnek. A tagsági díjat 30 koronában állapították meg. 1921 végére az olvasókör taglétszáma 79-re gyarapodott.¹⁷

Az évente egyszer tartott közgyűlésen az előző év pénzügyi számadását nézték át. A kör valódi működéséről ez időben nem igazán alkothatunk képet a jegyzőkönyvek alapján. A tagság száma folyamatosan nőtt, és ezzel együtt a tagsági díj is, ami egyértelműen mutatja az első világháborút lezáró trianoni békediktátum gazdasági hatásait, vagyis a gazdaság összeomlását és a pénz elértéktelenedését.

1922 végén 108 tagja volt az egyesületnek, amely 1923-ban már 149 tagra bővült, a tagsági díj pedig 50 koronára emelkedett.¹⁸ 1924-ben már 1000 koronára, tehát az előző évi húszszorosára rúgott a tagság éves díja.¹⁹ 1925-ben jelent meg az az óhaj, hogy italmérési jogot kellene szereznie az egyesületnek, amelyet az – ideiglenes

¹³ Dr. Városey Gyula (Zombor, 1846–Kalocsa, 1910.), pap, teológiai tanár, író, érseki levéltárnok. 1905. október 27-én nevezték ki kalocsai érsekké.

¹⁴ A Szent István Társulat, eredetileg Jó és Olcsó Könyvkiadó Társulat néven alakult 1848 májusában, bár a kiadó már 1847-ben megkezdte tevékenységét. 1923-ban, fennállásának 75. évfordulóján lett az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, amely címet mind a mai napig birtokolja. Ezt a címet az akkori pápától, XI. Piustól kapta.

¹⁵ BKMÖL X. 65. Kgy. 1912. január 2.

¹⁶ Uo. 1914. január 6.

¹⁷ Uo. 1922. január 10.

¹⁸ Uo. 1923. január 7. és 1924. január 6.

¹⁹ Uo. 1924. január 6.

jelleggel – meg is kapott.²⁰ Ezzel kapcsolatban azonban újabb nehézségek támadtak, ugyanis az ideiglenes italmérési jog megszerzése után az egyesület nem fizette meg a kimért alkohol után a forgalmi adót. Emiatt természetesen büntetést kaptak, ami a befizetendő adó kétszerese volt, mintegy 240 000 korona. Az eset következtében az elnök és az alelnök lemondott. Az új elnök a falu plébánosa lett.²¹ Dr. Kanyó Tamás már az olvasókör létrejöttében is komoly érdemeket szerzett, és ebben a válságosnak mondható évben ő vette át az olvasókör vezetését. A krízis oly mértékű volt, hogy az elnöknek meg kellett kérdeznie a tagságot, hogy fenn akarják-e tartani a kört? A tagság természetesen igennel válaszolt. A létszám ekkor – 1925-ben 126 főre rúgott. Mindenképpen emelni kellett a tagdíjat, hiszen „*a nagy drágaság miatt 20 000 korona tagsági díj mellett a fenntartás lehetetlen*”.²² 1926 januárjában arról vitatkoznak, hogy 40 ezer korona legyen az éves tagsági díj, és minden újonnan belépő tag számára 10 ezer korona lenne a belépés díja. A 40 ezer koronát végül 30 ezerre csökkentették, amit két részletben is be lehetett fizetni.²³ 1926-tól datálható az italkimérési jog elnyerése, amelynek során bort, sört és pálinkát lehetett mérni a helyben fogyasztók számára. Az italkimérő a bor után 100, a sör után 20, a pálinka után pedig 25%-os kimérési haszonra tehetett szert. Kitétel volt, hogy vasárnap és ünnepnapokon a szentmise időszaka közben nem lehet nyitva az italmérés, és dári-dókat sem lehet tartani, hiszen ez egy katolikus kör szellemiségével nyilvánvalóan nem fér össze.²⁴ 1926-ben új pénz váltotta fel az elinflálódott koronát, mégpedig a pengő. 1927-ben a tagsági díj 2 pengő, a pártoló tagság díja 1 pengő, és a belépti díj is 1 pengő lett annak, aki még nem volt tagja az egyesületnek.²⁵ Ebben az évben már csak 91 rendes és 17 pártoló taggal rendelkezett az egyesület. 1928-ra a tagsági díjak nem változtak, egyedül a pártoló tagsági díj csökkent a felére, 50 fillérré. Új lapokra is előfizettek, mégpedig a Képes Krónikára, a Pesti Újságra és az Újlapra.²⁶ 1929-ben szintén nem látunk változásokat a kör életében. Az újabb változások az eddigi elnök, a kör létrehozásában elvülhetetlen érdemeket szerző dr. Kanyó Tamás plébános halálával kezdődtek. Az 1930. január 7-én megtartott közgyűlés során úgy határoztak, hogy – ideiglenesen – nem választanak új elnököt. Ekkor határozta el azt is a közgyűlés, hogy belép a Katolikus Népszövetségbe.²⁷ A jegyzőkönyvben azonban erről később semmit sem olvashatunk.

1930. március 7-én a kör elnöke a helyi plébános, Farkas Lajos lett. Ebben az időszakban már inkább kocsmaként funkcionált a kör székhelye, a plébános-elnök ki is tért erre a problémára. Előfordultak veszekedések, káromkodások, így alkalmazni kellett az alapszabály azon funkcióját, hogy akik ezeket a cselekményeket elkövetik,

²⁰ BKMÖL X. 65. Kgy. 1925. január 1.

²¹ Uo. 1925. július 12.

²² Uo. 1925. december 8.

²³ Uo. 1926. január 17.

²⁴ Uo. 1926. március 16.

²⁵ Uo. 1927. január 7.

²⁶ Uo. 1927. december 27.

²⁷ A Katolikus Népszövetség 1907-ben alakult hitbuzgalmi és közéleti egyesület volt. Célja: az állami és közéletben a katolikus eszmeiség minél erőteljesebb megjelenítése a liberális és szocialista eszmékkel szemben. Magyar Katolikus Lexikon, VI. kötet. Budapest. 2001. 380–381. o.

azon személyeket ki kell zárni a tagok soraiból.²⁸ A világgazdasági válság sem múlt el nyomtalanul a Szakmári Katolikus Olvasókör történetében. Magyarországot a válság fokozottan érintette, hiszen a mezőgazdasági termékek árai nagyobb mértékben csökkentek, mint az iparcikkek árai. Ennek megfelelően egyre nagyobb méreteket öltött a különböző társadalmi osztályok és csoportok között a szociális válság. Szakmár község és társadalma ebbe a rurális ágazatba ágyazódott be, ezt láttuk már a statisztikai adatok bemutatásakor is. Az egyesületnek az elszegényedésre valamilyen módon válaszolnia kellett, ez pedig a tagsági díj felezésében merült ki. Évek óta 2 pengő volt az éves tagdíj, ezt most felére, 1 pengőre csökkentették.²⁹ 1934-ben megerősítették elnöki pozíciójában Farkas Lajos plébánost.³⁰ Volt Szakmáron egy gazdakör szintén ebben az időszakban, amely 1934-ben már megszűnt.³¹ A kör tagsága azzal a feladattal bízta meg az elnököt, hogy a gazdakör könyvtárát szerezzék meg a katolikus olvasókör részére, hiszen az hasonló alapszabállyal jött létre és működött, mint az olvasókör. Ekkor határozták el azt is, hogy könyveket vesznek a köri könyvtár számára, és beszereznek két térképet is, egy Európát és egy Magyarországot ábrázolót. 1934-ben a következő újságokra fizettek elő: Világmisszió, Katolikus Népszövetség, Független Kisgazda, Kis Újság, Népújság, Kalocsai Néplap, Kalocsai Újság, Vasárnapi Újság, Igazság.³² Szintén 1934-ben a választmány elhatározta, hogy méltóképpen megünneplik a kör 25. születésnapját, amely a következő esztendőben, vagyis 1935-ben lesz. Ezen kívül megszavazták azt is, hogy 3 főnek kifizetik a vasúti költségeit szintén a következő évben, hogy eljussanak Budapestre, a katolikus körök országos találkozájára.³³ 1935-ben hirtelen ötlettől vezérelve házat vett a kör, az esemény azonban nem volt vitamentes. Két épület szerepelt a megveendő házak között, az egyik egy nádfödeles, a másik cserepes tetejű ház volt. Az elnök titkos szavazást rendelt el ez ügyben, amelynek során a többség támogatta javaslatát a nádfödeles házikó megvételére, ám a szavazás után pár órával „ellenzéki” hangok terjedtek el a faluban.³⁴ Pár héttel később, egészen pontosan 1935. május 12-én a választmány is szavazásra bocsátotta a javaslatot, és az 1290 pengős árú, cserepes tetejű ház mellett döntöttek. Az elnök megtartotta szavát, és mivel nem az ő ajánlatát fogadták el házvételkor, lemondott. Levelében – mert személyesen már nem jelent meg az évi rendes közgyűlésen – azt írta, hogy a kör a legnehezebb időszakon már túljutott, hiszen van saját tehermentes háza, ahol intézhetik az ügyeiket. Lemondása ellenére a plébános a kör tagja maradt. 1936-tól újra 2 pengő lett a tagsági díj. Az új elnök Romsics István lett.³⁵ Annak ellenére, hogy a közgyűlésen említést tettek a kör fennállásának 25 éves évfordulójáról, és arról, hogy ezt méltóképpen meg kellene ünnepelniük, semmit sem tudunk arról, hogy ez hogyan, milyen formában történt. Sokszor csak utalásokból tudunk egy-egy dolgot a kör életéből, például arról, hogy kuglipályával is rendelke-

²⁸ BKMÖL X. 65. Kgy. 1931. december 29.

²⁹ Uo. 1932. január 11.

³⁰ Uo. 1934. január 18.

³¹ Erről a gazdakörrel semmilyen egyéb információval nem rendelkezünk.

³² BKMÖL X. 65. Kgy. 1934. január 28.

³³ Uo. 1934. augusztus 12.

³⁴ Uo. 1935. április 22.

³⁵ BKMÖL X. 65. Kgy. 1936. január 30.

tek, amit fel is újítottak.³⁶ A kör ekkor elég népszerű lehetett a helyiek körében, hiszen többször előfordult, hogy olyan emberek is igénybe akarták venni a kör helyiséget és a kuglipályát, akik nem voltak tagok. Őket felszólították, hogy vagy lépjenek be, vagy hagyják el a kör helyiséget. Szintén probléma volt a járatott lapokkal, hogy rongyolódtak, ezért 4–5 darab újságtartó állványt vásároltak.³⁷ Újabb gond merült fel a kör életében 1940-ben, de ez nem az időközben kitört második világháború volt, hanem az, hogy a tagság és a tisztviselők „kihálnak”, ezért a választmányi elnök azt javasolta, hogy az idősebb tisztviselők mellé fiatalabbakat nevezzenek ki. A javaslatot elfogadták. Szintén konfliktusra adott okot – ez tulajdonképpen az egyesület egész történetét végigkísérte – hogy sokaknak volt tagdíj tartozásuk. Elhatározták, hogy aki nem egyenlíti ki tartozását, nem választhat és nem is választható.³⁸ A választmányi ülésen elhangzottakat az évi rendes közgyűlés is megerősítette.³⁹ Ezen a gyűlésen a tisztikar és választmány együttesen lemondott, sajnos ennek a lemondásnak az eredetét, okait nem ismerjük. Még ezen az ülésen megválasztották az új elnököt, aki Berta Imre plébános lett. Az elnök munkatervet állított fel, a következő célkitűzésekkel: „*tevékenyebb kör élet, aminek ki is kell hatnia a község egész életére*”, békés együttélést alkalmazni a tagságnak, és színházat kell építeni.⁴⁰ A következő években erről a tervről semmilyen említést sem tettek. Berta Imre elnök 1941. január 13-án lemondott, amit a közgyűlés tudomásul is vett. Az új elnök Romsics István lett, aki korábban már betöltötte ezt a pozíciót. 1941-ben 1 pengő tagsági díjat kell fizetnie annak, aki május 1-jéig befizette az összeget, és 2 pengőt, annak, aki nem. Az a személy pedig, aki 25 éve folyamatosan tagja volt az egyesületnek, fele tagdíjat fizetett. Ezen az ülésen határozták el azt is, hogy „*a biliárdot 8 napon belül*” el kell távolítani a kör helyiségéből. A magyarázat ezúttal is hiányzik forrásunkból.⁴¹ A biliárdasztal ügye nem múlt el nyomtalanul a kör tagok lelkében, hiszen a pár nappal később megtartott ülésen úgy határoztak, hogy új biliárdasztalt szereznek be.⁴² A régi rádiót is el akarta adni a kör, hogy újat vegyen helyette. Az eladást licitálás útján tervezték megejteni, vagyis aki a legtöbbet ajánlja érte, azé lesz a készülék.⁴³ A tagság létszámáról egészen eddig nem olvashattunk kimutatást. 1942-ben, a január 3-i nagygyűlésen 110 tag jelent meg, ebből képet alkothatunk arról, hogy még mindig jelentős tagsággal rendelkezett a Szakmári Katolikus Olvasókör. Új vezetőséget választottak, az elnök idősebb Vén Mihály lett. Ezen az ülésen határozták el azt is, hogy 1 pengőről két pengőre emelik a tagsági díjat, amit két részletben is be lehet fizetni.⁴⁴ Szintén ez év karácsonyán elhatározták, hogy „*műkedvelő előadást*” fognak tartani, aminek a bevételével a fronton lévő katonák hozzátartozóin segítenének. A kör könyvtárosát

³⁶ BKMÖL X. 65. Kgy. 1938. február 6.

³⁷ Uo. 1938. február 6.

³⁸ Uo. 1940. január 14.

³⁹ Uo. 1940. február 4.

⁴⁰ Uo. 1940. február 4.

⁴¹ Uo. 1941. január 13.

⁴² Uo. 1941. január 19.

⁴³ Uo. 1941. december 13.

⁴⁴ Uo. 1942. január 3.

bízták meg a feladat megszervezésével.⁴⁵ A következő esemény az, hogy 1944-re 5 pengő éves díjat szavaznak meg a köri tagok azzal a kitételrel, hogy ezt szeptember 1-jéig meg kell tenni, ellenkező esetben 10 pengőre nő a befizetendő összeg.⁴⁶ Nagyon érdekes az 1944. január 16-án megtartott választmányi ülés, amelyen lényegében bepanaszolták az iccést, vagyis az italkimérőt, hogy olyanokat is kiszolgál italokkal, akik nem is tagjai a körnek. Ezt nem hagyhatták figyelmen kívül, így büntetést helyeztek kilátásba, mégpedig pénzbüntetést. Ha nem tagot szolgál ki szeszes itallal, először 20 pengőt, másodjára 50 pengőt kell kifizetnie, harmadjára a szerződés felmondásával kell megbüntetni.⁴⁷ A világháború, és annak nyomasztó gazdasági következményei természetesen a Szakmári Olvasókört is elérték annak ellenére, hogy konkrétan soha nem beszéltek róla. Ugyanakkor az 1945-i évi ülésen a tagdíjat nem készpénzben, hanem 7 kiló búzában határozták meg, amit szeptember 1-jéig kellett megfizetni. A tagok kívánsága volt továbbá, hogy „*kéri a kör korábbi működését a régi rend szerint*”.⁴⁸ 1946-ra a beiratkozási díj 8 ezer pengő lett, és 18 év alatti férfi nem rendelkezhetett tagsággal, még akkor sem, ha nős volt.⁴⁹ 1946-ban komoly vita támadt az iccés pozíció pályázatása körül. Ebben az évben többször is próbáltak gyűlést tartani, de egyszer sem jelent meg annyi tag, amennyi a határozatképességhez elég lett volna, így az üléseket elnapolták. 1947 januárjában sikerült az első határozatképes gyűlést megtartani, erre az évre 2 Ft lett a tagdíj, amit a korábbiakhoz hasonlóan két részletben is be lehetett fizetni. Az új tag belépése 10 Ft-ba került. Lényeges volt, hogy azokat a személyeket, akik február 1-jéig nem fizették ki az 1946. évi tagdíjat, kitiltották: „*a körből kitiltatik és kör helyiségében semmi helye nincs*.” A köri helyiség nyáron reggel 5-től, télen 7 órától volt nyitva. Megismételték, hogy itallal csak olyan személyt szabad kiszolgálni, aki tagja az egyesületnek.⁵⁰ 1948. január 5-én 191 taggal bírt az egyesület, a tagdíjat pedig 4 Ft-ban állapították meg. A tagság létszáma ekkor volt a legnagyobb, vagyis nyilvánvaló, hogy Szakmáron igenis volt létjogosultsága egy ilyen kulturális egyesületnek. Az egyesület elnöke Pirisi Ferenc, alelnöke Boromissza Ferenc volt.⁵¹

A megszűnésre vonatkozó jelek 1948 novemberétől jelennek meg, ekkor már az államrendőrség képviselője is megjelent az ülésen. Az ülés tárgya sokat elárul a kialakuló rendszerről: „*a kath. kör helyett valamely demokratikus egyesület átszervezése megalakítása*”. A megjelent tagok száma 90 fő volt. Érdekes adalék, hogy ekkor már nem a Hiszekegy elmondásával nyitották meg az ülést, hanem a Himnusz eléneklésével. Az olvasókör képviselői kérvényt nyújtott be a Belügyminisztériumba, hogy gazdakörre, vagy olyan szervezetté alakítsák egyesületüket, amelyet a minisztérium is jóváhagyna.⁵² Egy héttel később az elnök beszámolt arról, hogy az alispáni hivatalban sikerre vitte az ügyet, hozzájárulnak a gazdakörre való alaku-

⁴⁵ BKMÖL X. 65. Kgy. 1942. december 27.

⁴⁶ Uo. 1944. január 10.

⁴⁷ Uo. 1944. január 16.

⁴⁸ Uo. 1945. július 15.

⁴⁹ Uo. 1945. december 30.

⁵⁰ Uo. 1947. január 23.

⁵¹ Uo. 1948. január 5.

⁵² Uo. 1948. november 9.

láshoz.⁵³ Az 1949. január 8-án megtartott gyűlésen már úgy fogalmazott az elnök, hogy a katolikus olvasókört is fogják engedni működni, nem kell átszervezni. Az éves tagdíj ekkor 4 Ft-ra rúgott annak, aki május 1-jéig befizette az összeget, és 8 Ft volt annak, aki csak utána. A BM jóváhagyta a korábban elfogadott alapszabályt. Az egyesület működése tehát folyamatos volt, több ülésen is komoly tervek fogalmazódnak meg egy rádió- és olvasószoza kialakítására vonatkozóan.⁵⁴ Két héttel később megérkezett az alapszabály, amelyet javítások nélkül jóváhagytak a hatóságok. Ezzel az egyesület működése jogilag nem volt támadható. Megpályáztatták – a többször kudarcba fulladt – iccés pozíciót is.⁵⁵

1949 márciusában azt a feladatot kapták, hogy szervezzék át a vezetőséget, vagyis a tisztkart „*demokratikus szellemű tagokból*”. A katolikus kör elnöke és alelnöke ekkor már az MDP⁵⁶ tagjai voltak, ami mindenképpen említésre méltó egy vallásellenes ideológiát képviselő párt esetén. A választandókat a 3 koalíciós pártból kellett jelölni (MDP, NPP, FKgP), de az kitétel volt, hogy az MDP-ből két főt jelöljenek a vezetőségbe. A tisztkart végül megválasztották. Elnök Pirisi Ferenc, alelnök Boromissza Ferenc lettek az MDP-ből, a jegyző pedig Szabadi Lajos a Független Kisgazdapártból. Ezután az elnök jelezte, hogy a kormány jóvoltából lehetőség van a kör helyiségének megnagyobbítására államsegélyből. Többen félték attól, hogy feloszlatták a katolikus kört, de a kör jegyzője újra azt az értesülést kapta az alispáni hivataltól, hogy ettől nem kell senkinek félnie, hiszen az alapszabály el van fogadva.⁵⁷ A kör létszáma mintegy 180 fő volt.⁵⁸

1949. június 6-án merül fel az, hogy a katolikus kör címét meg kell változtatni.⁵⁹ Június 13-án újra felmerült a névváltozás kötelezettsége, és az, hogy át kell adni a kört vagy a DÉFOSZ-nak⁶⁰, vagy a Földműves Szövetkezetnek. Ebből nagy vita keletkezett a tagok között, végül abban egyeztek meg, hogy a Földműves Szövetkezetnek adják át. Többen azt javasolták, hogy ne adják át az egyesületet addig, amíg nem jött ki a hivatalos rendelet.⁶¹ Az utolsó előtti ülésen az elnök jelezte, hogy tudomására jutott: a DÉFOSZ veszi át a kört, és a fővárosban el kellene intézni, hogy ne ez történjen.⁶² Az utolsó ülésre végül 1949. szeptember 5-én került sor, de semmilyen konkrét utalás, megjegyzés sincs a megszűnésre vagy az átalakulásra vonatkozóan.⁶³

⁵³ BKMÖL X. 65. Kgy. 1948. november 18.

⁵⁴ Uo. Kgy. 1949. január 8.

⁵⁵ Uo. Kgy. 1949. január 20.

⁵⁶ Magyar Dolgozók Pártja, 1948 júniusában alakult a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesüléséből.

⁵⁷ BKMÖL X. 65. Kgy. 1949. március 6.

⁵⁸ Uo. 1949. május 3.

⁵⁹ Uo. 1949. június 6.

⁶⁰ Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége, amely 1949-ben jött létre és 1950-ben már meg is szűnt.

⁶¹ BKMÖL X. 65. Kgy. 1949. június 13.

⁶² Uo. 1949. július 22.

⁶³ Uo. 1949. szeptember 5.

Két olvasókör összehasonlítása

Egy korábbi tanulmányomban már bemutattam egy másik község katolikus olvasókörét. Ez a dolgozat a Bátmonostori Római Katolikus Olvasókör történetét és működését jeleníti meg az olvasó előtt.⁶⁴ Érdeemes összevetni, mik azok a hasonlóságok és különbségek, amelyek két egymáshoz viszonylag közel lévő – igaz másik, de egymással határos vármegyében található – községi olvasókört jellemeznek.

Mindkettő szinte ugyanakkor jött létre – vagyis a dualizmus utolsó évtizedében, az első világháború előtt –, és ugyanakkor is szűnt meg, ami a kommunista diktatúrának köszönhető, hiszen egy olyan rendszer alakult ki Magyarországon a második világháború után, amely mindent és mindenkit ellenőrizni akart, így nyilvánvalóan nem tűrhette meg az államtól és a Párttól⁶⁵ függetlenül működő egyesületek, különösen nem egy vallási, katolikus egyesület működését.

Mindkét egyesület célja ugyanaz volt, a vallásos-katolikus eszmeiség jegyében való művelődés, olvasás, előadások tartása, farsangi multság megszervezése, egy szóval egy közösségi tér kialakítása. Ez többé-kevésbé sikerült is. Sajnos a források eltérő módon számolnak be eme a közösségi színtereken történekről annak ellenére, hogy ugyanolyan típusú forrásokról van szó, nevezetesen közgyűlési jegyzőkönyvről. A Bátmonostori Olvasókör esetében a jegyzőkönyvi bejegyzések pontosak és viszonylag részletesek voltak, ezzel ellentétben a Szakmári Olvasókör esetében csak utalásokat találunk még a működésre vonatkozóan is. Néhány alkalommal megemlítik, hogy a közgyűlések megnyitásakor elmondták a Hiszekegyet.⁶⁶ Ezt is évtizedekkel a megalakulás után vetették papírra. Igaz, az év végi számadást nagyon precízen vezették, de ennél több alig jelenik meg előttünk. Különbség viszont, hogy Bátmonostor esetében mindig a helyi pap vagy plébános volt az egyesület elnöke, míg Szakmáron több alkalommal polgári személyek is betöltötték ezt a pozíciót.

Összegzés

Mint az elmondottakból is látható, a Szakmári Katolikus Olvasókör eseményeit bemutató forrásunk meglehetősen egyszerű és sematikus. Az évi egy-két alkalommal történt gyűlések során a zárszámadás elfogadását és a tisztviselők megválasztását tekintették prioritásnak. Ezen kívül megszavazták az éves tagdíjat is. Az italmérési jog elnyerése után pedig a bor, sör és a pálinka mennyiségéről, a beszerzési helyekről való vita, majd szavazás tette ki az olvasóköri szavazások legkényesebb pontjait.

Konkrét ügyekre nemigen tértek ki, és egyáltalán nem esett szó országos politikai eseményekről, választásokról, egyéb közügyekről, mint például a gazdasági világválság, a zsidótörvények, vagy akár a világháborúk kitörése. Kizárólag helyi ügyekkel és eseményekkel foglalkoztak, illetve az ebből eredő konfliktusok megol-

⁶⁴ SÓBER Péter, 2006. 175–189. o.

⁶⁵ Ez kezdetben a Magyar Dolgozók Pártja volt, 1956 őszétől pedig a Magyar Szocialista Munkáspárt.

⁶⁶ Latinul Credo, a hitvallás első szava és szövegének neve.

_____ *Olvasókörök Bács-Kiskun megyében, különös tekintettel a Szakmári Katolikus Olvasókörre*
dására helyezték a hangsúlyt. Ilyenek voltak a kocsmai viselkedés zavaró elemeinek megszüntetése, mint a verekedés, káromkodás, hangoskodás, illetve a tagsági díj nem fizetése.

Az egyesület nevében is szereplő katolikus eszmeiség megnyilvánulásának meglehetősen kevés formáját tapinthatjuk ki a közgyűlési jegyzőkönyvek elemzése közben annak ellenére, hogy a kör létrejöttében és fenntartásában a falu katolikus plébánosának és a kalocsai érseknek is komoly szerepe volt. Ennél több azonban nem jelenik meg az olvasó előtt. Sőt, pont ellenkezőleg, a káromkodás, veszekedés, vagy éppen az előfizetett újságok eltulajdonítása nem éppen a keresztény értékrendnek megfelelő mentalitást tükrözik.

Az italmérési jog elnyerése után a kör egyértelműen kocsmai jelleget ölthetett, ebből is következtek a fentebb már említett kocsmai megnyilvánulások. Ettől függetlenül elmondhatjuk, hogy a Szakmári Katolikus Olvasókör léte már önmagában dicsérendő, hiszen egy kis falu főként paraszti – és kisebb részben – polgári képviselői fontosnak tartottak egy helyet, ahol a művelődés, a közösséghez való tartozás különböző formái teret nyerhettek. Ezt a funkcióját pedig az egyesület maradéktalanul betöltötte.

IRODALOM

- BÁCS-KISKUN Megyei Sajtóbibliográfia
1986 Bács-Kiskun Megyei Sajtóbibliográfia. Összeállította:
Birck Edit. Kecskemét.
- BŐSZE Sándor
1987 A somogyi egyesületek szerepe és jelentősége a megye
településeinek életében a dualizmus időszakában. In:
A Dunántúl településtörténete VIII. Veszprém. Szerk.:
Somfai Balázs. Veszprém.
- KOVALCSIK József
2003 A kultúra csarnokai. Budapest.
- PÉTERNÉ FEHÉR Mária
2003 Bevezető. In: Egyesületek iratai a Bács-Kiskun Megyei
Önkormányzat Levéltárában. Szerk.: Péterné Fehér Má-
ria és Mikolajcsik Lászlóné. Kecskemét.
- ROMSICS Ignác
2001 Magyarország története a XX. században. Budapest.
- SÓBER Péter
2006 A Bátmonostori Római Katolikus Olvasókör történe-
te (1912–1949). In: Bács-Kiskun Megye Múltjából 21.
Szerk.: Szabó Attila. Kecskemét.

CSERI GÁBOR

REFORMÁTUS EGYESÜLETEK KISKUNHALASON A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A református felekezet hívei a török hódoltság után telepedtek meg Kiskunhalason, és sokáig ők is voltak többségben. Bár később jelentőssé vált a római katolikus népesség is, a város szellemiségét – már csak a később felépült gimnázium miatt is – elsősorban a kálvinizmus jellemezte. Kiskunhalason nagyszámú református egyesület működött hosszabb-rövidebb ideig, amelyek a református egyház keretén belül, többnyire az 1920-as években alakultak,¹ s a város kulturális életében – a katolikus egyház és az izraelita felekezet egyesületeivel együtt – jelentős szerepet tölthettek be. Ezek közül e tanulmány keretein belül hárommal foglalkozunk részletesen, – a többivel csupán érintőlegesen.

A Kiskunhalasi Református Önképzőkör²

Az egyesület valószínűleg 1924-ben alakult mint társaskör. Ezt az bizonyítja, hogy 1949 márciusában emlékeztek meg a kör fennállásának 25. évfordulójáról.³ Alapszabályát 1926-ban hagyták jóvá. Eszerint az önképzőkör célja a vallásosság és a hazaszeretet ápolása, kálvinista szellemű, vallásos faj- és hazaszerető nemzedék nevelése és önképzése, valamint ismeretterjesztés a tagok és a nagyközönség körében. Ennek érdekében különböző társas összejöveteleket, felolvasásokat, gyűléseket, ünnepélyeket kívántak tartani, zeneestélyeket, műkedvelő előadásokat rendezni, közösségi helyiséget fenntartani. A kör elnöke Dr. Gusztos Károly⁴, alelnöke Schuller Károly és Varga Károly volt. A titkári feladatokat Gyevi Imre, a jegyzői feladatokat

---

¹ MOLNÁR Gizella, T., 2005. 380. o.

² Az egyesület levéltári anyagáról leírást lásd PÉTERNÉ FEHÉR Mária–MIKOLAJCSIK Lászlóné, 2003. 45–46. o.

³ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Kiskunhalasi Részleg (a továbbiakban: BKMÖL Kkh. R.) X. 69. A Kiskunhalasi Református Önképzőkör iratai 1929–1949 (a továbbiakban: X. 69.). Választmányi ülések jegyzőkönyvei 1936–1949. 1949. március 20-ai közgyűlés. (A továbbiakban az ülések dátumait tüntetjük fel a jelzetekben.)

⁴ Dr. Gusztos Károly (1894–1967), jegyző, helyettes polgármester, Kiskunhalas polgármestere 1947. július 1–1948. május 22. között. Forrás: LEHÓCZKY György, 2002. 59–60. o.

Paczolay Győző látta el. Az ügyész Dr. Kathona Mihály⁵, a pénztárnok Ván Balázs volt.⁶ 1927-ben a kör tagjai gyűjtést kezdeményeztek székház építésére, ennek eredményeként, valamint az egyház támogatásával 1929-ben fel is épült a református egyesületi ház, amely ezen túl a gyülekezet minden egyesületének otthont adott. Az ünnepélyes átadás 1929. december elsején történt meg. A főrendező dr. Kathona Mihály volt, a sikeres rendezvény bevételéből fedezték az épület bebútorozását.⁷

1936-ig csak a pénzügyeket ismerhetjük meg a levéltári iratokból. Az első megmaradt választmányi jegyzőkönyv az 1936. február 14-én tartott tisztségviselő-választásról számol be. Ezen választották meg díszelnöknek Pataky Dezső és Szabó Zsigmond nagytiszteletű urakat, elnökek dr. Gusztos Károly helyettes polgármestert, alelnöknek Nagy Istvánt és Paczolay Istvánt, ügyésznek dr. Kathona Mihályt, pénztárnoknak Kocsi Lászlót, jegyzőnek Komlós Istvánt, titkárnak Paczolay Győzöt, ellenőrnek Kiss Károlyt és dr. Fülöp Sándort, számvizsgálónak Mészáros Jánost, Sáfrik Kálmánt és Szili Jánost, könyvtárosnak Gargya Lászlót, háznagynak Füle Sándort, karnagynak Frölich Lajost. A választmányi tagok száma 17 fő volt.⁸

Az említett ülésen Paczolay István alelnök jelentette, hogy Sütő József reál-gimnáziumi tanár a tél folyamán a kör termében a Keresztény Ifjúsági Egyesülettel (KIE) együttműködve helyesírási tanfolyamot rendezett, amely igen eredményes és látogatott volt. Majd Nyárándy Béla kereskedelmi tanár tartott kereskedelmi könyvelői tanfolyamot, 50 hallgatóval.⁹

Az 1936. április 23-ai választmányi ülésen kiderült, hogy a március 15-iki műsoros est tiszta jövedelme 101,74 P volt,¹⁰ az 1936. június 10-ei ülésen pedig, hogy a Szigligeti Ede „Szökött katona” című művéből tartott műkedvelő előadás bevételként 137,32 P jött össze.¹¹

1936. november 20-án tárgyalták a kiskunhalasi református lelkészi hivatal átíratát, amelyben „*nevezett a presbitérium felfüggeleti jogának biztosítása céljából a Kör alapszabályai módosítását kívánja*”. A választmány megállapította, hogy „*a Kör nem vallásos egyesületnek alakult a működésében is református jellegének kiemelése mellett társadalmi egyesületnek vallja magát. Alapszabályait a M. Királyi Belügy-minisztérium hagyta jóvá, de jóváhagyta 125/1926. sz. alatt a presbitérium és a fő-*

⁵ Dr. Kathona Mihály (1892–1959), jogász, polgármester. 1895-ben kerül Halasra családjával, 1923–1939-ig a város főügyésze, majd polgármestere, 1944 októberéig. A gettók felállítását vonakodva fogadta. A szovjet csapatok bejövetele után több hónapra börtönbe került Kecskeméten és Kalocsán, elítélték, majd a vele szembeni sok kegyetlenkedés után felmentették. Szabadon bocsájtása zsidó emberek közbenjárására történt meg, s mint később kiderült, a deportáló vagonokat is később indították el. 1952-ben házukat államosították, Kathonát ekkor egy zsidó család fogadta be, náluk élt feleségével és kislányával haláláig. L.: LEHÓCZKY György, 2002. 52–54. o. Vö.: VÉGSŐ István–SINKÓ Balázs, 2007. 243. és 247. o.

⁶ MOLNÁR Gizella, T., 2005. 382. o. (Az alapszabály nem található meg a levéltárban.)

⁷ Uo.

⁸ BKMÖL Kkh. R. X. 69. 1936. február 14-i választmányi ülés.

⁹ Uo. A református gimnáziumban diákjai az országos Soli Deo Gloria (SDG) diákszervezetben és a diákok más református ifjakkal a Keresztény Ifjúsági Egyesület (KIE) helyi szervezetében is tevékenykedtek. MOLNÁR Gizella, T., 2005. 384. o.

¹⁰ BKMÖL Kkh. R. X. 69. 1936. április 23-i választmányi ülés.

¹¹ Uo. A továbbiakban egy-egy „bevételező” eseményt emelünk ki a fontosabb történések mellett.

*tiszteletű esperes úr is. A Kör a presbitérium felügyeletét az egyháztanács 1934. évi jegyzőkönyvének 201. számú határozatából kitűnőleg elismerte. Ilyen körülmények között a választmány a kör alapszabályainak módosítását nem látja szükségesnek, miután a presbitérium felügyeleti jogának biztosításával a nagytiszteletű Lelkeszi Hivatal 442/1936.sz. megkeresésében kifejtett nézete szerint is az Egyház megye kívánalmainak a Kör eleget tett.*¹²

1937. február 19-én mégis módosították az alapszabályt, de más okból: az eddigi 12 rendes választmányi tag számát 24-re, a 4 póttag számát pedig 8-ra emelték. A rendes tagok mellett „olvasó tagokat” is felvettek. Az egyesület vigalmi bizottsága szervezte a szilveszteri és teaesteket. A jegyzőkönyvből kiderül, hogy a kör korábban adósságot halmozott fel: Szathmáry Sándorné¹³ úrasszony ugyanis a kör adóssága törlesztésére 500 P-t adományozott.

1937. március 14-én Herczeg Ferenc „Ocskay brigadéros” című művét adták elő. Cseri László tanító a kör tagjai részére fonótanfolyamot vezetett. Műsoros előadások mellett kugli, biliárd állt a tagok kulturált időtöltésének szolgálatában. Ugyanakkor könyvtárat is tartott fenn az egyesület és újságokat járattak.¹⁴

Az egyesületnek tagdíjakból, műsoros előadásokból, mulatságokból, „pengős akciókból”, kugliból és biliárdból, italmérésből származott bevétele. Kiadásai adóból, világításdíjból, lapok előfizetéséből, a gondnok fizetéséből, az egyesület épületének javításából, karbantartási díjből és jótékony célra tett adományokból tevődtek össze.¹⁵

A KIE kiskunhalasi csoportja 1937. május 23-án tartotta zászlószentelési ünnepélyét, amelyen a kör is képviseltette magát. A kör nevében a zászlórúdba elhelyezett zászlószegért a KIE-nek 5 P-t utalványoztak ki. Az „Egy kis senki” című műkedvelő előadás tiszta jövedelme 32,35 P volt. ¹⁶ A kör mozielőadásokat is szervezett Hurth A. Ferenc¹⁷ jóvoltából.¹⁸

¹² BKMÖL Kkh. R. X. 69. 1936. november 20-i választmányi ülés.

¹³ Szathmáry Sándorné (1854–1942), gyümölcsstermesztő. Férjével (a későbbi gimnázium-igazgatóval) az 1880-as években kezdett gyümölcsöt termeszteni. A Kiefer-körtét 1906-ban mutatta be. (A Kiefer az egyik legfinomabb kortéffajta. Késő őszi körte, az exportra leszedett félérett gyümölcs karácsonyig is eltartható.) Férje halála után egyedül gazdálkodott. 1932-ben a Duna–Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara elismerő oklevéllel tüntette ki a gyümölcsstermelés terén szerzett érdemeiért. Pirtón 118 holdon termesztett Kiefer-körtét, ebből 38 hold szőlőben volt, míg a többi pusztán gyümölcsös. Szathmáryné végrendeletében városi házat leányiskolai internátus kialakítására hagyta, de alapítványt hozott létre a Halason érettségizett diákok továbbtanulásának támogatására. Vagyonának nagy részét a református egyházra hagyta. Forrás: Kiskunhalas Almanach, 2002. 234. o.; SIMON András, 2005. 252–255. o.

¹⁴ BKMÖL Kkh. R. X. 69. 1937. február 19-i választmányi ülés.

¹⁵ Uo. 1937. március 7-i választmányi ülés.

¹⁶ Uo. 1937. június 2-i választmányi ülés.

¹⁷ Hurth Adolf Ferenc (1886–1946), kereskedő, lapszerkesztő. Kiskunhalason több vállalkozással is próbálkozott, mint például moziüzemeltetés, papírszaküzlet vezetése. 1940-tól az antiszemita hangneműnek is tekinthető Halasi Újság című lap főszerkesztője és kiadója volt. A helyi Baross Szövetség és a MOVE (Magyar Országos Véderő Egyesület) vezetőségi tagja a harmincas évektől. L.: VÉGSŐ István–SIMKÓ Balázs, 2007. 277. o.

¹⁸ BKMÖL Kkh. R. X. 69. 1937. szeptember 24-i választmányi ülés. A bevétel 213,60 P volt. Más alkalommal is szervezett mozielőadásokat Hurth. Az 1938. május 4-i előadás jövedelme 155,08 P volt. (1938. június 21-i választmányi ülés.)

A június 16-i sóstói kirándulás jövedelme 94,94 P, a szeptember 15-i kugliversenyé 62,30 P volt.¹⁹

A református hit mellett valószínűleg fontos volt a tagok egzisztenciája is, mert tagfelvételnél beleírták a jegyzőkönyvbe a tagok foglalkozását. 1937. június 2-án pl. a felvett új tagok a következők voltak: Varga László postatiszt, Varga Jenő testnevelő tanár, Zsardon László gimnáziumi tanár, id. Zilah János géplakatosmester, Nagy Pál Imre birtokos, Babó László gazdálkodó, Egyed Izsák István földbirtokos (valamennyien református vallásúak)²⁰.

Az 1937. szeptember 24-i ülésen Horváth János választmányi tag indítványozta, hogy a színpadi díszletet egészítse ki a kör egy parasztszobával, amely nélkül a műkedvelő gárdának rendkívül nehéz a helyzete: a szükséges díszlet 100 P körüli összegbe kerülne. A választmány megállapította, hogy a díszlet kiegészítésére feltétlen szükség van, azonban a kör olyan nehéz anyagi helyzetben van, hogy a színpadi díszletek kiegészítése csak úgy történhet meg, ha erre fedezetet tud a választmány teremteni. Több terv és felszólalás után a választmány elhatározta, hogy a színpadi részen eddig elhelyezett hirdetőrészeket újabb 3 évre bérbe adja.²¹

Az 1937. október 29-i ülés fő témája az adósság volt. Dr. Gusztos Károly elnök kifejezésre juttatta, hogy *„ebben a kérdésben a választmányt semmi mulasztás, vagy hanyagság nem terheli, ezt az ügyet a választmány állandóan napirenden tartja. A Kör vezetősége a választmánnyal karöltve minden ésszerű tervet és eszközt megpróbált, hogy kivezesse a Kört ebből a súlyos anyagi helyzetből, de a kívülről megnyilvánuló közönyösség, az országszerte köztudomású nehéz gazdasági viszonyok, s nem utolsósorban saját hittestvéreink elzárkózása minden életrevaló tervet, megmozdulást dugába döntött. Így magunkra hagyatva minden eddigi törekvésünk, áldozathozatalunk, csak arra volt elégséges, hogy székházunkat terhelő adósság kamatait pontosan fizethettük.*” Az elnök a továbbiakban közölte a választmánnyal, hogy a presbitériumnak komoly tervei vannak a kör megsegítésére vonatkozóan.²²

1937-ben a kiadást 2700 P-re, a bevételt 2714 P-re tervezték.²³ Egy dolog a tervezés a másik a megvalósulás – az adósságok miatt. Végül 1937-ben a zárszámadás a következőképpen alakult: 6112,33 P bevétellel szemben 5915,54 P volt a kiadás. Maradvány: 196,79 P.²⁴

Az 1938. február 20-i ülésen a titkár jelentette az ülésnek, hogy a kör tulajdonát képező 81 244. sz. osztálysorsjegy a szokásos levonások után 140 P-öt nyert. Kérte, hogy döntsön a választmány afelől, játszik-e tovább a sorsjeggyel, vagy felveszi a pénzt. A választmányi ülés több hozzászólás után úgy határozott, hogy nem kockáztat, és felveszi a nyereményt.²⁵

¹⁹ BKMÖL Kkh. R. X. 69. 1937. szeptember 24-i választmányi ülés.

²⁰ Uo. 1937. június 2-i választmányi ülés.

²¹ Uo. 1937. szeptember 24-i választmányi ülés.

²² Uo. 1937. október 29-i választmányi ülés.

²³ Uo. 1937. március 4-i választmányi ülés.

²⁴ Uo. 1938. február 20-i választmányi ülés.

²⁵ Uo. 1938. február 20-i választmányi ülés.

1938. március 4-én kiderült az elnök kérdésére, hogy a kör az újabb osztály-sorsjátékon tovább játszik, lehetőleg ugyanazon számmal, egész sorsjeggyel. A kör sorsjegyével kihúzott nyeresemény tekintet nélkül az összeg nagyságára mind a köré. A közös sorsjegy nyereseménye 2000 P-ig a kör tulajdona, azon felüli nyeresemény a vásárlóké.²⁶

Az 1937. december 5-én rendezett teaest tiszta jövedelme 65,31 P, a szilveszter est tiszta jövedelme 32,16 P, az 1938. február 6-i teaesté pedig 167,53 P volt.²⁷ 1938. március 13-án ismét műkedvelő előadást tartottak: a „Noszty fiú esete Tóth Marival”-t vitték színre. Tiszta jövedelme 1554,42 P volt.²⁸

Az egyesület jövedelmet szerezhetett a nagyterem bérbeadásával, „átengedésével” is. Az 1938. június 24-i ülésen az elnök kérte, hogy Hunyadi Erzsébet esküvőjére a nagytermet átengedjék, és használati díjat állapítsanak meg. Több hozzászólás után a választmány úgy határozott, hogy fix összeget nem állapít meg, hanem rábízza az érdekelt önként szánt adományozására.²⁹

1938. november 11-én bejelentette az alelnök, hogy a vásárolt biliárdasztal utolsó részletét is elküldték, a pénztáros pedig, hogy a szeptember 4-i kugliverseny jövedelme 22,29 P volt.

1938. december 13-án a Református Egyháztanács a presbitériummal egyetértésben a kör adóssága kifizetésére a kezelése alatt lévő alapítványokból 15 000 P kölcsönt szavazott meg, amely összeg után csupán a betéti kamatot számította fel. Ezenkívül az 1939-es évre a Református Egyháztanács és presbitérium 500 P segélyt szavazott meg az egyesületnek.

Többek mellett Dr. Gusztos Károly elnök több alkalommal adományozott könyveket az egyesületnek. (1939. január 30-án 16 db „értékes könyvet”, 1940. szeptember 20-án 7 db, 1943 augusztus 12-én 18 kötetet.)

1939. március 6-án Paczolay Győző titkár indítványára a választmányi ülés Gulyás Sándor gimnáziumigazgatónak, mint a kör kebelében működő ismeretterjesztő előadások vezetőjének, továbbá Tegzes Károly gazdasági tanácsos, Dr. Schuller Imre orvos és Sütő József gimnáziumi tanár előadóknak a szíves és önzetlen közreműködésükért köszönetet mondott és ezt jegyzőkönyvileg is rögzítette. Gulyás Sándor mint választmányi tag bejelentette, hogy Szabó Dezső „*a jelenleg élő egyik legnagyobb író*” Halasra érkezik, és előadásokat tart, kérte a választmány minél számosabb megjelenését. Az ülés nagy lelkesedéssel és örömmel vette tudomásul a bejelentést.³⁰

A háború a kört is érintette: április 24-én az elnök a tárgysorozat megkezdése előtt azt a megrendítő, szomorú hírt közölte a választmányi üléssel, hogy Zilah István, a kör ellenőre, Kárpátalja visszafoglalása alkalmával, katonai szolgálata teljesítése közben ellenséges golyótól találva, hősi halált halt.³¹

²⁶ BKMÖL Kkh. R. X. 69. 1938. március 4-i választmányi ülés.

²⁷ Uo.

²⁸ BKMÖL Kkh. R. X. 69. 1938. március 30-i választmányi ülés.

²⁹ Uo. 1938. június 24-i választmányi ülés.

³⁰ Uo. 1939. március 6-i választmányi ülés.

³¹ Uo. 1939. április 24-i választmányi ülés.

1939. szeptember 13-án a választmányi ülésen bejelentették, hogy a május 3-án rendezett mozielőadás jövedelme 126,41 P, a május 14-én tartott kugliverseny jövedelme 48,94 P volt.

Gargya László könyvtáros jelentette a választmányi ülésnek, hogy a kör könyvtárának katalógusa 250 példányban 60 P-ért elkészült. Az eladási árat 30, illetve 40 fillérben állapították meg.³²

1940. március 5-én Bogdán Imre választmányi tag indítványozta, hogy keresse meg a választmány a presbitériumot abból célból, hogy a lelkési hivatal tartson és bízson meg egy olyan segédlelkészt, akinek ideje és rátermettsége lenne ahhoz, hogy a kör tagjai sorába tartozó kereskedő és iparos ifjak megszervezését, református szellemenben való irányítását és nevelését eredményesen tudná végezni. A választmányi ülés az indítványt helyesnek, életrevalónak találta és egyhangú hozzájárulással – ebben a tárgyban – átirattal fordult a presbitériumhoz. 1939. december 10-én disznótoros estet rendeztek 113,60 P bevétellel, a szilveszteri est 177,02 P bevételt hozott.³³

A 1940-ben a március 15-i bankett 72,13 P bevétellel zárt, május 12-én az árvízkárosultak számára rendeztek műsoros estet, amelynek tiszta jövedelme 236,19 P volt („rendeltetési helyre juttattuk” – írták), a június 30-i fagyalt est 19,58 P tiszta jövedelmet eredményezett.³⁴

1940. november 3-án Szenes Béla „Csirkefogó” című végjátékát adta elő a vigalmi bizottság a műkedvelő gárda lelkes közreműködésével. Az előadás telt ház előtt, a közönség nagy tetszése mellett, a teljes siker jegyében folyt le. Anyagi sikere is volt, mert 327,97 P, a november 17-én megtartott második előadása pedig 51,87 P jövedelmet hozott.³⁵

1942. április 22-én a vigalmi bizottság elnökéül Kiss Károly eddigi elnököt választották meg, és megbízták, hogy a bizottság keretét „*agilis fiatal erőkkkel egészítse ki*”.³⁶

1943. február 17-én megemlékeztek Horthy István kormányzóhelyettes haláláról, és bejelentették özv. Szathmáry Istvánné halálát. Kegyeletes szavakban vázolták a „*munka és szív asszonyának hervadhatatlan érdemeit*”, a „*kör irányában ismétletlen megnyilatkozó áldozatkész támogatásának nagybecsű cselekedetét*”. A „*nemes lelkű úrasszony*” végakarata szerint 1000 P-t adományozott a kör anyagi megsegítésére. A kör a református egyház felé fennálló tartozásából 1200 P-t törlesztett.

Az 1942 július 5-én rendezett kugliest jövedelme 73,47 P, a szeptember 13-i jövedelme 38,63 P, a december 6-i Mikulás esté 694,20 P, a szilveszteri esté 298,17 P, az 1943 február 7-i teaesté 458,42 P volt. Ezeknek az összegeknek jelentékeny részét a Bajtársi Szolgálat, illetve a Vöröskereszt számára juttatták el.³⁷

³² BKMÖL Kkh. R. X. 69. Az 1939. szeptember 13-i választmányi ülése ismétletlen megköszönték Hurth A. Ferenc „áldozatkész támogatását” és Borbás Ferencnek a mozielőadás körül kifejtett „önzetlen ügybuzgalmát”.

³³ Uo. 1940. március 5-i választmányi ülés.

³⁴ Uo. 1940. szeptember 20-i választmányi ülés.

³⁵ Uo. 1940. december 21-i választmányi ülés.

³⁶ Uo. 1942. április 22-i választmányi ülés.

³⁷ Uo. 1943. február 17-i választmányi ülés.

1943. március 7-én választottak először borbizottságot, elnöke Péter Balázs választmányi tag lett.³⁸

1943. augusztus 13-án Kocsi László pénztáros jelentette, hogy az özv. Szathmáry Sándorné hagyatékából a körnek juttatott 1500 P-t felvette, ebből 1000 P-t és az 1942 évről fennmaradt 1200 P-t (összesen 9200 P-t) a kör fennálló adósságába törlesztette. A körnek ekkor 4300 P adósága volt, a készpénz összege pedig 2909,91 P.

Az 1943. június 14-én rendezett felső-kisteleki kirándulás 279,98 P, a július 11-i fehértói kirándulás 2,75 P, az augusztus 8-i sóstói kirándulás 575,79 P, az augusztusi kugliverseny 198,18 P, az augusztus 6-i kugliverseny pedig 215, 56 P tiszta jövedelmet hozott.³⁹

1946. szeptember 5-én a Nemzeti Parasztpárt átíratban kérte a párt kebelében alakult Szilády Áron Ifjúsági Kör részére vasár- és ünnepnapokon kultúrelőadások céljára a helyiségek átengedését, természetesen a bevételekből származó méltányos részesedés felajánlásával. Az ülés úgy határozott, hogy a megjelölt napokra a kör helyiségeit bérbe adni nem tudja, ellenben egy-egy alkalomra készséggel rendelkezésre bocsátja a helyiségeket.

Gargya László könyvtáros jelezte, hogy a háborús események következtében az egyik könyvszekrény megrongálódott, olyannyira, hogy ezekből a könyvek egy része is elveszett.⁴⁰

Az 1946. évi pénzügyi elszámolás a következőképpen alakult: bevétel VIII. hó 1-től december 31-ig 7939,63 Ft, kiadás 6966,63 Ft. Tehát a mutatkozó maradvány az 1947. évre 973 Ft.⁴¹

1947. április 18-án az alelnök a választmányi tagok figyelmébe ajánlotta a politika teljes távoltageit a kör életétől és az alapszabályokhoz való szigorú ragaszkodást.⁴²

1947. november 9-én jól sikerült teaestet rendeztek. A tiszta bevételből a kör a Református Árvaház részére 100 Ft-ot juttatott.⁴³ A szilveszteri és farsangi teaestekből 50 Ft-ot juttattak ugyanerre a célra.⁴⁴

1948. február 29-én felhívta a választmány figyelmét az elnök a péntek esténként tartandó bibliaestekre és kérte a tagok minél számosabban való megjelenését.⁴⁵

1948. április 22-én az elnök bejelentette, hogy „*a református egyház nehéz helyzete miatt az általános iskola elhelyezésével kapcsolatban, – és mert a református egyház is gyakran sietett Körünk segítségére, – felajánlottuk az iskola céljaira a Kör nagytermét*”.⁴⁶

³⁸ BKMÖL Kkh. R. X. 69. 1943. március 7-i közgyűlés.

³⁹ Uo. 1943. augusztus 13-i választmányi ülés.

⁴⁰ Uo. 1946. szeptember 5-i választmányi ülés.

⁴¹ Uo. 1947. február 5-i választmányi ülés.

⁴² Uo. 1947. április 18-i választmányi ülés.

⁴³ Uo. 1947. november 27-i választmányi ülés.

⁴⁴ Uo. 1948. február 29-i választmányi ülés.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ BKMÖL Kkh. R. X. 69. 1948. április 22-i választmányi ülés.

1948. június 8-án és 11-én a kör műkedvelő gárdája Táncos Tavaszi Estet rendezte a városi színházban. Előadták többek között Kodály Hány-intermezzóját, Gounod-operarészleteket az Ipartestület zenekarával, vezényelt: Nagy Géza.

A kör június 19-én társas vacsorát rendezett a szereplők részére. Szalay Károly alelnök hálás szavakkal köszönte meg résztvevők közreműködését. Kívánta, hogy a kör műkedvelő gárdája még sokáig tudjon rendezni ilyen jól sikerült és valóban művészi műsoros estet.⁴⁷

1949. március 20-án ünnepelte az egyesület fennállásának 25. évfordulóját. Dr. Gusztos Károly elnöki megnyitójában a kör fennállásának 25 éves évfordulója alkalmával visszapillantást tett a kör múltjára. Megemlékezett a kezdeti nehézségekről, a kör megalakulásáról. A maroknyi reformátusság hősi küzdelméről, hogy székházat építsen. Majd az adósságok terhétől már-már elmerült kör lelkes segítőiről szól dr. Gusztos Károly. Különösen kiemelte a Református Egyház és néhai Szathmáry Sándorné támogatását. Végül megemlítette, hogy a 25. közgyűlést nem külső ünnepséggel, hanem belsőszéges szeretettel ünnepelik meg. Ezután Paczolay Győző olvasta fel titkári jelentését a kör 1948/49. évi működéséről. Szemléltető összeállításban, eleven színekkel esetelte az elmúlt év minden eseményét, majd megemlékezett a 25 év küzdelmeiről és örömeiről, a háborús évek nehézségeiről. Jelentését a 25. közgyűlés méltatásával fejezte be.

Megválasztották az új tisztkart. Díszelnök: Ván Benjámín és Szalay Károly. Elnök: Dr. Gusztos Károly. Alelnök: Kocsi László és Nagy István. Ügyész: Dr. Buday Tibor. Titkár: Paczolay Győző. Jegyző: Dobrádi László. Pénztárnok: Mészáros János. Háznagy: Sárközi László. Ellenőrök: Balogh Ferenc és Dugár Károly. Könyvtáros: Gargya László. Számvizsgálók: Cseri László, Füle Sándor és Paprika Imre.⁴⁸

A kör utolsó ülését 1949. május 25-én tartotta. Az utolsó bejegyzések a jegyzőkönyvben a következők voltak: Gargya László könyvtáros jelenti, hogy könyveket köttetett 96 Ft értékben. Korda Károly választmányi tag kérte a kuglipálya villanyának megjavítását. A választmány kérésére Paprika Imre villanyszerelő mester, választmányi tag elvállalta a villany rendbehozatalát.⁴⁹

A belügyminiszter az 561.915/1949. IV. 3. BM. sz. alatt oszlatta fel az egyesületet.⁵⁰ Az egyesület működéséről a választmányi jegyzőkönyvből lehet legtöbbet megtudni, amelyek azonban csak 1936-tól találhatók meg. A könyvtári nyilvántartások az egyesület könyvtári állományát tükrözik. Mivel tagnyilvántartók nem szerepelnek a fond anyagában, a tagokról még a „Kölcsönző könyv”-ből szerezhetünk információkat, sajnos csak az 1942 és 1949 közötti időszakból.⁵¹

---

⁴⁷ BKMÖL Kkh. R. X. 69. 1948. július 29-i választmányi ülés.

⁴⁸ Uo. 1949. március 20-i közgyűlés.

⁴⁹ Uo. 1949. május 25-i választmányi ülés.

⁵⁰ PÉTERNÉ FEHÉR Mária–MIKOLAJCSIK Lászlóné, 2003. 46. o.

⁵¹ Uo.

A Kiskunhalasi Szász Károly Önképzőkör⁵²

Az önképzőkör az egyház által fenntartott gimnázium keretei között működött, a diákok önkéntes szervezeteként (tehát nem a belügyminiszter által jóváhagyott alapszabállyal).

Az önképzőköri munkát 1868-tól tudjuk nyomon követni. A megalakult önképzőkör 1871-ben két tagozatra oszlott. A „felgimnáziumi kör” a felső négy évfolyamból, az algimnáziumi önképző pedig a négy alsó osztályból toborozta tagságát.⁵³

Az egyesület egy része tehát a „Kiskunhalasi Református Algimnázium Önképző Egylete” néven alakult 1871-ben.⁵⁴ Az egylet célja az volt, hogy „*annak tagjai legalább annyira kiképezhessék magokat, hogy a felsőbb osztálybeliek által jövőre alapítandó Önképző egyletbe belépve, annak tagjai működő nevet hűn viselhesse- nek.*” Alapításkor 28 fő volt a taglétszám. Az egylet tagjai lehetek a 4 alsóbb osztály tanulói 60 krajcár befizetése mellett. A nevezett osztályok tanulóiból alakult az egylet. A tagok kötelesek voltak mindjárt a belépéskor és az év folyamán a kellő időben az egylet által szabott tagsági díjat lefizetni, az egylet törvényeinek és határozatainak engedelmeskedni, az egylet hírnevét tiszteletben tartani, a gyűlésen megjelenni, ott magukat komolyan viselni és művelt nyelven társalogni, illetve minden megbízást pontosan teljesíteni. Az egylet tisztviselői: az elnök (a 8. oszt.-ból) hivatala csakis az iskolai év végéig tartott, az alelnök (ő jelölte ki a szavalatokat), a főjegyző és aljegyző (feladatuk volt a megdicséret szavalatokat „darabjokkal”, az elfogadott műveket szerzőik nevével érdemkönyvbe vezetni), a pénztárnok, a titkár (feladata a beadott dolgozatokat elfogadni, a reá bízott titkot megőrizni, a dolgozatokat illetékes tagoknak kiadni), valamint a könyvtáros. Az egyesület tagjai dolgozatokat írtak, verset mondtak, és azokat megbírálták. A dolgozatokat minden tag idegen kézírással adta be a titkárnak jeligés levélkével és jeligével. Ezek között szerepeltek német és latin írók műveiből válogatott darabok fordításai, a nép ajkáról hallott és nyomtatásban elő nem fordult mesék lejegyzése és tárgyleírások, tájleírások és adomák, valamint magyar remekírók verseinek elszavalása. Ha valamely bírálattal egy tag nem volt megelégedve, kivehette azt ellenbírálatra, azután az ellenbírálatot felolvastva az egylet határozott afelől, hogy érdemkönyvbe írják vagy elvessék a művet. A büntetéseket is meghatározták: „*Azon tagok, kik az egylet iránt sértő magaviseletet tanúsítanak, vagy a gyűlések alatt helytelen magaviseletükkel zavarják a tagokat, vagy pedig a gyűlésen meg nem jelennek, végre ha szavalmi darabjuknak és kötelességeiknek meg nem felelnek, következő büntetés terhe alatt vannak. Első ízben 5 krajcár, másod ízben 10 krajcár, harmad ízben 15 krajcár, negyed ízben 20 krajcárral büntetnek. Ha még akkor is folytatnák a megkezdett irányt a gyűlés határozata folytán az egyletből kizáratnak 50 krajcár lefizetése mellett. Az önként kiállók is tartoznak a fent említett*

⁵² A nagy múltú egyesület 1905-ben vette fel Szász Károly nevét.

⁵³ GSZELMANN Ádám, 2004. 120. o.

⁵⁴ BKMÖL Kkh. R. X. 70. A Kiskunhalasi Szász Károly Önképzőkör (1893-ig Kiskunhalasi Református Algimnázium Önképző Egylete, majd 1929-ig Halasi Református Lyceumi Önképzőkör) iratai 1871–1938. (A továbbiakban: X. 70.) Közgyűlési jegyzőkönyvek I. kötet. (A továbbiakban a kötet számát és az ülés dátumát tüntetjük fel a jelzetben.); Lásd még MOLNÁR Gizella, T., 2005. 384. o.

penzösszeget lefizetni.” Az első gyűlést 1871. november 26-án tartották. A gyűléseket az iskolai „szorgalomszak” alatt hetente kétszer, vasárnap és kedden tartották. Szünet alatt nem tartottak összejövetelt.⁵⁵

Az utolsó megmaradt gyűlésjegyzőkönyv az 1878. június 21-i dátumot viseli a kötetben. Az 1878-ban kiadott egyházi „Rendtartási Szabályzat” az algináziumi önképzőkört megszüntette, ekkor az Ifjúsági Olvasókörré alakult át. Az olvasóköri néhány évi működés után megszűnt.⁵⁶ 1878-tól tehát csak egy önképzőkör működött, amelynek a felső négy osztály tanulói lehettek tagjai. Mivel az önképzőkör diákkönyvtárt, olvasótermet is tarthatott fenn (300–400 kötetel), szükség volt főkönyvtárosa, és a munkáját segítő két alkönyvtárosa is.⁵⁷

1893. október elsején módosították az alap- és rendszabályokat. Az egyesület neve: Halasi Református Lyceumi Önképzőkör lett. Célul tűzték ki, hogy a kör tagjait a tudományok minden ágában, de különösen a magyar nyelv és irodalom mezején képezik. A megvalósítás eszközei: „*gyűlések, a készített művek és azokról szóló bírálatok, szavaltatok, lapok járatása, és pályadíjak kitűzése*”.⁵⁸

Köteles volt minden rendes tag az év folyamán két művet beadni, kétszer szavalni, vagy (1899. szeptember 11-től) pályázati darabot előadni, és a titkár által neki adott művet megbírálni. A rendes tagok 60 krajcár tagdíjat, a pártoló tagok ennek felét fizették. Az 1895. szeptember 15-i rendes közgyűlés a tagsági díjat 1 forintra emelte. 1893. szeptember 21-től a következő tisztségeket töltötték be: elnök Korda Imre tanár, a többi tisztséget (alelnök, főjegyző, főtítkár, pénztárnok, ellenőr, altítkár, aljegyző) VIII. osztályosok viselték, egy kivétellel. A főkönyvtárnok és alkönyvtárnok két VII. osztályos volt.⁵⁹ Minden tanév elején alakuló ülést tartottak, ahol az elnöklő tanár röviden megemlékezett a kör céljáról és rendeltetéséről.

Szász Károly⁶⁰ nevét 1905-ben vette fel az egyesület. Szász Károly rendszeres tapasztalatokat szerzett az iskolában folyó munkáról, és 1892-ben ő avatta fel a gimnázium új épületét.⁶¹ Az 1929-től tartó időszakban azonban csak az 1930. szeptember 18-i jegyzőkönyvben szerepel az új, „Szász Károly Kör” elnevezés.⁶² 1929. szeptember 19-én az alakuló ülésen az elnök tanár úr röviden megemlékezett a kör

⁵⁵ BKMÖL Kkh. R. X. 70. I. kötet 1871–1878. 1–7. o. (Csak ezek az oldalak vannak megszámozva.) I–X. pont. Ezekben a pontokban foglalták össze az egyletre vonatkozó szabályokat.

⁵⁶ GSZELMANN Ádám, 2004. 120. o.

⁵⁷ Uo. 120–121. o.

⁵⁸ BKMÖL Kkh. R. X. 70. II. kötet 1893–1901. II. rendes gyűlés 1893. október 1.

⁵⁹ Uo. I. rendes gyűlés 1893. szeptember 21. (A kötet első oldala szinte hiányzik.)

⁶⁰ Szász Károly (1829–1905), református lelkész, püspök, műfordító, egyházi író. Második felesége családjára nézve kötődött Kiskunhalashoz. A város református gimnáziumának sorsa szívügye volt.

⁶¹ GSZELMANN Ádám, 2004. 122. o. Az 1897/98. évi tanévben a jegyzőkönyvben „Szász Károly önképzőkör” néven, az 1898/99. évben „Szász Károly-féle ifjúsági önképzőkör” elnevezés szerepel a nyitólapon. Az 1899/1900. tanévi első rendes gyűlésen Hetessy Kálmán pénztárnok a következőket mondta: „*a kör címe nem »lyceumi önképzőkör«, hanem »Szász Károly ifjúsági önképző kör«.* Minthogy a kör nem tudja, hogy melyik a tulajdonképpeni címe, a László Imre (főkönyvtárnok) indítványára ezen kérdést függőben hagyja, és e fölött a kör maga fog határozni.” II. kötet 295., 355. és 399. o.

⁶² BKMÖL Kkh. R. X. 70. III. kötet 1929–1938.

céljáról és rendeltetéséről. Hangsúlyozta azt, hogy milyen nagy szükség van erre az intézményre, mivel: „*Itt nyílik alkalma mindenkinek, hogy azokat az elme termékeket, amelyeket produkál nyilvánosság elé hozza.*”. A megválasztott tisztviselők a következők voltak: elnök Gulyás Sándor tanár, a VIII. osztályból: alelnök, főtitkár, főjegyző, főkönyvtáros, ellenőr, a VII. osztályból: pénztáros, altitkár, aljegyző, alkönyvtáros. A rendes tagok száma 62 (VII–VIII. osztályosok), a pártoló tagok száma 55 (V–VI. osztályosok) volt.⁶³

A szavalatokat jegyzőkönyvi dicsérettel, egyszerűen „elfogadtatott”, „tudomásul vétetett”, „elvetett” kategóriákkal minősítették. A prózai pályázatok legnagyobb része a magyar irodalomhoz, magyar történelemhez kapcsolódott. Ha szerényebb számban is, de a századfordulótól természettudományos témák is felbukkantak. Ezek száma a második világháborút megelőző években nőtt, mikor is az önképzőköri munka szakosztályokban folyt.⁶⁴

Az alábbi bírálat egy versmondás után történt 1929. november 10-én: „...*ebben a szavalatában az eddiginél jobban szerepelt s igazi Ady szavalatot mutatott. Bár voltak hibái is, a fátyolos hang és kissé túlzott pózok. Már magában az is, hogy sokkal jobban szerepelt, mint eddig, megérdemli, hogy első fokra ajánlják [...] megjegyzi, hogy a szavaló énekelt, sok helyen halk volt, mert azt hitte, hogy ezzel lehet legjobban bánatot kifejezni, s ezzel néhol annyira túlzásba ment, hogy nem lehetett érteni, hogy mit mond, másodfokra ajánlja.*” A kör a szavalatot egyszerűen elfogadta.⁶⁵

Az önképzőkörben rendes, rendkívüli és díszüléseket tartottak. Legtöbbször jeles író, költő, történelmi személyiség életével, munkájával összefüggésben került sor rendkívüli összejövetelre. Minden tanévben legalább két díszülés volt. Március 15-ét hagyományosan díszülés keretében ünnepelték meg. A tanévzáró díszülésen az évi munka értékelése folyt.

Az önképzőkör tagsága évente műkedvelő előadást is rendezett, kívülállókat – főleg leányokat – is bevonva. Az önképzőkör tagjai közreműködtek a város egyéb kiemelkedő rendezvényein is.⁶⁶

A kör követte a mindennapi élet eseményeit is, a politikát és népeletet, amint azt az alábbiakban szemléltetni fogjuk. 1937. október 17-től – a jegyzőkönyv szerint – az ülések első pontja a „Hiszekegy” elszavalása (éneklése) volt.⁶⁷ 1938. január 13-án erdélyi s egyben IV. rendes gyűlést tartottak. Előadást tartottak az Erdélyi Szépművéses Céhről és az Erdélyi Helikonról, magyar nótákat énekeltek, referátum hangzott el a magyar kisebbség helyzetéről, és felolvastak Nyíró József műveiből.⁶⁸

1938. október 30-án „Hív a falu” címmel tartott felolvasást Modok Gy. Kálmán VII. osztályos tanuló. „*Sokan azt hiszik, hogy a falu így fest, akácfák, muskátli, harangszó, csend, nyugalom, kolomp. Közelebbről nézve azt látjuk; gondterhelt arc, fájdó derék, földbesüppedt házak, beteg gyerekek. Ennek oka a nagybirtok. Hiába*

⁶³ BKMÖL Kkh. R. X. 70. III. kötet 1929–1938. 1929 szeptember 14. alakuló ülés. Az önképzőkört vezető elnökök mindannyian a magyar nyelv és irodalom tanárai voltak.

⁶⁴ GSZELMANN Ádám, 2004. 123. o.

⁶⁵ BKMÖL Kkh. R. X. 70. III. kötet . III. rendes gyűlés, 1929. november 10.

⁶⁶ GSZELMANN Ádám, 2004. 122–124. o.

⁶⁷ BKMÖL Kkh. R. X. 70. III. kötet.

⁶⁸ Uo. 1938. január 13.

várja a magyar ember a fölreform megvalósulását. A részleges fölreform csak igen kis részt juttatott földhöz az igénylők 39%-át. De ezekre is mindjárt az első évben kivetették az adót és az első részletet. Beruházásról ilyen körülmények között szó sem lehet. A birtokokat a falutól 10–12 kilométerre kapják, lovuk, tehenük, kocsijuk felszerelésük nincs, hát hogy gazdálkodjanak? – Vannak aztán sokan olyanok, akiknek földjük nincs, ezek kénytelenek munkát vállalni, de csak itt kapnak pár napos munkát. Emberpiac is van már. A kínálat azonban jóval nagyobb, mint a kereslet. A gazda úgy válogat köztük, mint az állatok között. Ha pedig az alku nem sikerül, mehet koldulni. Az aratás az egyetlen nagyobb munkaalkalom. Itt is sok visszaélés történik. Némelyik csak aratórészt kap, a másik szerencsésebb, gépével kapott munkát. Egy orosházi munkás egyik nyáron 8 mázsa búzát szerzett, a másik nyáron csak 4-et. Ha sztrájkolni próbálnak, éhen maradnak, mert a gazda máshonnan hozat munkást. Sőt megcsinálták a gazdák azt is, hogy összefogtak és csak élelemért akartak csépelteni. A munkásnak nincs tüzelője, nem tudnak befűteni, jön a gyermekbetegség, és jó ha maga nem lesz beteg. A téli éhezés idején gyakran előleget vesz fel. A jól kereső munkás gabonája is lecsökken így 4–6 mázsára. Fő ételmi cikkük a leves. A hús ritkaságszámba megy, zsír nincs elég. Az orvosi vizsgálatok kimutatták, hogy kevés a vitamin a táplálékukban. A megélhetés gondjához hozzájárul még az adó fenyegető gondolja is. A parasztnak nagyobb adót fizetnek a nagybirtokosoknak. Inkább piacra viszi az élelmiszert, maga pedig silány koszon tengődik, csakhogy adósságát kifizethesse. A mezőgazdasági cselédek alig kapnak pénzt. A kommenció⁶⁹ állandóan csökken. Hatása az utódoknál egyre kétségbe ejtőbben jelentkezik. A sertés a téli pénzforrás, de nem tudja fizetni az állatorvost. Javulásra kilátás nincs, az életszínvonal zuhan. – Akad még baj elég. Alaposan át kell tanulmányozni ezt a kérdést. Ismerd meg falud, megbecsülöd a parasztnak. A föld népe jelenti a nemzeti erőt. Ébreszd fel a hitet benne, hogy van még valaki, aki segíteni akar rajta.” – A felolvasást Koroknay István alelnök (VIII. oszt.) bírálta, s két részre osztotta a bírálatot. I. A falu helyzete. II. A felolvasás. Modok beleélte magát a helyzetbe, mindamellett a felolvasás igen unalmas volt. A bíráló megállapította, hogy megzavarja az ország fejlődését, ha a városi nép lenézi a falut és vizont. A számadatokat feleslegesnek tartotta, a stílust jónak, vizont az előadásmódot már nem annyira. I. fokra ajánlotta, azután Bagó VII. osztályos tanulót szólította fel bíráltni. Bagó nagy értékűnek találta a felolvasást, de csak az Alföldre vonatkoztatta. Stílusát megfelelőnek értékelte, I. fokra ajánlotta. Grösser VIII. osztályos tanuló szerint a felolvasás akkor is unalmas lett volna, ha terjedelme félakkora. Kifogásolta az előadásmódot, I. fokra ajánlotta. A kör szavazással első fokra fogadta el Modok felolvasását.⁷⁰

1938. november 7-én Grösser Lajos VIII. o. tanuló tartotta meg szabadelőadását a Felvidék visszacsatolása alkalmából. Bevezető szavai után rámutatott arra, hogy „igen szép dolog a felvidéki magyarok hazatérése felett érzett örömiünknek hangos ujjongással, lelkes szavakkal kifejezést adni, azonban nekünk az új nemzedék tagjainak nem szabad e fohnál megállnunk. Ugyancsak rajtunk múlik a magyarság jobb

⁶⁹ Kommenció: éves ellátmány.

⁷⁰ BKMÖL Kkh. R. X. 70. III. kötet. 1938. október 30. Első rendes gyűlés.

sorsának helyreállítása. Szorgalmas, kitartó munkával kell dolgozni a nemzeti jólét kialakításáért, megdönthetetlen hittel, erős akarattal kell küzdeni a még bitorlók kezén lévő magyar területek visszaszerzéséért.”⁷¹

„Egyház Szovjetországban” címmel Schnautigel László VIII. oszt. tanuló tartott előadást. Előadta, hogy „régibb időben az ortodox egyház meglehetősen szoros kapcsolatban állott az állammal, s azt anyagi tekintetben is támogatta. Az orosz államegyház később a bolsevista szovjet állam megalakulásakor megszűnt, és az állam és az egyház között teljes szakadás állott be. A bolsevizmus megerősödése után az egyház mindjobban hátrányba került, s ma már teljesen ki van téve a kommunista önkényuralomnak.” Koroknay István alelnök bírálata szerint az előadás beható általános képet nyújtott a szovjetállam viszonyairól. Hibáztatta azonban Schnautigelt, hogy nem választotta eléggé el az egyes felekezetek helyzetét, s nem mutatott rá arra, hogy minden nemzet vagy állam előbb-utóbb elbukik, amely az egyház nélkül akarja céljait kivívni. Jórdánházi Dénes (VIII. oszt.) felszólalása után a kör Schnautigel felolvasását második fokra fogadta el.⁷²

A második világháború alatt az önképzőköri tevékenység szakosztályokban folyt. Ekkor már nem volt rendszeres a kör munkája, mivel sok tanárt, sőt diákokat is behívtak katonának. Elmaradtak a pályázatok, a kör tevékenysége diszközgyűlésekre korlátozódott. Az önképzőköri munka az 1947/48-as tanév elején megszűnt.⁷³

A halasi református gimnáziumhoz kapcsolódik a Kiskunhalasi Református Szilády Reálgimnázium Diákszövetség nevű szervezet, amely 1928. november 4-én, a gimnázium fennállásának évfordulóján tartott ünnepségsorozat keretében tartotta alakuló közgyűlését. A diákszövetséget elsősorban a már végzett diákok kezdeményezték, a vallásosság, a hazaszeretet, a kultúra és az az összetartás érzésének ápolására, a Szilády Gimnázium hagyományának életben tartására, valamint az intézmény erkölcsi és anyagi támogatására, illetve a tanulóifjúság segítésére. Alapszabályát a Belügyminisztérium 1929-ben láttamozta, s a diákszövetség 1947-es feloszlásáig működött.⁷⁴ A gimnáziumban létezett még egy Bethlen Gábor nevét viselő kör, ebben csak a református ifjúság vett részt. A református polgári leányiskolában a Lórántffy Zsuzsanna Önképzőkör és a Bethlen Kata Vallásos Kör működött. A gimnázium diákjai az országos Soli Deo Gloria diákszervezetben és más református ifjakkal karöltve a Keresztény Ifjúsági Egyesület helyi szervezetében is tevékenykedtek.⁷⁵

⁷¹ BKMÖL Kkh. R. X. 70. III. kötet. 1938. november 7. Második rendes gyűlés.

⁷² Uo. 1939. január 29. Harmadik rendes gyűlés.

⁷³ GSZELMANN Ádám, 2004. 124. o.

⁷⁴ MOLNÁR Gizella, T., 2005. 380. o.

⁷⁵ Uo. 384. o.; Soli Deo Gloria: „Egyedül Istené a dicsőség”. A református diákmozgalmat 1921-ben alapították azzal a céllal, hogy megújítsák a magyar református egyházat.

A Kiskunhalasi Református Nőszövetség (1923-tól Protestáns Nőszövetség)⁷⁶

Az egyesület Kiskunhalasi Protestánsnők Szövetsége néven alakult 1923-ban. A bélyegzőn „Protestáns Nőszövetség Kiskunhalas 1923” felirat olvasható.⁷⁷ Az egyesület 1937. november 13-án vette fel a „Református Nőszövetség” nevet.⁷⁸

Az 1923. április 28-i alakuló közgyűlésen a főgondnok arra kérte a megjelent hölgyeket, hogy „*a vallásos érzés s a hit mélyítésére és ápolására egy szervezetbe, szövetségbe tömörüljenek, hogy összetartva, a magyar hazafias protestáns nők elhanyagolt egyházi életünket felvirágoztassák és sokat szenvedett megcsonkított hazánkat segíték talpra állítani.*”

A szövetség vezetősége elnökségből, választmányból és tisztikarból állt. A választmány az elnökségen kívül 60 választott tagot számlált. Elnöknek dr. Thuróczy Dezsőnéet választották meg. A tisztikarban két alelnök, egy titkár, pénztáros, ellenőr és ügyész tevékenykedett. Az egyesület kebelén belül különböző szakosztályok működtek: kultur-, játékonysági, növédelmi, leányköri, gazdasági szakosztály. A tagok száma 540 volt. Közülük az alapítótagok 50 pengőt fizettek, a rendes tagok évi 1 pengőt, míg a pártoló tagok évenként 4 pengőt. A tagsági kötelezettség 3 évre szólt.

A M. Kir. belügyminiszter a Kiskunhalasi Református Nőszövetség alapszabályait a 158.833/935/VII. szám alatt hagyta jóvá.⁷⁹ Az alapszabály a szövetség célját 6 pontban foglalta össze, amelyek közül a legfontosabb a következő: „*A református világnézet érvényesítése, a református öntudat és összetartás fejlesztése, a hitélet mélyítése.*” A módosított alapszabályt a belügyminiszter a 1013616/1939/VII-a. sz. alatt látta meg. Az 1937. évi közgyűlésen a választmány szerepét módosították – többek között a 60 választott tag létszáma 30-ra csökkent.

Az egyesület éves tevékenységéről a harmincas évek végéről származó levéltári forrásból informálódhatunk. A szövetség titkára, Sütő József 1937. november 13-án a következőket ismertette az 1936 december 17–1937. november 13. közötti időszakra nézve: „*Rendes évi munkánkat a megszokott keretek között végeztük. Vezetélvünk a szeretet által való segítség volt, s igyekeztünk segíteni a szegényeken, árvákon és nélkülözőkön, a segítségre rászorultakon. A december hónap a Nőszövetség életében mindig mozgalmas és áldásos szokott lenni. Az volt az elmúlt évben is. Megrendeztük hagyományos karácsonyi vásárunkat, melynek tiszta jövedelme 374,42 P. volt, mely körülbelül fedezte azt a kiadást, mely szegény gyermekek karácsonyi felruházására*

⁷⁶ Az egyesület levéltári anyagának leírását lásd: PÉTERNÉ FEHÉR Mária–MIKOLAJCSIK Lászlóné, 2003. 185–186. o.

⁷⁷ BKMÖL Kkh. R. X. 246. A Kiskunhalasi Református Nőszövetség iratai 1929–1949. (A továbbiakban: X. 246.) Közgyűlések és választmányi ülések jegyzőkönyvei 1942–1949. (A továbbiakban az ülések időpontját tüntetjük fel.)

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Az alakuló közgyűlési jegyzőkönyv, a tisztikar, az 1936-ban elfogadott alapszabály, az 1937-es közgyűlési jegyzőkönyv, amely az alapszabályt módosította, valamint a törlést elrendelő alispáni határozat a BKMÖL Kkh. R. V. 285. Kiskunhalas város egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye (a továbbiakban: V. 285) fondban található a 33–34. szám alatt.

költöttünk (316,09 P.). Ezenkívül karácsonyi adományokban részesítettük a városi kórházat, a városi menházi lakókat, az árvaházi gyermekeket, a vasárnapi iskolásokat. Vagyis számokban kifejezve a karácsonyi segélyezésekre kifizetett tételek összege: 487,23 P.” A fentiekén kívül segélyben részesítettek egy tanítóképzős növendéket és egy egyetemi hallgatót is 100–100 P értékben.⁸⁰

„Az évenként szokásos nyilvános ünnepek közül az idén tartott a Nőszövetség egy szeretetvendégséget, a leánykörü tagokkal egy műkedvelői előadást, melyen Csathó K.: »Az új rokon« c. vígjátéka került színre.” – számolt be a titkár.⁸¹ Bevételek ekkor többek között szeretetvendégségi jövedelemből, pénzügyi betétekből, tagdíjából, karácsonyi vásár jövedelméből, kamatokból, búza árából, valamint egyházi tőketörlesztésből keletkeztek. Kiadásait a karácsonyi segélyek, vasárnapi iskolások és a kórházak karácsonyi ajándéka, menházi ápoltak vacsorája, földadó és a már említett pénzügyi betétek jelentették.⁸²

A nőszövetség fennmaradt dokumentumai között a következő, működéssel kapcsolatos jegyzőkönyv 1942. december 3-áról való. Ekkor az egyesület elnöke Ván Benjámin lelkész volt. Szabó Jusztina leánykörü vezető bejelentette, hogy a legutolsó leánykörü összejevetelen Pap Béla hitoktató segédlelkész vezetésével a leánykörü tagok jelezték, hogy kiválnak a Nőszövetség keretéből, mert munkájukban nagyobb önállóságot kívánnak. Miután a vezető bejelentését – hogy a kilépést csak a közgyűlés veheti tudomásul – nem vették figyelembe, a vezető az egyesületben betöltött tisztégéről lemondott, mivel az egyesület semmiféle megbontását nem pártolja. A választmány a lemondást tudomásul vette.⁸³

A következő ülésen az elnök jelezte, hogy megbeszéléseinek eredményeképpen a „leányok hajlandók a Nőszövetség keretében dolgozni, de az a kívánságuk, hogy önállóan dolgozhassanak és jótékonykodhassanak. Kérik, hogy a Nőszövetség a pénztárából bocsásson a rendelkezésükre valamely összeget saját céljaikra. Továbbá azt az óhajukat juttatták kifejezésre, hogy a további munkájukat Kathona Margit polgári iskolai igazgató vezesse, aki már régebben is a leánykör vezetője volt.” A választmány helyt adott a leányok kérésének és 200 P-t bocsátott rendelkezésükre, elszámolás kötelezettsége mellett. Hozzájárult a választmány ahhoz is, hogy a saját rendezésű előadásokból befolyt összeget maguk kezelhessék.⁸⁴

A nőszövetség felügyeletével működött Református Leánykör elnöke Czirják Berta, 1940–1943 között Kathona Margit, majd Szabó Jusztina és Bacsó Ida voltak. A körnek tagja lehetett minden konfirmált református leány. A leánykör tagjai a felsős gimnazista diákokkal együtt látták el a vasárnapi iskola teendőinek egy részét.⁸⁵

⁸⁰ BKMÖL Kkh. R. V. 285. 33–34. szám.

⁸¹ Uo.

⁸² BKMÖL Kkh. R. V. 285. 33–34. szám.

⁸³ BKMÖL Kkh. R. X. 246. 1942. december 3-i választmányi gyűlés.

⁸⁴ Uo. 1942. december 18-i választmányi gyűlés.

⁸⁵ MOLNÁR Gizella, T., 2005. 381–382. o.

1943. március 6-án a nőszövetségben rendkívüli közgyűlésre került sor. Az ekkor ismertetett felhívás alapján a Halasra érkező mintegy száz sebesült honvéd ellátásának megoldásához igyekeztek a hölgyek csatlakozni, hiszen: „*Száz ember ágyneművel és fehéreneművel való ellátása igen komoly gondot jelent a városnak.*” Az elnök javaslatára gyűjtést szerveztek, és minden tag hazafias kötelességének tartotta az adakozást. A tagok névvel és jegyzékkel adták át adományaitak.⁸⁶

1943. október 3-án a leánykörrel kapcsolatban már említett Kathona Margitot választották meg elnöknek. Az ülésen a leköszönő elnök a következőket mondta: „*A Nőszövetség évi munkáját fáradtság és letargia jellemezte. [...] ez a fáradtság nem a Nőszövetség lelki alkata, hanem a világ állapotát jellemzi. Nagy kimerültség jellemzi az egész világot, az egyén is kedvetlen, nem látja munkájának, lelkesedésének célját. Ez a hangulat megmutatkozik a társadalom minden rétegében [...] Mindig voltak a Nőszövetségben olyan tagok, akik komolyan, odaadással végezték munkájukat, áldozatot hoztak, akik az Úrnak hívei voltak. Az igazán meghitték kevesen voltak, azonban a kereszténység és különösen a református vallás soha sem volt a tömegek vallása. Mindez azonban nem ok arra, hogy csüggedt fővel járjunk [...] Anyagiakban az Egyesület erős, ha ezt lelkesedése ki tudja használni, nagy dolgokat művelhet.*”⁸⁷

Az 1943. október 26-i választmányi ülésen megemlékeztek az időközben elhunyt Kathona Margitról, Ván Benjámin ügyvezető elnök méltatta az egyesületben végzett munkáját. Az árvaház nehéz helyzete is szóba került: a presbitérium határozata szerint a Szeretetszövetség útján idekerült lelencgyermekeket az árvaház a korhatárig felneveli, a jövőben azonban csak helybeli református árvákat és hadiárvákat fogad be az intézmény.⁸⁸

Kathona Margit utóda az 1943. november 14-i rendkívüli közgyűlésen megválasztott Hofmeister Gyuláné lett.⁸⁹ A háborús élelmezési nehézségekre tekintettel a karácsonyi vásárt ebben az évben nem tarthatták meg, helyette gyűjtést rendeztek, amelynek eredményeként 1600 P készpénz és természetbeni adomány jött össze.⁹⁰ A háborús viszonyok közepette a nőszövetség munkája egyre nehezebbé vált. Erről az 1944. augusztus 12-i ülésen az elnök a következőket mondta: „*megállapodtunk abban, hogy egyesületünk célja egyedül a jótékonykodás lehet és pedig minél nagyobb mértékben. Ha visszanezünk az elmúlt hónapokra, szomorúan kell megállapítanunk, hogy terveinket nem tudtuk megközelítőleg sem megvalósítani. Igyekeztünk és próbáltuk a nyomort itt és ott is enyhíteni, de olyan kevés volt, az amit adni tudtunk, csak egy csepp a szomorúság tengerében. De az, amit adni tudtunk, szeretetet és meleg szívet is vitt magával.*”⁹¹

A 1947. december 9-i gyűlésen jelentették be Dr. Thuróczy Dezsőné halálát, aki hosszú éveken át volt elnöke, majd díszelnöke az egyesületnek.⁹²

⁸⁶ BKMÖL Kkh. R. X. 246. 1943. március 6-i rendkívüli közgyűlés.

⁸⁷ Uo. 1943. október 3-i tisztújító közgyűlés.

⁸⁸ Uo. 1943. október 26-i választmányi gyűlés.

⁸⁹ Uo. 1943. november 14-i rendkívüli közgyűlés.

⁹⁰ Uo. 1943. december 20-i választmányi gyűlés.

⁹¹ Uo. 1944. augusztus 12-i rendes évi közgyűlés.

⁹² Uo. 1947. december 9-i (köz)gyűlés.

A nőszövetség utolsó közgyűlését 1949. március 29-én tartották. A jegyzőkönyvben a következőket olvashatjuk az 1948-as évről: „*lelkek ápolásában, a szegények és árvaházunk gondozásában merült ki egyesületünk tevékenysége.*” Az elnök hálás köszönetét fejezte ki a szolgálatot végző Ván Benjámint, Paczoly Istvánt és Kolozsváry Kiss László lelkész uraknak, akik szolgálatuk után nyugodt lélekkel elmondhatták: „*Elvégeztem a munkát, amelyet reám bízta, hogy végezzem azt.*”⁹³ Megismerhetjük továbbá az egyesület 1948-as költségvetését: bevétele 1948-ban 3925,80 Ft, kiadása 3787,40 Ft volt. Készpénzvagyona tehát 138,40 Ft-ot tett ki, sem bankbetétje, sem váltóadóssága nem volt.⁹⁴ Egy 1949-ben kelt kishaszonbérleti szerződésből megtudhatjuk, hogy a nőszövetség Felsőszállás pusztán 22. kat. hold területű szántó és kaszáló művelési ág alatt álló tanyás ingatlannal rendelkezett.⁹⁵ Ezek az utolsó információink a halasi nőszövetséggel kapcsolatban.

Az egyesületet a belügyminiszter az 565.241/1949. IV. 3. szám alatt törölte a nyilvántartásból.⁹⁶ A feloszlás előtti névsorban 155 fő szerepelt.⁹⁷

A nőszövetség és a mellette működött leánykör is elsősorban jótékonyági munkát végzett, segítette a Koppány Gergelyné-féle városi árvaházat, vallásos összejöveteleket pl. bibliakört rendezett, a lányok pedig szerdánként bibliaórát tartottak. Támogatták a szegényeket, szeretetvendégségeket, jótékony esteket szerveztek. Évenként tartottak karácsonyi vásárokat, tárgysorsjátékokat jótékony céllal, ruhaosztási akciókat szegény sorsú gyerekeknek. A városi színházban hangversenyt rendeztek néhányszor, valamint részt vettek a különböző egyházi kiadványok, zsoltárok, imakönyvek, naptárak és újságok terjesztésében is.⁹⁸ Összességében elmondhatjuk, hogy a református egyesületek közösségteremtő szerepe mellett a jótékonyág is fontos részt képviselt tevékenységükben.

⁹³ Jan. 17:4.

⁹⁴ BKMÖL Kkh. R. X. 246. 1949. március 29-i rendes közgyűlés.

⁹⁵ Uo. 2. csomó.

⁹⁶ BKMÖL V. 285. 33–34. sz.

⁹⁷ MOLNÁR Gizella, T., 2005. 381. o.

⁹⁸ Uo. 381–382. o. – A leánykör is tartott beszámolót az 1943. október 3-i tisztújító közgyűlésen. A felsorolt feladatokon kívül ekkor pl. megemlézték, hogy a Keresztyén Ifjúsági Egyesülettel együtt a helybeli és a vidéki ifjúság részére ifjúsági napot rendeztek. Az ifjúsági nap után tartotta a KIE országos imahétét a Református Önképzőkörben, a lelkészek vezetésével. Tervbe vették egy népfőiskola, vagy téli tábor megszervezését, azonban megfelelő hely nem állván rendelkezésre – az elképzelés csak terv maradt. BKMÖL X. 246. Az említett tisztújító közgyűlés.

IRODALOM

- GSZELMANN Ádám
2004 A Szilády Áron Református Gimnázium története. Kiskunhalas.
- LEHÓCZKY György
2002 Kiskunhalas polgármesterei. In: Kiskunhalas Almanach. Szerk.: Szakál Aurél. Kiskunhalas.
- MOLNÁR Gizella, T.
2005 Egyesületek Kiskunhalason a polgári korszakban. In: Kiskunhalas története 3. Tanulmányok Kiskunhalasról a 19. század közepétől a 20. század közepéig. Szerk.: Ö. Kovács József, Szakál Aurél. Kiskunhalas.
- PÉTERNÉ FEHÉR Mária–MIKOLAJCSIK Lászlóné
2003 Egyesületek iratai a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában (1651) 1824–1950 (1979). Kecskemét.
- SIMON András
2005 Szőlő- és gyümölcskultúra. In: Kiskunhalas története 3. Tanulmányok Kiskunhalasról a 19. század közepétől a 20. század közepéig. Szerk.: Ö. Kovács József, Szakál Aurél. Kiskunhalas.
- SZAKÁL Aurél
2002 Kiskunhalas Almanach. Kiskunhalas.
- VÉGSŐ István–SINKÓ Balázs
2007 Zsidósors Kiskunhalason. Budapest.

SARLÓS ISTVÁN

MEZŐGAZDASÁGI EGYESÜLETEK KULTURÁLIS TEVÉKENYSÉGE BAJÁN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Az emberi társadalom kialakulásnak alapvető eleme volt az a szellemi teljesítmény, amelynek segítségével fokozatosan elkezdte befolyásolni a természetes környezetét. E tevékenység során az egyes emberek és közösségek sok mindent létrehoztak, amelyek az ember életét tették könnyebbé és szebbé. A kiemelkedő és ma is rendszeresen felidézett eredmények nagyobb része – irodalmi és képzőművészeti alkotások, tudományos eredmények – mellett gyakran elfeledkezünk az egyszerű, szinte mindennapi dolgokról, amelyek évszázadok élettapasztalatával alakultak át olyan „természetessé”, ahogyan azt ma is ismerjük. Az emberi társadalom szellemi kultúrájával párhuzamosan, de egyértelműen a háttérben kimutatható az anyagi kultúra szerepe is. A szellemi kultúrának a változását könnyen nyomon követhetjük a művészetek és az oktatáspolitikai változásain keresztül, de az anyagi kultúra átalakulása szinte észrevétlen folyamat az emberek életében, mivel az újításokat és a környezetünk átalakulását természetes folyamatként éljük meg. A tudományos és technikai haladás üteme a XX. század végén annyira felgyorsult, hogy anyagi kultúránk átalakulása már egy ember életében is érzékelhetővé és követhetővé vált.

Az anyagi kultúra és a mezőgazdaság kapcsolata

A két világháború közti Magyarországon az anyagi kultúra jelentős változáson ment keresztül a korszakban bekövetkezett politikai változások függvényében. Egy társadalom anyagi kultúráját mindig befolyásolja az adott politikai helyzet, amelyben léteznie kell, de ez a Horthy-korszakban hatványozottan érvényesült. Az első világháború előtt stabil fejlődési pályát mutató mezőgazdaságot a két világháború közötti világgpiaci változások és a Magyarországot sújtó trianoni békeszerződés következményei jelentősen visszavetették. A mezőgazdaságot támogató, fejlesztő országos programok helyett inkább a helyi kezdeményezések és gazdasági egyesületek létrejöttéről beszélhetünk. Az új állat- és növényfajták, technikai eszközök és eljárások elterjedését népszerűsítő egyesületek, társaságok 1925 után kezdtek alakulni, de virágkorukat az 1930-as években élték. A mezőgazdaság egyre mélyebb recessziója is elősegítette működésüket. Sajnos az általános forráshiány, valamint a szervezetek belső ellentétei miatt hatásuk korlátozott volt, de helyenként kiemelkedő részeredményeket – pl.: nemzetközi díjak, tudományos publikációk – értek el.

A tanulmány célja és felhasznált forrásai

A két világháború közti Bács-Bodrog vármegyének legnagyobb helyi mezőgazdaságot támogató, fejlesztő egyesülete volt a Baja Városi Gazdasági Egyesület és két elődszervezete, a Bács-Bodrog Vármegyei Fajbaromfi-, Galamb- és Nyúltenyésztők Egyesülete, valamint a Bajai Szőlősgazdák Egyesülete. Tanulmányomban e három mezőgazdasági szervezet Baján és környékén kifejtett kulturális és ismeretterjesztő tevékenységét mutatom be.

Az 1935. április 7-én alakult Baja Városi Gazdasági Egyesület iratai töredékesen maradtak fenn a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában. Az egyesület alapszabálya és levelezése teljesen mondható, de jegyzőkönyvei csak 1940-ig vannak meg. Emellett az egyesület tagjait a 4 db tagsági füzetből ismerhetjük meg. A takarékpénztári és pénztári naplókkel, valamint a rézgálic beszerzéséhez kapcsolódó iratokkal nem foglalkoztam részletesen, mert ezek nem képezték a téma tárgyát. Az 1926-ban alapított Bács-Bodrog Vármegyei Fajbaromfi-, Galamb- és Nyúltenyésztők Egyesületének iratai még hiányosabbak. Mindössze az egyesület jegyzőkönyve maradt fenn 1928–35 között.¹ A Bajai Szőlősgazdák Egyesületének nem maradt fenn iratanyaga, e szervezetről csak a várostörténeti monográfiákban és a helyi sajtóban találtam adatokat. Az egyesületek tagjainak Baja város életében kifejtett egyéb tevékenységéről elsősorban a közigazgatási iratanyagban találtam forrásokat. Az egyesületi élet bizonyos elemei rendszeresen megjelentek a helyi sajtóban is, ebből az anyagból a Bajai Újságot használtam fel.

A levéltári források mellett Baja város történetéről jelentős szakirodalom áll rendelkezésemre. A két világháború között megjelent, a magyar városok és községek rövid történetét bemutató monográfia sorozat Bács-Bodrog vármegyére vonatkozó kötetét 1934-ben adták ki. Ezért Rapcsányi Jakab munkájában Bács-Bodrog Vármegyei Fajbaromfi-, Galamb- és Nyúltenyésztők Egyesületéről és a Bajai Szőlősgazdák Egyesületéről találhatunk csak információkat. 1989-ben jelent meg az Akadémiai Kiadó gondozásában Baja történetét a kezdetektől 1944-ig feldolgozó várostörténeti monográfia, amelynek két világháború közötti fejezeteit Faludi Gábor és Gergely Ferenc írták. E munka a város közigazgatási és politikai történetet helyezi előtérbe, a gazdaságról kevesebb információt tartalmaz, az egyesületi életről meg szinte semmit sem.

A Bajai Szőlősgazdák Egyesülete

Baján és környékén a szőlőművelés komoly hagyományokra tekint vissza annak ellenére, hogy a város környéki területek nem alkalmasak a minőségi szőlőtermesztésre. A város keleti részén lévő homokos talajt nagyrészt szőlővel – kisebb részben

¹ A Bács-Bodrog Vármegyei Fajbaromfi-, Galamb- és Nyúltenyésztők Egyesületének jegyzőkönyvét a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) X. 101. A Bács-Bodrog Vármegyei Fajbaromfi-, Galamb- és Nyúltenyésztők Egyesületének iratai (a továbbiakban: X. 101.) elnevezésű fond tartalmazza (98 oldal), de a Baja Városi Gazdasági Egyesület a megalakulása után szintén ezt a jegyzőkönyvet használta (további 73 oldal). Így az egyesület iratanyaga a X. 125. A Baja Városi Gazdasági Egyesület iratai (a továbbiakban: X. 125.) fonddal együtt kutatható.

akácerdővel – kötötték meg a XIX. század közepétől. A szőlőültetvények nagy része a Bácsbokodra vezető út és a Baja–Szabadka vasúti szárnyvonallal mellett helyezkedett el. A vasútnak külön megállója is volt Bajai szőlők néven. A XIX. században természetesen elsősorban borszőlővel foglalkoztak, de az alföldi homoki borok nem versenyeztek a hegyvidékek boraival, ezért már a XX. század elején lassan elkezdődött a fajtaváltás. A helyi gazdák áttértek a csemegeszőlőre, elsősorban a Szőlőskertek királynőjét ültették. A helyi szőlősgazdák több egyesületet is alapítottak.² Az első világháborút követő szerb megszállás után alakult újjá a Bajai Szőlősgazdák Egyesülete. 1923-ban elküldték alapító okiratukat és alapszabályukat jóváhagyásra a minisztériumnak,³ de ennél több dokumentum nem maradt fenn róluk. 1924-ben az egyesület vezetője és egyben legaktívabb tagja, Szász Ottó előadást tartott a bajai szőlőművelésről.⁴ Szász Ottó 589 holdas⁵ birtoka ekkor Baja város legnagyobb magánbirtoka volt.⁶ A birtok 40 hold szőlőt foglalt magába, ami szintén a legnagyobbnak tekinthető a városban. Szász a város Mezőgazdasági Bizottságában és kisgyűlésén kifejtett tevékenységéből csak következtethetünk arra, hogy előadásában a csemegeszőlő termesztése mellett tette le szavazatát.⁷ Az 1923-as hivatalos levél és az 1924-es újsághír után a következő pontos információt a szőlősgazdák egyesületéről csak 1935-ből olvashatjuk, mikor létrejött Baja Város Gazdasági Egyesülete.

A Bács-Bodrog Vármegyei Fajbaromfi-, Galamb- és Nyúltenyésztők Egyesülete

A Bács-Bodrog Vármegyei Fajbaromfi-, Galamb- és Nyúltenyésztők Egyesületét szintén 1923-ban hozták létre,⁸ de sokáig csak papíron léteztek, tényleges tevékenységet 1928-tól fejtettek ki.⁹ Az egyesület tevékenységét Baja városa is fontosnak ítélte, ezért támogatásul díjmentesen biztosított egy szobát irodának és a régi pos-

² Például: BKMÖL IV. 1407/b. Baja Város Tanácsának (1929-től Polgármesteri Hivatalának) iratai. Közigazgatási iratok (a továbbiakban: IV. 1407/b.). 6587/1910. E levélben a város tulajdonában lévő mátéházapusztai V. majorságban lévő szőlőültetvény gondozásával kapcsolatban említik fel a Bajai Szőlősgazdák Egyesületének ajánlásait és ezek végrehajtásának költségvonzatát.

³ BKMÖL IV. 1407/b. 18 123/1923. Az egyesület kérdéses dokumentumait nem csatolták az irathoz.

⁴ Bajai Újság, 1924. január 28. 3. o.

⁵ A mezőgazdasági összeírások a katasztrális holdat használják (1 k. hold = 1597 négyszögöl = 0,575 hektár), a tanulmányban szereplő minden „hold” megnevezés katasztrális holdat jelent.

⁶ Magyarország földbirtokosai és földbérlői. (Gazdacímár.) A 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokok és földbérletek 1925. év eleji adatai alapján. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1925. II. táblázat, 17. o.

⁷ BKMÖL IV. 1401. Baja Város Törvényhatósági Bizottságának iratai (a továbbiakban: IV. 1401.). Ksz. 766. Baja thj. város bizottságai. 1926–1929. 45. o. 1926-ban a Mezőgazdasági Bizottságba (45. számú) Szász Ottó mint a város legnagyobb magánbirtokosa került be rendes tagként. A kisgyűlésen 1929. március 8-án tárgyalta felterjesztése a csemegeszőlő telepítésének előnyeiről és támogatásáról szól. BKMÖL IV. 1401. Ksz. 80. Baja város törvényhatósági kisgyűlésének jegyzőkönyvei. 1929–1940. 28. o.

⁸ BKMÖL X. 101. 1. kötet. 1. o.

⁹ Uo. 2. o.

ta udvarát elárusítóhelynek.¹⁰ Az egyesület 1929. március 3-án tartott közgyűlésén megszervezték az alosztályokat. A baromfi alosztály vezetője Gugánovics Dezső, a galamb alosztályé Hajas Lajos, a nyúl alosztályé Lebach Oszkár lett.¹¹ A továbbiakban az érdemi-szakmai munkát ezek az alosztályok végezték. Az egyesület gazdasági aktivitását mutatja, hogy 1930-tól beszerző és értékesítő alosztályt is szerveztek, valójában itt intézték az adminisztrációt.¹² 1931-ben a gazdasági válság és a termelők szövetkezetekbe tömörülése végett életre hívták a szövetkezeti alosztályt is.¹³ 1928-tól vezették az egyesület közgyűlési jegyzőkönyvét, amelynek első lapjain az akkori elnök, Manhold Jenő felrotta a tagoknak, hogy érdektelenségük miatt az egyesület csak papíron létezik, de ez innentől kezdve másként lesz. Manhold beváltotta ígéretét, 1935-re az egyesület országos elismertségre tett szert.

A város által biztosított irodahelység jótékony hatással volt az egyesületi életre is. Az 1929. október 27-én tartott közgyűlés határozatott hozott a rendszeres fogadóórákról. November 1-jétől minden hét vasárnapján 10–12 óra között a kijelölt egyesületi tagok várták az érdeklődőket.¹⁴ Nagy Lajos elnöknek az első fogadóórára nagyon nehezen sikerült összeszednie a kívánt személyzetet, de 1930 második felétől a fogadóórák sikeresnek mondhatók, átalakultak vitaelőadásokká és szakmai fórumokká.¹⁵ A „fogadóórák” látogatottsága fokozatosan nőtt, az idő rövidsége miatt egyre több napot jelöltek ki a szervezett eszmecsereire. 1931-től kedden és pénteken 17–19 óra között, valamit szerdán, szombaton és vasárnap 8–12 óra között voltak a „hivatali órák”.¹⁶

Az állandó irodahelység lehetővé tette az országos szaksajtó beszerzését az egyesület számára. Hivatalos lapnak a Bácskai Gazdák Lapját rendelték meg, de emellett minden szakosztálynak külön folyóirata volt. A Baromfityenésztők Lapját a baromfi alosztály, a Magyar Házinyúltenyésztők Lapját a házinyúl alosztály, az Aprójószágot a galamb alosztály járatta. Az egyesület folyóirat-gyűjteménye az 1929. december 29-i közgyűlésen tovább gyarapodott, ugyanis dr. Oláh Béla állatorvos felajánlotta a Baromfi és Tojást az egyesületnek.¹⁷ A szakkönyvek is szép számban kerültek be az egyesület könyvtárába, az 1929-es vagyoneleltárban 14 volt, ami az 1935-ös megszűnésig 50-re bővült.¹⁸ Ehhez nagyban hozzájárult a mezőgazdasági minisztérium ingyenes szakkönyvprogramja is.

Az 1929. május 5-én tartott közgyűlés saját egyesületi lap indításáról határozott *Értesítő* címmel.¹⁹ A havonta megjelenő folyóirat elsősorban a tagok számára kínált publikációs lehetőséget tenyésztési tapasztalataik megosztására. A lap szerkesztője

¹⁰ BKMÖL X. 101. 1. kötet. 3. o.

¹¹ Uo. 5. o.

¹² Uo. 38. o.

¹³ Uo. 41. o.

¹⁴ Uo. 22. o.

¹⁵ Uo. 37. o.

¹⁶ Uo. 46. o.

¹⁷ Uo. 29. o.

¹⁸ Uo. 2. o. és 97. o. Az egyesület jegyzőkönyvei nem tartalmazzák a részletes vagyoneleltárt, de a szakkönyvekre mindkét esetben kitértek.

¹⁹ Uo. 20–21. o.

az ötletgazda, Polgár Nándor lett, aki az újságot elsősorban hírlapnak szánta. A közgyűlés havi 10 Pengőt szavazott meg a kiadásra, ami elégnek bizonyult, de érdekes módon a lap gyorsan bevételi forrássá vált. A tenyésztők nem szívesen osztották meg tapasztalataikat a nagyközönséggel írásban, ezért a lap kitöltéséhez más megoldást találtak, a hirdetéseket. Az október 27-én tartott közgyűlés már a pontos hirdetési árakkal foglalkozott.²⁰ A meghatározásból egyértelműen látszik, hogy az Értesítő az ismeretterjesztés helyett az egyesület számára bevételi forrássá vált. Természetesen a lap a kezdeti lendület és a szakmai cikkek elfogyása után előbb szünetelt, majd megszűnt. Az egyesületi újság az 1931. február 19-i választmányi ülésen került elő újra.²¹ Ekkor Nagy Lajos elnök értékelte az egyesület tevékenységét és kezdeményezte a lap újraindítását, amely már fél éve nem jelent meg. A kiadás megújítását dr. Bétsch Elemér állatorvos karolta fel, aki ingyen elvállalta a szerkesztői feladatokat is. Innentől kezdve a lap első számú publicistája is ő lett. 1930-as németországi tanulmányútnak tapasztalatait osztotta meg a tagsággal az újság hasábjain. Bétsch a nyúl alosztály tagja volt, e téren szerzett tapasztalatokat, ezért az újság tematikájában is egyértelmű eltolódás figyelhető meg a nyulak irányába. A címet ugyan Baromfigazdaságra változtatták, mert a baromfi alosztály volt az egyesület legnagyobb szekciója. Bétsch Elemér testvére – Jakab, aki szintén állatorvos volt – a baromfi alosztály legaktívabb tagjaként szintén nagyon sokat írt tapasztalatairól és ajánlásairól. Az egyesület a tagdíjakból havi 25 Pengőt szavazott meg a kiadásra.²² Természetesen a galambtenyésztéssel kapcsolatban is jelentek meg írások. Bétsch Elemér kitartásának köszönhetően a Baromfigazdaság 1935-ig, az egyesület megszűnéséig megmaradt.²³

Az egyesület országos kapcsolatai is fejlődtek 1928 után. 1929. október 27-én vették fel az egyesület tagjai közé a Budapesti és Vidéki Fajbaromfi-tenyésztők és Értékesítők Szövetkezetét.²⁴ Ezután több szakmabeli egyesület is jelentkezett, hogy a kiállításukon a Bács-Bodrog vármegyeiek védnökként és zsűriként vegyenek részt. A Győrvárosi és megyei Házinyúltenyésztők Egyesülete 1931 januárjában kérte fel a bajaiakat kiállításukon védnökként, amelyet Bétsch Elemér aktív közreműködésének köszönhetően elfogadott a közgyűlés. A győri kiállítás nyerteseinek különdíjat és elismerő díszoklevelet szavaztak meg.²⁵ Természetesen a kapcsolat kölcsönös volt, így a bajaiak is rendszeresen visszahívták győri partnereiket a kiállításokra, ahol a házinyúl szekcióban zsűriztek. Az egyesület 1930-ban vette fel a kapcsolatot a Csanád-Arad-Torontál vármegyei hasonló egyesülettel. Itt nem mélyültek el a kapcsolatok, de a kiállításokra rendszeresen meghívták egymást.²⁶ A Baja városi Gazda-

²⁰ BKMÖL X. 101. 1. kötet. 23–24. o. Egész oldal 8 P, ami a hirdetés méretével arányosan csökkent. A tagok ebből 10%, állandó hirdetés esetén 20% kedvezményt kaptak. Apróhirdetésre 4 f. szavanként, az első szóra és a kiemelésre 6 f., amiből a tagok szintén 10% kedvezményt kaptak.

²¹ Uo. 47. o.

²² Uo. 47. o.

²³ Uo. 97. o.

²⁴ Uo. 23. o.

²⁵ Uo. 24. o. Pontosan 1 érme és 3 oklevél.

²⁶ Uo. 37. és 72. o.

sági Egyesület levelezéséből egyértelműen megállapítható, hogy az országban lévő hasonló szervezetek tartották egymással a kapcsolatot és a kiállításaikra rendszeresen küldték a meghívókat egymásnak.

Az egyesület 1929-ben bekapcsolódott a minisztériumi szakkönyvprogramba is. Ennek keretében minden szakmai egyesület igényelhetett a Földművelésügyi Minisztériumtól ingyenes szakkönyveket a tagjai számára. Az első szakkönyvosztásra az 1929. november 10-i rendkívüli közgyűlésen került sor. Ekkor 100 db baromfitenyésztéssel foglalkozó könyvet osztottak ki a jelentkezők között, a rászorultsági alapot, az eddig elért eredményeket és a jelentkezés sorrendjét is figyelembe véve.²⁷ 1931-től a nyúltenyésztők is kaptak szakkönyveket, ez a minisztériumtól érkező csincillák tenyésztéséről szólt.²⁸ A galambászok esetében a közgyűlési jegyzőkönyvek nem írtak a szakkönyvek kiosztásáról, valószínűleg ők nem kaptak ilyeneket. A szakkönyvprogram 1935-ig megmaradt, így az egyesület és a tagság könyvtára is örvedetesen gyarapodott.

A minisztérium a szakkönyvosztás mellett fajtanépszerűsítő programokkal is próbálta segíteni az egyesületek működését. Az ingyenesen juttatott tenyészállatokon való osztozás azonban hosszú távon aláásta az egyesület egységét, 1932-től általánossá váltak a viták.

A baromfi alosztály tevékenysége

Az 1928. március 18-i közgyűlésen Manhold Jenő kifejtette, hogy a fajbaromfitenyésztéssel Magyarországon megérné foglalkozni, mert a viszonylag olcsón tartható szárnyasoknak mind a húsa, mind a tojása értékesíthető.²⁹ A baromfihús magas fehérjetartalmú, könnyen emészthető hús. A tojásnak nagy a tápértéke, hosszú ideig tárolható és nagy távolságra is szállítható. A szárnyasok emellett egyéb ipari alapanyagokat is adnak. A baromfitartás nem igényel komolyabb szakértelmet, ezért szinte bárki foglalkozhatott vele.³⁰ A legfontosabb baromfifaj a tyúk.³¹ A két világháború között jelent meg világszerte a Rhode Island-hibrid tyúkféle New Hampshire-i változata, amelyet az Amerikai Egyesült Államokban tenyésztettek ki az 1920-as években, amit ma egyszerűen vörös tojóhibridnek nevezünk.³² A baromfitenyésztés fejlesztése az 1920-as évek második felétől már országos érdek volt, a kormány is propagálta, segítette a termelőket, elsősorban tenyészkakasok kiosztásával és kedvezményes takarmányvásárlás lehetőségével. 1928–33 között minden évben volt

²⁷ BKMÖL X. 101. 1. kötet. 25. o.

²⁸ Uo. 41. o.

²⁹ Uo. 1. o.

³⁰ Uo. 1. o.

³¹ Magyarország állatállománya, gazdasági gépfelszerelése és gyümölcsfaállománya az 1935. évben. Törvényhatóságok és községek (városok) szerint. Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat. 100. kötet. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1937.

³² DOBROHOTOV, A. F., 1950. 775. o. Az első Rhode Island-fajtát az 1850-es évek közepén tenyésztették ki, ezután kb. 10 évente nemesítették a fajtát elsősorban Amerikában, de ezek közül nem mindegyik jutott el Európába.

naposcsibe- és kakasosztás, szinte minden alosztályi tag részesült a támogatásból. Nagy Lajos elnök 1931. február 19-én elmondott értékelő beszédében kiemelte a minisztériumi program és a tagok ismeretterjesztő tevékenységének hatásait, ugyanis „Baján minden háztartásban van fajbaromfi”.³³

1928–29-ben az egyesület a vármegyei propagandára és az ismeretterjesztésre helyezte a hangsúlyt. 1928. március 25-én Csávolyon, április 1-jén pedig Garán és Bácsbokodon tartottak a tagok ismeretterjesztő előadásokat a baromfitenyésztésről.³⁴ Az április 29-re szervezett katymári gazdakiállításon is tartottak előadásokat.³⁵ 1929. tavaszán további kettő ismeretterjesztő előadásra került sor a megszervezett baromfinapok keretében, március 3-án Baján, 10-én Dávodon.³⁶ E két előadás valójában a próbálkozások végét is jelentette, mert az előző év 3 előadásából csak a bácsbokodinak volt minimális visszhangja, ezen jelentek meg szép számban érdeklődők is.³⁷ Az egyesület innentől kezdve a kiállításokat és a baromfinapokat helyezte előtérbe, mert itt a gazdák személyesen oszthatták meg tapasztalataikat az érdeklődőkkel.

1929. május 5-én az Országos Baromfitenyésztő Tanács felvette tagjai közé az egyesületet. Ettől az időponttól kezdve a fajbaromfi-tenyésztők bekapcsolódtak az országos programokba is. Az 1929. május 5-i közgyűlésen megállapodtak a tagok abban, hogy a csonka Bács-Bodrog vármegyében minden évben tartanak legalább kettő baromfinapot: az egyiket Baján, a másikat valamely kisebb megyei településen. Az első ilyen hely 1929-ben Nagybaracska volt.³⁸ A nagybaracscai kiállítás a jegyzőkönyvi bejegyzések tanulsága szerint elég kaotikus lehetett. Kapuszta Ágoston szervező több problémával is szembesült, amelyet nem sikerült maradéktalanul megoldania. A kiállított és eladásra szánt állatok szakszerű orvosi vizsgálatánál több tenyésztőt is kizártak a járványveszély miatt. Az eladáskor a vásári díjak és helypénzek körül is viták merültek fel. Emellett rendezni kellett a zsűrizésnek és a díjazásnak a pontos szabályait is. Az 1929. november 10-i rendkívüli közgyűlésen tették ezt meg. Külön rendezőbizottságot állítottak fel, amelynek feladata az esemény megszervezése – helyszín, felkérések, hírverés,³⁹ orvosi vizsgálat, szállítás – és szakszerű lebonyolítása – kiállítási rend, vásári rend, végelszámolás – lett. E bizottságot mindvégig Kapuszta Ágoston vezette.⁴⁰ A szervezőbizottság megválasztása mellett meghatározták a kiállítási és árusítási díjakat is.⁴¹ A kiállítás és árusítás körülményeinek javítása végett az egyesület biztosította a tagok számára a ketreceket is, amelyeket külön e célból szereztek be. Természetesen a kiállításokon és a vásárokon nem csak

³³ BKMÖL X. 101. 1. kötet. 46. o.

³⁴ Uo. 6. o.

³⁵ Uo. 7. o.

³⁶ Uo. 9. o.

³⁷ Uo. 9. o.

³⁸ Uo. 20. o.

³⁹ A Bajai Újság minden évben közölte a kiállítási hirdetéseket. 1929 – Nagybaracska; 1930 – Csávoly; 1931 – Dávod; 1932 – Jánoshalma; 1933 – Vaskút; 1934 – Bácsbokod; 1935 – Gara.

⁴⁰ BKMÖL X. 101. 1. kötet. 25. o.

⁴¹ Térítési díjak: galamb (1 pár) – 1 P; tyúk, nyúl, kacs (db) – 1 P; liba, pulyka (db) – 1,5 P; négyzetméterenként 2–3 P. Természetesen az árakat évről évre módosították.

az egyesületi tagok vehettek részt. Minden érdeklődőt és tenyésztőt szeretettel láttak, de az egyesületi szabályok – díjak, vizsgálatok – rájuk is vonatkoztak. Az egyesület kiállításai, mint a neve is mutatja, kezdetben „baromfinapnak” indultak, a nyúltenyésztők és a galambászok csak képviseltették magukat. 1930-ban a kiállításokon megjelentek a szőlősgazdák is a maguk standjaival,⁴² 1931-ben a helyi méhészek is csatlakoztak a kiállítókhoz.⁴³ Innentől kezdve az egyesületi baromfinapok a későbbi Baja Városi Gazdaság Egyesület teljes körét lefedték.

A nyúl alosztály tevékenysége

A nyúltenyésztők részlege közel sem fejtett ki olyan széles körű ismeretterjesztő tevékenységet, mint a baromfitenyésztők. A két világháború között a házinyúltenyésztés nem vehette fel a versenyt a baromfival. A nyúltenyésztés sokkal nagyobb szakértelmet és komolyabb anyagi háttérrel igényelt, mint a baromfi. Magyarországon a két világháború között két nyúlfajtát tartottak a házi gazdaságoknál: az évszázados hagyományokra visszatekintő belga óriást, és a XIX. század végén kitenyésztett bécsi kéket. A belga óriásnyulat még a XVI. század folyamán tenyésztették ki Flandriában. Nagy tömege és finom prémje miatt kedvelték, de nagy csontváza, a hidegre való érzékenysége és lassú fejlődése miatt fokozatosan kiszorult a tenyésztésből. A szegényebb háztartásokban nem lehetett tartani, mert a takarmányra nézve eléggé válogatós volt.⁴⁴ A bécsi kéknyulat 1895-ben tenyésztették ki, és elsősorban az Osztrák–Magyar Monarchia országaiban terjedt el. Ez a nyúlfajta izletes húsról és jellegzetes kékes árnyalatú prémjéről volt híres. A gyorsan fejlődő, szapora fajta igényes volt a takarmányozásra, ezért házi kisgazdaságoknál nem lehetett tartani.⁴⁵ Az első világháború előtt tenyésztették ki a csincszillanyulat, amely finom prémje miatt kapta a nevét a dél-amerikai rágcsálóról. A csincszillanyulat a hollandiai kéknyúl és az orosz hermelinnyúl keresztezéséből hozták létre. A kitűnő húsú és nagyon finom prémű fajta a második világháború után futott be igazi karriert. Házi körülmények között ezt sem lehetett könnyen tartani, mert a szélsőséges hideget rosszul viselte, ekkor nem hízott és keveset fialt.⁴⁶ A két világháború között Magyarországon a hivatalos kormányzat a csincszillanyúl tenyésztésének előmozdítására törekedett. Ebbe a mozgalomba kapcsolódott be a nyúl alosztály is.⁴⁷ 1930-ban dr. Bétsch Elemér németországi tanulmányúton vett részt, hogy a csincszillanyulak tenyésztéséről gyűjtson tapasztalatokat. A Mezőgazdasági Minisztérium 1930-ban hirdette meg a csincszillanyulat népszerűsítő programját. Ingyenesen osztottak törzseket⁴⁸ ország-szerte a gazdasági egyesületeknek 1931-ben. Bács-Bodrog vármegyének eredetileg

⁴² BKMÖL X. 101. 1. kötet. 46. o.

⁴³ Uo. 46. o.

⁴⁴ DOBROHOTOV, A. F., 1950. 825–826. o.

⁴⁵ Uo. 830–831. o.

⁴⁶ Uo. 828–829. o.

⁴⁷ BKMÖL X. 101. 1. kötet. 41. o.

⁴⁸ Egy törzs egy tenyésztési egységet jelentett. Általában 6 tenyészállatról volt szó (3 hím, 3 nőstény).

15 törzset ígértek, de 1931. január 6-án csak 2 érkezett meg.⁴⁹ Az egyesület az anyagi és a tenyésztési háttér pontos ellenőrzése után osztotta ki a tenyészállatokat. Bétsch Elemér folyamatosan jelentette meg a nyúltenyésztést népszerűsítő cikkeit a Baromfigazdaságban, de sok sikert nem érhetett el vele. A minisztérium 1932-ben újabb tenyészállat-akciót hirdetett. A június 9-én tartott választmányi gyűlésen a beérkezett igények rangsorolása lett volna a fő téma, de a törzsek elosztása körüli viták gyorsan személyeskedésbe mentek át.⁵⁰ Sokan támadták Bétsch Elemért, hogy a népszerűségét kihasználva próbál nagyobb támogatáshoz jutni, a vádat visszautasította, de ezt követően visszavonult az egyesületi élettől. A legaktívabb tag fokozatos passzivitásba vonulása az egyesület lassú hanyatlását hozta, 1934-ben például egy közgyűlést sem hívtak össze.

A galamb alosztály tevékenysége

Az egyesület kulturális szempontból legkevésbé aktív tagjai a galambászok voltak. A galambokat a két világháború között elsősorban nem élelmezési céllal tartották. A korabeli hírközlés gyengeségét mutatja, hogy még ekkor sem mondtak le a postagalambokról. Ha valakinek magánjellegű üzenete volt, amelyet nem kívánt a Magyar Postára bízni, akkor galambpostával oldotta meg. A második világháborúban is nagyon fontos hírvivő szerepe volt a galamboknak, különösen az ellenállási mozgalmak használták fel a madarakat.

A baromfinapok mellett az alosztály speciális programja volt az évente megrendezett röpverseney. Az 1929. május 5-én megtartott választmányi ülés engedélyezte a galambászoknak, hogy a röpverseneyt – útvonal kijelölés, zsűrizés stb. – egyedileg oldják meg. A galambtenyésztő alosztály tevékenységéről mindössze kétféle jegyzőkönyvi bejegyzés árulkodik. Nagy Lajos 1931. február 19-én elmondott értékelő beszédében külön kiemelte a galambászok teljesítményét, mivel minden kiállításon országos szintű anyagot mutattak be.⁵¹ Az 1932. május 26-án tartott postagalamb röpverseneyről külön megemlékezik az egyesület jegyzőkönyve.⁵²

A Baja Városi Gazdasági Egyesület

A Baja Városi Gazdasági Egyesületet 1935. április 7-én alapították. A fennmaradt alapszabály értelmében az egyesület a gazdálkodás bármely ágával foglalkozókat kívánta egységbe fogni. „A magyar mezőgazdák, szőlősgazdák, kertészek, gyümölcsstermelők, állat- és aprójószág-tenyésztők /baromfi-, galamb-, nyúl- stb. tenyésztők/ méhészek és általában a gazdálkodás bármely ágával foglalkozó egyének

⁴⁹ BKMÖL X. 101. 1. kötet. 41. o.

⁵⁰ Uo. 91. o.

⁵¹ Uo. 46. o.

⁵² Uo. 89. o.

egyesítése.”⁵³ A 2. §-ban az egyesület céljai között szerepelt még „A minőségi és egyöntetű termelés, az állattenyésztés elméleti és gyakorlati fejlesztése. A termények és az állatállomány mennyiségi fokozása és a tenyész-színvonalának emelése.”⁵⁴ E komoly kulturális célkitűzésekhez a 3. §-ban az elérésüket szolgáló eszközöket is meghatározza az alapszabály: az ismeretterjesztő előadásokat, tanfolyamokat, összejöveteleket, kiállításokat és versenyeket; a vitaelőadásokat és a tanácsadást; illetve a szakkönyvtárat emeli ki az alapszabály.⁵⁵ Az egyesületnek külön megbízott állatorvosa⁵⁶ és könyvtárosa⁵⁷ is volt. A gazdasági egyesület az alakuló ülésén a két elődjére utalva a folytonosságot hangsúlyozta, megörökölve elődeinek tevékenységi körét és vagyonát is.⁵⁸

A könyvtárat elsősorban szaklapok rendelésével fejlesztette az egyesület. Az 1935. április 14-én tartott választmányi ülésen Nagy Lajos titkár javaslatára megalakították a szakosztályokat: baromfi-, galamb- és nyúltenyésztők; szőlő- és gyümölcs-termesztők; méhészek. Eredetileg minden szakosztálynak egy lapot akartak rendelni, de már a választmányi ülés is gyorsan belátta, hogy ez megoldhatatlan, ezért ebben a tekintetben is az elődszervezetek igényeire hagytakoztak. A gazdasági egyesület a következő lapokat járatta: Bácskai Gazdák Lapja, Baromfitenyésztők Lapja, Magyar Házinyúltenyésztők Lapja, Aprójószág, Magyar Gyümölcs, Borászati Lap, Mezőgazdaság, Magyar Méh, Zöld Mező, Magyar Gyümölcs, Köztelek, Kertészet és Növényvédelem.⁵⁹ Emellett a minisztériumi szakkönyvtámogatásnak köszönhetően a könyvtár is gyarapodott.

A korábban jól bevált fogadóórák is megmaradtak, csak egységesítették a rendszert. Diera Benő társelnök javaslatára minden nap 9-től 13 óráig tartottak hivatalos fogadóórát az egyesület helységében a régi posta épületében. Az udvar továbbra is megmaradt a tagok számára elárusítóhelynek. A hivatalos fogadóóráért innentől kezdve fizetés járt, melyet a tagdíjából biztosították.⁶⁰ Az ismeretterjesztő előadások azonban fokozatosan elmaradtak. Az 1936. december 13-án tartott választmányi ülés emlékezik meg az előadásokról, az elmaradásukat sajnálja.⁶¹ A Baromfigazdaság című egyesületi lap is eltűnt.

A Baja Városi Gazdasági Egyesület elődszervezeteinek személyi ellentéteit is megörökölte, amely lassan szétfeszítette az egyesület kereteit. A személyi ellentétekre való hivatkozás miatt az egyesület 1937. január 17-én 2 évre felfüggesztette tevékenységét. 1939 elejétől az egyesület életében a kulturális tevékenység elenyészővé vált. A kettő év kihagyás sem tett jót az egyesületnek, a tagok nagy része elpártolt tőle, sokan kiléptek, vagy egyszerűen passzivitásba vonultak. Az 1930-as évek végére a gazdasági válság mérséklődött, de a mezőgazdaság recessziója megmaradt. Az

⁵³ BKMÖL X. 125. 2. Baja Városi Gazdasági Egyesület Alapszabálya. 2. § 1. o.

⁵⁴ Uo. 1. o.

⁵⁵ Uo. 3. § 1–2. o.

⁵⁶ Uo. 26. § 11. o.

⁵⁷ Uo. 28. § 11. o.

⁵⁸ BKMÖL X. 125. 1. kötet 4. o.

⁵⁹ Uo. 8. o.

⁶⁰ Uo. 12. o.

⁶¹ Uo. 24. o.

Mezőgazdasági egyesületek kulturális tevékenysége Baján a két világháború között egyesület számára a baromfitenyésztéshez használható selyemgubó-álca és a permetezésben használatos rézgalic beszerzése vált elsődleges szemponttá, a kulturális tevékenység lassan elsikkadt.⁶²

Összegzés

A két világháború közti Magyarországon az egyesületi életet jelentősen befolyásolták a világban végbemenő és országos gazdasági változások. A mezőgazdaság ebben a tekintetben nagyon speciális helyzetben volt a Horthy-korszakban. Az ágazatban meglévő általános problémák ellenére a bajai gazdasági egyesületnél megtalálták az anyagi gyarapodás lehetőségét. A szőlő- és gyümölcsstermesztésben elindult a kampány a korszakban jól értékesíthető csemegeszőlő mellett, de a rossz szállítási lehetőségek a nagyobb piacok elérését szinte lehetetlenné tették. Az állattenyésztésben a Rhode Island-i tyúkféle legújabb változatának, illetve a csincsillanyulaknak a tenyésztése indult meg. Az igénytelen baromfitartásban helyi szinten komoly eredmények is születtek, de a sokkal több odafigyelést és tőkét kívánó nyúltenyésztésről ezt már nem mondhatjuk el. A bajai mezőgazdasági egyesületek kulturális tevékenysége az éves kiállításokon és versenyeken túl valójában néhány lelkes tag ismeretterjesztő tevékenységéből állt. Dr. Bétsch Elemér, Kapusztá Ágoston és a többiek tevékenysége azonban kevés volt ahhoz, hogy a helyi mezőgazdaságot gyökeresen megreformálják.

---

⁶² A levelezésben és a jegyzőkönyvben is a gazdasági nehézségek, városi és állami segélyek és a kölcsönök felvétele került a középpontba.

IRODALOM

- BARCZA Egon
1972 Mezőgazdaság. In: Észak-Bácska. Szerk.: Gyenes Antal. Budapest. 221–236. o.
- DOBROHOTOV, A. F.
1950 Részletes állattenyésztés. Budapest.
- FALUDI Gábor–GERGELY Ferenc
1989 Adalékok Baja első világháború utáni történetéhez. In: Baja története a kezdetektől 1944-ig. Szerk.: Kőhegyi Mihály. Budapest. 287–306. o.
Fejezetek a város 1921–1944 közötti történetéből. In: Baja története a kezdetektől 1944-ig. Szerk.: Kőhegyi Mihály. Budapest. 310–409. o.
- KAPOSI Zoltán
2002 Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000. Budapest–Pécs.
- KISS Z. Géza
1989 A török alóli felszabadulástól az első világháború végéig. In: Baja története a kezdetektől 1944-ig. Szerk.: Kőhegyi Mihály. Budapest. 200–278. o.
- RAPCSÁNYI Jakab
1934 Baja. In: Baja és Bács-Bodrog vármegye községei. Szerk.: Ladányi Miksa. Budapest. 3–486. o.
- SZOBONYA Bertalan (GÜNTHER Ferenc)
é. n. Mezőgazdaság és állattenyésztés. In: Bács–Bodrog vármegye monográfiája II. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest. 289–418. o.

MELLÉKLET

1. sz. melléklet: A Bács-Bodrog Vármegyei Fajtabaromfi-, Galamb-, és Nyúltenyésztők Egyesületének Útmutatója.

* A Bács-Bodrog Vármegyei Fajtabaromfi-, Galamb- és Nyúltenyésztők Egyesületének 1930. november 29–30-án és december 1-jén tartott kiállításának útmutatóját a IV. 1410/a. Baja Város Polgármesteri Hivatalának iratai; Elnöki iratok 1881–1944 (1950) fondban találtam meg. A Baja Városi Gazdasági Egyesület levélben fordult 1000 P segélyért a polgármesterhez. Valószínűleg a kérelem mellékleteként csatolták a korábbi kiállítás útmutatóját. A mellékletben felhasznált kép ebből származik. Az Útmutató első oldalán már a Bajai Gazdasági Egyesület pecsétje látható. A kiállításra szóló látogatói napijegy ára volt 20 fillér, az Útmutató árát természetesen külön kellett megfizetni.

A BAJAI LISZT FERENC KÖR TÖRTÉNETE (1926–1949)

Bevezető

Az alábbi tanulmány hat fejezetben kísérli meg áttekinteni a Bajai Liszt Ferenc Kör 24 éven átívelő nívós, szerteágazó zenei tevékenységét. A fejezetek a következők: 1) A Liszt Ferenc Kör megalakulása; 2) A Liszt Ferenc Kör közgyűlési és választmányi ülési jegyzőkönyvei; 3) Helyi lapok beszámolóí az egyesületi munkáról, hangversenyekről; 4) A kör lapja, a *Filharmónia*; 5) A kör zeneiskolája; 6) Meghívók a Liszt Ferenc Kör rendezvényeire.

Az első fejezet rövid áttekintést ad a Baján az 1920-as években működő zenei egyesületekről, és szól a Bajai Liszt Ferenc Kör megalakulásáról. A második, és egyben legrészletesebb fejezet az egyesület közgyűlési és választmányi ülési jegyzőkönyvei alapján ismerteti a zenei évadok terveit, a kör működését és a működés nehézségeit. Ez a fejezet a tervezett zenei események címe és időpontja mellett számos világ- és országos híró művész nevét tartalmazza. Az említett személyekről a lábjegyzetből tájékozódhat az érdeklődő. A jegyzőkönyvek a tervezett műsorok megvalósulásáról legtöbbször nem tesznek említést. A jegyzőkönyvi bejegyzések a kör történetét időrendben, a tervek és beszámolók folyamatában mutatják be, és mint ilyenek – amellett is, hogy több évből hiányoznak –, a kör működésének legfontosabb dokumentumai.

A tervek megvalósulását a harmadik, negyedik és hatodik fejezetből ismerheti meg az olvasó. Ezek a fejezetek újságcikkek, műsorismertetések és meghívók alapján tájékoztatnak a koncertek időpontjáról, szereplőiről és sikerességéről. Az ötödik fejezet a kör zeneiskolájáról szól, amely a maga nemében egyedülálló. Elsősorban azért, mert egy egyesület ritkán volt olyan helyzetben, hogy iskolát tudjon fenntartani. A Liszt Ferenc Kör pedig ezt tette. Az iskola indulása – amely egybeesett az 1929–1933-as nagy gazdasági válság kezdetével –, a kör számára a különféle támogatások ellenére súlyos anyagi terhek (épületfenntartás, tanárok fizetése, hangszerek, kották beszerzése stb.) vállalását jelentette. A zeneiskolát – amelynek keretében egy évig zenei óvoda is működött – 1941-ig tudta működtetni az egyesület, ekkortól városi fenntartásba került.

Az egyesületek működését alapszabály foglalta egységes keretbe, amely belügyminiszteri jóváhagyás után lépett hatályba. Az alapszabály rögzítette az egyesület nevét, működési körét, célját, a cél megvalósításának eszközeit, szervezeti felépítését, tisztségviselőinek feladatait stb. Sajnos, a Bajai Liszt Ferenc Körnek sem az alapszabálya, sem a jegyzőkönyvekben említett módosításai nem maradtak ránk, így ezek közzlése nem állt módunkban.

1. A Liszt Ferenc Kör megalakulása

Az első világháború és az azt követő szerb megszállás (1918. november 13–1921. augusztus 20.) után komoly változások következtek be Baja törvényhatósági joggal felruházott város életében. Azzal, hogy Zombor – a korábbi megyeszékhely – helyett Bács-Bodrog vármegye székhelye lett, vármegyei hivatalok kezdtek működni benne. Ennek köszönhetően értelmiségének létszáma a korábbi többszörösére nőtt. 1923-ban elkészült a megyeháza épülete, 1925-től városszerte nagyarányú építkezések kezdődtek. A város zenei élete is lendületet vett: 1925-ben rendezte meg az Uránia mozi tulajdonosa, Szilágyi György a budapesti Operaház társulatának első bajai vendégjátékát. Ekkor tartott előadást dr. Fülep Lajos bajai református lelkész az ún. szabadliceális előadássorozatban a magyar népdalról, Bartók Béla¹ és Kodály Zoltán² munkásságáról.³ Folytatta működését a Bajai Daloskör⁴, amely túlélte a világháborús megpróbáltatásokat és a szerb megszállást, hasonlóan a háborús években alakult Kamarazenei Társasághoz.⁵ Új egyesületek is alakultak: 1923. május 10-én alakult meg a Magyar Cigányzenészek Országos Egyesülete bajai csoportja, 1925. szeptember 21-én a Bajai Polgári Dalegyesület.⁶

¹ Bartók Béla (Nagyszentmiklós/Sännicolau Mare, Románia, 1881. március 25. – New York, USA, 1945. szeptember 26.), zeneszerző, népzenekutató, zongoraművész és zongoratanár.

² Kodály Zoltán (Kecskemét, 1882. december 16. – Budapest, 1967. március 6.), zeneszerző, zenetudós, népzenekutató, zenepedagógus.

³ GÁL Zoltán 1989. 5–6.

⁴ A Bajai Daloskör 1909. június 6-án alakult Amler Antal tanítóképző intézeti zenetanár kezdeményezésére. Első elnöke Scherer Sándor tanítóképző intézeti igazgató, karnagya Amler Antal volt. 1913–1922 között Éber Sándor, 1922–1925 között Tomcsányi Aladár, 1925-től pedig Herr György vezényelte az egyesület énekkarát. A kör alapszabályát 223 036/1925. VIII. BM szám alatt látta-mozta a belügyminiszter. Az alapszabály az egyesület célját „a magyar dalművészet ápolásában, a karéneklés, a zenei oktatás és karirodalom fejlesztésében, ezek révén a magyar kultúra és nemzeti eszme előmozdításában jelölte meg”. A daloskör kitűzött céljait ének- és zenekari gyakorlatok tartásával, hangversenyek, estélyek és előadások rendezésével, dalversenyeken való részvétellel kívánta elérni. Férfi és női kart, zenekart, zeneiskolát kívánt fenntartani, illetve szervezni. Működési területe Baja város és Bács-Bodrog vármegye területére terjedt ki. A Bajai Daloskör 1927-ben a szegedi országos dalosversenyen a műdalcsoporthoz első díjat, 1929-ben a nehéz műdalcsoporthoz harmadik díjat, 1931-ben a pécsi kerületi dalosversenyen a nehéz műdalcsoporthoz első díjat nyerte el. A Bajai Daloskör 1929 júniusában közreműködött a kelebiai állomáson rendezett ünnepségen, Bem tábornok hamvainak hazaszállításánál. Elnökét, Cserta Pétert 1941-ben elhelyezték Bajáról. Utóda dr. Horváth István lett, aki 1944-ben elmenekült. Helyére Gróf Józsefet választották meg elnöknek. A kör 1949. január 10-i közgyűlése „a taglétszám csekély volta miatt” kényszerült az egyesület működését beszüntetni.

⁵ A Kamarazenei Társaságot 1916-ban alakították, néhány Baján szolgáló katonatiszt bevonásával. Saád Henrik ciszterci rendes tanár vezetése alatt az egyesület 1916–1917-ben több zenei tárgyú liceális előadást rendezett. Saád Henrik az előadásokon felolvasóként és a kamaragyűjtés csellistájaként is közreműködött. Kiss Á. József tanítóképző intézeti tanár Baja zenei életének múltjáról tartott előadást. Az első világháborús összeomlás, majd pedig Baja szerb megszállása elnémította az egyesületet. Néhány hónapos szünet után újból működni kezdett, sőt a hadseregből hazatért tagokkal gyarapodott is. A Kamarazenei Társaság a szerb megszállás alatt is rendezett előadásokat, mindig nagy érdeklődés mellett. L.: RAPCSÁNYI Jakab, dr., 1934. 271–272. o.

⁶ FALUDI Gábor–GERGELY Ferenc, 1989. 323. o.; – A Magyar Cigányzenészek Országos Egyesülete bajai csoportjának célja röviden a tagok érdekének védelme. 1928-ban a rendes tagdíj 1 pengő

1926 nyarán néhány bajai zenekedvelő, köztük Karig Emil⁷ nyugalmazott tanítóképző intézeti tanár, Saád Henrik⁸ ciszterci gimnáziumi tanár, Kiss Á. József tanítóképző intézeti tanár, Kun Imre⁹ hangversenyrendező és dr. Bernhart Sándor¹⁰ ügyvéd megbeszélést tartott dr. Flórián Géza ügyvéd Kossuth Lajos utcai házában. Az összejövetel célja az volt, hogy a város zenei életének fellendítése és megszékhelyhez méltó kulturális színvonal elérése érdekében olyan zenepártoló társaságot hozzanak létre, amelynek célja az ifjúság zenei nevelése, színvonalas hangversenyek rendezése, és a későbbiekben a zenei oktatás megszervezése. A Bajai Liszt Ferenc Kör, amelynek megalapítását ezen az összejövetelen határozták el, 1926. augusztus 1-jén alakult meg hivatalosan.¹¹

---

60 krajeár, az egyesület taglétszáma ekkor 119 fő volt. A Bajai Polgári Dalegyesület célja röviden a magyar dal művelése. Kiadásait a Katolikus Legényegylet fedezte, mert közös kasszájuk volt. Az egyesületnek 1928-ban összesen 45 tagja volt.

⁷ Karig Emil (Bazin, 1883 – Baja, 1948. július 9.), nyugalmazott tanítóképző intézeti tanár. Tanítóintézeti tanárképzőt végzett Budapesten. Tanári oklevelet 1905-ben kapott. Pályáját a soproni evangélikus tanítóképzőben, majd a temesvári állami tanítóképzőben kezdte. 1907-ben került Bajára. 1925-ig a bajai tanítóképző zenetanára volt. 1926-ban részt vett a Bajai Liszt Ferenc Kör, 1929-ben a körű zeneiskola létesítésében. 1927. május közepétől 1929. január 31-ig, a Filharmónia című lap szerkesztője. 1929. március 7-től a lap felelős szerkesztője és kiadója volt. Karig Emil a Bajai Liszt Ferenc Kör (BLFK) titkára, ügyvezető igazgatója, intézőbizottságának elnöke volt 1926–1947 között. A kör zeneiskolájának igazgatói tisztét 1929–1941 között látta el. A BLFK zeneiskolájában általános zeneelméletet, szolfézst, zenediktálást, összhangzattant tanított. 1947 áprilisában mondott le ügyvezető igazgatói állásáról. Számos társadalmi és kulturális egyesület tagja, a Bajai Sakk-kör elnöke volt a két világháború között. Helyi és budapesti zenei lapok munkatársaként is tevékenykedett.

⁸ Saád Henrik (Eger, 1861. november 27. – Szentgotthárd, 1943. június 2.), gimnáziumi tanár. 1916-tól ciszterci gimnáziumi tanár, majd igazgató Baján. 1927-ben Egerben lelki igazgató.

⁹ Kun Imre (Baja, 1892. június 27. – Budapest, 1977. október 3.), hangversenyrendező, műkritikus. 1910–1912-ben elvégezte a Budapesti Kereskedelmi Akadémia tanfolyamát. 1912-től a Magyar Országos Központi Takarékpénztár (MOKTÁR) erzsébetvárosi fiókjában dolgozott. 1917–1918-ban a Bajai Hírlap munkatársa, majd főmunkatársa lett, de szerkesztette a Bajai Tükör és a Bajai Expressz című alkalmi kiadású, humoros tartalmú újságokat is. Első koncertjét Baján 1917 októberében rendezte. Szabadliceális előadásorozatot, képkiallítást is rendezett szülővárosában. 1919. szeptember 15-től Budapesten a Scala Hangversenyiroda titkára. Az iroda vidéki hangversenyek rendezésével bízta meg. 1920-ban a Musica Zongorakereskedelmi Rt. Hangversenyirodájának irodavezetője lett. 1921-ben dr. Monaszterly Sándorral közösen megalapította a Koncert Hangversenyirodát, amely 1949-ig működött. Ennek a vállalkozásnak lett az ügyvezető igazgatója. 1926-tól a Bajai Liszt Ferenc Kör tagjaként számos híres művész szereplését tette lehetővé Baján. 1928-tól alapító tagja lett a genfi székhelyű Zenei Versenyrendezők Nemzetközi Szövetségének, sőt a háromtagú elnökségbe is beválasztották. 1949. augusztus végétől egy évig az Állami Hangversenyiroda vezetője. 1951. június 1-jétől 1957. március 30-ig a Magyar Hanglemezyártó Vállalat művészeti titkára volt. Emellett 1956 januárjától szeptemberig még a Liszt Zongoraverseny Irodát is vezette. 1957-től a Magyar Rádió műsorcsere rovatának főállású vezetője lett. Innen ment nyugdíjba, de a zenei osztálynak élete végéig szaktanácsadója maradt.

¹⁰ Bernhart Sándor dr. (Baja, 1889. május 5. – New York, USA, 1984. március 28.), jogász, tisztű főügyész, polgármester. A BLFK elnöki tisztét 1937–1941 között töltötte be. Baja város polgármestere volt 1937. október 9. és 1944. októbere között.

¹¹ GÁL Zoltán, 1986. 13. o., 1989. 6. o.; Rapcsányi Jakab úgy tudja, hogy a Bajai Liszt Ferenc Kört a régi kamarazene-társaság tagjai létesítették azzal a céllal, hogy fővárosi színvonalú hangversenyek rendezésével, zeneiskola létesítésével, sőt egy teljes szimfonikus zenekar szervezésével magas zenei kultúrát teremtsenek Baján. L.: RAPCSÁNYI Jakab, 1934. 273. o.

„Bajai Filharmonikusok” néven 1928-ban új egyesület alakult, amely szimfonikus zenekart létesített. A zenekar Herr György¹² vezetése alatt több nyilvános hangversenyt rendezett, ám anyagi nehézségek miatt 1931-ben beszüntette működését. Hangszereit a Liszt Ferenc Kör zenekarának adta át.¹³

2. A Liszt Ferenc Kör közgyűlési és választmányi ülési jegyzőkönyvei

A körnek megmaradt egy testületi jegyzőkönyve, amely 1926-tól 1943-ig tartalmaz bejegyzéseket a közgyűlesekéről és a választmányi üleésekről időrendben, de nem hiánytalanul. A bejegyzésekből egyértelműen kiderül, hogy jóval több testületi ülés volt, mint amennyinek a jegyzőkönyve belekerült a kötetbe. Az 1937. augusztustól 1941. júniusig tartott valamennyi ülés jegyzőkönyve hiányzik a kötetből. A hiányzó időszakok történéseiről a helyi lapokból, illetve e tanulmány későbbi fejezeteiből informálódhat az érdeklődő, bár teljes képet így sem kap, mivel a korabeli bajai újságok ugyanúgy, mint a kör folyóirat példányai csak nagy hiányokkal maradtak meg. Alább a kötetben lévő valamennyi ülésjegyzőkönyv kivonatát közöljük. Az 1944–1947 közötti időszakból is maradtak meg testületi jegyzőkönyvek és jegyzőkönyvi részletek a Liszt Ferenc Kör iratai között, ezek lényeges részeit is ismertetjük. Az 1941–1942-es évből, amelyből semmilyen testületi jegyzőkönyv nem maradt meg, Karig Emilnek a Bajai Ipartestület eljárásához írott levelét közöljük. (Ez egyben bizonyíték is arra, hogy a kör működése nem szünetelt a jegyzőkönyvek nélküli években.) Karig Emil, aki az egyesület motorja volt – titkára, igazgatója, intézőbizottságának elnöke, zeneiskolájának igazgatója – kétségbeesett taggyűjtési és segítségszerző akcióba kezdett az egyesület érdekében. Ehhez hasonló levelet minden bizonnyal más bajai hatóságok és hivatalok is kaptak az egyesülettől, azok mindenképp, amelyektől valamilyen segítséget lehetett remélni. A levél jól mutatja, hogy milyen nehézségekkel küszködött a kör, és egyben magyarázatot ad arra is, hogy miért tudott 24 küzdelmesnél küzdelmesebb éven át fennmaradni.

Az egyesületi év nem naptári év, hanem színházi évad, vagyis ősztől őszig tart.

1926–1927.

A kör **1926. augusztus 31-én választmányi ülést** tartott. Az ülésen Karig Emil körí titkár bejelentette, hogy az alakuló ülés összes iratait felküldte a Belügyminisztériumhoz. Egyúttal kérvényezte az egyesület számára a vigalmi adó elengedését, hogy bármikor rendezhessen hangversenyt. A kör részére pecsétet rendelt, és Pesten megbízást adott jelvények tervezésére is. Köszönetet mondott a Bajai Újságban a kör érdekeit szolgáló

¹² Herr György (Nagybecskerek, 1883. október 12. – 1960.), zeneszerző, tanár, karnagy. A Bajai Tanítóképző Intézet tanára. 1925-től a Bajai Daloskör énekkarának, majd 1928-tól a Bajai Filharmonikusok zenekarának karnagya.

¹³ RAPCSÁNYI Jakab, 1934. 273–274. o. – Az egyesület célja röviden a komolyzene művelése és terjesztése. Taglétszáma 1928-ban 269 fő volt, az alakuláskor még vagyonnal nem rendelkezett.

sajtóközlemények megjelenéséért. Elmondta, hogy a taggyűjtés nehéz munkáját asszonyok és leányok végezték. Fáradozásuk eredményeképpen a körnek ekkor már 200 tagja volt.

A kör hangversenyrendezésre alkalmas termeket kereső pályázatára két ajánlat érkezett. Az egyik Takács Vilmosé, aki a Nemzeti Szálloda nagytermét díjtanul bocsátaná az egyesület rendelkezésére, a másik Fiedler Józsefé, aki a Központi Szálló hangversenytermének használatáért a jegybevétel 20 százalékát kötötte ki, viszont a ruhatári bevételátengedné a körnek. Az intézőbizottság azt javasolta, hogy a kör a kisebb hangversenyeket és házi estéit a Nemzeti Szállodában rendezze meg, míg a nagyobbakat a Központi Szálló 840 férőhelyes hangversenytermében. Dr. Szabovljevits Dusán¹⁴ alispán, a kör díszelnöke indítványozta, hogy a hangversenyterem kiválasztásáról az intézőbizottság esetről esetre döntsön, amit a választmányi ülés el is fogadott.

A kör 1926. október 2-án megtartandó első hangversenyére az intézőbizottság Dohnányi Ernő¹⁵ zongoraművész meghívását tervezte. Akadályoztatása esetére Hubay Jenő¹⁶ hegedűművészt küldöttség útján kívánta felkérni hangverseny adására. A kör ezen az ülésen határozott a tagsági jegyek bevezetéséről.¹⁷

Tekintve, hogy a városban jó minőségű hangversenyzongora nem állt rendelkezésre, a kör pénzgyűjtést indított a beszerzésére. A gyűjtés eredménye 8 millió 200 ezer korona lett. Az összeget az augusztus 31-i választmányi ülés a Bajai Takarékpénztárban helyeztette el. Karig Emil titkár az ülésen felkérte Alföldy János¹⁸ köri háznagyot, hogy számoljon be a hangversenyzongora vásárlása ügyében folytatott tárgyalásai eredményéről. A háznagy az ajánlott zongorák közül a legmegfelelőbbnek egy Steinway-hangversenyzongorát talált, amelynek az ára 55 millió korona. Indítványozta Antalfy-Zsiross Dezső¹⁹ orgonaművész felkérését a zongora megtekintésére és szakvélemény adására. Felhatalmazást kért a választmánytól a zongora megvásárlására, amit meg is kapott.²⁰

¹⁴ Szabovljevits Dusán, dr. (Nagykikinda, 1877. január 17. – Budapest, 1945.), jogász, alispán. A budapesti egyetemen 1903-ban avatták jogásszá. 1901-ben lépett megyei szolgálatba mint szolgabíró. 1904-ben árvaszéki ülnök, 1905-ben főszolgabíró lett. 1911-ben Bács-Bodrog vármegye főjegyzőjévé választották, és királyi tanácsossá nevezték ki. A szerb uralom alatt egy ideig Zomborban vezette a megye ügyeit, majd Magyarországra jött. 1920-ban ő szervezte meg Bács-Bodrog vármegye közigazgatását. 1921-ben alispánná választották. 1923-ban kormányfőtanácsossá nevezték ki. 1941–1945 között a Bajai Liszt Ferenc Kör elnöke volt. Budapest ostromakor halt meg.

¹⁵ Dohnányi Ernő (Pozsony, 1877. július 27. – New York, USA, 1960. február 9.), zeneszerző, zongoraművész, karmester.

¹⁶ Hubay Jenő; Huber (Budapest, 1858. szeptember 15. – Budapest, 1937. március 12.), hegedűművész, pedagógus, zeneszerző.

¹⁷ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) X. 53. A Bajai Liszt Ferenc Kör iratai (a továbbiakban: X. 53.). Közgyűlési jegyzőkönyv (a továbbiakban: Közgy. jkv.). 1926–1943. 1–5. o.

¹⁸ Alföldy János (?), gabonakereskedő, a FUTURA igazgatója. A BLFK háznagya.

¹⁹ Antalfy-Zsiross Dezső (Nagybecskerek, 1885. július 24. – Monticelli, New York, USA, 1945. április 29.), orgonaművész, tanár.

²⁰ GÁL Zoltán, 1989. 7. o.; BKMÖL X. 53 Közgy. jkv. 1926–1943. 1–5. o.

A kör **1926. október 14-i választmányi ülésén** Karig Emil titkár jelentette, hogy a taggyűjtő hölgyek lelkes és fáradtságos munkájának eredményeképpen a taglétszám 316 főre emelkedett. Munkájukért meleg hangú köszönőlevelet írt a kör nevében. Jelezte, a taggyűjtés még folyik, és remélhető, hogy a taglétszám a jövőben még tovább fog növekedni. Közölte, hogy a megnyitó és a további hangversenyek ügyében tárgyalások folynak dr. Dohnányi Ernővel, dr. Hubay Jenővel, Albertina Ferrarival²¹, Bokor Judittal²² és másokkal.

Dr. Geiringer János gyógyszerész, köri pénztáros előadta, hogy a megnyitó hangversenyt a kör külsőségeiben is ünnepélyes formák között szándékozik megtartani, ezért a Budapesti Filharmóniai Társasággal²³ folytatnak tárgyalásokat. A megnyitó előadást november 8-ára tervezik. Alföldy János háznagy jelentéséből kiderül, hogy a megnyitót megelőző óriási érdeklődésre tekintettel teremügyben az Uránia filmszínház igazgatójával, Szilágyi Györggyel folynak tárgyalások. Az igazgató áldozatkészen, csak a költségek megtérítését kérve ajánlotta fel a termet. Mivel a filmszínház befogadóképessége 720 fő, a megnyitóra előirányzott költségek pedig 20 millió koronát tesznek ki, a háznagy szerint a tagoknak 20 és 30 000, diákoknak 10 000, nem tagoknak 50 000 koronás belépőjegyet kellene árusítani. A választmány támogatta a javaslatát.

Az ülésen dr. Geiringer János javasolta egy zenei kulturális lap indítását, amely a hangversenyek alkalmából jelenne meg, és megítélése szerint nevelő és lelkesítő hatást lehetne vele elérni. Dr. Alföldy József²⁴ azt kérte, hogy az intenzív zenekultúra fejlesztésére tervezett házi esteket már novemberben rendezze meg a kör.²⁵

A kör **1927. január 9-én tartott választmányi ülésén** Karig Emil titkár és intézőbizottsági elnök azzal kezdte a beszámolóját, hogy a november 15-i megnyitó hangverseny a december 4-i Koncz János–Kósa György²⁶ hangversennyel együtt óriási erkölcsi sikert aratott, és a közönség legnagyobb elismerését, sőt lelkesedését váltotta ki. Jelentette, hogy a taglétszám már meghaladta a 400 főt, jóllehet a már

²¹ Ferrari, Albertina (eredeti neve: Alberta Lovrić) (Zára/Zadar, Horvátország, 1900 – Milánó, 1986), olasz hegedűművésznő. Hubay Jenő tanítványa. 1932-ben alapítója a Trio di Milano-nak.

²² Bokor Judit (?), magyar gordonkaművésznő.

²³ Budapesti Filharmóniai Társaság: 1853-ban a pesti Nemzeti Színház zenekarának tagjaiból együttes alakult, hogy filharmóniai hangversenyeket rendezzen. Ez volt Budapest első szimfonikus zenekara. Alapítója s egyben első elnökkarnagya Erkel Ferenc (1853–1870) volt. Legjelentősebb további vezető karnagyai: Richter J. (1871–1875), Erkel S. (1875–1895), Kerner I. (1895–1919), Dohnányi E. (1919–1944). Dirigensei közé tartozott számos külföldi vendégkarnagy is, köztük pl. O. Klemperer, L. Gardelli. A társaság zenekara 1884-től a Magyar Királyi Operaház (1945-től Magyar Állami Operaház), 1951-től az Erkel Színház állandó zenekaraként működött. Az egyesület neve átszervezés miatt 1886-tól „Magyar Királyi Operaház zenekari tagjaiból alakult Budapesti Filharmóniai Társaság”-ra változott, az 1950-es évektől pedig „A Magyar Állami Operaház tagjaiból alakult Budapesti Filharmóniai Társaság”-ra módosult. Az egyesület 1953-ban még működött.

²⁴ Alföldy József dr. (?), orvos. A Bajai Közkórház tüdőbeteg osztályának osztályvezető főorvosa 1927–1942 között.

²⁵ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 6–9. o.

²⁶ Koncz János (Szombathely, 1904. november 25. – Budapest, 1937. január 5.), hegedűművész, tanár. Hubay Jenő tanítványa. Kósa György (Budapest, 1897. április 24. – Budapest, 1984. augusztus 16.), zeneszerző, zongoraművész, egyetemi tanár.

felvett tagok közül néhányan lemondtak tagságukról. A vidéki taggyűjtő akció eredményeként szép számmal vannak vidéki jelentkezők, és számuk remélhetőleg a jövőben nőni fog. Elmondta, hogy a kör neve ismert a különböző hangversenyirodák előtt, amelyek sűrűn keresik ajánlataikkal. Indítványozta zenei szaklap előfizetését, és a tagok felhívását folyóiratok, zenei könyvek, hangjegyek (kották) adományozására, zenei könyvtár megalapozása céljából. Köszönetet mondott a kör nevében az 1926. december 20-i első házi est szereplőinek, köztük Saád Henrik ciszterci gimnáziumi igazgatónak és Recska Ilona²⁷ zenetanárnőnek, valamint a vonósötös tagjainak – dr. Bernhart Sándornak, dr. Alföldy Józsefnek, Karig Emilnek, Kiss Á. Józsefnek és dr. Bajai Ernő vegyész mérnöknek – szíves közreműködésükért.

Beszámolt arról, hogy az intézőbizottság a 1927. január 13-ára tervezett hangverseny előkészítésével foglalkozik, amelyre Szatmári Tibor²⁸ neves zongoraművészt hívta meg. Kidolgozta a január 27-én megtartandó házi est műsorát is, amelynek sikerét dr. Tordai Ányos²⁹ ciszteri gimnáziumi igazgató, dr. Legány Dezsőné zenetanár és a kör vonósnégyesének szereplése előre biztosítja.

A kör pénztárosa, dr. Geiringer János jelentette a választmányi ülésnek, hogy a tagdíjak beszedése folyik, az éves tagdíjak 65%-a már együtt van. Kitért arra, hogy az első két hangverseny jövedelme nem fedezte a kiadásokat, amit megítélése szerint az alacsony helyárak okoztak. A megnyitó hangverseny 13,5 millió, a Koncz–Kósa hangverseny pedig 3,5 millió korona bevételt hozott a 20 milliós kiadás mellett. Ennek ellenére a kör anyagi helyzete kedvezőnek mondható, mert a magas taglétszám állandó jövedelmet biztosít a körnek.

Alföldy János háznagy ugyanezen a választmányi ülésen jelentette be a kör Steinway-zongorájának megérkezését. A Nemzeti Szálló hangversenytermében helyeztette el, megóvására posztótakarót és faburkot készíttetett. A hangversenyek és házi estek rendezéséhez a kereskedelmi iskolai növendékek segítségét kérte, amit az iskola igazgatója készséggel meg is adott.

A választmányi ülés az intézőbizottság javaslatának figyelembevételével dr. Tordai Ányos ciszterci gimnáziumi igazgatót, Recska Ilona zongoratanárnőt és Vass Margit³⁰ operaénekesnőt választotta meg a lemondások folytán megüresedett három választmányi helyre.

²⁷ Recska Ilona (?), zongoraművész, zenetanár. 1926. szeptember 1-jén Sente Pál országos szakfelügyelő 192/1926. III. a. számú zeneiskolai engedélyével magán zeneiskolát nyitott Baján. 1929-ben 24 növendékét az akkor megnyíló BLFK zeneiskolájába vitte be. 1929–1932-ben a BLFK zeneiskolájának zongoratanára. 1932–1941 között – korábbi engedélye alapján – ismét magán zeneiskolát működtetett. 1941-ben a város vezetőségének meghívására 82 növendékével (70 zongora, 12 hegedűszakos) együtt belépett a városi zeneiskolába. 1945. szeptember 1-jén megbízást kapott a városi zeneiskola vezetésére. Ezt a tisztséget 1960. október 1-jéig, nyugdíjba vonulásáig töltötte be.

²⁸ Szatmári Tibor (Budapest, 1894. szeptember 23. – Budapest, 1942. november 12.), zongoraművész.

²⁹ Tordai Ányos Gyula, dr., menyő; 1898-ig Tolvay (Hejőcsaba, 1879. augusztus 3. – Baja, 1938. január 17.), gimnáziumi tanár. 1909-től Baján tanár (1913-ig). 1924. augusztus 1-jétől Baján a ciszterci gimnázium igazgatója és házfőnök.

³⁰ Vass Margit (Baja, 1884. június 9. – ?), operaénekesnő (szoprán).

Az intézőbizottság indítványozta az alapszabályok³¹ módosítását és igazgatói állás szervezését. Az állás betöltésére, titkári tisztségének fenntartása mellett, Karig Emil jelölte a kör létrehozásában kifejtett önfeláldozó munkájáért, a zenei nevelés terén elért eredményeiért, kiváló érdemeiért, magas zenei képzettségéért. Mindezek biztosítani fogják, hogy a kör nemes kulturális céljának megfelelően Liszt Ferenc³² emlékéhez méltóan fog működni. A választmányi ülés elfogadta az intézőbizottság javaslatait, amelyeket a kör 1927. január 23-án tartott rendkívüli közgyűlése is megerősített.³³

1927. január 23-án a Liszt Ferenc Kör első **rendkívüli közgyűlését** tartotta a városháza kis tanácstermében. Ezen Alföldy János, dr. Bernhart Sándor és dr. Geiringer János a tagok számának rohamos emelkedésére hivatkozva indítványozta a választmányi tagok létszámának emelését. Megválasztásra ajánlották Faragó János tanfelügyelőt kiváló érdemeiért, özv. Lovagi Dezsőné a taggyűjtés terén kifejtett munkájáért, valamint dr. Fülep Lajost, mint országos hírű író és esztétát. A rendkívüli közgyűlés az indítványt elfogadta, a jelölteket egyhangúlag megválasztotta.

Dr. Geiringer János javasolta dr. Hubay Jenőnek, a Magyar Országos Zeneművészeti Főiskola igazgatójának, főrendiházi tagnak a kör dísztagjává választását. A rendkívüli közgyűlés az indítványt magáévá tette, és elhatározta, hogy nevezettnek a kör dísztagjává történt választását ünnepélyes keretek közt fogja a tudomására hozni.

Éber Sándor³⁴ festőművész felhívta a kör figyelmét a Nemzeti Szalon 1927. február 2-án megnyíló képzőművészeti kiállítására. Kérte a kör tagjait, hogy úgy erkölcsi, mint anyagi tekintetben, tehetségükhöz mértén támogassák azt.³⁵

Karig Emil igazgató a kör **1927. március 14-i választmányi ülésén** bejelentette, hogy a rendkívüli közgyűlés által módosított alapszabályokat a Belügyminisztérium jóváhagyta.

---

³¹ A Bajai Liszt Ferenc Kör alapszabálya nem maradt fent, hasonlóképpen a későbbi módosított változata sem. Így annak tartalmi vonatkozásai nem ismeretesek, ezért nem is ismertethetők. Mégis annyit lehet tudni róla, hogy első alapszabályát, amelyet a rendkívüli közgyűlés módosított, a Belügyminisztérium 1927-ben hagyta jóvá. Újabb alapszabály-módosításra 1931. év végén került sor. Ezt az egyesület az előírásnak megfelelően küldte fel jóváhagyásra a Belügyminisztériumba. A jóváhagyott alapszabály, benne a katonatisztek felvételére vonatkozó új ponttal, 1932 végén érkezett vissza Bajára a körhöz. A BLFK országos ismertségét és elismertségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy alapszabályát 1935-ben Pécs és Nagykanizsa, 1936-ban pedig Kaposvár kérte el tanulmányozásra.

³² Liszt Ferenc (Franz Liszt) (Doborján, Raiding, Ausztria, 1811. október 22. – Bayreuth, Németország, 1886. július 31.), zeneszerző, zongoraművész.

³³ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 10–15. o. és 17–20. o.

³⁴ Éber Sándor id., 1894-ig Eberl (Ráckeresztúr, 1878. június 6. – Baja, 1947. december 14.), festőművész, rajztanár. A Nemzeti Szalon nagydíját 1930-ban kapta meg.

³⁵ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 17–20. o.

Ezt követően közölte, hogy a legközelebbi hangversenyre sikerült megnyernie dr. Hubay Jenő hegedűművészt, majd ismertette az intézőbizottságnak a művész ünnepélyes fogadására vonatkozó javaslatát:

- 1) Az állomáson a Liszt Ferenc Kör és a városi tanács tagjai fogadják a művészt, a polgármester üdvözlőbeszédet mond.
- 2) A kör a Nemzeti Szálló éttermében uzsonnát rendez.
- 3) A városháza erkélye előtt szerenád³⁶ ad a Dalárda, a Bajai Daloskör, a tanítóképző énekkara és a Polgári Daloskör.
- 4) Amler Antal, a tanítóképző intézet igazgatója a város nevében köszönti a művészt.

Indítványozta, hogy a művész magas korára való tekintettel a hangverseny fél 8 órakor kezdődjön. Ezután ismertette a hangverseny műsorának tervét:

- 1) Saád Henrik ciszterci gimnáziumi igazgató, a kör díszelnőke ünnepi beszéd keretében átnyújtja a dísztagsági oklevelet, amelyet Zsombory József³⁷ iparművész készített.
- 2) Dr. Vojnich Ferenc polgármester leánya néhány meleg szó kíséretében babérkoszorút nyújt át.
- 3) Hubay Jenő egyik kísérője bevezetőt tart, amely után
- 4) kezdetét veszi a hangverseny.

Az intézőbizottság a helyáramokra vonatkozóan indítványozta, hogy a kör tagjainak a legdrágább hely 3 pengő, a legolcsóbb 2 pengő legyen. A nem tagok részére 2, 3 és 4 pengős jegyeket árusítsanak. A művész a hangverseny tiszta jövedelmét felajánlotta a Liszt Ferenc Körnek, összegét a kör Hubay-hangszeralapjába szánják. A kivételes alkalomra rendezőbizottság alakult, amelynek feladata a művész fogadásán és a hangversenyrendezésen túl kiterjedt a hangverseny propagálására is.³⁸

A Nemzeti Szálló nagytermében dr. Bajai Ernő elnök az **1927. augusztus 9-én** tartott **választmányi ülésen** meleg szavakkal emlékezett meg az Egerbe távozott Saád Henrik ciszterci gimnáziumi igazgatóról, a kör díszelnőkéről. Kérte, hogy a kör megalakulásában és továbbfejlesztésében kifejtett fáradhatatlan és önzetlen tevékenységéért, kiváló érdemeiért jegyzőkönyvi köszönetet mondjon az egyesület. Felidézte, hogy Saád Henrik júniusban, a közkórházban hangulatos zenedélutánt rendezett, búcsúelőadását pedig június 26-án házi est keretében tartotta meg. Itt a Liszt Ferenc Kör nevében Karig Emil igazgató meghatott szavakkal búcsúzott tőle. A közönség nevében Böröc Pirike tette meg ugyanezt. Tóth Zoltán szerzeménye és zongorajátéka, Vojnich Márta szavalata és dr. Monasterly Sándor éneke dr. Kún Ármin zongorakíséretével méltó keretet adott az ünnepeléshez.

---

³⁶ Szerenád (ol.–fra.): 1) éjjelizene 2) szórakoztató, könnyed, több tételes zenei mű kisebb zenekarra vagy énekegyüttesre.

³⁷ Zsombory József, vitéz (?), iparművész-díszlettervező, szcenikai vezető. 1931–1933-ban a szegedi színházban, 1937–1939-ben a budapesti Nemzeti Színházban díszleteket tervezett. 1942–1943-ban szcenikai vezető.

³⁸ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 21–24. o.

Ezt követően Karig Emil mint intézőbizottsági elnök számolt be a legutóbbi választmányi ülés óta eltelt időben megtartott nyilvános hangversenyekről, amelyeken a magyar zeneművészet kimagasló alakjai működtek közre. Az április 4-i, Hubay Jenő és Kósa György által adott hegedűest, az április 26–27-én tartott egyházi hangverseny, a május 27-i Dohnányi Ernő-zongoraest és a június 2-án, Balázs Árpád³⁹ által adott magyar nótáest egyaránt igen nagy erkölcsi és anyagi sikerrel zárult. Az augusztus 9-i házi esten Szilágyi János tanár felolvasása és Böröc Irénke szavalata után Hauser Richárd zongoraművész lépett fel, és gyönyörű zongorajátékával, érdekesen összeállított műsorával, magával ragadta a zeneértő közönséget.

A kör vezetősége kijelentette, hogy az elkövetkező hangversenyszezont az eddigiek szellemében kívánja megrendezni. Az október 3-i ünnepélyes megnyitóra a Filharmonikusok 40 tagú társaságának szereplését tervezik. Kiváló művészekről számos ajánlat érkezett, ami biztosítani fogja a következő szezon sikerét. Az intézőbizottság a helyáratat a korábbinál alacsonyabb összegben indítványozta megállapítani. Dr. Bajai Ernő elnök elismerését fejezte ki az intézőbizottság munkájáért, és javasolta, hogy a jövőben tagok számára az intézőbizottság állapítsa meg a helyáratat. A nem kör-i tagok számára 100%-os emelést tartott kívánatosnak.

Karig Emil igazgató örömmel jelentette, hogy a kör tagjainak száma 490, és ez a szám az újabb taggyűjtési akció következtében tovább emelkedhet. Kiemelte, hogy Latinovits János⁴⁰ földbirtokos alapító tagként belépett a körbe. Bejelentette: kérvényt nyújtott be a városhoz azért, hogy a kör bármikor rendezhessen hangversenyt, mert így a művészeket biztos időpontra, egész évre előre le lehetne szerződteni. Indítványozta szaklapok, így a Zenei Szemle⁴¹, A Zene⁴² és a Literatura⁴³, valamint bajai újságok előfizetését. Elmondta, hogy a Bácskai Élet cserépéldányokat küld a Filharmónia-példányokért.

Beszámolt arról, hogy a kör a tanulóifjúság zenei műveltségének fejlesztésére jutalomkönyveket osztott szét, mégpedig 11 Beethoven⁴⁴-életrajzot, amelyek közül kettőt a gimnázium, kettőt a fiúkereskedelmi, kettőt a leánykereskedelmi, kettőt a tanítóképző, egyet a városi polgári, egyet a zárdai polgári és egyet az izraelita polgári iskola kapott.

³⁹ Balázs Árpád (Kolozsvár, 1874. november 16. – Budapest, 1941. március 23.), dalköltő, nótaszerző.

⁴⁰ Latinovits János dr. (?), földbirtokos. A BLFK 1942–1943. évi tagnévsora szerint nyugalmazott főispán.

⁴¹ Zenei Szemle: magyar zenei folyóirat. 1917-ben indult. Főszerkesztője: Járosy Dezső (Temesvár). Szerkesztette: 1926–1928 között Major Ervin (főmunkatársak: Tóth Aladár, Szabolcsi Bence), 1929-ben Szabolcsi Bence (főmunkatárs: Tóth Aladár).

⁴² A Zene: 1909–1944 között megjelent zeneművészeti folyóirat. Szerkeszti: Sereghy Elemér és Luria Artúr (1928-ig), Siklós Albert (1928–1938), Horusitzky Zoltán (1938–1944).

⁴³ Literatura: Supka Géza folyóirata 1926–1938 között. A baloldali polgárság szemléletének jegyében ismertette az itthoni és külföldön megjelenő irodalmi vonatkozású munkákat.

⁴⁴ Beethoven, Ludwig van (Bonn, 1770. december 16. – Bécs, 1827. március 26.), német zeneszerző.

Javasolta a körnek a Rothermere-akcióba⁴⁵ való bekapcsolódást, majd előterjesztette Kiss Á. Józsefnek a Bajai Daloskör és a Polgári Daloskör nevében tett szóbeli kérelmét. A két daloskör a Dalárda részére a Hubay-hangverseny jövedelméből kért hozzájárulást a szegedi dalosversenyen felmerülő költségeihez. A választmány több hozzászólás után úgy határozott, hogy abból a pénzből nem adhat támogatást, mert abból a mester hozzájárulásával Hubay-hangszeralap létesült, és azt más célra fordítani nem lehet. Mivel azonban a kör kitűzött céljai közé tartozik a társ Egyesületek erkölcsi és anyagi támogatása, Haeckenshoffer Lázár indítványára 40–40 pengőt megszavaztak a két daloskörnek abban a reményben, hogy eredményesen fognak szerepelni.

Dr. Geiringer János pénztáros a választmányi ülésen beszámolt arról, hogy Grauaug Antónia⁴⁶ növendékhangversenyének tiszta jövedelméből a kör 80 pengős alapot létesített a szegény sorsú növendékek segélyezésére.

Haekenshoffer Lázár könyvtáros köri könyvtára ekkor még csak 4 kötetből állt.

Karig Emil igazgató indítványozta, hogy Baja város képviselőjét, dr. Walko Lajos⁴⁷ külügyminisztert és a város felsőházi követét, dr. Schober Bélát⁴⁸, a Nemzeti Bank elnökét válassza a közgyűlés a kör védnökévé.⁴⁹

A kör az évi **rendes közgyűlést 1927. augusztus 28-án** tartotta a városháza kis tanácstermében. Az ülésen Karig Emil igazgató ismertette a kör megalakulásának és első évi működésének történetét. Az elért eredmények közül kiemelte a Steinway-hangverseny-zongora beszerzését és a város zenei életének fellendülését. Beszámolt a nyilvános hangversenyekről, amelyeken a zeneművészet legkimagaslóbb alakjai

⁴⁵ A magyar–olasz barátsági szerződés aláírására 1927. április 5-én került sor. Ezt követően Magyarországon megindult a nyílt revíziós propaganda, amelyet nagymértékben elősegített az ún. Rothermere-akció. Lord Rothermere 1927. június 21-én cikket közölt a Daily Mailben a magyar revíziós törekvések támogatására. Az angol kormány nem nézte jó szemmel Rothermere tevékenységét, és elhatárolta magát tőle. Joseph Austen Chamberlain angol külügyminiszter 1927. decemberében közölte Bethlen István magyar miniszterelnökkel, hogy a Rothermere-akciót „*károsnak tartja, mert irritációt visz az amúgy is izgatott európai helyzetbe, anélkül, hogy praktikus következményekhez vezetne.*” Rothermere kezdeményezésére alakult meg a Magyar Revíziós Liga, amelynek elnökévé Herczeg Ferencet választották. 1928. elejére Bethlen István miniszterelnök elérkezettnek látta az időt, hogy szakítson az addigi külpolitikai vonalvezetésével, és nyíltan követelni kezdte a trianoni határok revízióját. A Rothermere-akció egyik fő magyarországi propagátora Nagy Emil, a Bethlen-kormány korábbi igazságügy-minisztere volt.

⁴⁶ Grauaug Antónia, 1929-től Ernstné (?), zongoratanár. A bécsi Állami Zenekonzervatóriumban államvizsgázott. 1929. szeptember 1-jétől 1939-ig a BLFK zeneiskolájában zongoratanárként működött. 1928-ban Grauaug-alapot hozott létre. 1939-ben a zsidótörvény miatt kivált a zeneiskolából, és izraelita növendékeit is vitte magával.

⁴⁷ Walko Lajos (Budapest, 1880. október 30. – Visegrád, 1954. január 10.), politikus, pénzügyi szakember. Bethlen István gr. kormányában 1922. június 16–október 15. között kereskedelemügyi miniszter, 1924. február 20–március 25. között pénzügyminiszter, 1925. március 5–1930. december 9. között külügyminiszter volt. 1931. augusztus 24–1932. október 1. között Bethlen, majd Károlyi Gyula gr. kormányában ismét külügyminiszter. 1938–1944-ben a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnöke.

⁴⁸ Schöber Béla, galgóczi; Schober (Pest, 1867. március 1. – Budapest, 1946. február 14.), pénzügyi szakember. 1921-től pénzügyminisztériumi államtitkár. 1924-től a Magyar Nemzeti Bank vezérigazgatója, 1935–1945-ben az Angol–Magyar Bank Rt. elnöke volt.

⁴⁹ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 25–32. o.; Az egyleti jutalomkönyvekről I. még: GÁL Zoltán, 1989. 8. o.

működtek közre, így a budapesti filharmonikusok zenekara Fleischer Antallal⁵⁰ és Melles Bélával⁵¹, Koncz János–Kósa György, Szatmári Tibor, Basilides Mária⁵², Albertina Ferrari, Keéri Szántó Imre, dr. Hubay Jenő, dr. Dohnányi Ernő és Balázs Árpád. Felsorolta a házi zeneestélyeket, amelyeknek önzetlen közreműködői szintén nagyban hozzájárultak a zene népszerűsítéséhez. Köszönetet mondott mindazoknak, akik a kört pártolták, és a hatóságoknak, amelyek a kör megalakulását és működését támogatták.

A közgyűlés hozzájárult a Zenei Szemle, A Zene és a Literatura című szaklapok, továbbá bajai újságok megrendeléséhez. A választmány javaslatára dr. Walko Lajos külügyminisztert, valamint a város felsőházi követét, dr. Schober Bélát, a Nemzeti Bank elnökét a kör védnökévé választotta. Rothermere lordnak üdvözlő levelet küldött a közgyűlés. Alföldy János indítványára a közgyűlés a Bajai Daloskörnek és a Bajai Polgári Dalegyesületnek a szegedi dalosversenyen való sikeres szereplésért üdvözlő levelet küldött.

A közgyűlés is foglalkozott Saád Henrik köri díszelnöknek Egerbe történt távozásával, amely fájdalmasan érintette az egyesületet. A kör megalakulásában és továbbfejlesztésében kifejtett odaadó, lelkes munkájáért, önzetlen fáradozásáért a közgyűlés jegyzőkönyvi köszönetet mondott.⁵³

1927–1928.

Karig Emil igazgató a városháza kis tanácstermében **1928. március 18-án** tartott **választmányi ülésen** számolt be az első félév hangversenyeiről, amelyek közül a legkimagaslóbb művészi élményt a Budapesti Filharmonikusok zenekarának szereplése nyújtotta, Dohnányi Ernővel az élén. A szezonnyitó hangversenynek a szokottnál is ünnepélyesebb jelleget Dohnányi 30 éves karnagyi jubileuma és 50. születésnapja adott. A többi hangverseny is sikeres volt, így az 1927. novemberi Koncz János–Hodula István⁵⁴ est, a decemberi Basilides Mária–Kósa György dalest, az 1928. januári Kerpely Jenő⁵⁵–Laurisin Miklós⁵⁶–Kósa György hangverseny, Jeanne-Marie Darré⁵⁷ februári zongoraestje, a Melles-vonósnégyes⁵⁸ kamaraestje Kósa György

⁵⁰ Fleischer Antal (Makó, 1889. május 30. – Budapest, 1945. október 30.), karmester.

⁵¹ Melles Béla (Baja, 1891. június 26. – Budapest, 1939. február 4.), hegedűművész.

⁵² Basilides Mária, Péterfi Istvánné (Jolsva, Gömör-Kishont vm., 1886. november 11. – Budapest, 1946. szeptember 26.), operaénekesnő (alt).

⁵³ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 34–38. o.

⁵⁴ Hodula István, perbáli (Budapest, 1897 – Budapest, 1935. április 11.), zeneszerző, zongoraművész.

⁵⁵ Kerpely Jenő (Budapest, 1885. december 1. – Los Angeles, USA, 1954. december 3.), magyar gondnokművész, tanár. A Waldbauer-Kerpely vonósnégyes csellistája.

⁵⁶ Laurisin Miklós (Kalocsa, 1899. augusztus 21. – Budapest, 1949. november 6.), zongoraművész, zeneszerző.

⁵⁷ Darré, Jeanne-Marie (Givet, Franciaország, 1905 – Port Marly, Franciaország, 1999. január 26.), francia zongoraművésznő.

⁵⁸ A Melles Vonósnégyes Társaság tagjai voltak: Melles Béla, Banda Márton, Gáti István és Scholcz János. A vonósnégyest Melles Béla 1922-ben alakította, és azzal Milánóban (1926), Frankfurtban, Londonban, Bécsben (1928) és Salzburgban (1929) hangversenyzett.

közreműködésével, továbbá a márciusi Relle Gabriella⁵⁹–Gertler Endre⁶⁰–Kósa György által adott hangverseny. Valamennyi telt házat vonzott, és a legmagasabb művészi igényű közönséget is kielégítette. A hangversenyek növekvő látogatottságához a magas művészi színvonal mellett az alacsony, 1 és 1 pengő 50 filléres jegyárak is hozzájárultak. Az egyesület taglétszáma ekkorra már 578-ra növekedett. Az előre lefoglalt helyek nagy száma miatt a vezetőség a jövőre bérletrendszer bevezetését tervezte.

Az eredmények felsorolása után Karig Emil igazgató rátért a második félévre tervezett rendezvények ismertetésére. Igen nagy fontosságot tulajdonított a Molnár Antal⁶¹ és Kósa György közreműködésével folyó rendszeres zenetörténeti előadásoknak. Kimagasló zenei eseménynek ítélte a húsvét másnapján megtartandó Bartók-zongoraestet. Ezekon kívül egy templomi hangverseny, egy ifjúsági hangverseny és egy magyarnóta-est megtartását tervezte az intézőbizottság.

Az igazgató bejelentette, hogy a kör a várostól az 1928. évre 300 pengő szubvenciót kap, a kultuszminisztérium pedig 100 pengő államsegélyt folyósít a körnek. A pénzügyminisztériumban sikerült elérni a forgalmi adó elengedését. Ezt követően a kör pénztáros jelentette, hogy már az év elején kifizette az egyesület összes adósságát, az év folyamán befolyt tagdíjakból pedig pótolni tudta a hangversenyek deficitjét. Az alacsony helyárak miatt minden hangverseny legalább 200 pengő ráfizetéssel végződött, az egyetlen kivétel Jeanne Marie Darré zongoraestje volt. A tagdíjak 60%-a már befolyt, 2700 pengő értékben. Grauaug Antónia 40 pengős adománnyal növelte a Grauaug-alapot.

Dr. Alföldy József sajnálattal állapította meg, hogy a házi estek rendezése, amely a kör egyik legfontosabb feladata, igen nagy gondot okoz az intézőbizottságnak, és sokszor minden ilyen irányú kísérlete áthidalhatatlan akadályba ütközik. Ennek fő okát a bajai muzsikások nyilvános szerepléstől való idegenkedésében látta. Ezért intenzívebb összejövetelek rendezését indítványozta, hogy a kör zenét művelő tagjainak alkalmuk nyíljon az aktív muzsikálásra, és erősödjön a kör tagjaiban az összetartozás tudata, amely biztosítaná a zenei élet fellendülését.

Schmidt Béla ehhez kapcsolódva nehezményezte, hogy megalakulhatott a Bajai Filharmóniai Társaság. Kívánatosnak tartaná a bajai zenei élet kettészakadásának megszüntetését, ezért egy háromtagú bizottság kiküldését javasolta a Filharmóniai Társaság ugyanilyen létszámú bizottságával folytatandó tárgyalásra. Dr. Bajai Ernő kör elnök kijelentette, hogy a Liszt Ferenc Kör minden zenei szerveződést örömmel fogad és pártfogol, amit ő a Filharmóniai Társaság első hangversenyén a személyes megjelenésével is igyekezett hangsúlyozni. Azt javasolta, hogy a Filharmóniai Társasággal való tárgyalást a választmány bízza a Schmidt Bélával és Bernhart Sándorral kiegészített intézőbizottságra.⁶²

⁵⁹ Relle Gabriella (Budapest, 1902. október 12. – Budapest, 1975. március 9.), operaénekesnő (drámai szoprán).

⁶⁰ Gertler Endre (André Gertler) (Budapest, 1907. július 26. – Brüsszel, 1998. július 23.), magyar származású belga hegedűművész, tanár.

⁶¹ Molnár Antal (Budapest, 1890. január 7. – Budapest, 1983. december 7.), zenetörténész, zeneszerző, tanár, brácsaművész. A Waldbauer-kvartett tagja.

⁶² BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 39–44. o.

A Nemzeti Szálló kistermében került sor a Liszt Ferenc Kör **1928. augusztus 29-i választmányi ülésének** megtartására. Az ülésen Karig Emil igazgató ismertette az intézőbizottság második félévi rendezvényekről szóló jelentését. Eszerint a március 25-én és április 19-én megtartott második zenetörténeti előadás, Molnár Antal és Kósa György szereplésével igen nagyszámú, hálás és értő közönséget vonzott, amely lelkesedéssel fogadta a hírt, amely szerint a kör az előadásokat a jövő évben folytatni fogja. A második félév legkimagaslóbb művészi élménye az április 9-én tartott Bartók-zongoraest⁶³ volt. Szép számú közönség hallgatta végig a május 9-i egyházi hangversenyt is. Május 21-én Molnár Imre⁶⁴ tartotta meg magyarnóta-estjét Hir Sári⁶⁵ zongoraművésznő közreműködésével.

Az igazgató beszámolt arról, hogy dr. Walko Lajos külügyminisztert, Baja város képviselőjét itt-tartózkodása alkalmával felkérte a kör védnökének, aki a felkérés elfogadta. Bejelentette, hogy az állami szubvenció felemelése ügyében kérvényt adott be. Elmondta, hogy a kör a bajai iskoláknak 32 db zenei tárgyú jutalomkönyvet adományozott az ifjúság zenei műveltségének fejlesztésére. Kérte a választmány hozzájárulását ahhoz, hogy megrendelhesse a Pesti Naplót⁶⁶, mivel ez a napilap hozza a legrészletesebb zenei kritikákat.

Dr. Geiringer János pénztáros jelentette, hogy a tagdíjak legnagyobb része már befolyt, a kör készpénzállománya 1000 pengő, beleértve a Hubay- és Grauaug-alapot is, és az alapok fenntartása mellett is aktív a kör pénzügyi helyzete.

Karig igazgató ezt követően tájékoztatta a jelenlévőket arról, hogy sikertelenül végződtek a Bajai Filharmóniai Társasággal az együttműködésre vonatkozó tárgyalások. Emiatt a körnek a saját erejéből kell zenekart és dalárdát szervezni. Ezért növelni kell a bevételeket, tartaléktöke gyűjtésére kell törekedni. Az intézőbizottság javasolta a helyárak felemelését 1 pengő 50 fillérről 2 pengőre, a nagy költségű hangversenyek esetében pedig ennél is többre. Dr. Alföldy József ellenezte a helyárak felemelését, mivel szerinte ez által a kör elvesztené azt az erkölcsi előnyt, amit az olcsó hangversenyek rendezésével szerzett. Indítványozta az 1 pengő 50 filléres helyárak megtartását. Dr. Geiringer János pénztáros aggódott az alacsony helyár miatt, mert veszélyezteti azt a művészeti nívót, amelyet a kör mindig szem előtt tartott. Dr. Bajai Ernő az olcsó jegyekben olyan propagandaeszközt látott, amely még nélkülözhetetlen a kör számára. A választmány úgy határozott, hogy a hangversenyek felét a megszokott

⁶³ A Bartók-zongoraest műsorán a régi olasz szerzők mellett Mozart c-moll fantázia, Beethoven Op. 10. F-dúr szonáta, Kodály: Sír felirat, Allegro molto az Op. 3-ból, Chopin: cisz-moll nocturne, Bartók Béla: Medvetánc, 2. burleszk (Kicsit ázottan), Este a székeleyknél, 1. román tánc, 15 magyar parasztdal 6–14. számú. szerepelt.

⁶⁴ Molnár Imre dr. (Péterréve, 1888. október 28. – Budapest, 1977. november 25.), zenei író, dalénekes, énekpedagógus.

⁶⁵ Hir Sári; Hirsch (dr. Molnár Imréné) (Budapest, 1896. január 14. – Budapest, 1978. január 30.), zongoraművész, pedagógus.

⁶⁶ Pesti Napló politikai napilap 1850–1939 között. A lap a két világháború közt az irodalom jelentős fóruma volt. A lap zenei kritikáit illetően meg kell említeni Tóth Aladár (Székesfehérvár, 1898. február 4. – Budapest, 1968. október 18.) zenetörténész, zenekritikus, színházigazgató nevét, aki 1926–1929-ben a Zenei Szemle főmunkatársa, 1929–1939 között a Pesti Napló és a Nyugat kritikusa volt.

alacsony helyárrakkal fogja megrendezni a kör. A drágább hangversenyek esetében a jegyárakat az intézőbizottság esetről estre fogja meghatározni, mégpedig a költségek arányában.

A vita után az intézőbizottság jövő évi hangversenyekre vonatkozó terveinek ismertetése következett. A nyitó hangverseny a budapesti Mozart Egyesület⁶⁷ zenekarának hangversenye lesz Weisz Margit⁶⁸ zongoraművésznő és egy operaénekesnő közreműködésével. Novemberben Schubert⁶⁹ halálának 100. évfordulójára a Schubert-estet Basilides Mária, esetleg a kamarazene-társaság részvételével tervezték. Cél, hogy a kör minden alkalommal magas művészi élvezetben részesítse az immár fejlett zenei érzékkel bíró közönséget.⁷⁰

A Liszt Ferenc Kör a Nemzeti Szálló kistermében **1928. szeptember 19-én** rövid **választmányi ülést** tartott. Ezen Karig Emil igazgató, intézőbizottsági elnök jelentette, hogy az intézőbizottság a választmány kiegészítésére Bernáth Andrást, a Hitelbank igazgatóját, Legány Dezsőt⁷¹, a kereskedelmi iskola igazgatóját, továbbá Scherer Rezsőné ajánlja. Alelnöknek dr. Fehérváry Dezső királyi közjegyzőt jelöli. Egyúttal indítványozta Alföldy Jánosnak titkárrá történő választását, a megüresedett háznagyi állásra Kovács Antal tanárt javasolta. A választmány az intézőbizottság javaslatát elfogadta, és annak közgyűlés elé terjesztését határozta el.⁷²

A **rendes évi közgyűlés** megtartására **1928. szeptember 23-án** a városháza dísztermében került sor. Ezen dr. Szabovljevits Dusán díszelnök arról beszélt, hogy milyen jelentős szerepe van a magas kultúrának a szebb magyar jövő elérésében, és lelkes szavakkal méltatta a Liszt Ferenc Kör kulturális jelentőségét. Szerinte az egyesület olyan, mint egy világítótorony, mert működésének fénye bevilágít az elszakadt országrészekbe is, és ellenállhatatlan erővel vonzza magához mindazokat, akik a muzsikának és a magasabb kultúrának lelkes hívei. Üdvözölte a megjelenteket, és örömmel állapította meg, hogy a közgyűlésen az Egerben lakó Saád Henrik zirci alperjel, társdíszelnök is jelen van.

Karig Emil igazgató beszámolt a kör éves működéséről. Elmondta, hogy a hangversenyek közül kiemelkedett a budapesti Filharmonikusok zenekara Dohnányi Ernő vezényletével. A többi nyilvános hangversenyen Koncz János, Hodula István, Basilides Mária, Kósa György, Kerpely Jenő, Laurisin Miklós, Jeanne Marie Darré, a Melles–Kárpáthy vonósnégyes, Relle Gabi, Gertler Endre, Bartók Béla, M. Hir Sári és Molnár Imre lépett fel. A helyi zenei erők közreműködésével sikerült egy egyházi hangversenyt és két zenetörténeti előadást tartani. A kör tartott egy házi estét is, amelyen a bajai származású dr. Ditelján István⁷³ gyönyörködtette játékaival a hallgatóságát. Az

⁶⁷ A budapesti Mozart Egyesület történetéről mindössze annyi tudható, hogy filharmonikus zenekara 1926-ban részt vett a Budapesti Nemzetközi Vásár (BNV) által rendezett kulturális hét programjában.

⁶⁸ Weisz Margit, Bárdos Györgyné (Siófok, 1892 – ?), zongoraművész és operaénekesnő.

⁶⁹ Schubert, Franz Peter (Bécs, 1797. január 31. – Bécs, 1828. november 19.), osztrák zeneszerző.

⁷⁰ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 45–50. o.

⁷¹ Legány Dezső (Pécs, 1883. augusztus 12. – Budapest, 1946. június 9.), iskolaalapító igazgató. A bajai kereskedelmi iskola igazgatója.

⁷² BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 52–53. o.

⁷³ Ditelján István, dr. (Baja, 1880. augusztus 18. – Budapest, 1944), pap, zongora- és orgonaművész,

igazgató szólt az egyesületnek arról a törekvéséről, hogy az egész országban páratlanul olcsó helyárrakkal kívánja lehetővé tenni a rossz anyagi helyzetben lévő kör tagok számára is a hangversenyek látogatását, az ifjúság zenei érzékét pedig szabadjegyek és zenei jutalomkönyvek adományozásával igyekszik fejleszteni és ébren tartani. A Liszt Ferenc Kör munkára sarkallta a körön kívüli bajai zenészeket is, amelynek következtében az év elején megalakult a Filharmóniai Társaság. A bajai zenei élet föllendülésének ezt a megnyilvánulását a kör örömmel vette tudomásul.

Az igazgató felolvasta a városi törvényhatósági bizottságnak a kör részére 300 pengő évi segélyt engedélyező határozatát. Leszögezte, hogy a kör a működését az eddigi szellemben kívánja folytatni. Kitűzött célja egy virágzó bajai zenekultúra megteremtése.

Dr. Geiringer János pénztáros jelentette a közgyűlésnek, hogy a tagok száma elérte az 592 főt, a tagdíjak befolytak, a köri zárszámadást a számvizsgáló bizottság teljesen rendben találta.

Ezt követően Karig Emil igazgató ismertette a választmány határozatát, amely szerint a választmány kiegészítésére dr. Gonczlik Kálmán⁷⁴ apátplébánost, dr. Franck Mihály árvaszéki elnököt, dr. Vajda Gyula állami női felsőkereskedelmi iskolai igazgatót, Scherer Rezsőné, Legány Dezső állami fiú felsőkereskedelmi iskolai igazgatót és Bernát Andrást, a Hitelbank igazgatóját jelölte. A tisztikar kiegészítésére harmadik alelnöknek dr. Fehérváry Dezső királyi közjegyzőt, a számvizsgáló bizottságba dr. Aszalós Imre⁷⁵ kórházi főorvost és Somogyi Elemért ajánlotta. A közgyűlés elfogadta a választmány javaslatát.

Karig igazgató a következő napirendi pontban előterjesztette a jövő évad hangversenyeire vonatkozó elképzelést, amelyet a közgyűlés támogatott.

A kör pénztárosa ismertette a következő évi költségvetési számokat, és megállapította, hogy bár a kiadások még bizonytalanok, az alacsony helyárrak miatt a bevételek nem fogják fedezni a kiadásokat. Ezért az intézőbizottság kis mértékben emelni kívánta a helyárrakat. Dr. Franck Mihály kiállt az alacsony helyárrak mellett, és sürgette az állami és városi szubvenció fölemelését. A díszelnök egyetértett ezzel, és megígérte, hogy mindent el fog követni a vármegye részéről, hogy a kör nagyobb anyagi támogatásban részesülhessen. Dr. Tordai Ányos a házi hangversenyekért emelt szót. Úgy látta, hogy míg a kör nyilvános hangversenyei a legmagasabb színvonalúak, addig a belső zenekultúrája hanyatlak. Ennek meggátlására több házi hangverseny rendezését indítványozta 50 filléres helyárrak mellett. Dr. Geiringer János köri pénztáros ellenezte a belépődíjas házi hangversenyek rendezését, a többi hangverseny helyárrainak emelését azonban kívánatosnak tartotta. A közgyűlés az intézőbizottságra bízta a helyárrak megállapítását.

---

zeneszerző.

⁷⁴ Gonczlik Kálmán, dr. (Mohol, Bács-Bodrog vm., 1885. szeptember 21. – Kalocsa, 1965. november 9.), a Baja-Belvárosi Római Katolikus Plébánia apátplébánosa (1922), pápai prelátus, kalocsai kano-nok.

⁷⁵ Aszalós Imre, dr. (Hajdúnánás, 1897. augusztus 16. – Baja, 1973. március 18.), szemorvos, műgyűj-tő. 1928–1970 között a Bajai Közkórház főorvosa, majd osztályvezető főorvosa volt.

Dr. Szabovljevics Dusán díszelnök indítványozta, hogy a kör védnökének a magyar zenekultúra legnagyobb pártfogóit, dr. Klebelsberg Kuno⁷⁶ kultuszminisztert és Vass József⁷⁷ népjóléti minisztert válasszák meg.⁷⁸

1928–1929.

A Bajai Liszt Ferenc Kör a következő **választmányi ülést 1928. december 18-án** a Nemzeti Szálló kistermében tartotta, amelyen Karig Emil igazgató az intézőbizottság nevében tett jelentést a kör előző zenei évadbeli működéséről és legközelebbi programjáról. A jelentésből tudjuk, hogy október 1-jén került sor a Schubert-estre, amelyen Basilides Mária, Laurisin Miklós és Kósa György lépett fel. Az előadás előtt a bevezetőt a kultuszminiszter képviselőjében dr. Jeszenszky Sándor miniszteri osztálytanácsos tartotta, és megjelent a hangversenyen dr. Meszlényi Róbert⁷⁹ miniszteri tanácsos, a Zeneakadémia titkára is. November 6-án került sor Joseph Lhévinne⁸⁰ hangversenyére. A Fővárosi Lapok mindkét hangversenyről megemlékezett. Molnár Antal és Kósa György a kör felkérésére zenetörténeti előadást tartott. December 2-án volt Telmányi Emil⁸¹ és Kósa György hangversenye. Az első házi este 1929. január 7-én kerül sor a következő műsorról: Schumann: Zongorakvintett (Alföldy János, dr. Bernhart Sándor, Kun Géza, Karig Emil, Kiss Á. József), amelyet dr. Grauaug Ármin felolvasása és dr. Kiss Györgyné és Éber Sándor zongoraszámai követtek.

A tervek szerint január 22-én Jeanne Marie Darré fog zongorázni. Február 12-én kerül sor a Léner⁸²-kvartett estjére.

Karig Emil igazgató bejelentette, hogy a kör megkapta a vármegyétől a 300 pengős segílyt. A minisztériumtól szintén 300 pengőt kapott, és ígéretet arra, hogy ez jövőre 1000 pengőre fog emelkedni.

⁷⁶ Klebelsberg Kuno, gróf (Magyarpécska, 1875. november 13. – Budapest, 1932. október 11.), politikus, az MTA tagja (tisztelőbeli 1922, igazgatója 1924). A Magyar Történelmi Társulat (1917–1932) és az Országos Magyar Gyűjteményegyesület Tanácsának elnöke (1927–1932). A Magyar Paedagógiai Társaság tisztelőbeli tagja (1915).

⁷⁷ Vass József (Sárvár, 1877. április 25. – Budapest, 1930. szeptember 8.), politikus, publicista, római katolikus pap. A Szent István Akadémia rendes tagja (1919). Teleki Pál gr. 1920. augusztus 17–1921. április 14. között, majd Bethlen István gr. kormányában közéleti, 1920. december 16–1922. június 16. között vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1922. június 16-tól haláláig népjóléti és munkaügyi miniszter.

⁷⁸ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 54–59. o.

⁷⁹ Meszlényi Róbert; 1900-ig Kraus (Arad, 1883. március 23. – Budapest, 1946. február 28.), zeneszerző, zenei író. 1926-tól a Zeneakadémia titkára volt.

⁸⁰ Lhévinne, Joseph (Orel, Oroszország, 1874. december 13. – New York, USA, 1944. december 2.), orosz származású amerikai zongoraművész és pedagógus.

⁸¹ Telmányi Emil (Arad, 1892. június 22. – Holte, Dánia, 1988. június 13.), magyar hegedűművész, karmester.

⁸² Léner Jenő (Szabadka, 1894. június 23. – New York, USA, 1948. november 29.), hegedűművész. A Léner-kvartett tagjai: Léner Jenő (hegedű), Smilovits József (hegedű), Hartmann Imre (gordonka). Ez a trió 1919-től Róth Sándor (brácsa) csatlakozásával kvartetté bővült. 1923-tól a Léner-vonósnégyes tagjai Angliában telepedtek le, és ettől kezdve a társulat a világ egyik legismertebb kvartettje lett.

Az igazgató sajnálattal közölte a választmánnyal, hogy Révész Béláné, a kör agilis jegyzője családjával együtt elköltözik Bajáról. Ezzel nagy veszteség éri a Liszt Ferenc Kört, mert Révészné az egyesület egyik leglelkesebb tagja volt. Meleg szavakkal méltatta a kör alapításában, szervezésében és a tagok gyűjtésében kifejtett munkáját. Jegyzőkönyvi köszönetet indítványozott számára, továbbá azt, hogy a választmány javasolja a legközelebbi közgyűlésnek tiszteletbeli jegyzővé választását.

Alföldy János háznagy felvetette, hogy kellene a körnek olyan helyiség, ahol a tagok gyakorolhatnának a hangszereiken, ahol könyvtárat lehetne berendezni, esetleg házi hangversenyeket rendezni. Dr. Bajai Ernő elnök azt kérte az intézőbizottságtól, hogy tegyen lépéseket egy zeneiskolának megfelelő helyiség megvásárlása érdekében. Dr. Bernhart Sándor alelnök azon véleményen volt, hogy a körnek egy kétszobás helyiségre lenne szüksége. Dr. Geiringer János kultúrpalota építését indítványozta, az ismét szóló dr. Bernhart Sándor előbb egy szerény otthont kívánt a körnek. Schmidt Béla a Legényegylet volt helyiségeit ajánlotta megvételre. Karig Emil igazgató olyan helyiséget kívánt, amely nappal zeneiskolaként működik, esténként pedig a kör céljait szolgálja. Dr. Bernhart Sándor felsőfokú zeneiskolai képzést szeretett volna egy zongora-, egy hegedű- és egy gordonkaművész bevonásával. Karig Emil igazgató egy rendes zeneiskolát akart, indulásakor kb. 60 tanulóval számolt, fejenként 20 pengő tandíjjal, heti 2 tanórával. A vita az elnök javaslatára azzal zárult, hogy a zeneiskola kérdését egy szűkebb körű bizottság készítse elő.

Dr. Bajai Ernő elnök felvetette a filharmonikusokkal való együttműködés lehetőségét, dr. Aszalós Imre a velük való egyesülést javasolta. A választmány az ügyet az intézőbizottságra bízta.⁸³

Legközelebbi **választmányi ülést** a Bajai Liszt Ferenc Kör **1929. augusztus 6-án** tartotta a Nemzeti Szálló kistermében. Karig Emil igazgató azzal a bejelentéssel kezdte a mondanóját, hogy a Rothermere–Rákosi revíziós lobogó országos bizottsága zászlószeget⁸⁴ küldött (ára 5 pengő). A zászlószeg beverésére dr. Monaszerly Sándor felkérését javasolta, ha nem vállalná, akkor a Ligát. Az igazgató javasolta még Bruckner László irredenta dalszerzeményeinek megvételét.

Karig Emil beszámolt arról, hogy a zeneiskola helyiségeit átvették, a negyedévi 450 pengő lakbért kifizették. Csupán kisebb tatarozásra és két szoba lefestésére lesz szükség. A zeneiskolai beiratkozásokat augusztus 21–22-ére tervezik. Ezt követően ismertette a jövő évi koncertprogramot, amelyet a választmány elfogadott. A megüresedett köri tisztii állásokra a következő személyeket javasolta: dr. Flórián Gézát ügyésznek, Alföldy Jánost titkárnak, dr. Aszalós Imrét jegyzőnek, Somogyi Elemért háznagynak, Kun Gézát számvizsgáló bizottsági tagnak.

Alföldy János indítványára dr. Meszlényi Róbertet, dr. Jeszenszky Sándort és dr. Vojnits Ferencet a kör zeneiskolája érdekében kifejtett tevékenységük elismeréseként az egyesület tiszteletbeli tagjaivá választották.⁸⁵

⁸³ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 60–63. o.

⁸⁴ A zászlószeg a zászló ünnepélyes felavatásakor vagy felszenteléskor a zászlórúdba bevert díszes, pajzsszerű fejjel ellátott szeg. A zászlószeget a zászlóanya, vagy az erre felkért személy, néhány szavas jelmondat kíséretében verte be a zászló rúdjába.

⁸⁵ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 64–66. o.

Az **augusztus 23-i közgyűlés** a régi tisztkart, illetőleg a megüresedett állásokra a választmányi ülés által ajánlott személyeket választotta meg.

Az intézőbizottság jelentéséből kiderül, hogy 1928. október 1-jén volt a Léner-kvartett hangversenye, amely igen jól sikerült. Anyagi tekintetben 307 pengő jövedelmet hozott a zeneiskolának. A kvartett tagjainak levélben mondott köszönetet a kör, amiért a hangverseny jövedelmét a zeneiskolának adták. 1928. október 15-én került sor Szántó Jenő hegedűművésznek, a kör zeneiskola tanárának hangversenyére.

A tervek szerint 1929. november 19-én Hubay-hangverseny lesz, amelynek jövedelmét a mester a kör zeneiskolájának engedi át. Karig Emil erre az alkalomra részletes tervezetet mutatott be, hogy az ősz mester ünneplése minél imponálóbb módon történjen. Ez a következő lenne: fogadtatás, a zeneiskola megtekintése, délután uzsonna dr. Bajai Ernőnél, a kör elnökénél, este hangverseny, utána bankett. A vasútnál dr. Szabovljevits Dusán alispán, a kör díszelnőke, a zeneiskolában Karig Emil zeneiskolai igazgató, a banketten pedig dr. Vojnics Ferenc polgármester, a kör tiszteletbeli tagja mond üdvözlőbeszédet. A hangversenyre az Uránia filmszínházban kerül sor.

Az új zenei évadra a következő hangversenyeket tervezték: decemberben Stefániai Imre⁸⁶, 1930. januárban Földesy Arnold⁸⁷, februárban Szikra Lajos⁸⁸, márciusban Don Kozák Kórus⁸⁹, áprilisban Wiener Sängerknaben⁹⁰, májusban Tarnay Alajos⁹¹, júniusban magyar dalest.

A zeneiskolai bizottság arról számolt be, hogy a zeneiskola szeptember 1-jén megnyílt, a tanítás zavartalanul folyik, a növendékek száma 45. Az iskolában tanító tanárok a következők: zongoraszakot tanít Recska Ilona, Grauaug Antónia és Lukácsné Váczi Jolán⁹², hegedűszakot Szántó Jenő. A zeneiskola helyisége megfelelő, a tanítványok szorgalmasan látogatják az órákat.⁹³

A Liszt Ferenc Kör következő **választmányi ülésére 1930. március 29-én** a Nemzeti Szálloda különtermében került sor. Az ülésen Karig Emil kör i igazgató beszámolt arról, hogy 1929. október 28–29-én a kör képviselőjében részt vett a Budapesten tartott nemzetközi zenei kongresszuson. Jelentette, hogy a kör taglétszáma 697. Az újdonsült tagok között üdvözölte Meskó Zoltánt, Pollerman

⁸⁶ Stefániai Imre (Budapest, 1885. december 13. – Santiago de Chile, Chile, 1959. július 4.), zongoraművész, zeneszerző.

⁸⁷ Földesy Arnold (Budapest, 1882. szeptember 20. – Budapest, 1940. május 29.), gordonkaművész.

⁸⁸ Szikra Lajos (Újvidék, Bács-Bodrog vm., 1899 – ?), hegedűművész, zeneszerző.

⁸⁹ A Don Kozák Kórus (Don Cossack Choir) menekült orosz kozákokból álló férfikórus volt. 1921-ben alapította Serge Jaroff, és majdnem 60 évig ő vezényelte.

⁹⁰ Wiener Sängerknaben: bécsi fiúkórus. Több száz éves hagyomány folytatásaként a Hofmusikkapelle részének tekintik, de önálló intézmény. Modern formációját 1925-ben Josef Schmitt alapította. Iskolája 1948-ig a bécsi Palais Leebben, azóta az Augarten Palais-ban működik. Négy huszonnégy tagú kórusában 10–14 éves fiúk énekelnek. A kórusok önállóan is vendégszerepelnek világszerte. Repertoárjukon egyházi és világi zene egyaránt szerepel.

⁹¹ Tarnay Alajos (Jászberény, 1870. október 22. – Budapest, 1933. február 26.), zeneszerző, a Zeneművészeti Főiskola tanára.

⁹² Váczi Jolán, Lukácsné (?), zongoraművész, zenetanár, zeneszerző. A Bajai Liszt Ferenc Kör zeneiskolájának tanára. A New York-i „Academy of Music” tagja. Zongoradarabok és dalok szerzője. 1938-ban családjával USA-ba költözött.

⁹³ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 67–69. o.

Artúrt és Medveczky Károlyt, és sajnálattal vette tudomásul Legány Dezső és neje kilépését. Dr. Róna Dezső⁹⁴ kórházi főorvost, a kör tagját egészségügyi főtanácsossá történt kinevezése alkalmából üdvözölte. Megemlékezett tagjuk, dr. Bernhart János egészségügyi főtanácsos haláláról.

A választmány szerint a kör belső zenei élete ellanyhult. Dr. Alföldy József indítványozta, hogy a házi esték helyett a kör tagjai számára minden héten egyszer intim zenei összejöveteleket tartsanak. Javaslatát a választmány elfogadta.

Az intézőbizottság a hangversenyszezonban már elhangzott, illetve a tervbe vett hangversenyekről számolt be, amelyek fellépői a következők: 1929. október 2-án a Léner-kvartett; október 15-én Szántó Jenő; november 17-én Hubay Jenő; december 10-én Stefániai Imre; 1930. január 27-én Váczi Jolán; március 10-én a Don Kozák Kórus; április 8-án Tarnay Alajos, Báthy Anna⁹⁵ és Maleczky Oszkár⁹⁶; májusban Földesy Arnold; júniusban Molnár Imre és Hir Sári.

A zene iskola igazgatója arról számolt be, hogy február 16-án növendékhangverseny volt, amely szépen sikerült. Az év során Recska Ilona és Váczi Jolán tanárnőket betegségük miatt hosszabb ideig helyettesíteni kellett. Amennyiben elegendő számú jelentkező lesz, a zeneiskolában fel fogják állítani az ének tanszakot is.⁹⁷

A Liszt Ferenc Kör ez **évi rendes közgyűlését** a Nemzeti Szálló különtermében tartotta **1930. szeptember 22-én**. Az ülésen Karig Emil igazgató Vass József védnököt kegyeletos szavakkal búcsúztatta. Köszöntötte dr. Vojnics Ferenc polgármestert, aki magas kitüntetést kapott, dr. Szabovljevits Dusán alispánnak felgyógyulása alkalmából fejezte ki jókívánságait. Ezután beszámolt az elmúlt zenei évad eseményeiről. Szerinte a hangversenyek úgy erkölcsi, mint anyagi tekintetben jól sikerültek. A zeneiskola három nyilvános növendékhangversenyt rendezett, amelyeken a növendékek szép előmenetelről tettek tanúbizonyságot. A kör taglétszáma elérte a 710 főt. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 400 pengő segélyt utalt ki a körnek, 550-et a zeneiskolának. A vármegye 500 pengőt, a város 700 pengőt juttatott a Liszt Ferenc Körnek. A kör a jövő évre a segély 1000 pengővel való felemelését kérte a várostól a zeneiskolája részére.

A zeneiskola működik, hegedű tanszakára 33, zongora tanszakára 60 fő iratkozott be. Jóllehet a növendékek száma emelkedett, az óraszám mégis a tavalyi alatt maradt, mivel a rossz gazdasági viszonyok miatt a heti két félóráról sokan heti két negyedóra tértek át. A tanári karban nem történt változás.

Alföldy János felvetette, hogy a zeneiskolai növendékek ne gyakoroljanak a Steinway-zongorán. A közgyűlés egyetértett vele, és felhatalmazást adott az igazgatónak zongora vásárlására. Az énekkoktatáshoz szükséges harmónium megvételére az intézőbizottság kapott megbízást, amely a zeneiskola részére még egy írógép beszerzését is javasolta.

⁹⁴ Róna Dezső dr. (Felsőszentiván, 1876–1952), közkórházi igazgató-főorvos 1907–1940 között Baján. Szanatórium-tulajdonos. 1930-ban egészségügyi főtanácsossá nevezték ki.

⁹⁵ Báthy Anna, Szaszovszky Ottóné, (lánykori neve: Stampf Anett) (Beregszász, Bereg vm., 1901. június 13. – Budapest, 1962. május 15.), operaénekesnő (szoprán).

⁹⁶ Maleczky Oszkár (Budapest, 1894. február 6. – Budapest, 1972. február 22.), operaénekes (bariton).

⁹⁷ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 70–71. o.

Alföldy János a kör védnökének Werner Adolf⁹⁸ zirci apátot ajánlotta. A megüresedett öt választmányi tagsági helyre dr. László Sándort, Rusztek Károlyt, dr. Róna Dezsőt, dr. Kerekes Györgyöt és dr. Knézy Lehelét javasolták.

Karig Emil igazgató bejelentette, hogy a nyitóhangverseny november 4-én lesz, amelyen Emil Sauer⁹⁹ zongoraművész fog fellépni.¹⁰⁰

1930–1931.

Következő **választmányi ülését 1931. március 6-án** a saját zeneiskolájában tartotta a Liszt Ferenc Kör. Ezen Karig Emil igazgató beszámolt az évad folyamán rendezett hangversenyekről, amelyek megítélése szerint minden tekintetben megfeleltek a várakozásnak. 1930. november 4-én Sauer Emil, december 2-án a Szántó Jenő és K. Kalivoda Olga, 1931. január 19-én a Don Kozák Kórus lépett fel. Kérte az egyesület tagságát a március 12-i Szigeti József¹⁰¹-féle koncert propagálására.

Dr. Aszalós Imre azt javasolta, hogy a kör tegyen lépéseket a MAVART¹⁰²-nál, hogy a vidéki zenekedvelő publikum is részt vehessen a hangversenyeken, amelynek a jelenlegi rossz közlekedés igen nagy akadály.

Karig Emil ezután az áprilusra tervezett Hegyi Emánuel¹⁰³-koncetről referált, amelyet a nyomorenyhítő akció javára kíván rendezni a kör. Beszámolt az egyesületi zenekar működéséről is. Elmondta, hogy a próbák rendben folynak a Nemzeti Kaszinó nagytermében, amelyet a kaszinó elnöksége átengedett a körnek erre a célra. Kérte egy nagybőgő megvételét. Jelezte, hogy folyamatban van a zenekar fűvósokkal való kiegészítése. A 25 jelentkező számára ideiglenes fűvós tanfolyamot tartanak. Hangszereket a legényegylettől és a filharmonikusoktól fognak kérni. Karig Emil egy fagottot ajánlott fel a zenekarnak.

A következő napirendi pontban Karig Emil igazgató a zeneiskolai oktatásról számolt be a választmánynak. E szerint a tanítás rendesen folyik, a növendékek száma 120, közülük 84 növendék zongora-, 36 pedig hegedűszakra jár. December 5-én egy etüd- és skálaverseny volt, amely szépen sikerült. A tandíjak folyamatosan folynak be. Dr. Ernsztné Grauaug Antónia zongoratanárnót betegsége miatt másfél hónapon keresztül helyettesíteni kellett. Fennakadás a tanításban nem volt. Többen jelentkeztek gondorkatanulásra, ezért elegendő számú jelentkező esetén ezt a szakot

⁹⁸ Werner Adolf Vilmos (Tiszafüred, 1867. május 14. – Zirc, 1939. február 5.), ciszterci szerzetes, zirci apát. 1904-től Baján házfőnök és a ciszterci főgimnázium igazgatója. 1917-től perjel és az egri ciszterci főgimnázium igazgatója. Az egri Gárdonyi Géza Társaság alapító tagja (1923). Zirci apát 1924-től. A felsőház tagja (1927–1939). M. kir. titkos tanácsos (1938).

⁹⁹ Sauer, Emil George Konrad (1917-től Ritter von), (Hamburg, 1862. október 8. – Bécs, 1942. április 27.), osztrák zongoraművész.

¹⁰⁰ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 72–73. o.

¹⁰¹ Szigeti József (Budapest, 1892. szeptember 5. – Luzern, Svájc, 1973. február 20.), hegedűművész.

¹⁰² MAVART: Magyar Vasutak Autóközlekedési Vállalata Rt. (Budapest). 1927-ben hozta létre több vasúttársaság.

¹⁰³ Hegyi Emánuel, veszprémi és hegyi (Pozsony, 1877. március 25. – Budapest, 1943. március), zongoraművész, tanár.

is meg fogják szervezni. Az igazgató szóvá tette, hogy a zeneiskola vidéki tanulóinak a MÁV nem ad kedvezményes utazási jegyet, ezért ez ügyben kérvényt nyújtottak be a MÁV igazgatóságához.

Az igazgató ismertette a zeneiskola jövő évi elhelyezési tervét. Tekintettel arra, hogy a jelenlegi lakás kicsinek bizonyult, 1931. augusztus 1-jei hatállyal felmondta a bérletet. Baja város polgármestere felajánlotta, hogy költözzön az iskola a régi posta épületére építendő emeletre, amelynek évi bére kb. 1400–2000 pengő lenne. A választmány a helyet megfelelőnek találta, de az ajánlatot csak azzal a kikötéssel fogadta el, hogy bér fejében a zeneiskola 1800 pengőnél (az építési költség 7 százaléknál) többet nem fizet, és a bér a mindenkori kamatláb szerint fog változni. Továbbá garanciát kért a várostól arra, hogy az iskola az új helyre az ősz folyamán beköltözhet, vagy ha nem, akkor a város ideiglenesen elhelyezi.

A választmány a zeneiskolai felügyelőbizottságot hatalmazta fel a polgármesterrel történő tárgyalásra. A bérlet idejét 10 évben határozta meg. Ha közben a zeneiskola feloszlik, a bérlet fél éven belül felmondható. Ha a Liszt Ferenc Kör szűnik meg, a zeneiskola tovább bérelheti a helyiségeket.¹⁰⁴

A Liszt Ferenc Kör **1931. március 20-án** a vármegyeháza kis tanácstermében **rendkívüli közgyűlést** tartott. A közgyűlésen Karig Emil igazgató felolvasta azt a beadványt, amelyet a zeneiskola építése ügyében terjesztett be a városhoz. Beszámolt a közgyűlésnek a polgármesterrel folytatott tárgyalásról, melynek során a polgármester két dolgot kért: 1) annak közlését, hogy mennyi volt a zeneiskola növendékeinek száma, és hány főre lehet a jövő évben számítani; 2) ne a pénzügyi kamatlábat, hanem a Nemzeti Bank által számított kamatot plusz 2 százalékot fizessen a kör bérleti díjként.

Karig Emil elmondta, hogy az építési költség nem 28 000, hanem 34 000 pengő lesz, ezért az évi bérösszeg 2550 pengő lenne, ami a Liszt Ferenc Körnek nagy megterhelést jelentene. Dr. Flórián Géza a bérleti díj ügyében ismételt tárgyalást szorgalmazott a polgármesterrel. Véleménye szerint csak a bankbetéti kamatlábnak megfelelő összeg bér fejében történő fizetése lenne elfogadható.

Dr. Szabovljevics Dusán díszelnök kijelentette, hogy a városnak áldozatot kell hozni a zeneiskoláért. A legjobb megoldás a saját építkezés lenne, ám ezt a kör anyagi helyzete nem engedi meg. Ő maximum 1800 pengő évi bért ajánlana a megépítendő zeneiskolai helyiségekért. Dr. Róna Dezső szerint a legjobb megoldás egy új helyiség egy évre történő kibérlése lenne. Újabb hozzászólásában dr. Szabovljevics Dusán képtelenségnek mondta, hogy a kör ilyen nagyfokú megterhelésbe belemenjen. Dr. Geiringer János 6,5% kamatláb mellett a városi ajánlat elfogadását javasolta. Ismételt hozzászólásában dr. Flórián Géza ellenezte az ajánlat elfogadását, és házvásárlást szorgalmazott. Dr. Szabovljevics Dusán 1800 pengő maximális bér mellett javasolta a városi ajánlat elfogadását. Heckenshoffer Lázár a Nemzeti Bank által alkalmazott kamatláb plusz 1%-ot tartotta volna elfogadhatónak. Dr. Szabovljevics Dusán szerint, ha a kör anyagi helyzete lehetővé teszi, a 2100 pengős maximális bérösszeget el

---

¹⁰⁴ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 74–77. o.

lehetne fogadni. Alföldy János ellenezte az 1800 pengős összeg felemelését. Dr. Alföldy József maximált bér mellett támogatta az ajánlat elfogadását. Dr. Flórián Géza annak a véleményének adott hangot, hogy a bér a mindenkori városi segély 50 százalékát nem haladhatja meg. Dr. Geiringer János egy fix összeget talált volna elfogadhatónak.

A közgyűlés végül úgy döntött, hogy a tényleges építési költség ismeretében hajlandó lesz a mindenkori kamatot fizetni bér fejében, az összeg azonban nem lehet több évi 2100 pengőnél.¹⁰⁵

1931–1932.

A városi zeneiskola helyiségében került sor a Liszt Ferenc Kör **1931. október 13-i választmányi ülésére**. Ezen dr. Szabovljevics Dusán díszelnök rámutatott arra a súlyos helyzetre, amelyben a kör és zeneiskolája leledzik. Mint mondta, a létük forog kockán.

Karig Emil igazgató beszámolt a választmánynak a kör a második félévben szervezett hangversenyeiről, így Szigeti József, Machula Tibor¹⁰⁶ és a Léner-kvartett fellépéséről. Ez utóbbi hangverseny bevételét a bajai ínségakció javára fordították. A vonósenekar júniusra tervezett bemutatkozó hangversenye a választások miatt elmaradt. A 22 tagú vonósenekar működése kielégítő volt. A Nemzeti Kaszinó szívésségből engedte át a termét a próbákra. Fúvósképzésre hangszer hiányában nem került sor, az eltelt időben azonban sikerült a legszükségesebb hangszereket beszerezni. Bejelentette, hogy a kör módosított alapszabályait jóváhagyás végett felküldte a Belügyminisztériumba.

Ezt követően a zeneiskola tevékenységéről számolt be. Az iskola a második tanévében szépen fejlődött, a növendékek száma 126 fő. Közülük 87 növendék zongora-, 39 hegedűszakra járt. A tanítás június végén fejeződött be. A növendékek a felkészültségükről három nyilvános hangversenyen tettek tanúbizonyságot. A zeneiskola új épületének városi költségen történő felépítésére anyagi fedezet hiányában nem került sor. Az iskola 1500 pengő bérért az eddigi helyén maradt. Az előző évben az iskola 515 pengő körüi segílyt kapott.

Karig igazgató a jövő évi hangversenyek rendezéséről szólva az eddigi színvonalat kívánta megtartani, olcsóbb művészekkel, esetleg százalékos részesedéssel. A nyitó hangversenyen 1931 novemberében Hegyi Emánuel zongoraművész fog zongorázni a bajai ínségakció javára. Decemberben Zathureczky Ede¹⁰⁷ hegedűművész hangversenyére, 1932 januárjában a vonósenekar bemutatkozó hangversenyére kerülne sor, Recska Ilona közreműködésével. Februárban Rátky Anna dalestje,

---

¹⁰⁵ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 79–81. o. – A zeneiskola építésére vonatkozóan ld. még Független Magyarország, 1931. március 22. 1. o. – A Liszt Ferenc Kör nagy terhek vállalásával biztosította a zeneiskola elhelyezését úgy, hogy a város a bérházban épített részére otthont.

¹⁰⁶ Machula Tibor (Machlovits Tibor, Tibor de Machula) (Kolozsvár, 1912 – 1982. december 18.), magyar származású holland gordonkaművész.

¹⁰⁷ Zathureczky Ede (Igló, 1903. augusztus 24. – Bloomington, Indiana, USA, 1959. május 31.), hegedűművész.

márciusban Szántó Jenő hegedűművész hangversenye, áprilisban Palló Imre¹⁰⁸ fellépése, májusban irodalmi est folytatná a sort Herczeg Ferenc¹⁰⁹ vagy Mécs László¹¹⁰ közreműködésével.

Róna Dezső a hozzászólásában azt kérte, hogy inkább kisebb számú, de csak elsőrangú hangversenyt rendezzen a kör. Bernhart Sándor a Waldbauer-kvartett¹¹¹ fellépését ajánlotta. Dr. Alföldy József egyetértett Róna igazgatóval, vagyis azzal, hogy a Liszt Ferenc Kör a hangversenyek színvonalát ne engedje lejjebb szállni. Alföldy János komoly veszélyt látott a taglétszám csökkenésében. Dr. Geiringer János szerint a zeneiskola növendéklétszámának csökkenése esetlegesen szükségessé teszi a tanári kar fizetésének csökkentését is.

A hozzászólások után Karig Emil ismertette a zeneiskola válságos helyzetét, amelyet az államsegély teljes megszűnése, a városi segély felére csökkenése és a zeneiskolai növendéklétszám 50%-os apadása idézett elő. Mindezek komolyan veszélyeztették az iskola létét.

Az elhangzottakra reagálva dr. Graaug Ármin szóba hozta, hogy egyesek a növendékek számának csökkenését összefüggésbe hozzák a tandíj emelkedésével. Dr. Aszalós Imre ellenezte a tanári kar fizetésének esetleges csökkentését. Dr. Szabovljevics Dusan díszelnök felhívta az igazgató figyelmét a kör taggyűjtés megszervezésére, a növendéklétszám-csökkenés okának kivizsgálására, és arra is, hogy a zeneiskola új épületével kapcsolatban készítsen új javaslatot.

Ezt követően Karig Emil beszélt arról, hogy a fúvósok képzés 1931. október elején 20 jelentkezővel megkezdődött, és a vonószekerek próbái is szépen folynak. Indítványozta köszönet nyilvánítását a távozó Bisztray-Balku Gyula¹¹² védnöknek megértő támogatásáért, és hogy egyúttal kérje fel a kör védnöki tisztségének megtartására.

A díszelnök a zárszavában arra kérte a választmányi tagokat, hogy tegyenek meg mindent a kör és a zeneiskola fennmaradása, sőt továbbfejlesztése érdekében.¹¹³

A vármegyeháza kis tanácstermében tartották **1931. október 27-én** a Liszt Ferenc Kör **rendkívüli közgyűlését**. Ezen Karig Emil igazgató a kör öt éves működéséről számolt be. Rövid visszapillantást tett a kör fejlődésére, majd vázolta a jelenlegi

¹⁰⁸ Palló Imre (Mátisfalva, 1891. október 23. – Budapest, 1978. január 25.), operaénekes (bariton).

¹⁰⁹ Herczeg Ferenc (Versec, 1863. szeptember 22. – Budapest, 1954. február 24.), író, újságíró.

¹¹⁰ Mécs László; Martoncsik (Hernádszentiván, 1895. január 17. – Pannonhalma, 1978. november 9.), költő, lapszerkesztő, premontrei rendi kanonok.

¹¹¹ Waldbauer-kvartett: Waldbauer Imre (Budapest, 1892. április 13. – Iowa, USA, 1953. december 3.) hegedűművész és Kerpely Jenő 1909-ben alakította meg a nevével, később világhírű vonósnyegyesét, amely nemcsak a magyar kamaraművek (Bartók, Kodály stb.) bemutatásával aratott jelentős sikereket, hanem a kamarajátékban iskolát is teremtett. Az együttes a klasszikus irodalom művelése mellett sokat tett a hazai és külföldi kortárs szerzők műveinek megismertetéséért. Európa egyik első kvartettjeként tartották számon. A kvartett fennállása alatt további tagjai voltak még: Molnár Antal, Melles Béla, Szervánszky Péter, Ország Tivadar. 1946-ban Waldbauer Imre, 1949-ben Kerpely Jenő távozott az Egyesült Államokba, így az együttes feloszlott.

¹¹² Bisztray-Balku Gyula (?), főispán. 1923–1931 között Baja törvényhatósági joggal felruházott város főispánja.

¹¹³ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 82–85. o.

helyzet nehézségeit. Köszönetét fejezte ki dr. Szabovljevits Dusán díszelnöknek a támogatásért, amelyet az egyesület érdekében mindenkor kifejtett, és ezt kérte a jövőre nézve is. Beszámolt az elmúlt évben rendezett hangversenyekről, amelyek megítélése szerint igen nívósak voltak. Röviden kitért a zeneiskolára, ahol a növendékek száma a múlt évihez képest 86,5%-os csökkenést mutat. Foglalkozott a zeneiskola-építés lehetőségével is. Elmondta, hogy a kör 515 pengővel segítette a zeneiskolát. Maga a kör az elmúlt évben 300 pengő városi segélyt kapott.

Ezt követően ismertette az 1931–1932. évi munkatervet. Ismételten szólt a zeneiskola jelenlegi súlyos helyzetéről. Köszönetet mondott a városnak, amiért meghagyta a zeneiskola segélyét. Utalt rá, hogy más zeneiskolák helyzete hasonlóan súlyos.

Dr. Szabovljevits Dusán díszelnök a fásultságban és a közönyben látta az igazi veszélyt. Ruzstek Károly szerint igazodni kell a kialakult helyzethez, csökkenteni kell a hangversenyek számát, a kör és a zeneiskola szanálására bizottság kiküldését javasolta. Hódsághy Béla ingyenes hangversenyek rendezését ajánlotta, a tervezett irodalmi este pedig Herczeg Ferenc írókat javasolta megnyerni. Úgy ítélte meg, hogy az egyesület múlt évi egyenlege passzív. Erről és a Hubay-alapról külön felvilágosítást kért.

Dr. Alföldy József emlékeztetett a kör célkitűzéseire. Szerinte az intézőbizottság mindig megtalálta a helyes utat. Azt javasolta, hogy a közgyűlés mondja ki az intézőbizottság felelősségét, hogy a hangversenyeknél nagyobb ráfizetés ne fordulhasson elő.

Ezután a kör pénztáros ismertette a jövő évi költségvetést. Ruzstek Károly aggályosnak mondta azt, sőt szerinte a tagdíj csökkentésével is számolni kell. Hódsághy Béla a zeneiskola költségvetését külön közgyűlés előtt kívánta ismertetni. A díszelnök szerint a közgyűlésnek joga van betekinteni a zeneiskola költségvetésébe.

Karig Emil a zeneiskola költségvetését ismertette felhívta a figyelmet arra, hogy 2000 pengős deficittel kell számolni. A díszelnök azt javasolta, hogy az egyesület állítson be 2000 pengőt az iskola részére, a helyzet javulásával pedig egy reális költségvetést kell összeállítani. Alföldy János indítványozta, hogy a zeneiskola költségvetését egy újabb rendkívüli közgyűlésen tárgyalják. Hasonló véleményen volt Recska Ilona is. Az indítványt a közgyűlés elfogadta.

Dr. Szabovljevits Dusán díszelnök indítványozta, hogy a közgyűlés utasítsa a felügyelőbizottságot a zeneiskola deficitjének lefaragására. Hódsághy Béla a választmányi ülések ritkaságát tette szóvá. Véleménye szerint nagyobb hatáskört kellene biztosítani a választmánynak. A díszelnök egyetértett vele, és a fontosabb esetekben feltétlenül szükségesnek tartotta a választmány összehívását.¹¹⁴

A Liszt Ferenc Kör a következő **választmányi ülést 1931. december 17-én** az egyesület zeneiskolájában tartotta. Ezen Karig Emil ügyvezető igazgató a következő tárgyakban tett jelentést:

---

¹¹⁴ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 87–89. o.

- 1) A Zathureczky Ede- és Guglielmetti Anna-Mária¹¹⁵-hangverseny eredményéről;
- 2) Az 1932. január 5-ére tervezett, jótékony célú Hegyi Emánuel-hangverseny előkészületeiről;
- 3) A vonószenekear szép fejlődéséről, a februárra tervezett bemutató hangversenyéről.
- 4) A fúvósok képzése szépen halad előre, kb. 20 növendék jár el rendszeren az órákra.
- 5) Egy nagybőgő beszerzését tervezi, 53 pengőért.
- 6) Sajnálkozott amiatt, hogy a tagok száma még mindig csökken.
- 7) Cikket írt a kör öt éves működéséről, amely a Független Magyarországban jelent meg.
- 8) Beszámolt arról, hogy az egyesület vonósnégyese fellépett a MANSZ¹¹⁶ műsoros estjén és a Református Nőegylet teaestjén, Szántó Jenő pedig a Magyar Női Szent Korona Szövetség teadélutánján működött közre.

Elmondta, hogy a zeneiskolai növendékek létszáma 93. Közülük 75 fő a zongora-, 18 fő a hegedűszakot választotta. Részletesen ismertette a zeneiskola módosított költségvetését. Közölte, hogy megegyezett az iskola tanáraival, akik belenyugodtak a tanári fizetések 10 százalékos csökkentésébe. Azt kérte, hogy a választmány a kör nevében adjon nyilatkozatot arról, hogy a tantestületben a jövő tanévben sem kíván személyi változtatást végrehajtani, továbbá kérte a II. ínségadó fizetésének elengedését.

A választmány az elhangzottakat tudomásul vette, és elfogadta a zeneiskolai jelentést is.

Karig igazgató indítványozta, hogy 1931. december 22-ére rendkívüli közgyűlést hívjanak össze a zeneiskolai költségvetés megtárgyalására.¹¹⁷

Rendes **választmányi ülést** tartott a kör **1932. február 18-án**, a zeneiskola helyiségében. Ezen Karig Emil ügyvezető igazgató beszámolt a január 10-i Szántó Jenő és Kósa György-féle hangverseny sikeréről. Beszélt a február 8-i hangversenyéről, a kör zenekarának bemutatójáról, amely minden tekintetben kiválóan sikerült. Az est

¹¹⁵ Guglielmetti, Anna-Maria (1895–1982), olasz operaénekesnő (koloratúrszoprán).

¹¹⁶ Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSZ): keresztény nemzeti szellemű asszonyszervezet. 1918 novemberében Tormay Cécile alapította. A Tanácsköztársaság alatt működését szüneteltette, majd 1919. augusztus 1-jén az író nő újjáalakította. A MANSZ-nak 550 vidéki szervezete működött. 1919–1921 között ruhaneműt gyűjtött az elszakított területekről menekült magyaroknak, a hazatérő hadifoglyoknak és a Nemzeti Hadseregnek. Tevékenysége 1922-től elsősorban a szociális és gyermekvédelmi munkára összpontosult; tanyasi gyermekeknek internátust, nőhallgatók számára kolégiumot, szövötelepeket létesített, falusi asszonyok számára vasárnapi oktatást indított, a második világháború idején önkéntes ápolónői szolgálatot szervezett. Folyóiratai: A Magyar Asszony Divatlapja (1921–1924, 1936), A Magyar Asszony (1921–1940, 1942–1944), Új Magyar Asszony (1941). A MANSZ országos elnöke: Tormay Cécile (1926-tól örökös országos elnök), gr. Ráday Gedeonné (1938–1943). A MANSZ központját 1946. július 20-án Rajk László belügyminiszter feloszlatta.

¹¹⁷ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 90–91. o. – A fent említett rendkívüli közgyűlés megtartására 1931. december 28-án a vármegyeháza kis tanácstermében került sor. A közgyűlésen Karig Emil igazgató jelentést tett a zeneiskola módosított költségvetéséről, amelyet a december 17-i választmányi ülés már részletesen megtárgyalt, és el is fogadott. L.: BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 93. o.

a MANSZ népkonyhája javára 246 pengő, a kör hangszeralapja javára 216 pengő bevételt hozott. A hangverseny után rendezett táncestély a farsang első elitbálja volt. Indítványozta, hogy dr. Borbíró Ferenc polgármester szép bevezetőjéért, valamint Recska Ilona zongorajátékáért a választmány mondjon jegyzőkönyvi köszönetet. A zenekar tagjai a hangversenyt követő szombaton vacsora keretében ünnepelték meg az első fellépést. Karig Emil igazgató ez alkalommal átadott Szántó Jenő karnagynak egy szép, Szommer Géza által készített karmesteri pálcát. A zenekar a tanulói fűsár részére belépti díj nélkül kívánta megismételni a hangversenyt. Tordai Ányos ciszterci reálgimnáziumi igazgató az iskolák nevében köszönettel fogadta a tervet.

A fúvósképzés kielégítően haladt. Az ügyvezető igazgató felhatalmazást kért 2 vadászkürt, 1 pozan¹¹⁸ és 3 klarinét beszerzésére. A választmány 200 pengő erejéig adott rá engedélyt.

1932 márciusában Herczeg Ferencel tervezett irodalmi estet a kör. Alföldy János arra az esetre, ha Herczeg Ferencet nem sikerülne megnyerni, Engel Ivánt¹¹⁹ és Angeli Gastont¹²⁰ javasolta meghívni. A választmány bízott abban, hogy a Herczeg Ferenc-est megvalósul, ezért nem fogadta el a javaslatot.

Április 2-ára Hegyi Emánuel zongorahangversenye volt műsorra tűzve. A művész az est jövedelmét jótékony célokra ajánlotta fel. Karig Emil indítványozta, hogy ezt az estet a február 8-i mintára a MANSZ népkonyhája és a kör hangszeralapja javára rendezzék meg, lehetőleg ismét táncos estként.

Karig Emil beszámolt a zeneiskoláról is, elmondta, hogy a növendéklétszám elérte a 97 főt. Közülük 75 gyermek a zongora-, 22 a hegedűszakot választotta. Néhány növendék még várható. A tandíjak késedelmesen folynak be, és nagy a hátralék. Március 17-én a Nemzeti Szállóban kerül sor az első nyilvános növendékhangversenyre. Bejelentette, hogy a megye Schich Ernő vármegyei másodfőjegyzőt és Milkó Mátyás nagybirtokost, a város Bodolay Tibor városi főszámvévőt és Kapás Józsefet delegálta hivatalból a zeneiskolai felügyelőbizottságba, amely ez által teljessé vált. Alföldy János azt hozta a választmány tudomására, hogy Dorner Antalné, akinek énekből zeneakadémiai képzése van, szeretne bekapcsolódni a zeneiskolai munkába, egyelőre óraadó tanárként.

Karig igazgató bejelentette, hogy új kör névjegyzéket fog összeállítani. Új tagok gyűjtésére kérte a választmány tagjait, és arra, igyekezzenek rábírni a korábban kilépett tagokat az újbóli belépésre.¹²¹

A kör zeneiskolájában tartotta soron következő **választmányi ülését** az egyesület **1932. június 25-én**. Ezen Karig Emil igazgató beszámolt az elmúlt szezon hangversenyeiről. Az április 2-i Hegyi Emánuel-koncertet a MANSZ népkonyhája és a zenekar hangszeralapja javára rendezték, ez a körnek 104 pengő jövedelmet hozott. Jan Kubelik¹²² május 2-i hegedűhangversenye nívós volt, és 65 pengős nyereséggel

¹¹⁸ Pozan, pozaun (ném.): harsona.

¹¹⁹ Engel Iván (Békéscsaba, 1899. október 6. – Basel, Svájc, 1985. december 16.), zeneszerző, zongoraművész, főiskolai tanár.

¹²⁰ Angeli Gaston (?), igazgató. A Magyar–Osztrák Alpesi Egyesület társelnöke (1934).

¹²¹ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 94–96. o.

¹²² Kubelik, Jan (Michle, Csehország, 1880. július 5. – Prága, 1940. december 5.), cseh hegedűművész.

zárult. Igen jól sikerült június 18-án a II. zenekari hangverseny, amely a kör 50. hangversenye volt. Ezen Lukácsné Váczi Jolán és Dornerné Machold Margit¹²³ is közreműködött. Az esemény után a zenekar tagjai közös baráti vacsorán vettek részt.

A zeneiskola igazgatója arról számolt be, hogy az első iskolai hangverseny influenza miatt elmaradt. Júniusban fejeződik be a fúvósoképzés, amelynek látogatottsága csökkent. Indítványozta, hogy a választmány mondjon jegyzőkönyvi köszönetet Apor Kálmán és dr. Oswald József¹²⁴ tanár uraknak, akik ingyen végezték a tanítást.

A Herczeg Ferenc-est egyelőre elmaradt. A jövő évi programot még nem lehetett összeállítani. Karig Emil örömmel hozta a választmány tudomására, hogy Szikra Lajos hajlandó ingyen koncertezni Baján. Hangsúlyozta, hogy a kör a múlt évben, az eddigi legnehezebb évben sem fizetett rá a hangversenyekre. Felhívta a választmány figyelmét a taggyűjtés fontosságára, hangsúlyozva, hogy jelenleg 348 taggal működik az egyesület.

A zeneiskolában 100 növendék tanult, 76-an zongora-, 24-en hegedűszakon. Kiemelte, hogy a kamarazene egyre jobban tért hódít. A vizsgára 1932. június 20–21-én került sor, ahol a tanári karon kívül Major József miniszteri tanácsos, nyugalmazott kir. pénzügyigazgató és dr. Geiringer János is részt vett. A zeneiskola részére könyv-, pénz- és kottaadomány szépen folyt be. A jövő tanévi beíratások június 21–26-a közt lesznek. A régi tanítványok közül sokan jelentkeztek, új jelentkező csak néhány van.

Karig Emil beszámolt a felügyelőbizottság tanári fizetésekre vonatkozó javaslatáról, amely szerint zongoraszakon a fizetéseket a heti óraszám alapján kellene megállapítani, hegedűszakon azonban az óraszámra tekintet nélkül 270 pengőben kellene megszabni. A választmány úgy határozott, hogy elfogadja a felügyelőbizottság javaslatát. Recska Ilona tanárnőnek engedélyezték, hogy korlátozás nélkül vállaljon magántanítványokat.

Végezetül az ügyvezető igazgató bejelentette, hogy a Bajai Dalos Kör pécsi koncertjéhez 10 pengővel járultak hozzá. Az itteni hangversenyükön a kör képviselőjében ő és Szántó Jenő vett részt.¹²⁵

A kör zeneiskolájában tartottak **1932. július 8-án rendkívüli választmányi ülést**. Az ülésen Karig Emil igazgató bemutatta a zeneiskola jövő évi előzetes költségvetését a bevételi oldalon 14 100, a kiadási oldalon 19 053 pengővel, vagyis 4953 pengő hiánnyal. A költségvetést a választmányi ülés nem tárgyalta. Az igazgató referált a zeneiskola elhelyezésének kérdéséről, az Árpád utca 38. számú ház emeleti lakásának bérbevételét ajánlotta. Dr. Geiringer János több okból kifolyólag nem tartotta megfelelőnek az Árpád utcai házat. Dr. Knézy Lehel hirdetés közzétételét javasolta a helyi lapokban. A választmány egy háromtagú bizottság kiküldését határozta el, és

¹²³ Machold Margit; Mátrai; Dornér Aurélné (?), okleveles énekművész. A bécsi Zeneművészeti Főiskolán (Hochschule für Musik) szerezte képesítését. A BLFK zeneiskolájában és a bajai állami női felsőkereskedelmi iskolában éneket tanított. Utóbbi intézmény énekkarát is ő vezette.

¹²⁴ Oswald József, dr. (?), királyi segéd-tanfelügyelő. A BLFK zeneiskolájában az 1931–1932. tanévben szervezett nagybőgőtanfolyam vezetője volt.

¹²⁵ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 97–99. o.

felhatalmazást adott az igazgatónak, hogy a jelenlegi zeneiskolai helyiség bérletét maximum 1200 pengő évi bérleti díjért meghosszabbíthatja. A háromtagú bizottság tagjai dr. Knézy Lehel, Somogyi Elemér és dr. Alföldy József lettek.

Az ügyvezető igazgató beszámolt az 1932. május 10-én és június 6-án tartott, jól sikerült zeneiskolai növendékhangversenyéről. Indítványozta, hogy kivételes esetekben lehessen tandíjmérséklési kérelemmel fordulni a felügyelőbizottsághoz, és annak joga legyen kedvezményt adni. A javaslatot a választmány elfogadta.

Karig Emil a választmány elé terjesztette Recska Ilona tanárnő fellebbezését, amelyben eddigi fix fizetésének meghagyását, vagy saját zeneiskola nyitása mellett a kör zeneiskolájában óraadó tanárként való alkalmazását kérte. Az ügyvezető igazgató ezt követően felolvasta a felügyelőbizottság június 21-i és július 1-jei határozatát, továbbá a tanárnővel ez ügyben folytatott levelezését. Recska Ilona olyan eseteket említett, amikor egyes tanítványokat kérésük ellenére máshoz osztottak be. Karig Emil megmagyarázta az eseteket, majd felolvasta a tanári szerződések egyes pontjait. Dr. Geiringer János rámutatott arra, hogy ő és a zeneiskola igazgatója is igyekezett növelni a tanárnő tanítványainak számát. Dr. Aszalós Imre a tanárnő eddigi fizetésének meghagyását javasolta. Dr. Alföldy József elfogadhatónak tartotta, hogy a magánzeneiskola mellett, óraadóként a kör zeneiskolájában is tanítson. A hozzászólásokat követően a választmány úgy határozott, hogy a régi szerződést az erősen lecsökkent óraszám és a nehéz gazdasági viszonyok miatt nem tartja fent, de hozzájárul a magánzeneiskola megnyitásához és ahhoz, hogy a kör zeneiskolájában óraadóként működjön az erre az évre megállapított 2 pengő 80 filléres óradíj mellett.¹²⁶

1932–1933.

A Liszt Ferenc Kör következő **választmányi ülésére 1932. december 2-án** került sor a zeneiskolában. Az ülésen Karig Emil igazgató felolvasta éves jelentését a kör működéséről. Az egyesület az elmúlt évadban 7 hangversenyt rendezett, amelyek végső soron deficit nélkül zárultak. A kör tagjainak száma 256 főre csökkent. A taglétszám csökkenése maga után vonta a bevételek csökkenését, ezért az elkövetkezendő hangversenyek rendezésénél nagyfokú óvatosságra intett. Az inségakció javára a kör két jó eredménnyel végződött hangversenyt adott. Kiemelte a kör zenekar fontosságát, mindkét hangversenyt szívesen fogadta a közönség. A zenekar kibővítésére szervezett fúvóstanfolyamot kb. 25 fő látogatta eredményesen, igen kedvező feltételek mellett. A nagybőgőtanfolyamon heten vettek részt. A hangversenyek látogatását a szegényebb tanulók számára is lehetővé tették azáltal, hogy szabadjegyet adományozott számukra a kör, ebben az évben kb. 1200-at. Az egyesület működésének 6 éve alatt több mint 7000 tanulójegyet osztott szét. Ennek nevelő hatása nem maradt el. Köszönetet mondott a Nemzeti Kaszinó és a Nemzeti Szálló tulajdonosainak termeik átengedéséért.

Bejelentette, hogy jóváhagyva visszaérkezett a kör módosított alapszabálya, benne a katonatisztek felvételére vonatkozó új ponttal. A következő bejelentés szerint a Liszt Ferenc Kör belépett a Magyar Vidéki Városok Kulturális Szövetségébe. Ennek

---

¹²⁶ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 100–102. o.

munkájában dr. Szabovljevits Dusán alelnök mellett Karig Emil választmányi tag vett részt. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium Karig Emil meghívta az 1933 májusában tartandó zongoraversenyek előkészítő bizottságába.

A jelentés második fele a zeneiskolával foglalkozott, amelynek megjelent az első iskolai értesítője. Az intézménybe az 1931–1932-es tanévben 100 növendék járt, 76 zongoraszakra, 24 hegedűszakra. A tanév során sor került egy tanári hangversenyre, egy skála- és etűdversenyre, továbbá 3 növendékhangversenyre. A tanári kar tagjai különböző egyesületek estjein is közreműködtek. Városi segílyt 3400 pengőt, megyei segílyt 500 pengőt kapott az iskola, állami segílyt semennyit már harmadik éve. Magánszemélyek és intézetek 100 pengőt, 15 db könyvet, 75 zeneművet (kottát) és egy hegedűt adományoztak a zeneiskolának. Az év végi vizsgákra június 15-én, 20-án és 21-én került sor. Ezekben a felügyelőbizottság részéről Major József, Sick Ernő és dr. Geiringer János vett részt. A nyári szünetben Recska Ilona tanárnő kilépett az iskolából. Döntését a vezetés tudomásul vette, 3 éves lelkiismeretes munkájáért köszönetet mondtak neki

Dr. Alföldy József szavá tette, hogy a Recska-ügyet a városban a Liszt Ferenc Kör ellen használják ki, ezért felvilágosító ellenpropagandát sürgetett. Javasolta, hogy a zeneiskola igazgatója a tanítványokat arányosan ossza el, és erre a felügyelőbizottság is ügyeljen. Karig Emil beszélt a Recska Ilonával folytatott tárgyalásairól. Szerinte a kör a legmesszebbmenően törekedett a kérdés megoldására, Recska Ilona kilépését azonban nem lehetett megakadályozni.

Az ügyvezető igazgató azt javasolta, hogy az évi rendes közgyűlést 1932. december 11-én, határozatképtelenség esetén december 18-án tartsák meg a vármegyeházán. Könyvtárosnak Szommer Géza, választmányi tagnak Apor Kálmán és Kemény Gábor megválasztását javasolta. Augusztiny Lujzának pénztárosi segédmunkájáért választmányi köszönetet kért.

Ezután a zeneiskola aktuális problémáival foglalkozott a választmány. Az intézménybe jelenleg 89 tanuló jár, ebből 62-en a zongora-, 27-en a hegedűszakot látogatják. A zeneiskola költségvetését a felügyelőbizottság felülvizsgálta, és elfogadásra ajánlotta a közgyűlésnek. Az előirányzott költségvetés 7 pengő maradványt mutatott. A választmány köszönetét fejezte ki a zeneiskola igazgatójának, hogy a zeneiskola költségvetése a jelenlegi helyzetben egyensúlyba került. Javasolta egyúttal, hogy Karig Emil, aki lemondott a fizetéséről, részesítse jutalomban a kör, ha lesz rá lehetőség.

Az ügyvezető igazgató a jövő évre, alkalmazkodva a nehéz gazdasági viszonyokhoz, 8 hangverseny, 1 irodalmi est, 2 Báthy Anna-dalest, 1 Szántó Jenő-est, 1 Poldi Mildner¹²⁷-est, 1 farsangi zenekari hangverseny, 1 Szikra Lajos-hegedűest, 1 Liszt-ünnepély és végül 1 egyházi hangverseny rendezését tervezte. Házi esték rendezésének tervét sem adta fel, és a diákjegyek árát 30 fillérre javasolta leszállítani.¹²⁸

---

¹²⁷ Mildner, Poldi (Bécs, 1915 – Buenos Aires, 2007. július 7.), zongoraművésznő.

¹²⁸ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 104–107. o.

A kör **1932. december 18-án** tartotta meg az **évi rendes közgyűlését** a vármegyeháza kis tanácstermében. Ezen, a választmányi üléshez hasonlóan, Karig Emil számolt be az egyesület működéséről. Említést tett a Zathureczky Ede, Guglielmetti Anna-Mária, Szántó Jenő és Recska Ilona koncertjéről, és arról, hogy a kör két hangversenyt rendezett az ínségesek javára.

A zeneiskolával kapcsolatban új információként említette, hogy a vizsgákat az intézményben 1933. június 20–21-én tartják. Sajnálattal jelentette, hogy bár a kör teljesítette a kérését, Recska Ilona tanárnő kilépett a zeneiskolából. Háromévi lelkiismeretes munkájáért tolmácsolta a közgyűlés köszönetét.

A közgyűlés egyhangúlag újjáválasztotta a régi tisztikart. Elfogadta a választmány jelölését, amely Szommer Gézát könyvtárossá, Apor Kálmánt és Kemény Gábort választmányi tagokká javasolta választani. A zeneiskolánál is helyén maradt a régi tisztikar.

Az ügyvezető igazgató ezután ismertette az új munkatervet, amelyben irodalmi est, Báthy Anna-est, Szántó Jenő-est, zenekari koncert és Szikra Lajos-hegedűest szerepelt.

Sombor Mihály felszólalásában a kilépett tagok részére bérletrendszer bevezetését javasolta. A közgyűlés megbízta az intézőbizottságot, hogy foglalkozzon a javaslattal.

Dr. Bernhart Sándor említést tett azokról a támadásokról, amelyek a kört érték, és visszautasította őket. A Liszt Ferenc Kör csak a zenének él, kultúrmunkát végez, és védtelen az ilyen támadásokkal szemben. Ezután a kört további kitartó munkára hívta fel.¹²⁹

1933–1934.

1933. december 16-án a zeneiskolában tartott **választmányi ülést** a Liszt Ferenc Kör. Az ülésen Karig Emil igazgató az egyesület 7. évi működéséről számolt be. Elmondta, hogy a kedvezőtlen hangulat és az ellenséges támadások ellenére is sikerült a tervbe vett programot megvalósítani. Az elmúlt évadban 8 hangversenyt rendezett az egyesület: 1932. november 5-én a Janus Pannonius Társaság¹³⁰ irodalmi estjét (ez volt a kör Klebelsberg-émlékünnep), december 2-án Báthy Anna-dalestet, 1933. január 9-én Szántó Jenő-hegedűestet, február 9-én Poldi Mildner-zongoraestet, február 29-én III. zenekari estet, március 25-én Szikra Lajos-hegedűestet. Május 2-án tartotta a kör a saját Liszt-ünnepélyét, május 9-én volt a Szentpál Tánccsoport¹³¹

¹²⁹ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 108–110. o.

¹³⁰ Janus Pannonius Irodalmi Társaság (1931. június 10. – 1944; 1987 –). A Dunántúl és Pécs város irodalmi és művelődési életének fejlesztésére alapított társaság. Fő kezdeményezője Lovász Pál, a társaság későbbi titkára. Első elnöke Surányi Miklós volt. A társaság jelentős könyvkiadói tevékenységet folytatott.

¹³¹ A Szentpál Tánccsoport névadója: Szentpál Olga (Budapest, 1895. december 14. – Budapest, 1968. október 31.), mozgásművész, koreográfus, táncpedagógus. Budapesti iskolájában gyermek- és felnőtt-táncoktatást folytatott (1919–1924). Színpadon is Dalcroze-műsorral lépett fel. 1925-től koreográfiákat készített az iskolája legtehetségesebb növendékeiből alakított Szentpál Tánccsoport számára. Ettől kezdve színpadon nem szerepelt, s kizárólag koreográfusi és pedagógiai munkával foglalkozott.

bemutatója. A hangversenyek látogatottságát kielégítőnek minősítette az ügyvezető igazgató, nívvjuk megfelelt a kör hagyományainak. Az egyesület zenekara 1933. február 1-jén közreműködött a női kereskedelmi iskola ünnepélyén, április elején pedig Federmann előadásán. Az ifjúság részére az évad során 720 szabadjegyet adott a kör hangversenyekre.

A jelentés második része a zeneiskola 4. tanévéről szól. E szerint az iskola működése kielégítő volt, 96 növendéke közül 65 fő a zongora-, 31 fő a hegedűszakot látogatta. Mivel a város 1500 pengővel csökkentette a zeneiskolai segélyt, a költségvetési egyensúly megőrzése érdekében az igazgató önként lemondott a 100 pengős havi fizetéséről. A tanév során a zeneiskola 4 növendékhangversenyt rendezett. A tanulók között 150 pengő jutalmat, 50 pengő értékű könyvet és ugyancsak 50 pengő értékű kottát osztottak szét. Az iskola zárszámadása 190 pengős hiányt mutatott, ezt azonban fedezi a 400 pengős tandíjhátralék. A kör pénztáros szerint a zárszámadás 24 pengő 75 fillér pénzmaradványt tüntet fel.

A továbbiakban Karig Emil igazgató ismertette a kör 8. évi működési tervzetét. Az évad során az egyesület 6 bérleti hangversenyt tervez, 5–7 pengős jegyárral. Ezek között lenne Fischer Annie¹³², Maurer, Pilinszky Zsigmond¹³³, Mykyscha Taras¹³⁴, zenekari est és Palló Imre előadói estje. Rendkívüli est lenne az Erdélyi Szépművés Céh¹³⁵ irodalmi estje, egy farsangi est és egy egyházi hangverseny. Az éves közgyűlés megtartását 1933. december 23-án javasolta megtartani a vármegyeházán. Végül bejelentette, hogy a Liszt Ferenc Kör nevében köszöntötte Hubay Jenőt a 75., Herczeg Ferencet pedig a 70. születésnapja alkalmából, és hogy az Idegenforgalmi Hivatal estjén a kör egy zenekari számmal vett részt.¹³⁶

A **közgyűlés** megtartására **1933. december 30-án** került sor a vármegyeháza tanácsstermében. A közgyűlés lényegében ugyanazt a két napirendi pontot tárgyalta, amit a választmányi ülés előzőleg megvitatott. Ezekhez képest csak néhány új információ hangzott el. Köztük volt, hogy a Liszt Ferenc Kör fenntartja és továbbfejleszti a kapcsolatot a többi zenei körrel, továbbá hogy a zeneiskolában az év végi vizsgát június 23-án tartották meg, és a zeneiskola új helyre, a Péter Pál utcába költözött, ami jelentős anyagi megtakarítást jelent.

Dr. Geiringer János a hozzászólásában annak a véleményének adott hangot, hogy a zeneiskola fennmaradását főleg az tette lehetővé, hogy az igazgató lemondott a havi 100 pengős fizetéséről, és a többi tanár fizetése is jelentősen csökkent. Ezért azt javasolta, hogy a közgyűlés Karig Emilnek munkájáért és áldozatkészségéért mondjon köszönetet, ami meg is történt.

---

¹³² Fischer Annie (Budapest, 1914. július 5. – Budapest, 1995. április 10.), zongoraművésznő.

¹³³ Pilinszky Zsigmond (Budapest, 1883. május 5. – Budapest, 1957. december 9.), operaénekes (hőstenor).

¹³⁴ Mykyscha Taras (Mikischa Tarasz, egységesen: Mikisa Taras) (1913 – ?), orosz zongoraművész. Az 1933 májusában rendezett első Budapesti Liszt Ferenc Zongoraverseny második helyezettje. A versenyen Liszt Ferenc: A-dúr versenyművét, valamint Rubinstein: C-dúr hangversenytűdjét adta elő.

¹³⁵ Erdélyi Szépművés Céh: kolozsvári irodalmi könyvkiadó vállalkozás 1924–1944 között.

¹³⁶ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 111–113. o.

Az igazgató örömmel számolt be a köri taglétszám növekedéséről. 30 új tag lépett be, ezzel a taglétszám 230-ra emelkedett. Jelentésében kitért arra, hogy a fúvósképzés szépen halad előre, a jövő tanévben 3 növendékhangverseny van betervezve. Dr. Bernhart Sándor úgy látta, hogy a zenekar nem fejlődik, stagnál. Egy testület felállítását javasolta, amely foglalkozik a zenekar problémáival. A közgyűlés egy öttagú bizottságot bízott meg a zenekar felügyeletével. A bizottság elnöke dr. Bernhart Sándor, tagja Karig Emil, Szántó Jenő, Apor Kálmán és Somogyi Elemér lett.¹³⁷

1934. június 21-én választmányi ülést tartott a Liszt Ferenc Kör, ezúttal is a zeneiskolában. Karig Emil számolt be az egyesület múlt évi működéséről. Az évad során 6 hangversenyt tartottak Fischer Annie, Juan Manén¹³⁸, Pilinszky Zsigmond, del' Agnola, Engel Iván és Palló Imre közreműködésével. A koncerteken kívül egy vidám farsangi estet is tartottak. A székely est és az egyházi hangverseny a közbejött akadályok miatt későbbre maradt. A koncerteken 110 bérletes vett részt, a koncertek látogatottságát az igazgató az adott körülmények között kielégítőnek tartotta. Mivel a bérletrendszer bevált, az igazgató javasolta a megtartását.

A jelentés beszámolt a zenekar fejlődéséről is. A további eredményes munka érdekében a zenekar megreformálását és zenekari szabályzat megalkotását ajánlotta. Új tagok gyűjtését szorgalmazta, ez szerinte hölgybizottságok révén lenne a legjobban megoldható.

A beszámoló második része a zeneiskolával foglalkozott. Ebből kiderül, hogy az iskolának 111 növendéke van, közülük 72-en a zongora-, 31-en a hegedű-, 8-an az énekszakot látogatják. Az év végi vizsgákra 1934. június 25-én kerül sor.

A növendékek szorgalmát megfelelőnek ítélte az igazgató mellett az iskolát meglátogató Kazacsay Tibor¹³⁹ szakfelügyelő is. Mind a négy növendékhangversenyen jól szerepeltek a tanulók. Az iskola jövője biztosított annak ellenére, hogy 1700 pengős költségvetési hiánnyal küzd. Az ének tanszak véglegesítése megtörtént, a gordonka tanszak létesítése tervbe van véve. A VKM¹⁴⁰ az itt tanulók részére tanulói jegykedvezményt engedélyezett.¹⁴¹

¹³⁷ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 115–118. o.

¹³⁸ Manén, Juan (katalánul: Joan Manén) (Barcelona, 1883. május 14. – Barcelona, 1971. június 26.), spanyol (katalán) hegedűművész és zeneszerző.

¹³⁹ Kazacsay Tibor (Budapest, 1892. március 12. – Budapest, 1977. október 5.), zeneszerző, zongoraművész. 1933-ban a nem állami zeneiskolák országos szakfelügyelőjévé nevezték ki.

¹⁴⁰ VKM: Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium.

¹⁴¹ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 119–120. o. – A zeneiskola a BLFK vonózenekarának teljes filharmonikus zenekarrá való kiépítése céljából az 1933–1934. tanévben is szervezett fúvóstanfolyamot. Ezen 13 felnőtt vett részt. Közülük 1 fuvola, 3 klarinét, 1 oboa, 2 fagott, 2 trombita, 3 vadászkiürt és 1 harsona növendék volt. A fuvolát és az oboát Apor Kálmán műszaki tanácsos, a többi fúvós hangszer Szabó József nyugalmazott színházi zenész tanította. Jóllehet a tanítás ingyenes volt, ennek ellenére a résztvevők jó része nem tanúsított kellő érdeklődést az ügy iránt.

1934–1935.

1935. január 9-én a kör zeneiskolájában megtartott **választmányi ülésen** Karig Emil ismertette az egyesület előző évi működését. Jelentéséből kiderül, hogy a kör által rendezett 6 koncert látogatottsága a körülményekhez képest kielégítő volt. Az ifjúság zenei nevelése céljából a kör szabadjegyeket küldött egyes iskoláknak a hangversenyekre. Az egyesület az ország több zenei körével állandó kapcsolatban áll.

A kör pénztáros ismertette az előző évi költségvetést. Rámutatott, hogy a súlyos helyzet dacára sikerült a kör kiadásait a bevételi oldallal egyensúlyba hozni.

Karig Emil igazgató beszámolt a zeneiskola elmúlt évi működéséről. A jelentés szerint a növendékek száma 112 volt, közülük 72-en zongora-, 31-en hegedű-, 9-en ének tanszakon tanultak. A gordonka tanszakot jelentkezők hiányában nem sikerült megszervezni. A nagybőgőtanfolyamot jelentkezők hiányában szüneteltetni kellett, és csökkent az érdeklődés a fúvószakon is. A zeneiskola a várostól 2500, a vármegyétől 730 pengő segílyt kapott. Különböző adományokkal sikerült gyarapítani a zeneiskola hangjegytárát. A tanulók előmenetele megfelelő volt, erről a tanév folyamán rendezett skála- és etűdversenyeken, valamint négy növendékhangversenyen adtak tanúbizonyságot. A zeneiskolai tanárok több esetben közreműködtek más egyesületek ünnepélyein, mindannyiszor szép sikerrel. A zeneiskola növendékeinek száma a második félévben 100-ra csökkent. Közülük 70-en zongora-, 26-an hegedű-, 4-en ének tanszakra jártak. Az iskola pénz- és vagyonkezelését megvizsgálták, és rendben lévőnek találták.

Beszámolója végén Karig Emil ismertette a jövő évi munkatervet. Eszerint 1935 novemberében Szentgyörgyi László és Földes Andor¹⁴², 1936. január 19-én Károlyi Gyula¹⁴³, januárban még Amader Buldovino, februárban Báthy Anna és Pilinszky Zsigmond, márciusban Mikischa Taras lép fel, áprilisban zenekari estet szervez a kör. Az 1934. december 20-án a menekültek javára rendezett Szántó–Földes–Lukács-féle koncertből 159 pengő 80 fillér jutott a szegény menekülteknek. Március 2-ára farsangi est van tervbe véve. Örömmel jelentette, hogy az egyesület kamarazenei élete fellendült, amit az is bizonyít, hogy a zenekart Bátaszékre és Csávolyra is meghívták. A következő közgyűlés idejéül 1935. január 12-ét javasolta. Az üres választmányi tagsági helyekre Dobossy Eleket, dr. Milassin Jenőt, dr. Gósy Ferencet és Klein Emilt, a számvizsgáló bizottságba Tomanovics Györgyöt, Fehér Lőrincet és Goldschmidt Ferencet, ellenőrnek dr. Ortay Józsefet javasolta, amivel a választmány egyetértett.¹⁴⁴

¹⁴² Földes Andor (Budapest, 1913. december 21. – Herrliberg, Svájc, 1992. február 9.), zongoraművész, karmester.

¹⁴³ Károlyi Gyula (Losonc, Nógrád vm., 1914. január 31. – München, 1993. március 1.), magyar származású német zongoraművész.

¹⁴⁴ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 121–123. o. – Az 1935. január 9-i választmányi ülésjegyzőkönyv összesen hat választmányi tagsági hely megürüléséről tesz említést. Dr. László Sándor és Keszler András kiléptek a körből, Reich Vilmos elhunyt, így három helyről lehet tudni, hogy miért történt üresedés, ám a másik három hely megürülésének okáról nem szól a jegyzőkönyv, csupán a helyükre javasolt személyek nevét adja meg.

A vármegyeiháza kis tanácstermében **1935. január 19-én** került sor a Liszt Ferenc Kör **rendes évi közgyűlésére**. Ezen Karig Emil a szokásnak megfelelően beszámolt a kör elmúlt évi működéséről. Az egyesület taglétszáma 230 főre emelkedett. A 6 hangversenyből álló bérlet fellépői Fischer Annie, Juan Manén, Pilinszky-del' Agnola, Engel Iván és Palló Imre voltak. Rendeztek egy vidám farsangi estet is, viszont elmaradt a tervezett Erdélyi Szépmíves Céh és a Szentpál Táncsoport estje. A hangversenyek bevétele megfelelt a várakozásnak. Tovább működött a fúvós tanfolyam. Az ifjúság zenei nevelését célozta az a kb. 700 szabadjegy, amit a kör különböző iskolák részére biztosított. Az egyesület ismertségét mutatja, hogy Pécsről és Nagykanizsáról a kör alapszabályát kérték mintának.

A jelentés következő része csak vázlatosan foglalkozott a zeneiskola működésével, tekintve, hogy az iskola értesítőjében minden megtalálható.

Az ügyvezető igazgató ismertette a választmány határozatát a kör zárszámadásáról 3610 pengő 54 fillér bevétellel és 277 pengő 63 fillér maradvánnyal. A zeneiskola zárszámadása 13 487 pengő 31 fillér bevétel mellett 162 pengő maradványt mutatott.

Karig Emil felolvasta a közgyűlésnek a választmányi ülésen ismertetett következő évi munkatervet. Hozzátette, hogy továbbra is fontosnak tartják az ifjúság zenei nevelését (1. szabadjegyek), jótékony célú hangversenyek rendezését, a fúvósképzést, a kamarazene továbbfejlesztését és a vidéki hangversenyeket.

A zeneiskolások létszáma 1934 szeptemberében aggályos volt, mostanra azonban elérte a 100 főt. Dorner Aurélné megkapta a minisztériumtól az énektanítói engedélyt. Gordonkaszakra nem jelentkezett kellő számú növendék.

A hozzászólók sorában dr. Alföldy József hiányolta a nívós hangversenyeket. A bérletrendszer nem tartotta életképesnek. Czukor Sándor a taglétszám növelésével kapcsolatban a Nyíregyházi Bessenyei Kört hozta fel mintának. Bruszt József vonzó hangversenyeket kért, Kiss Á. József a Bajai Dalárda és a Liszt Ferenc Kör zenekarának együttműködésére tett javaslatot. Dr. Bernhart Sándor fontosnak tartotta a gordonkaszak megindítását. Karig Emil a kör taglétszám növelését a hölgyek által tartotta megoldhatónak. Megemlítette, hogy a gordonkaszakra vonatkozóan Szondy László¹⁴⁵ gordonkaművésztől igen kedvező ajánlata van, a tárgyalások most folynak. Dr. Szabó-Szabovljevics Dusán szerint nagyon fontos a fúvósképzés, a vidéki hangversenyek rendezését pedig az intézőbizottságra kellene bízni.

A megüresedett bizottsági helyek betöltésére a választmányi ülés által javasolt személyeket fogadta el a közgyűlés. Az intézőbizottság dr. Gósy Ferencsel egészült ki.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Szondy László (?), okleveles gordonkatanár. A BLFK zeneiskolájában az 1934–1935. tanévben gordonkát tanított. Közreműködött az első Országos Hubay-hegedűversenyen, amelyet 1941. április 4-én Debrecenben rendeztek meg.

¹⁴⁶ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 125–129. o. – A kör és a zeneiskolai zárszámadásnál sincs feltüntetve a kiadás összege!

1935–1936.

A vármegyeháza kis tanácstermében tartotta **1936. március 1-jén rendes évi közgyűlését** a kör. Ezen Karig Emil igazgató részletesen beszámolt az egyesület 9. évéről. Örvendetes tényként említette, hogy a taglétszám nem csökkent, és sikerült az ország zenei köreivel a kapcsolatot tovább mélyíteni. Legutóbb Kaposvár kérte el a kör alapszabályát tanulmányozásra.

A zeneiskola működéséről szólva elmondta, hogy a növendékek száma 128 főre emelkedett, és gondokszakkal bővült az oktatás, Szondy László tanár irányításával. Változatlan maradt a zeneiskola városi és megyei segélye. Az iskola tanárai közreműködtek egyes egyesületek estélyein. A helyi sajtó érdeklődése kísérte mind a kör, mind az iskola működését. A második félévben 115 főre csökkent a zeneiskolai növendékek száma. Az iskola igazgatója felhatalmazást kért új zeneiskolai helyiségek bérlésére, mivel a régi bérletet felmondták. Ismertette a zeneiskola 1935–1936. évi költségelőirányzatát, amelyben a bevételi oldalon szereplő 12 704 pengővel szemben a kiadási oldalon 12 698 pengő állt, azaz 6 pengő maradványt mutatott.

A kör jövő évi munkatervéről annyit közölt Karig Emil, hogy Károlyi Gyula és Hoehn Alfred¹⁴⁷ zongoraművészek fellépése, humoros est, Liszt-émlékhangverseny, Földesy Arnold, Szatmári Tibor és Szigeti József fellépése, továbbá zenekari est szerepel a tervek között.

A megüresedett tagsági helyekre vonatkozóan az ügyvezető igazgató ismertette a választmány javaslatát. Ennek megfelelően választmányi tag lett Nagy András és dr. Rapsányi Jakab, számvizsgáló Reich Antal.¹⁴⁸

1936–1937.

A Nemzeti Szálló különtermében tartották **1937. augusztus 25-én** a kör **választmányi ülését**. Ezen Karig Emil igazgató beszámolt a 10. évi egyesületi működésről. Felsorolta az év során tartott kör hangversenyeket, szólt a zenekar működéséről, beszámolt a fúvósképzés hiányosságairól. A legutóbbi zenei évadról szólva elmondta, hogy a kör a nyitó hangversenyét Liszt Ferenc emlékének szentelte, amelyen Károlyi Gyula méltóképpen tolmácsolta Liszt műveit. A hangversenysorozatot a zeneiskola Liszt-émlékhangversenye zárta. Az egyesület az ifjúság zenei nevelését a hangversenyekre kiadott kb. 1600 szabadjeggyel igyekezett előmozdítani.

A jelentés második fele a zeneiskola 7. tanévéről szólt. Az igazgató szerint az iskola a legszebb fejlődést mutatja, a növendékek száma elérte a 129 főt. Az iskolával kapcsolatos részletes adatokkal nem foglalkozott, mivel azok megtalálhatók az „Értésítő”-ben. Városi segélyt 2500, megyei segélyt 550 pengőt kapott az iskola. Kijelentette, hogy a kör és zeneiskolája a megye zenei életének irányítója. A helyi

---

¹⁴⁷ Hoehn, Alfred (Oberellen bei Eisenach, Németország, 1887. október 20. – Königstein im Taunus, Németország, 1945. augusztus 2.), német zongoraművész, zongoratanár, zeneszerző.

¹⁴⁸ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 131–133. o.

sajtó megértéssel támogatta a munkájukat. Az új tanévre a városi közgyűlés 18 000 pengőt szavazott meg az iskola épületére, amelyből a Haynald utcai Koller-féle házat szándékoznak megvenni.

Az igazgató ezután az 1937–1938. évi munkatervet ismertette. A hangversenyek sorozata a következő lesz: Liszt-émlékhangverseny, Winnifred Christie-Moor¹⁴⁹ zongoraestje, Yeichi Nimura¹⁵⁰ japán táncestje, Mécs László irodalmi estje, Károlyi Gyula és Giula Bustabo¹⁵¹, Magaloff¹⁵² hangversenye, zenekari est, Menaka¹⁵³ hindu balettje.

Az igazgató a következő közgyűlés idejéül 1937. augusztus 25-ét jelölte meg. Végül bejelentette, hogy a kör elnöke, dr. Bajai Ernő lemondott az elnöki tisztségről. A helyére dr. Bernhart Sándort javasolta, alelnöknek pedig Dobossy Eleket. A választmány mindkettőjüket elfogadta.¹⁵⁴

1940–1941.

Dr. Szabó-Szabovljevits Dusán díszelnök ismertette, hogy a rendkívüli közgyűlésnek két tárgya van. Az egyik a tisztújítás, a másik határozathozatal a kör i zeneiskola épületének, felszerelésének, tartozásának átadásáról, illetve városi zeneiskola létesítéséről. Bejelentette egyúttal, hogy mint díszelnök, azért vette át az elnöklést – amit egyébként az alapszabály is megenged –, mert a kör elnöke, dr. Bernhart Sándor polgármester lemondott az elnöki tisztségről. Karig Emil igazgató felolvasta a dr. Szabó-Szabovljevits Dusánhoz intézett levelét, amely a következőképpen szólt: *„Méltóságos Uram! Kénytelen vagyok beismerni, hogy azoknak a köteleességeknek, amelyeket a Liszt Ferenc Kör elnöki tisztségének elfogadásával magamra vállaltam, egyre növekvő hivatalos elfoglaltságom mellett nem tudok megfelelni. Minthogy az egyesület boldogulását változatlanul a szívemen viselem, arra az elhatározásra kellett jutnom, hogy helyemet olyan elnöknek engedjem át, aki teljes odaadással dolgozhat majd az egyesület felvirágoztatásán, s arra kérlek ezért, hogy az elnöki tisztségről való lemondásomat az egyesület közgyűlésének bejelenteni méltóztassál. Őszinte nagyrabecsülésem nyilvánításával maradok tisztelő híved: Bernhart Sándor. Baja, 1941. június 12-én”*.

¹⁴⁹ Winnifred Christie-Moor (Stirling, Skócia, 1882. február 26. – London, 1965. február 8.): brit zongoraművész és zeneszerző.

¹⁵⁰ Yeichi Nimura (1897–1979), japán táncművész.

¹⁵¹ Bustabo, Guila Adelina Teresina (Mantiowoc, Wisconsin, USA, 1919. február 25. – ?), amerikai hegedűművésznő.

¹⁵² Magaloff, Nikita (Szentpétervár, 1912. február 21. – Vevey, Svájc, 1992. december 26.), orosz származású svájci zongoraművész.

¹⁵³ A Menaka indiai balett az 1930-as években alakult meg Bombayben. A balett névadója: Menaka-Leila Sokhey (lánykori neve: Damayanti Joshi, Bombay, 1932–1947) koreográfus-táncos volt, aki Indiában az elsők között ismerte fel a tánc és a zene intézményi oktatásának fontosságát. 1936-ban a Berli ni Táncolimpián első helyezést ért el. Innen hazatérve Nrityalyam néven tánciskolát hozott létre Khandalaban, ez azonban rövid életűnek bizonyult.

¹⁵⁴ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 135–137. o.

A levél felolvasása után a díszelnök méltatta a lemondott elnök érdemeit. Indítványozta, hogy az egyesület közgyűlése vegye tudomásul a lemondást, a kör és a zeneiskola érdekében kifejtett munkásságáért pedig válassza meg díszelnöknek. A közgyűlés elfogadta az indítványt.

Az első hozzászóló, dr. László Vince arról beszélt, hogy a lemondott elnök helyébe csak olyan személyt szabad megválasztani, aki nemcsak méltó utóda az előző elnöknek, de több szabadidővel is rendelkezik, mert a mostani nehéz viszonyok között az egyesületnek biztos kezű kormányosra van szüksége. Ő ezt a személyt dr. Szabó-Szabovljevits Dusán díszelnökben látja. Bár neki is sok egyéb elfoglaltsága van, ott bábáskodott mind a kör, mind pedig a zeneiskola születésénél. Zeneszeretete predesztinálja őt erre a tisztségre. Ezért indítványozza, hogy a közgyűlés vele töltsen be a megüresedett elnöki széket.

A közgyűlés egyhangúlag választotta meg az elnöki tisztségre dr. Szabó-Szabovljevits Dusán díszelnököt, aki meghatott szavakkal mondott köszönetet. Kérte dr. Bernhart Sándort, hogy továbbra is támogassa a kör munkáját. Javasolta, hogy a közgyűlés mondjon köszönetet a régi tisztkarnak, élén Karig Emil igazgatónak. Utóbbi a kör legnehezebb éveiben is fanatikus hittel és lelkesedéssel, önzetlenül szolgált a kört és a zeneiskola nemes ügyét.

A közgyűlés elfogadta az új elnök javaslatát, és köszönetet szavazott a régi tisztkarnak.

Ezt követően Karig Emil felolvasta a jelölőbizottság javaslatát a tisztújításra nézve. A megválasztásra jelöltek névsora a következő volt:

Alelnökök: Id. Éber Sándor festőművész, a bajai cisztercita főgimnázium tanára; dr. Fehérváry Dezső királyi közjegyző és dr. László Vince cisztercita gimnáziumi igazgató.

Igazgató: Karig Emil nyugalmazott tanítóképző intézeti tanár; titkár: dr. Aszalós Imre kórházi főorvos; jegyző: Nagy Béla építészmérnök; pénztáros Korányi Lajos kereskedő; ellenőr: Somogyi Elemér szeszgyáros; háznagy: ifj. Éber Sándor tanár; karnagy és szertáros: Vönöczky Géza¹⁵⁵ tanítóképző intézeti tanár; ügyész: dr. Huber János.

A választmány tagjai: dr. Alföldy József közkórházi osztályvezető főorvos, Chobodiczky Alajos, dr. Gonczlik Kálmán apátplébános, pápai prelátus; Nagy András építészmérnök, műszaki tanácsos; Knézy László főmérnök, a Folyammérnöki Hivatal vezetője, dr. Puskás Dezső nyugalmazott főjegyző, polgármester-helyettes; Schmidt Ferenc főkántor; Tománovics György káplán; Krudy Géza nyugalmazott vármegyei árvaszéki elnök; dr. Tokay László egyetemi magántanár, Hadanics Béla MFTR főfelügyelő, Horváth Béla mérnök, műszaki főtanácsos; dr. Svastits Pál gyermekgyógyász, dr. Nagy Árpád tiszti orvos; Csobok József, Schippert Ernő, Török Bonifác tanár, dr. Tézsla József törvényszéki bíró; Balogh Miklós nyugalmazott tanár; Ágoston Vencel festőművész, az állami tanítóképző rajztanára; Czeglédy Nagy József iparművész, tanonciskolai rajztanár.

---

¹⁵⁵ Vönöczky Géza; Schenk (Budapest, 1911. június 19. – ?), zeneelmélet-tanár, karnagy. A Bajai Tanítóképző Intézet tanára.

A számvizsgáló bizottság tagjai: Csongor Sándor városi tisztviselő; Szentirmai Ede postatiszt.

Az intézőbizottság tagjai hivatalból: a díszelnökök, az elnök, az alelnökök, az igazgató, a titkár, a jegyző, a pénztáros, a háznagy, a karnagy és a zeneiskola tanárai: B. Rácz Lili, Recska Ilona, Sági Andor; választott tagjai: dr. Alföldy József, Krudy Géza, Nagy András, dr. Svastits Pál, Somogyi Elemér.

A közgyűlés egyhangúlag megválasztotta a jelölőbizottság által javasolt személyeket.

A tisztújítást követően dr. Szabó-Szabovljevits Dusán elnök bejelentette, hogy a zeneiskolai felügyelőbizottság tagja hivatalból a zeneiskola igazgatója, mint előadó és jegyző, a többi tagját a városi közgyűlés választja a városi képviselők közül.

Ezt követően üdvözölte az új tisztkart, a választmány és a bizottságok tagjait. Nagyobb lelkesedést, fokozottabb munkát és az ügyvezető igazgató támogatását kérte, hogy a körnek az elmúlt évben bevezetett és már eddig is bevált új jegyrendszere minél sikeresebb legyen. Dr. Bernhart Sándor megköszönte a díszelnökké választását. Megígérte, hogy támogatni fogja a kör munkáját, amely Baja várost kiemeli a vidéki városok sorából.

A közgyűlés második napirendi pontja a köri zeneiskola megszüntetése és a város által történő átvétele volt. Karig Emil igazgató ismertette a javaslatot. Elmondta, hogy a Liszt Ferenc Kör működésének negyedik évében, 1929-ben, amikor a város vezetősége nem találta alkalmasnak az időt városi zeneiskola létesítésére, köri zeneiskola alapítását határozta el. 4000 pengős városi és 500 pengős vármegyei segéllyel, valamint 90 növendékkel indult. A kör közgyűlése egyhangúlag Karig Emilt, az egyesület ügyvezető igazgatóját választotta meg a zeneiskola igazgatójává. A zeneiskola az évek során szépen fejlődött, a növendéklétszám elérte a 130 főt, a tanári kar a 6 főt. A zeneiskola tanszakai a következők: zongora, hegedű, ének, gordonka, zeneelmélet. 1929-ben a zsidótörvény következtében két izraelita tanár kivált az iskolából, és magával vitte izraelita növendékeket. Ez a körülmény, és az, hogy egy keresztény tanár már korábban elhagyta az iskolát és saját zeneiskolát nyitott a városban, nehezítette a köri zeneiskola fejlődését. További nehézséget jelentett, hogy a városi segély 1932-ben 2500 pengőre csökkent.

Mindezek miatt örömmel fogadta a Liszt Ferenc Kör dr. Bernhart Sándor polgármester kezdeményezését a városi zeneiskola felállításáról. A város át kívánja venni a köri zeneiskola épületét, felszerelését, tartozását, igazgatóját és tanárait a városban működő állami zeneiskola tanáraival együtt. Miután a kör 12 éven át tetemes anyagi támogatással járult hozzá az egyesületi zeneiskola fenntartásához, és az anyagi helyzete jelenleg igen nehéz, a javaslat elfogadását kéri a közgyűléstől.

A közgyűlési határozat szerint a Liszt Ferenc Kör tudomásul veszi, hogy Baja város törvényhatósági bizottsága az 1941. május 31-én tartott közgyűlésén dr. Szabó-Szabovljevits Dusán indítványára 4898/1941. Kig. szám alatt városi zeneiskola felállítását határozta el, amelyben elsősorban a helyben működő, államilag engedélyezett zeneiskolák tanárait kell alkalmazni.

Mint hogy a városi zeneiskola mellett másik zeneiskolára nincs szükség, a Liszt Ferenc Kör megszünteti a zeneiskoláját. Felhatalmazza az egyesület elnökét, hogy a 7848-as számú bajai telekkönyvi betétben az A + 1 sorszámu, 2912. helyrajzi szám

alatt felvett, zeneiskolává átalakított Haynald utcai házat 16 097 pengő 60 fillér vételár ellenében Baja város közönségének eladja oly módon, hogy a vételárat a körnek a város közönségével szemben fennálló, ugyanilyen összegű tartozásába számítsák be, és ily módon a tartozás teljes kiegyenlítést nyerjen. Felhatalmazta a közgyűlés a kör elnökét arra is, hogy a zeneiskola teljes berendezését és felszerelését, beleértve a kör tulajdonát képező két zongorát, 1300 pengő vételárért a város közönségének átadja, egyúttal vállaljon kötelezettséget arra, hogy a kör zeneiskoláját legkésőbb a városi zeneiskola megnyitásakor megszünteti. Az ingóságok vételára címén befolyó 1300 pengőt a körnek a Bajai Kereskedelmi és Iparbanknál fennálló tartozása kiegyenlítésére kell felhasználni.

A határozathozatal előtti hozzászólások során tisztázódott, hogy a kör továbbra is használhatja a székhelyül szolgáló volt zeneiskolai épületet. Id. Éber Sándor tette fel a kérdést, miszerint lesz-e a köri székház átadása után a körnek továbbra is otthona régi épületében? Dr. Bernhart Sándor polgármester azt válaszolta, hogy a régi hajléka továbbra is hajléka marad a körnek, és az egyesület vezetője a városi zeneiskolai felügyelőbizottságban is képviselőt fog kapni. Megköszönte a körnek, hogy 12 éven át fenntartotta a zeneiskolát, amellyel nagy szolgálatot tett Baja városának és a délvidéki zenekultúrának.¹⁵⁶

1941–1942.

Karig Emil a kör nevében 1942. február 25-én levelet írt a Baja és Vidéke Ipartestület eljáróságának. Az igazgató levelében kitért rá, hogy a Bajai Liszt Ferenc Kör már 16 éve munkálkodik Baja város zenei és kulturális életének előbbre vitele érdekében. Ez idő alatt az egyesület 121 hangversenyt, irodalmi és klasszikus táncestet rendezett, és létrehozta a „Liszt Ferenc Kör Zeneiskoláját”, amely most városi zeneiskolaként funkcionál.

Az idei Lengyel Gabriella¹⁵⁷-, Károlyi Gyula- és Mécs László-est elemi erővel megnyilatkozó sikerei igazolják, hogy a kör vezetésének törekvései a mai nehéz időkben is a város és művészetkedvelő közönségének osztatlan megértésével találkoznak. Legutóbb Bordy Bellát¹⁵⁸, a M. Kir. Operaház országos hírnévű művésznőjét és Dániel Ernő¹⁵⁹ zongoraművészt sikerült megnyerni a kör legközelebbi klasszikus táncestjére.

Az a tudat, hogy a bajai iparos társadalom hivatalos testülete nemcsak gazdasági, de kulturális célkitűzéseknek is mindenkor odaadó támogatója volt, arra buzdítja az egyesület vezetőségét, hogy az iparos társadalom művészetkedvelő részét nyerve meg a Liszt Ferenc Körbe való belépésre.

¹⁵⁶ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 140–145. o.

¹⁵⁷ Lengyel Gabriella (1920–1993), hegedűművésznő, pedagógus. Hubay Jenő tanítványa.

¹⁵⁸ Bordy Bella (Gyula, 1909. november 21. – Budapest, 1978. június 28.), balett-táncosnő, a M. Kir. Operaház magántáncosnője, érdemes művész (1959).

¹⁵⁹ Dániel Ernő, szamosújvár-némethi (Budapest, 1918. május 6. – Santa Barbara, California, USA, 1977. szeptember ?), zongoraművész, egyetemi tanár.

Abban az új helyzetben, amely a megnagyobbodott Bácskában Baja városának adva van, fokozottabbak lettek az egyesület kulturális feladatai. A Bajai Liszt Ferenc Kör 16 éve dolgozik a város fejlődéséért és az elmúlt 20 esztendő alatt elért városi kulturális níví megtartásáért. A kör vezetősége a zene és a művelődés jegyében közös nevezőre szeretné hozni a városnak a kör törekvései iránt érdeklődő társadalmát, hogy mindenki számára hozzáférhetővé tegye mindazt a zenei és művészi értéket, ami a mai viszonyok között csak elérhető. Ezért a kör vezetősége azzal a felhívással fordult az elöljáróság útján az iparos társadalomhoz, hogy úgy a maguk gyönyörűségére, mint gyermekeik művelődése érdekében, minél nagyobb számban lépjenek be a Liszt Ferenc Kör tagjai sorába.

Az egyesületi estélyeket csak köri tagok látogathatják. Egy személy számára a köri tagság 8 db szabadjeggyel évi 10 pengőbe, két személy esetén ugyanez 16 db szabadjeggyel évi 16 pengőbe kerül.

Az év közben belépők csak a hátralévő időt fizetik, vagyis a most belépő egy személy a hátralévő 5 este után 7 pengő 50 fillérért 5 szabadjeggyet kap, két személy ugyancsak 5 este után 12 pengőért 10 szabadjeggyet.

A fentiek alapján a Liszt Ferenc Kör vezetősége arra kérte az ipartestületi elöljáróságot, hogy tagjai között szíveskedjen az egyesületbe való belépést pártolólag szóba hozni, és a kör előadásai céljára a nagytermet díjtalanul rendelkezésére bocsátani.¹⁶⁰

1942–1943.

A Liszt Ferenc Kör közgyűlést előkészítő **választmányi ülést 1942. október 21-én** tartotta a városi zeneiskola helyiségében. Az ülésen Karig Emil ügyvezető igazgató számolt be az 1941–1942-es évadról. A kör 8 estét rendezett: Lengyel Gabriella és Albert Ferenc¹⁶¹ hegedűestjét, Károlyi Gyula, Dániel Ernő és Faragó György¹⁶² zongoraestjét, Mécs László estjét, Kertly Jenő gordonkaestjét, Bordy Bella táncestjét és Vörös Sári¹⁶³ magyar dalestjét. Karig Emil szerint amilyen szép volt a 8 est, olyan sivár képet mutat a város zenei élete. Ezt részben a háború miatti behívások okozták, részben az, hogy sok zeneművelő a felszabadult országrészekbe távozott, és ez elnéptelénítette és így munkára képtelenné tette a kör zenekarát, kamarazenei életét. Emiatt szűnt meg a városi daloskör, és küzd nehézségekkel a templomi ének- és zenekar is. Mégsem szabad elcsüggedni, mert ezek csak átmeneti és múló bajok, mihelyt a béke beköszönt, mint minden téren, itt is pótlódik, fejlődik majd minden. Ezt a fejlődést meg fogja könnyíteni a Liszt Ferenc Kör szépen fejlődő taglétszáma, amely elérte a 407 főt.

¹⁶⁰ BKMÖL X. 53. sz. n./1942. 4. 11–14. o. – Eredetijét l.: BKMÖL IX. 204. A Baja és Vidéke Ipartestület iratai (a továbbiakban: IX. 204.). 199/1942.

¹⁶¹ Albert Ferenc (1918–1998), hegedűművész.

¹⁶² Faragó György (Budapest, 1913. november 14. – Budapest, 1944. december 7.), zongoraművész, zeneszerző.

¹⁶³ Vörös Sári (Budapest, 1910. június 7. – ?), nótáénekes, népdalénekes, könyvelő.

Bejelentette, hogy özvegy dr. Pilinszky Ferencné a kör számára alapítványként ajánlotta fel néhai férje kb. 500 darabból álló kottagyűjteményét, kb. 4000 pengő értékben. Karig Emil ezért indítványozta, hogy özvegy dr. Pilinszkyt válassza a kör az alapító tagok sorába, a felajánlott kottagyűjteményt egy külön „Pilinszky F. alapítvány” feliratú szekrényben helyezték el, és a kör az adományért levélben mondjon köszönetet.

A továbbiakban elmondta, hogy az évadban kb. 1500 db szabadjegyet bocsátott az egyesület a bajai iskolák zenekedvelő növendékeinek rendelkezésére. Köszönetet mondott a sajtó támogatásáért, és kérte a tisztikar, a választmány és a tagság támogatását.

Az ügyvezető igazgató beszámolója után a pénztáros bemutatta az 1941–1942. évről szóló jelentését, amely szerint a bevétel 3112 pengő 30 fillért, a kiadás 3088 pengő 28 fillért tett ki, a pénzmaradvány így 24 pengő 2 fillér.

Az igazgató a továbbiakban arról számolt be, hogy megüresedett 1 ügyészi, 3 választmányi tagsági, 1 számvizsgáló bizottsági és 1 intézőbizottsági hely. Javasolta, hogy az eltávozott dr. Huber János helyébe ügyésznek dr. Surányi Istvánt, az eltávozott Csobok József és a lemondott Ágoston Vencel választmányi tag helyébe dr. Garai Béla városi tanácsost és dr. Fekete Miklóst, az állami női kereskedelmi középiskola igazgatóját, dr. Alföldy József helyébe dr. Nemerey Péter bankigazgatót, Csobok József helyébe dr. Kovács Győző tanárt ellenőrnek, dr. Nemerey Pétert pedig intézőbizottsági tagnak válasszák meg. A választmány megszavazta a jelölteket.

Ezután az igazgató ismertette az 1942–1943. évi munkatervet. Ebben a korábbi évekhez hasonlóan 8 hangverseny került tervbe, amelyeken közreműködni fognak: 1) Zathureczky Ede 2) Ottenbay Melinda és Takács Zoltán 3) dr. Hankiss János (irodalom) 4) Dániel Ernő 5) Schmiedhauer Lajos¹⁶⁴ (orgona) 6) Domokos László (zongora) 7) Bisztriczky Tibor (hegedű) 8) Koréh Endre¹⁶⁵ vagy Szelezcky Zita¹⁶⁶ vagy Bánlaky Etelka¹⁶⁷. Rendkívüli estként esetleg szerveznek Hubay-emlékestet és olasz művésznapot. Tervezik a zenekar megújítását, egy Kodály-estet, továbbá segély kérését a VKM-től egy irodalmi estre.

A körű pénztáros bemutatta az 1942–1943. év pénzügyi tervezetét. Eszerint a tervezett bevétel 4550 pengő (tagdíj 4050 pengő, városi segély 500 pengő), a kiadás 4495 pengő, pénzmaradvány 55 pengő.¹⁶⁸

1943. szeptember 30-án rendes **választmányi ülést** tartott a Liszt Ferenc Kör a városi zeneiskola körű helyiségében. Ezen Karig Emil igazgató beszámolt az 1942–1943-as zenei évad 8 hangversenyéről, amelyek fellépői sorrendben a következők voltak: Zathureczky Ede, Névay Ilona¹⁶⁹, Sirio Piovesan¹⁷⁰, Dániel Ernő, Luigi

¹⁶⁴ Schmiedhauer Lajos (Komárom, 1882. március 1. – Budapest, 1956. november 4.), orgonaművész, zeneszerző.

¹⁶⁵ Koréh Endre (Sepsiszentgyörgy, 1906. április 13. – Bécs, 1960. szeptember 20.), operaénekes (baszszus).

¹⁶⁶ Szelezcky Zita (Budapest, 1915. április 20. – Budapest, 1999. július 12.), színművész.

¹⁶⁷ Bánlaky Etelka (Nagybecskerek, Torontál vm., 1911 – ?), énekes.

¹⁶⁸ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 146–147. o.

¹⁶⁹ Névay Ilona, M. (Bécs, 20. sz. – ?), színész, zongoraművész.

¹⁷⁰ Piovesan, Sirio (Velence, 1917. január 19. – ?), olasz hegedűművész. 1948-ban Budapesten a Bartók

Magistutti, Ottenbay Melinda és Sallay Zoltán¹⁷¹, Basilides Mária és dr. Hankiss János. A köri taglétszám elérte a 465 főt. Az egyesület zenekara, kamarazenei élete a háborús viszonyok és gondok hiánya miatt szünetelt. Nem működött a városi templomi ének- és zenekar sem. Szünetelt a városi daloskör is, csupán az Éneklő Ifjúság középiskolai énekkarai fejlődtek. A kör ebben az évadban is szabadjegyet adott a városi zeneiskola növendékeinek az általa rendezett összes estre, és kb. 1500 db szabadjegyet küldött a városi középiskolák zenekedvelő tanulóinak. Bejelentette, hogy a VKM 1000 pengő segélyt adott a körnek.

Az ügyvezető igazgató bemutatta a számvizsgáló bizottság által felülvizsgált és helyesnek talált zárszámadást 5458 pengő 66 fillér bevétellel és 1023 pengő 4 fillér készpénzmaradvánnyal.

A 6 megüresedett választmányi tagsági helyre az igazgató ifj. dr. Csábi Károly kereskedőt, a Baross Szövetség¹⁷² elnökét, Dunai Frigyes fodrászt, a Baja és Vidéke Ipartestület elnökét, Koszta István evangélikus-református lelkészt, Garamvölgyi Béla posta-főfelügyelőt és dr. Nánay Andor városi közkórházi főorvost ajánlotta. A választmány az öt jelölt megválasztását javasolta a közgyűlésnek, a hatodik helyet függőben hagyta.

Ezt követően az igazgató ismertette az 1943–1944. év munkarendjét. A kör a korábbiakhoz hasonlóan évi 8 est megtartását tervezte, amelyekre Martzy Johanna hegedűművészt, Sárdy János¹⁷³ énekművészt, Domokos László és Károlyi Gyula zongoraművészeket, Sirio Piovesan és Albert Ferenc hegedűművészeket, Mécs László írórt kívánta meghívni, és a Szenttelky Társaság¹⁷⁴ irodalmi estjét tervezte. Bejelentette,

---

Béla Verseny hegedűversenyének első helyezettje.

¹⁷¹ Sallay Zoltán (Budapest, 1914. március 16. – Balatonszéplak, 1984. március 15.), balettművész. Erdemes művész (1963).

¹⁷² Baross Szövetség, Kereskedő-, Iparos- és Rokonszalmák Egyesülete (Budapest): 1919–1944 (?) között működött érdekképviseleti szervezet. Célja az üzleti tisztesség hagyományainak megőrzése, „keresztény kereskedőt és iparost a természetes fejlődés útján a közép- és nagyiparos, valamint a nagykereskedői pályára előkészíteni”, a hazai terményeknek a keresztény kereskedők közvetítésével piacot teremteni. A Baross Szövetség foglalkozott még idegenforgalommal, fürdőüggyel, Baross Női Táborokat szervezett, kiadványokat jelentetett meg. Budapesten kívül 1936-ban 7, 1941-ben 86, 1944-ben 158 helyi szervezete volt (Pl. Pécsen, Debrecenben, Szegeden, Kassán, Ungváron, Kolozsváron, Újvidéken). Alapító elnöke: Rausch Aladár.

¹⁷³ Sárdy János (Nagykónyi, 1907. július 27. – Budapest, 1969. március 9.), operaénekes (tenor), színművész.

¹⁷⁴ Helyesen: Szentelky Társaság (1934, 1937, 1943): a kisebbségi kultúra segítésére létrehozott írói társulás. Először 1934. február 25-én Becskereken alakult meg. Elnöke Draskóczy Ede lett, aki székfoglalójában az irodalom jelentőségéről értekezett. Mielőtt szélesebb körű munkásságot fejthetett volna ki, a 15 alapító és meghívott tagból álló társaság megszűnt. Másodszor 1937. augusztus 21-én Szivácon, Szentelky Kornél halálának évfordulóján próbálkoztak a Szentelky Társaság újbóli megalakításával. Őt szakosztályt (írói, újságírói, zenei, képzőművészeti, színházi) terveztek. Elnökévé ismét Draskóczy Edét választották, főtáskár Kende Ferenc lett. A vállalkozás ezúttal sem bizonyult működőképesnek. Harmadszor Zomborban, 1943-ban alakult meg 40 rendes és 18 tiszteletbeli taggal. Elnöke ekkor Herczeg Ferenc, társelnöke Szirmai Károly. Legjelentősebb vállalkozása Szentelky irodalmi leveleinek kiadása volt. A társaság folyóirata a Kalangya.

hogyan a városi zeneiskola szerződtette Mirko Sztokánovics¹⁷⁵ gondnoktanárt, akivel a kamarazenei élet fel fog lendülni, a próbák már javában folynak.

A választmány több hozzászólás után, amelyek témája elsősorban Sárdy János szerepeltetése volt, elfogadta a hangversenysorozat tervét.

Ezután a köri pénztáros által elkészített 1943–1944. évi költségelőirányzatot mutatta be az igazgató 8133 pengő 4 fillér bevétellel és ugyanannyi kiadással. Bejelentette, hogy az élet minden területén tapasztalható drágulás a kört a tagdíjak felemelésére kényszeríti, mégpedig egy személy esetén 10 pengőről 16 pengőre, két személy esetén 16 pengőről 26 pengőre. Ezért az összegért a tagok 8, illetve 16 szabadjegyet kapnak, évi 8 estére. A választmány hosszan foglalkozott a tagdíjemelést mértékével. Végül az segítette meggyőzni a vitatkozókat, hogy a helyi moziban a páholyjegy árát 1 pengő 10 fillérről 2 pengőre emelték. A választmány bízott abban, hogy nem lesz nagyobb számú kilépés.¹⁷⁶

1944–1945.

A felszabadulás után első **rendkívüli közgyűlését 1945. október 15-én** tartotta a Bajai Liszt Ferenc Kör. Ezen dr. László Vince, Karig Emil, Korányi Lajos, dr. Surányi István, Schippert Ernő, Timáry Mária, Udvardy Lázár, Krudy Géza, dr. Aszalós Imre, dr. Hortobágyi Tibor, Höffler Mária, Körmöczy József, Tománovics György, Falubiró Győző és B. Rác Lili vett részt.

Dr. László Vince elnök kegyelettel emlékezett meg az elhunyt dr. Szabó-Szabovljevics Dusán korábbi elnökről. A közgyűlés kifejezésre juttatta, hogy újra akarja indítani a kör életét. A múlttal számot vetve rámutattak, hogy a Liszt Ferenc Kör mindenkor arra törekedett, hogy kultúrát teremtsen a zene jegyében. Ezt a demokratikus szellemet mutatják a Filharmónia számai is. Ebben a szellemben kívánják a kör vezetői megújítani a munkájukat. Országot építő és demokratikus szándékú lelkeket kívánnak nevelni.

Ezután Karig Emil igazgató felolvasta az 1945. október 8-án délután 6 órakor tartott rendes választmányi ülés jegyzőkönyvét, majd a délután 7 órakor tartott közgyűlés jegyzőkönyvét, amelyeket a közgyűlés tudomásul vett.

Az igazgató jelentést tett az 1943–1944-es és az 1944–1945-ös évről. Az 1943–1944. évi programról kijelentette, hogy Martzy Johanna¹⁷⁷, Harold Kreutzberg¹⁷⁸, Sirio Piovesan, Domokos László, Höffler Mária, Sztokánovics Márk, Károlyi Gyula és

¹⁷⁵ Stokanović, Mirko (Sztokánovics Márk) (?), szabadkai gondnokművész. Az 1943–1944-es tanévben a városi zeneiskola által szerződtetett gondnoktanár. Fellépett a Bajai Liszt Ferenc Kör által 1944. február 20-án a bajai Központi Szállóban rendezett hangversenyen.

¹⁷⁶ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 149–151. o.

¹⁷⁷ Martzy Johanna (Temesvár, 1924. október 26. – Glarus, Svájc, 1979. augusztus 13.), zeneszerző, zongoraművész.

¹⁷⁸ Kreutzberg, Harald (1902. december 11. – 1968. április 25.), német származású koreográfus és táncos.

Halász Béla¹⁷⁹ fellépése mind gyöngyszem a kör hangversenysorozatában. Az 1944. március 19-ére tervezett irodalmi est¹⁸⁰ elmaradt. Az 1944–1945. évben a kör nem működött. Megszűnt a zenekara, sőt a kamarazenei élete is.

Ezt követően a pénztáros ismertette a kör számadást. A bevétel 8 408 pengő 65 fillér, a kiadás 6 242 pengő 94 fillér. Vagyon: Zongora, kották és készpénz.

A következő napirendi pontban Karig Emil igazgató felolvasta a választmány javaslatát az új tisztikar megválasztására. Védnököknek Oltványi Imre¹⁸¹ pénzügyminisztert, elnöknek dr. László Vincét, alelnököknek Babics Józsefet, dr. Barcsay Ivánt, id. Éber Sándort, dr. Fehérvári Dezsőt és vitéz Hódy Györgyöt¹⁸² javasolta. Ügyvezető igazgatónak Karig Emilt, titkárnak dr. Aszalós Imrét, pénztárosnak Korányi Lajost, ellenőrnek dr. Kovács Győzöt, háznagynak ifj. Éber Sándort, jegyzőnek Nagy Bélát, ügyésznek dr. Surányi Istvánt, kottatárosnak dr. Varga Károlyt, szertárosnak Somogyi Elemért. A számvizsgáló bizottság leendő tagjai: Csongor Sándor, Gocsál László, Vadas József. A választmány leendő tagjai: Nagy András, Knézy László, Tománovics György, Krudy Géza, Hadanich Béla, Schippert Ernő, dr. Molnár István, Török Bonifác, Udvardy Lázár, dr. Nánay Andor, Dunai Frigyes, dr. Nagy Árpád, B. Rácz Lili, Sólyom Antal, Mária Olga tisztelendő nővér, dr. Homoki István, Falubiró Győző, dr. Hortobágyi Tibor, Recska Ilona, Timári Mária, Höffler Mária és Körmöczy József.

László Vince elnök a névsort elfogadottnak jelentette ki. Köszönetet mondott a megválasztásáért. Elmondta, hogy gyengének érzi magát a nagy múltú kör vezetéséhez, de ha gyenge is az ember, menti a jóindulat. Bízunk benne, hogy a vezetőség továbbra is a kör felvirágoztatásán fáradozik. „*Cantare amantis est.*”¹⁸³ A sok szenvedés és megpróbáltatás után a kör tagjai vágnak a szeretetre és a nemes érzésekre. Mindezt a zene segíti. Önfeledten énekel a gyermek, a fáradtak inkább felejtik a muzsikát. „*Isten segítségével és erőnkkel újjáépítjük az országot és megújulunk a muzsikában, hogy e muzsikával fiatalos kedvre hangoljuk a társadalmat.*” – fejezte be az elnök.

Ezt követően Karig Emil igazgató előterjesztette az 1945–1946. évre vonatkozó munkatervet. Nyolc estet tervezett a választmány, félévenként négyet. Az első négy est művészei a következők:

Első est: Vadas Gábor¹⁸⁴ orgonaművész. Ezen az esten helybeli művészek is fellépnek. Höffler Mária ajánlotta, hogy szerepeljen a Pécsi Cecília Kórus is. Bár az utazási nehézségek miatt bizonytalan a fellépés, a közgyűlés tagjai helyesléssel fogadták a javaslatot. Ha a pécsi kórus mégsem tudna megjelenni, a Miasszonyunk Zárda énekkarát fogják felkérni.

¹⁷⁹ Halász Béla (Pécs, 1908. október 11. – Pécs, 1991), orgonaművész, zenetanár, egyházi karnagy.

¹⁸⁰ Magyarország német megszállása miatt maradt el az erre a napra tervezett irodalmi est.

¹⁸¹ Oltványi Imre; Ártinger (Bácsalmás, 1893. február 20. – Budapest, 1963. január 13.), politikus, miniszter, művészeti író. 1945. július 21-től november 12-ig pénzügyminiszter.

¹⁸² Hódy György, 1927-től vitéz (Kiszombor, Torontál vm., 1888. március 5. – Kalocsa, 1964. január 5.), virágkertész, politikus. 1945. november 4-től nemzetgyűlési, 1947. augusztus 31-től országgyűlési képviselő.

¹⁸³ Szent Ágoston mondása: „*Cantare amantis est.*” (lat.): „Az énekel, aki szeret.” Itt inkább: „Aki szeret, az énekel.”

¹⁸⁴ Vadas Gábor; Grosch (?), pécsi orgonaművész, zenetanár, karnagy. 1932-ben a Pécsi Karének Egyesület karnagya. 1941-ben a pécsi Városi Zeneiskola tanára, a Pécs-belvárosi templom orgonistája.

Második est: Sirio Piovesan.

Harmadik est: Tull Ily¹⁸⁵ gordonkaestje. Dr. Aszalós Imre Kerpely Jenőt ajánlotta.

Negyedik est: Böszörményi-Nagy Béla¹⁸⁶ vagy Dániel Ernő zongoraestje.

Dr. Aszalós Imre javasolta, hogy a hangversenyekre küldjön a kör ingyenjegyeket az iskoláknak és a munkásifjoknak. Karig Emil emlékeztetett arra, hogy ez a múltban is így történt, és a kör folytatni szándékozik a hagyományt.

Az utolsó napirendi pontban a pénztárnok ismertette az 1945–1946. évi költségvetési előirányzatot. A költségvetési előirányzat alapja az, hogy a bérletjegy árának megállapításában a filmszínház mindenkori legdrágább jegye az irányadó. A bérletjegy 8 estre szól, de ellenértéke részletekben is fizethető. A bevétel 400 taggal és a segélyekkel számolva 306 000 pengő, 300 taggal és a segélyekkel számolva 242 000 pengő. A 8 est kiadásainak költsége: 143 800 pengő.¹⁸⁷

1946–1947.

A kör **1947. április 11-én** tartott **választmányi ülésének** jegyzőkönyvi kivonata szerint dr. László Vince elnök felolvasta Karig Emil levelét, amelyben megromlott egészségi állapotára hivatkozva lemondott a kör ügyvezető-igazgatói állásáról. Az elnök kijelentette, hogy a lemondást rendkívül sajnálja, és nem akar belenyugodni annak véglegessé válásába. Elmondta, hogy a kör 1926-ban történt megalakulása is Karig Emil fáradozásainak volt köszönhető. Az a magas színvonalú zenei tevékenység, amelyet a kör a lefolyt két évtized során kifejtett, legnagyobb részben az ő személyes lelkesedésének, zeneszeretetének és fáradhatatlan munkájának eredményeként valósult meg. Az, hogy Baja zenei élete országos viszonylatban is számottevővé vált, és a vidéki városok között az elsők közé emelkedett, Karig Emil sok-sok levelezésének, személyes tárgyalásainak, utazásainak, és a szerkesztésében sokáig megjelent Filharmónia című folyóiratnak köszönhető. Mindezek alapján a Liszt Ferenc Kör élete olyan szorosan összekapcsolódott az ő személyével, hogy a kör most tervezett újraindítását el sem lehet képzelni az ő tapasztalt hozzáértése és buzgó egyszerűsége nélkül. A választmányi ülés határozati úton kérte őt elhatározása megváltoztatására: ha kevesebb munkával is, de támogassa és irányítsa továbbra is a kör életét.¹⁸⁸ Karig Emil a kérés ellenére nem vonta vissza a lemondását. Az ügyvezető igazgatói feladatokat Recska Ilona vitte tovább.

1947–1948.

A Liszt Ferenc Kör dr. László Vince elnök vezetésével **1948. április 2-án** a ciszterci gimnázium épületében tartott **közgyűlést**.

¹⁸⁵ Tull Ily (?), gordonkaművész (csellóművész).

¹⁸⁶ Böszörményi-Nagy Béla (Sátoraljaújhely, 1912. április 9. – Boston, USA, 1989. december 31.), zongoraművész, tanár.

¹⁸⁷ BKMÖL X. 53. 2. sz. n./1945. Közgy. jkv. 3–4. o.

¹⁸⁸ BKMÖL X. 53. 3. sz. n./1947. jkv. 3–4. o.

Az elnök megemlékezett a kör újjászervezésének nehézségeiről és megállapította, hogy a felmerült nehézségek ellenére a Liszt Ferenc Kör múltjához híven és méltóan eredményes munkát végzett. Ezután felkérte az ügyvezető-igazgatót éves beszámolójának megtartására.

Recska Ilona elmondta, hogy a Liszt Ferenc Kör sok nehézséggel küzdve, ismét megkezdte működését a zenekultúra nemes ügyének szolgálatában. A Szabadművelődési Felügyelőség nagymérvű anyagi támogatással állt a kör segítségére, amiért ezúton mondott köszönetet.

Nem kívánt kitérni arra, hogy Baja város zeneszerető és zenét értő közönségének mit jelentett eddig a Liszt Ferenc Kör működése. Csupán néhány nevet említett – Szigeti József, Bartók Béla, Sauer Emil, Fischer Annie, Dániel Ernő, Zathureczky Ede, Faragó György nevét –, akik világhírű művészetükkel járultak hozzá ahhoz, hogy Baja város azon kevés város egyike az országban, ahol a komolyzenének értő hallgatósága van. Bár a kör taglétszáma erősen megfogyatkozott, az egyesület vezetősége igyekszik a szerényebb anyagi keretek között is magasrendű, léleknevelő zenei kultúrát adni.

Az 1947–1948-as hangversenyévadban a következő bérleti és házi hangversenyeket rendezte meg a kör: 1947. május 26-án a pécsi Dóm Kórus¹⁸⁹ lépett fel dr. Mayer Ferenc¹⁹⁰ vezényletével, június 4-én volt a városi zeneiskola tanárainak hangversenye, június 13-án és október 11-én a Timáry–Rácz szonátaest¹⁹¹, november 13-án Dániel Ernő zongoraestje, november 29-én Vermes Mária¹⁹², december 12-én Timáry–Felesné hangversenye, március 8-án Fischer Annie zongoraestje. Az utolsó hangversenyt 1948. április 16-án fogja a kör tartani a városi zeneiskola tanárai és Feles Antalné közreműködésével. A felsoroltak alapján nyugodtan mondható, hogy az 1947–1948-as hangversenyévadban, híven a hagyományokhoz, a kör a zenekultúra ügyét szolgálta, sőt egyik-másik szereplő művész olyan kiváló teljesítményt nyújtott, amelyet a múlttal összehasonlítva sem kell szégyellni. Remélhetőleg a jövőben jobb anyagi lehetőségek mellett, még szélesebb körben szolgálhatja majd az egyesület a zenekultúra nemes ügyét.

Ezt követően dr. László Vince elnök felkérte a kör titkárát, hogy a beteg pénztáros helyett ismertesse az egyesület pénzügyi helyzetét¹⁹³, majd dr. Gondos László és Szepes Lajos tagtársakat, hogy vizsgálják felül a pénztárkönyvet, jelentésüket pedig juttassák el a jegyzőkönyvvezetőhöz.

¹⁸⁹ Pécsi Dóm Kórus, más néven: Pécsi Székesegyházi Énekiskola Kórusa. A Pécsi Székesegyházi Énekiskola 1888–1953, valamint 1990–1995 között működött. A kórus 1947. évi tavaszi hangversenykörútjának állomásai: Beremend, Kaposvár, Debrecen, Pécsvárad, Mohács és május 26-án Baja voltak.

¹⁹⁰ Mayer Ferenc dr. (Hőgyész, Tolna vm., 1899. december 25. – Pécs, 1973. október 6.), kanonok, egyházi karnagy. 1947-ben a pécsi Dóm Kórus karnagya.

¹⁹¹ Szonáta (ol.): 1) a XVIII. századig: minden hangszeres zenedarab, ellentétben a kantátának nevezett énekkari művekkel 2) egy vagy két hangszerre írt, egymást szigorú sorrend szerint követő, rendszerint három-négy tételből álló zenei műforma, amelyben az egyik, általában az első tétel szonátaformájú.

¹⁹² Vermes Mária (Budapest, 1923. november 23. –), hegedűművész, tanár.

¹⁹³ Az összes bevételre és az összes kiadásra vonatkozó adatot nem tüntették fel a közgyűlési jegyzőkönyvben!

Ezt követően az elnök kérésére a közgyűlés felmentette a régi tisztkart. Udvardi Lázár köszönetet mondott a tisztkar minden tagjának az eddigi fáradságos munkájáért, és felkérte Recska Ilona ügyvezető igazgatót, hogy ismertesse a jelölteket.

Tisztkari jelöltek: díszelnök dr. Fábián László főispán, elnök dr. László Vince gimnáziumi igazgató, alelnökök Babics József polgármester, Márton Imre szabadművelődési felügyelő, Polesinczky Jenő tanítóképző iskolai igazgató, igazgató Recska Ilona városi zeneiskolai tanár, titkár Czikk Ferenc szabadművelődési titkár, háznagy Éber Sándor, helyettese dr. Pump József, jegyző dr. Pump József, könyvtáros Timáry Mária zeneiskolai tanár, ellenőr dr. Béla Gyula városi tanácsnok, karnagy Vönöczky Géza tanítóképző intézeti tanár, ügyész dr. Surányi István ügyvéd.

Választmányi tagok: dr. Aszalós Imre, Folcz Antal, dr. Bánhidó Ferencné, Forkly Valéria, dr. Bernhart Sándor, Gajdán M. Olga, Falubiró Győző, dr. Garai Béla, dr. Fodor László és dr. Gondos László.

A közgyűlés elfogadta az új tisztkart. Az elnök a tagok támogatását kérte a munkájukhoz.

Ezután hozzászólások következtek. Dr. Aszalós Imre a kör zongorájának rendbe hozását javasolta. Az elnöki válasz szerint, amint lesz anyagi fedezet, azonnal meg fog történni. Dr. Gondos László azt javasolta, hogy a jövő hangversenyévadban a tagok hangversenyenként fizessenek belépődíjat. Az elnök szerint a körnek nincs erre anyagi fedezete. Vönöczky Géza azzal a javaslattal állt elő, hogy a kör nevét változtassák meg, mivel Liszt Ferenc a XIX. századi német romantika szószólója volt. Az elnök a kis számban megjelent tagok miatt nem tartotta eldönthetőnek ezt a kérdést. Dr. Gondos László azt javasolta, hogy a tagság hangversenyen kívül is jöjjön össze, rendezzenek egy közös vacsorát, ahol a tagok megismerhetik egymást. Az elnök örömmel fogadta a kezdeményezést, és felkérte dr. Gondos Lászlót a közös vacsora megszervezésére.¹⁹⁴

A hangversenyek rendezését a későbbiekben az állam vállalta magára. A kör az 1946-ban létrehozott Szabadművelődési Felügyelőséggel közösen tartott még néhány kisebb hangversenyt, de ezekhez inkább már csak a nevét adta az egyesület.

A kör tevékenysége 1948-ra teljesen formálissá vált. Tisztségviselői feleslegesnek és reménytelennek érezték minden további erőfeszítést, és sorra köszöntek le megbízatásukról.¹⁹⁵

Dr. László Vince ciszterci rendi házfőnök, volt gimnáziumi igazgató 1948. október 30-án jelezte Recska Ilonának, a bajai városi zeneiskola igazgatójának, a kör ügyvezető igazgatójának, hogy az életkörülményeiben bekövetkezett alapvető változás miatt lemond a kör elnöki tisztségéről. Köszönetet mondott a Liszt Ferenc Kör választmányának és minden tagjának a bizalomért és támogató munkájáért, amelyet elnökké választásával juttattak kifejezésre.¹⁹⁶

Czikk Ferenc 1948. december 3-án mondott le a titkári tisztségről, mert új, sok időt igénylő hivatali munka elvégzésével bízták meg. Megjegyezte, hogy őt nem a kör alapszabályainak megfelelően választották titkárrá, hanem a szabadművelődési

¹⁹⁴ BKMÖL X. 53. 2. sz. n./1948. Közgy. jkv. 6–7. o.

¹⁹⁵ GÁL Zoltán, 1989. 15. o.

¹⁹⁶ BKMÖL X. 53. 4. sz. n./1948. ir. 9–10. o.

felügyelő bízta meg, és ez már a harmadik lemondása. Igyekezett a reá bízott feladatokat a legjobb tudása szerint végezni, de mivel eddig csak bírálatokat kapott, nem látja értelmét folytatni.¹⁹⁷

Korányi Lajos pénztáros elfoglaltságára hivatkozva mondott le tisztségéről 1949. január 4-én.¹⁹⁸

3. Helyi lapok beszámolóí az egyesületi munkáról, hangversenyekről

A korszakban Baján a következő újságok jelentek meg: Független Magyarország¹⁹⁹, Bajai Újság²⁰⁰, Baja–Bácska²⁰¹, Bácskai Újság²⁰², Bajai Hírlap²⁰³, amelyek beszámoltak a Bajai Liszt Ferenc Kör rendezvényeiről és az ott folyó munkáról. Ezek egyike sem élte végig a Liszt Ferenc Kör közel 25 évét – a leghosszabb ideig a Független Magyarország jelent meg –, és a lapszámok megmaradása is esetleges. Ezért a hírlapi cikkek és hirdetések nem adnak teljes képet a kör tevékenységéről és rendezvényeiről, de sok mindentől beszámolnak, amiket a testületi jegyzőkönyvek bejegyzései nem érintenek. Különösen a rendezvények műsorát ismertető meghívók érdekesek, ezekből alkothatunk képet arról, hogy milyen zenét szerettek és műveltek a kör tagjai.

A Liszt Ferenc Kör **nyitóhangversenyét 1926. november 15-én** rendezték meg. A Beethoven emlékének szentelt hangversenyen a Budapesti Filharmóniai Társaság zenekara játszott Fleischer Antal vezényletével. Az esten Csajkovszkij²⁰⁴: Vonósszerenád és Beethoven: Hegedűverseny című műve hangzott el, utóbbi Melles Béla bajai származású hegedűművész előadásában.²⁰⁵

¹⁹⁷ BKMÖL X. 53. 4. sz. n./1948. ir. 11–12. o.; Gál Zoltán helytelenül 1948. december 7-ét adja meg Czikk Ferenc titkár lemondásának dátumául! L.: GÁL Zoltán, 1989. 15. o.

¹⁹⁸ BKMÖL X. 53. 4. sz. n./1948. ir. 13–14. o.

¹⁹⁹ A Független Magyarország a Kisgazdapárt hivatalos orgánusaként indult. 1921. október 8–1922. március 5. között a Keresztény Nemzeti Kisgazdapárt hivatalos közlönye volt, 1933. január 1–14. között politikai napilap. Az újság 1921. szeptember 14–1944. április elejéig naponta jelent meg. 1926. május 17–november 23. között 8 alkalommal rövidebb ideig szünetelt. 1929 közepétől Bajai Független Újság néven, 1932. február 28–december 31. között Baja–Bácska címen jelent meg.

²⁰⁰ A Bajai Újság 1924. augusztus 19–1926. november eleje között bács megyei és délpest megyei érdekű politikai napilapként jelent meg. 1928. augusztus 24–október 6. között, valamint 1933. november 17-étől politikai napilap volt. Előbb Új Élet, utóbb Bácskai Újság volt a neve.

²⁰¹ A Baja–Bácska című lap először 1932. február 28. – 1928. december 31. között jelent meg Baján, naponta. Felelős szerkesztője Knézy Lehel, kiadója Bajai Ernő volt. A fenti lap folytatásaként szintén Baja–Bácska címen jelent meg az a lap, amelyet 1933. január 1–1938. december 19. között Baján adtak ki. Felelős szerkesztője és kiadója: Knézy Lehel volt.

²⁰² A Bácskai Újság politikai napilap volt a két világháború között. 1935. március 1–1942. augusztus eleje között jelent meg Baján, naponta. Korábban Bajai Újság volt a neve.

²⁰³ A Bajai Hírlap 1945. február 24–1949. április 2. között jelent meg Baján. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front lapjaként indult. 1947. január elejétől a Baloldali Blokk lapjaként, 1947. február 19–1948. június 19. között demokratikus lapként jelent meg.

²⁰⁴ Csajkovszkij, Pjotr Iljics (Votkinszk, Oroszország, 1840. április 25. (május 7.) – Szentpétervár, 1893. október 25. (november 6.)), orosz zeneszerző.

²⁰⁵ GÁL Zoltán, 1989. 7. o.

A **Független Magyarság** számolt be olvasóinak a kör **1927. február 24-én** tartott **házi zeneestjéről**. A cikk szerint a szép és változatos műsort Legány Dezsőné zongoratanárnő művészi játéka nyitotta meg. Wagner²⁰⁶–Liszt: Fonódal című művét szóltatta meg tökéletes technikával, ezt követően Csajkovszkij: Február című jellemképét adta elő.

Dr. Tordai Ányos ciszterci reálgimnáziumi igazgató felolvasást tartott. Arany Jánost a nagyközönség előtt ismeretlen oldaláról, mint zeneértőt, zenekedvelőt, zeneszerzőt és muzsikust mutatta be. Beszélt a zene és a költészet szoros kapcsolatáról Arany költészetében, amelyet a legtökéletesebb ritmusérzék jellemez, költői és prózai nyelve csengő muzsika, hangszerén játszva életének sok nehéz óráját enyhítette az „őreg tamburás”. Dalszereményeit még ma is éneklük. Az összegyűjtött gazdag anyagot költőien szép előadásban tolmácsolta hallgatóságának, amely elragadtatásának hosszas tappsal adott kifejezést.

Schmidt Erzsike édesapjának, Schmidt Ferenc ferencrendi főkántornak a zenekíséretével néhány hangulatos dalt énekelt szép énektudással, nagy sikerrel.

Boccherini²⁰⁷: Vonósötös című művét Bernhart Sándor vezetésével dr. Bajai Ernő, Karig Emil és Kiss Á. József szép összjátékkal adta elő. Ez a kamaraegyüttes a legjobb fejlődés elé néz.

A cikkíró megállapítja, hogy meleg, közvetlen, igazi „házi” est volt a Liszt Ferenc Kör estélye. A jövőre nézve biztató, hogy ezek az esték lassanként a bajai társadalom találkozóhelyévé válnak. Az egyre nagyobb érdeklődés mindennél jobban bizonyítja, hogy a közönség kezdi megérteni, értékelné a kör munkáját és célját.²⁰⁸

A Bajai Liszt Ferenc Kör **1927. április 27-én** a tanulóifjúság, április 28-án pedig a nagyközönség számára rendezti 7. nyilvános hangversenyeként a belvárosi templomban az első **egyházi hangversenyét**, számolt be olvasóinak a **Független Magyarság** 1927. április 20-i száma. Erre az alkalomra a kör meghívta Baja város és Bács-Bodrog vármegye művelt közönségét. Jegyeket ifj. Wagner Antal könyvkereskedésében és a belvárosi plébániahivatalban vásárolhatnak az érdeklődők. Egyesületi tagok részére a kedvezményes jegy 1 pengő 60 fillérbe, nem tagoknak 2 pengőbe kerül, a diákjegy 40 fillér. A hangverseny tiszta jövedelmét a kör a belvárosi plébániatemplom céljaira fordítja.

A hangverseny műsora a következő:

1) Bossi²⁰⁹: Moderato. Preghiera²¹⁰. Toccata.²¹¹ Orgonán előadja: Gratz Vilmos²¹².

²⁰⁶ Wagner, Wilhelm Richard (Lipce, 1813. május 22. – Velence, 1883. február 13.), német zeneszerző.

²⁰⁷ Boccherini, Luigi (Lucca, Itália, 1743. február 19. – Madrid, 1805. május 28.), olasz zeneszerző és gordonkaművész.

²⁰⁸ „A Liszt Ferenc kör zeneestélye”. *Független Magyarság*, 1927. március 1. 2–3. o.

²⁰⁹ Bossi, Marco Enrico (Salò, Itália, 1861. április 25. – New Yorkból Le Havre felé hajóúton, 1925. február 20.), olasz zeneszerző és orgonista.

²¹⁰ Preghiera (ol.): könyörgés, ima. Többnyire áhítatos hangulatú kisebb darabok címe.

²¹¹ Toccata (ol.): 1) többnyire zongorára vagy orgonára írt, futamokkal teletűzdelt, szabad formájú improvizációs zenei műfaj 2) az ilyen formában írt zenemű.

²¹² Gratz Vilmos (?), orgonaművész.

- 2) Palestrina²¹³: „O Bone Jesu”, vegyeskar, a cappella²¹⁴ éneklik: műkedvelő hölgyek és urak.
- 3) Händel²¹⁵: „Messiás”-ából Recitativo²¹⁶ és Ária. Basszusszóló. Orgonakísérettel énekli: dr. Pataky István.
- 4) Haydn²¹⁷: „Largo Religioso”, vonósnégyes. Előadják: dr. Bernhart Sándor, Tadity János, Karig Emil és Kiss Á. József.
- 5) „O Quam Amabilis” 1718-ból. Háromszólamú gyermekkar. A cappella éneklik: a bajai városi polgári iskola növendékei.
- 6) Bach²¹⁸: „Air”, hegedűszóló orgonakísérettel. Előadja: dr. Bernhart Sándor.
- 7) „Boldogasszony siralma” XVII. század. Bogisich M. szövege szerint altszóló vegyes karral, orgonakísérettel. Énekli: Keidl Mici. Kar: műkedvelő hölgyek és urak.
- 8) Mozart²¹⁹: „Ave Verum” baritonszóló gordonka- és orgonakísérettel. Énekli: Scultéty János, gordonkán játszik: Kiss Á. József.
- 9) „Ave Maris Stella²²⁰” XVIII. század. Háromszólamú gyermekkar. A cappella éneklik: a bajai polgári iskola növendékei.
- 10) Bach: „Karácsonyi Oratórium²²¹”-ból Ária. Orgonakísérettel énekli: Magyar–Laky Mária.
- 11) „Rorate Coeli”, sequentia²²² a XVIII. századból. Orgonakísérettel a magánrészeket énekli: Saád Henrik, a feleleteket: műkedvelő hölgyek és urak.
- 12) Mettenleiter²²³: „Benedictus”, motetta²²⁴ orgonával. Vegyes karban éneklik: műkedvelő hölgyek és urak. A vegyes kar tagjai: szoprán: dr. Hoffmann Emilné,

²¹³ Palestrina, Giovanni Pierluigi (Palestrina, Itália, 1525 körül – Róma, 1594. február 2.), olasz zeneszerző.

²¹⁴ A cappella (ol.): énekkari előadásmód, amelyben hangszerek nem szerepelnek.

²¹⁵ Händel, Georg Friedrich (Halle, Saale, Németország, 1685. február 23. – London, 1759. április 14.), német zeneszerző.

²¹⁶ Recitativo (ol.): énekbeszéd: Az ének és beszéd közt elhelyezkedő vokális zene, amely pontosan követi a szöveg ritmusát, lejtését, dallama egysíki. A XVII–XVIII. századi operák, oratóriumok, kantáták alkotórésze. Két típusa van: 1) recitativo secco: száraz recitativo: egyszerű, akkordkíséretes énekbeszéd; 2) recitativo accompagnato: kíséretes recitativo: kidolgozottabb, dallamosabb, zenekíséretes énekbeszéd.

²¹⁷ Haydn, Franz Joseph (Rohrau, Alsó-Ausztria, 1732. március 31. – Bécs, 1809. május 31.), osztrák zeneszerző.

²¹⁸ Bach, Johann Sebastian (Eisenach, Németország, 1685. március 21. – Lipcse, 1750. július 28.), német zeneszerző.

²¹⁹ Mozart, Wolfgang Amadeus (Salzburg, 1756. január 27. – Bécs, 1791. december 5.), osztrák–német zeneszerző.

²²⁰ „Ave maris stella” (lat.): „Üdvözlégy tenger csillaga” Mária-himnusz.

²²¹ Oratórium (lat.): több tételes rendszerint vallásos tárgyú drámai elbeszélő mű énekkarra, magánének-szólamra és zenekarra.

²²² Sequentia (lat.): az alleluja-versus után előadott ének a római katolikus misében, melyre változó hosszúságú, azonos dallamú verspárok haladó ismétlése jellemző.

²²³ Mettenleiter, Johann Georg (St. Ulrich bei Ulm, Németország, 1812. április 6. – Regensburg, Németország, 1858. október 6.), német zeneszerző, orgonista, kórusvezető. Zsoltárokat, himnusokat, miséket és egyéb egyházi műveket írt.

²²⁴ Motetta (lat.): bibliai szövegre készült többszólamú, énekelt zenemű, már a XIII. század elején ismert.

Keidl Mici, özv. dr. Kiss Györgyné, Kiss Mariska, Szécsi Janka; alt: Hock Károlyné, Marin Viktorné, Polyák Matild, Rimler Hermin, Rimler Ilus; tenor: Cseszlár Sándor, Cseszlár Jenő, ifj. Wagner Antal; basszus: dr. Binder Péter, Hauth István, Heis Bertalan, dr. Pataky István, Scultéty János. Az egyes karokat Scultéty Andor vezényli, az orgonakíséreteket Gratz Vilmos játssza. Az előadás kezdete este 6 órakor lesz.²²⁵

A **Dohnányi-koncert**et már a **Független Magyarország 1927.** május 15-i száma beharangozta. Mint írja, **május 27-én** nagy művészi esemény színhelye lesz Baja városa. A Liszt Ferenc Kör által rendezendő nagyszabású zongorahangversenyen dr. Dohnányi Ernő, a világhírű magyar zongoraművész és zeneszerző fog bemutatkozni a város zeneértő közönségének. Ez lesz a Liszt Ferenc Kör 8. nyilvános hangversenye, amelyet Beethoven emlékének szentel.

Dohnányi Ernő hangversenyének programja a következő lesz:

- 1) Beethoven: Szonáta. C-dúr; op. 2. no. 3. szám. Allegro²²⁶. Adagio²²⁷. Scherzo²²⁸. Allegro vivace²²⁹.
- 2) Dohnányi: a) Marche humoresque; op. 17. no. 1. szám. Adagio non troppo²³⁰ (f-moll) és Presto²³¹ (g-moll).
  - b) A „Ruralia Hungarica”-ból op. 32. no. 6. és 2. szám.
  - c) Ária; op. 23. no. 1. szám.
  - d) Capriccio²³²; op. 28. no. 6. szám.
- 3) Chopin²³³: a) Impromptu²³⁴ Asz-dúr.
  - b) Mazurka²³⁵ D-dúr.
- 4) Brahms²³⁶: Intermezzo²³⁷ Esz-dúr; op. 117. no. 1. szám.
- 5) Liszt: XIII. Rapszódia.²³⁸

²²⁵ „A Bajai Liszt Ferenc Kör”. Független Magyarország, 1927. április 20. 3. o.; „Hírek”. Független Magyarország, 1927. április 28. 3. o.; „Meghívó”. Filharmónia, 1927. április 21. 2. o.

²²⁶ Allegro (ol.): vidám, gyors. A tempójelzéstől a vele megjelölt tétellel is átvitték az elnevezést.

²²⁷ Adagio (ol.): igen lassan. Zenei tételt is neveznek így, többnyire szonáták és szimfóniák második tételét.

²²⁸ Scherzo (ol.): „tréfa”: klasszikus szimfóniák és szonáták gyors, vidám karakterű tétele. A menüettől fejlődött ki, átvette annak háromrészességét, de capo formáját. Négytétéles ciklikus művekben többnyire a harmadik tétel. A romantika kora óta ciklikus művektől függetlenül mint önálló karakterdarab is gyakori.

²²⁹ Allegro vivace (ol.): igen gyorsan és élénken (előadandó zenei részlet).

²³⁰ Adagio non troppo (ol.): nem túlzottan lassan (előadandó zenei részlet).

²³¹ Presto (ol.): nagyon gyorsan, sebesen (előadandó zenei részlet).

²³² Capriccio (ol.): szeszélyes, csapongó, kötetlen formában írt zenemű.

²³³ Chopin, Fryderyk Franciszek (Zelazova-Wola, Lengyelország, 1810. február 22. – Párizs, 1849. október 17.), lengyel zeneszerző. 1830-tól Párizsban élt, ahol mint zongoraművész és zongoratanár működött.

²³⁴ Impromptu (fra.): rögtönzés; a helyszínen rögtönzött zenemű.

²³⁵ Mazurka (lengy): 1) háromnegyedes vagy háromnyolcados ütemű lengyel ugró- és forgótánc 2) ebben a formában írt táncdal.

²³⁶ Brahms, Johannes (Hamburg, 1833. május 7. – Bécs, 1897. április 3.), német zeneszerző.

²³⁷ Intermezzo (ol.): 1) közjáték, közzene; nagyobb, töbttétéles zeneműbe ékelt, más jellegű tétel (pl. operában felvonásközi zene) 2) rövid, lírai hangú romantikus zenemű, illetve az ilyen mű tétele.

²³⁸ „A Dohnányi-koncert műsora”. Független Magyarország, 1927. május 15. 2. o.

Ugyancsak a Független Magyarország számolt be olvasóinak arról, hogy dr. Dohnányi Ernő 1927. május 28-án Bajára érkezik. A művész a Liszt Ferenc Kör estélyén fellépésével Beethoven emlékének áldoz. A cikkíró szerint a kör ezzel a teljesítményével méltón illeszkedik be a Beethoven-ünnepségek sorozatába.

A Liszt Ferenc Kör Baja városának egyetlen – par excellenter²³⁹ – kultúregyesülete, és mint ilyen, értékes kulturális missziót teljesít a lelkek kulturálódása terén. A város minden nagyobb stílű zenei megmozdulása, minden hangverseny, a zenei élet ápolása, népszerűsítése, a zeneszeretet terjesztése, mind a Liszt Ferenc Kör nevéhez és működéséhez fűződik. Egyéves fennállása alatt az egyesület többet tett a lelki kultúra és a zenei elmélyülések terén, mint a színházak fél évszázad óta. Ezért arra kérte a város zeneszerető közönségét, hogy elsőrendű kötelességének tartsa a kör kultúrmunkájának támogatását, előadásainak látogatását.

A Liszt Ferenc Kör Dohnányi-estjét alapjában véve a Beethoven-centenárium aktualitása hozta létre. Jóllehet a kör már áldozott egyszer a zeneköltészet klasszikusának, amikor 1926. november 15-én a budapesti filharmonikusok Melles Béla hangversenymester és Fleischer Antal karnagy közreműködésével szólaltatták meg a bajai közönség előtt Beethoven Szent István-nyitányát és a III. szimfóniát, az Eroicát. Az idén Liszt Ferenc méltó utódával, Dohnányi Ernővel, a világ leghíresebb Beethoven-interpretátorával²⁴⁰ kíván a Bajai Liszt Ferenc Kör a német zenetitan emléke előtt hódolni.

A Bajára érkező mestert azért nem fogadják pompával és díszes külsőségekkel, mert Dohnányi Ernő elhárított magától minden ünnepélyes fogadtatási ceremóniát. Csak a Liszt Ferenc Kör vezetősége fogja fogadni a vasútállomáson.²⁴¹

A Független Magyarország cikkírója szerint a magyarországi Beethoven-ünnepségek Baján kezdődtek 1926. november 15-én és ugyanitt fejeződtek be 1927. május 15-én a Liszt Ferenc Kör második Beethoven-ünnepével. Mint írja, az országos Beethoven-ünnepségek magasztos postludiuma²⁴² volt a tegnapi hangversenyünnep. Az „istentiszteletet” maga a főpap celebrálta²⁴³, dr. Dohnányi Ernő. Művészetével szemben elnémul a bíráló, csak a végtelen és szeretetteljes hálának van helye. Játéka technikai szempontból az abszolút tökély. Gazdag, változatos műsorának minden egyes száma igazi gyöngyök láncolata, köztük talán a legszebb a közóhajra játszott Beethoven: „Mondschein-szonáta” című műve. Természetes, hogy minden egyes szám után a közönség tapsviharban tört ki, és az egyszerű, természetes, végtelen kedves modorú művész egész sor ráadással köszönte meg az ünneplő hódolatot.²⁴⁴

Rapszódia (gör.–lat.): gyakran népi témát feldolgozó, kötetlen formájú hangszeres mű.

²³⁹ Par excellenter (lat.): kiváltképpen, különösképpen, elsősorban.

²⁴⁰ Interpretator (lat.): előadóművész.

²⁴¹ „Ma érkezik Bajára Dohnányi Ernő, a zongora klasszikus nevű virtuóza”. Független Magyarország, 1927. május 28. 1. o.; Dohnányi Ernő hangversenyének programját a lap 120. száma is közli, de ennek ismertetésére már feljebb, a 235. jelzetben sor került. L.: „A Dohnányi-koncert műsora”. Független Magyarország, 1927. május 15. 2. o.

²⁴² Postludium (lat.): utójáték.

²⁴³ Celebrare (lat.): megtartani, szertartást végezni.

²⁴⁴ „A Dohnányi hangversenyéről”. Független Magyarország, 1927. május 29. 2. o.

Balázs Árpád, a legnépszerűbb magyar népdalutánc-szerző, **1927. június 1-jei magyarnóta-estjéről**, a **Független Magyarország** 1927. május 31-i száma közölt terjedelmes cikket. A nótaest megtartására este fél 9 órakor, az Uránia mozi helyiségében kerül sor, programja a következő:

- I) Herczeg Ferenc prologja²⁴⁵: Magyar ének. Elmondja: Karig Sári.
- II) Saád Henrik: A magyar nóta.
- III) 1) a) Gyere velem akáclobbos falumba ... Fényes Lóránd²⁴⁶ szövege.
b) Két babonás szép szemednek ... Fényes Lóránd szövege.
c) Befordultam a konyhába ... Petőfi Sándor szövege.
- 2) a) Salzburgi csapszékben ... Szabolcska Mihály²⁴⁷ szövege.
b) Csak még egyszer haza tudnék menni ... Barényi Ferenc²⁴⁸ szövege.
- 3) a) Szabad a csillagnak ... Farkas Imre²⁴⁹ szövege.
b) Édesanyám sírját ... Barényi Ferenc szövege.
- 4) a) Levelem, levelem ... Antal Iván²⁵⁰ szövege.
b) Szidnak engem az emberek ... Antal Iván szövege.
c) Boldog éjjel ... Petőfi Sándor szövege.
- 5) a) Rég szakadt fel a szívemből ... Farkas Imre szövege.
b) Sárga rózsza ... Fényes Lóránd szövege.
- 6) a) Fa lesznek ... Petőfi Sándor szövege.
b) Kantinosné angyalom ... Antal Iván szövege.

A dalok zenéjét szerezte, és hegedűszó mellett előadja: Balázs Árpád, akit a Nemzeti Kávéház neves cigányprimása, Horváth Sándor²⁵¹ kísér a zenekarával. Jegyeket az érdeklődők Wagner könyvkereskedésében vásárolhatnak.²⁵²

Balázs Árpád nótaestjéről a Független Magyarország 1927. június 4-i száma terjedelmes cikkben számolt be. Mint írta, az Uránia mozi zsúfolt terme „bensőséges családi otthonná vált, ahol a lelkes közönség egy érzésben egyesülve ünnepelte a magyar dalt és annak megihletett poétáját.” A cikk végén az újságíró köszönetet mondott a Liszt Ferenc Körnek a nagyszerűen sikerült nótaestért.²⁵³

A **Független Magyarország** 1927. október 30-i száma hívta fel a közönség figyelmét Koncz János világhírű magyar hegedűművész **november 7-i**, bajai fellépésére. A hírrovat közli, hogy ez lesz a Bajai Liszt Ferenc Kör idei második nagy nyilvános **hangversenye**. Közóhaját teljesítve sikerült a körnek Koncz Jánost erre a

²⁴⁵ Prolog (ném.): bevezető, előjáró beszéd.

²⁴⁶ Fényes Lóránd (Csokaly/Csokaj, 1881 – Budapest, 1934), mérnök, katonatiszt, nótaszövegíró (nótaszerző).

²⁴⁷ Szabolcska Mihály (Tiszakürt, 1862. szeptember 30. – Temesvár/Timișoara, Románia, 1930. október 31.), református lelkész, költő, a Kisfaludy Társaság titkára.

²⁴⁸ Barényi Ferenc, monostori (Bécs, 1884. július 17. – Pécs/Budapest?, 1964. december 4.), csendőrezredes, író, nótaszövegíró, nótaszerző.

²⁴⁹ Farkas Imre, 1889-től nagybégányi (Debrecen, 1879. május 1. – Budapest, 1976. március 25.), költő, író, zeneszerző, nótaszerző.

²⁵⁰ Antal Iván (Pápa, 1877. december 15. – Budapest, 1932. március 29.), költő, nótaköltő.

²⁵¹ Horváth Sándor (Baja, 1884 – ?), zenekarvezető, cigányprimás.

²⁵² „Balázs Árpád nótaestje Baján”. Független Magyarország, 1927. május 31. 1. o.

²⁵³ „Akik a Balázs Árpád nótaestjén ott voltak, szívüket hozták el”. Független Magyarország, 1927. június 4. 2–3. o.

hangversenyre megnyerni, ugyanis a művész a tavalyi fellépésén sok rajongót szerzett magának. Mostani zongorakísérője Hodula István zeneszerző és zongoraművész, aki Dohnányi Ernő egyik legkedvesebb tanítványa volt. Legújabb szerzeményét Budapesten és külföldön egyaránt Koncz Jánossal együtt mutatta be, és a művet a kritika éppen úgy, mint a közönség, óriási tetszéssel fogadta.²⁵⁴

A Liszt Ferenc Kör **1927. december 28-i házi zeneestjéről** a **Független Magyarország** cikkéből a következőkről értesülünk: A jelzett napon a Nemzeti Szálló nagyterme egészen megtelt előkelő, zeneértő közönséggel. Ez az est vendégének, dr. Ditelján István zeneszerzőnek és zongoraművésznak volt köszönhető, aki rokonszenves egyéniség, közkedvelt és kitűnő előadó. Ditelján István először érdekes, a közönség figyelmét teljesen lebilincselő szabad előadást tartott „A muzsikáról és muzsikuskokról”. Azután leült a kör Steinway-zongorájához, és a „Pathétique²⁵⁵” hatalmas akkordjai, a Chopin „Scherzo” örökszép dallamai, végül Weber²⁵⁶ „Felhívás keringőre” című műve csendült fel. Minden szám hatalmas tapsvihart váltott ki.

Ezt követően a dr. Bernhart–Kun–Karig–Kiss vonósnégyes mutatta be dr. Ditelján István „Románc” című kamarazenei művét, amelynek megértését nagymértékben megkönnyítette a szerző által nyújtott útmutatás.

A zeneest végén apróbb számok következtek, így Händel: „Sarabande”-ját, Paderewski²⁵⁷: „Menüett²⁵⁸”-jét, valamint Grieg²⁵⁹: „Solvejg dala” és Sauer: „Zenélő óra” című művét élvezhette ritka szép tolmácsolásban a bajai közönség. A II. Liszt-rapszódia hatalmas akkordjaival ért véget a házi zeneest, amely tulajdonképpen egy nagy hangverseny volt. A közönség ráadást kívánt a művésztől, aki magyar népdalok rögtönzött feldolgozásával köszönte meg az ovációkat. A Liszt Ferenc Kör babérkoszorút nyújtott át a művésznak.²⁶⁰

Az egyesület súlyt helyezett zenetörténeti előadások szervezésére is. A **Független Magyarország 1928. április 19-i** száma adott hírt arról, hogy ezen a napon este fél 9 órakor rendezi a kör a Nemzeti Szálló nagytermében második **zenetörténeti előadását**. Az előadást dr. Molnár Antal zeneesztéta, a Zeneművészeti Főiskola tanára; Kósa György zeneszerző, zongoraművész szintén a Zeneművészeti Főiskola tanárának a közreműködésével fogja tartani. Az eseményre a Liszt Ferenc Kör meghívja Baja város és Bács-Bodrog vármegye érdeklődő közönségét.

²⁵⁴ „Hírek”. Független Magyarország, 1927. október 30. 4. o.

²⁵⁵ Beethoven, Ludwig van (1770–1827), német zeneszerző műve: op. 13 c-moll, ún. Sors szimfónia (1808).

²⁵⁶ Weber, Carl Maria Friedrich Ernst von (Eutin, Holstein, Németország, 1786. november 18. vagy 19. – London, 1826. június 5.), német zeneszerző.

²⁵⁷ Paderewski, Ignacy (Kuryłówka, Lengyelország, 1860. november 6. (18.). – New York, USA, 1941. június 29.), lengyel zongoraművész, zeneszerző és politikus.

²⁵⁸ Menüett (ol. = minuetto; fra. = ménuet; ném. = Menuett): régi magyar szóval ’minét’: régi francia udvari tánc, mérsékelt háromnegyedben, néha egy negyed ütemelőzővel.

²⁵⁹ Grieg, Edvard Hagerup (Bergen, Norvégia, 1843. június 15. – Bergen, 1907. szeptember 4.), skót származású norvég zeneszerző.

²⁶⁰ „A Liszt Ferenc Kör dec. 28-i házi zeneestjéről”. Független Magyarország, 1928. január 1. 2. o.

A műsor a következő: I. rész: A zongoramuzsika története. II. rész: Zenetörténeti előadás. A XVIII. század mesterei.

I. rész Durante²⁶¹ (1684–1755): „Studio” fúga²⁶² formában. Bach J. S. (1685–1750): cisz-moll prelúdium és fúga. „Das wohltemperierte Klavier”-ből. Marcello²⁶³ B. (1686–1739): „Toccatà” szonáta formában. Bach J. S.: Toccatà és fúga D-dúr. Scarlatti²⁶⁴ Domenico (1685–1757): Sonata, D-dúr (quasi ballo). Händel (1685–1759): Ouverture a VII. szvitből²⁶⁵ és Fantasia (C-dúr) szonáta formában.

II. rész: Rameau²⁶⁶ (1683–1764): Musette rondó²⁶⁷ formában és „La poulet²⁶⁸”, olasz szonáta formában. Bach J. S.: Sarabande, Gavotte és Musette a g-moll „angol szvit”-ből. Paradisi²⁶⁹ (1707–1791): D-dúr szonáta I. tétel. Bach²⁷⁰ W. Friedeman: Fúga (c-moll). Bach²⁷¹ Philipp Emanuel: B-dúr rondó.

A fenti zeneszámokat zongorán előadja Kósa György, a magyarázó előadást pedig Molnár Antal tartja.²⁷²

A **Független Magyarság 1928.** május 17-i számában értesítette a zeneszerető bajai közönséget a Liszt Ferenc Kör rendezésében lebonyolítandó **május 21-i hangverseny**ről, amelyen M. Hir Sári zongoraművész és férje, Molnár Imre dr. dalénekes lép fel. Változatos műsoruk a következőket tartalmazza:

- 1) Régi magyar dalok Kern Aurél²⁷³ feldolgozásában, a Kern–Molnár „Daloskert”-ből.

²⁶¹ Durante, Francesco (Fratta Maggiore, Itália, 1684. március 31. – Nápoly, 1755. szeptember 30.), olasz zeneszerző.

²⁶² Fúga (ol.): pontos szabályok szerint felépülő, többszólamú, ellenpontozott, zárt zenei forma, amelyben a téma végigvonul az egymás után belépő szólamokon.

²⁶³ Marcello, Benedetto (Velence, 1686. augusztus 9. – Brescia, Itália, 1739. július 24. vagy 25.), olasz zeneszerző.

²⁶⁴ Scarlatti, Guiseppa Domenico (Nápoly, 1685. október 26. – Madrid, 1757. július 23.), olasz zeneszerző. Alessandro Scarlatti fia és tanítványa.

²⁶⁵ Szvit (fra.): 1) stilizált táncok, jellemdarabok sorozatából álló, a XVII. században kialakult többtételes hangszeres műforma 2) a XIX. századtól: közös tárgy egyesítette tételéből álló hangszeres zenemű.

²⁶⁶ Rameau, Jean-Philippe (Dijon, Franciaország, megkeresztelték 1683. szeptember 25. – Párizs, 1764. szeptember 12.), francia zeneszerző és zeneteoretikus.

²⁶⁷ Rondó (fra.): hangszerre írt zenemű vagy zenemű része, amelyben a téma és visszatérései közé közjátékok, epizódok szövődnek.

²⁶⁸ La poulet (fra.): A tyúk.

²⁶⁹ Paradisi (Paradisi), Pietro Domenico (Nápoly, 1707 – Velence, 1791. augusztus 25.), olasz zeneszerző, zenepedagógus, cseballóművész és cseballótánár.

²⁷⁰ Bach, Wilhelm Friedemann (Weimar, Németország, 1710. november 22. – Berlin, 1784. július 1.), német zeneszerző. Johann Sebastian Bach legidősebb fia.

²⁷¹ Bach, Carl Philipp Emmanuel (Weimar, 1714. március 8. – Hamburg, 1788. december 14.), német zeneszerző. Johann Sebastian Bach második fia.

²⁷² „A Liszt Ferenc Kör második zenetörténeti előadása”. Független Magyarság, 1928. április 19. 2. o.

²⁷³ Kern Aurél (Pest, 1871. május 17. – Budapest, 1928. január 20.), újságíró, zeneszerző, zenei író, színházigazgató.

- 2) a) Chopin: Prélude c-moll,
b) Ballada F-dúr,
c) Rubinstein²⁷⁴: Koncertetude C-dúr. Zongorán előadja: M. Hir Sári.
- 3) Régi magyar népdalok Dohnányi Ernő dr. feldolgozásában.
Énekli: Molnár Imre dr.
- 4) a) Szendy²⁷⁵: Air,
b) Liszt: Szerelmi álmom,
c) VI. rapszódia. Zongorán előadja: M. Hir Sári.
- 5) Régi magyar népdalok. Énekli: Molnár Imre dr. Az énekszámokat zongorán kíséri M. Hir Sári.

Az újság tájékoztatásul közölte, hogy a hangverseny számozott helyeire a jegyek árusítása május 19-én fog kezdődni dr. Geiringer János Erzsébet királyné úti gyógyszertárában. Jegyek 1 pengős és 1 pengő 50 filléres árban lesznek kaphatók.²⁷⁶

Lhevinne József zongoraművészt sikerült a Liszt Ferenc Körnek megnyerni az **1928. november 5-i hangversenyre**, számol be olvasóinak a **Független Magyarország** 1928. október 25-i száma. A nagy zenei esemény híre általános elragadtatást keltett Baján.²⁷⁷

A **Független Magyarország** Jeanne Marie Darré világhírű francia zongoraművésznő **1929. január 22-i hangversenyére** invitálta a bajaiakat. A hangversenyt a Nemzeti Szálloda nagy termében rendezti a Liszt Ferenc Kör.²⁷⁸

A **Független Magyarország** az **1929. március 14-i** számában értesítette a zeneszerető közönséget arról, hogy a Bajai Liszt Ferenc Kör március 14-én este fél 9 órai kezdettel **koncert** keretében mutatja be a Zeneművészeti Főiskola azon tehetséges növendékeit, akikről az elkövetkező két-három évtizedben még sokat fognak hallani. A kis csoportot dr. Meszlényi Róbert miniszteri tanácsos, a Zeneakadémia titkára kíséri le Bajára, aki az előadás előtt bevezetőt mond. A koncert tiszta jövedelmét a kör által 1929 szeptemberében felállítandó zeneiskola fogja megkapni.²⁷⁹ Ugyanebben a számban jelent meg a hír arról, hogy az első 100 pengős adományt a Bajai Liszt Ferenc Kör zeneiskolája javára Mocsányi Pál, a Schreiber D. és Fiai cég beltagja küldte Bécsből. A cikkíró megállapítja, ez is ékes bizonyosága annak, hogy a körnek még az ország határain túl is jó hangzású neve van.²⁸⁰

Balázs Árpád nótaköltő **1929. május** első napjaiban tartandó hangversenyéről már a **Független Magyarország** 1929. április 20-i száma hírt adott. A **nótaestet** a Liszt Ferenc Kör rendezti. A hangverseny programjáról a lap a későbbiekben részletes tájékoztatást ígért.

---

²⁷⁴ Rubinstein, Arthur (Łódź, Lengyelország, 1887. január 28. – Genf, 1982. december 20.), lengyel származású amerikai zongoraművész.

²⁷⁵ Szendy Árpád (Szarvas, 1863. augusztus 11. – Budapest, 1922. szeptember 10.), zongoraművész, tanár, zeneszerző.

²⁷⁶ „Hírek”. *Független Magyarország*, 1928. május 17. 3. o.

²⁷⁷ „Hírek”. *Független Magyarország*, 1928. október 25. 2. o.

²⁷⁸ „Kedden este lesz Darré hangversenye a Liszt Körben”. *Független Magyarország*, 1929. január 20. 3. o. és „Bajai Naptár”. Uo. 3. o.

²⁷⁹ „Hírek”. *Független Magyarország*, 1929. március 14. 3. o.

²⁸⁰ Uo.

A **Bajai Újság 1930.** március 9-i száma arról tájékoztatta a nagyközönséget, hogy világhírű hangversenyútján Serge Jaroff²⁸¹ vezetésével ismét Magyarországra érkezett a **Don Kozák Kórus**. Vezetőjük tájékoztatása szerint a kórus **március 10-én** este fél 9 órakor lép fel Baján. A cikkíró a Liszt Ferenc Körre hivatkozva pontos megjelenésre szólította fel az érdeklődőket, tekintettel arra, hogy a hangversenyen sok dunántúli vendégre lehet számítani.²⁸²

A **Don Kozák Kórus** a kis Serge Jaroff vezényletével **1931. január 19-én** újra fellép Baján, teljesítve ezzel sok helyi zenekedvelő álmát – írta a **Független Magyarság** 1931. január 13-án. A Liszt Ferenc Kör közöshajt teljesített, amikor ezt a világhírű kórust megnyerte egy bajai hangversenyre. Az elmúlt évben 1000 ember hallgatta meg műsorukat. Ezek az emberek ismét részesei szeretnének lenni annak a páratlan zenei eseménynek, amely a múlt évben zeneértőkre és laikusokra egyaránt elementáris hatást gyakorolt. Sokan, akik akkor nem mehettek el, vagy elmulasztották, az idén pótolni akarják mulasztásukat. A Don Kozák Kórus a régi művészettel, de új műsorral lép a közönség elé. A hangverseny híre futótűzként terjedt el a városban.²⁸³

A **Független Magyarság 1931.** március 22-i száma harangozta be Machula Tibor gordonkaművész **március 26-i**, a Nemzeti Szálló hangversenytermében tartandó **hangversenyét**. A cikkíró szerint a művész 14 éves korában szerzett gordonkaművészi oklevelet a Budapesti Zeneművészeti Főiskolán. Utána Amerikába ment, ahol 4 évig a philadelphiai világhírű Curtis Institut²⁸⁴ meghívott művésze volt, most pedig ennek az intézetnek a tanárává nevezték ki. A Curtis Institut megbízásából érkezett Magyarországra és a többi európai államba, ahol jótékony célú hangversenyturnét rendez. A Bajai Liszt Ferenc Körnek, amely a jövő 1931–1932-es tanévben gordonkaszakkal szándékozik zeneiskoláját kibővíteni, sikerült e máris nagy hírű fiatal művészt megnyerni, aki a gordonkaszak propagálása érdekében szívesen jön Bajára, és a hangverseny egész jövedelmét a kör zeneiskolája javára ajánlotta fel. A cél érdekében a kör a hangversenyt népszerű helyárrakkal, a felnőttek részére 1 pengős és 1 pengő 50 filléres jegyárrakkal rendezi, a diákjegy 30 fillér lesz. A fiatal művészt a bajaiak régi kedvence, Kósa György zongoraművész, a Zeneművészeti Főiskola tanára fogja kísérni.²⁸⁵

A **Bajai Újság 1933. március 10-i** száma arról értesítette a bajai zenekedvelő közönséget, hogy Schmidt Ferenc²⁸⁶ zongoraművész március 10-én este fél 9 órakor **jótékonyági hangversenyt** tart a Központi Színházban.²⁸⁷

²⁸¹ Serge Alexis Jaroff, eredeti neve: Szergej Alekszejevics Zsarov (1896. április 1. (március 20.) – 1985. október 5.), a Don Kozák Kórus (Don Cossack Choir) alapítója, karmestere és zeneszerzője.

²⁸² „Hírek”. *Független Magyarság*, 1929. március 14. 3. o.; „Megérkeztek a Donkozák Kórus dalosai Budapestre”. *Bajai Újság*, 1930. március 9. 2. o. és „Hírek”. Uo. 4. o.

²⁸³ „Jön a Donkozák Kórus!”. *Független Magyarság*, 1931. január 13. 1. o.

²⁸⁴ Curtis Institut alapítója: Curtis, Mary Louise (Boston, USA, 1876. augusztus 6. – Philadelphia, USA, 1970. január 4.), amerikai mecénás. 1924-ben alapította meg a philadelphiai Curtis Institute of Music-ot.

²⁸⁵ „Egy 18 éves magyar gordonkaművész hangversenye a Liszt Ferenc Körben”. *Független Magyarság*, 1931. március 22. 5. o.

²⁸⁶ Schmidt, Franz (Pozsony, 1874. december 22. – Perchtoldsdorf, Ausztria, 1939. február 11.), osztrák zeneszerző, zongoraművész, tanár.

²⁸⁷ „Nemes művészetet ígér Schmidt Ferenc ma esti hangversenye”. *Bajai Újság*, 1933. március 10. 2. o.

A **Független Magyarság farsangi est** szervezéséről tudósította olvasóit **1934. február 8-i** számában. E szerint a farsangi est bérleten kívüli rendezvény, a bérlet erre nem érvényes. A kör azonban a bérelt helyeket mindaddig fenntartja, amíg a bérlő a jegyárúsítás megkezdéséig le nem mondja. A jegyárúsítás már február 4-én megkezdődött ifj. Wagner Antal könyvkereskedésében. A jegyárak: tagok számára 1 pengő, nem tagoknak és vidékieknek, ha a jegyük árát postán beküldik 1 pengő 50 fillér, a diákjegy 30 fillér. Az esetleges felülfizetéseket a kör a szegény tanulók segélyezésére fogja fordítani.²⁸⁸

A **Független Magyarság** Szűcs László²⁸⁹ lírai tenor **1935. február 7-i** bajai fellépéséről értesítette olvasóit. A **dalest** iránt óriási az érdeklődés. Néhány jegyet Wagnernál még beszerezhetnek az érdeklődők.²⁹⁰

A **Bácskai Újság 1935.** április 9-i száma arról tájékoztatta a zeneszerető bajai közönséget, hogy a Bajai Liszt Ferenc Kör **április 11-én**, a Nemzeti Szálló hangversenytermében fogja megrendezni 73. nyilvános hangversenyét, amely egyúttal a kör **V. zenekari hangversenye** is lesz.

A hangverseny műsora a következő:

- 1) Beethoven: Egmont nyitány. Előadja: A teljes zenekar.
- 2) Händel: d-moll koncert²⁹¹. Grave²⁹²–Allegretto²⁹³–Adagio²⁹⁴–Finale²⁹⁵.
Előadja: A vonószekar.
- 3) Mozart: g-moll²⁹⁶ szimfónia.²⁹⁷ Allegro–Andante²⁹⁸–Menuetto–Allegro vivace. Előadja: A kör filharmonikus zenekara. Vezényel: Szántó Jenő hegedűművész, a köri zeneiskola tanára.²⁹⁹

A **Független Magyarság 1936. február 21-i** számában érdekes cikket közölt a Liszt Ferenc Kör **humoros farsangi zeneestjéről**, ahol Abesszíniából érkező művészek lépnek fel. Az újságíró a rendezőknek azt a kérdést tette fel, hogy hogyan fogja megérteni a helyi közönség az idegen nyelvű művészek előadását? A feltett kérdésre az alábbi felvilágosítást kapta: A zenében, illetve az énekben a szöveg megértése nem elsősorú szempont a mű élvezete szempontjából. Erre klasszikus példa

²⁸⁸ „A Liszt Ferenc Kör vidám farsangi estjének tájékoztatója”. *Független Magyarság*, 1934. február 8. 4. o.

²⁸⁹ Szűcs László (Budapest, 1898. október 24. – Rio de Janeiro, 1990. június 21.), színész, operaénekes (tenor), színházigazgató.

²⁹⁰ „Mindenkori ott akar lenni Szűcs László csütörtöki ária- és dalestjén”. *Független Magyarság*, 1935. február 7. 3. o.

²⁹¹ Georg Friedrich Händel (1685–1759), d-moll concerto grosso op. 6, no. 10.

²⁹² Grave (ol.): súlyos, súlyosan. Mint tempójelzés: igen lassan.

²⁹³ Allegretto (ol.): „gyorsacskán”, kissé gyorsan.

²⁹⁴ Adagio (ol.): igen lassan. Zenei tételt is neveznek így, többnyire szonáták és szimfóniák második tételét.

²⁹⁵ Finale (ol.): befejező rész, záró rész: valamiképpen összefoglalása és betetőzése az elhangzottaknak. 1) operákban az egyes felvonások, illetve az egész opera utolsó, befejező jelenete. 2) ciklikus (több-tételes) művek befejező tétele.

²⁹⁶ Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791), g-moll „Nagy” szimfónia, K. 550, 1788.

²⁹⁷ Szimfónia (gör.–lat.): nagyszabású, rendszerint négy tételből álló zenekari mű.

²⁹⁸ Andante (ol.): lépve, járva. A tempójelzésről a vele megjelölt tételre is átvitték az elnevezést.

²⁹⁹ „Hírek”. *Bácskai Újság*, 1935. április 9. 5. o.

a Don Kozák Kórus, amely a dalait mindig oroszul énekli, és óriási hatást gyakorol az oroszul nem tudó hallgatóságra is. A mostani zeneestnél azonban ilyen nehézség nincs, mert a fellépő két művész magyarul fogja előadni a számaikat, mivel magyarok. Eredeti nevük Szendy Lajos és neje Szendyné Ilona, akik Európa-szerte elismert művészekként kerültek Hailé Szelasszié³⁰⁰ etióp császár udvarába. Ott abesszin nevet és művészetüknek megfelelő rangot nyertek. A hosszú abesszíniai tartózkodásuk miatt van egy kis akcentus a kiejtésükben, ez azonban nem fogja befolyásolni az általuk előadott művek megértését. A cikkíró a fentiek közreadása mellett mindenkit arra bátorított, hogy nyugodtan menjen a farsangnak erre a mindig legvidámabb hangulatú estjére, ahol kedvére kikacaghatja magát.³⁰¹

A Baja-Bácska 1936. május 20-i száma tudósított a Liszt Ferenc Kör **zenekari hangversenyéről**, amelyre **május 16-án** a Nemzeti Szálló hangversenytermében került sor. A műsor Bach: a-moll hegedűversenyének Allegro-jával, Andante-jával kezdődött. A zenekart Szántó Jenő vezető hegedűjátéka irányította. Ugyancsak ő vezényelte Sibelius³⁰²: Valse Triste-jét, valamint Mozart: C-dúr³⁰³ szimfóniáját.

A cikkíró szerint a fúvósok és a vonósok „összeforró játéka feltűnő”, csak az a kár, hogy a közönség ritkán élvezhet ilyen fenséges muzsikát. Még nagyobb kár, hogy a zenekar néhány tagja anyagi támogatás hiányában kénytelen kiválni a zenekarból. Pedig a fúvósok nélkülözhetetlenek. Jó lenne, ha akár a város, akár magánszemélyek útján foglalkoztatni tudnák a zenészeket, akik így meg tudnák alapozni állandó bajai tartózkodásukat.

A másik, a bajaiakra nézve nem éppen hízelgő megállapítása az volt az újságnak, hogy az esemény iránti érdeklődés nem állt arányban a zenekar előadásával. Mindezekből a cikkíró azt a következtetést vonta le, hogy jó lenne, ha a bajai közönség ráébredne zenekara értékeire, és megbecsülné a helyi zenei kultúrát, amely miatt sok vidéki város méltán irigyelheti.³⁰⁴

A Bácskai Újság 1936. szeptember 26-i száma rövid cikkben számolt be olvasóinak arról, hogy **október 1-jén** a **Liszt-emlékünnepek** nívós műsorát teljes egészében közvetíti a budapesti rádió Bajáról. A műsort sokan fogják otthon meghallgatni, de a közvetítés helyszínén sokan szeretnék látni is a szereplőket. A Liszt Ferenc Kör a jegyeket a Wagner-könyvkereskedésben szeptember 28-ától fogja árusítani.³⁰⁵

³⁰⁰ Hailé Szelasszié, eredeti neve: Tafari Makonnen (Teferi Mekonnen) (Harer mellett, Etiópia, 1892. július 23. – Addisz-Abeba, Etiópia, 1975. augusztus 27.), Etiópia császára 1930–1974 között.

³⁰¹ „Kicsodák tulajdonképpen Rasz O’ szendi Luigi és Raszina O’ szendi Ilia, abesszíniai udvari zene-művészek, a Liszt Kör febr. 22-i humoros zeneestjének főszereplői?”. Független Magyarország, 1936. február 21. 2. o.

³⁰² Sibelius, Jean (Johan) Julius Christian (Hämeenlinna, Finnország, 1865. december 8. – Järvenpää, Finnország, 1957. szeptember 20.), finn zeneszerző.

³⁰³ Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791), C-dúr szimfónia, „Linzi”, K. 425. 1783; vagy C-dúr szimfónia 41., „Jupiter” K. 551. „Szimfónia zárófűgával” 1788.

³⁰⁴ „A Liszt Ferenc Kör hangversenye”. Baja-Bácska, 1936. május 20. 2. o.

³⁰⁵ „Október elsején rádióközvetítés lesz Bajáról Gróf Zichy Jánosné, Csekey István dr. és Koudela Géza dr. a Liszt Kör Liszt-emlékünnepek vendégszereplői”. Bácskai Újság, 1936. szeptember 26. 2. o.

A **Baja–Bácska** újságírója a lap **1937. október 14-i** számában Karig Emil ügyvezető igazgatóval készített **riportot** közölt, amelyben arra a kérdésre kért választ, hogy: Milyen hangversenyeket tervez a Liszt Ferenc Kör az idei zenei évadban? A tájékoztatásból kiderült, hogy a kör első kötelességének tartja Hubay-emlékhangversennyel leróni kegyeletét a mester emléke előtt, aki a körnek első dísztagja is volt. Ez a hangverseny október 18-án lesz, és Virovai Róbert³⁰⁶, Hubay utolsó tanítványa fogja előadni a mester alkotásait. Novemberben Stel Andersen angol zongoraművésznő estje lesz. Decemberben egy világhírű táncospár, 1938 januárjában pedig Aubry Pankey³⁰⁷, a néger bariton lesz az egyesület vendége. Ezek a művészek már le vannak kötve. Az évad második felében magyar és olasz művészek lépnek fel, de velük a tárgyalások még folynak. A Liszt Ferenc Kör vezetősége most is arra törekszik, hogy Baja város művelt társadalmának az idén is elsőrangú és változatos műsорт adhasson.³⁰⁸

A **Baja–Bácska 1937.** október 15-én arról tudósította olvasóit, hogy **október 18-án** rendezi a Liszt Ferenc Kör a Nemzeti Szálló hangversenytermében a **Hubay Jenő-emlékhangversenyt**, amelyen a 16 éves Virovai Róbert hegedűművész, a bécsi nemzetközi hegedűverseny első győztese fogja tolmácsolni a mester műveit. Méltó kísérője lesz dr. Hercz Ottó³⁰⁹ zongoraművész. A hangversenyre a Wagner-könyvkereskedésben lehet jegyeket vásárolni 1 pengő 50 filléres és 2 pengős áron. A diákjegy 30 fillérbe kerül.³¹⁰

A **Független Magyarság 1938. február 18-i** száma adott hírt a Bodenwieser-táncsoport³¹¹ **táncestjéről**, így: A hat gyönyörű művész kétórás előadásában találkozott a zene, a tánc és a költészet. Az összhang tökéletes volt köztük. Táncuk minden mozdulatában benne volt a születés, szerelem, halál örök problémája. A teremtés és az elmúlás gondolata küzdött mozdulataikban, a születés szomorú, a halál diadalmas volt. A cikkíró köszönetet mondott Hermann Irmának, Steininger Emminek és Napier Hilaritynek, a táncsoport legképzettebb és legtehetségesebb tagjainak az előadásért, a Liszt Ferenc Körnek pedig a táncest megszervezéséért.³¹²

A **Bácskai Újság 1941.** április 28-i száma meghívót tett közzé. Ebben arról tájékoztatta az érdeklődőket, hogy a Bajai Liszt Ferenc Kör **április 30-án** este fél 9 órakor rendezi meg a Központi Szálló hangversenytermében 116. hangversenyeként M. Névay Ilona zongoraművész második bajai **hangversenyét**. A műsor a következő:

³⁰⁶ Virovai Róbert (Daruvár, 1921 – ?), jugoszláv–magyar hegedűművész. Hubay Jenő tanítványa.

³⁰⁷ Aubry Pankey (1905–1971), amerikai énekes (bariton).

³⁰⁸ „A Liszt Ferenc Kör Hubay-emlékhangversenye nyitja meg az idei hangversenyévadot”. Baja–Bácska, 1937. október 14. 2. o.

³⁰⁹ Hercz Ottó (Eperjes, 1894. december 31. – New York, USA, 1976. január 5.), zongoraművész.

³¹⁰ „Hétfőn este van a Liszt Ferenc Kör Hubay emlékhangversenye a Nemzeti Szálló hangversenytermében”. Baja–Bácska, 1937. október 15. 2. o.

³¹¹ A Bodenwieser-táncsoportot: Bodenwieser, Gertrud (Bécs, 1890. február 3. – Sydney, Ausztrália, 1959. november 10.), osztrák táncos, koreográfus, tanár, a modern expresszív tánc egyik úttörője alapította. A Bodenwieser-táncsoport (Tanzgruppe Bodenwieser) 1923–1938 között létezett. A táncsoport 1925–1938 között Európában turnézott, de meghívták New Yorkba és Japánba is.

³¹² „A Bodenwieser táncestről”. Független Magyarság, 1938. február 18. 3. o.

- 1) Händel: Sütie–Preludio, Allegro, Sarabade, Gavotte, Gigue.
- 2) Mozart: C-dúr variációk³¹³.
- 3) Beethoven: Sonata quasi una fantasia op. 27. No 2. cisz-moll (Mondschein). Adagio. Sostenuto³¹⁴. Allegretto. Presto agitato³¹⁵.
- 4) Chopin: Impromptu: Gesz-dúr. Fantasie Impromptu cisz-moll. Mazurka h-moll. Keringő e-moll.
- 5) Debussy³¹⁶: Cathedrale engloutie (Elsüllyedt Székesegyház). Arabesque. Doctor Gradus ad Parnassum.³¹⁷

A **Bácskai Újság** 1941. november 19-i számából értesülhettek az érdeklődők a Liszt Ferenc Kör **1941–1942. évadra tervezett hangversenyeiről**, amelyek a következők voltak:

- 1) 1941. december 14-én: Károlyi Gyula (zongora).
- 2) 1942. január: Mécs László (irodalmi est).
- 3) Február: Bisztriczky Tibor (hegedű) és B. Rác Lili (zongora).
- 4) Március: Dániel Ernő (zongora).
- 5) Április: Luzzato Wanda³¹⁸ (hegedű) és Hajdú István³¹⁹ (zongora).
- 6) Május: Névey Ilona (zongora).
- 7) Június: A M. Kir. Operaház egyik művésze (ének) és B. Rác Lili (zongora).³²⁰

A **Független Magyarország** 1944. február 19-i száma a **február 20-i**, Központi Szállóban megtartandó, Liszt Ferenc Kör által szervezett **hangversenyre** hívja fel a figyelmet, amelyen Höffler Mária énekművésznő és Sztokánovics Márk gordonkaművész, a körí zeneiskola új művésztanárai mutatkoznak be.³²¹

A kör felszabadulás utáni tevékenységéről a **Bajai Hírlap** számolt be. Tudósítása szerint a Bajai Liszt Ferenc Kör 1947 tavaszán, a Pécsi Dóm Kórus két hangversenyével kezdte meg újra a hangverseny-rendezői tevékenységét. Az egyesület a nyári szünetet sem töltötte tétlenül. A választmány és a Szabadművelődési Felügyelőség együttes munkával kidolgozta a kör újjászervezésének és idej hangversenyeinek tervét. A kör a város zenei életét a régi magas színvonalra kívánja emelni. Ebben az évben 8 hangversenyt rendez vendégművészekkel, és néhány házi hangversenyt, helybeli művészek közreműködésével. A vendéghangversenyek tervében Telmányi Emil, Dániel Ernő, Lengyel Gabriella és más nagynevű művészek szerepelnek. A

³¹³ Valószínűleg Wolfgang Amadeus Mozart (1756–1791): C-dúr variációsorozata, „Ah vous dirai-je, maman” (francia dal) 1781–1782.

³¹⁴ Sostenuto (ol.): vontatottan, kimérten.

³¹⁵ Presto agitato (ol.): nagyon szenvedélyesen.

³¹⁶ Debussy, Claude Achille (Saint-Germain-en-Laye, Franciaország, 1862. augusztus 22. – Párizs, 1918. március 25.), francia zeneszerző.

³¹⁷ „Meghívó”. Bácskai Újság, 1941. április 28. 2. o.

³¹⁸ Luzzato, Wanda (1920–2002), olasz hegedűművésznő, tanár. Hubay Jenő tanítványa. Budapesten diplomázott 1934-ben. A Milánói Konzervatórium tanára volt.

³¹⁹ Hajdú István (1913 – ?), zongoraművész.

³²⁰ „Az 1941–42. évad hangversenyei”. Bácskai Újság, 1941. november 19. 3. o.

³²¹ „A Liszt Ferenc kör 140. hangversenye február 20-án, vasárnap délután háromnegyed 5-kor lesz a Központiban”. Független Magyarország, 1944. február 19. 2. o.

hangversenyélet irányítását a választmány Recska Ilona ügyvezető igazgatóra bízta.

Fontos célja az egyesületnek, hogy újra gyökeret verjen a város minden rétegében. Társadalmi állásra és pártállásra való tekintet nélkül minden zenekedvelő embert össze akar fogni egy szép, gazdag zenei élet kifejlesztésére. Ennek a feladatnak a megvalósítását a választmány Domonkos Lajos főtitkára bízta. Régi, jól bevált gyakorlatához híven a kör ismét tagokat toboroz, és jegyfuzetet bocsát tagjai rendelkezésére, hogy részükre minden hangversenyen biztosítva legyen a részvétel.

Folyik a kör zenekarának újjászervezése. A rendszeres zenekari élet a város közönsége számára lehetővé fogja tenni, hogy olyan nagy műveket is élőben élvezhessen, amelyeket eddig csak rádióban és hanglemezekken hallhatott. A zenekar máris működik, karnagya Vönöczky Géza.

A Liszt Ferenc Kör idei évadnyitó hangversenye B. Rác Lili és Timári Mária házi hangversenye lesz. A műsoron Beethoven: D-dúr, Mozart: B-dúr és César Franck³²²: A-dúr szonátája szerepel. A szonátaestre 1947. október 11-én a városháza tanácstermében este 8 órakor kerül sor. Jegyeket elővételben, a Wagner-könyvkereskedésben és a városi zeneiskolában lehet kapni, valamint előadás előtt a városházán. A helyárak 2 és 3 forintba kerülnek.³²³

A **Bajai Hírlap** tudósítása szerint a Liszt Ferenc Kör **1949. február 12-én** este 8 órakor rendezi meg **III. hangversenyét** a gimnázium dísztermében. Ezen Wallfisch Péter³²⁴, a budapesti nemzetközi Bartók-versenyen első díjat nyert fiatal izraeli zongoraművész mutatkozik be. Zongoraestjének műsora klasszikus és modern művekből fog állni.³²⁵

4. A kör lapja, a Filharmónia

A kör havi folyóirata, a Filharmónia³²⁶ első száma 1926. november 15-én jelent meg. Első számait Gárdonyi Ferenc baloldali újságíró szerkesztette, de Karig Emil hamarosan magára vállalta ezt a feladatot is. A folyóiratot a kör tagjai díjmentesen kapták, a nyomdai és egyéb költségeket jórészt hirdetésekkel fedezték.³²⁷ A kiadvány rendszeresen megjelent, de számaiból nagyon kevés maradt meg, ezért – hasonlóan a bajai újságokhoz – csak hézagosan tájékoztat a kör működéséről.

³²² Franck, César-Auguste-Jean-Guillaume-Hubert (Liège, Belgium, 1822. december 10. – Párizs, 1890. november 8.), német–belga származású francia zeneszerző.

³²³ „B. Rác Lili és Timári Mária szonátaestje. Az újjáélelt Liszt Ferenc Kör első idej hangversenye”. Bajai Hírlap, 1947. október 4.

³²⁴ Wallfisch, Peter (Breslau, Wroclaw, Lengyelország, 1924. október 20. – London, 1993. november 10.), izraeli zongoraművész.

³²⁵ „Wallfisch Péter zongoraestje Baján”. Bajai Hírlap, 1949. február 12. 2. o.

³²⁶ A **Filharmónia** a Bajai Liszt Ferenc Kör értesítőjeként 1926. november 15-étől 1944. augusztus végéig jelent meg Baján, havi rendszerességgel. Szerkesztő: 1927. május közepétől 1929. január 31-éig Karig Emil. Felelős szerkesztő: 1929. március 7-étől Karig Emil. Felelős kiadó: ugyanő. Az értesítő nyomdai munkáit 1927. május közepétől az Új Élet Nyomda; 1928. október elejétől a Corvin Nyomda; 1932. március 26-ától Kovács Bencze Albert nyomdája; 1935. január elejétől a Bakanek és Goldberger Nyomda; 1939. január 12-étől az Új Élet Nyomda; 1944. július 31-től Stahl Károly nyomdája végezte. A lap 4 ívrét nagyságban jelent meg.

³²⁷ BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 10–15. o.; GÁL Zoltán, 1989. 7. o.

A lap első száma adott hírt a kör által **1926. november 15-én**, az Uránia filmszínházban este 8 órakor megrendezésre kerülő, **Beethoven emlékének szentelt ünnepi megnyitó hangversenyről**. Ezen Melles Béla, a M. Kir. Operaház hangversenymestere és Fleischer Antal operaházi karnagy vezényletével közreműködött a M. Kir. Operaház művészeiből alakult Filharmóniai Társaság zenekara.

Az ünnepi hangverseny műsora a következő volt:

- 1) Megnyitó: Mondja dr. Szabovljevics Dusán alispán, m. kir. kormányfőtanácsos, a kör díszelnöke.
- 2) Értekezés: Felolvassa Saád Henrik ciszterci reálgimnáziumi igazgatóhelyettes, a kör díszelnöke.
- 3) Beethoven: Szent István nyitány. Előadja: A Filharmóniai Társaság zenekara.
- 4) Csajkovszkij: Vonós szerenád. Előadja: A Filharmóniai Társaság zenekara.
- 5) Beethoven: Hegedűverseny. I. tétel. Előadja: Melles Béla hegedűművész, a M. Kir. Operaház hangversenymestere, kíséri a Filharmóniai Társaság zenekara.
- 6) Beethoven: III. szimfónia (Eroica). Előadja: A Filharmóniai Társaság zenekara.

A zenekart Fleischer Antal, a M. Kir. Operaház karnagya vezényli.³²⁸

A Beethoven emlékének szentelt ünnepi megnyitó hangversenyről a Filharmónia 1926. december 2-i száma terjedelmes cikkben számolt be, méltatva annak jelentőségét és magas színvonalát.³²⁹

Ugyanez a szám közölte a Liszt Ferenc Kör **1926. december 4-i** második nagy **hangversenyének** műsorát is, amely a következő volt:

- 1) Beethoven: Kreutzer-szonáta.
- 2) Mozart: G-dúr hegedűverseny.
- 3) Kósa: Duó. (Kézirat Koncz Jánosnak ajánlva.)
- 4) Strauss³³⁰–Hubay: Traum durch die Dämmerung.
- 5) Tarnay Alajos: Esti hangulat. (Kézirat Koncz Jánosnak ajánlva.)
- 6) Friedmann–Hartmann: Walzer.³³¹
- 7) Paganini³³²: La Campanella. Hegedűn előadja: Koncz János hegedűművész. Zongorán kíséri Kósa György zongoraművész.³³³

³²⁸ „Beethoven emlékének áldoz ünnepi megnyitó hangversenyével a Bajai Liszt Ferenc Kör”. Filharmónia, 1926. november 15. (I. évfolyam I. szám) 2. o.

³²⁹ „A bajai zenekultúra renaissance-ja. A Liszt Ferenc Kör ünnepi megnyitó hangversenye és a budapesti filharmonikusok”. Filharmónia, 1926. december 2. (I. évfolyam 2. szám) 2–3. o.

³³⁰ Strauss, Richard Georg (München, 1864. június 11. – Garmisch, Németország, 1949. szeptember 8.), német zeneszerző.

³³¹ Valcer (Walzer, ném.): keringő, háromnegyedes, páros, főképp forgó mozgásokból álló osztrák-bajor eredetű tánc és zenéje a XVIII. század utolsó negyedétől.

³³² Paganini, Niccolò (Genova, 1782. október 27. – Nizza, 1840. május 27.), olasz hegedűművész és zeneszerző.

³³³ „A Liszt Ferenc Kör december 4-iki második nagy hangversenyének műsora”. Filharmónia, 1926. december 2. (I. évfolyam 2. szám) 2. o.

A Filharmónia **1926. december 2-i** száma arról is értesítette a Liszt Ferenc Kör iránt érdeklődőket, hogy az egyesület taglétszáma meghaladta a 410 főt. Új tagokat továbbra is szívesen vesz fel a kör, mert az a célja, hogy minél többen gyönyörködhessenek az általa rendezett hangversenyekben és házi estélyeken. Tagnak lehet jelentkezni levélben (levélcím: Liszt Ferenc Kör Baja, Árpád u. 38. I.), vagy pedig a Wagner és Kollár könyvkereskedésében megszerezhető íveken.³³⁴

A Liszt Ferenc Kör **1926. december 18-i** első **házi zeneestélyének** műsorát is a Filharmónia december 2-i száma tette közzé. A műsor a következő számokat tartalmazta:

- 1) Chopin: Ballada. g-moll. Előadja: Recska Ilona.
- 2) Felolvasás. Tartja: Saád Henrik.
- 3) Dalok. Éneklő: Vas Mancsi.
- 4) Vonósötös. Előadják: dr. Bernhart Sándor, dr. Alföldy József, Karig Emil, dr. Bajai Ernő és Kiss Á. József.

A zeneestély megtartására a Nemzeti Szálló nagytermében került sor a fent említett időpontban, este 9 órai kezdettel. A házi zeneestélyt belépődíj nélkül látogathatták az érdeklődők, de ruhatári díjat mindenkinek fizetni kellett.³³⁵

A Filharmónia **1927. április 21-i** száma utólag közölte az **április 4-i ünnepi díszhangverseny (Hubay-est)** műsorát, amely a következő volt:

- 1) Saád Henrik ciszterci reálgimnáziumi igazgatóhelyettes, a kör elnöke, átadja Hubay Jenőnek a Liszt Ferenc Kör dísztagsági oklevelét.
- 2) Vojnics Adrienne átnyújtja a Liszt Ferenc Kör babérkoszorúját.
- 3) Farkas Imre író és költő bevezető előadást tart.
- 4) Beethoven: Kreutzer-sonáta. Adagio sostenuto. Presto. Andante con variazioni³³⁶. Finale. Presto. Hegedűn előadja: Hubay Jenő dr.
- 5) a) Händel–Hubay: Larghetto.
b) Mozart: Menuett. Hegedűn előadja: Hubay Jenő dr.
- 6) Hubay: a) Paghiera. b) Venezia. c) Mazurka. Előadja: Hubay Jenő dr.
- 7) Mozart: c-moll fantázia. Zongorán előadja: Kósa György.
- 8) Hubay: XIV. csárdajelenet. Előadja: Hubay Jenő dr. A kör új Steinway-hangverseny-zongoráján kísér: Kósa György zongoraművész, a Zeneművészeti Főiskola tanára.³³⁷

A Filharmónia 1932. június 9-i számában a kör vezetősége meghívót tett közzé. Ebben tájékoztatta a nagyközönséget, hogy a Bajai Liszt Ferenc Kör **1932. június 14-én** este fél 9 órakor a Nemzeti Szálló hangversenytermében rendezi zenekari hangversenyalapja javára Dorner Aurélné énekművésznő, Lukácsné Váczi Jolán zongoraművésznő és Szántó Jenő hegedűművész, a kör zeneiskolája tanárainak közreműködésével az 50. nyilvános hangversenyét, **II. zenekari estjét**. Erre az eseményre a kör tagjait, Baja város, Bács-Bodrog vármegye és a szomszédos vármegyék érdeklődő közönségét is meghívja.

³³⁴ „A Liszt Ferenc Kör hírei”. Filharmónia, 1926. december 2. (I. évfolyam 2. szám) 4–5. o.

³³⁵ Uo. 4. o.

³³⁶ Andante con variazioni (ol.): lépve, járva változatokkal, variációkkal.

³³⁷ „A Liszt Ferenc kör április 4-i ünnepi díszhangversenyének műsora”. Filharmónia, 1927. április 21. (II. évfolyam 5. szám) 4. o.

A műsor a következő:

- 1) Volkmann³³⁸: Szerenád. Előadja: A zenekar.
- 2) Händel: d-moll koncert (Concerto grosso). Előadja: A zenekar.
- 3) a) Vincenzo Galilei³³⁹ – Respighi³⁴⁰: Gagliarda–Antiche Arie.
b) Chopin: Etude Gesz-dúr.
c) Lukács Gábor: Capriccio.
d) Liszt: Polonaise³⁴¹ E-dúr.
Előadja: Lukácsné Váczi Jolán zongoraművész, a zeneiskola tanára.
- 4) a) Bizet³⁴²: Michaela áriája a „Carmen” című operából.
b) Respighi: Stornellatrice.
c) Szántó–Karig Sári: Fehér fátylas szűzmenyasszony.
d) Lavotta³⁴³: Mezei bokréta.
Éneklő: Dorner Aurélné énekművész, a zeneiskola tanára.
- 5) Karig Sári–Szántó: Valse Triste. Előadja: A zenekar.
- 6) Szántó Jenő: Toborzó. Előadja: A zenekar.

A énekszámokat kíséri, és a zenekart vezényli Szántó Jenő hegedűművész, a zeneiskola tanára.³⁴⁴

Ugyancsak a Filharmónia 1932. június 9-i száma adja a zenekedvelő bajai közönség tudtára, hogy Apor Kálmán műszaki tanácsos a fúvós tanfolyamon az oboaképzés mellett a fuvola tanítását is elvállalta, önzetlen fáradozása értékes segítség a Liszt Ferenc Körnek.³⁴⁵

Az egyesület a Filharmónia 1935. december 10-i száma tette közzé a december 16-án a Nemzeti Szálló hangversenytermében megrendezésre kerülő **Liszt Ferenc-émlékhangverseny** időpontját. Ez lesz a kör 75. nyilvános hangversenye, amely egyben évmegnyitó is. A kör Liszt Ferenc születésének 125. és halálának 50. évfordulója alkalmából Károlyi Gyula zongoraművész és Csekey István³⁴⁶ dr. egyetemi tanár közreműködésével rendezi meg emlékhangversenyét, amelyre az egyesület tagjain kívül meghívta Baja város és Bács-Bodrog vármegye zenekedvelő és zeneértő közönségét.

³³⁸ Volkmann, Friedrich Robert (Lommatzsch, Szászország, 1815. április 6. – Budapest, 1883. október 29.), német zeneszerző.

³³⁹ Galilei, Vincenzo (Sta Maria al Monte, Itália, 1520 körül – Firenze, eltemették 1591. július 2.), olasz zeneszerző és zeneteoretikus.

³⁴⁰ Respighi, Ottorino (Bologna, 1879. július 9. – Róma, 1936. április 18.), olasz zeneszerző.

³⁴¹ Polonéz (fra.): 1) lengyel eredetű, mérsékelt tempójú, páros lépőtánc 2) a XVII. században páros, a XVIII. századtól ¾-es ütemű hangszeres zenedarab.

³⁴² Bizet, Georges, eredetileg: Alexandre César Léopold (Párizs, 1838. október 25. – Bougival, Franciaország, 1875. június 3.), francia zeneszerző.

³⁴³ Lavotta János, izsépfalvi és keveházi (Pusztafödemes, Pozsony m., 1764. július 5. – Tállya, Zemplén m., 1820. augusztus 11.), zeneszerző, a verbunkos egyik úttörője.

³⁴⁴ „Meghívó”. Filharmónia, 1932. június 9. (VII. évfolyam 4. szám) 1. o.

³⁴⁵ „A Liszt Ferenc Kör hírei”. Filharmónia, 1932. június 9. (VII. évfolyam 4. szám) 4. o.

³⁴⁶ Csekey István, dr. (Szolnok, 1889. február 2. – Pécs, 1963. augusztus 17.), jogtudós.

A műsor a következő:

- 1) Liszt Ferenc magyarsága. Előadja: Csekey István dr., a szegedi egyetem nyilvános rendes tanára.
- 2) Liszt Ferenc: h-moll szonáta.
- 3) a) Liszt Ferenc: Vogelpredigt³⁴⁷ (Legenda)
b) Liszt Ferenc: Gnomonreigen
- 4) a) Liszt Ferenc: Harmonies du Soir.
b) Liszt Ferenc: La Leggierezza.
c) Liszt Ferenc: XII. rapszódia.

A fenti műsorszámokat előadja: Károlyi Gyula zongoraművész. Az előadás este fél 9 órakor kezdődik.³⁴⁸

A Liszt Ferenc Kör **1935–1936. évi zenei évadjának** munkatervét a Filharmónia **1935. december 10-i** számából ismerhetjük meg. A cikkíró megállapítja, hogy miután az elmúlt évben kevesen vették igénybe a kör hangversenybérletét, a mostani évadban az egyesület nem bocsát ki bérletet, a nélkül fog szép és nivós hangversenyeket rendezni tagjainak és a zenekedvelő közönségnek.

1935 decemberében az évad megnyitásaként rendezi meg az I. Liszt-émlékhangversenyt Károlyi Gyula zongoraművész közreműködésével.

1936 januárjára Hoehn Alfréd német zongoraművészt sikerült megnyerni egy estére.

Februárban viszontláthatja a bajai közönség a világhírű Don Kozák Kórust.

Farsang szombatján a kör vidám műsoros és jelmezes estét rendez.

Márciusban tarja a kör filharmonikus zenekara 6. zenekari hangversenyét és II. Liszt-émlékhangversenyét, amelyet a rádió is közvetít.

Áprilisban Szigeti Józsefhegedűművész fog játszani, aki világmeghatározó hangversenykörútján Baján is fellép.

Májusban egy világhírű klasszikus táncművésznőnek tapsolhat majd a közönség.

Júniusban Schmidthauer Lajos³⁴⁹, az egyik legjobb magyar orgonaművész templomi hangversenyében – zenekari kísérettel – gyönyörködhetnek a résztvevők.

A fent felsoroltakon kívül a kör még több házi estét és vidéki zenekari estét is rendez tagjainak és zenekarának szórakoztatására.

Megkezdődtek a zenekari próbák, a kör kamarazene-alakulatai már javában dolgoznak, az egyesület zeneiskolájába pedig eddig 112 növendék iratkozott be.

A cikkíró végül megállapítja, hogy a fenti gazdag és változatos műsortervből is látható, milyen lüktető élet van a Liszt Ferenc Körben.³⁵⁰

---

³⁴⁷ Vogelpredigt (ném.): madárprédikáció. Paduai Szent Ferenc a madaraknak prédikál.

³⁴⁸ „Meghívó”. Filharmónia, 1935. december 10. (X. évfolyam 9. szám) 1. o.

³⁴⁹ Schmidthauer Lajos (Komárom, 1882. március 1. – Budapest, 1956. november 4.), orgonaművész és zeneszerző.

³⁵⁰ „A Liszt Ferenc Kör 1935/6-iki zenei évadjának munkaterve”. Filharmónia, 1935. december 10. (X. évfolyam 9. szám) 2. o.

Ismét nagy napja volt a Liszt Ferenc Körnek, de egyúttal Baja városának, a vármegyének, sőt a szomszédos vármegyék zenekedvelő társadalmának is – alapította meg a Filharmónia cikkírója az **1936. április 21-i Szigeti-estről**. Ezen nemcsak bajaiak és bácskaiak jelentek meg nagy számban, de jöttek Mohácsról, Bátaszékről, Szekszárdról, Kalocsáról, Kiskunhalasról, sőt Budapestről is, hogy élvezzék Szigeti József hegedűművészetének szépségeit, továbbá kísérőjének, Nikita de Magaloffnak kongeniális³⁵¹ zongorajátékát. Kettőjük összjátéka eszményi volt. A hallgatóság óriási tapssal jutalmazta a szebbnél szebb ráadásokat. Kifejezte reményét, miszerint a Liszt Ferenc Kör mielőbb egy újabb Szigeti–Magaloff esttel fogja megajándékozni hallgatóságát. Erre az esély megvan, a kör már lépéseket tett arra, hogy Nikita de Magaloffot megnyerje egy önálló zongoraestre.³⁵²

A Filharmónia címdalán számolt be az **1936. május 11-i** számában a Liszt Ferenc Körrel és annak közelgő **6. zenekari hangversenyéről**. Először a kör hármas célkitűzéséről ír:

- 1) mindig elsőrangú hazai és külföldi művészek szerepeltetésével a magyar és a külföldi zeneirodalom gyöngyszemeit megismertetni, és ezzel a zenei ízlést, műveltséget fejleszteni és terjeszteni;
- 2) államilag engedélyezett és megyeileg segélyezett zeneiskolájában a komolyzene művelésére és élvezésére új zenei nemzedéket nevelni;
- 3) a város és a vármegye zeneművelő tagjaiból zenekart, kamarazene-együtteseket, énekkart alakítani, és ezek munkásságát nyilvános és zártkörű, ún. házi hangversenyeken a bácskai zenekultúra termékeiként bemutatni. A fent említett hármas célkitűzés minden pontját megvalósította már a Liszt Ferenc Kör, csupán énekkart nem sikerült még alakítania. Mégpedig azért nem, mert a város országos viszonylatban is híres dalosköre feleslegessé teszi ezt.

A kör május 16-i hangversenye, a zenekar 6. zenekari estje, ismét nagy előrelépést jelent a fejlődés útján. Ez lesz ugyanis az első olyan zenekari estéje a körnek, amelyet már teljesen önerőből tud kiállítani, idegen fűvósok nélkül. A cikkíró megjegyzi, hogy az olyan nagy vidéki városok filharmonikus zenekarai, mint pl. Pécs, Szombathely, Sopron, Győr, Szeged stb. fűvósaik legnagyobb részét a városban működő katonazenekartól veszik kölcsön. Jól jönne tehát a kör vezetőségének, ha a város és a megye vezetői néhány kitűnő, kiszolgált katonai fűvóst városi vagy megyei altisztként tudnának alkalmazni, mert ez emelhetné a kör zenekar színvonalát. Ily módon bármely vidéki nagyvárossal felvehetné a versenyt, és Baja díszére válna. Ha mindezt a városi és vármegyei segítséget a kör ezzel a hangversenyével el tudná érni, ez lenne a 6. zenekari este igazi jelentősége.³⁵³

A hangverseny a Nemzeti Szálló hangversenytermében lesz, bevételét a zenekar felszerelésének javára szánják. A műsor a következő:

- 1) Bach: a-moll hegedűverseny. Allegro–Andante–Allegro. Előadja Szántó Jenő hegedűművész, a kör államilag engedélyezett zeneiskolájának tanára, zenekari kísérettel.

³⁵¹ Kongeniális (lat.): 1) rokon lelkű, szellemű, hasonló beállítottságú 2) azonosan kiemelkedő tehetség.

³⁵² „Az április 21-i Szigeti-estről”. Filharmónia, 1936. május 11. (XI. évfolyam 5. szám) 2. o.

³⁵³ „Körünk 6. zenekari hangversenyéről”. Filharmónia, 1936. május 11. (XI. évfolyam 5. szám) 1. o.

- 2) Sibelius: Valse Triste. Előadja a zenekar.
- 3) Mozart: C-dúr (Jupiter) szimfónia. Allegro–Adagio–Menuetto–Allegro. Előadja a zenekar. Karnagy: Szántó Jenő.

A hangverseny este fél 9 órakor kezdődik. Jegyeket a Wagner-könyvkereskedésben lehet vásárolni. Köri tagok számára 1 pengő és 1 pengő 20 fillér, nem tagoknak 1 pengő 50 fillér és 2 pengő, diákoknak 30 fillér.³⁵⁴

A Filharmónia **1936. május 11-i** számában a Liszt Ferenc Kör **belépési felhívást** tett közzé. Ebben kérték a köri tagokat, hogy ismerőseik körében gyűjtsenek új tagokat. A tagsági díj egy személynek évi 8 pengő, egy egész családnak évi 12 pengő, amelyet negyedévi részletekben is lehet fizetni. A tagság révén a köri tagok és családtagjaik a kör által szervezett hangversenyeken és a kör államilag engedélyezett zeneiskolájában is nagy kedvezményeket élveznek. Minél több tagja van az egyesületnek, annál könnyebben tudja megvalósítani célját, virágzó zenei kultúra megteremtését csonka Bács-Bodrog vármegyében.³⁵⁵

Ugyancsak az 1936. május 11-i szám tette közzé a Liszt Ferenc Kör **zenekarának tagnévsorát**:

- Karnagy: Szántó Jenő
I hegedű: dr. Bernhart Sándor, dr. Alföldy József, dr. Aszalós Imre, Géczy Imre, dr. Grünhut Aladár, Nagy András
II. hegedű: Berger János, Fischhoff Ármin, Fleissig László, Iszer Kornél, Utry Ferenc
Brácsa: Anghy Botond, Dobosy Elek, Karig Emil
Gordonka: Engelmann Andor, Somogyi Elemér, dr. Wagenblatt Ferenc
Gordon: Király Sándor, Szabó József
Fuvola: Hernádi József, Kincses László
Oboa: Apor Kálmán, ifj. Popory Antal
Fagott: Békei Sándor, Baumgarten József
Trombita: dr. Kenedi Viktor, Popory Antal
Vadászkürt: Popory György, ifj. Popory Antal
Üstdob: dr. Cserta Péter
Zongora: Alföldy János³⁵⁶

A Bajai Liszt Ferenc Kör **1939. október 24-én** rendezte a bajai MANSZ-szal közösen ez évi első **kultúrestjét**. Megnyitójában dr. Szabó-Szabovljevits Dusán díszelnök fejtette ki a kör működésének fontosságát a magyar zenekultúrában. Layer Mária³⁵⁷ és Littassy György³⁵⁸, az Operaház fiatal művészei dr. Rieger Tibor elsőrangú zongorakíséretével meghódították a bajai közönséget. Az itteni hangversenydobogón mindig szívesen látott vendégek lesznek. Telt ház ünnepelte őket.³⁵⁹

---

³⁵⁴ „Meghívó”. Filharmónia, 1936. május 11. (XI. évfolyam 5. szám) 1. o.

³⁵⁵ „A Liszt Ferenc Kör hírei”. Filharmónia, 1936. május 11. (XI. évfolyam 5. szám) 2. o.

³⁵⁶ „A Kör zenekarának tagjai”. Filharmónia, 1936. május 11. (XI. évfolyam 5. szám) 2. o.

³⁵⁷ Layer Mária (?), operaénekes. A Magyar Állami Operaház énekese.

³⁵⁸ Littassy György, Littassy, Georg (Budapest, 1912. szeptember 17. – 1996), magyar operaénekes (basszus).

³⁵⁹ „A Liszt Ferenc Kör hírei”. Filharmónia, 1940. január 31. (XV. évfolyam 1. szám) 5. o.

A Filharmónia 1940. január 31-i száma arról tudósította a bajai zeneszerető közönséget, hogy a Magyar–Finn Társaság, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége bajai csoportja és a Bajai Liszt Ferenc Kör **1940. február 13-án** a Központi Színház termében Onni Talas finn követ és nagykászonyi Kászonyi Richárd³⁶⁰ dr. főispán fővédnöksége alatt a menekült finn gyerekek segélyezésére **magyar–finn kultúrestet** kívánt rendezni. A meghívó szerint ez már a kör 100. hangversenye lesz, amelyre meghívja Baja és Bács-Bodrog vármegye társadalmát. A kultúrest műsora a következő:

- 1) Pacius³⁶¹: Suomi dala. Énekli: Az állami tanítóképző énekkara; karnagy: Vönöczky (Schenk) Géza.
- 2) Megnyitó. Mondja: László Vince dr., a cisztercita gimnázium igazgatója.
- 3) Gaskó Dezső dr., a Magyar–Finn Társaság ügyvezető alelnöke válaszol.
- 4) Mozart: D-dúr hegedűverseny. Allegro–Andante cantabile³⁶²–Rondo. Előadja: Albert Ferenc hegedűművész, a genfi nemzetközi hegedűverseny győztese. Zongorán kíséri: B. Rácz Lili zongoraművész, a Liszt Ferenc Kör zeneiskolájának tanára.
- 5) Finn népdalok. Énekli: Albert Mária énekművésznő, kíséri: B. Rácz Lili.
- 6) Popper³⁶³: Magyar rapszódia. Előadja: Szabó Pál gordonkaművész és B. Rácz Lili.
- 7) a) Palmgren³⁶⁴–Albert³⁶⁵: Finn népi melódia
b) Albert: Fjordok között
c) Sarasate³⁶⁶: Cigány dallamok
d) Paganini: 12. szonáta³⁶⁷
e) Ravel³⁶⁸: Cigányrapszódia. Előadja: Albert Ferenc, kíséri: B. Rácz Lili.
- 8) Simon Ödön saját verseit mondja el.
- 9) a) Saint-Saëns³⁶⁹: A hatyú
b) Popper: Gavotte. Előadja: Szabó Pál csellón, kíséri: B. Rácz Lili.

³⁶⁰ Kászonyi Richárd, nagykászonyi, dr. (?), főispán. 1939-ben Csanád–Arad–Torontál vármegye főispánja. 1940-ben Bács-Bodrog vármegye és Baja thj. város főispáni tisztét töltötte be.

³⁶¹ Pacius, Friedrich (Fredrik) (Hamburg, 1809. március 19. – Helsinki, 1891. január 8.), német származású finn zeneszerző.

³⁶² Andante cantabile (ol.): dallamdús, énekszerű andante tétel.

³⁶³ Popper Dávid (Prága, 1843. június 16. – Baden, Ausztria, 1913. augusztus 7.), gordonkaművész, tanár, zeneszerző

³⁶⁴ Palmgren, Selim (Pori, Finnország, 1878. február 16. – Helsinki, 1951. december 13.), finn zeneszerző, zongoraművész és karmester.

³⁶⁵ Albert, Eugène Francis Charles, d' Albert, Eugen (Glasgow, Skócia, 1864. április 10. – Riga, Lettország, 1932. március 3.), német zeneszerző és zongoraművész.

³⁶⁶ Sarasate y Navascuez, Pablo Martin Meliton de, (Pamplona, Spanyolország, 1844. március 10. – Biarritz, Franciaország, 1908. szeptember 20.), spanyol hegedűművész, zeneszerző.

³⁶⁷ Niccolò Paganini (1782–1840), MS 12 – Luca szonáták (hegedű és gitár).

³⁶⁸ Ravel, Joseph Maurice (Ciboure, Basses-Pyrénées, Franciaország, 1875. március 7. – Párizs, 1937. december 28.), francia zeneszerző.

³⁶⁹ Saint-Saëns, Charles-Camille (Párizs, 1835. október 9. – Algír, Algéria, 1921. december 16.), francia zeneszerző.

- 10) Magyar népdalok. Énekli: Albert Mária, kíséri: B. Rácz Lili.
- 11) Finn dalok. Énekli: Az állami tanítóképző énekkara, karnagy: Vönöczky (Schenk) Géza.
- 12) A finn és a magyar himnusz.

Az előadás este fél 9 órakor kezdődik. A rendezők utcai ruhában való pontos megjelenést kérnek a hallgatóságtól. Jegyeket a Schwéger-könyvkereskedésben 1, 1 pengő 50 fillér, 2, 2 pengő 50 fillér és 3 pengős áron lehet vásárolni. Vidékiek jegyeit a szervezők a pénz előzetes beküldése után fenntartják.

Az emberbaráti célra való tekintettel felülfizetéseket köszönettel fogad a kör.³⁷⁰

5. A kör zeneiskolája

A zeneiskola indulása

Az 1928 szeptemberében tartott köri közgyűlésen Major József pénzügyigazgató a zeneiskola mielőbbi felállításának szükségességét hangoztatta. Elsősorban gazdasági szempontokra hivatkozott: „*Elviselhetetlen az, hogy a szülők 4–6 pengőt fizessenek egy zenetanítási óráért. Emiatt a zenei életben hanyatlás állhat be, sőt teljesen meg is szűnhet. Viruló zenei életünk is megérzi, mert nem kap utánpótlást*” – írta beszámolójában a helyi napilap.

A december 18-i választmányi ülésen megalakult a zeneiskolai előkészítő bizottság. A bizottság áttanulmányozta az összes zeneiskola értesítőjét, szervezeti szabályzatát, tantervét, és megfelelő épületet keresett. A választás hosszas mérlegelés után a Haynald utca (ma Táncsics utca) 5. számú, ún. Túry-féle házra esett. Itt három tágas, parkettás utcai és két udvari szoba állt rendelkezésre. Elfogadható volt az évi 1800 pengős bérleti díj is. Hamarosan megérkezett a vallás- és közoktatásügyi minisztérium engedélye az iskola megnyitására. A minisztériumi illetékesek az azonnali, míg a bajaiak az alaposabb előkészítő munka utáni megnyitás mellett foglaltak állást, már csak azért is, mert még éppen csak elkezdték a tanításhoz szükséges hangszerek összegyűjtését. A zeneiskola első hangszere egy bécsi gyártmányú zongora volt, amelyet a kör elnöke, dr. Bajai Ernő ajándékozott az intézménynek.³⁷¹

A Független Magyarország az 1929. június 16-i számában egy olvasói levelet közölt, amelynek írója azt kérte, hogy az új zeneiskolában legyen tanszaka a fúvós hangszereknek is, vagyis legyen az iskolának olyan fúvóstanára, aki az összes fa- és rézfúvós hangszereket tanítani tudja. A fúvósképzés olcsóbb a többinél, ezért a kisebb keresetű ipari és kereskedelmi alkalmazottak, tisztviselők, tanulók számára is elérhető lenne. A levélíró szerint már egy év alatt is szép eredményt lehetne elérni. Hamarosan képzett fúvósokkal egészülhetne ki a Bajai Filharmonikusok zenekara, a tűzoltózenekar, létesülhetne fúvózenekar minden cserkészcsapatnál, létrejöhetne egy városi leventezzenekar is, sőt hasznát vehetnék a képzésnek a vidéki fúvózenekarok is. Nagy érték, ha egy városban képzett fúvósgárda van! Ekkor nincs szükség arra, hogy pl. a filharmonikusok zenekari előadásához más városból kelljen fúvósokat

³⁷⁰ „Meghívó”. Filharmónia, 1940. január 31. (XV. évfolyam 1. szám) 2. o.

³⁷¹ GÁL Zoltán, 2004. 9. o.

hozatni, akiknek csak a szállítása is sokba kerül. A levélíró bízott abban, hogy a bajai zenészek érzik a kérdés megoldásának szükségességét, és mindent el fognak követni, hogy fúvóstanoszak is legyen az új zeneiskolában.³⁷²

A Liszt Ferenc Kör a zeneiskola megnyitásához és fenntartásához évi 10 000 pengő segélyért folyamodott Baja város törvényhatósági bizottságához. A kérést az 1929. júliusi rendes közgyűlés tárgyalta.³⁷³ A közgyűlésen történekről a Független Magyarország 1929. július 5-i száma adott hírt. A kérelmet dr. Puskás Dezső helyettes polgármester ismertette a közgyűlés előtt. Azt javasolta, hogy a kérelem teljesítését ne szavazza meg a testület. Az ügghöz kapcsolódóan rengeteg felszólalás hangzott el.

Dr. Valentin Emil szerint nehéz a város helyzete, más fontos kiadásai is lennének, amiket azonban halogatnak. Elismerés illeti a pénzügyi bizottságot és a városi tanácsot a kiadások restringálása³⁷⁴ terén való fáradozásáért. Mégis úgy látja, hogy a zene irredenta kérdésben elsőrangú tényező, ezért fontos a zeneiskola. Amikor a kultuskormány és a vármegye ezekkel járul hozzá az iskola létesítéséhez és fenntartásához, akkor még a kiadáscsökkentési tendencia mellett is meg kellene fontolni, hogy éppen ettől a kiadástól riadjon-e vissza a város, amikor az mégiscsak városi érdek, hogy legyen zeneiskola. Megítélése szerint 4000 pengő szűkösen elegendő lenne a működtetéshez, ezért azt javasolta, hogy ezt az összeget évi hozzájárulásként adják meg az új intézménynek.

Amler Antal azt szorgalmazta, hogy az iskolánál intézményesen biztosítsák a város befolyását. Kövessenek el mindent annak érdekében, hogy idővel városi zeneiskolává fejlesszék. A most működő zeneiskolák³⁷⁵ vezetőinek az új iskolánál való alkalmazására pedig a Liszt Ferenc Kör kössön megállapodást.

Dr. Geiringer János, a Liszt Ferenc Kör pénztárnoka a polgármesterrel folytatott előtárgyalások során természetesnek tartotta a város befolyását az új iskolánál. Hangoztatta, hogy igen is regarddal³⁷⁶ lesznek a jelenlegi magán zenetanárok egzisztenciájára, és mindent el fognak követni, hogy megállapodjanak velük. A kör örülni fog, ha a város érdemesnek találja majd átvenni ezt az új iskolát, amely jelenleg mégis a Liszt Ferenc Körnek okoz súlyos gondot, és kíván meg tőle rengeteg áldozatot.

Dr. Gonczlik Kálmán apátplébános szerint ez az ügy nincs jól előkészítve, mert ahol először 10 000 pengőt kérnek, utána lemennek 5000 pengőre, és a törvényhatóság még aznap 2500 pengőt akar adni, ma pedig 4000 pengőt kíván megszavazni, ott valami baj van. Kérte, hogy a kör terjessze be az iskola költségvetését.

Dr. Geiringer János azt válaszolta, hogy azért csökkentették a várossal szemben támasztott segély iránti igényüket, mert közben a kultuskormány kilátásba helyezte az eddigi 1000 pengős segélyösszeg 2000 pengőre emelését. Bács-Bodrog vármegyétől

³⁷² „Miért legyen az új zeneiskolában a fúvós hangszereknek is tanszaka?”. Független Magyarország, 1929. június 16. 4. o.

³⁷³ „Nyári közgyűlés hosszú tárgysorozattal”. Független Magyarország, 1929. június 29. 1. o.

³⁷⁴ Restringál (lat.): 1) korlátoz, megszorít 2) költségvetést, költségvetés kiadásait csökkenti.

³⁷⁵ Értsd: magán zeneiskolák.

³⁷⁶ Regard (fra.): valamire való tekintet, figyelem, figyelembevétel.

is tekintélyesebb segílyt remélnek. A költségek viselésében a Liszt Ferenc Kör is tevékeny szerepet játszik, részben a tagdíjbevételeiből, részben a hangversenyek bevételeiből áldoz az iskolára.

Bisztray-Balku Gyula főispán bemutatta a törvényhatóságnak az iratok között elfekvő zeneiskolai költségvetést, amely a kiadásokat 23 000 pengőben, a bevételt 14 000 pengőben kontemplálta.³⁷⁷ Ehhez jön a megye, az állam és a város hozzájárulása, hogy a deficitet eltüntessék.

Dr. Vojnics Ferenc szerint a város szempontjából nagy kulturális tőkét jelent az új iskola. A város megadja a 4000 pengőt, bár ez később nem lesz elég, mert az iskola kiadásai emelkedni fognak. Ezt tapasztalatból mondja, mint aki főjegyző korában Szabadkán a városi zeneiskola ügyeit intézte. A zeneiskola luxus intézmény, amely effektív pénzbe kerül ugyan, viszont kulturális ellenszolgáltatáshoz jut vele a város. Fontos, hogy a zeneiskola magas nivójú legyen, és az is, hogy a Liszt Ferenc Kör hangversenyeinek nivója se szenvedje meg az iskolafenntartást.

A törvényhatósági bizottság megszavazta a 4000 pengő évi segílyt. Az összeget a belügyminiszteri jóváhagyás után fogják folyósítani. A Liszt Ferenc Kör addig a rendelkezésére álló összegből gazdálkodik, és megtesz minden előkészületet az iskola megnyitására.³⁷⁸

A zeneiskola elhelyezése

Az iskola részben anyagi, részben elhelyezési gondok miatt többször kényszerült költözni. A megnyitása utáni első években a Haynald utca 7. számú házban működött. Az 1933/34-es tanévet a Péter-Pál utcában kezdte. A Péter-Pál utcából 1936. szeptember 1-jén a Mátyás király tér (ma Jelky tér) 13. számú házba, egy év elmúltával pedig a Szent István tér (ma Szentháromság tér) 3. szám alá költözött. Itt folyt a tanítás 1938-ig, amikor a kör megvette székház és a zeneiskola céljára a Haynald utca (ma Táncsics utca) 8. számú, ún. Koller-féle házat. A családi ház átalakítását a kitűzött célok elérése érdekében Klein Imre építész végezte. Ebben az épületben működött a Liszt Ferenc Kör zeneiskolája a megszűnéséig, 1941-ig.³⁷⁹

A zeneiskola működésének fontosabb eseményei a sajtóban

1929–1930-as tanév

A zeneiskola igazgatósága a Független Magyarország 1929. augusztus 20-i számában tájékoztatta a nagyközönséget az iskola első tanévének megnyitásáról. Eszerint a tanév szeptember 1-jén kezdődik. Az iskola a Haynald utca 7. szám alatt fog működni. Az iskola célja, hogy növendékeit szakszerű és művészi zeneoktatásban részesítse.

³⁷⁷ Kontemplál (lat.): itt: tervez, előirányoz; célul kitűz.

³⁷⁸ „Szeptemberben megnyílik a Liszt Ferenc Kör nyilvános zeneiskolája. Órákig tartó vita után a törvényhatósági bizottság megszavazott az iskola létesítésére és fenntartására négyezer pengőt”. Független Magyarország, 1929. július 5. 2–3. o.

³⁷⁹ GÁL Zoltán, 2004. 11. o.

Azokat, akik kiváló képességüknél és szorgalmuknál fogva zenei pályára készülnek, előkészíti az Országos Magyar Királyi Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán (Zeneakadémián) való magánvizsgára vagy felvételi vizsgára. Felvételt nyernek a most kezdő és haladó növendékek. Az iskola rendes tantestülete zeneiskolai tanításra jogosított tanárokból fog állni.

A beíratás augusztus 21–22-én lesz. Beíratási díj köri tagoknak 5 pengő, nem tagoknak 10 pengő, amelyet a beiratkozáskor kell kifizetni. Pótbeíratásra szeptember 1–3-án kerül sor. Ekkor már csak a még üres helyekre vesznek fel növendékeket. Szeptember 1–3 között minden növendék tartozik jelentkezni, ekkor kell az első havi tandíjat és a 10 pengő évi fenntartási díjat kifizetni.

A tandíj a zongora és hegedű főtanszakon négyes csoportokban évi 100 pengő, kétfős csoportokban évi 200 pengő. A magánének és a fúvós hangszer főtanszakon négyes csoportokban évi 60 pengő, kétfős csoportokban évi 120 pengő. E két szak megnyitására csak kellő számú jelentkező esetén kerül sor. Az évi egységes tandíj 10 havi egyenlő részletekben minden hónap 5. napjáig előre fizethető, és az egész évre kötelező. Erről a szülők nyilatkozatot adni kötelesek. A melléktanszakokon a tanítás a főtanszakok növendékei számára díjtalan.

A haladóknak jelentkező növendékek – a zeneiskolai bizonyítvánnyal rendelkezők kivételével – felvételi vizsgát tesznek, ennek alapján nyernek beosztást a megfelelő osztályokba. A felvételi vizsga ingyenes, és arra szeptember első napjaiban kerül sor. A zongora és hegedű főtanszakokon 8 éves kortól – kivételesen 7 éves kortól – nyernek felvételt a növendékek. A magánének főtanszakon nőknél a betöltött 16 év, férfiaknál a betöltött 17 év és fejlődésre alkalmas hang a feltétel. A fúvós hangszer főtanszakokra 15 éven felüli fiúk nyernek felvételt.

A növendékek órarendjének beosztásánál figyelembe fogják venni más iskolai rendes elfoglaltságukat, alkalmazottaknál és vidékieknél a más irányú elfoglaltságukat.³⁸⁰

Az igazgatói teendők ellátására Karig Emil kapott megbízást, hasonlóképpen az iskolai szabályzat kidolgozására is. Az első, 1929–1930-as tanévben 90 növendék, 71 zongorista és 19 hegedűs növendék iratkozott be.

A tantestület tagjai Karig Emil igazgatón kívül Recska Ilona, Lukácsné Váczi Jolán és Grauaug Antónia zongoratanárok, valamint Szántó Jenő hegedűtanár.

Karig Emil zeneiskolai igazgató a Filharmónia 1930. február 27-i számában hívta fel a Liszt Ferenc Kör tagjainak figyelmét a köri zeneiskolában a március elején „Zenei Játékos Iskola” néven induló zenei óvoda megnyitására. Ez tulajdonképpen a zeneiskolai tanítás előkészítő tanfolyama. Célja, hogy felébressze a gyermek kedvét a zenetanulás iránt, mielőtt a komoly zeneiskolai hangszertanulás akár a technikai nehézségeivel, akár a zenei vagy egyéb követelményeivel az önbizalmát a zenetanulás iránt megingathatná.

³⁸⁰ „Tájékoztató a Liszt Ferenc Kör áll. engedélyezett zeneiskola első iskolaévének megnyitásáról”. Független Magyarország, 1929. augusztus 20. 2. o.

E cél megvalósítása érdekében fejleszti a gyermek hallását, ritmusérzékét és előkészíti (hangszer használata nélkül) az izomzatát a hangszertechnika különleges izommunkáira. Igyekszik a gyermek zenei tehetségét diagnózisszerűen felismerni, hogy ennek alapján azután a zeneiskolai hangszertanulás céltudatos, a hiányzó tehetségeket pótló és fejlesztő, a meglévőket pedig megszilárdító munkává alakulhasson.

Mindez, számolva a gyermek lelkiületével, teljesen játékos módon történik. A zenei óvodába 6–10 éves gyermekek nyerhetnek felvételt. A tantestület a zeneiskola tanáraiból áll. A gyermekekkel csoportokban foglalkoznak, úgy, hogy egy-egy csoportban hetenként kétszer 8–10 gyermek vesz részt délelőtt 10-től 11 óráig, vagy 11-től 12-ig, azaz az elemi iskolai órarendhez igazodó alkalmas időben. A tanfolyam időtartama 4 hónap (márciustól júniusig). A tanítási díj gyermekenként havi 8 pengő.³⁸¹ A zenei óvoda az első tanév végén, 1930. május 1-jén kezdte meg működését. Ebben Recska Ilona és Grauaug Antónia 18 kisgyermekkel foglalkozott.³⁸²

A Filharmónia 1930. február 27-i száma terjedelmes cikkben számolt be a kör zeneiskolájának első növendékhangversenyéről, amelyre február 16-án került sor. A hangversenyt telt ház hallgatta végig. A rendezvény a zeneiskola első félévi munkájának eredményét mutatta be. A helyes test- és kéztartás, az újtechnika fejlettsége, a billentés művészete iránti törekvés, a zenei motívumok felfogása mind együttesen szép, a korukhoz képest tökéletes volt, a cikkíró szerint. A nagyobbak és legnagyobbak fényes technikájukkal, darabjaiknak felfogásával, dinamikus kidolgozásával már a zeneművészet legbelsőbb várőveit ostromolták. Megdicsérte a hegedűsök helyes fellépését, nagyszerű hegedűtartását és kitűnő vonókezelését is. A cikkíró végignézte a hangversenyre való előkészületet is, ezért elragadtatással szólt arról a szakszerű és végtelen szeretettel végzett munkáról is, amelyet az iskola tanári kara fejtett ki. Mint írja, a művészetnek ez a szeretete, a lelkiismeretességnek ez a tökéletessége rendkívül meghatotta. Megállapította, hogy a zeneiskola fontos helyet tölt be a város zenei életében, és reményei szerint ilyen neveléssel sok neves művészt fog adni a hazának.³⁸³ A zeneiskola az első tanév során három növendékhangversenyt rendezett.³⁸⁴

Az első tanév, amely a nagy gazdasági világválság első éve is egyben, sok tanulsággal járt a tanárok számára is. Egyikük ezt írta erről az iskolai évkönyvben: *„Nemcsak írásbeli úton tartottuk fenn a szülőkkel a kapcsolatot, hanem sok szülő személyesen is eljött érdeklődni gyermeke haladása iránt. Meghallgattuk őket, eloszlattuk aggodalmaikat, felvilágosítottuk őket téves nézeteikről, tanácsot adtunk, és az a meggyőződésünk, hogy sikerült az iskola és a szülői ház közt az eredményes tanítás szempontjából annyira fontos összhangot megteremteni. E kapcsolat elmélyítésére jövőre rendszeres havi tanári fogadóórákat fogunk tartani.*

³⁸¹ „A Liszt Ferenc Kör Zeneiskola Zenei Játékos Iskolájáról”. Filharmónia, 1930. február 27. (V. évfolyam 1. szám) 1–2. o. –A Zenei játékos iskola (Zenei óvoda), mint a zeneiskolai előkészítő tanfolyama 1930. május 1-jén nyílt meg és június 28-án zárult. A kéthónapos tanfolyam célja a növendékek zenei egyéniségének megállapítása, és a zene iránti szeretet felkeltése, illetve továbbfejlesztése volt. Tárgyai: hallás- és ritmusfejlesztés, izomfejlesztés és előjátékos voltak.

³⁸² GÁL Zoltán, 2004. 10. o.

³⁸³ „Zeneiskolánk első növendékhangversenyéről”. Filharmónia, 1930. február 27. (V. évfolyam 1. szám) 2–3. o.

³⁸⁴ GÁL Zoltán, 2004. 10. o.

*Figyelemmel voltunk a súlyos gazdasági viszonyokra is. Nem engedtünk semmi felesleges kiadást; megtiltottuk a gyűjtést, ajándékok vásárlását, növendékhangversenyeken a szereplők részére virágok átadását; megköveteltük az egyszerű ruhában való szereplést; különféle zenedarabok kölcsönzésével is segítettük szegényebb tanulóinkat.*³⁸⁵

Fontosnak tartotta a zeneiskola a város más egyesületeivel és iskoláival való együttműködést is. Egyik zongoráját kölcsönadta egy-egy estélyre pl. a Református Nőegyletnek, a Katolikus Műsoros Estélynek, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének, az Izraelita Nőegyletnek, a Női Felsőkereskedelmi Iskolának. Karig Emil, Szántó Jenő és Recska Ilona pedig közreműködtek a rendezvényeiken is.³⁸⁶

1930–1931-es tanév

A zeneiskola második tanévében a növendéklétszám 126 főre emelkedett. Közülük 87 fő zongora-, 39 hegedűszakra járt. Az iskola számára bérelt lakóház szűk lett, szerettek volna tágasabb helyre költözni. Felmerült, hogy a város a Zárda utca (ma Katona József utca) egyik földszintes házára emeletet épít, és bérbe adja az iskola számára. A kör testületi ülései sokat foglalkoztak a témával, megoldás azonban – főként az egyre súlyosbodó gazdasági világválság miatt – nem született.

Az 1930/31-es tanévben is három növendékhangversenyt tartott az iskola. Az ezeken előadott 64 mű közül 17 magyar zeneszerző munkája volt, mivel a tanári kar kötelességének tartotta a magyar szerzők műveinek népszerűsítését.³⁸⁷

A zeneiskola 1931. április 15-én tervezte megnyitni a „Zenei Játékos Iskola” (Zenei óvoda) második tanfolyamát. Az igazgató szerint ez nem más, mint a zeneiskolai tanítás előkészítője. A gyermekekkel csoportokban foglalkoznak, egy-egy csoportban hetenként két alkalommal 8–10 gyermek vesz részt délelőtt 10 órától 11-ig, vagy 11 órától 12-ig, vagy délután 2 órától 3-ig, 3 órától 4-ig, tehát az elemi iskolai órarendhez csatlakozó alkalmas időben. A tanfolyam április 15-étől június 15-ig, azaz két hónapig tart. A tanfolyam díja személyenként havi 8 pengő, amelyet havonta előre kell fizetni. A beiratási díj összege köri tagoknak 2, nem tagoknak 4 pengő. A „Zenei Játékos Iskola” múlt évi első tanfolyama teljes sikerrel végződött, és növendékeinek legnagyobb része a zeneiskolába beiratkozott rendes növendék lett.³⁸⁸

---

³⁸⁵ GÁL Zoltán, 2004. 9–10. o.

³⁸⁶ Uo. 10. o.

³⁸⁷ Uo.

³⁸⁸ „A Bajai Liszt Ferenc Kör Zenei Játékos Iskolájának (Zenei Óvoda) tájékoztatója”. Független Magyarorság, 1931. április 8. 3. o. – A Zenei Játékos Iskola (Zenei óvoda) második évfolyama 1931. szeptember 1-jén nem nyílt meg! Ennek oka a kellő számú jelentkező hiánya volt. Karig Emil igazgató az 1930–1931. évi zeneiskolai értesítőben annak a reményének adott hangot, hogy a gazdasági viszonyok javulásával a zeneértő közönség a zeneiskolának ezt az előkészítő tanfolyamát ismét fel fogja karolni.

1931–1932-es tanév

A Nemzeti Szálló hangversenytermében rendezték meg 1932. április 7-én a zeneiskola ez évi első növendékhangversenyét, amelyről a Baja–Bácska újságírója patetikus hangvétellő beszámolót készített. Ezt írta: Nem lehet tudni, vajon a zeneiskola a legjobb növendékeit csoportosította-e erre az alkalomra, de az biztos, hogy valamennyi szereplő, mindegyik a maga osztályának fokán, olyan pontos és színes játékot mutatott be, amely a Zeneművészeti Főiskolában is megállta volna a helyét. A cikk az összes szereplő nevét megörökítette: Scharpf Andor, Lőwy Ágnes, Reiner János, Szekér István, Rosenberg Pál, Dely Zsuzsa, Grósz László, Bruszt András, Geiringer Alice, Balogh Ida, Rosenfeld Károly, Dávid Lenke, Thurzay Ilonka, Léhner Anna, Timpauer György, Nesselroth Anna, Denneberg Lily, Reiser Bella, Bruszt Magda, Szendrey László, Szendrey Éva, Rollberg Zsuzsa, Veres Vilma, Ezsöly Gizella, Schön Zsuzsa, Madarász Andor, Karbuczky Béla, Sziklai Berta, Kemény Ilona.

Úgy értélte, hogy a tantestület megalégedéssel fogadhatta a szülők hálás elismerését. Ez a növendékhangverseny mintahangverseny volt, bizonyítva azt, hogy a zeneiskola milyen nagy kultúrértéke a városnak. Sajnálta, hogy a város és a vármegye vezetői nem voltak jelen, mert meggyőződhetek volna arról, hogy milyen fontos missziót teljesít a zeneiskola, amelyet nemcsak fenntartani, támogatni, hanem továbbfejleszteni is érdemes.³⁸⁹

Az **1932–1933-as tanév** nagy újdonsága az volt, hogy megkezdődött az iskolában a magánének oktatása. Dornerné Machold Margit énekművésznő tanszakára 9 növendék iratkozott be.

1933-ban a város a nehéz gazdasági helyzet miatt a zeneiskola évi 4000 pengő segélyét 2500 pengőre csökkentette, ami azzal a következménnyel járt, hogy olcsóbb helyiség után kellett nézni. Az új helyiség a Péter-Pál utca 7. szám alatti ház lett, ahová az iskola 1933. augusztus 1-jén be is költözött. Itt 4 világos, villanyvilágítással ellátott tanterem állt a zeneiskola rendelkezésére.

Az **1933–1934-es tanév**ben megkezdte működését a gordonkatanszak 8 tanulóval, Szondy László irányításával.

A tanulói létszám az **1935–1936-os tanév**ben 129 főre növekedett. A beiratkozott növendékek közül 73 fő zongora, 40 hegedű, 5 magánének, 5 gordonka, 1 brácsa, 2 nagybőgő, 2 zeneszerzés, 1 fő pedig fúvós tanszakra jelentkezett.³⁹⁰

---

³⁸⁹ „A zeneiskola idej első növendékhangversenyéről”. Baja–Bácska, 1932. április 10. 2. o.

³⁹⁰ GÁL Zoltán, 2004. 10–11. o.; „A Liszt Ferenc Kör zeneiskola hajléka a Péter Pál utca 7. sz.”. Baja–Bácska, 1933. augusztus 12. 3. o. – A Baja–Bácska tájékoztatása szerint a zeneiskolába – vasárnap kivételével – minden nap 11–12 óra között lehet a növendékeknek beiratkozni zongora, hegedű, brácsa, gordonka (cselló), nagybőgő, zeneszerzési és magánének tanszakra. Vö. BKMÖL X. 53. Közgy. jkv. 1926–1943. 131–133. o. Az 1936. március 1-jén tartott rendes közgyűlésen Karig Emil 128 növendékről tett említést!

A Filharmónia 1936. május 11-i száma számolt be a Liszt Ferenc Kör zeneiskolájának április 26-i növendékhangversenyéről. A cikkíró szerint a növendékek egytől-egyig komoly, értékes munka eredményét mutatták be, szüleik és a hallgatóság öröme, teljes elismerésére. Különösen kitűntek: Aszalós Tibor, Péter Edit, Grósz György, Szvetnik Miklós, Balassa Magda, Halász Lajos, Gósy Ferenc, Klauber Éva, Lengyel Katalin, Berger János, Aczél Lídia, Szőnyi László, Ortay Jolán, Ács Miklós, Zakariás István, Ági Magda, Mendler Mihály, Kalapos János, Bettelheim Éva, Bencze Lilla, Stern Anna, Kohn Rózsa, Palló József, Stephan Teréz, Berger János, Grósz László, Herkovics Olga és Géczy Imre. A rövid cikk végén a szerző megállapította, hogy mind a város, mind pedig a megye közönsége méltán büszke lehet a kör zeneiskolájára.³⁹¹

1936–1937-es tanév

Feltehetőleg a zeneiskola igazgatója, Karig Emil készítette azt az összegzést, amelynek kivonata alább olvasható, és amely fontos adatokat tartalmaz az iskola működéséről. Az iraton nincs dátum, de a benne lévő adatok alapján egyértelmű, hogy az 1935/36-os és az 1936/37-es tanévre vonatkozik, és 1937-ben íródott. 1938-ban új helyre költözött az iskola, mégpedig az első saját tulajdonú épületbe, a Haynald utca 8. szám alá. Ez az összegzés minden valószínűség szerint azért született, hogy bizonyítsa: érdemes arra, hogy jobb elhelyezést kapjon. Tartalma a következő:

- 1) A Liszt Ferenc Kör államilag engedélyezett zeneiskolájára szükség volt, mert házagpótló intézménynek bizonyult.
- 2) Az iskola életképes, mert egyre fejlődik, bővül, ma már van hegedű-, zongora, magánének, brácsa, gordonka, nagybögő, zeneszerzés és fúvós tanszaka. Ez természetesen növeli a kiadásait is.
- 3) Növendéklétszáma az elmúlt évben 129, az idén 117 volt. Ez a növendékszám lényegesen magasabb más, Bajánál sokkal nagyobb vidéki városok zeneiskoláinak növendéklétszámához viszonyítva, pl. Pécsnek 158, Szegednek 260, Debrecennek 310 zeneiskolai növendéke van.
- 4) A növendéklétszámban úgyszólván minden társadalmi réteg képviselve van. Az elmúlt évben a szülők társadalmi állás szerint a következőképpen oszlottak meg: önálló iparos 6, önálló kereskedő 29, kereskedelmi alkalmazott 4, földbirtokos 4, közalkalmazott 37, katona 6, magántisztviselő 20, nyugdíjas 6, értelmiségi 21, magánzó 3, egyéb 3, összesen: 129. Ezekből 94 volt bajai, 25 Bács-Bodrog vármegyei, 10 más megyéből való növendék.
- 5) Az iskola növendékei hasznos tagjai voltak saját iskolájuk ének- és zenekarának is.
- 6) Az iskola tanárai közreműködtek a kör hangversenyein, más egyesületek hangversenyein, előadásain. A kör zenekara részt vett az egyesület hangversenyein, tagjai részben az egyházi zenekarnak is tagjai.

³⁹¹ „A Liszt Ferenc Kör áll. enged., városilag és megyeileg segélyezett zeneiskola idei első növendékhangversenyéről”. Filharmónia, 1936. május 11. (XI. évfolyam 5. szám) 2. o.

- 7) A zeneiskola városi segélye 2500 pengő évente. Kecskemétnek 38 000, Pécsnek 40 000, Miskolcnak 48 000, Szegednek 70 000 pengőjébe kerül zeneiskolájának fenntartása. Így a Liszt Ferenc Kör zeneiskolájának megmaradása anyagi szempontból is elsőrangú városi érdek, mert ez tulajdonképpen egészen városi feladat lenne. A zeneiskolák ugyanis ma már a legtöbb vidéki városban városi zeneiskolák. Legutóbb is ilyen zeneiskolák létesültek Veszprém, Kiskunhalas, Esztergom, Makó, Hódmezővásárhely, Szolnok, Mezőtúr, Kiskunfélegyháza, Vác, Cegléd, Kaposvár, Békéscsaba stb. városokban.
- 8) A zeneiskola tanárainak a Liszt Ferenc Kör zeneiskolájában a fizetésükön kívül nincs sem nyugdíjuk, sem lakáspénzük, sem családi pótlékuk és más pótlékuk, amelyet a városi zeneiskolák tanárai élveznek.
- 9) A Liszt Ferenc Kör zeneiskolája nem üzleti vállalkozás, hanem kulturális és szociális intézmény, amit mutat az is, hogy a múlt évben 45 növendék összesen 1200 pengő, az idén pedig ugyancsak 45 növendék 1400 pengő tandíjsegélyben részesült. Ezek között volt 2 teljes tandíjmentes, 10 féltandíjmentes növendék.
- 10) A Liszt Ferenc Kör eddig megtartott 92 nyilvános hangversenye valósággal fontos idegenforgalmi tényező.
- 11) A kör és zeneiskolája emelik ki Baja városát más nagyobb vidéki városok kulturális átlagából. Baja városa zenei szempontból mindjárt Szeged és Debrecen után következik.
- 12) Minden egyesnek és közületnek is vágya, hogy saját hajléka legyen. Erre törekszik a Liszt Ferenc Kör és zeneiskolája is. Ez újabb erőt és lelkesedést fog adni nehéz munkájához, s ezért méltó minden támogatásra.³⁹²

Az 1937–1938-as tanévben az igazgatón kívül két zongora- és egy hegedűszakos tanár látta el a 62 zongorista és 44 hegedűs növendék oktatását. A tanév folyamán rendezett két növendékhangversenyt ünnepségnek tekintették, amelyeken a növendékek szabadjeggyel vehettek részt.³⁹³

A zsidótörvény miatt 1939-ben két izraelita tanár, Lukácsné Váczi Jolán és dr. Ernsztné Grauaug Antónia kivált a zeneiskolából, és magával vitte izraelita növendékeit is. A világháború kitörése után egyre nehezebbé vált a kör számára a zeneiskola fenntartása.³⁹⁴

---

³⁹² BKMÖL X. sz. sz. n./(1936/37.) 4. 15–16. o. Vö. Az 1937. augusztus 25-i választmányi ülés adataival!

³⁹³ GÁL Zoltán, 2004. 11. o.

³⁹⁴ GÁL Zoltán, 1989. 12. o.

1939–1940-es tanév

A Filharmónia 1940. január 31-i száma arról tudósította a nagyközönséget, hogy be lehet még iratkozni a Liszt Ferenc Kör államilag engedélyezett zeneiskolájába a második félévre, mégpedig hegedű, zongora, brácsa, magánének, zeneszerzési, tangóharmonika, mandolin és gitár tanszakokra. A tandíj összege 10 pengő. Bővebb felvilágosítást a Haynald utca 8. szám alatt működő iskolai igazgatóság nyújt.³⁹⁵

1940–1941-es tanév

A törvényhatósági bizottság dr. Szabó-Szabovljevits Dusán alispán indítványára az 1941. május 31-én tartott közgyűlésen határozatot hozott a városi zeneiskola felállításáról, a Liszt Ferenc Kör Zeneiskolájának városi kezelésbe vételéről. Ezzel a kör zeneiskolája 12 évi fennállás után megszűnt.³⁹⁶

6. Meghívók a Liszt Ferenc Kör rendezvényeire

A Bajai Liszt Ferenc Kör 1926–1949 közötti működése során számos hangversenyt szervezett, amelyekre meghívót küldött a különböző városi testületek, szervezetek, egyesületek részére. A meghívók a Baja és Vidéke Ipartestület iratanyagában maradtak ránk. Az ezekről készített másolatok megtalálhatók a Bajai Liszt Ferenc Kör iratai között is. Az alábbiakban időrendben közöljük ezek fontosabb adatait.

A Bajai Liszt Ferenc Kör **1929. március 13-án** este fél 9 órakor rendezi meg a Nemzeti Szálló hangversenytermében „**Rendkívüli Hangversenyeként**” a **kör által felállítandó zeneiskola** alapja **javára** az Országos Magyar Királyi Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola első bajai ifjúsági hangversenyét, amelyre az egyesület tagjain kívül meghívja Baja város és Bács-Bodrog vármegye zeneértő és zene iránt érdeklődő közönségét. A hangversenyt a kör délután 5 órakor a tanulóifjúság számára is megtartja. A műsor iránt érdeklődők jegyeket dr. Geiringer János gyógyszerárában vásárolhatnak. A kedvezményes jegy tagoknak 1 pengő és 1 pengő 50 fillér, nem tagoknak 2 és 3 pengő. A diákjegy 50 fillérbe, ugyanez a délutáni hangversenyre csak 30 fillérbe kerül.³⁹⁷

A kör **1929. november 19-én** este 8 órakor rendezi az Uránia filmszínházban 28. nyilvános hangversenyeként **Hubay Jenő** dr. hegedűművész és zeneszerző, a Zeneművészeti Főiskola főigazgatója **díszhangversenyét**, amelyre az érdeklődőket meghívja. A díszhangverseny jövedelmét a mester a kör zeneiskolája javára ajánlotta fel.

---

³⁹⁵ „A Liszt Ferenc Kör hírei”. Filharmónia, 1940. január 31. (XV. évfolyam 1. szám) 5. o.

³⁹⁶ GÁL Zoltán, 2004. 12. o.

³⁹⁷ BKMÖL X. 53. sz. n./1929. 7. 1–3. o. – Eredetijét l.: BKMÖL IX. 204. 253/1929.

A díszhangverseny műsora a következő:

- 1) Zenei korszak. Írta és felolvassa: Lehel István dr., a Zeneművészeti Főiskola tanára.
- 2) a) Szántó Jenő zeneiskolai tanárnak, Hubay Jenő dr. volt növendékének üdvözlő szavai.
b) Flórián Zsuzsi, a zeneiskola növendéke, átnyújtja a kör babérkoszorúját.
- 3) Franck: Szonáta. Előadja hegedűn: Hubay Jenő dr., zongorán: Kósa György.
- 4) a) Liszt: Benedictus a „Koronázási Misé”-ből.
b) Gluck³⁹⁸: Előjáték az „Orpheus” című operából.
c) Bach: Loure. Előadja: Hubay Jenő dr., zongorán kíséri: Kósa György.
- 5) Bach: 2 preludium³⁹⁹ és fuga (C-dúr és F-dúr). Előadja zongorán: Kósa György.
- 6) a) Hubay: Képe előtt. (a G-húron).
b) Hubay: Gyöngéd vallomás.
c) Hubay: A fonóban. Előadja: Hubay Jenő dr., zongorán kíséri: Kósa György.
- 7) Haydn: D-dúr szonáta. Allegro con brio⁴⁰⁰. Largo e sostenuto⁴⁰¹. Finale. Előadja zongorán: Kósa György.
- 8) Hubay: 12. csárdajelenet. Előadja: Hubay Jenő dr., zongorán kíséri: Kósa György.⁴⁰²

Az egyesület **1930. január 28-án** este fél 9 órakor rendezi meg a Nemzeti Szálló hangversenytermében 30. nyilvános hangversenyét, **Lukácsné Váczi Jolán** zongoraművésznő, a kör zeneiskolája tanárának **zongoraestjét**. Erre az eseményre az egyesület minden érdeklődőt meghív.

A zongoraest műsora a következő:

- 1) Chopin: Ballada F-dúr.
- 2) a) Chopin: Etude Asz-dúr.
b) Chopin: Etude f-moll.
- 3) Chopin: Polonaise gisz-moll.
- 4) Brahms: Rapszodie h-moll.
- 5) a) Liszt: Le Rossignol.
b) Reinhold⁴⁰³: Impromptu cisz-moll.⁴⁰⁴

---

³⁹⁸ Gluck, Christoph Willibald, lovag (Erasbach, Oberpfalz, Németország, 1714. július 2. – Bécs, 1787. november 15.), német zeneszerző.

³⁹⁹ Preludium (lat.): előjáték. A XV. század óta főképp egyetlen hangszerre írt bevezető zenedarab, amely az öt követő darab hangnemét határozta meg, a későbbi századokban önálló zenei formává fejlődött.

⁴⁰⁰ Allegro con brio (ol.): vidáman, gyorsan, hévvel, tüzesen (előadandó zenei részlet).

⁴⁰¹ Largo e sostenuto (ol.): szélesen és vontatottan, kimérten (előadandó zenei részlet).

⁴⁰² BKMÖL X. 53. sz. n./1929. 7. 4–7. o. A meghívó „Tájékoztató”-ja részletezi Hubay Jenő bajai fogadtatását.

⁴⁰³ Reinhold, Hugo (Bécs, 1854. március 3. – Bécs, 1935. szeptember 4.), osztrák zeneszerző, zongoraművész, pedagógus.

⁴⁰⁴ BKMÖL X. 53. sz. n./1930. 7. 8–9. o.

A Bajai Liszt Ferenc Kör **1931. március 26-án** este 8 órakor rendez meg a Nemzeti Szálló hangversenytermében a kör zeneiskolája javára 39. nyilvános hangversenyét, **Machula Tibor gordonkaművész**, a philadelphiai Curtis Istitut tanárának **hangversenyét**, Kósa György zongoraművész, a Zeneművészeti Főiskola tanárának közreműködésével. Az eseményre az egyesület meghívja Baja város, Bács-Bodrog vármegye és a szomszédos vármegyék zene iránt érdeklődő közönségét. A művész a hangverseny egész jövedelmét a kör zeneiskolája javára ajánlotta fel.

A hangverseny műsora a következő:

- 1) Brahms: Szonáta F-dúr.
- 2) Haydn: Gordonkaverseny D-dúr.
- 3) a) Ravel: Pièce en forme de Habanera. (Tango).
b) Fauré⁴⁰⁵: Après un rêve.
- 4) Popper: Tarantella.

Zongorán Kósa György zongoraművész kísér.⁴⁰⁶

A Nemzeti Szálló hangversenytermében rendez meg a Bajai Liszt Ferenc kör **1931. december 2-án** este fél 9 órakor 42. nyilvános hangversenyként **Guglielmetti Anna-Mária** világhírű koloratúrprimadonna **ária- és dalestjét**. Erre az alkalomra az egyesület vezetősége meghívja a kör tagjait, Bács-Bodrog, Tolna és a szomszédos vármegyék közönségét.

A hangverseny műsora a következő:

- 1) T. Albinoni⁴⁰⁷: Cantata da camera.
- 2) a) A. Scarlatti: Le violette.*
b) D. Scarlatti: Farfaletta.
c) Veracini⁴⁰⁸: Pastorale.
- 3) Rossini⁴⁰⁹: Cavatina a „Szevillai borbély”-ból.*
- 4) Donizetti⁴¹⁰: Örülési ária a „Lammermoori Lucía”-ból.*

⁴⁰⁵ Fauré, Gabriel-Urbain (Pamiers, Ariège, Franciaország, 1845. május 12. – Párizs, 1924. november 4.), francia zeneszerző.

⁴⁰⁶ BKMÖL X. 53. sz. n./1931. 7. 10–13. – Eredetijét l.: BKMÖL IX. 204. 273/1931. A meghívó „Tagjainkhoz!” című része az 1931/32. tanévi gordonkaoktatás (cselló), valamint egy második hegedűtanári állás szervezésének feltételeiről értesíti a szülőket. Egyúttal felhívja a figyelmüket, amennyiben gyermekeiket ilyen oktatásban kívánják részesíteni, azokat a zeneiskola igazgatóságánál még 1931. március hó folyamán jelentsék be.

⁴⁰⁷ Albinoni, Tomaso Giovanni (Venezia, 1671. június 8. – Venezia, 1751. január 17.), olasz barokk zeneszerző és hegedűművész.

⁴⁰⁸ Veracini, Francesco Maria (Firenze, 1690. február 1. – Firenze, 1768. október 31.), olasz hegedűművész és zeneszerző.

⁴⁰⁹ Rossini, Gioachino Antonio (Pesaro, Itália, 1792. február 29. – Passy, Franciaország, 1868. november 13.), olasz zeneszerző.

⁴¹⁰ Donizetti, Gaetano Domenico Maria (Bergamo, Itália, 1797. november 29. – Bergamo, 1848. április 8.), olasz zeneszerző.

- 5) a) Pergolese⁴¹¹: Canzonetta.*
b) Pergolese: Tre giorni son che Nina.*
c) Mozart: La violetta.*
- 6) Verdi⁴¹²: Ária a „Traviatá”-ból.*

Énekl: Gugliemetti Anna Mária énekművésznő. Zongorán kíséri: dr. Hercz Ottó zongoraművész. A csillaggal jelzett zeneszámok „Columbia” lemezre fel vannak véve. Az érdeklődők jegyeket dr. Geiringer János gyógyszer-tárában (Erzsébet királyné út 34.) vásárolhatnak. A jegyek tagoknak 2 és 3 pengőbe, nem tagoknak 4 és 5 pengőbe kerülnek, míg a diákjegyek 50 fillérbe.⁴¹³

Ugyancsak a Nemzeti Szálló hangversenytermében került sor **1932. január 12-én** este fél 9 órakor a Bajai **Liszt Ferenc Kör** rendezésében a köri zeneiskola javára a 46. nyilvános **hangverseny** megrendezésére. A hangversenyen fellép Szántó Jenő hegedűművész, a kör zeneiskolájának tanára, és Kósa György zongoraművész, a Zeneművészeti Főiskola tanára. Az eseményre az egyesület a kör tagjain kívül Baja város, Bács-Bodrog, Tolna és a szomszédos vármegyék zeneértő közönségét meghívja.

A műsor a következő:

- 1) Franck: Sonata. Allegretto ben Moderato⁴¹⁴. – Allegro. Recitativo. – Allegretto poco mosso⁴¹⁵.
- 2) Mozart: Hegedűverseny. (G-dúr.) Allegro (Szántó: Cadenzia.) – Adagio. – Allegro.
- 3) Szymanowski⁴¹⁶: La Fontaine d' Arethuse.
- 4) a) Sarasate: Zapateado.
b) Szántó: Merengés.
- 5) Paganini: Boszorkánytánc.

Hegedűn előadja: Szántó Jenő hegedűművész, kíséri: Kósa György zongoraművész. Jegyeket az érdeklődők dr. Geiringer János gyógyszer-tárában vásárolhatnak. Tagoknak 1 és 1 pengő 50 fillérbe, nem tagoknak 2 és 3 pengőbe, diákoknak 50 fillérbe kerül a belépő.⁴¹⁷

A Bajai Liszt Ferenc Kör **1932. február 8-án** este negyed 9 órakor a Nemzeti Szálló hangversenytermében rendezte meg a bajai MANSZ népkonyhája és a kör hangszeralapja javára táncestéllyel egybekötött 47. nyilvános hangversenyeként,

---

⁴¹¹ Pergolesi (Pergolese), Giovanni Battista (Giambattista) (Jesi, Ancona, Itália, 1710. január 4. – Pozzuoli, Itália, 1736. március 17.), olasz zeneszerző.

⁴¹² Verdi, Giuseppe Fortunino Francesco (a Busseto melletti Le Roncole, Parma, Itália, 1813. október 10. – Milánó, 1901. január 27.), olasz zeneszerző.

⁴¹³ BKMÖL X. 53. sz. n./1931. 8. 14–15. o. Eredetijét l.: BKMÖL IX. 204. 1003/1931.

⁴¹⁴ Allegretto ben moderato (ol.): kicsit élénken, vidáman, mérsékelt tempóval (előadandó zenei részlet).

⁴¹⁵ Allegretto poco mosso (ol.): kissé gyorsan, utána élénken (előadandó zenei részlet).

⁴¹⁶ Szymanowski, Karol Maciej (Tomoszówka, Ukrajna, 1882. szeptember 24. (október 6.) – Lausanne, Svájc, 1937. március 29.), lengyel zeneszerző.

⁴¹⁷ BKMÖL X. 53. sz. n./1932. 7. 16–17. o. Eredetijét l.: BKMÖL IX. 204. 17/1932.

első **zenekari hangversenyét**. Erre az eseményre az egyesület a kör tagjain kívül meghívta Baja város, Bács-Bodrog és a szomszédos vármegyék társadalmát. A meghívó tartalmazza a zenekari tagok nevét is:

Karnagy: Szántó Jenő.

I. hegedű: Alföldy József dr., Aszalós Imre dr., ifj. Bernhart Ernő, Bernhart Sándor dr., Dankó Géza, Grünhut Aladár dr., Nagy András.

II. hegedű: Böröcz Jenő, ifj. Dankó Lajos, Engelmann Jenő, Gergely István, Kitanics József, Polgár Henrik, Szendrő Géza.

Mélyhegedű: Karig Emil, Oszwald József dr., Somogyi Elemér, Szommer Géza.

Gordonka: Borovy József, Engelmann Andor, Kiss Á. József, ifj. Wagenblatt Ferenc dr.

Gordon: Király Sándor, Lovas Andor.

Zongora: Alföldy János.

A hangverseny műsora a következő volt:

Bevezetőt mond Borbíró Ferenc dr. polgármester.

- 1) Gluck–Wagner: „Iphigenia” nyitány. Előadja: a zenekar.
- 2) Corelli⁴¹⁸: Concerto Grosso. (B-dúr). Adagio–Allegro–Andante–Largo⁴¹⁹–Vivace. Előadja: a zenekar.
- 3) Liszt: Ballada. (h-moll).
Zongorán előadja: Recska Ilona a zeneiskola tanára.
- 4) Mozart: Egy kis éji zene. Allegro–Andante–Menuette–Allegro molto.
Előadja: a zenekar.
- 5) a) Brahms: Capriccio.
b) Debussy: Arabesk.
c) Debussy: Cake walk. Zongorán előadja: Recska Ilona.
- 6) a) Schubert: Menuett.
b) Szántó: Rondino. Előadja: a zenekar.

Vezényel: Szántó Jenő, a zeneiskola tanára.

A hangverseny iránt érdeklődők dr. Geiringer János gyógyszerárában (Baja, Erzsébet királyné út 34.) alatt vásárolhattak számozott jegyeket. A felnőtt belépőjegyek 1 pengő 50 fillérbe, a diákjegyek 50 fillérbe kerültek.⁴²⁰

⁴¹⁸ Corelli, Arcangelo (Fusignano, Itália, 1653. február 17. – Róma, 1713. január 8.), olasz zeneszerző.

⁴¹⁹ Largo (ol.): szélesen. A leglassúbb tempóra utaló jelzés. Lassú, súlyos bevezetőrészek gyakori tempójelzése.

⁴²⁰ BKMÖL VIII. 633. A Bajai Zeneiskola iratai 1941–1954. 1. d. 1. iratfüző. Nyomtatvány a Bajai Liszt Ferenc Körtől.

A Liszt Ferenc emlékének szentelt, a kör által 1936. március 25-én rendezett hangverseny műsora a következő volt:

- 1) Liszt: „Angelus” vonósnégyes. Előadják: Hubay Jenő, Zathureczky Ede, Nováki László, Kerpely Jenő.
- 2) Liszt: a) Etude (desz-dúr)
b) Polonaise (e-dúr). Előadja: K. Kabos Ilona⁴²¹.
- 3) Liszt–Hubay: Magyar rapszódia hegedűre. Előadja: Virovai Róbert.
Zongorán kíséri: Farnadi Edit⁴²².
- 4) Liszt: a) Ha álom mély
b) Szerelmi üdv
c) Loreley. Előadja: Gyenge (Roselle) Anna⁴²³.
Zongorán kíséri: dr. Hercz Ottó.
- 5) Liszt: „Offertorium” a Koronázási miséből. Előadja: Hubay Jenő.
Zongorán kíséri: dr. Hercz Ottó.
- 6) Liszt: Valse impromptu
Valse oubliée. Hegedűre átírta: Hubay Jenő.
Előadja: Luzzato Wanda. Zongorán kíséri: Farnadi Edit.⁴²⁴

Összegzés

A két világháború között Baja város kulturális életének egyik meghatározó jelentőségű egyesülete volt a Bajai Liszt Ferenc Kör, amely 1926. augusztus 1-jén alakult meg. A kör hármas cél megvalósítását tűzte ki maga elé az induláskor: 1) az ifjúság zenei nevelését, 2) színvonalas hangversenyek rendezését magyar zeneszerzők műveinek propagálásával és 3) a zeneoktatás megszervezését.

A kör taglétszáma az 1926. évi 200 főről az 1930–1931-es zenei évadban 748 főre emelkedett. A taglétszám a későbbiekben e két érték között mozgott. Az egyesület a város értelmiségi elitjének zenekedvelő és zeneértő részét vonzotta, tömörítette magába.

A kör elnöki tisztségét 1926–1937 között dr. Bajai Ernő, 1937–1941 között dr. Bernhart Sándor, 1941–1945 között dr. Szabó-Szabovljevits Dusán, 1945–1948 között dr. László Vince töltötte be. A kör vezetésével és a rendezvények szervezésével kapcsolatos legnagyobb munkát az igazgatónak, később ügyvezető igazgatónak nevezett tisztségviselő végezte: a megalakulástól 1947-ig Karig Emil, 1947-től a megszűnésig Recska Ilona. Mindketten tanárok voltak, és a kör élet szervezésén túl mindkettőjüknek elévülhetetlen érdemeik vannak a bajai zeneoktatás megteremtésében és művelésében.

⁴²¹ Kabos Ilona, Kentner Lajosné (Budapest, 1898. december 7. – London, 1973. május 27.), zongoraművész.

⁴²² Farnadi Edith (Budapest, 1921. szeptember 25. – Graz, 1973. december 14.), zongoraművész.

⁴²³ Gyenge Anna, miklósvári; Anne Roselle (Kézdivásárhely, 1890. április 19. – Philadelphia, USA, 1955. március 21.), operaénekes (szoprán).

⁴²⁴ BKMÖL X. 53. sz. n./1936. 8. 1. o.

A kör vezetőségének 1926. évi döntése szerint a kisebb hangversenyeket a Nemzeti Szállóban, a nagyobbakat a Központi Szállóban rendezték meg. A hangversenyek nélkülözhetetlen eszközeként még az induláskor a kör egy Stainway-hangversenyzongorát vásárolt.

Az egyesület Filharmónia címmel 1926. november 15-től saját havi folyóiratot jelentetett meg. Ennek szerkesztője rövid ideig Gárdonyi Ferenc baloldali újságíró, a későbbiekben pedig a kör ügyvezető igazgatója, Karig Emil lett. A folyóiratot az egyesület tagjai díjmentesen kapták. A nyomdai és egyéb költségeket jórészt hirdetésekkel fedezték.

A kör a második világháború végéig több mint 140 hangversenyt rendezett. Közülük kiemelkedett Hubay Jenő hegedűművész 1927. április 4-i és 1929. november 19-i hangversenye, valamint Bartók Béla 1928. április 9-i szólókoncertje. Az egyesület szervezésében fellépett többek között Basilides Mária, Dohnányi Ernő, Koncz János, Kósa György, a Don Kozák Kórus, Báthy Anna, Maleczky Oszkár, Emil Sauer, Zathureczky Ede, Jan Kubelik, Palló Imre, Hercz Ottó, Szigeti József, Aubry Pankey, Littassy György, Gyurkovics Mária⁴²⁵, Kerpely Jenő, hogy csak a ma is ismert neveket említsük.

A koncertek (hegedű- és zongoraestek, ária- és dalestek, egyházi zenei estek, házi estek) mellett a kör 1932–1943 között 6 irodalmi estet, 10 balett-estet, számos farsangi és humoros estet is rendezett, az utóbbiakat elsősorban a tagsága részére. Az egyesület súlyt helyezett a zenei ismeretterjesztésre is. Ezt leginkább dr. Molnár Antal előadásai révén teljesítette. Ezeket az előadó szövegét Kósa György zongoraművész illusztrálta.

A Bajai Liszt Ferenc Kör 1929–1941 között zeneiskolát, az 1930-as évek elején, a zeneiskola keretein belül, Zenei Játékos Iskolát, vagyis zeneóvodát tartott fenn. A zeneiskolában zongora, hegedű, magánének, gordonka, nagybőgő, zeneszerzés, brácsa és fúvós tanszak működött. Az iskola 1928–1938 között, főként a pénzhiány miatt, több alkalommal is költözni kényszerült. Végül 1938-ban a kör székház és zeneiskola céljára megvette a Haynald utca 8. szám alatti, ún. Koller-féle házat, ahol a városnak történt átadásáig működött. Az egyesület az iskola létesítésével és fenntartásával városi feladatot vállalt fel, amely komoly anyagi és egyéb terhet rótt rá. Indulásakor évi 4000 pengővel támogatta a város a zeneiskola működését, amit 1932-ben 2500 pengőre csökkentett. 1941-re, amikor a kör zeneiskola átvételével megnyílt a városi zeneiskola, a kör tetemesen eladósodott.

Még 1926 végén megalakult a kör vonósnégyese, majd vonósötöse. 1930-tól az egyesületnek kamarazenekeze is volt. 1934-ben, a IV. zenekari estjén 62 tagból álló nagyzenekart tudott felléptetni.

A második világháború alatt a háborús viszonyok következtében a kör zenekara és kamarazenei élete szünetelt. A katonai behívások, és a tagok egy részének a visszacsatolt területekre történő távozása megnehezítette a kör működését. Az évi 8 rendezvényt ennek ellenére a háborús években is megtartották.

---

⁴²⁵ Gyurkovics Mária (Budapest, 1913. június 19. – Budapest, 1973. október 28.), operaénekesnő (koloratúrszoprán).

A kör a háború után fokozatosan elveszítette önállóságát. 1946-ban az akkor létrehozott Szabadművelődési Felügyelőség irányítása alá rendelték. Az új, „kényszerű társ” nemsokára a saját jelöltjeit tette be az egyesületi tisztségekbe. A kör tevékenysége 1948-ra teljesen formálissá vált. Tisztségviselői sorra lemondtak, illetve olyan helyzetbe kerültek, hogy le kellett mondaniuk – elég csak a ciszterci szerzetes-tanár és rendi házfőnök dr. László Vincére gondolni, aki 1948. október 30-án az „életkörülményeiben bekövetkezett alapvető változás miatt” mondott le a kör elnöki tisztségéről.

A Liszt Ferenc Kört nem tiltották be, mint tették ezt nagyon sok egyesülettel 1948–1949-ben, hanem megvárták, amíg a megváltozott körülmények között magától szétesik. Az egyesület 1949-ben szüntette be végleg a működését, amely azonban nem volt hiábavaló, hiszen több generációt nevelt a zene szeretetére és művelésére, pezsgő társasági életet teremtett és kulturált szórakozást biztosított a bajaiaknak több mint 20 éven át.

IRODALOM

- ASZALÓS Endre
2004 Visszaemlékezés a zeneiskolára és a város zenei életére. In: Emlékkönyv a bajai Liszt Ferenc Zeneiskola fennállásának 75. évfordulójára. Szerk.: Kunosné Dankó Ilona. Baja. 100–104. o.
- BARTÓK Béla, ifj.
1981 Apám életének krónikája. Napról napra... 16. Nagy muzikusok életének krónikája. Budapest.
- Bács-Kiskun megyei sajtóbibliográfia
1986 Összeállította: Birck Edit. A mutatókat szerkesztette: Lisztes László. Kecskemét.
- BÁNÁTI Tibor
1996 Bajai arcképcsarnok. In: Bajai Dolgozatok 11. Sorozatszerkesztő: Kőhegyi Mihály. Baja.
- BÖHM László
1990 Zenei műszótár. Budapest.
- FALUDI Gábor–GERGELY Ferenc
1989 Fejezetek a város 1921–1944 közötti történetéből. In: Baja története a kezdetektől 1944-ig. Szerk.: Kőhegyi Mihály. Budapest.
- GÁL Zoltán
1986 A bajai Liszt Ferenc Kör. In: Honismeret XIV. évfolyam 1986/6. szám Főszerkesztő: Székely György. Kecskemét. 12–14. o.
- 1989 A Bajai Liszt Ferenc Kör rövid története. In: Bács-Kiskun Megyei Honismereti Közlemények 1989/11–12. szám. Szerk.: Bognár András. Kecskemét. 5–17. o.
- 2004 A Liszt Ferenc Zeneiskola rövid története. In: Emlékkönyv a bajai Liszt Ferenc Zeneiskola fennállásának 75. évfordulójára. Szerk.: Kunosné Dankó Ilona. Baja. 8–15. o.

PÉTERNÉ FEHÉR Mária–MIKOLAJCSIK Lászlóné

2003

Egyesületek iratai a Bács–Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában (1651) 1824–1950 (1979). Kecskemét.

RAPCSÁNYI Jakab

1934

Baja. In: Baja és Bács-Bodrog vármegye községei. Szerk.: Ladányi Miksa. Budapest.

MINDEN, AMI ZENE!
VÁROSAINK ÉS AZ 1928-AS ORSZÁGOS
ZENEI KATASZTER
(FORRÁSISMERTETÉS ÉS FORRÁSKÖZLÉS)

Az alábbiakban egy olyan forrástípust ismertetünk, amely a két világháború közötti Magyarország kulturális életének feltérképezéséhez nagy segítséget jelenthet. Egy országos, zenei témájú felmérés eredményei a bemutatandó források, amelyet a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium bocsátott útjára 1928-ban. A cirka négyszáz kérdést tartalmazó kérdőívet az ország valamennyi városának polgármestere kézhez kapta egy meglehetősen kurta kísérelőlevél, és egy viszonylag bő, a válaszadást segítő kitöltési útmutató társaságában. A zenekataszterrel kapcsolatos iratokat Bács-Kiskun megye minden nagyobb városának iratanyagában fellelhetjük. A több száz kérdésre adott hol kimerítő, hol szűkszavú válaszok érdekes képet rajzolnak a települések zenei életéről, kulturális viszonyairól, a helyi társadalom és a művészetek kapcsolatáról, a városok kultúrappártoló tevékenységéről. A tárgyalt források jó kiindulópontját jelenthetik helytörténeti kutatásoknak, komparatív vizsgálatokra is alkalmat adhatnak, ugyanakkor egy színes és a mi jelenünktől olyannyira különböző világba vezetnek minket, ahol a mozgófényképszínházban zongorakísérettel pereg a film, az adótisztviselők műkedvelő színelőadáson szerepelnek, a fiatalok gramfonlemezeiről hallgatják az akkori „modern” tánczenét, a városi intelligencia otthonaiban pedig, akár egy-egy aprócska zenei szalonban, saját gyönyörűségükre muzsikálnak a háziak...

A zenekataszter összeállítása

A minisztériumból 1928. április 18-i keltezéssel szétküldött körlevélben a következőket olvashatjuk: „*Zenekultúránk mai állapotának megismerése céljából szükségét látom, hogy a vidéki városok zenei viszonyairól kimerítő tájékoztatást nyerjek.*” – írja röviden a miniszter.¹ A megkeresés szerint kívánatos, hogy a válaszok kidolgozása a város zenei köreinek bevonásával történjék, oly módon, hogy zenei szakemberekből bizottság alakuljon. Ez garantálná, hogy a válaszok a szakszerűség szempontjából is kimerítőek legyenek. A válaszadás határidejét a minisztérium folyó év június 1-jében állapította meg, majd az idők folyamán többször módosította.

¹ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) IV. 1407/b. Baja Város Tanácsának (1929-től Polgármesteri Hivatalának) iratai. Közigazgatási iratok (a továbbiakban: IV. 1407/b.). 8274/1928. (IX.) 54. pagina: 27.000/1928./III. A M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1928. április 18-án kelt levele.

Az általunk vizsgált városok: Kecskemét, Baja, Kiskunhalas, Kiskunfélegyháza és Kalocsa közigazgatási irategyütteseiben egytől egyig fellelhető az említett levél, a kérdőív és a magyarázat.² Válaszok sajnos csak négy városunk esetében maradtak fenn, Kiskunfélegyházán nem. Ami a kérdőív megválaszolásának körülményeit illeti, bizonyos, hogy Baján megalakult a minisztérium által javasolt szakbizottság, amelybe helyi, neves zenetanárok mellett különböző tisztviselőket, egy kántort és egy festőművészt is meghívtak.³ Kecskeméten, Félegyházán és Kalocsán a válaszok összeállítása egy-egy városszerte ismert zenei szakember nevéhez kötődik: M. Bodon Pál⁴, Haubner Károly⁵ és Sztára József⁶ személyéhez. A zenekataszter összeállításában szerepet játszottak az adott település zenei életének egyéb szereplői és intézményei, akik vagy amelyek a számukra eljuttatott kérdéscsoportokat megválaszolva visszaküldték.⁷ A hiányzó félegyházi válaszirományról – magától a szerzőtől – tudjuk, hogy 68 oldalt tett ki, tele aprólékos adatokkal, részletekkel. Forrásgyanánt felhasználta a városi levéltár és a parochiális évkönyvek adatait, intézetek és dalárdák okmány- és hangjegytárait, a rendőrség, zeneoktatók és a színházigazgató iratait.⁸ A munka során „igen jó szolgálatot tett – írja Haubner – *szájhagyományok nyomán följegyzett kis kéziratgyűjteményem, melyre a régi népdalok után való járás alkalmával tettem szert.*”⁹

² A felsoroltakon kívül az ügyiratok tartalmaznak még megkereséseket, kisebb válaszirományokat, pizskozatokat, zenei programok műsorait, a miniszteri hivataltól érkezett sürgetést, felterjesztést stb.

³ BKMÖL IV. 1407/b. 8274/1928. (IX.) 99. pagina.

⁴ Mihályfalusi Bodon Pál (1884–1953) zeneszerző, pedagógus. 1910-ig a fővárosban tanított, majd Kecskemétre került, ahol a zeneiskola élén állt 1949-ig. A város zenei életének vezéralakja lett, tanított, zenét szerzett, zenekart, hangversenyeket szervezett, jeles művészeket hívott meg a városba szerepelni. Kecskemét zenei élete ebben az időszakban – nem csekély mértékben ~ tevékenységének eredményeként – országos visszhangot keltett.

⁵ Haubner Károly (1863–1931) dalköltő, karmester, énektanár. Dalárdák, énekkarok megalakulásánál bábáskodott Kiskunfélegyházán, a város zenei életének vezéralakja volt. A képviselőtestület 5000 pengővel ajándékozta meg Haubnert a város zeneirodalmi adatainak összegyűjtéséért és 40 éves zenei kulturális működése elismeréséért. BKMÖL V. 174. Kiskunfélegyháza Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok (a továbbiakban: V. 174.). 10 328/1929-es alapszámhoz csatolt 19 392/ki/406/kgy./1928. sz. irat. 1928. október 30-i közgyűlési határozat.

⁶ Sztára József (1857–1932), tanítóképzői tanár, karnagy, zeneszerző. Tanulmányait Bécsben, Pesten és Párizsban végezte. Liszt Ferenc, Erkel Ferenc és Anton Bruckner is tanította. 1880–94 között a kalocsai székesegyház karnagya volt, kezdeményezésére indult el (az országban elsőként) a kalocsai tanítóképzőben a kántortanító-képzés. 1886-ban Budapesten tanári oklevelet szerzett. 1883-tól nyugdíjazásáig Kalocsán az érseki tanítóképző intézet tanára volt.

⁷ A végeredmény tükrözi az adatszolgáltatók készségességét vagy kelleltlenségét, másrészt az összeállítók lelkiismeretességét is. Előbbire jó példa, hogy az egyházi zenére vonatkozó kérdésekre feleketenként kellett volna válaszolni, de Kecskeméten a katolikus egyház állítólag többszöri sürgetésre sem küldte meg a kért információkat. BKMÖL IV. 1908/b. Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok (a továbbiakban: IV. 1908/b.). 22 086/1928. Kecskemét II. Rk. egyház feliratú, kézírásos lap, dátum és hitelesítés nélkül.

⁸ BKMÖL V. 174. 10 328/1929-es alapszámhoz csatolt 19 392/1928. sz. irat. Haubner Károly 1928. aug. 20-i, a kiskunfélegyházi polgármesterhez írt levele.

⁹ Uo.

A kalocsai zenekaszter összeállítója „különutas” megoldást választott, az adatlapok kitöltése helyett ugyanis tömör összefoglaló esszéket írt egyes témákhoz, illetve kronológiát állított össze. Magáról a feladatról így vélekedett: „*A kalocsai zenekaszterre vonatkozó adatokat olyan alakban, mint azt a blanketták kívánják, a legjobb akarat mellett sem lehetett összeállítani. [...] a zenei adatok [...] nagyrészt elpusztultak akkor, midőn a kóruson, orgonajavításkor az árhívumnak [sic!] nagy része elégett. Az adatok beszolgáltatására fölkért hatóságok és urak részint nagy készséggel, részint pedig határozott ellenszenvvel feleltek meg a kérésnek. Így tehát kénytelen voltam az illetők ízlése és tudása szerint összeállítani a kérdéseket, melyekre többé-kevésbé kielégítő válaszokat kaptam. Amit az arhivumokban [sic!], régi újságokban, egyesületi és hivatalos naplóiban [találtam], azt kijegyeztem. A katasztert összeállító hivatal ezen adatok alapján az íveket kitöltheti. Nekem ezen rubrikaszerű kitöltés az adatok hiányossága és itt-ott bizonytalansága miatt lehetetlen volt, de azt hiszem, hogy a mellékelt kimutatásokból Kalocsa meglehetősen szomorú zeneéletének képét eléggé kimerítően össze lehet állítani.*”¹⁰

A zenekaszter kérdései

A tárgyalt zenei kérdőív tíz fejezetből áll, és összesen 395 pontból. Az egyes kérdéscsoportok a következők: I. A város zenei múltja, II. Az egyházi zene, III. Zeneoktatás, IV. Zenekarok, V. Dalárdák és énekkarok, VI. Színház, VII. Hangversenyek, VIII. Zenei élet, IX. Mozgófényképszínházak, mulatók, X. Zenei kereskedelem és ipar. Az I. fejezet az adott város és a zene kapcsolatát, a városban létező zenei hagyományokat igyekezett kideríteni. Ez tartalmazza a legkevesebb kérdést, mégis talán a legérdekesebb, hiszen a válaszadók esetenként a művelt osztály legöregebbjeinek emlékeire támaszkodva állították össze a feleletet. Általuk olyan adatok birtokába juthatunk, amelyeknek talán sehol máshol nincs írásos nyoma. Jó példa erre a kecskeméti válaszirat, amelyben a következőt olvashatjuk. Kecskeméten „*Az első hangverseny dátuma megállapíthatatlan. Említik, hogy Sárközy Júlia úrnőtől hallották a hírét, miszerint 1837-ben tartott Kecskeméten hangversenyt egy budapesti énekművésznő, kinek nagy hatású éneklését még matróna korában sem tudta elfelejteni. Lehet, hogy ez volt az első komoly hangverseny-vállalkozás Kecskeméten.*”¹¹ A kalocsai válasziratban pedig ez áll: Patachich Ádám érsek¹², aki az érseki palotát építette, „*nagy zenekedvelő lehetett. Ünnepi alkalmakkor a kastélyban tartott ebédek alatt a székesegyházi kórus zenészei [...] muzsikáltak. Ezt a dolgot egy freskó [...] örökítette volna meg, ha a festmény a terem plafonjának megújításakor nem rongálódott volna.*

¹⁰ BKMÖL V. 81/b. Kalocsa Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok (a továbbiakban: V. 81/b.). A 4261/1928-as alapszámhoz csatolt 6641/1929. sz. irat. Sztára József jelentése a zenekaszterre vonatkozólag. Kalocsa, 1929. X. 17.

¹¹ BKMÖL IV. 1908/b. 22 086/1928. Kecskemét I. A város zenei múltja. Hitelesítés nélküli kézirat. 3. o.

¹² Patachich Ádám Sándor (1717–1784). 1776-tól kalocsai érsek. Kalocsán érseki kastélyt építtetett, amely 1780-ra készült el. 17 ezer kötetes könyvtárával megalapította a kalocsai érseki könyvtárat. Pártfogolta a művészeteket, különösen a zenét. Latin verseket írt.

Nekem ezt olyanok mesélték [...], akik a freskót még látták.” – írja a válaszadó.¹³ A zenei kérdőívek kitöltői szerint zenetörténettel nemigen foglalkoztak városainkban, nem gyűjtötték össze, esetenként még a létezéséről sem igen tudtak – a közgyűjteményekben sem – a település zenei múltjára vonatkozó anyagoknak. Tudni vélték viszont, hogy a zenei élet fejlődésének egyik első tüneteként értékelhető zenei tanítás a XIX. század közepén jelent meg Kecskeméten, a hatvanas években Baján, és egy évtizeddel később Halason. A művészi színvonalú hangversenyeket igénylő, zeneértő közönség is körülbelül ekkorra formálódott ki az egyes településeken. Ami pedig a zenetörténeti kuriózumokat illeti, megtudhatjuk, hogy Kalocsán a nagy zenepártoló Haynald Lajosnak¹⁴ érseksége idején Liszt Ferenc háromszor is vendége volt. Az érseki palotában állt Bösendorfer-zongorát¹⁵ Liszt játéka avatta zenei ereklyévé.¹⁶ A kecskeméti válasziromány pedig megemlíti, hogy Kada Elek¹⁷ kecskeméti polgármester fiatal korában (1876 körül) műkedvelő hangversenyeken szerepelt, és dalokat is szerzett.

A zenekataszter kérdései rendkívül sok oldalról igyekeztek feltérképezni a város zenei életének jelenét is. A zeneiskolák esetében pl. a következő adatokat kérték: az intézmény neve, fenntartója vagy tulajdonosa, alapítási éve, költségvetése, (kap-e városi támogatást vagy állami segílyt), milyen adókat fizet a fenntartó, milyen tanszakokkal működik az iskola, hány tanárral, ezeknek milyen a képesítése; a növendékek száma, neme, társadalmi kötődése, a vidékiek aránya, mennyi a tandíj, hányan tanultak tovább zenei vonalon, az iskolának milyen a felszereltsége: hangszerei, zeneműtára és szakkönyvtára; hány helyiségben zajlik az oktatás, van-e hangversenyterem, ez mekkora, és végül a nyilvános szereplések műsorára is kíváncsiak voltak. A zenekarokra és a dalárdákra vonatkozó kérdések a zenei csoportosulások, egyesületek nevét, alakulását, taglétszámát, a tagok polgári foglalkozását, zenei iskolázottságukat, a szervezetek felszereltségét (hangszerek vagy hangjegytár), éves hangversenyeik költségeit és műsorát firtatták. A válaszokból csak néhány dolgot emelnénk ki. A nagyobb városok esetében hagyományokkal bíró, régi alapítású zenekarokról és dalárdákról olvashatunk. Ilyen Kecskeméten a Kecskeméti Műkedve-

¹³ BKMÖL V. 81/b. 4261/1928. Kalocsa zenei múltja. 2. Világi zene. 1928. jún. 15-i dátummal és Sztára József aláírásával ellátott, kézzel írt dokumentum.

¹⁴ Haynald Lajos (1816–1891) érsek, bíboros. 1867-től kalocsai érsek. Kiváló tanár, szervező, előadó és szónok volt, a közoktatás, az egyházügy, a zene, a képzőművészetek és a természettudományok nagyvonalú támogatója. Kalocsán tanítóképzőt építtetett, az egyházmegyében árvaházakat alapított, plébániákat szervezett. Nevéhez fűződik a kalocsai obszervatórium megalapítása is.

¹⁵ Az 1828 óta létező Bösendorfer-féle zongoramanufaktúra a kontinens egyik legrégebbi hangszergyártója. A márka legenda a zene világában. Hírnevét Bösendorfer azzal alapozta meg, hogy a korai évek zongorapaszitító világsztárjai – közülük is kiemelkedően Liszt Ferenc – olyan igénybevételnek tették ki a zongorákat, amelyet a legtöbb nem bírt ki. Beszámolóik szólnak arról, hogy egy-egy koncertet 2–3, olykor 4 zongorán játszott végig egy-egy virtuóz, mert a mechanika „megadta magát”, a húrok elpattantak, a kalapácsok eltörték. Bösendorfer az 1830-as évek elejére építette fel ezt a robusztus hangszert.

¹⁶ BKMÖL V. 81/b. 4261/1928. Kalocsa zenei múltja. 1. Egyházi zene. a) melléklet. 1928. jún. 15-i dátummal és Sztára József aláírásával ellátott, kézzel írt dokumentum.

¹⁷ Kada Elek (1852–1913), polgármester. 1897-től haláláig állt Kecskemét élén. Polgármestersége alatt a város hatalmas fejlődésen ment keresztül. A tudományok és a művészetek iránt elkötelezett ember volt, több sikeres népszínművet („Helyre asszony”, „A tárogató”) írt.

lők Zenekara, amely 1879-ben alakult Uri Banda néven, és Kacsóh Pongrác¹⁸, majd M. Bodon Pál szervezte szimfonikus zenekarrá, vagy a Kalocsai Dalárda, amelyről feljegyezték, hogy még 1884 szeptemberében az érseki díszteremben dalestélyt adott Haynald bíboros-érsek vendégeinek, akik között jelen volt Munkácsy Mihály és neje.¹⁹ Figyelemre méltó, hogy a városokban több dalárda és énekkar is alakult, amelyekben a társadalom egyes rétegei saját köreikben művelődtek, pl. a Kecskeméti Városi Dalárdában tisztviselők és az előkelőbb iparosok, míg a Kecskeméti Polgári Daloskörben az iparosok és a kereskedők (Baján hasonlóképpen), ám Kiskunhalason a Zenekedvelők férfikarában együtt énekelt az ügyvédjelölt a kalappal, a kereskedősegéd a református lelkésszel. Érdekesség továbbá, hogy a legtöbb városban működött tűzoltó-zenekar, amely a felvonulásokon, ünnepségeken való szereplésen kívül Kiskunhalason például a gazdagabb polgárok lakodalmain is muzsikált, Kalocsán viszont a városba látogató Horthy Miklós tiszteletére fújt zenés takarodót 1920 januárjában.²⁰

Tapasztalható, hogy a kérdések jelentős része a városi társadalmi rétegek zene iránti affinitását veszi górcső alá: milyen módon kapcsolódik a zenéhez az értelmiség, a tehető rétegek és a fiatalság? Milyen a magasabb szintű zenei események közönsége, milyen a nagyobb tömegek zenei fogyasztása? Kik taníttatják zenélni gyermekeiket, és kik azok, akik műkedvelői szinten muzsikálnak vagy énekelnek? A hangversenyek például elsősorban a városi intelligenciát, a fiatalságot vonzották, Kiskunhalason a tehetősebb társadalmi réteg viszont egyáltalán nem vett részt ilyen programokon. Kecskeméten és Baján évente 10–12 alkalommal rendeztek belépődíjas hangversenyt a társadalmi szervezetek (zenekari, zongora-, dal-, hegedű- vagy kamarazene-esteket), amelyeken időnként hazai hírességek (pl. Bartók Béla) és külföldi zenevirtuózok is felléptek. A hangversenyügy legjelentősebb problémája, a próbatermek, hangversenyterem hiánya mindkét említett várost érzékenyen érintette, de még a Kiskunhalasi Zenekedvelőknek (akik évente csupán 1–2 hangversenyt tartottak, közepes érdeklődés mellett) az adatlapján is ezt olvashatjuk: „*kívánatos volna, hogy [az egyesületnek] saját otthona lenne. De még szükségesebb Kiskunhalason egy megfelelő hangversenyterem építése, mert a Közgyűlési terem kicsiny, a Városi Színház pedig akusztikailag lehetetlen.*”²¹

Szintén a városok felsőbb társadalmi rétegeinek zene iránti vonzalmát igyekeznek feltérképezni a Zenei élet című fejezet kérdései. Vannak-e a városban kamarazene-társaságok? Hány ház ismeretes, ahol kis zenei szalon működik? Vannak-e olyan családok a városban, akik generációk óta támogatják a zenei életet, kvázi mecénások? Hány zongora van a városban? Van-e olyan művészeti folyóirat, amely zenei kérdésekkel is foglalkozik? Van-e zenepártoló egyesület?

¹⁸ Kacsóh Pongrác (1873–1923), zeneszerző, zenepedagógus és tanár, a „János vitéz” megzenésítője. 1909 és 1912 között Kecskeméten a főreáliskola igazgatója volt.

¹⁹ BKMÖL V. 81/b. 4261/1928. Kalocsa zenei múltja. I. Egyházi zene. a) melléklet. 1928. jún. 15-i dátummal és Sztára József aláírásával ellátott, kézzel írt dokumentum.

²⁰ BKMÖL V. 81/b. 4261/1928. Zeneelőadások (hangversenyek), zenés színelőadások, dalestélyek 1910–1927 bezárólag. Összeállította: Sztára József.

²¹ BKMÖL V. 273/b. Kiskunhalas Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok (a továbbiakban: V. 273/b.). 8745/1928. IV. Zenekarok. 148. Egyéb megjegyzések rovatban.

Az egyes fejezetekben számos, az anyagiakra vonatkozó kérdést is találhatunk: költségvetésre, bevételekre, tagok díjazására, terembérletre, fizetett adókra vonatkozókat, vagy hogy milyen mértékben és formában támogatja a város a zenetanítást, a zenekarokat, a dalárdákat és énekkarokat, a zenei eseményeket, a színházi társulatokat, segíti-e a kiemelkedő tehetségek továbbtanulását. Erre vonatkozóan számos jó példát találunk Kecskemétnél, ahol a város patronálta a szimfonikus zenekart és a szintársulatot, a városi tulajdonú színházi termet pedig rendszerint ingyen adták át zenei rendezvények helyszínéül. Baján viszont a kulturális intézmények, helyszínek általában magán- vagy társadalmi tulajdonban voltak. Baja nagyváros létére sokáig nem rendelkezett színházzal, és csak 1926-ban épült színházterem, az is magánkezdeménnyezésre. (Szemben Kecskeméttel és Halassal, ahol a színházépítés városi kezdeményezés volt.) Kérdőívünk színházra vonatkozó fejezetében a színháztermek adottságait (nézőtér, színpad, zenekari árok nagysága), illetve a szintársulatok felszereltségét és felkészültségét (hangjegytár, hangszerek, kosztüm, díszlet, énekkar) mérték fel. Ezenkívül az adott évadban lezajlott előadásokról kérdeztek: ezek hány százaléka volt zenés és melyek voltak a látogatottabb előadások. A két világháború közötti vidéki magyar közönség kedvence egyértelműen az operett volt, e műfaj mellett népszínművek, operák és drámai előadások csekélyebb számban kerültek bemutatásra. Kecskeméten nemigen vittek színre operát, Baján azonban egy-egy nehezebb operához vendégművészt is hívott a társulat, így pl. Fedák Sári²² és Dalnoky Viktor²³ is énekelt a városban. A legrövidebb évad Kalocsán volt, a leghosszabb, a legtöbb előadással Kecskeméten. Évadon kívül a színháztermek mindenhol műkedvelő előadásoknak, esetleg hangversenyeknek adtak helyet, Halason mozielőadás is zajlott a színházépületben. A műkedvelő előadásokon például Kecskeméten főleg tisztviselők vettek részt, kielégítő érdeklődés mellett. „*Folyó évadban – olvashatjuk a kecskeméti válaszirományban – a Nótás kapitányt előadta a m. kir. adóhivatal tisztikara, a Három a kislányt a Kath. Nővédelmi Missio, a Tatárjárást a th. testnevelési felügyelőség.*”²⁴

Ami a szintén szélesebb körök művelődését szolgáló mozikat illeti, ebben az időszakban a filmek kötelező zongorakíséret mellett peregtek, ám a kecskeméti mozgóképszínházban, valamint a bajai Urániában zenekar kísérte a vetítést. A városokban, zenés vendéglőkben és kávéházakban cigányzenészek játszottak, a könyvkereskedések kottákat és hangszereket is árultak. Baján három üzlet forgalmazott

²² Fedák Sári (1879–1955), színésznő, a két világháború közötti időszak ünnepeelt primadonnája.

²³ Dalnoki Viktor, dr. (1868–1955), énekes (bariton), színész, rendező. Orvosi tanulmányaival párhuzamosan énektanulmányokat folytatott Budapesten. Pályafutása során mindkét területen működött. Bécsben és Berlinben is tanult énekelni. 1900–02-ben fellépett Pozsonyban, majd a Népszínházban játszott és rendezett, innen a Magyar Színházhoz, végül a bécsi Operaházhoz szerződött. 1903-tól 25 éven át a budapesti Operaház magánénekes volt. Elsősorban a buffo szerepkörben aratott sikert.

²⁴ BKMÖL IV. 1908/b. 22 086/1928. Kecskemét VI. Színház. ad. 288. A felsorolt darabok a két világháború között népszerű színpadi művek voltak. A „Nótás kapitány” Farkas Imre három felvonásos operettje. A „Három a kislány” című daljátékot Franz Schubert dalaiból és hangszeres műveiből állította össze Berté Henrik. A „Tatárjárás” Kálmán Imre egyik első munkája, amely meghozta számára a hírnevet és a sikert.

gramofont, az eladott gramofonlemezek korabeli toplistáját pedig – a kuplét²⁵, az operettet és a klasszikus zenét jócskán megelőzve – a korabeli modern tánczene vezette. Hangszerjavító és -készítő kisiparos csak két városban működött, Baján és Kecskeméten, viszont több száz rádiókészülék sugározott adást városainkban, természetesen zenét is.

*

A kitöltött kérdőívek sorsa – azon túl, hogy a városok 1928–1929 folyamán felterjesztették azokat a minisztériumba – nem ismert, az országos felmérés eredményeiről, következményeiről nem tudunk semmit. A Vallási és Közoktatási Minisztérium iratanyagának vonatkozó része az 1956-os események során, sajnos, megsemmisült, így forrásaink valóban egyediek és különlegesek, hiszen csak az adott város iratanyagában találhatjuk meg őket, ha szerencsénk van. A válaszirományok minden hiányosságuk ellenére rendkívül adatgazdagok, és a zenével szorosan összefüggő, egyéb kulturális területekre is rálátást biztosítanak. Komoly segítséget nyújthatnak tehát akár helytörténet-kutatóknak, akár művelődéstörténettel foglalkozó szakembereknek.

Jelen forrásismertetés keretében a zenei kérdőívet és a bajai válaszirományt közöljük, mivel a fennmaradt válasziratok közül ezt a gépelt, tisztázati példányt tartottuk a bemutatásra leginkább alkalmasnak.²⁶ A két forrást a közlés hagyományos szabályait áthágva nem egymás után írjuk le, hanem a jobb olvashatóság-kezelhetőség érdekében az egyes kérdéseket mindig követik a rájuk adott válaszok.

* * *

**A 27.000/1928. szám/III. miniszteri körlevélhez csatolt zenei kérdőív
és a Baja thj. város által összeállított
Feleletek a VKM által 27.000/928. III. sz. alatt kiadott kérdőívre.²⁷**

I. A város zenei múltja

1. A város zenei múltjára vonatkozó adatok össze vannak-e gyűjtve és hol?

ad. 1./ A város zenei múltjára vonatkozó adatok csak részben a Bajai Daloskör részére és ennek történetéről szóló kimutatásban, az Orsz. Dalszövetségnek²⁸ küldött jelentésben vannak összegyűjtve.

²⁵ A kuplé francia eredetű szó, jelentése: refrénes szerkezetű, tréfás vagy szentimentális, csattanós mondanivalójú dal. Zenes kávéházak, orfeumok és kabarék kedvelt műsorszáma volt.

²⁶ A halasi, a kalocsai és a kecskeméti változatok kézzel írt, hiányos, piszkozati példányok.

²⁷ A bajai iratanyagban található kérdőívből egy oldal hiányzik, ezért a kiskunhalasi iratban található közöljük le. BKMÖL V. 273/b. 8745/1928. – A bajai válasziromány lelőhelye: BKMÖL IV. 1407/b. 8274/1928. 56–77. o.

²⁸ Országos Magyar Dalosszövetség.

2. *Vannak-e a városi múzeumban vagy másutt a város zenei múltjára vonatkozó vagy általános zenei vonatkozású emlékek és mik azok?*

ad. 2./ Városi múzeum nincs, s ennek következtében városunk zenei múltjára vonatkozó emlékek összegyűjtve nincsenek.

3. *A városi vagy egyéb helybeli levéltárban levő zenei vonatkozású adatokat gyűjtötték-e már, publikáltak-e belőle, ki és mikor?*

ad. 3./ A városi levéltárban zenei vonatkozású adatok nincsenek és az 1./ alatt említettek kivéve azok nem is publikáltak. Ez utóbbiakat Kiss A. József tanár 1917-ben egy szabad líceumi előadásban ismertette, ezeket később Wagner Antal könyvkereskedő egészítette ki.²⁹

4. *A városi vagy egyéb helybeli nyilvános könyvtárban vannak-e zenei vonatkozású vagy zenei tárgyú régi könyvek és hangjegyek?*

ad. 4./ A Szt. Ferenc rendi atyák birtokában van egy régi hangjegyzéssel ellátott latin zsolttáros könyv.

5. *A város egyházi zenéjének múltjára vonatkozó adatok?*

ad. 5./ Az egyházi zenét a városi plébániatemplom karnagyai és kántorai a tanítóképző intézet ének- és zenekarának tagjaival, egyéb műkedvelő zenészek és énekesek közreműködésével időközönként, különösen a nagy ünnepek alkalmával kultiválták.

6. *Mióta van zeneoktatás a városban és annak kiemelkedőbb mozzanatai és személyei?*

ad. 6./ Rendszeres zeneoktatás kb. 70–80 éve folyik városunkban. Ez a daloskör szervezésével kb. egyidős. Művelői voltak: Hackl Ernő, Matusék Antal, Bene Gyula, Gerhart Menyhért, Allaga Géza, Wohlmuth István, Schaad Henrik, Amler Antal és Irén, Kiss Á. József és Mária, Wilhelm Károly, Kersch Ferenc, Bürner Mária, Fölker Ernő, Herr György, Nagy Vazul, Karig Emil, Mücke Jenő okl. és képesített zenetanárok. Újabban áll. engedélyezett zeneiskolát szervezett Recska Ilona okl. zenetanárnő.³⁰

---

²⁹ Kiss Ádám József (1875–?) tanítóképző-intézeti tanár. 1900-ban került Bajára. A Liszt Ferenc Kör egyik alapítója, alelnöke, a Polgári és Nemzeti Kaszinó, valamint az Önkéntes Tűzoltó Testület választmányi tagja volt. A Wagner-könyvkereskedést 1869-ben alapították Baján. Ifj. Wagner Antal 1893-tól 1928-ban bekövetkezett haláláig vezette az üzletet. A válaszban említett zenetörténeti előadásra az 1934-es Baja monográfiában (Rapcsányi Jakab: Baja. Budapest, 1934.) is hivatkoznak.

³⁰ A Bajai Daloskör (korábban: Magyar Dal- és Zeneegylet. L.: 64. lábjegyzet!) karnagyai voltak: Hackl Ernő (1861–1878), Wilhelm Károly (1884–1906), Amler Antal (1908–1915), id. Éber Sándor (1915–1922), Tomcsányi Aladár (1922–1925) és Herr György (1925–1935). Amler Antal leánya Amler Irén. Kiss Á. József felesége: Wilhelm Mária. Nagy Vazul és Schaád Henrik a ciszterci rend bajai gimnáziumának szerzetes ének-zenetanárai voltak, előbbi 1895–1898 és 1899–1916, utóbbi 1883–1890 és 1916–1927 között. Schaád Henrik részt vett a Liszt Ferenc Kör alapításában, kitűnő csellista volt.

Allaga Géza (1841–1913), zeneszerző, karmester, a Nemzeti Színház gordonkása, színpadi és egyéb zeneművek szerzője. Neki köszönhető a cimbalom elterjedése, kedvelt hangszerré válása. Tanított Baján, majd 1909-ben a városba költözött, testvéréhez. Baján utca viseli nevét.

Kersch Ferenc (1853–1910) egyházkarnagy, zeneszerző, pedagógus. (Apja Bartók első tanára volt.)

7. Mikor tartottak a városban első ízben hangversenyt és a régi hangverseny-élet nevezetesebb mozzanatai?

ad. 7./ Az első hangversenyek nyomára a múlt század hatvanas éveiben akadunk, később a Bajai Daloskör, majd újabban alakult Filharmonikusok és a Liszt Ferenc Kör rendez hangversenyeket. A Bajai Daloskör és Filharmonikusok főleg saját erőikkel, míg a Liszt Ferenc Kör inkább a fővárosból szerződöttet zenészekkel és művészekkel rendezik hangversenyeiket.

A hangversenyeken szerepeltek: Hollósy Kornélia, Reményi Ede, Dohnányi, Melles Béla, Éber Géza, Drescher Béla stb.³¹

8. A város zenei múltjában jelentős szerepet játszó zenészek, zenepártolók és szervezők?

ad. 8./ Dr. Alföldy családja, dr. Bernhart családja, dr. Bernhardt János ügyvéd, Allaga Géza és Ottó, Barcs Samu és Scherer Sándor tanítóképző-intézeti igaz-

---

Rövid ideig Liszt Ferenc tanítványa volt, 1886-tól a nagyváradai székesegyház orgonistájaként, majd karmestereként vált ismertté. 1897-től haláláig az esztergomi bazilika karnagyi állását töltötte be. A zenetörténet az egyházzene reformgondolatának elterjesztőként tartja számon. Fiatalabb korában dalokat, zongoraműveket, kamarazenét is komponált, majd megalkotta az Árgyrus királyfi c. operát. Idősebb korában kizárólag egyházzenei darabokat írt.

Herr György (1888–1960). Édesanyja a zenetörténetből ismert Kersch család tagja. ~ Budapestten szerzett magyar–latin szakos diplomát, majd a nagybecskereki gimnáziumban tanított. Az I. világháborúban katonaként fogságba esett. A fogolytáborok feloszlása után Tomszkban (Szibéria) zeneiskolában tanított. Moszkvában tanult zenét, majd a minszki operában volt karmester. 1925-ben tért haza. Óraadó lett a bajai tanítóképzőben, majd a Bajai Daloskör és a Bajai Filharmonikusok karnagyaként tevékenykedett.

Karig Emil (1883–?), zeneiskolai főigazgató. 1907-ben került Bajára tanárként. 1925-ig a tanítóképző zenetanára volt. A Liszt Ferenc Kör alapításában részt vett. 1929-ben megszervezte a kör zeneiskoláját. A Filharmonia c. helyi zenei lap szerkesztője volt.

³¹ Hollósy Kornélia (1827–1890), énekesnő. 1845-ben debütált nagy sikerrel egy Verdi-operában. 1846–49-ben és 1854–1862 között a Nemzeti Színház tagja volt. Fellépett Bécsben, Varsóban, Bukarestben, számos vidéki színpad áhított vendége volt. Ő énekelt először Melinda szerepét Erkel Bánk bánjában. Ebben a szerepben búcsúzott a színpadtól 1862. július 29-én. A korszak rendkívüli jelentőségű primadonnáját a „magyar csalogánynak” nevezték.

Reményi (Hoffmann) Ede (1828–1898), zeneszerző, hegedűművész. XIX. századi nemzeti zenekultúránk egyik legjelentősebb képviselője volt az előadóművészet területén. 20 évesen, tevékeny szerepet vállal a szabadságharcban. Görgey tábornok segédtsíztje, aki idővel kedvenc hegedűse is lett, emiatt a szabadságharc leverését követően külföldi emigrációba kényszerült. Európában rövid idő alatt páratlan karriert futott be. Kapcsolatba került a kor több kiemelkedő zeneszerzőjével, például Brahms-szal vagy Liszt Ferencsel. Az 1850-es években hosszabb ideig Londonban működött, ahol Viktória királynő „udvari virtuóz” címmel tüntetette ki. 1860-ban amnesztiával hazatért, a magyar zenei élet egyik központi szereplője és ünnepelt egyénisége lett. 1878-ban Amerikában telepedett le. Dohnányi Ernő (1877–1960), zongoraművész, zeneszerző, karmester, zongorapedagógus. 1899-től koncertkörutakon vett részt, 28 évesen a berlini Königlische Musikhochschule művésztanára lett. 1919–1944 között zeneakadémiai tanárként, 1931-től tíz éven át a Magyar Rádió zeneigazgatójaként működött. 1944-ben Ausztrián keresztül elhagyta az országot, Dél-Amerikába, majd az USA-ba távozott. A század egyik legnagyobb előadóművésze volt.

Melles Béla (1891–1939), hegedűművész. Mérnöknek készült, majd zenei pályára lépett. 1922-ben vonósnyégyes-társaságot alakított, mellyel sikeres külföldi hangversenykörutakat tett.

Éber Géza (1873–1916), katolikus pap. Id. Éber Sándor fia. Liszt Ferenc szekszárdi koncertje alkalomával hallotta a 8 éves ~ zongorajátékát, és nagyon tehetségesnek találta. Éber Fekeden és Szászváron szolgált plébánosként.

Drescher Béla (1860–1913), polgári iskolai tanár.

gató családjai, Hengl tanító, Einweg karnagy, Kollár Ágoston, Jirzikovsky karnagy, Szommer Géza, továbbá a Pilinsky testvére, s a Melles család, valamint Méry Béla és a 6./ alatt felsorolt zeneoktatók.³²

9. Azon ismertebb nevű bel- és külföldi, elhunyt vagy élő zeneszerzők, zeneírók, zenepedagógusok vagy előadóművészek, kiknek a várossal valami kapcsolatuk van? (szülőváros, nevelkedési vagy működési hely)

ad. 9./ Reken Henrik és Horváth Ákos dr.³³

10. Melyik nevezetesebb zeneművel vagy zenei eseménnyel van kapcsolata a városnak? (Komponálási hely, első bemutatás, tárgyi vonatkozás stb.)

ad. 10./ Allaga Géza itt szerzette [sic!] magyar ábrándjait, rapszódiait és férfi karait legnagyobbbrészt.³⁴

11. Felsorolása azon zenepártoló vagy zeneművelő egyesületeknek, melyek már megszűntek.

ad. 11./ Időközönként megszűnnek, de rövidesen újjászületnek a daloskörök, a kamarazene-társaságok stb.

³² Alföldy József, dr. (1894–1941) kórházi főorvos. 1921-ben telepedett le Baján. 1927 és 1941 között a bajai kórház tüdőosztályát vezette. A Liszt Ferenc Kör első választmányának és első vonósötösének is tagja volt, mint kitűnő hegedűs. Fiatalon, szívbetegségben halt meg. Baján egy tér viseli nevét. Bartsch Samu, dr. (1845–1895) 1871-től Baján a tanítóképzőben tanított, 1878–1895 között az intézmény igazgatója volt. Meghatározó szerepet játszott Baja közéletében. Szerkesztette a Baja c. lapot (1894), tagja volt a Casino választmányának stb. Jól játszott orgonán és csellón. Bernhart Sándor, dr. (1889–1984), ügyvéd, polgármester. 1937–1945 között állt a város élén. Elnöke volt a Liszt Ferenc Körnek, aktív tagja a város szimfonikus zenekarának. Scherer Sándor (1858–1928). 1878-ban a bajai tanítóképző tanárává nevezték ki. 1895 és 1913 között az intézmény igazgatója volt.

Hengl Adolf igazgató tanító, a bajai zenei élet meghatározó alakja volt, a kamaraegyüttesek gondnokása. Későbbi vejehez, Barcs Samuhoz azzal a feltétellel adta feleségül leányát, Herminát, hogy tanuljon meg csellózni. Így kívánta biztosítani a csellószólam utánpótlását. (Dr. Gál Zoltán szíves közlése.)

Kollár Ágoston (1851–?), könyvkereskedő, nyomdász. Régi bácskai családból született. Könyvkereskedő cégét apja, Antal alapította 1846-ban. ~ Baján a Polgári Olvasókör és a Casino egyik alapítója volt, valamint a Dalárda elnöki tisztét is viselte.

Szommer Géza (1878–1965) állampénztári főtanácsos, iparművész. Adótisztként 1910-ben került Bajára. Az adóügyi ranglétrát végigjárva állampénztári igazgatóként ment nyugdíjba a bajai pénzügyigazgatóságtól 1923-ban. Baján énekelt a Daloskörben és kisebb helyi zenekarokban, hangversenyeken zenélt, tagja volt a Nemzeti Casinónak.

Pilinszky Zsigmondnak (l.: 73. l. ábráján) élt Baján rokonsága. Dr. Pilinszky Ferenc Trianon után az utódállamokban maradt kulturális javak hazahozatalával foglalkozott. Kiváló zongorista volt.

³³ Reken Henrik vsz. Ketten Henrik (1848–1883) zongoraművész. Gyermekként koncerteket adott Baján, Pesten, később hangverseny-körutakat tett Amerikában, Ausztráliában, Oroszországban. Horváth Ákos, dr. (1865–?), főügyész-helyettes, karnagy, zeneszerző.

³⁴ Allaga Géza 1870-ben az akkor alapított bajai tanítóképzőben töltötte tanári gyakornoki évét. Első műve a „Bajai emlék” c. zongoradarab (1860). Allaga Géza életéről l.: Dr. Gál Zoltán: A cimbalom atyjának nevezték. Internet: <http://bajastory.info/helytortenet/gal-zoltan-a-cimbalom-atyjának-nevezték.story> (2010. február 22.)

12. *A város környékén a népdalokat gyűjtötték-e már, ki és mikor?*
ad. 12./ Bellosics Bálint³⁵ volt tanítóképző-intézeti igazgató az 1890–1900 években összegyűjtötte az itt dívó népdalokat s azokat a Magyar Néprajzi Társaság „Etnographia” c. folyóiratához közlés végett beküldötte [sic!].
13. *Egyéb megjegyzések a város zenei múltjára?*
ad. 13./ Egyéb megjegyzések nincsenek.

II. Egyházi zene

14. *Hány templom, kápolna, imaház van a városban? (Névleg mind felsorolandó, felekezetek szerint.)*
ad 14./ Róm. kat. belvárosi kegyúri templom, ferencrendiek temploma, kiscsávolyi plébánia templom, Rókus kápolna, Kálvária kápolna, izr. hitközségi templom, az ág. ev. hitközség temploma.³⁶
15. *Ezek közül melyekben van állandóan egyházi-zenei szolgáltatás? Az ezután következő kérdésekre a 15. alatt felsorolt minden templom stb. külön lapon ad választ.*
ad 15./ Állandó egyházi-zenei szolgáltatás a róm. kat. kegyúri belvárosi templomban, a Ferenc-rendiek templomában és az izraelita hitközség templomában van.
16. *A kántori állás milyen képesítéshez van kötve?*
ad 16./ Legalább kántori oklevél.
17. *A jelenlegi kántornak milyen képesítése van?*
ad 17./ Kántor-tanítói oklevele van.
18. *A kántort ki nevezi ki, vagy választja, vagy szerződteti és milyen feltételekkel?*
ad 18./ A kegyúri templom kántorát a törvényhatóság választja. A megválasztott kántor átlag 24 órai maximális szolgálatra van kötelezve, melyből heti 12 óra a rendes kántori teendők ellátására számítandó. A kántor ezenfelül köteles az egyházi zene intenzív művelésére, és amennyiben az egyházi hatóság és a városi tanács szakértői megítélése szerint a feladatát lelkiismeretesen és művészi érzésekkel teljesíti, továbbá 8 óra veendő teljesítettnek.

³⁵ Bellosics Bálint (1867–1916), etnográfus. A magyar nemzetiségi néprajzi kérdések vizsgálatával szerzett elvülhetetlen érdemeket. Iskolái elvégzése után, 1892-ben segédtanárként került Bajára. A bajai tanítóképző magyar–történelem szakos tanára, 1913-tól igazgatója volt. A köz-, tudományos és civil életben számos jelentős pozíciót töltött be: pl. tagja volt a város törvényhatósági bizottságának, alelnöke a bajai állami elemi iskolák gondnokságának, választmányi tagja és könyvtárosa a bajai Casinónak, tagja a Bács-Bodrog vármegyei történelmi és irodalmi társulatnak.

³⁶ Az evangélikus templommal szemben lévő református templomot kifelejtették a felsorolásból, holott annak is volt egy 1911-ben épített, ma is meglévő Angster-orgonája. 1922–1927 között Fülep Lajos volt a református gyülekezet lelkésze. (Dr. Gál Zoltán szíves közlése.)

A kántor ezenfelül köteles a városi polgári iskolában az egyházi karének heti 4 órában való tanítására is.

Amennyiben e szolgálatok nem felelnek meg a várt és a fenti beszámítást is jelentő követelményeknek a városi tanácsnak joga van a kántort kulturális vagy szociális közigazgatás valamely ágazatában megfelelő időtartami szolgálatra bevonni.

A kántor egyházi és világi hatóságának előzetes engedélye nélkül semmiféle mellékfoglalkozást nem űzhet.

19. *Mi a kántor javadalma?*

ad 19./ A kántor javadalmazása a XI. fiz. oszt[ály]nak megfelelő kezdő illetmények (és ez idő szerint 3 szobás természetbeni lakás élvezete).

20. *Van-e rendszeres zenés istentisztelet? Évente hány?*

ad 20./ Rendszeres zenei istentisztelet Karácsony, március 15, Húsvét, Pünkösöd, Péter-Pál, Szent István ünnepén van.

21. *Az egyházi zeneszolgáltatás mi módon történik?*

ad 21./ Az egyházi zeneszolgáltatás rendszerint orgona- és zenekísérettel történik.

22. *Van-e állandó énekkar és hány női és férfi tagból áll?*

ad 22./ Van egyházi énekkar. 40 tagú. 26 nő és 14 férfi taggal.

23. *Van-e zenekar, és tagjainak száma, felsorolva hangszerek szerint? (Hány első hegedű stb.)*

ad 23./ Van egyházi zenekar. 3 első hegedű, 3 második hegedű, 2 viola³⁷, 1 csel-lő, 2 gordon³⁸, 1 fuvola, 1 piston³⁹, 1 ventilkürt⁴⁰, 1 puzon⁴¹.

24. *Az énekkar kikből áll, van-e illetményük, avagy műkedvelők-e?*

ad 24./ Az énekkar illetmény nélküli műkedvelő (tisztviselő, iparos) tagokból áll.

---

³⁷ Viola: mélyhegedű, brácsa, a vonós hangszer család alt szolamát képviselő, a hegedűnél valamelyest nagyobb, de ugyanolyan felépítésű zeneszerszám.

³⁸ A vonóscsalád legmélyebb hangú tagja a gordon vagyis a nagybögő.

³⁹ Piston: szelep a rézfúvós hangszereknél, amellyel a csőhosszúságot változtatják. Maga a hangszer egy ilyen speciális szeleppel ellátott tölcserfúvókás rézfúvós.

⁴⁰ Ventilkürt: rézfúvós hangszer. A XIX. század közepén a ventil szerkezet felfedezésével jött létre, amely a régi természetes kürtöt kiszorította a gyakorlatból. Ezen a hangszeren a hangterjedelem határain belül a teljes kromatikus (félhangokat alkalmazó) hangsor megszólaltatható, a legtöbb hang többféle módon is. A hangszer alkalmazhatósága és virtuóz lehetőségei ezzel nagyban növekedtek, hangszíne tömör és mégis lágy.

⁴¹ A harsona idegen eredetű neve: puzon. Olyan rézfúvós hangszer, melynél a hang a fúvó játékos ajkainak rezgése révén jön létre. Jellegzetessége, hogy tolokával van fölszerelve, amivel csövét meg lehet hosszabbítani.

25. *A zenekar kikből áll, van-e illetményük, avagy műkedvelők-e? (A kérdésben a tagok foglalkozását illetőleg is felelet adandó.)*

ad 25./ A zenekar illetmény nélküli műkedvelő (tisztviselő, iparos) tagokból áll.

26. *Miből tartják fenn az énekkart?*

27. *Miből tartják fenn a zenekart?*

ad 26–27./ Az esetleges kiadásokat a templomi hangversenyek jövedelme fedezi.

28. *A kántoron kívül van-e külön karnagy én orgonista?*

ad 28./ Nincs.

29. *Az utolsó évben előadásra kerülő egyházi zenei művek?*

ad 29./ Frührer C-G-dúr mise.

30. *Az utolsó három évben előadott művek között milyen arány volt magyar és külföldi szerzők művei között? (Hányszor adtak magyar művet, hányszor külföldit?)*

ad 30./ Főleg külföldi szerzők művei voltak soron.

31. *Van-e zeneműtár, hány mű? (Rövid ismertetés.)*

ad 31./ Zeneműtár nincs. A volt kántor saját tulajdonát használta, míg az új kántor most igyekszik azt megteremteni.⁴²

32. *Megvannak-e a szükséges liturgikus művek és milyen nyelven?*

ad 32./ A szükséges liturgikus művek latin nyelven vannak meg.

33. *Milyen hangszerei vannak a templomnak? (Gyártmány, beszerzési év.)*

ad 33./ A templom tulajdonában vannak a következő hangszerek: 1 fuvola, 2 c. klarinét, 1 piston, 2 ventilkürt, 1 puzon, 2 tympani⁴³, 1 cselló, 1 gordon. A hangszerek beszerzési éve ma már meg nem állapítható.

34. *Van-e orgonája?*

ad 34./ A kegyúri templomnak van orgonája.

---

⁴² 1927-ig Wilhelm Károly volt a belvárosi kegyúri templom kántora. Az új kántor Lovas Andor lett.

⁴³ Timpani: üstdobpár.

35. Az orgona leírása
- a) az építőcég, mikor és hol építtette?
  - b) hány manuál⁴⁴?
  - c) valóságos játékszám?
  - d) kombinált és transzponált⁴⁵ játékszám?
  - e) manuál billentyű terjedelme?
  - f) pedál billentyű terjedelme?
  - g) elektromos v. pneumatikus traktúra⁴⁶?
  - h) van-e Rückpositiv⁴⁷?
  - i) átépítették-e és mikor, hol, ki által?
  - j) mikor hangolták utoljára?
  - k) az orgonaszekrény műemlékszerű-e, milyen évből való és milyen stílusú?
- ad 35./
- a) Angster⁴⁸ cég építtette 1904-ben.
  - b) 2 manuál
  - c) 16 szóló változat, 9 kombinált.
  - e) nagy C-től F-ig
  - f) pedál nagy C-től kis d-ig
  - g) pneumatikus
  - i) 1926-ban hangolták utoljára
  - k) nem műemlékszerű az orgonaszekrény
36. Van-e harmónium és leírása? (Gyártmány és beszerzési év.)
- ad 36./ 2 db harmónium.
37. Van-e külön próbaterem?
38. Hol tartják a próbákat?
- ad 37–38./ A kat. Legényegyletben, ahol külön próbaterem van e célra.
39. Átlag hány próbát tartanak egy előadáshoz?
- ad 39./ Átlagban 6–10 próba jut egy előadásra.

---

⁴⁴ Manuál: hangszerek billentyűsora, amelyen kézzel játszanak, szemben a lábnyomásos pedállal.

⁴⁵ Transzponál: zeneművet más hangnembe átesz.

⁴⁶ Pneumatikus: légnyomással, sűrített levegővel működő. Traktúra: a játszóasztalt és az orgonaszekrényt összekötő szerkezet, amely továbbítja az információkat az egyiktől a másikig.

⁴⁷ Rückpositiv: az orgona része, más néven pozitívum. Külön kis szekrényben található, a kisebb orgonák halkabb, meghittebb hangzását idézi elő.

⁴⁸ Az Angster József és Fia orgona- és harmóniumgyár 1867–1949 között működött Pécsen. 1910 körül a gyár 100 munkást foglalkoztatott. 1949-ben államosították, 1953-ban felszámolták. Működése alatt 1300 új orgonát és 3000 harmóniumot készített. Leghíresebbek: a kalocsai, a pécsi, a kassai székesegyházak, a budapesti Szent István bazilika és a szegedi dóm orgonái. Az alapító, Angster József (1834–1918) orgonaépítő, orgonagyáros. 1867-ben Pécsen nyitotta meg műhelyét, miután megnyerte az új pécsi zsinagóga orgonaépítési pályázatát. Ezzel a munkával alapozta meg hírnevét. 1876-ban Haynald Lajos kalocsai érsek megbízta a kalocsai székesegyház orgonájának elkészítésével. Művéért a „Kalocsa érseki orgonaépítője” kitüntető címet kapta. Munkái országos kiállításokon a legrangosabb elismerést vívták ki.

40. *Vannak-e a templomnak külön szólistái és kik azok? (szoprán, tenor etc., műkedvelők-e, polgári foglalkozásuk.)*

ad 40./ A templomnak vannak szólistái is: 3 szoprán, 1 mezzoszoprán, 2 alt, 1 tenor, 1 bariton és 1 basszus.

41. *Egyéb megjegyzések.*

ad 41./ A többi templomokra nézve pontos és érdemleges adatokkal nem rendelkezünk. Csupán a Ferenc-rendiek templomát említjük meg, ahol egy régebbi laikus által készített orgona látja el a szolgálatot. Ritka zenés miséik alkalmával a zenekart a Filharmonikus Egylet, míg az énekkart a Bajai Daloskör adja.

III. Zeneoktatás

Zeneiskolai zeneoktatás

42. *Államilag engedélyezett városi, egyesületi és magán zeneiskolák felsorolása. Az ezután következő kérdésekre a 42. alatt felsorolt valamennyi zeneiskola külön lapon ad választ.*

ad 42./ Városi és egyesületi zeneiskola nincsen, államilag engedélyezett magán zeneiskola egy van.

43. *A zeneiskola neve?*

ad 43./ Recska Ilona okl. zenetanár államilag engedélyezett zeneiskolája.⁴⁹

44. *A zeneiskola fenntartója vagy tulajdonosa?*

ad 44./ Recska Ilona okl. zenetanár bajai lakos.

45. *Alapítási éve?*

ad 45./ 1926. év.

46. *Mekkora az évi költségvetése és mekkora összegű városi, egyesületi vagy állami segílyt élvez évente? (Erre a kérdésre csak a városi és egyesületi zeneiskolák adnak választ, mégpedig az utolsó három év adatainak feltüntetésével.)*

ad 46./ Megfelelő adatokat a magániskola nem nyújtott.

47. *A zeneiskola tulajdonosa szorosán véve a zeneiskola után az elmúlt év alatt milyen összegű állami és városi adókat fizetett? (Erre a kérdésre csak a magántulajdonban levő zeneiskolák adnak választ.)*

ad 47./ 1927. évben:

állami: betegápolási pótdó és rokkant adó 4 P 24 f., forgalmi adó 33 P
községi: általános kereseti és útdó 15 P 40 f.

⁴⁹ Recska Ilona (1900–1970), zenepedagógus. 1926. szeptember 1-jén nyitotta meg zeneiskoláját Baján. A Liszt Ferenc Kör zeneiskolájának létrejöttékor, 1929 szeptemberében magániskoláját megszüntette, és a kör zeneiskolájához szerződött. 1951–1960 között a zeneiskola igazgatói tisztét viselte. Nevéhez fűződik a „játékos zenei iskola” módszere, amelyet a városban 1970-ben újítottak fel zeneóvoda néven.

48. *Milyen tanszakai vannak az intézetnek?*
ad 48./ Főtanszak: zongora, melléktanszak zeneelmélet.
49. *Hány tanára van? (rendes, helyettes és előadó)*
ad 49./ Tulajdonos egyedül.
50. *Hány tanárnak van állami zenetanári oklevele, vagy evvel egyenrangú vég bizonyítványa?*
ad 50./ Tulajdonosnak van állami zenetanári oklevele.
51. *Hány tanárnak van állami tanítási engedélye és milyen végzettség alapján?*
ad 51./ Nincsen.
52. *Tanárok heti óraszám, átlag, maximum és minimum?*
ad 52./ Átlag heti 20 óra.
53. *Hangszerjáték-oktatásnál egy órán belül hány növendékkel foglalkozik egy tanár, maximum?*
ad 53./ Egy órán belül két növendékkel.
54. *Az elmúlt három év alatt évente hány beírt, rendes növendéke volt a zeneiskolának?*
ad 54./ Az iskola fennáll 1926. szept. 1 óta: 1926/27 tanévben 10 növendék, 1927/28 tanévben 20 növendék.
55. *Az elmúlt három év alatt a növendékek hány percentje volt nő?*
ad 55./ Az 1926/27 tanévben 20%, az 1927/28 tanévben 75% nő.
56. *A növendékek közül hányan voltak környékről bejárók vagy vidékiek a három év alatt?*
ad 56./ Összesen két növendék.
57. *Az elmúlt három év alatt hogy oszlott meg a növendékek száma tanszakonként?*
ad 57./ Csak zongora főtanszak van.
58. *Az intézet növendékeinek milyen tandíj vagy más kedvezményt tud adni?*
ad 58./ Teljes tandíjmentes 1 növendék, fél tandíjmentes 8 növendék.
59. *A tandíj és beíratási díj?*
ad 59./ Teljes tandíj évi 240 P, beíratási díj 12 P.
60. *Felvez-e olyan növendéket, kinek otthon nincsen hangszere?*
ad 60./ Igen.

61. *Hány ilyen növendéke van?*
ad 61./ Egy növendék.
62. *Növendékek szüleinek megoszlása, társadalmi állás szerint?*
ad 62./ Köztisztviselő szülő 11, kereskedő 3, iparos 2, magánzó 2, közjegyző 1, orvos 1.
63. *A növendékek zöme hány éve részesül már zenei oktatásban?*
ad 63./ Felerészben teljesen kezdők, felerészben másodévesek.
64. *Az elmúlt három év adatai szerint a növendékek többsége hány éven át látogatja a zeneiskolát?*
ad 64./ Felerészben első éve, felerészben másodéve.
65. *Az elsőéveseknek hány percentje hagyja abba a zenetanulást? (Az elmúlt három év adatai alapján.)*
ad 65./ Az első évben 20%, a második évben egy sem.
66. *A felvett növendékek hány percentje bizonyul hajlam hiányában zeneileg képezhetetlennek?*
ad 66./ Átlag 20%.
67. *Az elmúlt három év alatt a zeneiskola hány növendéke került a Zeneművészeti Főiskolára vagy vizsgázott ott sikerrel?*
ad 67./ Ez ideig egy sem.
68. *Van-e az intézetnek orgonája?*
69. *Az orgona leírása*
- a) *az építőcég, mikor és hol építtette?*
  - b) *hány manuál?*
  - c) *valóságos játékszám?*
  - d) *kombinált és transzponált játékszám?*
  - e) *manuál billentyű terjedelme?*
  - f) *pedál billentyű terjedelme?*
  - g) *elektromos v. pneumatikus traktúra?*
  - h) *van-e Rückpositiv?*
  - i) *átépítették-e és mikor, hol, ki által?*
  - j) *mikor hangolták utoljára?*
  - k) *az orgonaszekrény milyen kivitelű?*
70. *Van-e harmóniuma⁵⁰, milyen gyártmány, beszerzési éve, leírása?*
ad 68–69–70./ Nincsen.

⁵⁰ Harmónium: két lábbal fűjtatott, billentyűsorral felszerelt, orgonaszerű fúvós hangszer, amelynek hangjait azonban nem sípok keltik, hanem szabadon lengő ércnyelvecskék. Az első harmóniumokat a XIX. század elején építették.

71. *Hány zongorája van, milyen gyártmányok, beszerzési évük?*
ad 71./ Egy zongora. Hofman-Cserny gyártmány⁵¹, 1916. év.
72. *Milyen más hangszerei vannak még a zeneiskolának? (gyártmány, beszerzési év)*
ad 72./ Nincsen.
73. *Van-e hangjegytára és annak ismertetése?*
ad 73./ Igen, a 4 alsó 3 középső és az akadémia osztályok teljes tananyaga.
74. *Van-e zenei szakkönyvtára és annak ismertetése?*
ad 74./ Igen, a melléktanszakra vonatkozólag az előbb említett osztályok teljes tananyaga.
75. *A zeneiskola saját vagy bérelt épületben van-e?*
ad 75./ Bérelt épületben.
76. *Egy lakrészt foglal-e el, vagy az egész épületet?*
ad 76./ Egy lakrészt foglal el.
77. *Ha egy egész épületet foglal el, akkor az épület a zeneiskola céljaira épült-e, vagy e célra átalakított-e? Utóbbi esetben mi célt szolgált azelőtt?*
ad 77./ Lásd 76. tétel alattiakat.
78. *Hány és milyen méretű helyiségben folyik a tanítás?*
ad 78./ Egy 5x5 méter nagyságú tanterem.
79. *Van-e hangversenyterme?*
80. *Mekkora befogadóképességű?*
ad 79–80./ Nincsen.
81. *Ha nincs, hol tartja hangversenyeit?*
ad 81./ A bajai Nemzeti Kaszinó nagytermében.
82. *Milyen költségek, adó, különböző díjak terhelik egy hangversenyét?*
ad 82./ Hirdetési díjak, terembér, forgalmi adó, rendőrségi ügyeleti díjak, állami illeték, szerzői jogdíj.
83. *A zeneiskola utolsó három évben rendezett hangversenyeinek száma és műsora?*
ad 83./ Tanévenként 1 nyilvános növendékhangverseny, műsorok csatolva.⁵²

---

⁵¹ Hofman&Czerny: bécsi hangszergyár. 1903-ban alapították, korának legnagyobb zongoragyártó üzeme volt Európában.

⁵² BKMÖL IV. 1407/b. 8274/1928. 13. p. Recska Ilona zeneiskolája növendékhangversenyének 1928. febr. 25-i műsora.

84. Van-e a zeneiskolának növendékekből álló énekkara?
85. Szerepelt-e ez az énekkar az intézeti hangversenyeken kívül, hol és mikor?
86. Van-e a zeneiskolának zenekara?
87. Ha van, a növendékeken és tanárokon kívül kikkel egészíti ki magát?
88. A zenekarban milyen hangszerek és milyen számban vannak képviselve?
89. A zenekar szerepelt-e hangversenyeken és az utolsó három évben hányszor szerepelt, valamint mi volt a műsora?
90. Egyéb megjegyzések?
ad 84–90./ Nincsen.

B. Iskolán kívüli zeneoktatás

91. A városban hányan foglalkoznak hivatásszerűen zenetanítással?
ad 91./ Pontosan nem állapítható, átlag 3.
92. Ezek képesítés szempontjából hogy oszlanak meg?
ad 92./ Nem ellenőrizhető.
93. Ezek szak szerint hogy oszlanak meg? (évek, zongora, hegedű etc.)
ad 93./ Zongora 2, hegedű 1.
94. Hányan foglalkoznak mellékfoglalkozásképp zeneoktatással? (zeneiskolai tanárok, alkalmazott zenészek és nem zenei foglalkozású egyének)
ad 94./ Nem állapítható meg.
95. Ezek zenei képesítés szempontjából hogy oszlanak meg?
ad 95./ Oklevél nélküliek.
96. Ezek szak szerint hogy oszlanak meg?
ad 96./ Leginkább zongoraoktatással foglalkoznak.
97. Mindezek közül hányan vannak olyanok, kik csak lakásukon oktatnak, és nem mennek a növendékek lakására?
ad 97./ Leginkább növendékeik lakására mennek.
98. A zeneiskolán kívül zenei oktatásban részesülő növendékek száma mennyire becsülhető?
ad 98./ Körülbelül 100.
99. Az elmúlt három év alatt közülük hányan kerültek a Zeneművészeti Főiskolára, vizsgáztak ott sikerrel?
ad 99./ Tudomásunk szerint 2.

100. A városban levő különféle iskolák és internátusokban van-e zenetanítás és melyek azok?

(Az ez után következő kérdésekre a 100. alatt felsorolt iskolák stb. külön lapon adnak választ.)

ad 100./ Áll. tanítóképző.

101. Kik és milyen képesítésű egyének látják el a zenetanítást, milyen hangszerekre?

ad 101./ Tomszki állam zeneiskola, moszkvai operai karnagyi kurzus, középiskolai énektanár, leginkább zongora, hegedű.⁵³

102. Hány növendék veszi igénybe?

ad 102./ Körülbelül 40–50.

103. Az intézetnek milyen hangszerei vannak? (gyártmány, beszerzési év)

ad 103./ Pontos adatokat nem kaptunk.

104. Az intézetnek van-e zenekara?

ad 104./ Igen.

105. Hány tagból áll, és milyen számban vannak benne képviselve?

ad 105./ cca 40.

106. Rendeznek-e hangversenyeket, és mily műsorral?

ad 106./ Igen vegyes műsorral.

107. A zenekart egyes alkalmakkor kikkel egészítik ki?

ad 107./ Nem egészítik ki a zenekart.

108. Van-e hangjegytáruk és annak ismertetése?

109. Ha nincs, a szükséges hangjegyeket honnan veszik kölcsön?

110. Egyéb megjegyzések?

ad 108–109–110./ Van. Pontos adatokat nem tudunk.

IV. Zenekarok

Szimfonikus zenekarok

111. A városban levő filharmóniai vagy más zenekari egyesület?

(Az ezután következő kérdésekre a 111. alatt felsorolt zenekari egyesületek külön lapon felelnek.)

ad. 111. A városban egyetlen tulajdonképpeni zenekari egyesület működik.

---

⁵³ Tomszk: város Oroszországban, Szibéria délnyugati részén. A válasz Herr Györgyre utal.

112. *A zenekari egyesület neve?*

ad. 112. „Bajai Filharmonikusok”

113. *Mikor alakult?*

ad. 113. 1928. évi február havában.

114. *Mi módon jött létre?*

ad. 114. Más zenekar nem volt, és így komolyzene művelőinek spontán óhajta hozta létre.

115. *Az egyesület szervezete?*

ad. 115. Tisztikar, választmány, közgyűlés.

116. *Az elmúlt három év alatt mekkora állami vagy városi, esetleg más anyagi támogatást élvezett?*

ad. 116. 1928-ban városi támogatása nem volt.

117. *A karnagy zenei képesítése?*

ad. 117. Tomszki városi zeneiskola, moszkvai operai karnagy kurzus, középkolai énektanár.⁵⁴

118. *Kik választják, vagy alkalmazzák a karnagyot és milyen feltételekkel, javadalommal van alkalmazva, mennyi időre?*

ad. 118. Az alapszabályok szerint a karnagyot a közgyűlés választja, ez idő szerint egyleti tag.

119. *Hány gyakorló illetve zenész tagja van a zenekarnak?*

ad. 119. A zenekarnak 29 rendes tagja.

120. *Ezek közül hány hivatásos zenész?*

ad. 120. Hivatalos zenész közöttük 6 van.

121. *Ezek közül hány műkedvelő és milyen polgári foglalkozásuk van?*

ad. 121. A 23 műkedvelő között 12 tisztviselő, 1 kereskedő, 9 iparos, 1 vállalkozó.

122. *Mindezek közül hánynak van zenei képesítése vagy számba vehető zenei iskolázottsága?*

ad. 122. Legtöbbje magánúton szerezte zenei ismereteit.

123. *A zenekar tagjai közül hányan működnek állandóan más zenekarokban (színház, mozi, katonazenekar)?*

ad. 123. A zenekar tagjai közül 6 működik más állandó zenekarban.

---

⁵⁴ Herr Gyögyről van szó.

124. *A zenekarban milyen hangszerek milyen számban vannak képviselve?*

ad. 124. 1 fuvola, 1 oboa, 2 klarinét, 1 fagott, 2 kürt, 2 trombita, 2 harsona, timpani, ütőhangszerek, 4 elsőhegedű, 4 második hegedű, 2 viola, 2 cselló, 2 bőgő, 1 harmónium, 1 zongora.

125. *A zenekari tagokon kívül vannak-e nem működő, pártoló tagjai a zenekari egyesületnek, milyen tagságdíjat fizetnek, milyen kedvezményben részesülnek, és a számuk az alapítás óta máig hogyan alakul?*

ad. 125. 203 pártoló tag, évi 6 P., hangversenyeken fél belépődíj.

126. *Vannak-e a zenekarnak saját hangszerei? (Részletes felsorolás. Gyártmány, beszerzési év, hangolás.)*

ad. 126. Az egyesület saját hangszerei: 1 db „C” clarinett, 2 db „B” és 2 db „A” clarinett (Stowasser⁵⁵ 1927), 1 db oboa (Michl u. Sohn. Graslitz 1927), 1 db fagott (Michl u. Sohn 1928), 2 db Corni in F (Stowasser 1928), 1 db tromba⁵⁶ in B (Mayer Zombor 1927), 2 db Puson (Stowasser 1928), 2 db Timpani (Szász Budapest 1928), Kis és nagy dob, triangulum⁵⁷ (Stowasser 1928).

127. *Milyen hangolású a zenekar? (párisi v. bécsi A)⁵⁸*

ad. 127. Bécsi „A”

128. *Van-e a zenekarnak saját helyisége és az hány és mekkora helyiségekből áll?*

ad. 128. Nincs.

129. *Van-e próbaterme és annak méretei?*

ad. 129. Nincs.

130. *Ha nincs, hol tartja a próbáit, milyen méretű helyiségben, havonta hányszor áll a rendelkezésére, milyen feltételek mellett, fizet-e érte és a fűtés és világítás terhel-e?*

ad. 130. A Bajai „Tóth Kálmán” Polgári Olvasóköri ingyen fűtés és világítás mellett hetenként 3-szor.

---

⁵⁵ Stowasser János (1845–?), hangszergyáros. 1867-ben Budapesten telepedett le és nyitott üzletet. A katonai zenekarok legkeresettebb szállítója lett, utóbb császári és királyi udvari hangszergyárossal címmel is kitüntették. Réz- és fáfűvös hangszerek előállítására terén szerzett érdemeket.

⁵⁶ Tromba: trombita.

⁵⁷ Triangulum: ütőhangszer. Háromszög alakba hajlított acélpálca, melyet fémütővel szólaltatnak meg.

⁵⁸ A „zenei normálhang” (kamarahang) rögzítésére, frekvenciájának meghatározására számos kísérlet történt a zenetörténet folyamán. A hangmagasság hangszertől független rögzítése a hangvilla felfedezésével (1711) vált lehetségessé. 1859-től 1939-ig általában a 435 Hz frekvenciájú ún. „bécsi A” hangot alkalmazták rögzítésül, amelyet az 1885-ben Bécsben tartott nemzetközi zenei kongresszus is meghatározott. Ez 1939-ig volt érvényben, amikor a kamarahangot 440 Hz-ben rögzítették. Az ún. „párizsi A” 448 Hz, sőt magasabb rezgésszámú volt. (Dr. Gál Zoltán szíves közlése.)

131. *Hangversenyenként átlag hány próbát tart?*
ad. 131. Átlagosan 18–20 próbát tart előadásenként.
132. *Hány hangversenyt rendez évenként?*
ad. 132. Évenként átlagosan 6 előadást rendez.
133. *A hangversenyterem méretei és befogadóképessége?*
ad. 133. Központi Színház kb. 700 ember, a Nemzeti Szálloda hangversenyterme⁵⁹ kb. 350 ember.
134. *Milyen látogatottságúak a hangversenyek?*
ad. 134. Közepesen felül.
135. *Milyen a maximális és minimális belépődíj?*
ad. 135. 2 P. – 50 fill.
136. *Hangversenyeire hirdet-e bérletet és van-e bizonyos bérlő törzsközönsége; ezeknek száma?*
ad. 136. Bérletrendszer nincs.
137. *Mibe kerül átlag egy hangversenye? (adó, bér stb.)*
ad. 137. 250 P.
138. *A hangversenyeken van-e szüksége kiegészítő zenészekre?*
ad. 138. Nincs.
139. *Hány zenésszel és milyen hangszerekkel kell ilyenkor kiegészíteni a zenekart?*
ad. 139. Nem.
140. *Az utolsó három év alatt rendezett hangversenyeinek műsora?*
ad. 140. Eddig két hangversenyt rendezett az egylet, ezek műsora:
I.
1. Planquette: Cornevillei harangok, egyveleg.
2. Csajkovszki: Andantecontabile.
3. Puccini: Tosca opera egyveleg
4. Mascagni: Cavalleria rusticana nyitány
5. Tittel⁶⁰: Serenade F dur, fuvola szólózenekari kísérettel
6. Chopin: Walzer, Liszt: Gnomereigen, zong. szóló: Recska Ilona okl. zene-
tanárnő
7. Csajkovszky: Románc op. 5 zenekar
8. Erkel: Hunyadi László nyitány.

⁵⁹ A volt Nemzeti Szálloda ma Duna Wellness Hotel néven működik. Egykori hangversenytermét lebontották.

⁶⁰ Tittel, Bernhard (1873–?), osztrák karmester. Pályáját orgonistaként kezdte Bécsben, majd különböző kisebb német színházaknál volt karmester. 1912-ben a bécsi Volksoper, majd 1915-ben az állami Opera egyik dirigense lett. 1923–1928 között a budapesti Operaház vezető karnagya volt.

II.

1. Beethoven: Egmont nyitány zenekar
2. Mendelsohn: Capriccio brillante: zong. szóló (Horváth Mária) zenekari kísérettel
3. Strauss:I.: Frühlingsstimmen. Énekli: Eitner Irén⁶¹ operaénekesnő, kíséri Herr György karnagy.
4. Moussorgsky: Egy éj a boszorkányhegyen. Szimf. költ. zenekar.
5. Mozart: Levélária a „Don Juan” op.-ból. Énekli: Eitner Irén zenekari kísérettel.
6. Mendelsohn: Hebridák. Nyitány zenekar.
7. Lavotta⁶²: Magyar műdalok. Énekli Eitner Irén, kíséri Herr Gy.
8. Csajkovszky: Szláv induló. Zenekar.

141. *A hangversenyek műsorát ki vagy kik állítják össze?*

ad. 141. Karnagy és a zenebizottság.

142. *Van-e a zenekarnak hangjegytára és annak ismertetése?*

ad. 142. Szimfónia: 8 db; szimfonikus költemény: 6 db; suite: 3 db; nyitány: 10 db; capriccio: 2 db; egyveleg: 7 db; rapszódia: 3 db; egyéb művek: 11 db.

143. *Az előadandó művek anyagát, ha nincs meg, honnan veszi kölcsön?*

ad. 143. Nem vesznek kölcsön.

144. *Szokott-e a zenekar új szerzeményeket első előadásban bemutatni és melyek voltak azok?*

ad. 144. Eddig új szerzeményt nem adott elő.

145. *A Társaság vagyona és jövedelme?*

ad. 145. Felsorolt hangszerek pártoló tagsági díjak, hangversenyek jövedelme.

146. *A társaság az elmúlt három évben évenként mennyit fordított adminisztrációra, hangjegy beszerzésre és javításra, hangversenyek költségeire és esetleg a tagok részesítésére?*

ad. 146. 2 hangverseny alkalmával kották beszerzésére: 80 P. hangszerekre: 2000 P. adminisztrációra: 40 P. tagok jutaléka 60 P.

147. *A hangversenyek jegyárúsítása mi módon történik?*

ad. 147. Elővételen könyvkereskedői úton és az esti pénztárnál.

---

⁶¹ Eitner Irén (1898–1978), operaénekes. Az Operaház magánénekesnője volt. Férje, a katonanóták gyűjtésével foglalkozó Noszlopy Aba Tihamér, révén került Kaposvárra. A Kaposvári Zenekedvelők Egyesületének Zeneiskolájában tanított.

⁶² Lavotta János (1764–1820), zeneszerző, hegedűművész. Dolgozott hivatalnokként, nevelőként, vándormuzsikusként, a XVIII. sz. végén a pest-budai magyar színjátszó társaság zeneigazgatója lett, majd vidéki színjátszó társaságok karnagya. ~ a verbunkos műfaj egyik kiváló képviselője volt. Az elsők között tett kísérletet a verbunkos stílus programatikussá és ciklikussá feldolgozására.

148. *Egyéb megjegyzések?*

ad. 148. Az egyesület készpénztartozása személyi hitelben 2000 P.

B. Katonai zenekarok

149. *Van-e a városban katonazenekar?*

150. *A karmester zenei képesítése?*

151. *Hány zenészből áll a zenekar?*

152. *A zenekar tagjainak nemzetiségi megoszlása?*

153. *Közülük hány van továbbszolgáló vagy szerződötetett?*

154. *Közülük hány van olyan, ki csak a katonai szolgálat alatt tanulta meg hangszerét?*

155. *Hány zenész részesül rendszeres zenei oktatásban?*

156. *Hány olyan zenész van, aki két vagy több hangszeren játszik?*

157. *Az elmúlt három év alatt a zenekar kötelékéből távozó zenészek közül hányan léptek zenei pályára, bár a katonaság előtt nem volt zenészi foglalkozásuk?*

158. *A zenekar beosztása a hangszerek neme és száma szerint, külön felsorolva a fűvőzenekart, a koncertzenekart és esetleg a vonós zenekart?*

159. *A zenekar hangolása? (párisi v. bécsi A.)*

160. *A szorosan vett katonai zenén kívül milyen a zenekar zenei szolgáltatása? (télen, nyáron, hangverseny, bál, színház, mozi, sétahangverseny stb.)*

161. *Szokott-e a hangversenyeken önállóan közreműködni és milyen programmal?*

162. *Műsorának ismertetése?*

163. *Van-e hangjegytára és annak ismertetése?*

164. *Vesz-e kölcsön hangjegyeket és honnan?*

165. *A zenekar hangszerei? (részletesen a zenekar hangolása, gyártmány, beszerzési év)*

166. *Van-e állandó próbaterme?*

167. *Mekkora méretű a próbaterem?*

168. *A próbaterem különben mi célra szolgál?*

169. *Mibe kerül évente a zenekar fenntartása?*

170. *Fenntartásának terheit ki vagy kik viselik?*

171. *Mennyit jövedelmez évente a zenekar?*

172. *A jövedelem hova fordítatik?*

173. *Mennyit fordítanak évente hangjegy beszerzésre és hangszerjavításra és vásárlásra?*

174. *Egyéb megjegyzések?*

Egyéb zenekarok

175. Van-e a városban tűzoltó, postás, gyári, más egyesületi, veterán zenekarok vagy ügynevezett úri-banda (műkedvelő cigányzenekar)?

A következő kérdésekre a 175. tétel alatt felsorolt minden zenekar külön lapon ad választ.

176. A zenekar neve?

177. A zenekar célja?

178. Alapításának éve?

179. Vannak-e alapszabályai?

180. A karmester v. vezető zenei képzettsége?

181. A karmester v. vezető alkalmazásának körülményei?

182. Van-e javadalma?

183. E kívül mi a foglalkozása?

184. A zenekar tagjainak száma és hangszerek neme szerint való elosztása?

185. A zenekar működése, hangversenyei, műsora?

186. A zenekar hangjegytárának ismertetése?

187. A zenekar hangszereinek részletes felsorolása?(Gyártmány, beszerzési év?)

188. A zenekar játszik-e tánczenét?

189. A zenekar vállal-e pénzért zenei szolgáltatást?

190. Jövedelmét mire fordítja?

191. A zenekar tagjainak polgári foglalkozása?

192. Egyéb megjegyzések?

ad. 149–192-ig mivel katonai zenekarok nincsenek, feleletet sem adhatunk.⁶³

V. Dalárdák és énekkarok

Dalárdák

193. Hány dalárda van a városban (név szerint) felsorolandók?

Az alábbi kérdésekre a 193. alatt felsorolt dalárdák mind külön adnak választ.

193. ad. Kettő: Bajai Daloskör és Bajai Polgári Dalegyesület

---

⁶³ Ennél a kérdéscsoportnál a kérdőívben ceruzával írt bejegyzéseket, válaszokat találunk, amelyek a tisztázati példányban nem szerepelnek. Ezek a következők: 175. „Tűzoltó zenekar, de ez idő szerint nem működik. Postás, gyári zenekar nincsen.” 176. „B. Önk. Tűzoltó testület zenekara.” 177. „egyesület gyakorlatainál, népiünnepélyeken zene szolgáltatása.” 178. „1876”. 179. „külön alapsz. nincsen, a B. Önk. Tűzoltó Egy. alapsz. alapján működik.” 180. „ez idő szerint szünetel, nincsen.” 181. „a testület választmánya alkalmazza, tiszteletdíj mellett.” 182. „havi tiszteletdíj és fellépési díjakkól részesedés.” 183. „polgári foglalkozást űzhet”. 184. „2 db szárnykürt, 2 db bariton, 2 db (?) trombita, 2 db (?) klarinett, 1 B-klarinett, 1 vadászkürt, 1 trombon hars., 1 B és 1 F Helikon (?), 1 nagy- és 1 kisdob.” 185. „ez idő szerint szünetel”. 186. „nincsen, háború és szerb megszállás alatt elveszett”. 187. „Howasser (?) 1876”. 188. „igen”. 189. „igen”. 190. „saját hangfelszerelésének kiegészítésére”. 191. „legnagyobb részt iparos és munkás”. BKMÖL IV. 1407/b. 8274/1928. (IX.) 28. pagina.

194. *A dalárda neve?*
ad. 194. Bajai Daloskör
195. *Alapítási éve?*
ad. 195. 1861.⁶⁴
196. *Ha a dalárda egy egyesület keretén belül alakult, akkor az egyesület neve, alapítási éve és működési köre?*
ad. 196. –
197. *A dalárda, illetve az azt fenntartó egyesület tagjainak száma?*
ad. 197. 64.
198. *A dalárda működő tagjainak száma és az énekkar beosztása (hány tenor I. és II. etc.)?*
ad. 198. 64 és pedig: Tenor I.: 14, Tenor II.: 14, bass I. 20, bass II: 16.
199. *A tagok polgári foglalkozása?*
ad. 199. Tisztviselők, csekély részben kereskedő és iparos.
200. *A karnagy zenei képesítése?*
ad. 200. Középiskolai ének- és zenetanári képesítés.
201. *Kik választják, milyen feltételekkel?*
ad. 201. A közgyűlés. Feltételhez kötve nincs.
202. *A karnagy javadalma?*
ad. 202. Havi 80 pengő tiszteletdíj.
203. *A karnagnak e kívül milyen foglalkozása van?*
ad. 203. Tanítóképző-intézeti tanár.
204. *A dalárdának van-e módja lehetővé tenni egyes tehetséges vagy jó hangú tagjának zenei képzését?*
ad. 204. Nincs.
205. *A dalárda kottatárának ismertetése?*
ad. 205. Férfi- és vegyes karok. Legnagyobb részét az OMDSZ⁶⁵ kiadmányai.

⁶⁴ Baján 1861-ben Magyar Dal- és Zeneegylet néven alakult daloskör, amely 1878-ig működött, majd 1908-ban Amler Antal vezetése alatt Bajai Daloskörként alakult újjá. A II. világháború után működése szünetelt, majd más énekkarokkal történt egyesülés és ismételt szünet után 1961-től Liszt Ferenc Énekkar (Kórus) néven szerepel.

⁶⁵ Országos Magyar Dalosszövetség.

206. *A próbákat hol és milyen gyakran tartja?*
ad. 206. A Bajai Polgári Olvasó Egylet emeleti helyiségében. Hetenként 3-szor.
207. *Milyen a fegyelem és a próbák látogatottsága?*
ad. 207. Teljesen kielégítő.
208. *A dalárda milyen gyakran rendez hangversenyeket?*
ad. 208. Évenként 2 alapszabályszerű hangverseny és ezen kívül alkalomszerűleg.
209. *Hol rendez hangversenyeit?*
ad. 209. A Nemzeti Szálló hangversenytermében.
210. *Milyen látogatottak hangversenyei, van-e törzsközönsége?*
ad. 210. Törzsközönség van. Látogatottság erős.
211. *Mekkora költségei vannak átlag egy hangversenyen?*
ad. 211. Átlag 500 pengő.
212. *Mekkora bevétele van átlag egy hangversenyen?*
ad. 212. Átlag 800 pengő.
213. *Az utolsó év hangverseny műsorai?*
ad. 213. 1927. augusztus 7-én: Szabados: Hiszekegy, 2. Müller K.: Arrafelé az alvéken, 3. Horváth Á.: Népdalegyveleg, 4. Farkas N.: Mit keres a temetőben, 5. Thern: Dalünnepen, 6. König P.: Kórus a naphoz. 7. Jandl B.: Májusi zápor után.
1927. november 26-án: 1. Herr Gy.: Jelige 2. Horváth A.: Megkondult a kecskeméti, 3. Gaál F.: Nászdal, 4. König P.: Korus a naphoz, 5. Farkas N.: Népdalegyveleg, 6. Herr Gy.: Hajók, 7. Dr. Schmidt Géza hegedűművész hegedűhangversenyei.
1927. december 31-én: 1. Herr Gy.: Jelige, 2. 1. Herr Gy.: Népdalegyveleg, 3. Herr Gy.: Hajók, 4. Mozart trió, 5. Zilahy L.: Kellemetlen utas c. vígjáték.
214. *A dalárda tagja-e egy dalos szövetségnek és melyiknek?*
ad. 214. Igen, az Országos Magyar Dalos Szövetségnek.
215. *Részt vesz-e a városon kívül rendezett dalosversenyeken és ünnepélyeken?*
ad. 215. Igen.
216. *Milyen díjakat nyert?*
ad. 216. A szegedi országos dalosversenyen a könnyű műdal csoportban I. díjat nyert.

217. *Egyéb megjegyzések?*

ad. 217. A Bajai Polgári Dalosegylet. Új alakulás, egyelőre a kezdet nehézségeivel küzd. A szegedi országos dalosversenyen részt vett. Tagjai inkább iparosok és kereskedők.

B.) Ének és vegyes karok

218. *A városban működő énekkarok? (Az intézeti vagy templomi többszólamú vegyes karok az esetben sorolandók itt fel, ha az intézetben illetve templomon kívüli nyilvános szerepléssel részt vesznek a város zenei életében.)*

Az alábbi kérdésekre a 218. alatt felsorolt énekkarok külön lapon válaszolnak.

219. *Az énekkar neve?*

220. *Alapításának éve?*

221. *Egyesületi vagy másféle szervezete?*

222. *Tagjainak száma, külön a nők és férfiak, valamint énekkari beosztásuk? (hány szoprán, tenor stb.)*

223. *Tulnyomórészt melyik társadalmi osztályból valók?*

224. *A karnagy zenei képesítése?*

225. *Kik választják, milyen feltételekkel?*

226. *A karnagy javadalma?*

227. *Milyen más foglalkozása van?*

228. *Rendez-e hangversenyeket az énekkar és az utolsó év műsora?*

229. *Van-e kottatára és annak ismertetése?*

230. *A próbákat hol és milyen időközökben tartja?*

231. *Hol rendezi hangversenyeit?*

232. *Milyen látogatottság mellett; van-e törzsközönsége?*

233. *Mennyi költsége van átlag egy hangversenyen?*

234. *Mennyi bevétele van átlag egy hangversenyen?*

235. *Élvez-e a zenekar valami segílyt v. más támogatást?*

236. *Egyéb megjegyzések?*

ad. 218–236-ig. Nincsenek, melyek az intézetben, illetve templomon kívül nyilvános szerepléssel részt vesznek a város zenei életében és így felelet sem adható.

VI. Színház

237. *Van-e a városnak kőből épített színháza?*

ad. 237. Csak magántulajdonban van.⁶⁶

238. *Kinek a tulajdona?*

ad. 238. Fiedler József.

---

⁶⁶ A bajai Központi Szálloda színházterméről van szó, amely ma a Városi Színházterem nevet viseli.

239. *Mikor építették, kinek a tervei szerint, mekkora költséggel?*
ad. 239. 1926-ban Nagy Márton⁶⁷ kb. 120 000 P.
240. *Nézőterén hány hely van? (Részletezve: páholy, földszinti ülés, karzat stb.?)*
ad. 240. A bajai Központi Színpad 19 páholy, 400 földszinti ülőhely, 50 karzati ülőhely, 150 karzati állóhely.
241. *A színpad nagysága, magassága és műszaki berendezése?*
ad. 241. Színpad szélessége 12 méter, magassága 6 méter, zsinórpadlás nincs. Előfüggöny van. Rivaldavidalágítás és két szuffitavidalágítása⁶⁸. Hátterek részére 3 pár fakarika kötélhúzóval felszerelve.
242. *A zenekarban hány zenész számára van hely?*
ad. 242. 24 zenész részére.
243. *Van-e a városban ún. nyári színpad?*
244. *Kinek a tulajdona?*
245. *Mikor építették, kinek a tervei szerint, mekkora költséggel?*
246. *Nézőterén hány hely van? (Részletezve)*
247. *A színpad nagysága, magassága és műszaki berendezése?*
248. *A zenekarban hány zenész számára van hely?*
ad. 243–248. Nincs.
249. *Ha nincs színház vagy színpad, hol szokták a színelőadásokat tartani és annak ki a tulajdonosa és bérlője?*
ad. 249. A színelőadásokat szoktak tartani a Nemzeti Szálló hangversenytermében és az Ipartestületben⁶⁹ is.
250. *Mekkora a teremnek a befogadóképessége?*
ad. 250. Cca 350–500 ember.
251. *Van-e ott állandó színpad, vagy csak alkalmanként állítják fel azt, és mekkora annak a mérete és milyen a világítása?*
ad. 251. –
252. *Mekkora hely jut a zenekarnak?*
ad. 252. –

---

⁶⁷ Nagy Márton: bajai műszaki tanácsos volt.

⁶⁸ Rivalda: a színpad elülső, a nézőtér felé eső szélén elhelyezkedő, a színpad elülső sávját alulról megvilágító lábvilágítás. Jelentésváltozással (a rivaldavidalágítás jelentőségének csökkenésével) a szó a színpad előterének megjelölésére szolgált. Szuffita: a színpadi felsővilágítás technikai rendszere. A zsinórpadlás szélességében a színpadnyílással párhuzamosan végigfutó hidak elnevezése, amelyek a világítótestek rögzítésére és mozgatására szolgálnak.

⁶⁹ Az Ipartestület épülete ma a város tulajdonában van, Közösségi Ház néven működik.

253. *Van-e állandó színtársulat, vagy melyik társulat jön vendégszerepelni?*
ad. 253. Pécsi Magyar Nemzeti Színház.
254. *A színházi évad mettől meddig tart?*
ad. 254. Szeptember–október hónapokban.
255. *A színházi évadon kívül milyen célra használják a színházat, a színpontot, a színházi előadásra szolgáló termet?*
ad. 255. Más egyesületi műkedvelői előadásokra.
256. *A színházi évad alatt hány előadást tartanak?*
ad. 256. Circa 60 előadást.
257. *Az előadások közül hány drámai és hány zenés?*
ad. 257. Circa 40 zenés és 20 prózai.
258. *A zenés előadások megoszlása (operett – zenés bohózat – zenés népszínmű – opera)?*
ad. 258. 3 opera, 3 népszínmű, a többi vegyes operett.
259. *Az utolsó három évben előadott operettek – zenés bohózatok, népszínművek és operák felsorolása és mindegyiket hány ízben adták elő?*
ad. 259. Cigánybáró, Drótostót, János vitéz, Muzsikus Ferkó, Csókos asszony, Aranyhattyú, Cirkuszhercegnő, Casanova, Bob herceg, Cigányprímás, Éva, Erdéslány, Fraskita, Legkisebbik Horváth lány, Mesék az írógépről, Három a kislány, Orpheus a pokolban, Nótás kapitány, Marica grófnő, Diadalmas asszony, Alexandra, Borcsa Amerikában stb. stb.⁷⁰
260. *A társulat karmesterének zenei képesítése?*
ad. 260. Zeneakadémia.
261. *Ő látja-e el egyedül az összes zenei előadások betanítását és vezetését, vagy van-e segítsége a munkában?*
ad. 261. A karnagyon kívül egy korrepetitor is segít a betanításban.

---

⁷⁰ Strauss: A cigánybáró (1885). A drótostót: Kempelen Győző népszínművét Allaga Géza zenésítette meg. Kacsóh Pongrác: János vitéz (1904). A legkisebbik Horváth lány, Muzsikus Ferkó, Csókos asszony: Zerkovitz Béla zeneszerző (1881–1948) 1926–1927-ben bemutatott operettjei. Lányi Viktor (1889–1962): Alexandra (1925), Az aranyhattyú (1927). Kálmán Imre operettjei: A cigányprímás (1913), Marica grófnő (1924), Cirkuszhercegnő (1926). Andreae, Volkmar: Casanova kalandjai (1924). Huszka Jenő: Bob herceg. Lehár Ferenc: Éva (1911), Frasquita (1922). G. Jasno–Buchbinder: Az erdéslány. Mesék az írógépről: Szomaházy István veszprémi író, újságíró (1864–1927) 1905-ben megjelent regényének címe, amelyből Korda Sándor 1916-ban filmet forgatott, 1927-ben pedig operett készült. A „Három a kislány” című daljátékot Franz Schubert dalaiból és hangszeres műveiből állította össze Berté Henrik. Offenbach: Orpheus a pokolban (1854). Emőd Tamás–Török Rezső: Borcsa Amerikában (1929). Keleti Márton 1938-ban filmre vitte a színművet. A „Nótás kapitány” Farkas Imre három felvonásos operettje. A diadalmas asszony Csajkovszkij nagyoperettje.

262. *Az operett-együttes szólistái és ismertetése?*

ad. 262. Kóbor Irén primadonna, Erényi Böske szubrettprimadonna, Pállfy Blanka szubrettprimadonna, Sólyom Győző énekesbonviván, Bihary táncoskomikus, Károlyi Vilmos táncoskomikus, Kormos Ferenc buffó.⁷¹

263. *Az opera-együttes szólistái és ismertetése?*

ad. 263. Palásthy Ilona szoprán énekesnő, Sólyom Győző tenorénekes, Sarlay Imre⁷² baritonénekes, Ozoray István lírai tenorénekes, Pávási Károly basszista.

264. *A társulat énekkara hány tagból áll és beosztásuk?*

ad. 264. 24 tagból, 12 karénekesnő és 12 karénekes.

265. *A társulat zenekarának létszáma és felsorolásuk hangszerek szerint?*

ad. 265. 4 prímhegedű, 2 secund, 1 viola, 1 cselló, 1 bőgő, 1 I. fuvola, 1 II. fuvola, 1 oboa, 2 klarinét, 1 fagott, 2 kürt, 2 trombita, 2 trombon, 2 ütő, 1 hárfa.

266. *Operaelőadásoknál szükség van-e vendégművészekre, valamint az énekkar és zenekar megerősítésére?*

ad. 266. Nehezebb operáknál vendégművészekre van szükség. Énekkar és zenekar megerősítése szükségtelen.

267. *E pótlásokat honnan veszik?*

ad. 267. A budapesti m. kir. Operától.

268. *Az utolsó három évben opera és operettelőadásokra vendégszereplő színészek névsora?*

ad. 268. Fedák Sári, dr. Dalnoky Viktor, Pilinszky, Venczell Géza⁷³.

⁷¹ Primadonna: zenés színjátéktípusok (opera, operett, népszínmű) első számú női szereplője, a színpadi mű központi alakja, partnere a bonviván. A XIX. sz. végére a ~ nemcsak szerepkört jelentett, hanem a színésznő társulaton belüli státusát is.

Erényi Böske (1905–?), színésznő. Operettek közkedvelt szubrettje volt.

Szubrett: fiatal, talpraesett, szókimondó női szerep operettekben. Ének- és tánc-készséget is követelő szerepkör. Operettekben a táncoskomikus párja.

Táncoskomikus: operettszerepkör, a szubrett párja. Elfogadható énekhang és -technika, virtuóz mozgáskultúra és tánctudás, jó színészi adottságok jellemzik a táncoskomikust.

Károlyi Vilmos (1901–?), színész. 1927–1930 között és 1933-ban a Pécsi Nemzeti Színházban tánc-tanárként (is) tevékenykedett.

Kormos Ferenc (1890–?), színész. 1926–30 között Pécsen játszott. 1944–45-ben Kecskeméten is fellépett. Táncoskomikusként, később mint operettbuffó aratott sikereket a vidéki színpadokon.

Buffó: a színjátéktípusok komikus férfialakja, aki rendszerint a cselekmény alárendeltje, kárvallottja.

⁷² Sarlay Imre (1904–1983), színész, rendező színészpedagógus. Vidéki városokban, pl. 1923-ban Újpesten, 1927–1929 között Pécsen játszott.

⁷³ Pilinszky Zsigmond. (1883–1957), énekes (tenor). Fiatalon harangöntő volt, majd a Népopera iskolájában énektanulmányokat folytatott. 1912–13-ban Miskolcon szerepelt, majd az Operaházhoz szerződött, amelynek 1928-ig magánénekes volt. 1928-ban a berlini Städtische Oper tagja lett. 1930–1934 között a magyar Operaház állandó vendége, 1938-tól 1944-ig tagja, 1944-ben pedig énekmestere lett. A háború után bajai rokonainál (l.: 32. lábjegyzet!) talált menedéket. A zeneiskolában tanított magánéneket az 1945/46-os tanévben.

269. *A társulat kap-e támogatást a várostól és melyek annak feltételei a művészi színvonalat illetően?*

ad. 269. Igen, a legtökéletesebb művészi színvonalat megkívánja.

270. *A zenei előadások nem részesülnek-e külön támogatásban?*

ad. 270. Nem.

271. *Átlag hány próba jut egy operaelőadásra?*

ad. 271. 8–10 próba.

272. *Átlag hány próba jut egy operettelőadásra?*

ad. 272. 7–8 próba.

273. *Milyen a színelőadások látogatottsága általában?*

ad. 273. Változó.

274. *Milyen a zenés előadások látogatottsága általában?*

ad. 274. Szintén változó.

275. *A zenés vagy a drámai előadások látogatottsága nagyobb-e?*

ad. 275. A zenés előadásoké.

276. *A karzat érdeklődése melyik iránt nagyobb?*

ad. 276. A zenés előadások iránt nagyobb.

277. *Milyen a dalművek előadása iránti érdeklődés?*

ad. 277. Fokozottabb.

278. *Neves vendégszereplések esetén fokozódik-e az érdeklődés, és ez a karzat közönségénél is mutatkozik-e?*

ad. 278. Fokozódik, a karzat közönsége is jobban érdeklődik.

279. *Mely operák kottaanyaga van meg a társulatnak, illetve a színháznak (írásban v. nyomtatásban)?*

ad. 279. Parasztbecsület, Bajazzók, Carmen, Szevillia [sic!] borbély, Rigoletto, Faust, Hoffmann meséi.

280. *Az operák kottaanyagát honnan veszik kölcsön?*

ad. 280. A színházi irodalmi ügynökségektől.

Valószínűleg Venczell Béláról van szó. Venczell Béla (1882–1945), énekes (basszus). Ösztöndíjasként került az Operaházba. 1906–1930 között az Operaház magánénekes, 1923-tól örökös tagja volt. 1930-ban német és olasz színpadokon aratott sikereket. Oratórium- és dalénekesként is elismert volt.

281. *A társulatnak illetve a színháznak milyen hangszerei vannak? (Gyártmány és beszerzési év.)*

ad. 281. Sem a színház, sem a színtársulat nem rendelkezik saját hangszerekkel.

282. *A díszlet és kosztümtár ismertetése oly szempontból, hogy az ismertebb és kedveltebb dalművek közül melyeket tudná nagyobb nehézség nélkül kiállítani?*

ad. 282. A szíinigazgató teljes díszlet és kosztümtárral rendelkezik úgy, hogy bármely opera könnyűszerrel kiállítható.

283. *Van-e a színháznak díszletfestő műhelye?*

ad. 283. Nincs.

284. *A díszlettár és kosztümtár a színház, illetve a város vagy a társulat tulajdona-e?*

ad. 284. Úgy a díszlettár, mint a kosztümtár, Fodor Oszkár igazgató tulajdonát képezi.

285. *A társulat még mely városokban szokott előadásokat tartani?*

ad. 285. Pécs, Baja, Nagykanizsa, Mohács, Fiume.

286. *A társulat és a város között esetleg fennálló szerződés mikor jár le?*

ad. 286. Évenként.

287. *Egyéb megjegyzések?*

ad. 287. Nincs.

288. *Szoktak-e a városban műkedvelők zenés műveket előadni, a művek felsorolása?*

ad. 288. Ritkán, leginkább operetteket.

289. *Milyen színvonalú előadások ezek, és ki annak a szervezője?*

ad. 289. Szilágyi János képezdei tanár.

290. *Milyen társadalmi osztálybeliek vesznek részt e műkedvelő előadásokon, és milyen érdeklődés nyilvánul meg azok iránt?*

ad. 290. A tisztviselői és iparos osztály, az érdeklődés leginkább a szereplők társadalmi köre szerint igazodik.

291. *A zenei vezetés, a próbák, a zenekar és énekkar összeállításának körülményei és leírása?*

ad. 291. A zenei vezetést leginkább Herr György, a Daloskör és a Filharmonikusok karnagya tarja kézben, és ezen egyesületek támogatása szerint alakulnak a próbák, a zenekar és kar összeállítása.

VII. Hangversenyek

292. *Eltekintve az iskolai-, vizsga-, casinói-, zártkörű-, egyesületi- és vegyes műsorú hangversenyektől, hány belépődíjas hangversenyt rendeznek évente a városban?*

ad. 292. Tizenkettőt.

293. *Az elmúlt három év adatai alapján hány hangversenyen szerepeltek csak helybeli közreműködők?*

ad. 293. Kettőn.

294. *Hány hangversenyen szerepeltek külföldi művészek?*

ad. 294. Kettőn.

295. *Hány hangversenyen szerepeltek nem a városban lakó magyar művészek?*

ad. 295. Huszonkettőn.

296. *Hány volt a hangversenyek közül zenekari est?*

ad. 296. Négy.

297. *Hány volt a hangversenyek közül zongora est?*

ad. 297. Hét.

298. *Hány volt a hangversenyek közül ének- vagy dalest?*

ad. 298. Négy.

299. *Hány volt a hangversenyek közül karének előadás?*

ad. 299. Karének előadás nem volt.

300. *Hány volt a hangversenyek közül hegedűest?*

ad. 300. Hat.

301. *Hány volt a hangversenyek közül magyar dalest?*

ad. 301. Kettő.

302. *Hány volt a hangversenyek közül egyéb hangszer?*

ad. 302. Három.

303. *Hány volt a hangversenyek közül kamarazene est?*

ad. 303. Egy.

304. *Hány volt a hangversenyek közül vegyes est?*

ad. 304. Négy.

305. *Hangversenyek céljára szolgáló helyiségek felsorolása?*

Az alábbi 5 kérdésre a 305. alatt felsorolt minden hangversenyteremre vonatkozólag külön lapon adandó válasz.

ad. 305. Nemzeti Szálló, Központi Szálló és Ipartestület terem, Uránia mozgó

306. *A terem neve?*

ad. 306.   ”   ”   ”   ”

307. *Kinek a tulajdona?*

ad. 307. Takács Vilmos,   Fiedler József,   Ipartestület,   Szilágyi György.

308. *Befogadóképessége?*

ad. 308. 350 személy   700 sz.   500 sz.   700 sz.

309. *Terembérek?*

ad. 309.   40 P   160 P   80 P   80 P

310. *Különben mi célra szolgál?*

ad. 310.   Táncsterem   Színházterem   Táncsterem   Mozgósínház

311. *Van-e hangversenyrendező cég a városban, vagy valamely fővárosi hangversenyrendező cégnek megbízottja?*

ad. 311. Nincsen, de a Liszt Ferenc Kör hangversenyrendezéssel is foglalkozik.⁷⁴

312. *E cégek vagy megbízottak különben mivel foglalkoznak?*

ad. 312. Hangverseny-rendezőség a városban nincsen.

313. *Van-e állandó bérlőközönsége a hangversenyeknek?*

ad. 313. Nincsen, a Liszt Ferenc kör hangversenyein a bérletben hasonló viszony alakult ki az egyesület tagjai között.

314. *Szoktak-e sorozatos hangversenyeket rendezni?*

ad. 314. Igen.

315. *Milyen hangversenyek iránt van nagyobb érdeklődés? (zongora, ének, zenekari stb.)*

ad. 315. Ének.

316. *A város szellemi vezető körei és legvagyonosabb osztálya melyik estétet látogatja leginkább?*

ad. 316. Ének.

---

⁷⁴ A Liszt Ferenc Kör egyik alapító tagja, Kun Imre (1892–1977) neves hangversenyrendező volt. Bajai származásúként számos hangversenyt hozott a városba.

317. *A fiatalság, a tanulóiifjúság mely hangversenyek iránt érdeklődik leginkább?*

ad. 317. Ének.

318. *A hangversenyek-zongorákat kitől kölcsönzik vagy honnan veszik, milyen gyártmányok, milyen méretűek, és beszerzésük éve?*

ad. 318. Egy van, ez a Liszt Ferenc Köré, 180 cm hosszú Steinway 1926-ban.⁷⁵

319. *Egyéb megjegyzések?*

ad. 319. Nincsen.

VIII. Zenei élet

320. *A városban működő zenepártoló egyesületek felsorolása? (Felsorolandók az összes zenei egyesületek, melyek már az I–VII. fejezetben is megnevezettek, azonban itt nem az általuk fenntartott iskola, zenekar, dalárda adataira kell felelni, hanem az egyesület társadalmi működésére, melynek révén azokat fenntartani, illetve támogatni kívánja.)*

ad. 320. A városban tulajdonképpen egyetlen zenepártoló egyesület működik, a Bajai Liszt Ferenc Kör. Zenével foglalkozó egyesület: a Bajai Filharmonikusok, a Bajai Daloskör és a Bajai Polgári Dalegylet.

321. *A zenepártoló egyesület neve?*

ad. 321. Bajai Liszt Ferenc Kör.

322. *Alapítási éve?*

ad. 322. 1926. év augusztusában.⁷⁶

323. *Működésének célja, eszközei és módja?*

ad. 323. A helyi zenei élet fejlesztése, és ennek érdekében népszerűsítő és tökéletes, magas művészi színvonalon álló hangversenyek rendezése.

⁷⁵ A Liszt Ferenc Kör alapító okiratában célul tűzte ki színvonalas hangversenyek rendezését. Az ehhez szükséges hangverseny-zongora vásárlására gyűjtést indítottak, amely során néhány nap alatt 8,2 millió Korona gyűlt össze. A szakértőül felkért zeneakadémiai tanár, Antalfy-Zsiross Dezső orgonaművész tanácsára vásároltak meg egy Steinway gyártmányú koncertzongorát, 55 millió Koronáért. Bartók Béla ezen a hangszeren játszott 1928. április 9-én a Nemzeti Szálló nagytermében. L.: Gál Zoltán: Bartók bajai hangversenye. Internet: <http://bajastory.info/helytortenet/bartok-bajai-hangversenye.story#more-1830> (2010. február 19.)

Steinway: New York-i hangszergyár. Alapítója: Heinrich Engelhard Steinweg, német születésű, családjával az Államokba kivándorolt asztalosmester-zongorakészítő. A világhírű Steinway&Sons vállalat 1853 óta gyárt zongorákat. – A zongora hossza alatt a klaviatúrától a hangszer végéig tartó legnagyobb távolságot értik.

⁷⁶ A Liszt Ferenc Kört dr. Flórián Géza ügyvéd Baja, Kossuth Lajos utca 12. sz. alatti lakásán alapították. Az alakuláskor jelen voltak: Karig Emil, Schaád Henrik, Kiss Á. József, Kun Imre és dr. Bernhart Sándor. (Dr. Gál Zoltán közlése.)

324. *Tagjainak száma?*

ad. 324. A tagok száma meghaladja a 600-at.

325. *Élvez-e állami vagy városi támogatást?*

ad. 325. A várostól és a kultuszminisztériumtól egyaránt élvez anyagi támogatást.

326. *Vannak-e kamarazene-társaságok?*

ad. 326. A Bajai Filharmonikusok zenekarának megalakulásáig a városban több kisebb kamarazene-társaság működött. Főleg a kamarazene művelésére alakult 1922-ben egy Zene-egylet is, mely alig egy pár évi működés után feloszlott.

327. *Rendeznek-e nyilvános hangversenyt?*

ad. 327. Önálló kamarazene hangversenyt egy régebbi kamarazene-társaság Baján 1920-ban rendezett. Legutóbb a Liszt Ferenc Kör kamarazenét művelő tagjai is adtak 1928-ban hangversenyt.

328. *Hányat egy évben és hol?*

ad. 328. Nagy időközökben is szórványosan szerepelnek csak a helybeli kamarazene-művelők.

329. *Milyen a látogatottsága?*

ad. 329. A kamarazenének igen erős a közönsége.

330. *Vannak-e magánházaknál kamarazene-előadások és hány ilyen házat ismernek?*

ad. 330. Rendszerint a társaságok tagjaival jönnek össze kamarazenére. Talán 7–8 ilyen házat ismer a köztudat.

331. *Vannak-e házak, hol rendszeresen zeneestélyeket rendeznek?*

ad. 331. Nincsenek.

332. *Vannak-e olyan szalonok, melyek vendégül szokták látni a városban vendégszereplő művészeket?*

ad. 332. A városban szereplő vendégművészeket a hangversenyt rendező egylet vezetői szokták vendégül látni.

333. *Hány olyan zenebarát család van, melynek tagjai legalább már két generáció óta arról ismertek, hogy minden zenei ügyet akár közreműködéssel, akár anyagilag támogatnak?*

334. *A városban élő nevesebb zeneszerzők és előadóművészek felsorolása?*

ad. 333–334. Nincsenek.

335. *Hivatkozhat-e a város vagy a társadalma arra, hogy akár a múltban, vagy a jelenben egy vagy több zenei tehetség kiművelését anyagi áldozatával lehetővé tette?*
ad. 335. Nem.

336. *Hány kaszinó, club van a városban, mely tagjai számára hangversenyekeket szokott rendezni?*

ad. 336. A Liszt Ferenc Kör és Filharmonikusok megalakításáig a helybeli nagyobb szerepet vivő társadalmi egyesületek: Nemzeti Casinó, Evezős Egylet stb. általában évenként (8–10) több hangversenyt rendeztek, nevesebb fővárosi művészek közreműködésével.

337. *Évente átlag hány ilyen hangversenyt rendeznek?*

ad. 337. Az előbbi években 8–10 ilyen hangversenyt is rendeztek, ma ezek száma 1–2-re csökkent.

338. *Műkedvelők vagy hivatásos művészek működnek-e közre ezeken a hangversenyeken?*

ad. 338. Ma már a helybeli műkedvelők részvétele, a Liszt Ferenc Kör házi estélyeitől eltekintve a minimumra csökkent.

339. *Vendégművészeket is meghívna-e ezekre a hangversenyekre?*

ad. 339. A Liszt Ferenc Kör ma már kizárólag hivatásos vendégművészeket szerepeltet hangversenyein és ez idő szerint a helybeli hangversenyéletet – a Filharmonikusok zenekari estélyeitől eltekintve – a Liszt Ferenc Kör dominálja.

340. *A helybeli sajtó foglalkozik-e zenével, és közöl-e rendszeresen zenekritikákat?*

ad. 340. A helyi sajtó a zenei híreket és kritikákat szívesen közli.

341. *E célra van-e zenei szakképzettséggel bíró munkatársa?*

ad. 341. A helyi sajtó leginkább a zeneművelők sorából alkalmilag nyeri a megfelelő munkatársakat.

342. *Van-e színházzal és művészettel foglalkozó hetilapja vagy folyóirata, mely zenei cikkeket is közöl?*

ad. 342. Művészeti folyóirata nincs. A Liszt Ferenc Kör kiadásában havonta megjelenő Filharmonia kizárólag a helybeli zeneélet tükré.

343. *Hány zongora vagy pianínó⁷⁷ van a városban? (Ha pontosan meg nem állapítható, akkor körülbelüli szám.)*

ad. 343. Baja városban ez idő szerint a zongorák száma 300-ra tehető.

---

⁷⁷ Pianínó: a zongorák családjába tartozó, függőleges húrozatú kisebb zongora. 1800 körül találta fel Philadelphiában John Isaac Howkins.

IX. Mozgófényképszínházak, mulatók etc.

344. *Hány zenei foglalkozású egyén él a városban?*
ad. 344. A városban kb. 40 zenei foglalkozású egyén él, főleg cigányzenészek.
345. *Hány tagja az országos zenészsövetségnek?*
ad. 345. Nincs rá megfelelő adatunk.
346. *Hány tagja a cigányzenészek orsz. egyesületének?⁷⁸*
ad. 346. Nincs rá megfelelő adatunk.
347. *Hány mozgóképszínház van a városban?*
ad. 347. Két mozgóképszínház van a városban.
348. *Hány mozgóképszínház tart naponta előadást?*
ad. 348. Nem tartanak naponta előadást.
349. *Hány mozgóképszínházban van zenekar és annak beosztása hangszerek szerint?*
ad. 349. Egyedül az Uránia (tulajd. Szilágyi György) mozgófényképszínházban van kísérő zenekar. (előadást tart háromszor hetenként), melynek beosztása: 1 elsőhegedű, 1 második hegedű, 1 viola, 1 cselló, 1 zongora, 1 harmónium.
350. *Hány mozgóképszínházban van csak zongora?*
ad. 350. A Corsó (tulajd. özv. Rombayné) mozgósínházban zongorakíséret van.
351. *Mozgóképszínháznak zenészei működnek-e másutt is, mint zenekari tagok? Vagy zeneoktatók?*
ad. 351. Az Uránia mozgósínház zenekarának tagjai részben részt vesznek a Filharmonikusok zenekarában és részben zeneoktatással is foglalkoznak.
352. *Hány műsoros zenés mulató van a városban?*
ad. 352. Műsoros zenés mulató nincs a városban.
353. *Hány zenész foglalkoztatnak ezek?*
ad. 353. Nincs.
354. *Hányban van szalon zenekar, hány taggal?*
ad. 354. Nincs.

---

⁷⁸ A Magyar Cigányzenészek Országos Egyesülete a két világháború között működött. Számos vidéki csoportja alakult, többek között Pécsen, Szegeden, Gyulán és Kecskeméten.

355. *Hányban van jazz-zenekar, hány taggal?*
ad. 355. Nincs.
356. *Hány zenés vendéglő és kávéház van a városban?*
ad. 356. 3 zenés vendéglő, illetve kávéház van a városban, de majd minden kisebb kocsmában is van időközönként cigány- vagy tamburás⁷⁹ muzsika.
357. *Hányban van cigányzenekar, hány taggal?*
ad. 357. 3 komolyabb cigányzenekar van, egyenkint 5–8 taggal.
358. *Hány cigányzenekar működik a városban?*
ad. 358. 3 cigányzenekar működik a városban (Horváth Sándor, Dankó Lajos, Gazda Sanyi).
359. *Hány vendéglőben van gépi zene (zongoraautomata, gramofon etc.)?*
ad. 359. Gépi zene adataink szerint nincs.
360. *Hány vendéglőben van ún. schramlizene⁸⁰ (citera, harmonika etc.)?*
ad. 360. Nincs.
361. *Hány énekes és kintornásnak⁸¹ stb. van házalási engedélye?*
ad. 361. Nincs.
362. *Egyéb megjegyzések?*
ad. 362. Nincs.

X. Zenei kereskedelem és ipar

363. *Van-e hangjegyek eladásával foglalkozó üzlet és hány?*
ad. 363. Három könyvkereskedés foglalkozik hangjegyek eladásával.
364. *Van-e kizárólagos zenemű-kereskedés?*
ad. 364. Nincs.

⁷⁹ Az arab 'tanbur' szóból eredő tambura a lantfélék családjába tartozó, kis testű, hosszú nyakú pengetőhangszer. Európában a XIII. századtól ábrázolják, Dél-Ázsiában, Közel-Keleten és a Kaukázusban elterjedt zeneeszköz, a dél-szlávok 'tamburica' néven ismerik. A tambura név a XIX. század második felétől az Alföldön a citerát is jelentette.

⁸⁰ Sramli: osztrák szórakoztató zene. Johann Schrammel nevéhez fűződik, aki a XIX. század második felében három-négy főből álló együttesével népszerű keringőket, indulókat, dalokat játszott borszókbán.

⁸¹ A kintorna forgatókarral működtetett, nyelvsípos orgona típusú hangszer. Nyugat-Európában a XVIII. század elejétől utcai zenészek zeneszerszáma. Magyarországon a XIX–XX. század fordulóján tűnt fel.

365. *Van-e zenei művek vagy könyvek kiadásával foglalkozó cég?*
ad. 365. Az egyik könyvkereskedés kiadásában régebben megjelent 1–2 hangjegy és énekeskönyv (különösen a környékbeli németiség használatára).
366. *Milyen arányban oszlik meg a fogyasztás a pedagógiai, magyar néma, modern tánczene, kuplé, operett és az ún. klasszikus zenei hangjegyek között?*
ad. 366. Pedagógia 20%, magyar néma 20%, modern tánczene 30%, kuplé 10%, operette 10%, klasszikus zene 10%.
367. *Milyen az arány a külföldi és a magyar hangjegy-kiadványok között?*
ad. 367. Külföldi 60%, magyar 40%.
368. *Milyen az arány a magyar és a külföldi szerzők szempontjából?*
ad. 368. Külföldi 70%, magyar 30%.
369. *Adnak-e el kamarazeneműveket?*
ad. 369. Nem.
370. *Adnak-e el kis partitúrákat és tematikus ismertetések?*
ad. 370. Igen, de magyar kis mennyiségben.
371. *Adnak-e el operai zongorakivonatokat és ezek közül melyek a legkelendőbb dalművek?*
ad. 371. Nem.
372. *Adnak-e el zeneirodalmi könyveket?*
ad. 372. Igen, de nagyon keveset.
373. *Adnak-e el zeneelméleti könyveket és tankönyveket?*
ad. 373. Igen.
374. *Van-e hangszerkereskedés a városban?*
ad. 374. Nincsen, azonban 4 könyvkereskedő és 1 hangszerkészítő foglalkozik hangszereladással.
375. *Van-e zongorák eladásával foglalkozó üzlet?*
ad. 375. Nincsen.
376. *Adnak-e el fúvóhangszereket?*
ad. 376. Igen, de nagyon keveset.
377. *Ezek közül mely hangszerek a legkelendőbbek?*
ad. 377. Klarinét és nagyon ritkán fuvola.

378. *Mennyi ebből a jazz-zenekarban szereplő szaxofon?*
ad. 378. Nincsen.
379. *Hány üzlet van, mely gramofoneladással foglalkozik?*
ad. 379. Három üzlet foglalkozik gramofoneladással.
380. *Mi az arány a gramofonlemez eladásánál a cigányzene, magyar nóta, modern tánczene, kuplé, operett és az ún. művészlemezek között?*
ad. 380. 75% modern tánczene, 10% operett és kuplé, 11% cigányzene és magyar nóta, 4% művészlemez.
381. *Hány bejelentett rádió felvevő állomás van a városban?*
ad. 381. Kb. 300.
382. *Hány rádióalkatrész eladásával foglalkozó üzlet van a városban?*
ad. 382. Négy rádióalkatrész-eladással foglalkozó üzlet van.
383. *Van-e hangszerkészítő ipar a városban?*
ad. 383. Egy hangszerkészítő iparos van 1923 óta a városban.
384. *A kézműiparos milyen hangszereket állít elő és mióta?*
ad. 384. Főleg javítással foglalkozik, 1924 óta hegedűkészítéssel is.
385. *Hány segédet és inast foglalkoztat?*
ad. 385. Egy inast foglalkoztat.
386. *Helyi szükségletet elégít-e ki, vagy másüvé [sic!] is szállít?*
ad. 386. Csak a helyi szükségletre, de a környékbéli zenekarok javítási munkáit is végzi.
387. *Van-e hangszergyár?*
388. *Mióta áll fenn?*
389. *Milyen hangszereket készít?*
390. *Félgyártmányok előállításával foglalkozik-e?*
391. *Mennyi munkást foglalkoztat?*
392. *A gyár rövid leírása?*
393. *Szállít-e külföldre?*
394. *Díjai és nevezetesebb eredményei?*
395. *Egyéb megjegyzések?*
ad. 387–395. Hangszergyár a város területén nincs.

* * *

AZ 1934-ES CSONKA-BÁCSKA DALOSVERSENY TÖRTÉNETE

A dolgozatom címében szereplő esemény időszaka nem tartozott gazdasági szempontból Magyarország történetének felfelé ívelő szakaszai közé. Szerencsére azonban a művelődés szervezéséhez elengedhetetlenül szükséges anyagi források gyakori hiányát, ha teljesen nem is, de sokszor jelentős mértékben pótolta a kultúra ügyeinek gondozásával megbízott személyek elkötelezettsége. Ez a megállapítás az 1934-ben megrendezett Csonka-Bácska dalosverseny esetében is igaz, amely minden szervezési nehézsége, hibája és sutasága ellenére elsősorban Madarász Lajosnak, a bajai Idegenforgalmi Hivatal vezetőjének köszönhetően valósult meg és zajlott le sikeresen. A szóban forgó kórustalálkozó emellett jól példázza a Horthy-korszak azon politikai törekvéseit is, amely a kultúrának kormányzati stratégiai szerepet szánt a történelmi Magyarország területi egységének visszaállításáért folytatott küzdelemben. Az 1919 utáni ellenforradalmi rendszer felfogása szerint ugyanis az a nép, amelyik olyan kultúrával rendelkezik, mint a magyar, méltatlanul került abba a helyzetbe, amelybe a békediktátum kényszerítette. A két világháború közti Magyarországon hangoztatott „kis nép, nagy kultúra” jelszó nemcsak erkölcsi-etikai tartalommal telítődött, hanem azzal is, hogy a kultúra fegyvereivel kell és lehet csak harcolni az igazságtalanság ellen, amely lényegében egyet jelentett a kultúrának politikai propagandaként történő felfogásával.¹

Tanulmányomban egy kórusverseny történetét dolgoztam fel a rendelkezésre álló levéltári források és a korabeli helyi sajtó anyagának felhasználásával, amelyeknek az ismertetése előtt azonban röviden szólni kell Baja város XIX. század végi, XX. század eleji zenei miliójéről, a két világháború közti kórusmozgalomról helyzetéről, valamint Baja Város Idegenforgalmi Hivatalának kulturális szervezőtevékenységéről.

Baja város zenei múltja és a kórusmozgalom helyzete a két világháború közti időszakban

Baja az I. világháború után a megcsonkított Bács-Bodrog vármegye székhelye lett és egyedüli kulturális központja maradt.² A bajaiak büszkék voltak városuk kulturális hagyományaira, gazdag zenei múltjára. Baján ugyanis a XIX. század közepe óta folyt zeneoktatás, daloskör is működött, az 1860-as évek óta kisebb-nagyobb hangversenyeket tartottak kamarazenekarok, muzsikakedvelő amatőr társaságok, egye-

¹ T. KISS Tamás: Fordulatok, folyamatok. Budapest, 2002. 34. o.

² TÁNCZOS-SZABÓ Ágota: A határhelyzetbe került Baja városstratégiái (1921–1930). In: Limes, 2004. 4. (továbbiakban: TÁNCZOS-SZABÓ) 34. o.

sületek.³ A város két világháború közti pezsgő zenei életének szereplői az országos ismertségű Bajai Daloskör, a Liszt Ferenc Kör, a Bajai Filharmonikusok és a Polgári Dalegyesület voltak. Baja polgárainak nagyfokú, zene iránti elkötelezettségéről, szeretetéről Rapcsányi Jakab a harmincas évek elején így írt: „*Baja város társadalm a maga zenei kultúráját minden külső segítség nélkül önmagából termelte ki, s polgári életének ezen kétségtelenül legszebb virága különösen becses azáltal, hogy belső, lelki szükségből fakadt*”.⁴ Maguk a bajaiak pedig büszkén vallották, hogy „*ha valamelyik külföldi zenevirtuóz magyarországi hangversenykörútra készül, s afelől érdeklődik hogy melyek azok a vidéki magyar városok, melyekben hangversenyeznie érdemes, 3-4 város nevét szokták említeni, közöttük – minden esetben – Baját is.*”⁵

A magyarországi kórusmozgalom történetében az 1923-as évet (Kodály Zoltán Psalmus Hungaricusának megjelenését) fordulópontnak tekinti a zenei szakirodalom, annak ellenére, hogy a magyar zenei progresszió térhódítása hosszú ideig csak nemzetközi porondon, valamint a gyerekkórusok tekintetében volt érzékelhető. A Horthy-korszakban a polgári dalárdák többsége számára továbbra is a népies műdalokat előtérbe helyező Liedertafel-hagyomány⁶ jelentette magát a kóruskultúrát, ahol is a baráti, munkatársi vagy egyéb közösségek számára az együtténeklés öröme fontosabb volt a művészi színvonalnál. Nem segítették a hazai dalárdamozgalom megújulását a trianoni területelcsatolások nyomán nagy számban megszülető revizionista jellegű, propaganda célokat szolgáló kórusművek és az sem, hogy szélesebb közönség előtt továbbra is ez az álnépies stílus számíthatott sikerre.⁷

Baja Város Idegenforgalmi Hivatala

Baján a kulturális élet szervezésében élen járt a Madarász Lajos⁸ vezette Idegenforgalmi Hivatal. Madarász az a fajta lelkes lokálpatrióta volt, aki a rá bízott munkát „*nemcsak hivatalyszerűen, de hivatásszerűen*” fogta fel. A megyei vendégforgalom és turizmus koordinálásán kívül ideje nagy részét kevés költséggel járó, különleges bajai és bácskai vonatkozású programok, a magyar nemzeti kultúrmunkát segítő dal- és zeneversenyek, valamint a népviseletet, népművészetet bemutató események szerve-

³ A működő zenei körökre példaként említhetjük a Nemzeti Casinót és az Evezős Egyletet.

⁴ Idézi TÁNCZOS-SZABÓ, 35. o.

⁵ Uo.

⁶ A Liedertafel (= dalos asztal) a XIX. századbeli német férfikari mozgalom és énekstílus neve. Az első Liedertafel-egyletet Goethe barátja: Karl Friedrich Zelter alapította és nevezte el így 1809-ben – nyilván azért, mert az énekesek asztal körül ültek és sörivással élénkítették a hangulatot.

⁷ MARÓTI Gyula: Kórusmozgalom Magyarországon a harmincas években. In: Magyar Zene 1989/3. 295–305. o.

⁸ Madarász Lajos (1888–?). Baja város szolgálatába mint számtiszt lépett 1914-ben és a háború alatt a hadsegélyező hivatalt vezette. Jogi tanulmányainak befejezését követően városi főlevéltárnokká nevezték ki. A szerb megszállás alatt a gazdasági hivatalnak volt a főnöke. Tevékenykedett az iparhatóság és a közrendészeti hivatal vezetőjeként, valamint kihágási, büntető- és városi bíróként. Mint a város első aljegyzője kapta meg az újonnan létrehozott Idegenforgalmi Hivatal vezetését. A személyét röviden bemutató korabeli közigazgatási almanachok szerint széles látókörű, nagy felkészültségű tisztviselő volt, aki Baján osztatlan megbecsülésnek örvendett.

zésével töltötte. Amint egy levelében írja: „Magyar nemzeti törekvéseink kultúrharca-ba Bácska is bekapcsolódott élen a megye székhelyével és pedig az idegenforgalmon keresztül, mint amely az ügyet leghatékonyabban szolgálni képes tényezőnek bizonyult a kormányzat megítélése szerint is.”⁹

A kórusverseny előkészületei

A megyei kórusverseny megszervezésének elképzelése Lovas Andornak,¹⁰ a bajai Szent Péter és Pál plébániatemplom főkantornának felvetése nyomán, 1933 őszén került napirendre, hivatalos meghirdetése pedig november 22-én történt: „Bács vármegye tisztviselőikara, megértő közönsége és a bajai Idegenforgalmi iroda vezetősége 1934. év március 4-én Baján a Központi szálloda színháztermében nagy dalosversenyt rendez, melyre benevezhet bármely a megye területén működő férfikar. A verseny célja a magyardal új életre hívása, nemzeti kincsünk propagálása.”¹¹ A felhívás nevezési határidőként január 15-ét jelölte meg, további feltételként pedig nevezési díjat írt elő, amelynek összegét eleinte kórustagonként egy pengőben állapították meg, ezt azonban a későbbiek folyamán a szervezők – az alispán és a járási főszolgabírók kérésére – annak érdekében, hogy ne rójanak súlyos anyagi terheket a részt venni szándékozókra – dalárdánként 5 pengőre módosították.¹² A jelentkező csapatoknak a kiegészítő partitúrákért további 1 pengőt kellett fizetniük.¹³ A versenyben a községi férfikarok csak az előljárásságok által igazolt helybeli illetőségű tagokkal vehettek részt. Az igazságos küzdelem érdekében, közvetlenül a hangverseny előtt egy vármegyei igazoló választmány ellenőrizte ennek az előírásnak a betartását. A felhívás értelmében a dalárdák saját községeikben kötelesek voltak a versenydarabot nyilvános előadás keretében, a kórustalálkozót megelőzően előadni. A tájékoztató közzétételét követően a Csávolyi Dalkör vezetője a verseny komolyságának hangsúlyozása érdekében javasolta, hogy a megmérettetésen induló férfikarok kötelező és választott dalaik mellett – más dalversenyekhez hasonlóan – énekeljék el jeligéjüket is. A jó szándékú észrevételt Madarászék természetesen elfogadták.¹⁴ A dalosversenyre alapított vándordíj elnyerésének szabályai szerint pedig a három egymást követő évben első helyezett csapat véglegesen birtokba vehette a díjat, valamint jo-

⁹ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) IV. 1427. Baja Város Idegenforgalmi Hivatalának iratai (a továbbiakban: IV. 1427.) 14/24/1933. kig. Az idegenforgalmi hivatal 1932–33 folyamán még az aljegyzői hivatal keretén belül, majd 1934-től önálló szervezeti egységként működött, s bár ez utóbbi időponttól – a fond anyagában fennmaradt segédkönyvek tanulsága alapján – iktatása is külön történt, levelezésének egy részét a későbbiekben is a közigazgatási iktatóba vezették be, amelyet azonban attól külön kezeltek. A továbbiakban a dalosverseny kapcsán keletkezett iratokra történő hivatkozáskor a kig., illetve az if. jelzést is feltüntetjük az iktatószám után, hogy az adott irat iktatási helye megállapítható legyen.

¹⁰ Lovas (1907-ig Lagner) Andor György (1890–1954), tanító, főkantor, zeneszerző, karnagy. Tanulmányait a Bajai Tanítóképző Intézetben végezte, az 1930-as évektől a Szent Péter és Pál (belvárosi) plébániatemplom főkantora, a gimnázium karnagya volt.

¹¹ BKMÖL IV. 1427. Az iktatószám nélküli piszkozaton 1933. november 22-i dátum szerepel.

¹² BKMÖL IV. 1427. 14/33/1933. kig.

¹³ Uo.

¹⁴ BKMÖL IV. 14/46/1933. kig.

gosult lett volna a Vármegyei Díjas Dalárda cím viselésére. A szervezők, hogy a résztvevők minél nagyobb számban jelentkezzenek a versenyre, valamennyi csapat részére értékes serlegetet, dísztárgyat, plaketteket helyeztek kilátásba. Emellett – további ösztönzésként – már a versenyhirdetményben nyilvánosságra hozták, hogy az országos hírnévnek örvendő Bajai Daloskör csak versenyen kívül fog szerepelni az eseményen.¹⁵

A főszolgabírókhoz és a községi előljáróságokhoz eljuttatott hirdetményre érkező első visszajelzések meglehetősen kedvezőtlenek voltak. A Bácsalmási járás első embere december 30-án kelt levelében arról tájékoztatta Madarászt, hogy a járásból csak Bácsalmás község fog benevezni a versenyre, de még ez sem volt bizonyos. Távolmaradásukat a főbíró röviden így indokolta: „*A községek mai nehéz gazdasági helyzetében rendkívül nehéz egy ilyen – egyébként feltétlenül tiszteletreméltó kulturális mozgalmat megszervezni – amikor mindenki a mindennapi megélhetés nehéz küzdelmével van elfoglalva.*”¹⁶ Az agilis hivatalvezető miután úgyszólván kidobták az ajtón, az ablakon próbálkozott. A történetek után a vármegyei tanfelügyelőnek küldte meg a kórustalálkozó versenydarabjának partitúráit az eseményről készített tájékoztatókkal együtt, s kérte a tanfelügyelőt, hogy azokat a bácsalmási járás községeinek tanerőihöz juttassa el, egyben hathatósan buzdítsa az érdekelteket az eseményen való részvételre. Segítségkérő levelében eljárására is magyarázatot adott a tanfelügyelőnek: „*nem tudunk megnyugodni abban, hogy Csonka Bácska versenyképes községei e járásban résztvevőnek maradjanak magyar nemzeti kulturális törekvéseinkben, amikor a bajai járás községei majdnem kivétel nélkül hihetetlen lelkesedéssel készülnek a dalversenyre.*”¹⁷

A Bátmonostori Községi Dalárda kántortanító karnagya a kipostázott kották kézhezvételét követően a versennyel kapcsolatos problémáit és javaslatait az Idegenforgalmi Főnökségnek címzett válaszlevelében részletezte. Mindenekelőtt jelezte a szervezőknek, hogy dalárdájuk a nevezési díjat, a kosztpénzt és az útiköltséget nem tudja kifizetni, mert a kórus tagjainak nagy része szerény jövedelmű napszámos, akik az éneklésben kezdők, kottát nem tudnak olvasni, ráadásul nincsenek nagy hangterjedelemmel megáldva: „*Könnyebb letétű dalt kérünk. [...] Ez a sok hetes hangzat nekünk magas. [...] Csak a hallásra támaszkodva ilyen dalokat megtanulni csaknem lehetetlenség.*”¹⁸ Végül a dalárdák különböző taglétszámára és eltérő műveltségi fokára hivatkozva kérte a karnagy, hogy a dalos találkozó ne verseny legyen, ahol az elbírálás szerinte az említett okok miatt nem lehet reális, hanem csak egy kulturális esemény, ahol az előadók hibái kevésbé számítanak.¹⁹ Bátmonostor főjegyzője december 28-i átiratában viszont már azzal indokolta a községi dalárda távolmaradását, hogy a verseny időpontjában a kórus legtöbb tagjának mezei munkát kell végeznie.²⁰

¹⁵ A kórustalálkozózn való részvétel további feltételei a 6. lábjegyzetben hivatkozott versenyhirdetmény szövegében szerepelnek.

¹⁶ BKMÖL IV. 1427. 90/1/1934. kig.

¹⁷ Uo.

¹⁸ BKMÖL IV. 1427. Idegenszám: 3636/1933.

¹⁹ Uo.

²⁰ BKMÖL IV. 1427. 90/4/1934. kig.

A jánosalmi főszolgabíró kendőzetlen őszinteséggel vetette papírra a tervezett eseménnyel kapcsolatos fenntartásait: „... *A járásban, úgy mint a többi bács megyei járásban, nincs népművészet, sem népviselet olyan, melyet az idegeneknek be lehetne mutatni. Dalárda egy van tudomásom szerint a járásban Jánosalmán. Erről sohasem hallottam, hogy valami kiváló lenne. A főszolgabíró kéri, hogy őt a vezetőségből hagyják ki, mert nem szeretne a tömegesen érkező külföldiek előtt felsűlni. A szellemi táplálkozás és felfrissülés sajnos a járásban nem hódít, mert az addig próbált előadásokra nem megy el senki.*”²¹ A főszolgabíró méltatlan válasza után a hivatalvezető – Lovas Andor biztatására – közvetlenül a jánosalmiak karnagyához fordult segítségért, megkérve, hogy a mellékelt partitúrákat juttassa el a járásban lévő községek illetékes és megértő embereihez. A kórusvezetőhöz írott soraiban Madarász elnézést kért, hogy a hivatali sorrendtől eltért, de mint fogalmazott, ezt az ügyet szeretettel párosult megértéssel lehet s kell szolgálnia minden magyar honfinak. „*Mentségemül szolgáljon – írta – az a jó szándékú törekvésem, amellyel ezt az ügyet nagyon jól szolgálni akarom.*”²²

A felkért községek dalárdáinak érdektelenségét, passzivitását vagy csak ráérősségét jelezte, hogy január 12-ig mindössze három kórus nevezett a versenyre.²³ A helyzetben Madarász személyes kapcsolatainak, valamint szervező- és meggyőzőképességének teljes latba vetésével rövid idő alatt sokat javított, így az addig még késlekedő, hezitáló vagy távol maradni szándékozó dalárdák közül többen is beadták a derekukat. A következő napokban küldte meg jelentkezését a Csátaljai Dalárda²⁴, a Bácsalmási Dalkör²⁵, a Jánosalmi Dal- és Zeneegyesület²⁶, a Györgypusztai Dalárda²⁷, a Katymári Daloskör²⁸, a Bátmonostori Községi Dalárda²⁹, valamint a Csávolyi Dalkör³⁰ is.

A tompai dalosok miatt Madarász több tiszteletkört is lefutott, a településről ugyanis indoklás nélkül küldték vissza a partitúrát és a nemleges választ. Mint utóbb kiderült, az ottani dalárdaelnöknek, a község gyógyszerészenek érzékenységét mélyen bántotta, hogy a szervezők nem őt keresték meg közvetlenül a versennyel kapcsolatban, így elutasította a jelentkezést. A tompai jegyző az alábbi levelet írta Madarásznak a helyzet tisztázására: „[a] *magam részéről sajnálatos körülménynek tartom, hogy ilyen ember tölti be a kultúra terjesztő szervezeteknek elnöki pozícióját, aki hivatásával visszaélve, ahelyett, hogy kultúráját fejlesztené, azt megakadályozza. Ké-*

²¹ BKMÖL IV. 1427. 14/24/1933. kig.

²² Uo.

²³ BKMÖL IV. 1427. 90/10/1934. kig.

²⁴ Uo. 90/15/1934. kig.

²⁵ Uo. 90/17/1934. kig.

²⁶ Uo. 90/19/1934. kig.

²⁷ Uo. 90/20/1934. kig.

²⁸ Uo. 90/28/1934. kig.

²⁹ Uo. 90/31/1934. kig.

³⁰ Uo. 90/32/1934. kig.

rem Nagyságodat, amennyiben ezek után is szükségét látja dalárdánk szereplésének, úgy kérem közvetlenül a dalárda elnökével szíveskedjék összekötetésbe lépni, mert ő a községi elöljáróság, mint államszervezet közbenjárását annyira rossz néven veszi, hogy amiatt visszamarad dalárdájával a versenyről.”³¹ A sértődött dalárdaelnök a Madarással való személyes találkozón megbékült, ám a későbbiekben kiderült, hogy még egy akadályt el kell hárítani az ügy érdekében: a dalárda községi alkalmazásban álló tagjai ugyanis nem hajlandók megjelenni a próbákon.³² A hivatalvezető végül alispáni közbenjárással tudta csak beszervezni a tompaiakat.³³

Az eseményre Madarász dunántúli vendégeket is szeretett volna meghívni: a bátaszéki karnagyot, aki jó barátja volt, és énekkarát, de azt már előzetesen jelezte nekik, hogy útiköltségüket nem áll módjában megtéríteni. A hivatalvezető ezt az objektív nehézséget meggyőző stílusával próbálta ismét ellensúlyozni: „Bízom azonban a te világos fejedben, hogy te a kérdést anélkül is meg fogod oldani, és nem fogsz elmaradni a tettek mezejéről.”³⁴ Madarász azt javasolta a karnagnak, hogy rendezzen egy hangversenyt Bátaszéken, így annak jegybevétele fedezhetné utazásuk költségeit. A jó tanácsot még egy további dicsérettel is megtoldotta, remélve, hogy így már biztosan sikerül a nyulat kiugrasztania a bokorból: „Én azonban érzem, hogy tanácsaimmal nem lehetek neked konkurens ellenfeled, mert te sokkal nagyobb mester vagy nálamnál az ilyenekben, s ha komolyan akarod a részvételt, azt meg is fogod, meg is tudod csinálni.”³⁵ A rábeszélés és a jó diplomáciai érzékre valló taktikázás ezúttal azonban nem vezetett eredményre. A karnagy a következőkkel válaszolt: „... szívem mélyéből sajnálattal kell jelentenem, hogy nem mehet a vegyes karom.”³⁶ Távolmaradásukat a kórusvezető korlátozott anyagi lehetőségeikkel és azzal indokolta, hogy ők, mint katolikus énekkar bőjti időszakban hangversenyt nem rendezhetnek, emellett a nemzeti és a húsvéti ünnepen esedékes fellépéseikre hivatkozott. Mindehhez még hozzátette: „Kedves Lajoskám! Aranyos jó ember vagy és tudom, hogy nagy szeretettel vártál volna, de bocsáss meg, hogy nem tehetem. Miért nem tetted ezt a napot ápr. 2-ra? Akkor bál is lehetett volna.”³⁷

A verseny szervezési munkálatainak fontos mozzanata volt a zsűri tagjainak kiválasztása, amely során – az esemény színvonalának emelése érdekében – irányadó szempont volt, hogy a bíráló bizottság tagjai a helyi körökben köz- és elismert személyek legyenek. E feladat megoldását valószínűleg nagyban megkönnyítette az, hogy Szabovljevits Dusán³⁸, Bács-Bodrog vármegye alispánja az ügy mellé állva elvállalta

³¹ BKMÖL IV. 1427. 90/39/1934. kig.

³² Uo. 90/77/1934. kig.

³³ Uo. 90/106/1934. kig.

³⁴ Uo. 90/57/1934. kig.

³⁵ Uo.

³⁶ BKMÖL IV. 1427. 90/97/1934.

³⁷ Uo.

³⁸ Szabó-Szabovljevits Dusán, dr. (1877–?). Pályafutását 1901-ben a bajai járásban szolgabíróként kezdte, 1904-től árvaszéki ülnök, majd 1905-től főszolgabíró lett. 1911-ben vármegyei főjegyzővé választották, egyidejűleg királyi tanácsossá nevezték ki. Rövid ideig Bács-Bodrog vármegye elszakított részét irányította Zomborban, majd 1920-ban Magyarországra jött és újjászervezte Csonka-Bácska közigazgatását, alispánná 1921-ben választották meg.

a zsűri elnöki tisztelet. Madarásznak így csak annyi dolga volt, hogy kijelölte a megítélése szerint alkalmas személyeket, akiket azután az alispán írásban megkeresett. A dr. Latinovits János³⁹ felsőházi tagnak, id. Éber Sándor⁴⁰ festőművésznek Wildinger Jakab⁴¹ és Udvari István⁴² plébánosoknak, Karig Emil⁴³ zeneiskola-igazgatónak, valamint dr. Ortay József⁴⁴ segédtanfelügyelőnek elküldött levél soraiban lényegében a magyar kultúrfőlény koncepciója fogalmazódott meg: „*Vármegyénk községekben a közelmúltban élénk kulturális mozgalom indult meg. Ennek első megnyilvánulása, a f. évi március hó 4-ére tervezett vármegyei dalosverseny, melynek tulajdonképeni kezdeményezője a baja városi idegenforgalmi hivatal vezetője. A mozgalmat a magam részéről is a legmelegebben támogatom, mert nagyon is tudatában vagyok annak, hogy a nemzeti kultúra, a nemzet nagyságának nemcsak fokmérője, hanem egyedüli életető örökös forrása. Magyar kultúránk egy legjelentősebb tényezője a magyar lélekből fakadó és szívhez szóló magyar dal. Erős hitem, hogy amíg magyar dal hangzik a magyar ajkáról, addig élni fog és erős lesz a magyar nemzet. De a magyar dal túlszárnnyal a csonka határokon is és a dalosok kulturseregének égisz törő hangjaitól széthullanak a trianoni bilincsek. Végtelenül nagy horderejű, hogy a kulturális megmozdulás a falu népét is magával ragadta és közöttünk is erősen észlelhető. Ezért nagyon is kívánatosnak tartom, hogy ennek a megmozdulásnak kézzelfogható első jele, – a tervbe vett dalosverseny, – a teljes erkölcsi siker jegyében záruljon. Ennek a sikernek egyik lényeges kelléke, hogy a versenyen előadásra kerülő darabok elbírálása komoly, hozzáértő és egyúttal megértő egyénekre bízassék. Ezekre való tekintettel különös súlyt helyezek arra, hogy erre a szerepre megnyerjem. Melegen*

³⁹ Latinovits János, dr. (1897–1950). Doktorátusa megszerzése után először külügyi szolgálatba lépett, amelytől mint szövetségi attasé vált meg. Tevékenyen részt vett Bács-Bodrog vármegye társadalmi és politikai életében, 1929-ben a megyei törvényhatósági bizottság örökös tagjává választották. 1933-tól a vármegye felsőházi követe, 1937–1938 folyamán pedig Bács-Bodrog vármegye főispánja volt.

⁴⁰ Éber (1894-ig Eberl) Sándor, id. (1878–1947). A Tolna megyei származású művész Székely Bertalan tanítványaként végezte el felsőfokú tanulmányait, majd – rövid kitérők után – 1902-ben Bajára került. Ettől az időponttól 1922-ig az Állami Tanítóképző tanára volt. A sokoldalúan kiforrott művész elsősorban vallásos tematikájú egyházművészet terén emelkedett ki freskófestőként. Negyvenöt évet élt és dolgozott Baján, művészete egybeforrott a város fejlődésével, és beírta nevét történetébe.

⁴¹ Wildinger Jakab (1876–1938). 1919 és 1921 között a Kalocsai Érseki Levéltár levéltárosa, 1922-től, 1934-ben történt Amerikába távozásáig Hercegszántón plébános. Az USA-ban Chicagóban folytatta papi tevékenységét, rövid ideig az 1938-ban létrehozott Szent István Plébánia lelkipásztora volt.

⁴² Udvary István 1924 és 1933 között Bácsborsód község plébánosa volt, majd azt követően Kisszálláson teljesített lelki szolgálatot.

⁴³ Karig Emil (1883–1948). Az 1929-ben létrehozott bajai Liszt Ferenc Zeneiskola alapító igazgatója, amelynek vezetését az intézmény működésének kezdetétől 1944-ig végezte.

⁴⁴ Ortay (Oswald) József, dr. (1893–?), segédtanfelügyelő, dalszerző. Az 1935-ben megjelent „Ismerd és becsüld a magyart!” című írásában több mint háromszáz tudosunk számbavételével a magyar nemzeti önbecsülést igyekezett erősíteni.

*kérem tehát, hogy a majd elnökletem alatt működő verseny bíráló bizottságában tagként részt venni és értékes közreműködésével a magyar dal kultúráját előmozdítni méltóztassék.*⁷⁴⁵

A dalosverseny szereplőinek összetrombitálását követően még számos apró simitást kellett elvégezni az eseményt megelőző napokban annak érdekében, hogy a találkozó lehetőleg zökkenőmentesen bonyolódjék le. A fennmaradt források alapján úgy tűnik, semmi nem került el az idegenforgalmi hivatal vezetőjének figyelmét. Így például gondja volt a városba kocsin érkezők kövezetvám-mentességről szóló engedélyeinek beszerzésére, de még a cserkészekből álló hír- és futárszolgálat megszervezésére is.⁴⁶ Emellett a helyi sajtótól is segítséget kért, amely az eseményt megelőző hetekben több alkalommal propagálta a tervezett rendezvényt.⁴⁷ A propagandamunka terén járatos Madarász a verseny előtti látványos felvonulásban rejlő lehetőségek maximális kiaknázása érdekében és egy egész Európát bejáró film reményében a Magyar Filmirodát is megkereste, hogy annak munkatársai készítsenek híradófelvételt a tervezett eseményről, s egyúttal a résztvevőket is értesítette erről a szándékáról.⁴⁸ Az impozáns díszmenet megszervezéséhez segítséget kért a versenyen induló községek vezetőitől is: „*Nagyon kérek, hassatok oda valamennyien, hogy 20-40 válogatott pár, szép arcú nők, izmos derék daliás férfiak is jöjjenek kísérelőül ünnepi díszes ruháikban mint községek reprezentáns emberanyaga. Hadd lássa meg a külföld, hogy ki a bácskai magyar!*”⁴⁹ A filmfelvétel sorsát azonban megpecsételte, hogy a szervezők nem tudták vállalni az ezzel járó anyagi áldozatokat, s így az esemény körüli országos visszhang is jóval csekélyebb lett, mint ahogy azt Madarász tervezte.⁵⁰ Az, hogy a hivatalvezető mennyire szívén viselte a közelgő verseny sorsát, február 23-án kelt, a községek előljáróságaihoz eljuttatott körlevélből is kiderült: „*Általánosságban közlöm, hogy az a törekvésem, hogy kivétel nélkül minden vendégünk érezze jól magát, s főleg érezze azt, hogy meleg szívé, jóságos lelkiületű vendégszeretettel vagyunk valamennyien hozzájuk. Felejthetetlen ünnepé szeretnénk varázsolni ezt a napot külsőségeiben is, belső tartalmi értékében is.*”⁵¹

⁴⁵ BKMÖL IV. 1427. 90/89/1934. kig.; A fennmaradt levéltári forrásokból egyértelműen kiderül, hogy Madarászt nagy örömmel töltötte el, hogy szervezőmunkáját felsőbb hivatalos helyen is elismerik és támogatják. Az alispánnak írt levelében hangot is adott lelkesedésének: „*Talán a tisztviselőnek is, de a hivatalnoknak minden bizonnyal jól eső érzés és új erőforrás, ha tevékenységét komoly helyről figyelemre méltatják, a reá bízott feladatok sikeres megoldhatásához nélkülözhetetlen megértésre, kedves jóakaratra talál vezető hivatalos helyen.*”

⁴⁶ BKMÖL IV. 1427. 90/134/1934. kig.

⁴⁷ „A megyei dalosverseny”. Bajai Újság, 1934. febr. 21. 4. o.; „460 dalos fog együtt énekelni”. Uo., 1934. febr. 25. 5. o.; „Nagy érdeklődés a dalverseny iránt”. Uo., 1934. márc. 1. 4. o.; „Csonka Bácska községei lelkesen készülnek a dalversenyre”. Uo., 1934. márc. 3. Csonka Bácska községei lelkesen készülnek a dalversenyre 3. o.

⁴⁸ BKMÖL IV. 1427. 90/102/1934. kig.

⁴⁹ Uo. 90/121/1934. kig.

⁵⁰ Uo. 90/102/1934. kig.

⁵¹ Uo. 90/121/1934. kig.

Az 1934. március 4-i nap eseményei

A verseny napjának reggelén vonattal, autóbusszal és szekéren Bajára érkező kórustagokat és kísérőiket a szervezők és a felsorakozott koszorúslányok ünnepélyes fogadtatásban részesítették a Vasúti parkban, az alsóvárosi levante fűvószenekar közreműködésével.⁵² Innen az ünneplőbe öltözött résztvevők saját zászlóikkal zenés díszfelvonulás keretében a Mátyás király téren át a Kegyúri templomba vonultak szentmisére, ezzel egy időben a szeremlei és az érsekcsanádi dalosok istentiszteleten vettek részt a református templomban. A dalverseny 10 órakor a Szózat közös eléneklésével vette kezdetét a Központi Szálló színháztermében, amelynek feldíszítéséhez Madarászék a mérnöki hivattól, a helyi villamos üzemtől, valamint a városi kertészettől kértek segítséget.⁵³ Gonczlik Kálmán⁵⁴ esperes a nagyszámú nézősereg előtt mondott megnyitó beszédében a magyar dalt méltatta, amely – mint fogalmazott – a trianoni letiportságban az elpusztíthatatlan, ősi magyar élni akarást, és a nemzeti feltámadásba vetett hitet acélozó eszköz, és egyben reménység a haza életbemaradására.⁵⁵ A köszöntő után a feketébe öltözött és versenyen kívül szereplő Bajai Daloskör Tordai Ányos⁵⁶ „Magyar harangszó”⁵⁷ című művéből komponált kórusművel nyitotta a zenés darabok sorát.⁵⁸ A Herr György⁵⁹ vezette énekkar fellépése után a sorshúzás sorrendjében a benevezett községek dalárdái léptek színpadra.⁶⁰ A műsor valamennyi kórus esetében a zenés jelige, a versenydarab és egy szabadon választott mű elénekléséből állt. A szervezők Dalmady Győző⁶¹ „Csak magyarok legyünk!” című – Pogatschnigg Guido⁶² által megzenésített – versét választották a találkozó kötelező darabjaul:

⁵² BKMÖL IV. 1427. 90/60/1934. kig.

⁵³ Uo. 90/142/1934. kig.

⁵⁴ Gonczlik Kálmán (1885–1965). Bécsben végzett teológiai tanulmányai után 1909-ben szentelték pappá. 1912-ben a kalocsai tanítóképző tanárává és érseki levéltárossá nevezték ki, 1922-től Baján plébános, apáti címét 1925-ben nyerte el, doktorátusát pedig 1938-ban szerezte meg. 1935 és 1942 között a Bácskai Újság című napilap fenntartója volt.

⁵⁵ „Impozánsan sikerült a Bácskai Dalosverseny”. Bajai Újság, 1934. márc. 6. 2. o.

⁵⁶ Tordai Ányos, dr. (1879–1938). 1909 és 1913 között a bajai III. Béla Gimnázium irodalom tanára, 1924-től haláláig az intézmény igazgatója volt. Több színjátékot írt, tankönyvet szerkesztett, irodalomtörténeti tanulmányokat publikált.

⁵⁷ A verset teljes terjedelmében lásd a 3. számú mellékletben, amelyet mint a kor szellemét jól illusztráló alkotást közlésre érdemesnek találok.

⁵⁸ „Impozánsan sikerült a Bácskai Dalosverseny”. Bajai Újság, 1934. márc. 6. 2. o.

⁵⁹ Herr György (1888–1960). A bajai Tanítóképző Főiskola tanára, zeneszerző, a Bajai Daloskör karnagya.

⁶⁰ A találkozóon résztvevő tizenhárom községi dalárda felsorolását fellépésük sorrendjében lásd az 1. számú mellékletben.

⁶¹ Dalmady Győző (1836–1916). A XIX. század utolsó évtizedeinek népszerű magyar lírikusa. Költészetében a katolikus szellemű vallásosság lényeges szerepet töltött be a Kossuthot eszményítő hazafias érzés és a családi élet motívumai mellett.

⁶² Pogatschnigg Guido (1867–1937). Zeneakadémiai tanulmányainak elvégzése után először a kalocsai, majd az egri főszékesegyház karnagya. 1908-tól nyugdíjazásáig a temesvári zeneiskola igazgatója. Számos zenemű, opera, balett, kórusmű, szimfonikus költemény, zongoradarab szerzője.

„Csak magyarok legyünk!

*A világon melyben nekünk csak egy kis hely jutott.
Küzdelemmel kell tölteni az éjet és napot.
De jöjjön bár még több s nagyobb zivatar ellenünk:
Megállunk vészek között
Csak magyarok! Csak magyarok! Legyünk!*

*Ezer éve, hogy itt lakunk és a magyar-magyar
Orkánokkal vittak harcot kiket e föld takar.
Nagy viharok érkezése nem új immár nekünk.
A pokollal megbirkózunk.
Csak magyarok! Csak magyarok! Legyünk!*⁶³

A délelőtti zenés programot a Bácsalmási Legényegylet Vegyeskara zárta, majd a verseny résztvevőinek és közönségének egy kisebb csoportja rövid ünnepségen vett részt a hősi emlékműnél, amely a Hiszekegy eléneklésével zárult.⁶⁴ A zsűri tagjait felkérő alispáni levél, a dalosverseny köszöntőbeszéde, a verseny irredenta-revizionista töltésű darabjai, az azt megelőző díszfelvonulás, a koszorúzási ceremónia jól mutatják, hogy a megszervezett kulturális program – a kor más eseményeihez hasonlóan – a hivatalos politika propaganda céljait is szolgálta. Az ebédszünet után elsőként a józsefvárosi elemi iskola gyermekkara, majd a szintén versenyen kívül szereplő Érsekcsanádi Daloskör következett, az eredményhirdetés előtt utolsóként pedig újra a Bajai Daloskör énekelt. Az Országos Magyar Dalosszövetségtől kapott segítségnek köszönhetően a bírálók munkájukat nagy komolysággal végezték, így a kórusok előadását művészi felfogás, ritmika, agogika⁶⁵, intonáció, melodika, összhang, dinamika, hanganyag, lélegzetvétel, valamint a szövegkiejtés szempontjai alapján is pontozták.⁶⁶ A távolmaradó Latinovits János és Éber Sándor helyett Alföldy László⁶⁷ vármegyei főlevéltárnokkal, valamint Herr Györggyel kiegészült zsűri a résztvevő dalárdák közül az A. csoportban a Jánoshalmi Dal és Zeneegyesületet hirdette ki győztesnek. Jutalmuk a vándorzászló és egy ezüstözött karmesteri pálca volt.⁶⁸ A második helyezett Bácsalmási Dalkör Baja város serlegét nyerte, a harmadik helyezést elért Szeremlei Református Dalárda egy nemzetiszínű zászlót és egy ezüstözött karmesteri palcát, a negyedik, illetve ötödik Katymári és Tompai Daloskör egy-egy

⁶³ A versenydarab partitúrájára a szervezők a következő instrukciót írták: „Magyaros ritmus, valamint színezés felfogásában a m. t. [mélyen tisztelt] karnagy uraknak szabadkezet adunk.”

⁶⁴ „Impozánsan sikerült a Bácskai Dalosverseny”. Bajai Újság, 1934. márc. 6. 2. o.

⁶⁵ Az agogika a zenei előadásmód olyan jelzésrendszere, amelynek segítségével a gyakorlatban is visszaadhatók a zenemű finom tempó-, ritmus és hangsúlyingadozásai.

⁶⁶ BKMÖL IV. 1427. 90/125/1934. kig.

⁶⁷ Alföldy László (1874–1943). Közigazgatási szolgálatát Bács-Bodrog vármegyénel 1899-ben lajstromozóként kezdte, 1907-től levéltári segéd, 1916–1917-ben levéltárnok, 1920-tól 1937-ig főlevéltárnok volt.

⁶⁸ A vándorzászlót a Magyar Nők Szent Korona Szövetségének Bács-Bodrog vármegyei és bajai szervezete ajánlotta fel. BKMÖL IV. 1427. 90/116/1934. kig.

ezüst dohányzókészletet kapott.⁶⁹ A B. csoportban első helyezett Bátmonostori Községi Dalárda egy serleget és egy kék-fehér selyemzászlót nyert. A másodikaknak járó díjat, Baja város zászlóját és a Bajai Daloskör kelyhét a Csátaljai Dalárda kapta. A nagybaracskaiak egy arany, a csávolyiak egy ezüst lírát, a györgypusztaiak egy aranykoszorút vehettek át.⁷⁰ Záróbeszédében Dobosi Elek igazgató megköszönte a dalosok nemzeti munkáját, majd Dalmady versének sorival lelkesítette a teremben ülőket.⁷¹ Az este 6 órától kezdődő közös társas vacsorán a bácsalmási és a jánoshalmi dalosok kivételével valamennyi kórus tagjai részt vettek. Míg azonban az előbbieket igazoltan voltak távol, hiszen a szereplő bácsalmási leányok mamái azzal a feltétellel engedték el gyermekeiket, hogy azok a délutáni vonattal hazaérkeznek, addig a jánoshalmiak – úgy tűnik – egyszerűen csak fittyet hányva a közösségi érzésre az együttes ünneplés, nótázás, beszélgetés helyett mozielőadáson vettek részt, annak ellenére, hogy mozgóképszínház településükön is működött.⁷²

A verseny sikerességét jelezte, hogy Baja város kisgyűlése elismerése jeléül és buzdításként 100 pengő tiszteletdíjat ajánlott meg az idegenforgalmi hivatal részére.⁷³ Az eseményt követően Madarász a résztvevő csapatok községi előljáróságaihoz címzett levelében így értékelte a történeteket: *„Isten segítségével túl vagyunk a külsőségeiben is festőien szép, de tartalmi értékében minden esetre páratlanul sikerült dalversenyen. A magyar nemzeti kultúra eme első elindulásának sikere a résztvevők, a közreműködők áldozatos munkájában öltött testet. Jól tudom magam is, hogy a magyarság szent ügyének szolgálata nem erény, de hazafiúi kötelesség. Mégis örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy hálámat és köszönetemet ezúttal is kifejezzem Neked és Rajtad keresztül községed minden egyes tagjának, aki az ügynek szolgálatában állott, abban segítőtleg közreműködött, s akik azon megjelenni szívesek voltak. Kérlek, hogy e köszönő szómat és hálámat közöld mindazokkal, akiket illet.”*⁷⁴ A Csonka-Bácska dalosverseny jövőjéről szólva pedig az alábbiakat írta: *„Kezdet volt, amelynek folytatása lesz minden esztendőben egyszer legalább. Baja város megnyilatkozott közvéleménye szerint jó és gyönyörű volt ez az újonnan kitermelt magyar nemzeti dalünnepély. De mert a jónál is jobbat szeretnék produkálni a jövőben, épp azért nagy tisztelettel arra kérlek valamennyiteket, szíveskedjeteek észrevételeiteket, tapasztalataitokat velem mielőbb közölni s férfiasan rámutatni a hibákra is, mert azoknak a jövőben való kiküszöbölését csak ekképp tudnám eredményesen eszközölni. A magyarok Istene legyen velünk továbbra is, hogy jó munkát végezhesünk a szebb jövőért. Úgy legyen!”*⁷⁵

⁶⁹ A bajai Izraelita Nőegylet által felajánlott zászlót és az ébenfából készült karmesteri pálcát a mai napig büszkén őrzi a szeremlei református egyház. Az előbbi információra és a dalárda működésére vonatkozóan részletesebben lásd: KÖTHENCZ Kelemen: A Szeremlei Református Dalárda működése I–III. In: Bajai Honpolgár 2009. január 6–9. o., február 6–8. o., március 15–17. o.

⁷⁰ „Impozánsan sikerült a Bácskai Dalosverseny”. Bajai Újság, 1934. márc. 6. 2–3 o.; Borbíró Ferenc polgármester a frissen alakult Györgypusztai Dalárdának lelkesedésükért, valamint buzdításul 20 pengőt adományozott. BKMÖL IV. 1427. 19/1934. if.

⁷¹ Dobosi Elek a bajai Tanítóképző Főiskola igazgatója volt.

⁷² BKMÖL IV. 1427. 90/68/1934. kig.; 102/1934. if.

⁷³ Uo. 90/51/1934. kig.

⁷⁴ Uo. 21/1934. if.

⁷⁵ Uo.

Mellékletek

1. sz. melléklet: A Csonka-Bácska dalosversenyen résztvevő községi dalárdák⁷⁶

Daloskör neve	Vezetője	Fellépők létszáma	Választott darab címe
Bátmonostori Községi Dalárda	Major József	35	Révfy G.: magyar népdalok („Káka tövén...” és „Uczú bizony megérett a meggy”)
Csávolyi Dalkör	Grünfelder Lipót	26	Pogatschnigg G.: Hét csillagból; Herr Gy.: Baja város szép helyen van
Györgypusztai Dalárda	Fejes Ferenc	40	Molnár Kálmán: Erdély országban
Csátaljai Dalárda	Milla István	26	Lányi Ernő dalcsofara
Nagybaracscai Dalárda	Kantsár László	nincs adat	nincs adat
Bácsalmási Dalkör	Páll Tibor	36	Horváth Károly népdalegyvelege
Szeremlei Református Dalárda	Magdika Mihály	nincs adat	Tóth K.: Felleg borult az erdőre
Jánoshalmi Dal- és Zeneegyesület	Zámbó Béla	24	Eckert K.: Hajósdal
Katymári Daloskör	Hauser József	6	Révfy G.: Sikolt a harci...
Tompai Daloskör	Galánta Béla	nincs adat	Nikolits I.: Búsan dalol a madár
Garai Dalárda	Priszlinger Antal	40	Erdődi E.: Szülőföldem; Dürner Gy.: Viharban
Bácsalmási Legényegylet Vegyeskara	Bedics Máté	46	Gaál F.: Nyisd ki anyám a virágos ablakot
Érsekcsanádi Református Dalkör	Csuka Zsigmond	nincs adat	Révfy G.: Tegyétek le a koporsót, Megy a gőzös, fut a gőzös, Ritka búza, ritka árpa, ritka rozs

⁷⁶ A községi dalárdák nevét és legfontosabb adatait fellépésük sorrendjében adom meg, a versenyen kívül indult kórusokat kurzívval jelöltem.

2. sz. melléklet: A Csonka-Bácska dalos találkozóon versenyen kívül szereplő dalárdák részére kiállított díszoklevél szövege

Csonka-Bácska magyar népe a nemzeti művelődés lélekalakító, jövőt építő erejének tudtában a nemzeti újjászületés és szebb magyar jövő elérését célzó cselekvő munka terére lépett.

Dicső múlt idők szent fellángolásain buzdulva a célhoz méltó s a felsőbbségű szellemiségre valló tevékenységével a magyar lélek kincses-ékes virágai: a magyar szónak, dalnak, zenének, népies művészetnek és viseletnek, az ősi szép szokásoknak hathatósabb ápolását, művelését, fejlesztését, örök időkre való megőrzését feladatult tűzte.

Bácska magyarságának ez az öntudatos és öncélú nemes vállalkozása, amely példás tettekben, messzeható eredményekben kell, hogy hirdesse e nép jellem és élet-erejét, törhetetlen hitét és önbizalmát. Új korszak hajnalát jelenti vérző szent Honunk déli végein.

Ez új, termékenyítő, a magyar művelődés virágozását állandósítani akaró ünnepi megnyitón, Baja thj. városban 1934. évi, március hó 4-ikén megtartott megyei vándordíjas dalosversenyen a ..... versenyen kívül szerepelt.

Értékes és áldozatos kultúrmunkájának elismerésül és minden időkre szóló bizonyoságképpen részére e

KITÜNTETŐ OKLEVELET

Szíves örömmel kiadtuk és saját kezű aláírásunkkal megerősítettük.

Forrás: BKMÖL IV. 1427. 90/80/1934. kig. Kétoldalas, kézzel írt, Madarász Lajos aláírásával ellátott piszkozat, amelyen dátumként 1934. február 17. szerepel.

3. sz. melléklet: *Tordai Ányos: Magyar harangszó*

Vagyok fagyos szele sívó zivatarnak,
Letiport virága kietlen avarnak,
Bús fekete gyásza, fuldokló sírása
Haldokló magyarnak...

Vagyok millióknak zokogó keserve,
Összetörött harang félredobott nyelve,
Árvák sóhajával, özvegyek jajával,
Átkaival verve...

Vagyok pislogó mécs a ravatal mellett,
Vagyok bús akkordja halotti éneknek,
Hantok zuhanása, végső koppanása
Temető-rögöknek...

De nem! Nem foganhat meg az ősi átok!
Hej, ti a koporsót csak ne ácsoljátok!
Hej, ti gaz sírásók, félre innen, félre!
Hitemmel hiszem, hogy Hungária él még:
Hej pribékek, sírba nem teszitek élve!

Szavamba sikolt fel a kies Vág völgye,
Szavamban mordul fel a Kárpátok tölgye:
Hungária, ébredj!

Igazságért kiált a Muraköz síkja,
Fertő tavában a náderdő sívítja:
Hungária ébredj!

Nyögi kövér Bánság bitorlók hatalmát,
Halljátok a Bácska panaszos siralmát:
Hungária ébredj!

Hargita aljáról Csaba unokái
Ott a Hadak-útján jönnek bosszút állni:
Hungária ébredj!

És ti mindnyájan, kik vagytok még magyarok,
Akiknek szívében indulat kavarg,
Akiknek a lelke önmagát meglelte
A vérkereszttségben, a nyomorúságban,

Fonódjatok össze e szent imádságban:
„Mi három hegyünknek, mi négy folyamunknak
Keresztrefeszített koronás asszonya,
A világosságban akit elvesztettünk,
Most a sötétségben kit újra megleltünk,
Édes mártír-anyánk, ébredj Hungária!”

Aztán fel a zászlót, a keresztes zászlót
Emeljük magasra,
Hogy vérünkkel ráírt lángoló betűit
Barát és ellenség mind elolvashassa:
Gyáván nem halunk meg!
Lobog a mi lelkünk izzó érzelemtül,
És ha ez a két kar végbosszúra lendül,
Az oltárra visszük az utolsó csöpp vért
Mi magyar hazánkért, keresztény hazánkért!

..Voltam hirdetője elmúlt ragyogásnak...
Vagyok siratója bús fekete gyásznak...
Magyarok Istene, engedd, hogy lehessek
Vidám harangszója a feltámadásnak!

KODÁLY-ÉVFORDULÓK BÁCS-KISKUN MEGYÉBEN

A 2007-es év Kodály Emlékév volt. Kodály Zoltán születésének 125. és halálának 40. évfordulójára emlékeztünk.¹ Ennek kapcsán vetődött fel bennem a gondolat: meg kellene nézni, hogy milyen iratokat őriz levéltárunk a múltban szervezett Kodály-ünnepekről. A munka megkezdése előtt könyvekből, újságcikkekből, tájékoztam a programok helyéről, időpontjáról, tartalmáról. Ilyen volt többek között egy 1957-ben megjelent programfüzet, a *Bács-Kiskun megye népe köszönti a 75 éves Kodály Zoltánt*, 1972-ben a Kecskeméti Városi Tanács VB Művelődésügyi Osztálya által kiadott *Kecskeméti műsorkalauz*, 1977-ből a Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet kiadványa az *Ady–Kodály Emléknapok*, illetve 1962-ben a zeneszerző, népzenekutató 80. születésnapjára rendezett eseményről a *Kecskeméti Zenei Napok* című kiadvány, vagy az 1982-ben a Bács-Kiskun megyei és Kecskemét városi ünnepekről a *Kodály Zoltán-emlékév* kapcsán megjelent kiadványok.²

Megfigyelésemet mégis az 50 és a 60 évvel ezelőtti eseményekre szűkítettem, arra az időszakra, amikor még élt Kodály Zoltán, mert érdekelt, hogy kortársai körében mit jelentett személye és munkássága, és ezt hogyan tudták ünneppé, emlékeztetéssé tenni mindenki számára. A zeneszerző életének két jelentős mozzanatát emelem ki, Kecskemét díszpolgárává történt választását 1947-ben, 65. születésnapján, illetve az 1957-es évet, amikor 75. születésnapjára nagyszabású ünnepeket szerveztek az egész megyében.

Kodály Zoltán kecskeméti díszpolgárrá választása

Kecskeméten a város törvényhatósági bizottságának 1947. december 16-án 12 óra-
kor tartott rendkívüli ünnepi közgyűlésén köszöntötték és választották a város dísz-
polgárává Kodály Zoltánt, „a város nagy szülöttét, a zseniális magyar zeneköltő”-t,
ahogy őt Laczi Pál, a polgármesterhelyettes-főjegyző nevezte köszöntőjében.³

A közgyűlést Czagány Ferenc elnök főispán nyitotta meg, a napirend ismerteté-
se és a megjelentek üdvözlése után indítványozta, hogy az öt párt és a szakszervezet
képviselőiből álló küldöttség, (a Magyar Kommunista Párt részéről Vadász Ferencné,
a Szociáldemokrata Párt részéről Kovács László, a Független Kisgazda Párt részé-

¹ Jelen tanulmány előadás formájában elhangzott a Bács-Kiskun Megyei Levéltár VIII. Levéltári Napján, 2007. november 5-én, Kecskeméten.

² Terenyi Éva levéltári könyvtáros kolléganő 2007-ben készített egy összeállítást a Kodály-évfordulók kapcsán rendezett ünnepekről. TERENYI Éva: Bibliográfia a Kodály évfordulók ünnepeiről 1952–1987 között. (Kézirat).

³ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) IV. 1903/a. Kecskemét Város Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: IV. 1903/a.). 1947. 455–467. 1–13. o.

ről Balla Dömötör, a Nemzeti Paraszt Párt részéről Turai Géza és Székely János a Szakszervezet részéről), hívja meg Kodály Zoltánt az ülésre. A díszközgyűlést a küldöttség visszaérkezéséig felfüggesztették, majd Kodály Zoltán megérkezése után újból folytatták azt. Miután a Kecskeméti Polgári és Munkás Dalkör Kremán Sámuel országos karnagy vezetésével elénekelte a Himnusz, a főispán átadta a szót a polgármesterhelyettes-főjegyzőnek, aki a vendégekhez szólva emlékeztette a résztvevőket, hogy a törvényhatósági bizottság azért ült össze, hogy kifejezést adjon annak a büszkeségnek, nagyrabecsülésnek és őszinte szeretetnek, amelyet Kodály Zoltán iránt az egész város közönsége érez, és hálájának adjon kifejezést azzal, hogy őt megválassza és beiktassa a város díszpolgárainak sorába. „Ezzel nemcsak városunk nagy fiát tiszteljük meg, hanem elsősorban saját városunkat és önmagunkat, mert Kodály Zoltán neve már olyan fényesen csillog a zeneművészet világhorizontján, hogy abból több fény sugárzik szülővárosára, mint amennyi a mai ünneplésből öreá.”⁴ – mondta Laczi Pál. Ezt követően kérte a közgyűlést, hogy díszpolgárrá választása után Kodály Zoltán részére okiratot adjanak ki. A díszpolgári oklevél többek között a következőket tartalmazta: „368/kgy. 1947. szám. *Mi Kecskemét Thj. Város Polgármestere és Közönsége ezzel a levelünkkel adjuk emlékezetére és tudtára mindenkinek, akit illet, hogy [...] midőn törvényes hatáskörünkben a tőlünk megkívánt gondos figyelemmel, mindenre kiterjedőleg eljárni igyekeznénk, áthatva lévén annak tudatából, hogy a polgári erény legfőbb díszje a közért munkálkodó, érdemes férfiak kitüntetésében és értékes szolgálataik méltó elismerésében áll, kiváló tekintettel azokra a hasznos szolgálatokra amelyeket K O D Á L Y Z O L T Á N úr zeneszerző, magyarul és idegen nyelven a magyar dal igazát és szépségét hirdető zenei író [...] és világhíres nagyságá emelkedvén mindenkor és mindenben büszkén vallotta magát e város fiának, aki a veszendőbe indult magyar népdalt megmentette és művein keresztül az egész világ által irigyelt kincsünké tette, [...] a magyar műveltségnek és művészetnek minden népek előtt kelettől nyugatig, északról délre becsületet és elismerést szerzett példájával fel nem sorolható nagyszámú tanítványát és követőjét hasonló irányú közérdekű munkásságra serkentette [...] hogy [...] annál a törvényes hatóságunknál fogva, melyet a magyar haza és nemzet, mindazonképpen városunk egyetemének közjává gyakorolunk K O D Á L Y Z O L T Á N urat, 65. születési évfordulójának napján városunk díszpolgárává választjuk és városunk díszpolgárai sorába iktatjuk, adván és engedvén neki ennek a díszpolgári oklevelünknek erejével jogot és engedményeket, melyeket városunk többi polgárai gyakorolnak, használnak és élveznek, szabadon gyakorolhassa, használhassa és élvezhesse. Ennek hitelül és állandó bizonyosságául ezt az oklevelünket városunk pecsétjével megerősítve kiadtuk.”⁶*

Czagány Ferenc után Tóth László polgármester ünnepi beszédében először a családi indíttatásról szólt, felidézve „...Kodály Frigyesnek, a zeneértő atyának emlékét, aki a kollégium növendékeiből quartettet szervezett, s amikor 1882. december 16-án Kodály Zoltán a kecskeméti vasúti állomás épületében megpillantotta a napvilágot, összegyülekezett a lelkes zenetársaság, s köszöntötte a család büszkeségét.” Az

⁴ BKMÖL IV. 1903/a. 1947. évi közgyűlési jegyzőkönyv, 368/Kgy. hat. 1947. december 16. 1–3. o.

⁵ A szerző kihagyásával, és a továbbiakban az ilyen eset így jelölve.

⁶ Teljes terjedelmében megjelent: HELTAI Nándor, „Szívébe fogadott Kecskemét” Kodály és szülővárosa. Kecskemét, 1982. (A továbbiakban: HELTAI Nándor, 1982.) 97–106. oldal.

ünnepelet életét megeleveníteni, „*elki reliefjét megmintázni elérhetetlen feladat.*” Ezt követően a polgármester, Kecskemét és Kodály Zoltán kapcsolatának eseményeiből ragadott ki néhány momentumot: „[...] *Élete és művészete Hérakleitosz igazolása: Az ember sorsa – saját jelleme [...] Hivatását maga szabta meg. [...] a természet és a történelem megidézője, [...] művészetének egyik legfontosabb eszmeköre a gyermekkorra való visszaemlékezés. [...]*” Emlékeztetett továbbá a Hírös Héten, Vásárhelyi Zoltán által megszólaltatott kórusra, a Katona József Társaság ünnepi ülésére, „[...] *amelyen elmék és szívek százait hódította meg, barátokat szerzett emberfölötti erő sugárzó, [...]* egyéniségével.”

A polgármestert követően dr. Vojnovich Géza, a Magyar Tudományos Akadémia főtítkára így kezdte beszédét: „*A magyar irodalom történetében Kecskemét nagy és nemes városánál fényes lappal van feljegyezve Katona József. Most a város másik lapot nyit, amelyen Kodály Zoltán neve lesz felírva.*”

A város törvényhatósági bizottsága nevében Vadász Ferenc, th. bizottsági tag kapott szót, majd Mészáros István a Magyarországi Munkásdalogyletek Szövetsége Központi Vezetősége, Művészeti Bizottsága és a hozzá tartozó 400 munkás énekkar sok ezer tagja képviselőjében köszöntötte az ünnepeletet.

Az elhangzott üdvözlésekre Kodály Zoltán emelkedett szólásra. Szavaiból azt a gondolatot emeltem ki, amely a legjobban megérintett, beszédének kezdő és befejező mondatait: „*Fiatal koromban bántódtam néha azon, hogy miért nem vagyok én ott-hon sehol olyan módon, mint valaki, aki végigmegy a faluján és a kiskapuban sógor, koma int neki, minden házban, ha bemeleg, rokona, vagy régi ismerőse üdvözl. Az ilyen ember lelkében mélyebb a humuszréteg, a gyökerek mélyebben nyúlnak a talajba. [...] Gondviselés különös kegyelme volt, hogy most élek, mert a budapesti ostrom alatt magam is közel voltam a halálhoz és könnyű lett volna átköltözni a másvilágra. Hogy ezt a napot mégis megérhettem, azért tölt el különös örömmel, hogy látom belőle, hogy nemcsak én tartom ezt az utat helyesnek és megküzdésre érdemesnek, hanem városunk közönsége is. Az elhangzott beszédekből úgy veszem ki, ezt tartják itt is, mint jómagam legfontosabbnak. És ha most megkoronázzák életemet még azzal, hogy otthont adnak oly módon, hogyha most végigmegyek Kecskemét utcáin, talán nem is régi rokonok, de ismerősen és megértően fognak tekinteni, valamint maguké-
nek éreznek. Ez az amiért örömmel adom poraimat a kecskeméti homoknak, hogy azt termékenyítsék.*”⁷

A zeneszerző köszöntése 75. születésnapján

A megyei napilap hasábjain 1957. május 9-én felhívás jelent meg Kálmán Lajos⁸ zenetanártól, a megyei művelődési tanács tagjától „*Javaslat egy Kodály-fesztiválra. Mit adhat Bács-Kiskun megye Kodály Zoltánnak, születése 75. évfordulójára?*”⁹ címmel. A felhívás konkrétan a következő szöveget tartalmazza:

⁷ BKMÖL IV. 1903/a. 1947. évi 373. Kgy. hat. (465. /11./ és 467. /13./ oldal.)

⁸ Kálmán Lajos, dr. (1921–1999), népzene kutató, a kecskeméti Tanítóképző Főiskola tanára 1947–1965. 1975-ben Kodály Emlékéremmel tüntették ki, 1993-ban Kecskemét Díszpolgára címet kapta. Internet: www.kjmk.hu:82/olib-bin/w21.bat?session=1283073409 (2007. 10. 24.)

⁹ Petőfi Népe, 1956. május 9. [4]. o.

„... Rendezzen Bács-Kiskun megye valamennyi városi, községi, falusi, tanyai iskolája 1957. december 16-án Kodály jubileumi estet a helyi népművelési, általában kulturális erők segítő közreműködésével!” Az volt a cél, hogy ezen a napon a megye összes települése Kodály-kórusoktól visszhangozzék, népszerűsítő jubileumi Kodály-méltatás kíséretében. A megye hívja fel az ország megyéit, hogy csatlakozzanak ehhez az ünnepi készülődéshez, és a fesztivált saját területükre vonatkozólag legalább annyi százalékban valósítsák meg, mint Bács-Kiskun megye. „*Nem irreális, még csak nem is nehezen megvalósítható terv!*” áll a felhívásban. A kivitelezéshez e körirat mellett szükséges a megyei művelődési tanács, az iskolaigazgatók, az ének- és zenepedagógusok, a népművelők segítsége és támogatása, valamint, hogy az előkészületek helyi megszervezése és megindítása még május hónap folyamán megtörténjék. Azért, hogy a rendezvényből a gyengén működő, szünetelő énekkar vagy egyéb ok miatt senki, még a legkisebb falu, sőt tanyaközpont iskolája és népművelési apparátusa se maradjon ki, nehézségi fokozatok szerint három különböző típusú műsoros rendezvény megvalósítására tettek javaslatot. Az első típusú rendezvények – a városokban és a járási központokban – kórushangversenyt jelentettek. Az estet „*reprezentatív előadó általi Kodály-méltatás*” vezesse be. A második típusú jubiláris megemlékezésen – azokban a községekben, falvakban, ahol kevésbé lehetséges csak muzsikával a megfelelő közönséget biztosítani, – megjelenhetnek a népballadák, népmesék feldolgozásai, működő népi együttesek akár saját programjaikkal is kiállhatnak. „[...] *Az est természetesen nem mellőzi a méltatást a kodályi zene és pedagógia kérdéseiről.*” A harmadik típusú rendezvény pedig a kis falvak és a tanyaközpontok lakói számára kínált lehetőséget, látványos, színpadi népballadák, vagy mesefeldolgozások előadásával. Utóbbinál, a kötelező Kodály-méltatással együtt, egy népdalest jellegű műsor szervezését javasolták, vendégművészekkel illetve helyi csoport népi táncbemutatójával.

A Bács-Kiskun Megyei Művelődési Osztály osztályvezetője Barabás János¹⁰ és az ügy előadója Nemesszeghy Lajos¹¹ 1957. május 14-én a Kodály jubileumi év előkészítése tárgyában szakfelügyelői körirattal fordultak valamennyi általános és középiskola igazgatójához:¹² „1957. dec. 16-án tölti be 75. életévét Kodály Zoltán a nagy magyar zenei tanítómester. Ez alkalomból Bács-Kiskunmegye elsősorban a pedagógust kívánja ünnepelni, nagy szülőttében. Hogy iskoláink méltóképpen felkészülhessenek – kívánatos a folyó tanévben elkészíteni a műsortervet és kísérik figyelemmel a Petőfi Népében megjelenő, a Kodály jubileumra vonatkozó cikkeket.¹³ Így szeptemberben már az első tanítási napon megindíthatják a jóváhagyott terv szerinti rendszeres kórusmunkát, a műsor kidolgozását. Felkérem az Igazgató kartársakat, hogy tanulmányozzák át a Megyei Művelődési Osztály [...] számú köriratát, melyet

¹⁰ BKMÖL XXIII. 2/d. A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB Titkárságának iratai. Személyzeti Csoport iratai (a továbbiakban: XXIII. 2/d.) 6. doboz „B”. Barabás János (1911–?), tanító, igazgató, körzeti iskolai felügyelő, szakfelügyelő.

¹¹ Nemesszeghy Lajos (1902–1982), karnagy, zenetanár, szakfelügyelő. BKMÖL XXIV. 141. A Bács-Kiskun Megyei Tanács Költségvetési, Elszámolási Hivatal TAKEH (Bács-Kiskun Megyei Illeték-hivatal 1963–1980) iratai 1963–1988 (a továbbiakban: XXIV. 141), 16. doboz, N-6.

¹² BKMÖL XXIII. 11. A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB Művelődési Osztályának iratai (a továbbiakban: XXIII. 11.) 34 166/1/1957. sz. ügyirat

¹³ A kisebb betűvel szedett szövegrész utólagos, kézzel írt kiegészítés.

minden Járási illetve Városi Művelődési Csoport megkapott. Annak szellemében fogjanak hozzá a Kodály-jubileum megszervezéséhez. A műsor-összeállítás megkönynyítése szempontjából Kodály gyűjtésű népdalok s könnyebb kórusművek jegyzékét mellékelem.¹⁴ Kérem, hogy műsortervükről legkésőbb június 15-ig küldjék be jelentéseiket a Megyei Művelődési Osztályra. Egyúttal az éneket tanító nevelők munkájának legmesszebbmenő támogatását kérem.”

Ezt követően 1957. május 15-én a Kodály ünnepek tárgyában valamennyi járási, városi, községi tanácsok végrehajtó bizottságaihoz, az általános és középiskolák igazgatóihoz, művelődési otthonok vezetőihez és a népművelési ügyvezetőkhöz küldte el körlevelét a Megyei Művelődési Osztály, amelynek vezetője Tóth Ferenc, az ügy előadója pedig Urbán Pál volt. A körlevél tartalmazta Kálmán Lajosnak a Petőfi Népeben közzétett javaslatait, valamint a szakfelügyelői körlevél tartalmát, hangsúlyozva, hogy: „Megyénk, amelyben Kodály Zoltán született, méltóképpen és a Mester zenepolitikai eszméinek megfelelő módon óhajtja megünnepelni és emlékeztetéssé tenni ezt az évfordulót, [...]. A sok helyi műsoros est együttvéve imponáló méretű megyei fesztivált képez majd, de csakis akkor, ha még a legkisebb település saját megmozdulása sem marad ki belőle. A Fesztivál sikere – melynek százalékos megvalósítására országos megyék közötti vetélkedésre teszünk felhívást – nyilvánvalóan a legkisebb helyek városokéhoz hasonló helytállására alapozódhat. [...] A választ a jelzett határidőig iktatószámmal ellátva kérjük.”¹⁶ Ez áll az I., a II. és a III. típusú rendezvény részletes leírása után az utolsó mondatban. Az ügyiratban viszont nincsenek programok.

A megyei napilap hasábjain nyomon követhetők az események előkészületei. 1957. május 18-án megjelent a Kodály Zoltán Énekkar és az Állami Zeneiskola felhívása¹⁷ a Kodály-évforduló megünnepelésére: „Mit adhat Bács-Kiskun megye Kodály Zoltánnak születése 75. évfordulójára?” címmel. Ádám György karnagy, az Állami Zeneiskola igazgatója, Galamb Lajos a Fodrász Ktsz. [Kisipari termelőszövetkezet] elnöke és Bartha Mihály titkár, KISZÖV-előadó [Kisipari Szövetkezetek Országos Szövetsége], egyeztettek Kálmán Lajos május 9-én megjelent felhívásával kapcsolatban, és az iskola az alábbi felhívást intézte a megye ifjúságához, a felnőttekhez, a nevelőkhöz és a szülőkhöz: legyenek az iskola pedagógusainak segítségére, hogy elkészítsenek egy „Megyei virágcsokrot” – amely egy jelkép lenne. A diákokhoz fordultak, akiknek a terv megvalósításával kapcsolatban a következő teendők voltak: szedni a mezőn vagy kertben 10–15 szál hervadhatatlan ún. szalmavirágot 10–15 cm hosszú szárral, ezt pár soros összekötő köszöntő írással (esetleg verssel) 10x15 cm nagyságú papíron díszes kivitelben ellátni, ha mód van rá, népdalt éneklő csoportokról fényképeket, kellő felírásokkal, egy-egy jellegzetes helyi népdalt díszes kot-

¹⁴ A jegyzék nem maradt fenn az ügyirat részeként.

¹⁵ Korabeli javítás.

¹⁶ BKMÖL XXIII. 11. 34 166/1/1957. A kiadmány hitelélül: Schmetzer Klára gépíró írta alá. XXIII. 2. d. 115. d. „U” (Urbán Pál, 1928-?); uo. 111. d. „T” (Tóth Ferenc, 1921-?); uo. 93. d. „S” (Schmetzer Klára, 1905-?, tanító, gépíró).

¹⁷ Petőfi Népe, 1957. (május 18.) 114. sz.. [4]. o.

tázással 10x15 cm nagyságban összegyűjteni, és az iskola címére beküldeni október 1-jére. A „Megyei csokor” és a „Megyei album” elkészítését a beküldött anyagból a felhívást tevők vállalták magukra. Úgy tervezték, hogy ezt a megyei ajándékot a legifjabbak közül egy zeneóvodás és a legöregebb dalos fogják majd átadni.

A kecskeméti Bartók Béla Énekkar karnagyának, Lőrincz Bélának¹⁸ javasolta a Petőfi Népe június 5-i számában jelent meg:¹⁹ hirdessenek országos pályázatot Kecskemét környéki népdalok énekkari feldolgozására, indítsanak a megyében általános népdalgyűjtő versenyt, ének-zenei vonalon is indítsanak harcot a giccse ellen, a Bartók-kórus kihívja a Kodály-kórust népdaléneklési versenyre, azzal a céllal, hogy melyikük tanul meg december 16-ig több egyszólamú népdalt; kutassanak fel népdaléneklő tehetségeket stb.

Lőrincz Béla június 16-án megjelent írásában ismertette a jánoshalmi programot, majd pedig novemberben „*Megmozdul az egész megye a Kodály-fesztiválra*” címmel hívta fel a figyelmet a Jánoshalmán tervezett rendezvényre.²⁰ A járásbeli zenepedagógusok a megyei ének-szakfelügyelővel Nemesszeghy Lajossal elhatározták, hogy az iskola minden tanulója részt fog venni az ünneplésen, amelyre külön készül a néprajzi szakkör, vezetőjükkel dr. Karsay Ferenc pedagógussal a több mint 200 éves település szellemi-néprajzi adatait gyűjtik majd össze. Rendszeres heti foglalkozásaik alkalmával rendszerezik és színpadi kivitelre alkalmazzák a gyűjtött anyagot; és fellép majd a Jánoshalmi Földművesszövetkezet Vegyeskara is.

Június 30-án ugyancsak a Petőfi Népe tudósított arról, hogy nagyszabású Kodály-ünnepségre készül Baja.²¹ Baján rendezőbizottság alakult, a zenei albizottság tagjai Baja zenei életének vezetői voltak, elnöke Recska Ilona, a zeneiskola igazgatója. Feladata volt többek között felkeresni a fővárosban dolgozó volt bajai tanítványokat, elsősorban azokat, akik a Kodály-féle zenepedagógiát képviselik, hogy hozzájussanak a szükséges kottákhoz, zeneművekhez. Terveik szerint Kodály Zoltán életét és munkásságát a bajai származású Lukin László²² országos hírű zeneművész ismerteti majd, sőt a művész gyermekkórusát is meg fogják hívni az ünnepségre.

Nemesszeghy Lajostól szeptember 17-én jelent meg egy írás „*Látogatás Kodály Zoltánnál címmel*”²³. A Galyatetőn tartózkodó Kodályt a városi tanács nevében a Nemesszeghy, Magyaródi Sándor (a városi pártbizottság agit-prop titkára), Kórossy Artúr (a megyei művelődési osztály vezetője) és Lőrincz Béla karnagy alkotta küldöttség hívta meg Kecskemétre, a december 16-i rendezvényre. Kodály Zoltán a meghívást elfogadta, egyben megállapodtak a díszhangverseny és a díszközgyűlés

¹⁸ Lőrincz Béla (1910-?), általános iskolai énektanár, és szabadművelődési előadó. BKMÖL XXIII. 2. d. 67. doboz „L”.

¹⁹ „Mit adhat Bács-Kiskun megye Kodály Zoltánnak 75. születésnapjára? A kecskeméti Bartók Béla Énekkar javaslatai.” Petőfi Népe, 1957. június 5. [5.] o.

²⁰ „Mit adhat Bács-Kiskun megye Kodály Zoltánnak 75. születésnapjára?”. Petőfi Népe 1957. június 16. (139. sz.) [7.] o.; „Megmozdul az egész megye a Kodály-fesztiválra”. Petőfi Népe 1957. november 23. (275. sz.) 4. o.

²¹ „Mit adhat Bács-Kiskun megye Kodály Zoltánnak 75. születésnapjára? Nagyszabású Kodály-ünnepségre készül Baja.” Petőfi Népe. 1957. június 30. (151. sz.) [6.] o.

²² Lukin László (1926. január 30. Baja–), ének-zene tanár, karnagy, műfordító, előadóművész.

²³ Petőfi Népe. 1957. szeptember 17. (217. sz.) 1. o.

időpontjáról. A mester közölte továbbá, hogy örömmel töltené el, ha egy művet, amely apjára emlékezteti, eljátszanának majd. Ez pedig Haydn „Szerenád” kvartettje volt, amit rögtön meg is ígérték neki.

Mivel a kért programok a megyei művelődési osztályra nem érkeztek meg, újabb körlevél és felhívás készült 1957. november 8-án²⁴, melyben az osztályvezető nyomatékosan felhívta az „[...] *Elvtársak figyelmét, hogy fenti²⁵ rendelkezésünket alaposan tanulmányozzák át, az ünnepség rendezésére az előkészítő bizottságot azonnal szervezzék meg és Kodály-ünnepségük műsorát azonnal, de legkésőbb november 15-ig Osztályunknak küldjék meg.*”²⁶

Kodály Zoltán köszöntéséről 1957. november 21-én határozott a Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, amelynek elnöke Dallos Ferenc volt. A határozat végrehajtásának felelőse Varga Jenő elnökhelyettes, a Művelődési Osztály vezetője lett.²⁷ A Kecskeméten rendezett ünnepségek költségeinek fedezésére 12 650 Ft póthitelt engedélyezett a testület.²⁸ A határozat értelmében:

„A támogatás összegét a Művelődési Osztály az egész megye ünnepségeit méltató meghívóra és az alábbi műsorok kivitelezésére kívánja felhasználni:

Kecskemét város ünnepségsorozata:

december 2. Az Állami Zeneiskola növendékhangversenye

december 7. A város általános és középiskolai szolfézsversenyének döntője

december 9. A Rádió Énekkar Kodály hangversenye a Katona József Színházban

december 12. Az Állami Zeneiskola tanárainak Kodály hangversenye

december 12. Kodály emlékkiállítás megnyitása a Katona József Múzeumban

december 16. Ünnepi hangverseny Kodály Zoltán részvételével a Katona József Színházban

A támogatás megoszlásának felhasználása:

1. A megye összes Kodály-ünnepségét tartalmazó műsorfüzet 2000 példányban

2 200 Ft

2. 300 db plakát

250

3. A színház kölcsönzése 2 alkalomra, dekorációval

5 400

4. Kodály emlékkiállítás rendezése a Múzeumban

800

5. A szolfézs verseny győztesének díjazása

800

²⁴ BKMÖL XXIII. 11. 34 166/1/1957.

²⁵ Az 1957. május 15-i, amelyet ebben a felhívásban megismételt.

²⁶ BKMÖL XXIII. 11. 34 166/1/1957. Barabás Jenő az osztályvezető, Urbán Pál az előadó.

²⁷ BKMÖL XXIII. 1/a. A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB iratai. Ülésjegyzőkönyvek (a továbbiakban: XXIII. 1/a.) 463/1957. VB határozat, 1957. 23. k. 41–42. o. Uo. XXIII. 2. d. 22. doboz „D” (Dallos Ferenc, 1907–?).

²⁸ BKMÖL XXIII. 1/a. 463/1957. VB határozat, 1957. 23. k. 41–42. o.

6. 16-án Kodály Zoltán fogadásához

600

7. 16-án ünnepi ebéd, kb. 25 személyre á 40.- Ft

1 000

8. 9-én a Rádió Énekkara tagjainak vacsora 80 főre számítva á 20.- Ft

1 600

Összesen: 12 650 Ft”

A gazdag megyei szintű ünneppsorozat a tervek szerint állt össze. A megjelent programfüzetből²⁹ – amelyben a köszöntőt Urbán Pál jegyzi, felelős kiadója Barabás János osztályvezető – teljes képet kapunk a színvonalas rendezvényekről. A fent ismertetett kecskeméti rendezvény mellett többnapos program zajlott Baján is, 1957. december 7-e és 15-e között. Egynapos ünneplések voltak 1957. december 15-én Alpáron, Bácsalmáson, Kiskunfélegyházán, Kiskőrösön, Kunszentmiklóson és Tiszakécskén, december 16-án Dunapatajón, majd Lajosmizsén 21-én, Kiskunhalason pedig december 23-án.

A megyében az előzőeken kívül járasonként az alábbi községekben rendeztek Kodály-ünnepeket:³⁰

Bajai járás: Bácsbokod, Bácsszentgyörgy, Csávoly, Dávod, Nagybaracska, Sükösd, Szeremle, Vaskút, Csátalja, Bácsborsód.

Bácsalmási járás: Csikéria, Katymár, Madaras, Mátételke, Mélykút.

Dunavecsei járás: Harta, Solt, Szalkszentmárton, Tass, Apostag, Dunaegyháza.

Kalocsai járás: Bátya, Foktő, Géderlak, Homokmégy, Szakmár, Hajós, Uszód.

Kecskeméti járás: Helvécia, Izsák, Kunbaracs, Ladánybene, Orgovány, Hetényegyháza, Jakabszállás, Lászlófalva, Nyárlőrinc.

Kiskőrösi járás: Kecel, Soltvadkert, Tázlár, Fülöpszállás, Akasztó, Bócsa, Császártöltés.

Kiskunfélegyházi járás: Gátér, Jászszentlászló, Kiskunmajsa, Pálmonostora, Petőfiszállás, Szank, Kömpöc.

Kiskunhalasi járás: Kisszállás, Rém, Tompa, Balotaszállás, Borota, Harkakötöny, Jánoshalma, Kunfehértó, Zsana.

A rendezvényekről a megyei lapban, a Petőfi Népében is írtak, pl. december 3-án: „*Hangverseny Izsákon*”³¹ címmel. Izsákon a kecskeméti Kodály-kórus is fellépett a november 30-án tartott ünnepségen.

Kecskeméten a 16-ai ünnep előtt vasárnap ünnepélyes külsőségek között megnyílt a Katona József Múzeum „*Kodály és Kecskemét*” című kiállítása.³² Természetesen fellépett a Kodály- és a Bartók-kórus is. A cikk tömören tájékoztat a kiállítást

---

²⁹ „Bács-Kiskun megye népe köszönti a 75 éves Kodály Zoltánt”. Kecskemét. [1957] [16.] p.

³⁰ Uo.

³¹ Petőfi Népe, 1957. december 3. (283. sz.) 1. o.

³² „Megnyílt Kecskeméten a „Kodály és Kecskemét” kiállítás.”. Petőfi Népe, 1957. december 17. (295. sz.) [5.] o.

tartalmáról: „A kiállításon több eredeti fénykép, írásos dokumentum, újságcikk, képek tömege mutatja a kodályi-életmű [sic!] születésének körülményeit. [...] A kiállítás másik termében a kecskeméti kórusmozgalom fejlődésének tényeit szemlélhetik a látogatók. Itt állították ki az 1888-ban alakult Kodály-kórus életének emlékei és az 1859 óta működő kecskeméti Bartók-kórus pályafutásának emléktárgyait. Külön tábló szemlélteti, hogyan készült az országban első ének-zenei általános iskola, a kecskeméti, a zeneszerző 75. születésnapjának megünneplésére. A kiállítás harmadik termében népzenei emlékek, népi hangszerek gyűjteménye kerül bemutatásra.”

„Kodály-est Kiskőrösön”³³ címmel december 17-én rövid hír jelent meg a szintén vasárnap a TTIT [Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat] és a járási kultúrház által szervezett ünnepekről.

„Bensőséges ünnepség keretében köszöntötte Kecskemét nagy szülöttét: a 75 éves Kodály Zoltánt. Díszünnepség és ünnepi hangverseny a Katona József Színházban.”³⁴ A december 18-án megjelent újságban részletes beszámolót olvashatunk a Kecskeméten rendezett gazdag műorról és a szép zenei élményről. A kecskeméti ünnepségen Kodály Zoltán is megjelent, „a lelkes hangulatú hangversenyen az ünnepelt, tőle szokatlan hosszúságú beszédet mondott, így köszönte meg az ünneplést” – írta Heltai Nándor 1982-ben megjelent könyvében.³⁵

A lezajlott rendezvényekről jelentést kért a Megyei Művelődési Osztály. Az osztályvezető 1957. december 21-én ismét körlevelet intézett valamennyi városi és községi művelődési ház igazgatójához, községi népművelési ügyvezetőhöz.³⁶

„Zenei életünk fejlesztése megkívánja a végzett munkák számbavételét, ezért kérem szíveskedjék tájékoztatni a Megyei Tanács VB Művelődési Osztályát, hogy Kodály Zoltán születésének 75. évfordulójára milyen ünnepélyt rendeztek.

a./ A hozzánk küldött terv szerint folyt-e le az ünnepély, vagy a zenei rendezvények sora?

Ha változás történt, akkor miben tértek el a hozzánk beküldött tervtől?

Ha műsortervüket nem küldték meg, akkor kérem, tüntessék fel jelentésükben a megtartott ünnepi rendezvény vagy rendezvények teljes műsorát.

b./ *Milyen erkölcsi sikere volt az egész ünnepi megemlékezésnek a lakosság, a közönség és a szereplők körében? A zenei ünnepélyeken hány fő vett részt aktív szereplőként és kb. milyen létszámú közönség hallgatta végig. Milyen zenei jellegű rendezvényeket kívánnak a jövőben megvalósítani?*

c./ *Az ünnepi műsorokon szereplő kórusoknak, zenekaroknak és szólistáknak a jövőre vonatkozóan milyen terveik vannak?*

Válaszlevelüket kérjük legkésőbb 1958. január 6-ig küldjék meg.”

³³ Petőfi Népe, 1957. december 17. (295. sz.) [5] o.

³⁴ „Bensőséges ünnepség keretében köszöntötte Kecskemét nagy szülöttét: a 75 éves Kodály Zoltánt. Díszünnepség és ünnepi hangverseny a Katona József Színházban.; „Díszünnepség a színházban, Kodály Zoltán válaszbizéde”. Petőfi Népe, 1957. december 18. (296. sz.) 1–2. o.

³⁵ HELTAI Nándor, 1982. 120. o.

³⁶ BKMÖL XXIII. 11. 41 593/1/1957. Írógéppel írt kiadmány. Osztályvezető: Barabás János sk. Előadó: Urbán Pál. A kiadmány hitelül: [olvashatatlan aláírás] gépiró. Pecsét nélkül. 1 lap. Valamint a kézzel írt fogalmazvány 1 lap.

A levéltárban fennmaradt megyei 1957-es iktatókönyv³⁷ bejegyzése szerint beszámolót a Kecskemét Városi Tanács VB Művelődési Osztálya,³⁸ a Bajai Járási Tanács VB Igazgatási Osztálya³⁹ és a Kiskőrösi Járási Tanács VB Művelődési Osztálya⁴⁰ küldött, amelyek nem maradtak meg a Megyei Művelődési Osztály iratai között. A bajai járásban rendezett Kodály-ünnepségekről készült összesítő jelentést Koltai Antal, a Bajai Járási Tanács VB Művelődési Csoportja népművelési felügyelője készítette, amelyet a Megyei Tanács VB Művelődési Osztály Népművelési Csoportjának címzett Kecskemétre.⁴¹ E szerint:

„[...] Minden iskola és művelődési otthon igazgatója megkapta a felhívásunkat, hogy közösen szervezzék meg az estet, illetve ünnepélyt, ahol egy nevelő ismerteti Kodály szerepét a hazai és külföldi zenekultúrában és irodalomban. Ezután gyűjteményeiből és alkotásaiból (énekarok, népijátékok, egyéniszámok és zenekari számok) mutatnak be részleteket. A tervezettek szellemében az ünnepélyek szépen folytak le és igen értékesek voltak. A helyi adottságoknak megfelelően december 10-től minden nap volt a járás területén 19-éig ünnepély. Legtöbb a kultúrházban volt, de az iskolákban is tartottak. Volt ahol külön tartották az ifjúságnak és külön a felnőtteknek. Általában teltház előtt történt a megemlékezés és az ünnepély. A művelődési otthonok énekesei, énekkarai és a zenekarok közösen szerepeltek az óvodásokkal és az iskolásokkal. Bácsbokod, Csátalján, Csávolyon, Érsekcsanádon és Garán volt a legszínvonalasabb az ünnepély. Néhány ünnepély műsorát csatoltan felterjesztem, mellyel alá kívánom támasztani jelentésemet és meg kívánom mutatni azt is, hogy milyen színvonalas volt egyes ünnepély.

Baja, 1957. évi december 23-án.

K.
Koltai Antal
Népműv./elési/ felügyelő.”

A járási népművelési felügyelőhöz megküldött jelentésekből csupán egyet emeltem ki, a II. típusú rendezvények sorába tartozó bácsbokodi általános iskola műsorát, amelyet Koltai Antal a legszínvonalasabb ünnepélyek közé sorolt. A jelentést Kürtös József igazgató-helyettes írta 1957. december 17-én.⁴²

³⁷ BKMÖL XXIII. 11. 142. sz. Iktatókönyv 1957: 41 593/1957. Kecskemét Városi Tanács Művelődési Osztályától a 3591/1957-es számról, Bajáról pedig a 7511/12/1957-es számról érkezett jelentés.

³⁸ BKMÖL XXIII. 560. Kecskemét Városi Tanács VB Művelődési Osztályának iratai. (A levéltárba nem került be az 1957 és 1969 közötti évekből irata.)

³⁹ BKMÖL XXIII. 11. A 41 593/1957 sz. iratban hiányzik, de lásd: BKMÖL XXIII. 240 A Bajai Járási Tanács VB Szakigazgatási szerveinek iratai (a továbbiakban: XXIII. 240.), 20. doboz. 7511/1957. XII. 27.

⁴⁰ BKMÖL XXIII. 334. A Kiskőrösi Járási Tanács VB Művelődési Osztályának iratai. 2071/1957. Az irat hiányzik, csupán az iktatókönyvi bejegyzés tanúskodik az eseményről. (1957. évi iktató- és mutatókönyv a 47. és 48. r. e.)

⁴¹ BKMÖL XXIII. 240. 20. doboz. 7511/11/1957.; BKMÖL XXIII. 228. d. A Bajai Járási Tanács VB Igazgatási Osztályának iratai. Személyi iratok, 62. d. „K-461” (Koltai Antal, 1913–?, tanító).

⁴² BKMÖL XXIII. 240. 20. doboz. 7511/11/1957. Állami Általános Iskola Bácsbokod, 436/1957. Jelenítés a Kodály-ünnepségről.

„Jelentem, hogy a Kodály ünnepséget f. hó 14-én szombaton rendeztük meg. Du. 2 órakor a tanulóknak, este 7-órai kezdettel a szülőknek adtuk elő, amit ezzel kapcsolatban tanultunk.

Műsorunk a következő volt: Énekelj magyar ifjúság c. kánonnal kezdtük. Utána Molnár József tanító megemlékezett Kodály Zoltánról. A továbbiakban egyszólamú dalcsokrokat énekeltünk Kodály gyűjteményeiből. A Biciniből hat kétszólamú éneket énekeltünk az énekkarral. Az egyes osztályokban tanult többszólamú Kodály dalokat az osztály válogatott énekeseivel adtuk elő.

Az V. osztályos tanulókkal Molnár János és Sándorfi István kartárs bemutatta: Egyszer egy királyfi c. mesejátékot.

Ugyancsak az V. o. tanulóival Jánics Istvánné és Mészáros Erzsébet tanítónő egy-egy táncszámot mutatott be.

Fleckenstein József a VIII. osztályosokkal a Hári [sic!] János c. mesejátékot adta elő.

Horváth János és Busa István volt tanulóink hegedűn magyar népi dalokat és a Hári [sic!] Jánosból részleteket játszottak.

Műsorunkat Kodály: Nagyszalontai köszöntő és Békedal c. négy, illetve kétszólamos énekével fejeztük be.

A műsor 2 óra időt vett igénybe. Este kb. 320 fő vett részt az ünnepélyen.”

A megye településeinek majd mindegyike fontosnak tartotta Kodály Zoltánról, a zeneszerzőről és zenepedagógusról való megemlékezést. Az ezekről készült jelentések azonban hiányosan maradtak fenn. Csak ezt, a két születésnaphoz köthető rendezvénysorozatot emeltem ki a számtalan esemény közül, amelyen Kodály Zoltánról megemlékeztek, köszöntötték, vagy munkáit népszerűsítették. A leírtakból is látható, azonban, hogy szülővárosán, Kecskeméten kívül Bács-Kiskun megye lakói is „szívükbe fogadták” a világhírű zeneszerzőt.

**OKTATÁS- (ÉS) POLITIKA
KÁDERPOLITIKAI KÉRDÉSEK
BÁCS-KISKUN MEGYE
KÖZOKTATÁSÁNAK TERÜLETÉN
(Az 1950-es évtized fordulója)**

Bevezető

„Káder: <A népi demokráciákban és a Szovjetunióban> olyan politikai szempontból megbízható, munkáját kiválóan végző személy, akinek a helytállására a kormány vagy a párt számít [...] Az a személy, aki oly képességeket árul el, hogy megfelelő nevelőmunkával szakmai, politikai vezető funkciók ellátására képes lehet.”¹ A káder szó fenti kontextusban való elterjedése a második világháborút követő szovjetizált politikai berendezkedés korszakára vezethető vissza. 1945 után a káderpolitika sokkal több lett, mint adott posztra állított, feladatára alkalmasnak vélt szakembergárda kiállításának kérdése: elsősorban ideológiai, politikai szerepet játszott, hatalmi törekvések motiválták. A politikai elvű szelekció természetesen nem egészen a pártállami idők gyermeke, bár mindent átható teljességében ekkor bontakozott ki. Előzményként a Tanácsköztársaság, majd azt követő időszak személyeseréit, a numerus clausust és a zsidótörvényeket is ide számíthatjuk. A második világháború után az igazoló bizottságok működése, a B-listázások már a politikai hatalomátvételt előkészítő koncepciózus törekvésekhez sorolhatók.

1948-at követően alapvetően megváltoztak a társadalom működését vezérlő törvények. Az új viszonyrendszerben „a cél egyértelműen a szellemi élet, a kultúra (fizikai kultúra) minden stratégiai jelentőségű intézményének lefedése, a marxista-leninista ideológia monopóliumának megteremtése”² lett. A korábbi szelekciót meghatározó értékrend, elfogadott normarendszer gyökeres átértékelése, a követendő célok és deklarált elvek radikális irányváltásai az ország valamennyi humán és anyagi szférájában érvényre jutottak. A létrejött nyílt diktatúra alaptermészetéből fakadóan paranoid, szeszélyes volt, permanens deffenzívát folytatott a rendszer inkább többnyire vélt, mint valós ellenségeivel szemben. Ezen állandóan változó feltételekhez való alkalmazkodás kényszere alatt formálódott ki az új nomenklatúra hatalmi elitje és az azt kiszolgáló kommunista káderréteg.

¹ Magyar Értelmező Kéziszótár. Budapest, 1960. 701. o.

² HUSZÁR Tibor: Az elitől a nomenklatúráig. Az intézményesített káderpolitika kialakulása és néhány jellemzője Magyarországon (1945–1989). Szociológiai Szemle 2005/3. 40. o. Internet: <http://www.szociologia.hu/dynamic/0503huszar.pdf>. (2009. október 1.) (A továbbiakban: HUSZÁR Tibor, 2005.)

E tanulmány a fordulat évét követő időszak kultúrpolitikáját, pontosabban a személyi kérdések körét, a káderpolitika deklarált céljait és gyakorlatát állította célkeresztbe. A kutatás időkorláthoz kötött „mintavétellel” történt: a feltárt iratok időben 1950–1951 közötti időszakra datálhatók. Az időkorlátot indokolja a tanulmány eredeti szándéka is, amely elsősorban nem egy átfogó elít kutatás, hivataltörténet, vagy egyes funkcionáriusok életpályáinak konzekvens végigkövetése volt. A dolgozat célul a pártállami káderpolitika jellemrajzáinak felvázolását, a lokális térben zajló folyamatok, tendenciák, konfliktusok és anomáliák tipizálását tűzte ki; a megyei források tükrében.

A társadalmi szelekció új törvényei az oktatáspolitikában

Az iskola nem csupán az ismeretek közvetítésének színhelye. Az oktatás intézményesült világa a morális értékek, társadalmi normák átadásának, egyszóval az állampolgárrá nevelésnek is a terepe. A szocialista átrendeződés legradikálisabb időszakában a közoktatás különösen fontos, szimbolikus jelentőséggel bírt, amely a társadalom átgyrásában, a jövő kommunistáinak kinevelésében kapott új célokat. A szellemi elitben³ egyszerre látott a hatalom nélkülözhetetlen szövetségest és veszélyes ellenfelet. Míg a rendszer alapvetően bizalmatlan, rosszhiszemű volt az osztályidegen értelmiséggel, különösen a reakcióssá nyilvánított klerikális, vagyis az 1948-ig egyházi igazgatású intézmények pedagógusaival szemben, addig az iskolarendszerű oktatás folytonosságát fenn kellett fenntartani, a deklarált kultúrpolitikai célok érdekében. A korabeli polgárinak nevezett ideákat, vallásos és hazafias (irredenta) színezetű oktatást egy a marxista–leninista alapokon nyugvó intézményrendszerre kellett átállítani. A struktúraváltáshoz kellő erőforrások, különösen a humán tőke csak korlátozottan állt a politikai elit rendelkezésére. Míg a több évszázados fejlődés során létrejött iskolai intézményrendszer kisajátítása és az oktatás tartalmi részének teljes állami kontrollja 1948-ra döntően megvalósult, nehézségek mutatkoztak a célnak megfelelő, a kultúrharcot eredményesen megvívni képes szakembergárda kiállításában. A káderpolitika kérdései között kiemelt helyen szerepelt az oktatási osztályok, szakfelügyelők és intézményvezetők személyének kiválasztása, valamint az úttörő- és diák-szövetségi vezetők kinevezései, sok esetben viszont a hatalom kénytelen volt megalkudni a régi garnitúrával, főképp az alsóbb szintű oktatási intézmények kapcsán.

A személyi kérdések mielőbbi rendezése elemi érdeke volt az állam- és közigazgatási gyakorlattal, pártszervezeti múlttal nem rendelkező új nomenklatúrának. A hatalom friss birtokosai átmenet nélkül teremtették meg a szovjet mintára megálmodott új berendezkedést. A hatalmi, politikai restauráció megakadályozására, a hatalom megtartására társadalmi léptékű átrendeződésekre, személycserékre volt szükség, amelynek eredményeként 1948-ra csaknem teljesen befejeződött a háború előtti társadalmi elit lefejezése. A durva és leplezetlen erőszak legalizálása a világháborúhoz fogható megrázkódtatásokat, működési zavarokat okozott társadalmi és gazdasági téren egyaránt. Mindez egyszerre szolgálta, de fékezte is a pártellenőrzés

³ Szellemi elit körébe értve az intézményesült magaskultúra képviselőin, a művészeti ágak jeles személyein túl a kisebb közösségek szellemi foglalkozású tagjait is, mint pl. községi tisztviselők, tanítók stb.

új formáit kereső hatalom ambícióinak megvalósulását. Alapvetően változtatta meg az új pártállami berendezkedés a társadalmi szelekció addig érvényes paradigmáit; a szakmai, munkahelyi, előmenetel, a szociális felemelkedés tudásalapú kiválasztódása helyébe politikai-ideológiai megfontolások léptek az oktatás és kultúra szféráiban is, amely a vizsgált forrásanyagban jól követhető. Az 1945-öt megelőzően korlátozottan érvényesülő társadalmi mobilitás helyébe a munkás és paraszti háttérű társadalmi csoportok felemelkedését kizárólagosan preferáló ideológia lépett. Míg az értelmiségi, hivatalnoki múlt, családi háttér kiszorítandó, szükség esetén megtűrt volt, addig a „nagyfőkés”, földbirtokos (kulák) csoportok kizárásával jelentős tapasztalattal, tudásháttérrel rendelkező rétegek deklasszálódtak. *„A származási kategóriák ilyetén alkalmazása közvetve-közvetlenül beszűkítette a nómenklatúra utánpótlását, a káderpolitikában a társadalom minden korcsoportját érintő kontraszselekcións folyamatokat gerjesztve. Felgyorsult a horizontális mobilitás, a származási kategóriák merev és differenciálatlan használata a vezetők csoportjainál [...] a tudásszint jelentős csökkenését eredményezte.”*⁴

A munkás–paraszt közegekből, akár megfelelő szakmai ismeretek és képzettség nélkül való felemelkedés útját példázza a megyei tankerületi főigazgatói hivatal személyügyi előadójának életpályája. N. 1921-ben Kecskeméten született, alkalmi gyári munkás és földműves napszámos szülők harmadik gyermekeként. A család szerény anyagi körülményei a magasabb iskolai képzést nem tették lehetővé számára. *„6 elemi és 3 ismétlő iskola elvégzése után hozzáfogtam a nehéz kenyérkereséshez”* írta önéletrajzában.⁵ Szezonmunkásként hét évig, az Első Kecskeméti Konzervgyárban⁶ dolgozott, majd 1945 májusában belépett az MKP soraiba. A pártban ekkor már tisztséget vállalt. Kéthetes pártiskolai képzést követve a Kecskeméti Platter-gyárban⁷ kapott állást, ahol belépett a szakszervezetbe is. Hogy ekkor szakszervezeti vagy egyéb vonalon milyen politikai szerepet vállalt arra a forrás nem utal, ugyanakkor az üzemi – betanított – dolgozóból két hét után már bizalmi lett. Még ez év júliusában az MDP kiemeli: a gyári kézbesítőből a Kecskeméti Tankerületi Főigazgatóság személyügyi előadójává tették. Eközben pártkarrierje is jól haladt, 1949-re *„alapszervezeti káde-*

⁴ HUSZÁR Tibor 2005. 42. o.

⁵ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) XXIII. 11. A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB. Művelődési Osztályának iratai (a továbbiakban: XXIII. 11.). 1214/1950.

⁶ Első Kecskeméti Konzervgyár: 1900-ban osztrák tőkével létesült mezőgazdasági feldolgozó üzem. 1913-ban a gyár területére iparvágányt vezettek, az üzem ettől kezdve gyors fejlődésnek indult. 1932-ben Weiss Manfréd érdekeltségébe került, 1947-ben államosították. 1957-ben egyesült a Kinizsi Konzervgyárral, Kecskeméti Konzervgyár néven. Forrás: GLIED Károly: Bács-Kiskun Megye élelmiszergazdaságának 25 éve. Kecskemét, 1970. (A továbbiakban GLIED Károly, 1970.) 326–327. o.

⁷ Platter János Konzervipari és Kereskedelmi Rt, 1921-ben létesült mezőgazdasági feldolgozó üzem. Nevét a gyáralapító Platter Jánostól kapta. Államosítására 1947-ben került sor. 1948-ban Kinizsi Konzervgyár néven szovjet érdekeltség lett, majd 4 évvel később a Magyar Állam tulajdonába került vissza. 1957-ben üzemszervezetét egyesítették az Első Kecskeméti Konzervgyárral, innentől neve Kecskeméti Konzervgyár lett. Forrás: GLIED Károly, 1970. 326–327. o.

_____ Oktatás- (és) politika – Káderpolitikai kérdések Bács-Kiskun megye közoktatásának területén res és központi R.G^s. parancsnokhelyettes⁹” funkcióban találjuk. Egy újabb kéthetes tanfolyam elvégzését követően, 1950 áprilisában már főelőadói hivatali rangban említi egy irat – igaz a funkciójáról történő lemondás kapcsán. Hogy a felfelé ívelő életpálya megtörése mögött milyen események, okok keresendők, arra nem találunk egyértelmű válaszokat a személyügyi iratok között, ugyanakkor az életút jól példázza a politikai-ideológiai alapú kiválasztódás alapján végbemenő szelektációs, mobilizációs jelenséget. Jelzi, bár egyetlen példa nyilván nem bizonyítja, a külső tényezőktől függő társadalmi felemelkedés, tudásalap nélküli előmenetel gyorsan múló jelenségét.

Pontos nyilvántartással a helyes munkaerő-gazdálkodásért, avagy a kádertoborzás módszertana

A szakemberhiány a politikai átrendeződést követő időszak hosszan fennálló jelensége volt. Az államigazgatás a gazdasági tervezés technokrata szemléletével látott hozzá a humánpolitika ügyeinek, így a kulturális-oktatási ágazat káderkérdéseinek rendezéséhez. Ennek érdekében a központi adminisztráció – Minisztertanács, Vallás- és Közoktatási Minisztérium¹⁰ különböző távlatú „káderfejlesztési terveket” készített, illetve dolgoztatott ki abból a célból, hogy saját bázisából kitermeljen egy új értelmiségi, pedagógus társadalmat. A káderpótlás egyik forrása az egyetemi-főiskolai képzés volt, ahol az osztályidegen, reakciós családi háttérű diákok kiszorításával és a munkás–paraszt származású hallgatók erőltetett reprezentációjával befolyásolták a szelektációs folyamatokat. Másrészt megkezdődött a káder-rekrutáció, a politikailag, társadalmilag megbízható értelmiségiek felkutatása, pozícióba helyezése és átképzése. A kormányzervek direktíváinak megfelelően készültek jelentések a megyében a káderutánpótlás folytonosságának biztosítására: „[...] minden rendelkezésre álló eszközzel /hivatali előadók látogatásai, tanulmányi felügyelők észrevételei, népi szervek és tömegszervezetek észrevételei stb./ felkutatjuk azokat a kádertartalékokat, akik politikailag megbízhatók, világnézetileg fejlettek, szakmailag képzettek és eddig nem szerepeltek a funkcióba állíthatókáderek nyilvántartásában [...]”¹¹ – áll a személyügyi előadó 1950. április–június havi munkatervében.

A személyzeti politika alapja a pontos és naprakész nyilvántartás volt, amely nélkül a kitűzött célok megvalósíthatatlanok lettek volna: 1950–51-re szívós munkával kiépült egy centralizált adatbázis, a közszférát átfogó személyzeti kartotékrendszer. A személyügyi határozathozatali csúciszerv, a legfőbb döntéshozó princípium a VKM Személyzeti Főosztálya volt. A kormányzerve a legfontosabb pozícióktól a

⁸ Az R-gárda alulról jövő kezdeményezés alapján az MKP területi és üzemi pártbizottságai védelmére szerveződött. A két inges, vörös nyakkendős gárdisták az erőt és az egységet is demonstrálták. A rendezvények biztonságát a helyi R-gárdisták ún. „ötös civil csoportjai” garantálták. Mivel mindenkit ismertek, az idegen emberekre fokozottan figyelhetek. A két munkáspárt egyesülése előtt az R-gárda létszáma megközelítette a húszezret. Felügyeletét a szervezési osztály, illetve Farkas Mihály látta el. Internet: <http://www.lemexlex.hu/lemexlexforum/viewtopic.php?p=75990&sid=fc5fd3da6dfb632ead50b688a879bdf2> (2009. november 3.)

⁹ Uo.

¹⁰ A tanulmányban VKM névváltozatban is előfordul.

¹¹ BKMÖL XXIII. 11. 53/1950.

legkisebb tisztségekig informálódott és határozott, amelyet állandó direkt kapcsolattartás, kézi vezérlésű ügyviteli gyakorlat jellemezett.¹² A kádermunka hatékonyságának javítására a minisztérium konkrét kritériumokat szabott, ezek a személyzeti politika legfőbb alapelveit tartalmazták a bürokrácia kendőzetlen nyers stílusában. Ennek főbb tartalmi elemei a következőkben álltak:

- cselekvési terv kidolgozásával tervszerűvé kell tenni a személyzeti munkát;
- tisztamúltú, ingadozásmentes kádereket kell felkutatni az intézmények vezetői pozícióihoz;
- A „nehézségek” elől meghátráló – a morális okokból, vagy szakmailag az elvárásoknak eleget tenni nem képes, nem eléggé vonalas – kádereket le kell cserélni;
- A nők arányát növelni kell az intézményvezetők körében, politikai és szakmai felkészítésüket haladéktalanul meg kell kezdeni;
- A potenciális vezető pozícióba emelhető pedagógusokat fel kell mérni, hogy a káderek képességük, felkészültségük alapján megfelelően tölthessék be a tisztségüket;
- A káderoktatást, pártiskolai továbbképzést ki kell szélesíteni;
- A fiatal káderek arányát növelni kell a vezető pozíciókban.¹³

A személyi kérdések rendezésére káderfejlesztési tervet dolgozott ki a VKM. Az adatgyűjtéssel a szakminisztérium a káderutánpótlás lehetőségeit kívánta felmérni. A gyűjtött adatok feldolgozásában, értékelésében – előre számítva a várható adatok hatalmas mennyiségére – statisztikai szempontokat jelöltek meg. A szolgáltatott információkat megadott bontásban kellett közölni, ez bizonyos szempontból gépiesítette az osztályzást. Lényegében egy automatizált, egységes szempontrendszerű káderjellemezési, -értékelési módszer jött létre, amelyben a hangsúly egyértelműen a politikai megbízhatóságra, osztályszemléletű szelekcióna esett, a válaszadási lehetőségek is eleve ezt determinálták. A származási kategóriák adható válaszai pl.: az apa „eredeti” foglalkozása: nagy- és kisüzemi munkás / agrárproletár / dolgozó paraszt / kulák / értelmiségi / kiskereskedő / kisiparos / alkalmazott (tisztviselő, altiszt, postás, stb.), vagy az MDP tagok 1948 előtti politikai kötődése (MKP, SZDP, MDP), a politikai és iskolai végzettség stb. Részletesen bekérték a jelöltek vezető beosztásába kerülésének, kinevezésének idejét is, az alábbi korhatárolással: 1945 előtt/ 1946-tól / 1947-től / 1948-tól / 1949-től / 1950 januártól / 1950 júniustól.¹⁴

¹² A korszak igazgatási gyakorlatára jellemző forrás a VKM megyei tanácsához intézett 1951. évi utasítása a káderutánpótlás felkutatására: „Az előttünk álló feladatok szükségessé teszik, hogy a legjobb ideológiai és szakmai képzettségű középiskolai tanárokat és általános iskolai nevelőket felkutassuk utánpótlás céljából az egész ország területén [...] hetenként egy általános iskolai felső tagozatú tanítót és három középiskolai tanárt nézzenek meg [...] hetenként egyszerre küldjenek fel a személyzeti főosztályra a megnézetekről friss önletrajzot...” BKMÖL XXIII. 11. 19/1951.

¹³ BKMÖL XXIII. 11. 19/1951.

¹⁴ Uo.

A kádervélemények pontos és gyors elkészítéséhez az illetékes személyügyi előadó sok esetben a Párt direkt irányítása alatt tartott, vazallus társadalmi szervezetek, az ún. népi szervek apparátusától kapott tájékoztatást. A nyilvántartás feltöltése, majd folyamatos frissen tartása, aktualizálása a tervszerűen folytatott kiszállások során gyűjtött vagy a célszemély ismeretségi köréből származó adatokkal is történt. A kinevezések, áthelyezések során készített szűkszavú jellemzésekben külön mérlegelték a káder viszonyulását a népi demokráciához, valamint személyes és családi kapcsolatrendszerét annak eldöntésére, hogy jelenthet-e kockázatot az állampárti népi demokrácia szempontjából. A „helyes” munkaerő-gazdálkodás szempontjai között például felszólította a minisztérium a megyei oktatási igazgatást arra, hogy „politikailag nem megbízható tanítót ne helyezzen tanyára, ahol kevésbé ellenőrizhető, olyan helyre ne nevezzen ki tanítót, ahol annak klerikális vagy kulák kapcsolatai lehetnek, vagy vannak”.¹⁵ Ugyancsak ügyelni kellett az egyes tantestületek esetében a párttagok és politikai szimpatizánsok számbeli fölényére, amelyet a tanerők „arányos elosztásánál” kellett tekintetbe venni. Életpályák, sorsfordulók múltak a jellemzésekben, politikai, szakmai értékelésekben szereplő tartalmaktól. A szűrőkön átjutott kádereket általában nyers, direkt végrehajtási gyakorlattal az oktatási igazgatás aktuális igényei szerint vezényelték megyszerte: „Kedves titkár elvtárs. Légy szíves sürgősen megküldeni a pártból a véleményt D. K. [rövidítés a szerzőtől] ott működő tanítóról, aki a pártunk tagja és akit mi Tataházára igazgatónak akarunk elvinni. Helyébe küldünk pedagógust.”¹⁶ Az összegyűjtött információkból személyzeti adatbázis, egy egységes formátumú, ABC-be rendezett dosszié rendszerű irattár épült. A személyi kartotékokban a kinevezéshez, egyes munkakörök betöltéséhez szükséges adatokat ún. KAB¹⁷ kartonokba rendszereztek.

A diktatúrákra jellemző informátori hálózat működésének jellegzetes eleme volt a rendszerbe beépített visszacsatolás, vagyis az ellenőrök ellenőrzése, káderjelentések készítése, informátoroktól szerzett adatok nyilvántartása azokról, akiknek feladata is éppen ez volt. A tanulmányi felügyelők részére előírták a tantestületek, iskolai vezetők lekáderezését, míg róluk a megyei oktatási igazgatás készített jelentést. Az illetékes tanács személyügyi előadói részt vettek a tanulmányi felügyelők értekezletein, de emellett a tanfelügyelők által előzetesen ellenőrzött iskolákhoz is ellátogattak. A megkétszerezett ellenőrzéssel lényegében a két informátori feladatra

¹⁵ BKMÖL XXIII. 11. 53/1950.

¹⁶ Uo. 168/1950.

¹⁷ Kinevezési és Alkalmazási Bizottság. A bizottság megszüntetésére 1950. június 30-án minisztertanácsi rendelet útján került sor. „A Kinevezési és Alkalmazási Bizottság eredményesen betöltötte feladatát és ma már a helyi tanácsok felállításával a minisztertanács, mint az elvi irányítást végző legmagasabb, államigazgatási szerv csak a legmagasabb állami funkciók betöltésének személyi kérdéseivel foglalkozik. így megszűnt tehát annak szükségessége, hogy mellette mint külön központi szerv, a Kinevezési és Alkalmazási Bizottság működjék.” Országgyűlési Napló. 1949. II. kötet 1953. május 8.

Internet: http://nfo.arcanum.hu/onap/pics/a.pdf?v=pdf&a=pdf&p=PDF&id=KN-1949_2/KN-1949_2%20115&no=0. 227. o. (2009. november 3.)

szervezett apparátus egymást figyelte, míg a rendszer alsóbb szintjein – igazgatók, helyettesek, vezető pedagógusok – szintén egyszerre ellenőrök és többszörösen ellenőrzött személyek voltak.¹⁸

Az egyes posztokra kiszemelt vezetőkről történő információszerzés nem ért véget a kinevezéssel. A kijelölt káderek „fejlődésének” ellenőrzése, további megfigyelésének megszervezése ugyancsak része volt a személyügyi előadók feladatainak. Ennek részeként a kritika-önkritika gyakorlása a jelentések eleve szabott, kötelező tartalmi pontja volt. A tanulmányi felügyelőknek „építő bírálat” kellett rávezetni a kádereket azok vétett hibáira. A vezetők folyamatos ideológiai továbbképzésének figyelemmel követése is a személyzeti politika részét képezte. A kiválasztott kádereket szakszervezeti iskolákban, néhány hetes vagy hónapos pártsemináriumokon készítették fel a szocialista nevelés új feladataira, amely a szakmai előmenetel, az apparátus belső köreibbe kerülés követelménye volt. A VKM az iskolai vezetők felkészítésére többek között három hónapos ún. igazgatói iskolákat szervezett. A politikai kádereképpen részt vett – haladó szellemű – hallgatók az igazgatásszervezés hierarchiáját, feladat- és hatáskörét szabályozó ún. hatásköri lista (tartalék)pozícióiba kerültek, esetenként osztályvezetői, alosztályvezetői vagy szakfelügyelői irányítás alatt az oktatás-igazgatásban kaphattak beosztást. A kádertoborzás bázisának szélesítését szolgálta a szakszervezeti iskolát végzett bizalmi káderek számának növelése. Az 1950. év képzési tervének kitűzött célja volt, hogy a tanév végére minden városban és járási székhelyen legyen legalább egy szakszervezeti iskolát végzett „tartalék-káder”.¹⁹ A szemináriumot sikerrel elvégeztettek közül választották ki a megye iskoláinak többi bizalmi funkcionáriusát, a munkaközösségi vezetőket, azok helyetteseit. Közülük szelektálták a politikai – illetve szakmainak beállított de lényegében ideológiai szellemű – szemináriumok vezetőit, tankörvezetőit, és nekik kellett kijelölni az elkövetkezőkben a közoktatás új csapásirányait is (cikkek és tankönyvek írása, bírálata, szakmai előadások tartása).²⁰ A szemináriumok feltöltése a propagandisták feladata volt. A jelentkezés önkéntes alapon ment, de ha kellett, más módon is meg tudták győzni az ódzkodókat: „néhány esetben az elvtársak kénytelenek voltak személyes megbeszélést folytatni olyan nevelőkkel, akik semmi hajlandóságot sem mutatnak évek óta a politikai tájékozottságuk növelésére [...]”.²¹ A kötelezően ajánlott politikai oktatások alacsony színvonalra gyakorolta kifogás alá esett a pártbizottsági ülések során. Általános problémát jelentett az igazolatlan távolmaradás, vagy ahogy a korszak kedvelt szakszargonja nevezte: a lemorzsolódás; az ellenőrök, felelősök alacsony nivójú, felszínes jelentései, az előadók felkészületlensége stb. „Csak megerősíteni kívánom Pataki elvtárs beszámolójában említett előadók és ellenőrök helytelen,

¹⁸ Országgyűlési Napló. 1949. II. kötet 1953. május 8.
Internet: http://nfo.arcanum.hu/onap/pics/a.pdf?v=pdf&a=pdf&p=PDF&id=KN-1949_2/KN-1949_2%20115&no=0. 227. o. (2009. november 3.)

¹⁹ Uo.

²⁰ BKMÖL XXIII. 11. 23/1951.

²¹ BKMÖL XXXV. 1. Az MKP–MDP–MSZMP iratok gyűjteménye (a továbbiakban: XXXV. 1.). 36. fond 2. csoport. 107. ö. e. Magyar Dolgozók Pártja Városi Végrehajtó Bizottsága Kiskunfélegyháza: Jelentés a város pedagógusainak ideológiai továbbképzéséről.

_____ Oktatás- (és) politika – Káderpolitikai kérdések Bács-Kiskun megye közoktatásának területén
mondhatni hanyag munkáját, mely azt eredményezi, hogy az OB²² nem képes tiszta képet látni járási viszonylatban az oktatásról. De maguk az oktatási felelősök is komolytalanul veszik és talán nem volna túlzás azt mondani, hogy nem tartják szívélyüknek pl. a jelentések valóságnak megfelelő összeállítását”²³ – olvasható a jánoshalmi járási pártbizottság oktatási értekezletének jegyzőkönyvében, de gyakorlatilag valamennyi járási, városi értekezleten is elhangzott hasonló tartalmú bírálat a politikai iskolák, tanfolyamok működésével kapcsolatban.

A személyi döntések, kinevezések során az előírt körültekintés, a legnagyobb gondosság mellett is előfordultak hibák a gépezetben. Pedig az általános éberségi kampány során a minisztérium valamennyi megyei tanácsot óvatosságra, „az ellenség ügynökeinek” leleplezésére szólította fel, mivel „a tanfolyamokra nem egy helyen az ellenség is befurakodott [...]”.²⁴ Sz. kiskunhalasi iskolaigazgatóról készült jelentésben olvasható például, hogy a párt bizalmát az ideig élvező káder mégsem volt képes azonosulni a materialista eszmékkel, sőt tudatlansága okán a szemináriumon a szovjet irodalmat és pedagógiai módszereket bírálta. A feltehetőleg csupán naiv, jóhiszemű szemléletű igazgatót meggondolatlan kijelentései miatt fegyelmi úton marasztalták el. A VKM személyzeti főosztályának előadója a jelentés aljára írt utasítása jól mutatja a rendszer politikai immunválaszát némely különösen érzékenyen kezelt kérdés kapcsán: „Ha csakugyan ilyen, akkor hogyan lehet még most is igazgató?!!! [sic!] A kádervélemény alapján ellenségnek látszik. Megvizsgálni, ha szükséges azonnal le kell váltani. Szovjetunió ellen uszít. Tanfolyami vezetőséggel sürgősen ki kell vizsgálni, s fegyelmi eljárás alá vonni.”²⁵

Politika és szakigazgatás

A II. világháborút követően Magyarországon meghonosodó hatalomgyakorlati modell működési zavarai már a kezdetektől megmutatkoztak. Ennek egyik válságterülete a személyi döntések túlzott centralizációjából fakadó bürokratikus nehézkesség, merev sematizmus lett, amely már 1951 elején módosításokra kényszerítette a káderpolitika irányítóit. A szakigazgatás új feladat- és területi hatáskörökhöz igazításának kísérletei, a hatalmi decentralizáció törekvései többnyire felemás eredménnyel jártak. A megyei központ és a települési tanácsok arányosabb és hatékonyabb munkamegosztását szolgáló utasítás nyomán a személyi nyilvántartások alapjául szolgáló KAB-kartonok egy példányát azokhoz a tanácsokhoz kellett eljuttatni, amelyek a kinevezésekben határozathozatalra jogosultak voltak. Ugyanakkor egyes kiemelt káderek esetében (oktatási osztályok vezetői, előadói, munkaközösségek vezetői, általános iskolák vezetői, „legfejldőbb” nevelők) az anyag egy másik példányát a „he-

²² Oktatási Bizottság.

²³ BKMÖL XXXV. 1. 35. fond 2. csoport. 6. ó. e. Magyar Dolgozók Pártja Jánoshalmi Járási Pártbizottság oktatási értekezlete. 1949. december 31.

²⁴ BKMÖL XXIII. 11. 154/1950.

²⁵ Uo.

lyes munkaerő-gazdálkodás” jegyében a megyei oktatási osztályon kellett hagyni.²⁶ A legfontosabbnak ítélt káderek esetében tehát a megyei oktatási hivatal is határozati jogot formálhatott munkajogi kérdésekben, megtartva a felsőbb szintek direkt kontrollálási jogait. Az igazgatási reform alapvető szándékai ellenére utat engedett a bürokratizmus további burjánzásának irányába: megkettőzte a nyilvántartás feladatait, miközben homályosan hagyta a személyi döntések kompetenciáinak határvonalait.

A személyzeti kérdések operatív feladatait a Bács-Kiskun Megyei Tankerület főigazgatója alá beosztott négy személyügyi előadó, valamint a VB Oktatási és Közművelődési Osztálya²⁷ végezte. A tankerületi főigazgatóságon készült hatásköri lista a szakigazgatás feladatait ellátó funkcionáriusokról állított fel nyilvántartást. Ennek alapján bepillantást nyerhetünk a megyei káderügyekben illetékes hivatal személyi állományának életkorára, beosztására, szolgálat-teljesítésének idejére és párttagsági jogállására vonatkozóan. A megyei tankerületi főigazgatóságnál a hatásköri beosztásban feltüntetett, 28 státusba helyezett és 6 „berendelt” káder döntő többsége hivatalában teljesen gyakorlatlannak számíthatott. A 34 személyből 21-en 1949-ben vagy 1950-ben léptek szolgálatba, további 5 fő 1945-öt követően kapott megbízást. Az 1945-öt megelőzően is a tankerületi hivatalnál dolgozók személye mögött vélhetően politikai kockázatot nem jelentő (kellően lekáderezett), emellett szaktudásuk miatt nélkülözhetetlen hivatalnokok állhattak (helyettes főigazgató, jogügyi előadó, általános iskolai előadó, iktató). A kulcspozíciót elfoglaló helyettes főigazgató és négy személyügyi előadó egyaránt a Magyar Dolgozók Pártjának tagja volt, hivatalukat a helyettes főigazgató kivételével a fordulat évét követően kezdték meg.

Az Oktatási Osztály belső tagolódására ugyancsak egy 1950-ben kidolgozott hatásköri lista enged következtetni. Ennek alapján a hivatal vezetősége és testülete osztályvezetőből, 3 alosztályvezetőből, 8 önálló feladattal megbízott „reszortosból” állt, akik vélhetően közvetlenül az osztályvezető ellenőrzési hatáskörébe voltak rendelve. Az alosztályvezetők munkaköre a munkacsoport-vezetők és beosztott munkatársak, adminisztrátorok irányítására terjedt ki.²⁸ Az iskolai ellenőrzések, kiszállások az ügyosztály kötelékébe tartozó szakfelügyelők elsődendő feladatai közé tartoztak. 1951-ben az oktatási osztály dolgozóinak besorolása alapján a hivatal 33 munkatársa közül 10-et általános iskolai tanulmányi felügyelők, 12-öt a szakfelügyelők között találunk. További hárman előadói, ketten irodakezelői munkát végeztek, két fő gyors és gépirói „reszortot” látott el.²⁹ 1951-ben az Oktatási és Népművelési Osztály kádereiről „*az osztályvezetőtől a segédelőadóig bezárólag*” összeírás készült a hivatal testületéről, amely leginkább a politikai és szakmai felkészültséget hivatott feltárni. Az ideológiai sugallattal készített kimutatás szerint a káderek „szociális összetétele” kapcsán tudható, hogy az osztály 11 munkás, 1 paraszt és 18 értelmiségi származású

²⁶ BKMÖL XXIII. 11. 190/1950.

²⁷ A továbbiakban: Oktatási Osztály.

²⁸ BKMÖL XXIII. 11. 196/1950.

²⁹ BKMÖL XXIII. 2/c. A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB. Titkárságának iratai. Általános és vegyes iratok (a továbbiakban: XXIII. 2/c.) . 0064-14//1951.

káderből állt össze. A 30 főből 23-an voltak MDP-tagok. Politikai és szakmai minősítésük alapján kitűnőt 6 fő, középest 18 fő, gyenge minőségi osztályzatot 4 hivatalnok kapott, míg 1 káder munkája és/vagy társadalmi kötődése révén a követelmények legalsó szintjét sem ütötte meg: „*fegyelmi úton leváltandó*” áll a neve melletti bejegyzésben. Az osztályozás kritériumait nem részletezte a jelentés, ugyanakkor megjegyzi, hogy a minősítettek között az osztályvezető nem szerepel, az ő értékelése már felsőbb szervekre tartozott. A jelentés összesítés előtti munkapéldányára rávezetett információk valamelyest többet elárulnak az adminisztráció feltérképezésének részleteiről, a káderek személyéről, családi háttéréről és betöltött feladatköréről. Eből kiderül, hogy a leváltandó káder értelmiségi származású volt és szakfelügyelői munkakört látott el. Gyenge minősítéssel további két szakfelügyelőt és két segédelőadót (2 munkás, 1 paraszt, 1 értelmiségi) értékelték. Közepes osztályzatot kapott 2 előadó, 1 főelőadó és 15 szakfelügyelő (6 munkás és 12 értelmiségi), míg a 6 kiváló káder között 3 szakfelügyelő és 1 főelőadó volt (2 munkás – 2 értelmiségi). Elmondható, hogy a bürokrácia szociális arányai tükrözték a hivatalos osztályszemléletű elvárásokat: bár az osztályvezető értelmiségi származású volt, a főelőadók között 2 munkás és 1 értelmiségi származású káder is helyet kapott.³⁰

A tanfelügyelői apparátus a hivatali kar lényeges részét képezte, mint az adminisztráció közvetlen területi képviselői. Rajtuk keresztül irányította és kontrollálta a hivatal az intézmények működését, ellenőrizte a kinevezett káderek munkáját; a tanfelügyelők a közoktatásügyet irányító bürokrácia szemei és fülei voltak. A tanulmányi felügyelők kiválasztása során nem véletlen, hogy a politikai-ideológiai megfontolások, a fedhetetlen múlt, munkás–paraszt családi gyökerek elsőrendű fontossággal bírtak. A kinevezésekhez beterjesztett önéletrajzok, káderjellemezések a munkamorál ismertetésén, a szakmai kiválóság és szorgalom hangsúlyozásán túl a jelölt családi helyzetét, származását, politikai-mozgalmi múltját is részletesen fessegették. A kinevezések elbírálása minisztériumi hatáskörben történt. A döntések indokairól bővebb információk nem állnak rendelkezésre, csak azok eredményéből lehet bizonyos feltevésekre jutni. Bár önmagában nem bizonyító erejű, de mindenesetre tény, hogy a feltárt megyei iratokban ahol – akár csak néhány katasztrális holdat kitevő – földvagyon nevesített a felterjesztés, ott a párttagság, mozgalmi aktivitás, munkás–paraszt származás vagy éppen kiváló szakmai képzettség és támogató szakigazgatási ajánlás is mit sem ért.³¹ A tanulmányi felügyelők esetében a személyzeti politika különösen merev vonalas szigorral jutott érvényre, a kisebb súlyú kompromittáló információ kiszivárgása is azonnali büntető intézkedést vont maga után. B., körzeti iskola-felügyelő ellen felhozták, hogy a hivatalnok – MDP tag létére – „*szoros jóviszonyt tartott fenn*” egy (nyilván egykori) paprika-nagykereskedővel és bár vele a nagykereskedő lakásán nem találkozott, feleségével több alkalommal is nyilvános helyszínen „tárgyalt”³². További vádpont – amelyet a tanfelügyelő is el is

³⁰ BKMÖL XXIII. 11. 196/1950.

³¹ BKMÖL XXIII. 11. 53/1951.

³² BKMÖL XXIII. 2/c. 0069-91/1950.

ismert – a helyi klerikális reakciót reprezentáló plébánossal való konspiráció, amely egy névnapi köszöntés viszonzásában nyert egyértelmű bizonyítást. Az inkriminált iskolafelügyelő katonai múltjának feltárásakor több egykori bajtársát hallgatták meg, de végül csak a vádkoncepciót alátámasztó két tanú vallomását vették figyelembe, akiket – így a vád – annak idején a káder állítólag hazaárulónak, kommunistának és szabotálónak nevezett. Felrötták továbbá a tanfelügyelőnek, hogy visszaélt a tanítói földek javadalmaival, és hivatali ténykedése a szocialista erkölcsbe ütközött, mivel működése alatt „oly mennyiségű szeszt fogyasztott, hogy viselkedésével a nevelői állás tekintélyét súlyosan csorbította”.³³ Enyhítő körülményként figyelembe vették a káder klerikális reakció ellen kifejtett erőfeszítéseit, amelyek áldásos eredményeként többek között sikerült a helyben tevékeny bibliaolvasó kör és a Szív-gárda szervezetek működését felszámolni, a ministráns futballcsapatot feloszlatni. A kulákság elleni harca során tagtoborzással mozdította elő a helyi tszcs szervezését. Hivatalát bár elvesztette, de egy utolsó lehetőséget kapott a népi demokrácia épülésének előmozdítására – általános iskolai tanítóként.

A személyi állomány fluktuációja a szakigazgatás területén és az intézmények vezető posztjain rendkívül magas volt a korszakban, beosztástól, funkciótól függetlenül. A hatalmi szférákban rendszertelenül, de permanensen zajló átrendeződéseket, irányváltásokat a politika játéktervévé tett szakigazgatásban is gyakori személycserék kísérték. A megyei vb oktatási osztályának vezetője, R. 1950. június 15-i hatállyal foglalta el beosztását. Elmozdítását a megyei vb személyzeti osztályvezetője már 1951. október 13-i hatállyal kezdeményezte, a kinevezéstől számított alig 16 hónap elteltével – hivatalosan az osztályvezető írásban (még ugyanazon a napon) beadott felmondó kérvényére, amelyet a VB elnök október 15-én visszamenőleges hatállyal ellenjegyzett. Az osztályvezető leváltása mögött húzóó összefüggésekre nem derül fény a forrásból, mindössze egy hivatkozás olvasható, amely a vezető káder szóban előadott indokaira tesz utalást.³⁴ A valódi ok vélhetően a technokrata hivatalnok szakmai szemléletű tevékenységében keresendő, amely ha szemben nem is állt a pártirányítású megyei vezetés elképzeléseivel, de elég erélyesnek, harcosnak sem bizonyult a megszabott pártvonal törekvéseinek érvényre juttatásában. Erről árulkodik a megyei végrehajtó bizottság 1952. évi 304. határozata,³⁵ amelyben az Oktatási Osztály addigi (káder)munkájának bírálata és jövőbeni feladatai összegződnek. Ennek főbb tartalmi pontjai az alábbiakban summázhatók:

- az oktatási osztály tevékenysége nem eléggé vonalas. A párt és a kormány politikájának a jövőben harcosabban kell érvényt szerezni, a jelenleg eluralkodott ún. „szakvonal”, „politikamentes vonal” helyett;
- az oktatási osztály személyzeti csoportjának feladata a vezető káderek közé befurakodott „osztályellenséges” elemeket felderíteni, és leváltásukra javaslatot tenni;

³³ BKMÖL XXIII. 2/c. 0069-91/1950.

³⁴ Uo. 0062-21//1951.

³⁵ BKMÖL XXIII. 1/a. A Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának /VB/ iratai (a továbbiakban: XXIII. 1/a). Ülészegyzőkönyvek. 307/1952. VB. határozat. 1952/7. k. 147–149. o.

- a kádermunkát szorosabban az osztályvezető irányítása alá kell rendelni. A személyi kérdésekkel az elkövetkezendőkben az osztályvezető, mint elsőszámú káderes foglalkozik, amelyről nyilvántartást is vezetnie kell. A hivatali vezető kádertevékenységének elsődleges célja a párt és kormány politikájának végrehajtása a személyi kérdésekben, de feladata a közvetlen – informális – személyes kapcsolatok kiépítése is beosztottaival (érdeklődjék a káderek ügyes-bajos dolgai felől, fogalmaz az utasítás);
- a személyzeti osztályvezető irányításával felül kell vizsgálni az oktatási osztály személyzeti csoportjának állományát és szükség szerint intézkedni kell annak átszervezéséről.

Az oktatási osztály helyettes vezetőjének posztjára 1951-ben felterjesztett M. az előléptetést elbíráló Népművelési Minisztérium rostáján akadt fenn, amely az ekkor 35 esztendőes személyügyi előadó szépen ívelő hivatali karrierjét is megtörte. A megyei vb-től érkező felterjesztést a minisztérium megvizsgálta, de elvetette. Ennek során ugyanis olyan körülményekre derült fény, amelyek végül a káder előadói beosztásából való haladéktalan felmentéséhez, a megyei hivatalból való eltávolításához vezettek. A személyzeti döntés mögött álló indokokat még utalásszerűen sem ismerteti a felettes kormány szerv. Mindössze a vb egyik előadójától származó – a „VKM kiküldötte” által elhangzottakról készült – szűkszavú jelentés, jellemzés alapján lehet az ügy hátterére vonatkozóan következtetni³⁶. Nem ok nélkül vélelmezhető, hogy a jelentés eleve koncepció alapján, a káder reakciós családi kapcsolatainak feltárására és bizonyítására készülhetett. A forrásban lejegyzett vádak szerint a káder apja szociáldemokrata gondolkodású, akit az MDP revíziója során később kivetett a párt. Megállapítást nyert, hogy a káder felesége családi kapcsolatai révén – apósa ezredesi fokozatban szolgáló katonatiszt volt – a reakciós táborhoz húz. Megjegyzi továbbá, hogy a tény, miszerint a káder szakmai és politikai munkájában kifogás nem esett, vélhetően csak családi körülményeinek rafinált leplezésére szolgált. Az összeesküvés koncepció alapján a jelentő egy másik eljárás alá vont tanulmányi felügyelő ügyével is összekapcsolta az esetet, aki állítólag a miniszterhelyettes Jóború Magdát³⁷ kuláknak, megalkuvónak nevezte. A vezetői beosztásra jelölt hivatalnokot végül a megyei vb „elsüllyesztette”, a kecskeméti tanítóképző intézethez helyezte át, mint középiskolai tanárt.

Az 1951-től önálló hivatalként felálló Népművelési Osztály tevékenységét, így kádermunkáját is érték komoly bírálatok a megyei végrehajtó bizottság részéről.³⁸ elmaradtak a hathatós intézkedések a káderproblémák orvoslására; az osztály nem megfelelően tájékozott a megye oktatási-kulturális helyzetéről; a népművelők tevékenysége a kijelölt feladatkörüktől eltért, illetve annak eredményessége kevésnek

³⁶ BKMÖL XXIII. 2/c. 0062-55//1951.

³⁷ Jóború Magda (Csáktornya, 1918. október. 1. – Budapest, 1982. 03. 19.), pedagógus, könyvtáros, művelődéspolitikus. 1946–47 folyamán a Zrínyi Ilona Népi Kollégium igazgatója, majd a Magyar Kommunista Párt Nőtítkárságának vezetője, később a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének főtitkára. 1950-től 1958-ig az Oktatási Minisztérium miniszterhelyettese. Révai Új Lexikon. 10. kötet. Szekszárd, 2002. 769. o.

³⁸ BKMÖL XXIII. 1/a. 119/1953. VB. határozat. 1953/5. k. 12–13. o.

bizonyult – áll a felrótt hibák sorában. Kifogás alá esett, hogy nem alakított ki az osztály a népművelő munka ellátásához kellő tömegbázist a megyében, nem vont be megfelelő számú szakembert tevékenységébe. Jövőbeni feladatul a vb a kulturális szervezőmunka mellett a politikai tájékoztatás – agitáció – tevékenységét nevesítette. Ennek káderpolitikai vonatkozása szerint az elkövetkezőkben a népművelési ügyvezetőket, kultúrotthonok vezetőit a vb elnököknek szorosabban kell ellenőrizni, a választási agitációs tevékenységről őket be kell számoltatni és felügyelni szükséges a kultúrotthonokban rendezett politikai szakköröket. Átszervezésekkel, megfelelő intézkedésekkel meg kell erősíteni a hivatal hatáskörébe tartozó népművelési munkát.

Kultúrharc az iskolában

Bács-Kiskun megye tanintézeteiben a „régí garnitúrához” tartozó vezetőség leváltása, reakciónak vélt igazgatók, tantestületi tagok eltávolítása 1950–51-re lényegében befejeződött. Az átrendeződés leghatékonyabb eszközének a fegyelmi úton való elmarasztalás, a szakmai-erkölcsi alkalmatlanság „bizonyítása” bizonyult. Az eljárások a személyzeti politikai vonal követését ugyanúgy szolgálták, mint az egyházi testületek és reakciók (kulákok, horthysta tisztek, hivatalnokok, arisztokraták stb.) restaurációs törekvéseinek fényes bizonyítását. Ott, ahol a kultúrharc megkövetelte, súlyosabb szakmai vagy politikai hanyagságot, visszaélést tárt fel az oktatási igazgatás. Ilyenkor az adminisztráció fegyelmi eljárást kezdeményezett, amelynek alapjául az informátori jelentések ellenőrizetlen tényállításai szolgáltak. A tisztogatások ennek révén mind nagyobb mértéket öltöttek a Bács-Kiskunban: a megyei tanterületi főigazgató például csak 1950 februárjában a kiszállások során két igazgatót függesztett fel állásából – azonnali beavatkozás szükségességére hivatkozva. Ez év április hónapjában nyolc vizsgálatot folytatott le, amelyek két esetben fegyelmi eljárással, egy esetben pedig felfüggesztő határozattal végződtek. A Bács-Kiskun megyei tanügyi apparátus túlzott „ügybuzgósága” magára vonta a legfelsőbb felügyeleti szerv, a VKM rosszallását is. Az oktatásügy normális működését veszélyeztető túlkapásokra reagálva a minisztérium felszólította a megyei illetékes főigazgatóságot az áthelyezések teljes leállítására (csak 1950 márciusában 22 áthelyezés és „átosztás” történt a megyében), „*a tanulmányi színvonal és az iskola zavartalan munkája érdekében*”.³⁹ A kádertoborzás és „kádernevelés” elhanyagolása, a közvetlen kontroll lazulása okán is érte bírálat a főigazgatóságot. A kormány szerv direktívája alapján a személyügyi előadóknak ezután munkaidejük legalább felét kiszállásokra, helyszíni ellenőrzésekre kellett fordítaniuk, mert „*a pedagógusokat körrendeleteken keresztül nevelni nem lehet.*”⁴⁰

Az oktatásügyi adminisztráció számára a vétségek szankcionálására a jog pallosa adott lehetőséget. A 159/1950. (VI. 14.) M. T.⁴¹ számú, a közszolgálati alkalmazottak fegyelmi szabályzatáról szóló minisztertanácsi rendeletet a jogalkotók eleve a rend-

³⁹ BKMÖL XXIII. 11. 53/1950.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Igazságügyi Közlöny, 59. évfolyam. Budapest, 1950. 253–256. o.

szer ideológiai felfogásához, hatalmi gyakorlatához szabták. A rendeletben a fegyelmi vizsgálatok jogalapjának, az eljárást kiváltó tényállásnak a meghatározása alapvetően homályos és szubjektív volt. A kézzelfogható, explicit tények és körülmények összemosódtak a szocialista erkölcs köteleivel, személyes, nézőponttól függő megállapításokkal. A jogszabály betöltendő feladatát és szellemét taglaló preambulum a „szilárd munkafegyelmet”, „egészséges munkaszellemet” emeli ki, amelyet valamennyi hivatali dolgozó „becsületbeli ügye”-ként határozott meg⁴². A rendelet 5. §-a nevesíti a fegyelmi vétségek megvalósulásának tényállásait, ezek több ponton alátámasztották az önkényes ítélkezési gyakorlat lehetőségét, a vétség bizonyításának koncepciók szándéktól függő eshetőségét. Fegyelmi vétséget követ el – többek között – az a közszolgálati alkalmazott, aki „olyan magatartást tanúsít, amelyből kitűnik, hogy szemben áll a népi demokrácia állami és társadalmi rendjével”; aki „a szocialista erkölcs szabályait” áthágja, az „éberség követelményét megsérti”⁴³ stb. Ugyancsak lehetőséget adott a vizsgálat irányított lefolytatására egy adott bűnesettel való közvetlen vagy közvetett kapcsolat bizonyítása, a tett elkövetésében játszott szándékos vagy gondatlan közreműködés.⁴⁴ A fegyelmi határozatok indoklásában – amennyiben a káder munkájában kifogást nem lehetett találni – gyakran lelhetők fel a vizsgálat alá vett személy családi vagy személyes kapcsolataira, véleményére, meggyőződésre való hivatkozások: pl. kulák, reakciós, klerikális családi/baráti kapcsolatok, az eljárás alá vont személynek tulajdonított népi demokrácia-ellenes, felforgató tartalmú mondatok, tanúk személyes véleménye, benyomása stb. A káder – akár utólagosan adott vagy módosított – jellemzése is általánosan elfogadott bizonyító tétel volt. A feltárt fegyelmi vétség szankcionálása a tényállás súlyossága alapján lehetett szóbeli feddés, írásbeli megrovás, pénzbüntetés, alacsonyabb fizetési kategóriába, új munkaterületre történő átsorolás, elbocsátás, esetleg az eljárás alá vont személy nyugdíjjárandóságának megvonása.

A pedagógusi testületekbe befurakodó ellenség arca, jelleme a fegyelmi vizsgálatok jegyzőkönyveinek soraiban mutatkozik meg igaz valójában. Az osztályellenségek, bomlasztó sabotőrök kiszorítását célzó procedúrák szokványossá egyszerűsödött, bürokratizálódott és személytelenné vált eljárásrend szerint folytak le. A határozati indoklások frazeológiája a korszak terméke: jellegzetesen sablonos közhelyek, ismétlődő szófordulatok, panelek. Általában az osztályidegen származás, vallásos meggyőződés, az ideológiai azonosulás hiánya adta a vétségek igazolásának motivációs hátterét, ok-okozati magyarázatát. Akár egy módos paraszti családi háttér vagy felekezeti iskoláztatás, vallásgyakorlás is szerepelhetett indoklásként, illetve súlyosbító tényezőként a felelősség megállapítása során. A népi demokrácia lózungjainak álarca mögött kendőzetlenül állt az osztályszemléletű kollektív társadalmi bűn tétele, amely eleve alátámasztotta a büntetés jogszerűségét. Ennek árnyaltabb, diplomatiskusabb artikulálására az adott helyzetben szükség sem látszott, de készség sem mutatkozott az adminisztrációt általánosságban jellemző alacsony képzettség folytán. Erre a jelenségre mutat M. orgoványi tanító esete, aki a vádak szerint testi fenyítést

⁴² Igazságügyi Közlöny, 59. évfolyam. Budapest, 1950. 253. o.

⁴³ Uo. 254. o.

⁴⁴ Uo.

alkalmazott diákjaival szemben. Az ügy háttérében részben társadalmi konfliktus állhatott, amelyet a fellebbező tanító az orgoványi népoktatás alacsony presztízsével, 50–60%-os beiskolázási eredményeivel indokol: „*A szülők jelentékeny része a tanulást lebecsüli, a felvilágosítást ellenszenvvel fogadja és semmibe veszi. [...] lehet-e vajjon [sic!] népszerű az a nevelő, aki gyáva opportunizmus helyett következetesen és kitartóan küzd a tanulmányi színvonal emeléséért [...]*”⁴⁵ Az elmarasztaló határozat indoklásként felhozta, hogy M. magatartása és tanítási módszere ellentétes a népi demokrácia elveivel, mivel osztályidegen származásúként alkalmazott testi fenytést a proletárok gyerekeivel szemben: „*A községbeli dolgozók megállapítása hogy arrogáns, nem odaváló, ellenséges elem*”⁴⁶ a kulák családból származó tanító, aki ráadásul egy egykori katonatiszt testvére volt.

Az alsóbb fokú iskolatípusba, tanyavilágba történő áthelyezést is alkalmazták, mint szankciót a renitens magatartást tanúsító vagy osztályellenségnek címkézett pedagógusokkal szemben. V., a kalocsai állami általános iskola egyik tanítónőjének fegyelmi ügyében hozott határozat szerint a tanítónőt kalocsai álláshelyéről a géderlaki elemi iskolához kellett áthelyezni. „*Így kell határozni*” – áll az indoklásban, mert a vizsgálati iratok alapján minden kétséget kizáróan bebizonyosodott a pedagógusnő vétkeisége: „*nem tartotta fenn a megfelelő kapcsolatot a népi szervekkel és tömegszervezetekkel, idealista világnézetét nem igyekezett kellő önképzés útján megváltoztatni s hivatali munkáját maradéktalanul a szocialista nevelés útjába állítani.*”⁴⁷ H.-t, a kalocsai leánygimnázium egyik pedagógusát hasonló indokok alapján ugyancsak általános iskolai munkakörbe, vidékre (Kecelre) helyezték át. A vizsgálat indoklási része jellemzően ismétlődő, szinte mindnütt fellelhető érveket sorakoztat fel: az oktató ideológiailag alulképzett; munkája a szocialista nevelés követelményeinek nem felel meg; az idealista és a marxista–leninista világnézetek között különbséget tenni nem tud; nem tart fenn megfelelő kapcsolatot a tömegszervezetekkel; a Párttól elszakdva a Párt célkitűzéseit iskolai vonalon nem tudja megvalósítani stb.⁴⁸

A revíziók során kiemelten kezelt esettípus volt az egyházi személyekhez kapcsolt népidemokrácia-ellenes fellépés szankcionálása. Ezek az ügyek általában azonnali és túlméretezett intervenciót vontak maguk után. Feltűnő szigorral léptek fel a tanulmányi felügyelők és személyügyi előadók az egyház igazgatási központjaiban, tradicionális közép- és felsőfokú (egykori) tanintézeteinél. A személyügyi előadó munkaerő-gazdálkodással kapcsolatos teendői között olvasható, mint „*elsőrangú feladat a tankerület klerikális gócainak /Kalocsa és környéke, Kiskunfélegyháza/ a felszámolása*”.⁴⁹ Megjegyzi a személyügyi káder, hogy mindkét helyen római katolikus tanítóképző működött, amelyeket az egyházi befolyás, a materialista világnézettel szemben álló ún. „idealista” almamátarekként azonosított. A személyügyi káder egy külön nyilvántartást is vezetett, amelyből „*a klerikális reakció [...] elleni és a tanulmányi színvonal emeléséért folytatott harc állása iskolaegységként bármikor*

⁴⁵ BKMÖL XXIII. 2/c. 0069-87/1950.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ BKMÖL XXIII. 2/c. 0069-22/1950.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ BKMÖL XXIII. 11. 53/1950.

_____ *Oktatás- (és) politika – Káderpolitikai kérdések Bács-Kiskun megye közoktatásának területén leolvasható.*⁵⁰ Az esetekről készült jegyzőkönyvek, jelentések tartalmi és formai elemeit, önellentmondásos állításait megvizsgálva az egyházak tervszerű szabotázsakciói helyett mesterségesen provokált és felnagyított konfliktusok, hatalmi-világnézeti ellentétek mutatkoznak. 1950 januárjában például a klerikális reakció felszámolására a megyei személyügyi előadó, a tankerületi főigazgató, a kollégiumi előadó és a személyügyi előadó együttesen alakított adhoc bizottságot. Az eset lefolyását, a vizsgálat megalapozottságát a jelentés nem részletezi, csupán annyit, hogy „*a kiszállítás nyomán sikerült eredményes ellenakcióval gátat vetni a klerikális reakció behatolásának*”.⁵¹

Az oktatás feletti irányítás nem állt meg a vezető káderek, pedagógusok leinformálásánál. A diákság soraiba való beépülés és információszerzés is a személyzeti politika terepe volt, amely jelentőséget leginkább az egykori felekezeti fenntartású iskolákon belül, különösen azok közép- és felsőfokú tanintézetekben kapott. A cél az MDP által szervezett-irányított valamennyi mozgalomba és szövetségbe való befurakodás, majd azok belülről történő szétverése volt. „*Az egyházi iskolák államosításával kapcsolatos teendők*” hadműveletenként lebontott cselekvési terve a beépülés-leváltás-kiszorítás taktikájával hivatott előkészíteni az iskolai hatalomátvételt a bajai diákközösségekben. A dokumentum elsősorban is a vallási indíttatású szerveződések soraiba való beszivárgás és a kettős hatalom megszervezésének forgatókönyvét, módszertanát és szervezeti tagolódását foglalja össze, leleplező nyíltsággal. A dokumentum szerint első lépésként az iskolákon belül kellett az operatív feladatokra egy 25 fős kommunista diákbizottságot létrehozni, valamint iskolánként és osztályonként kommunista diákfelelősök kinevezését végrehajtani. Katolikus diákokból, cserkészekből, tanoncokból és „*parasztifikából*” akcióbizottságok felállítását tervezték, amelyek a Katolikus Diákok Országos Munkaközösségének vezető testületét adták volna. Ennek végrehajtására egy állami tanítóképzős nevelőt jelöltek ki, akinek jelleme alkalmasnak mutatkozott a feladatra: „*erössen [sic!] karrierista és ezen keresztül tudunk betörni a katolikus diákok közé.*”⁵² A nevelő munkáját a diákaktíva egyik tagja ellenőrizte. Tervbe iktatták a tanonciskola kapuin belül a katolikus diákok szövetségének megszervezését is. Itt az iskolaigazgató látszott gyenge láncszemnek: „*levente parancsnok volt a tanonciskolában és így lehet fogni ezen keresztül*”⁵³ – olvasható a forrásban. Az ambiciózus munkaterv ezeken felül Bajaszentistvánon az EPOSZ vezetőiből katolikus paraszti ifi bizottság, a cserkészcsapatok tisztjeiből katolikus cserkész tisztbi bizottság létrehozását irányozta elő. Az akcióbizottság szervezésében rendezendő ifjúsági ankétra egyházi vezetőket és állami főméltóságokat (a főispánt) tervezték meghívni, mégpedig határozott céllal: „*Az értekezletre egy általunk kidolgozott határozati javaslatot fogják vinni amelyet elfogadtatunk és a kultuszminisztériumba juttatunk el*”.⁵⁴ A cselekvési terv utolsó pontjaiban fogalmazódik meg az előkészítő-szervező munka érdemi célja: diákpártnap szervezésével

⁵⁰ BKMÖL XXIII. 11. 53/1950.

⁵¹ Uo.

⁵² BKMÖL XXXV. 1. 34. fond 2. csoport 11. ő. e.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo.

ismertetni kell az MDP-kormány programját az iskolák államosításáról, amelynek akceptálásával vélhetően a diákszervezetek pártszervezeti irányítás alá kerülése is hivatalos formát kaphatna. A biztonság kedvéért a koncepció kidolgozói a spontán felszólalásokra is rászervezték: „*hozzászólónak elkérünk egy vagy két pedagógust esetleg tanárt*”⁵⁵ Ezután a város igazgatási határait átlépő szervezkedés keretében megszerezte „ifnapok” szervezésére került volna sor, ahol megismertették volna az államosítás programját a nyilvánossággal. Az éberség és készültség folyamatosságát egyéni akciókkal, a sajtó bevonásával, értékelésekkel kellett biztosítani. A feladatok végrehajtásról adatok, beszámolók sajnos nem lelhetők fel a pártiratok között, így a forrás önmagában nem bizonyítja, hogy a tervezet egészét, vagy annak bizonyos momentumait valóban meg is valósították. A tervezet – bár a tanulmányban feltárt forrásanyag keletkezése előtt, az 1940-es évtized végén született – mégis szóra érdemes, mert hitelesen, rendkívül nyers, tiszta formában érzékelteti a kultúrharc során alkalmazott módszereket. Ez lényegét tekintve nem más, mint a bolsevik mintájú hatalomátvétel dramaturgiája.

Iskolaigazgatók

A népköztársaság oktatási kormánysszerve első intézkedései között látott hozzá a Horthy-korszakban kinevezett intézményvezető garnitúra lecseréléséhez. Köztisztviselőként álló, művelt, polgári nívón élő családok kerültek a teljes létbizonytalanságba, helyüket pedig munkás–paraszti háttérű, politikailag lojális káderek foglalták el. Az intézményvezetői beosztás kivételezett állapotot, egyfajta bizalmi körhöz való tartozást, anyagi és társadalmi megbecsülést jelentett, ha ennek mértéke a polgári korszakhoz már nem is volt mérhető. Bács-Kiskun egész területét az elvárt módon ellenőrizni, a kijelölt úton tartani a megyeközpontból nyilvánvalóan lehetetlen volt. A tanügyi adminisztráció első számú érdeke a helyi viszonyokat jól ismerő, szükség esetén azonnal beavatkozni, intézkedni képes, esetenként kényes operatív feladatokkal (jelentések, fegyelmi ügyek stb.) is megbízható káderek megteremtése volt. Az iskolaigazgatók így a megye tanügyi igazgatásának kulcskérdései, a kulturális intézményrendszer apparátusának meghosszabbított karjai lettek. Az új társadalmi szelekciós törvények alapján kiválasztott vezetők kinevezését a felelős minisztérium jegyezte ellen. A sok esetben szakmailag képzetlen, vagy más településről átvezényelt intézményvezetők kompetenciájának, tekintélyének biztosítása nagyban a helyi pártszervezetek és közigazgatás háttértámogatásán múlt. A megyei végrehajtó bizottság 1951-ben ennek szellemében utasította az illetékes tanácsokat és oktatási csoportokat az intézményvezetők támogatására: „*Éppen úgy, ahogy az üzemekben az igazgató felel a rendért, úgy az iskolában is elvárjuk az igazgatótól, hogy az iskola tényleges ura legyen.*”⁵⁶

A szakfelügyelet és a területileg illetékes vb szerveinek szigorú felügyelete alatt tevékenykedő igazgatók maguk is jelentős nyomás alatt álltak. Az ideológiai alapon szelektált új vezetőréteg bizalmi helyzetét, elnyert pozícióját továbbra sem érezhette

⁵⁵ BKMÖL XXXV. 1. 34. fond 2. csoport 11. ő. e.

⁵⁶ BKMÖL XXIII. 1/a. 172/1951. VB. határozat. 1951/4. k. 65. o.

stabilnak. A korszakot jellemző labilitás, állandó gyanakvás, a forradalmi lázat folytonosan fenntartó belső ellenségkép állandó mozgásban – és félelemben – tartotta a társadalmat. A hivatali vagy politikai karrier egyben szinte gyanúsítottá is tette, állandó vizsgálatok alá rendelte a pozícióba jutott kádereket. Az élet valamennyi területén megnyilvánuló teljes átpolitizáltság és végletes bürokratizmus még tovább fokozta a döntéshelyzetbe jutott vagy kényszerült vezetők bizonytalanságát. Az írott forrásokból mindezeket túl kiolvasható az alapvető emberi, társadalmi morálba ütő elvárásoknak való megfelelés kényszere, a deklarált elvek és elvárt gyakorlat közti ellentmondás irracionálitása, a kritika-önkritika csapdája, amely a vezető káderek helyzetét még inkább ingataggá tette. A hivatalos ideológiától való legkisebb eltérés is az előmenetel szempontjából kizáró tényezőnek számítottak. A „diszkvalifikációra” találunk példát a bürokratikus hierarchia, merev autokratizmus áthágása ürügyén is. M., az ágasegyházi elemi iskola tanítójának életpályája e tekintetben sokatmondóan szemlélteti a korviszonyokat, érdemes ezért a káder előmenetelének néhány biográfiai csomópontját közelebről is megvizsgálni. A felszabadulást követően M. igazgatói megbízatást kapott, ahol vélhetően bevált, így 1951-ben egy magasabb fokú bizalmi feladat betöltéséhez is megnyílni látszott számára az út. Kecskemét Városi Tanács Végrehajtó bizottsága 1951 novemberében a megyei tanács véleményét kérte ki az iskolaigazgató új munkakörbe, a város Oktatási Osztályának vezetői állásába helyezése kapcsán. A hivatali karrier kapujában a még mindössze 25 esztendő M. minden lényeges kritériumnak megfelelt a hivatalvezetői státusz elnyerésére: munkásosztálybeli származás, vagyontalan családi egzisztencia. „*Katona, nyugatos, hadifogoly nem voltam*”⁵⁷ – foglalta össze a kinevezéshez szükségesnek vélt személyi adatait. M. az érettségét követően kelmefestő segédmunkásként helyezkedett el, de csakhamar oklevelet szerzett a dolgozók tanítóképzőjében. Tanítói pályafutása során évente helyezte át, léptette magasabb pozícióba a tanügyi igazgatás, amely akár a pályakezdő tanító helytállásával is magyarázható lenne, persze indokként felmerülhet a közoktatásban elharapózott fluktuáció is. 1948-ban egy tanyasi iskola tanítójaként lépett katedrára, majd egy év elteltével Soltvadkert belterületi iskolájába került, az 1951/52-es tanévet pedig már Kecskeméten kezdhette meg. Talán nem véletlen, hogy politikai aktivitásának elindulása is ekkorra datálható, pártbeli előmenetele pedig egybecseng szakmai felemelkedésével. 1948 januárjában az MDP tagja lett, és mint fiatal, munkásszármazású értelmiségit a pártbeli aktívai feladatokkal is hamar megkeresték: előbb bizalmi, majd sajtófelelős tisztségeket töltött be; részt vett a Szabadföld Téli Esték kulturális/propaganda-mozgalomban, közreműködött a helyi termelősövetkezet megalakításában (feltehetően Soltvadkert környékén), népszámlálási biztos volt stb. 1949–50 folyamán már az MDP Soltvadkerti pártszervezet vezetőségi tagja, szabadművelődési ügyvezetője a „*Magyar SZ.T. kádere*”⁵⁸, szakszervezeti szeminárium vezetője, tantestületi bizalmi lett. Az elkövetkezendő években is igen aktív politikai, agitációs tevékenységet folytatott: vöröskeresztes tanfolyamvezető, takarékbélyeg-felelős, a „falusítási” bizottság igazgatója, békekölcsön-jegyzési megbízott. A krónikus káderhiány közepette a karrierjét agilisán építő, lehetőségeit ügyesen felismerő és kihasználó tanítót 1951-ben már az ágasegyházi

⁵⁷ BKMÖL XXIII. 11. 63/1951.

⁵⁸ Uo.

általános iskola igazgatói székében találjuk, ahol újabb előmeneteli lehetőség is kecsegteti: osztályvezetői állás a megyeszékhely városi tanácsánál. És ezzel elérkezünk az életpálya fordulópontjához. M. a megyei oktatási osztályvezetőjéhez intézett levelében a hivatal ügykezelési hanyagságát teszi szóvá a Kecskeméti Református Lelkészhivatalhoz jutott bizalmas információk kapcsán. Az október 30-án kelt levelet Kecskemét Városi Tanács Közigazgatási Kirendeltségének vezetője és a helyi MDP titkár is ellátta kézjeggyével. Az ezt megelőző napon keltezett és felterjesztett káderjellemzés alapján új hivatalára még teljesen alkalmasnak mutatkozó M.-ről – vélhetően a felsőbb szervekhez küldött dorgálás és az ennek hatására visszaérkező direktívák eredményeként – november 14-én már egy ezzel ellentétes véleményt bocsátott ki a Kecskeméti Tanács VB személyügyi előadója. A személyzetis egyrészt a korábban megalapozottnak vélt információkat cáfolta – a jelölt félrevezető önéletrajzi adatközlésére hivatkozva – másrészt a kifejtett politikai aktivitást immár nem erénynek, hanem diverzáns cselekménynek, szándékos bomlasztó magatartásnak tudta be: „*Nevezett igazgató 1848-ban [véltetően elírás] Budafokon befurakodott Pártunkba és azt igyekszik félrevezetni. Nevelői vonalon is ezt csinálja. Felettes hatóságait meghazuttolja [sic!].*”⁵⁹ A mindent alátámasztó, döntő érv azonban a káder klerikális kapcsolatának feltárása volt: „*[...] úgy tünteti fel magát, ki következetesen harcol a klerikális reakció ellen, ugyanakkor tartja a kapcsolatot a klerikális reakcióval.*”⁶⁰ Ennek egyszeriben döntő tárgyi bizonyítéka is került a vizsgálatot lefolytató személyzeti felelős kezébe: az igazgató-helyettes számára írt – és természetesen személyesen M.-nek címzett – magánlevél, amelyben egy fővárosban élő, papi pályára tért barátja köszönte meg első szentmiséjén való részvételét. A plébános levéléhez hálából két szentképet is mellékelte. A „bűnjel” tartalmát tekintve semmiféle bizonyító erővel nem bírt a felhozott vádakra nézve. Az affér M. politikai és szakmai pályafutását is elvágta, a klerikális reakcióval összefüggésbe hozott nevelő immár igazgatói feladatait sem láthatta el a jövőben, hiszen – az indoklás szerint – „*ezután tantestület pedagógusai szoc. nevelése sincs biztosítva [...]*”⁶¹

Egy másik összefüggésben, de szintén vallásos világnézete miatti megtorló intézkedésre utal R., egy bajai középiskolai igazgató ellen kezdeményezett vizsgálat iratanyaga.⁶² A Pedagógusok Szakszervezetének helyi vezető kádere a megyei oktatási osztályon az igazgatónő leváltását kérte annak klerikális kapcsolataira – vallását nyíltan vállaló férje révén – és „magatartására” hivatkozva: az igazgatónő ünnepnapokon „betegeskedik”, illetve szombatoként nem végzi el hivatali teendőit, nem írja alá az iratokat – áll a felhozott vádak sorában. További érvként felrója a szakszervezeti funkcionárius, hogy az intézményvezető „*korrupt, alázatoskodó, önhitt szellemet honosított meg a tantestületben [...] önkényesen intézkedik, nem a meggyőzést használja*”⁶³. A káder megbízhatatlanságának alátámasztására a békekölcsön-akció szabotálása is felmerült: mert igaz, hogy az igazgató 1000 forint értékben jegyzett a kölcsönből de a tantestületből többen csak 150 forintot szántak e

⁵⁹ BKMÖL XXIII. 11. 63/1951.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo.

⁶² BKMÖL XXIII. 11. 64/1951.

⁶³ Uo.

célra, bizonyára felettesük nyomásának engedve. Ad absurdum, a kádernő klerikális kapcsolata és antidemokratikusnak titulált magatartása miatt a Kiváló Munkás kitüntetés viselésére is méltatlanná vált, így felmentése mellett a kitüntetés visszavonását is kezdeményezte a helyi „érdekképviselői” szerv ügybuzgó vezetője. Az ügyről ugyancsak értesült baja városi oktatási osztályvezető a felhozott indokokat különösebb vizsgálat nélkül elfogadta és továbbította a felmentési ügyben illetékes megyei hivatalhoz, amely az igazgatónő leváltását és általános iskolai áthelyezését rövid határidővel jóváhagyta.

A kegyvesztettség oka és indoka lehetett a módos, földbirtokos családi háttér, kulák rokoni kapcsolatok napvilágra kerülése. Kecskemét I. számú általános iskolája igazgatójának felmentését a vádak alapján „szükségessé teszi kulák volta”.⁶⁴ A leváltás során egyéb körülményeket nem is mérlegelt a megyei tanács. Hasonló eredménnyel zárult a hajósi iskolaigazgató ügye is, mert „nevezett igazgató osztályellenség, mivel kulák és kuláklistán is szerepel.”⁶⁵ Az igazgató kinevezésénél feltehetően már mérlegelték származását, családja 1945 előtti anyagi helyzetét, de minthogy a káder „magatartásában lebecsülte a Pártot és a tanácsot”, így a döntést revideálni kellett. Feltételezhető hogy ez esetben (is) személyes konfliktus, és kevésbé politikai vagy világnézeti ellentétek állhattak a döntés hátterében.

Az oktatás közkatonái – tanítók, tanárok

A megyei igazgatás az oktatási hierarchia valamennyi szintjén törekedett a pontos, lehetőleg minden lényegi szempontot magába foglaló személyzeti nyilvántartás kialakítására. Ezt a káderutánpótlás és a -tartalékok felkutatásának céljain túl a közoktatás aktuális feladatainak ellátása is megkívánta. Szakmai és politikai jellemzők, felmérések elsősorban az intézményeket vezető igazgató kádereken keresztül érkeztek a „megrendelő” megyei hivatalhoz, esetleg tovább az oktatási kormány-szervhez. A pedagógusokról készített állásfoglalások során súlypontilag kezelték a középiskolai képesítésű tanerőket, amit az iskolai intézményrendszer államosítása, részbeni szétzilálása nyomán előállt szakemberhiány erősen sürgetett. Kézenfekvő megoldásként kínálkozott az alacsonyabb iskolatípusba beosztott tanerők – ideológiai fejlettségtől függő – átirányítása középiskolai oktatási feladatokra. A forrásanyagban fellelhető az oktatási ágazat „megfelelő” munkaerő-elosztásához összeállított jegyzék, amely a beérkezett jelentések egységes szempontú tisztázati példánya.⁶⁶ Ebben az azonosító személyi adatokon (név, életkor, „állomáshely”) és a szakmai végzettségen túl a legszemélyesebb szociális, családi életviszonyokra, egészségi állapotra vonatkozó bejegyzések szerepelnek: „*Feleségével nem él együtt, kislányát tartja el, nagyon szegény [...] beteges, nő, 1 gyermeke van [...] idült alkoholistá [...]*”⁶⁷ A családi körülmények taglalása kitért a politikai kockázatokra, osztályellenesség, -idegen származásra, külföldi családi kapcsolatokra is: például „*szüleinek*

⁶⁴ BKMÖL XXIII. 11. 61/1951.

⁶⁵ BKMÖL XXIII. 11. 20/1951.

⁶⁶ BKMÖL XXIII. 11. 68/1950.

⁶⁷ Uo.

*10 hold szőlője és 50 h. kishaszonbérlete van [...] férje orvos [...] férje törvzs. titkár [...] rokonai Jugoszláviában élnek [...] grófvadék [...] értelmiségi származású*⁶⁸ stb. Természetesen lényegi elem volt a pedagógusokról politikai-ideológiai szempontú információk begyűjtése és szakmai munkájuk, rátermettségük, alkalmazhatóságuk értékelése is. *„Kiváló szakember. Szakfelügyelő. Ideológiailag is fejlett. NPP tagja [...] szakmailag kiváló, mint pedagógus is elsőrendű [...] Nemrég tanít, ahhoz képest elég ügyes [...] 3 éve tanít, fejlődőképes [...] Kissé bogaras idős ember. Középiskolában jobban megfelelne [...] Jól képzett zenei szakember. Pedagógiai érzéke azonban nincs. Ideológiailag fejletlen [...] Szakmailag képzett. Elkeseredett ember. Budapestről helyezték át azonnali hatállyal”*⁶⁹ Az ilyen típusú összeírások mint a túlcentralizált igazgatás termékei nem valamilyen homályos ideológiai, politikai indítatásból, vagy öncélú személyeskedésből készültek, nagyon is gyakorlati szerepet töltek be. A rövid, tömör, célirányos jellemzések a következőes káderpolitika operatív céljait, a megyeszékhelyről irányított személyzeti igazgatás igényeit szolgálták.

A káderutánpótlás latolgatása során a bizalmi káderek legfontosabb bázisát az állampárt aktív tagságába belépett „pártkatona” pedagógusok jelentették. A lojalitás, politikai megbízhatóság különösen sokat számíthatott kényes, bizalmi feladatok végrehajtásánál, vagy a felmerülő kritikus helyzetekben. Hadrafoghatóságukat, szakmai és ideológiai felkészültségüket, személyiségük meghatározó jegyeit praktikus okokból tartották számon a személyzeti előadók. A külön a párttag pedagógusokról felvett jelentések⁷⁰ iskoláktól a megyei oktatási osztályhoz kerültek, ahol minősítéssel (megbízható; politikailag megbízható; politikailag teljesen megbízható) látták el, illetve – feltehetően a nyilvántartásba vételt követően – küldték tovább a szakminisztérium részére.

Egy kormánykitüntetésre készült javaslattételre⁷¹ alapozva érdemes megvizsgálni, hogy milyen lehetett 1950 körül a pedagógusokkal szemben támasztott eszménykép, milyen elvárásoknak, követelményeknek is kellett megfelelniük. Egy mintaszerű pedagógus jellemrajzában fellelhető a helyes ideológiai alapokon álló politikai meggyőződés, aktivitás és lehetőleg pártviszony (MDP tagság). Az ideális pedagógus a párt eszméinek misszionáriusa, a népet és tanítványait – akár iskolai, akár óvodai vonalon – a Szovjetunió szeretetére neveli, a növendékek körében a szocialista embertípus kialakításán dolgozik. Agitációjának, személyes fellépésének hatására megsokszorozódik a békekölcsön-jegyzés és a tanácsválasztásokon való részvétel. A jó pedagógus kiveszi a részét a klerikális reakció elleni küzdelemben; társadalmi munkában, népművelésben élenjár, eredményesen harcol az iskolai lemorzsolódás ellen. A társadalmi események alkalmával, úttörő és egyéb mozgalmak terén agilis szervező, tevékeny. Szakmailag felkészült, munkájában pontos, alapos, komoly. Végül úgy a párttagok mint a párton kívüliek előtt megbecsülést és tiszteletet vív ki magának.

⁶⁸ BKMÖL XXIII. 11. 68/1950.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ BKMÖL XXIII. 11. 39/1950.

⁷¹ BKMÖL XXIII. 11. 184/1950.

Személyi kérdések a vallásoktatásban

„Az 1945 és 1948 közötti kormányok deklarált célja a szeparáció, az állam és az egyházak szétválasztása volt [...] a marxista-ateista pártok a szétválasztást a »klerikális reakció« elleni harcként, az egyházakon belül pedig gyakran életre-halálra menő kultúrharcként értelmezték.”⁷² A hatalmi kizorítás eszközeként az állam az elvárt együttműködésre nem hajlandó egyházi vezetőket leváltotta, eltávolította, helyüket a hatalomhoz lojális személyekkel töltötte fel, akik ún. egyezményeket kötöttek az állammal. A kétoldalúnak beállított megállapodások felszámolták az egyházi önrendelkezést, így többek között a felekezetek autonóm hitoktatói tevékenységét is pártkontrol alá vetették. Az egyezmények alapján az iskolai hitoktatást végző egyházi személyek kinevezésébe a világi hatalom ellenőrzési és döntési jogosítványra tett szert, így a hitoktatás a személyzeti politika részévé vált. A vallásoktatás feladatairól szóló végrehajtási utasítás⁷³ feltétele volt a megyei szintű személyi jegyzék felállítása. A felvett nyilvántartási lapok helyes kitöltésére és pontos megküldésére külön felhívta a szakminiszter a megyei oktatási osztályok vezetőit: mert a „*kellő körültekintés hiánya kedvezőtlen politikai kihatásokkal járhat*”⁷⁴. Az oktatásügyi adminisztráció számára az adatgyűjtés feladatait nagyban nehezítette, hogy a lekáderezett személyek pártszemináriumon nem vettek részt, 1948-at megelőzően zömmel felekezeti iskolákban, intézményekben látták el hivatásukat. A párttagság a klérushoz kötődő hidakat, személyes kapcsolatokat is inkább igyekezett felégetni, mint jó viszonyt kiépíteni vele. A népi szervek, aktívák és rejtőzködő szimpatizánsok kérdéses hitelességű információi, jellemzései általában felszínes, sematikus és elfogult képet adtak a célszemélyekről.

Kalocsát mint egyház-kormányzati székhelyet és „alma mater”-t a propaganda a klerikális reakció veszélyes tüzfészkének tartotta. A vezető papság és több más egyházi személy leinformálása mégis sok fejtörést okozott a helyi tanács oktatási osztályának. A közölt adatokat a városi pártszervezet segítségével tudták – úgyahogy – beszerezni, ez mégis számos ponton hézagos maradt. A várt eredmények hiányában az adatgyűjtésbe a belügy politikai nyomozó hatósága is beavatkozott, esetenként a helyi szervek megkerülésével: „[...] *ma 10 én jött fel hivatalomba ez a nyomozó elvtárs aki kezébe vette [...] az ügyet. [...] mindenkit megmozgatott, de senki nem tud bővebb adatot róluk [a megfigyelt személyekről] [...] Ha az ÁVH nem tud róluk semmi közelebbit akkor mi még annyit sem tudunk mint ők*”⁷⁵ – áll a kalocsai VB oktatási osztályvezetőjének 1950. november 10-i jelentésében. A klérus exponált tagjairól felvett jellemzések alapvető szándéka a papság politikai kockázati szempontú elemzése volt. Ezekben az egyén múltbéli aktivitása, vallott nézetei, egyházon belüli és társadalmi befolyása, kapcsolatrendszere esett legnagyobb súllyal

⁷² Főszerk.: Kollega Tarsoly István: Magyarország a XX. században. II. k. A demokratizálódás kudarca(i) (1945–1956). Szekszárd, 1996–2000. Internet: <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/260.html> (2009. október 21.).

⁷³ BKMÖL XXIII. 11. 1101-2-11/1950.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ BKMÖL XXIII. 11. 182/1950.

latba: „Egyházi szempontból jó politikus volt. Erősen fasiszta beállítottságú. Jelenleg politikailag passzív magatartást tanúsít [...] Nagyon eszes, vallásilag szinte fanatikus [...] Nagy befolyása van az érsekre [...] Politikailag súlya nincs [...] Öreg, vak kanonok, a káptalan tagja. Egyházi ügyekbe sincs semmi beleszólása, politikai súlya nincs.”⁷⁶ A jelentés ahol lehetett, kitért a megfigyelt személyek egyéni jellemgyengeségeire, sebezhető pontjaira, kompromittáló múltbéli tetteikre is: „Kinevezésekor [...] felszínre kerültek a különböző nőekkel folytatott ügyei... ezért kegyvesztett lett az érseki aulában [...] Bohém életet él [...] állandóan női társaságban lehet látni”⁷⁷ stb. A forrásanyag stílusa, hangvétele nem ritkán durva, primitív, megalapozatlan vagy torzított feltételezésektől, állításoktól hemzsegő. Ilyen például az érseki helynök tisztségében álló kanonokról adott informáló jelentés: ebben az olvasható, hogy az inkriminált egyházi méltóság a Gyöngyösbokréta szervezőjeként „előszeretettel foglalkozott fiatal parasztlányokkal és miután már ő kihasználta őket, mindegyiket jól férjhez adta, lehetőleg kulákokhoz.”⁷⁸

Koncepcionális jellemzések a Kalocsai MDP anyagában is szép számban olvashatók. Egy ezek közül kiragadott forrás a politikailag megbízhatatlannak nyilvánított pedagógusokról készített felmérést összegzi. A felsorolt tanítók értékelésében közös elem – egyben az egyetlen objektív és hitelesnek tűnő információ – a rendi iskolai tanulmányok, illetve valamely egyházi iskolában eltöltött szakmai múlt. A többi kifogás inkább személyes antipátiától színezett jellemrajz, koncepció tipizálás. Összességében a pedagógusok munkájáról, szakmai felkészültségéről és életmódjáról becsületsértő, rosszhiszemű feltételezésekre alapozott durva hangvételű beszámoló ad: pl. „jezsuitáknál tanított, jelenleg is azoknak az ügynökük. Úgy nevelési, mint politikai szempontból teljesen megbízhatatlan. A tantestületben bomlasztó, a közösségi munka akadályozója [...] tüntetőleg jár a templomba, a növendékek között klik [sic!] rendszert épít ki, hogy klerikális aknamunkáját biztosítani tudja. Alattomos, a kispolgári pedagógusok korcs maradványa [...] baráti köre kizárólag klerikális reakciók”⁷⁹ stb.

Az alapvetően egyházi celebrálást és hitoktatást végző alsó papságról és az „egyház számára feleslegessé vált”⁸⁰ egykori szerzetesrendi tanárokról is készültek politikai feljegyzések. Ezekben többnyire az egyházi személy kijelentéseit, vallott nézeteit, politikai szimpátiáját, valamint az ideológiai fejlődőkészségét vették figyelembe. A jellemzések alapján mérlegelték, hogy melyik oktatót hol és milyen feladatra lehet alkalmazni, illetve egyáltalán folytathatja-e hivatását. Az önálló hitoktatókról a VKM által összeállított jegyzék képezte azt a személyzeti regisztrumot, amelyből a megyei oktatási osztály kiválogatta azokat, akiket eddigi politikai magatartásuk alapján folytatólagosan alkalmazandónak tartott.⁸¹ Az ily módon megszürt hitoktatók névsorát ezután megküldték az egyházi főhatóságok részére, egyetértés vagy módosító

⁷⁶ BKMÖL XXIII. 11. 182/1950.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ BKMÖL XXIII. 11. 61/1950.

⁸⁰ BKMÖL XXIII. 11. 152/1950.

⁸¹ BKMÖL XXIII. 11. 1101-2-11/1950.

javaslattétel végett. A hittanoktatásra beterveztett személyek fellebbezési jogukkal látszólag élhettek ugyan, de a hivatalos ügymenet szerint „fellebbevteli” kérvényüket csak a döntéshozó kormány szervhez adresszálhatták.

A vallástant oktatók felfüggesztése vagy továbbkalkalmazása mellett a hivatal jogköre volt mérlegelni az egyházi hivatást betöltő személyek öregségi nyugdíj jogosultságát is, amely szintén a tanügyi igazgatás ostora volt. Ennek egyik esete jelenik meg a katymári segédlelkész A. elleni vizsgákat anyagában. A dokumentum már első olvasatra is sokkal inkább a bolsevik hatalmi kiszorítás gyakorlati metódusát, mint egy községi lelképásztor elvárható gondolkodásmódját tükrözi. Az MDP helyi szervezetétől kiállított passzus szerint a lelkész egy megrögzött antidemokrata magatartású egyházi személy, aki nem elég hogy kispolgári és kulák elemekkel tartott fenn kapcsolatot, de provokátor akcióival viszályt is szított a párt és az egyházközösség tagjai között: gyanúba hozta ugyanis a helyi kommunistákat egy közterületi szobor elszállíttatásával, továbbá keresztekett döntött le a faluban stb., és egyébként is nevezett „*alattomos jellemű személy*”⁸². Mivel a lelkész nem állt magas egyházi pozícióban, az információ személyes indíttatású ellenszemből táplálkozhatott, vagy a helyi párt szervezet alacsony társadalmi elfogadottságára, vele szemben megnyilvánuló ellenállásra vezethető vissza. Hasonlóképp történhetett Madarason is, ahol S. plébános nyugállományba vonulásakor az MDP községi szerve állított ki „támogató” állásfoglalást. A kádervélemény nyelvezete és stílusa önmagát minősíti: „[...] *a madarasi apát plébánosnak a magatartása nem volt megfelelő arra nézve, hogy ötet [sic!] a Népidemokráciánk [sic!] nyugdíjazásban részesítse [...] templomi beszédében nem egy esetben a Népidemokráciánk [sic!] ellen lázító beszédet tartot [sic!] az valóság, hogy a legtöbb esetben csak burkolva, de eztet [sic!] minden esetre ki lehetett érteni, hogy a lázítás a rendszer ellen fent forog [...] a vezetőség javasolja, hogy tartsák el ötet [sic!] a hívei akiket ő uszított a rendszerünk és a munkás osztálynak a kormánya ellen. Nyugdíját nem javasoljuk.*”⁸³ Lajosmizse egykori lelkésze nyugellátását egykori nemesi családokhoz fűződő baráti kapcsolataira és közszolgálati érdemeiért kapott kormányfőtanácsosi címére alapozva utasította el a helyi MDP titkár.⁸⁴ Tiszakécskén a helyi segédlelkész kinevezését annak erkölcsstelen életmódjával indokolva háritotta el a párt szerv vezetője: a vádak szerint a lelkész uszító és antidemokratikus munkát fejtett ki, majd összeállt egy férjezett asszonnal.⁸⁵ A forrásban megvádolt tiszteletes álláspontját, érveit nem tartalmazza az irat, éppúgy amint a fent bemutatott kádervélemények egyikében sem tértek ki a megfigyelt személyt pozitív színben feltüntető tényekre, esetleg személyét a vádak alól tisztázó körülményekre.

Ahol az informátorok nem tártak fel kizáró cselekményt, ott az illetékes hivatal mérlegelte az alkalmazás feltételeit. Az előírások szerint klerikális nevelő „beállításánál” ügyelni kellett a nevelőtestület szociális összetételére, és arra hogy vezető

⁸² BKMÖL XXIII. 11. Iktatószám nélküli hitelesített iratmásolat. Kibocsátó: Magyar Dolgozók Pártja Katymári Szervezete. Hitelesítő: özv. Wágner Sándorné személyügyi előadó. Címzett: Bács-Kiskun Megyei Tanács VB. Oktatási és Népművelési Osztálya. Kiadás dátuma: 1950. november 16.

⁸³ BKMÖL XXIII. 11. 158./1950.

⁸⁴ BKMÖL XXIII. 11. 174./1950.

⁸⁵ BKMÖL XXIII. 11. 165./1950.

pozícióba ilyen személy ne kerüljön.⁸⁶ A megyében tartósan beállt nevelőhiány okán a klerikális nevelők, hitoktatók alkalmazása a közoktatás elemi érdeke volt, ugyanakkor személyükhöz bizalmatlanul, szerepükhöz ideiglenes jelleggel viszonyult a tanügyigazgatás. Az adott körülmények között a kántortanítók, vallásoktató papok és világi hittanárak válaszüti elé kerültek: pályájukat elhagyják, vagy megpróbálnak alkalmazkodni, idomulni koruk elvárásaihoz. Azonban bármely út mellett is döntöttek, elveik – részbeni – feladása belső vívódásokkal, lelkiismereti konfliktusokkal, meghasonlással kísért választás lehetett. Egy 1948-ban Kecskemétre helyezett kántortanító személyzeti anyagában áll az alábbi jellemzés: „*Jóindulatú, becsületes, őszinte, de teljesen idealista világnézetű. A két gyereket nem járátja hittanra, a kérdés fölvetésénél látszott, hogy fáj neki, azt mondta, hogy ezt nagyon nehéz volna megmagyarázni [...]*”⁸⁷

A rendszer kereste az egyházi pedagógusok, hitoktatók leggyengébb láncszemeit, azokat, akik akár személyes érdekből, karriervágyból, akár hatalmi nyomásra „megnevelhetők”, a népi demokrácia erőivel együttműködésre késznek mutatkoztak. A pártállam törekvése a klérusba, vagy annak holdudvarába való beférkőzésre a vizsgált forrásokban is megfigyelhető. Erről tanúskodik N., a bácsborsódi fiatal segédlelkész esete, akit a főegyházmegyei hatóság korábban a községből a tanyavilágba irányított át. Az áthelyezést a „népi szervek” helyi képviselője alkalmas lehetőségnek vélte a tisztelendő megkönyékezésére. A lelkész bár az idáig „nem állt ki a demokrácia mellett, de mivel fiatal ember lehet, hogy még megnevelhető lesz ha nem lesz reakciós felettese közvetlen a háta mögött.” – vélekedett a jelentéstevő.⁸⁸

A szabad vallásgyakorlás elvét a Magyar Dolgozók Pártja de jure deklaráta, de facto azonban korlátozására, visszaszorítására mindent megtett. A templomkapun kívüli hitélet visszaszorítására tett nyomásgyakorlás egyik frontja a közoktatás volt, fegyvere pedig a burkolt bürokratikus akadályoztatástól az egyházellenes retorikán át a nyílt kényszer alkalmazásáig terjedt. A vallási nevelés tanintézményeken kívülre szorítása különösképp az iskolák államosításának időszakában tetőzött. 1949. szeptember 5-én, már hatalmi pozícióból, minden előzetes tárgyalás nélkül az Elnöki Tanács 1949. évi 5. tvr.-e eltörölte a kötelező iskolai vallásoktatást és bevezette a fakultatív hitoktatást. A végrehajtási utasítás⁸⁹ megszorításokhoz kötötte az iskolai hitoktatást, amit eleve csak az általános iskolákban és az általános gimnáziumokban engedélyezett.⁹⁰ A hitoktatás tanév eleji elindításának akadozása, a vallásoktatáshoz fűződő törvényes jog kirívó csorbulása Bács-Kiskun megyében nemegyszer a minisztérium beavatkozását is szükségessé tette. A jelenség több eredőre is visszavezethető: állhatott mögötte ideológiai megfontolás, bürokrata túlbuzgóság vagy akár a hivatal hitoktatás iránt tanúsított közömbössége csakúgy, mint a centralizált oktatási igazgatás ügymenetét meg-megakasztó nehézkesség, a személyi nyilvántartások elégtelensége, vagy éppen a megyében akuttá vált pedagógus- és káderhiány.

⁸⁶ BKMÖL XXIII. 11. 165./1950.

⁸⁷ BKMÖL XXIII. 11. 188/1950.

⁸⁸ BKMÖL XXIII. 11. 90/1950.

⁸⁹ 1101-11-1/1950 V. K. M. sz. rendelet.

⁹⁰ BKMÖL XXIII. 11. 1101-2-11/1950.

Ez utóbbi problémákra utalnak a miniszteriális felügyeleti szervtől és a megyei végrehajtó bizottságtól folyamatosan érkező kifogások, bírálatok és az azok nyomában járó gyakori személycserék is. A vallásoktatás ügye több szempontból is gondot okozott a megyei oktatási osztály kádereinek. A minisztérium kifogásokat emelt többek között – az egyházi hivatalok panaszai nyomán – az indoklás nélkül elutasított hitoktatói kinevezések ügyében.⁹¹ Az általános bizonytalankodás miatt a jogszabályban szabott követelmények (beiratkozók száma, hitoktatói engedély) teljesülése ellenére sem nem indulhatott el a megye több településén a vallásoktatás. A tanügyi hatóság a hitoktatásra vonatkozó kérésekre késlekedve, vagy egyáltalán nem tett intézkedéseket, pedig a gyermekek vallásoktatásban való részesítésére – főleg falun és a tanyavilágban – különösen erős társadalmi igény mutatkozott. Példaképpen néhány jellemző eset: „*A vallásoktatás sürgősségére való tekintettel kérem, hogy [...] ajánlott levélben [...] feladott kérésemre szíveskedjék most már válaszolni: igent, vagy nemet*”⁹² – írta sürgető kérését a hivatali aktatologatásba beleunt solti lelképásztor. Ugyancsak Solton, a külterületi Nagymajorban is nőttön-nőtt a zúgolódás. A hitoktatás megkezdését követelő szülők „*Már nem is egyszer, küldöttségileg akartak a Főigazgató Úrhoz fordulni, kérésük teljesítése érdekében. Mindannyiszor lebeszéltem őket [...] de most már magam is odaértem, hogy, röviden szólva, nem tudok nekik mit mondani*”⁹³ – írta a tankerületi főigazgatósághoz intézett levelében a solti plébános. „*Kérem mielőbbi szíves válaszát, hogy mi kifogás van személyem ellen*”⁹⁴ – olvasható Kiskunhalas tanyavilágába egy áthelyezés nyomán érkezett római katolikus lelkész levelében. Az esethez hozzátartozik, hogy a kiskunhalasi római katolikus plébánia külön kérvényezte a káplán megbízásának jóváhagyását, mert a nagy határú város 32 iskolájában kellett a vallásoktatást biztosítani, viszont a sok esetben 15–20 kilométeres távolságra lévő intézmények megközelítését – kerékpáron – három főállású és egy óraadó hitoktatóval aligha lehetett megoldani.⁹⁵ A szóban forgó megbízást végül a Kiskunhalasi VB elutasította, indoklásként a lelkésznek a népi demokrácia irányvonalától való elhajlását, a belterületi városrészen a ministránsok szervezése körüli tevékenykedését hozta fel. Megjegyzendő, hogy a felsoroltak a hatályos jogszabályokat nem sértették, így azokat normál körülmények mellett indoklásul sem lehetett volna figyelembe venni.⁹⁶ A panaszos iratok számának felszaporodása alapján az is gyakorlattá válhatott, hogy a hittanoktatásra történő beiratkozás időpontját előrehozva augusztusra, a nagy mezei munkák idejére tették. Sok helyen aztán a jelentkezők alacsony számára való hivatkozással (legkevesebb 10 fős létszám) nem, illetve csak késlekedve, pótbeiratással indulhatott be a hitoktatás⁹⁷. Apostagon a „szegény sorúak” kérelemmel fordultak a megyei tanigazgatáshoz, mivel – mint írták – a beiratko-

⁹¹ BKMÖL XXIII. 11. 1100-6-48/1950.

⁹² Uo. 1100-2-3/1950.

⁹³ Uo. 1100-2-1/1950.

⁹⁴ Uo. 1105-D3-6/1951.

⁹⁵ Uo. 1105-D3-5/1950.

⁹⁶ Uo. 1105-D3-7/1951.

⁹⁷ Uo. 1100-6-61/1950.

záshoz „az aratás sürgőssége végett 1 napot késtünk és az igazgatóság nem fogadta el [a jelentkezést] [...] Kihirdetve nem volt tudomásunkra későnjöt [sic!] ezért maradunk le így tehát jogainktól [sic!] megfosztva érezzük [sic!] magunkat.”⁹⁸

Az iskolai vallásoktatás és személyes hitélet visszaszorításának jól bevált eszköze volt a népművelés és a társadalmi munka, amely fennkölt elvein túl a gyakorlatban a társadalom szabadidejével való rendelkezést, a magánszféra önkényes korlátozását jelentette. Az oktatási-népművelési hivatal fontos társadalmi feladata volt a fiatalok szabadidő-eltöltésének helyes és hasznos beosztása, mint pl. a nyári vakáció alatt ministráló tanulók részére foglalkozás szervezése, hogy idejüket a „templomozás” helyett inkább hasznos iskolai elfoglaltságokkal töltsék ki.⁹⁹ Mátételkén a község lelkésze azon ügyben tett panaszt, hogy a faluban a vasárnapi úttörő foglalkozáson való részvételre kötelezték a tanulókat, igazolatlan hiányzás szankciója mellett. Feltehető, hogy a templomi szertartás idejével az úttörő foglalkozás tartama egybeesett.¹⁰⁰

A pártállam deklarált céljai és valós törekvései nem egy esetben feloldhatatlan és antagonisztikus ellentétpárt alkottak, így a közigazgatás vezetésével és intézményirányítással megbízott hivatali apparátus a teljes bizonytalanság, tétovázás malomkövei között őrlődött: nézőpont kérdése volt csupán az elvi szinten meglevő szabadságjog akadályozása vagy a klerikális reakcióval való lepaktálás tévútjára kerülés. Jellemző a korszak esettípusaira, hogy a szóban forgó ügyek általában jelentéktelen súlyúak, mesterségesen felnagyított cselekmények voltak. A helyi szintű döntéshozatal működési zavarai, a bizonytalanság közepette a szélsőségek felé hajló, felelősséget önmagáról áthárító vezetői stratégiák jól követhetők a korabeli iratanyagban. Császártöltésen a község általános iskolájának vezetője – teljesítve közzétételi kötelezettségeit – az előző évek gyakorlata szerint a vallásoktatásra vonatkozó rendeletet kidoboltatta.¹⁰¹ Az eset az MDP helyi párttitkárának tudomására jutott, aki azonnal intézkedéseket foganatosított a népi demokrácia kultúrpolitikája ellen vétő, a helyi pártszervezet jóváhagyását mellőző nyilvános közzététel leállítására. Az igazgató – akiről a párttitkár tudni vélte, hogy maga is novícius volt egykor, sőt a faluban a pappal többször is találkozott, meggondolatlan tettével „erősen megnövelte a hittanra jelentkezők számát”.¹⁰² Az iskolaigazgató felismerve a klérus támogatásában tanúsított jóhiszemű bűnrészességét, önkritikát gyakorolt és hamar intézkedett hogy baklövését jóvátegye: „Azt, hogy súlyos hibát követtem el, elismerem. Előadom még, hogy a szülőket megnyugtatva eltávolítottam, amikor a hittanra való jelentkezést kérték tőlem. Ez is mutatja, hogy nem volt szándékom a klérusnak segédkezet nyújtani.”¹⁰³ Fülöpszálláson is hasonló helyi villongás zajlott le a helyi pártszervezet és az iskola vezetése között, csak fordított relációban. A helyi szokás szerint a református hittanoktatást a községben ünnepélyes templomi ceremónia zárta le, amelyet az iskola vezetője 1950-ben továbbra már nem engedélyezett. A községben felzúdulást kiváltó

⁹⁸ BKMÖL XXIII. 11. 1100-6-4/1950.

⁹⁹ BKMÖL XXIII. 11. 128/1950.

¹⁰⁰ BKMÖL XXIII. 11. 1100-6-sz.n./1950.

¹⁰¹ BKMÖL XXIII. 11. 82/1950.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ Uo.

_____ *Oktatás- (és) politika – Káderpolitikai kérdések Bács-Kiskun megye közoktatásának területén*

döntés nyomán az MDP helyi titkárához érkezett panasz – vagy információ –, aki egy megyei úttörő vezető funkcionáriussal vizsgálatba fogott, mert „*a faluban egyes szülők szóbeszéd tárgyává tették a hittan ünnepélyes befejezésének elmaradását*”.¹⁰⁴ Az iskolaigazgató a Tankerületi Főigazgatósághoz folyamodott az ügyben annak tisztázására, hogy „*a megnyilatkozásért kit terhel a felelősség*”¹⁰⁵ Felsőszentivánon a délszláv elemi iskola tanítója teljes tanácsalanságában szintén a megyei oktatásügyi kartársakhoz folyamodott: „*A mai napig még mindig nem kaptam semmit arról, hogy a délszláv iskolában meg-e kezdhetjük a hittan tanítását avagy pedig nem szabad. [...] Ha nem akkor azonnal le fogom állítani*”¹⁰⁶. Feltehető, hogy konkrét útmutatás híján sem a helyi MDP-titkár, sem az iskola igazgatója nem merete megtiltani, sem engedélyezni a vallásoktatást, csupán arról volt tudomásuk, hogy a községi plébános rendelkezik a szükséges engedéllyel. Elgondolkodtató, hogy a népiskola hivatali fejbélyegzőjével és körbélyegzőjével hitelesített iratot nem az iskola igazgatója írta alá, és a felsőszentiváni MDP részéről sem szignálta (vagy nem merete szignálni?) felelős személy. Beosztott tanító ugyanakkor nyilván nem rendelkezhetett ilyen széles vezetői hatáskörrel.

Zárszó, avagy a kordokumentumok jellemrajza

Bács-Kiskun megye helyzetéről a feltárt források tükrében elmondható, hogy sorsa alapvetően az országos tendenciák alapján formálódott. Az oktatásüggyel összefüggő iratcsoportok kutatása mégsem bizonyult hiábavalónak, hiszen az országos történelmi analógiákon túl számos helyi vonatkozású történés, társadalmi konfliktus, hely- és mikrotörténeti szempontból fontos esemény ragadható meg általuk. Bepillantást engednek a megye oktatását újjászervező politika kimondott és rejtve maradó törekvéseibe, az iskolák államosításának etapjába, a hitoktatás és általában véve az egyház oktatásból való kiszorításának időszakába, a felekezeti intézményhálózat romjainak felszámolásába. A korabeli iratok alapján közelmúltunk sok olyan története tárható fel, amelyek mai napig hatással bírnak a megye településein élő közösségek életére, mentalitására. Ezen források összegyűjtése, elemzése és szintézise az államszocialista korszak helytörténeti kutatásainak fontos részét képezik.

A „felszabadulást” követően újjáépülő ország közoktatásának helyi kérdésein messze túlmenő tanúsággal is szolgálnak a feltárt források. A tanulmányban bemutatott dokumentumok a hivatal- és helytörténet vonatkozásain túl az emberi sors dilemmáiról is sokat vallanak. Egy permanens félelemben élő, a hatalom minden eszközzel kontrollált és korlátozott társadalom konfliktusait, bizonytalanságát, az egyénre szűkült társadalmi dimenzió túlélési stratégiáit is elénk tárják az iratok. A kartoték-

¹⁰⁴ BKMÖL XXIII. 11. 72/1950.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ BKMÖL XXIII. 11. 1100-6-49/1950.

rendszerbe foglalt életpályák, a személytelen, láthatatlan hatalomnak való kiszolgáltatottság, az elrejtőzés, a múlt elfedése mind jellemző meghatározója volt a korszak életérzésének. Sem a „hatalom emberei”, sem annak ellenségei nem tudhatták, hogy sorsuk mikor és milyen okoknál fogva vehet fatális fordulót, mikor hoz érdemtelen kiemelkedést vagy értelmetlen deklasszálódást.

Az '50-es évek iratai közelmúltunk kortörténeti forrásai. A kor dokumentumai beszédesen szólnak a Rákosi-diktatúra prése alatt (túl)élő társadalmi közegről, az iratok a helytörténeti kutatások mellett tágabb dimenziójú tudományos eredményeket is sejtetnek. Az egyéni lét kérdéseit is érintő személyes kapcsolatokat, baráti, családi viszonyrendszerek torzulásait, a közhangulat hullámzását, a társadalmi méretekben ható átrendeződéseket megragadó források további szociológiai, kultúrtörténeti kutatások kútforrása lehetnek. Annál is inkább, mert a legkeményebb sztálinista diktatúra évei alatt íródott különféle jelentések, utasítások, beszámolók kendőzetlen nyíltsággal, a maguk legnyersebb valójában tárják fel a háttérben álló hivatali szándékot. A dokumentumokban szereplő tények, primer információk a forrásfeltárás, -elemzés szempontjából másodlagos szerepűek. Az egyoldalú megvilágításba helyezett, koncepciók szándékkal vagy ideológiai sugallatra készült iratokban álló tényközlések a valóságot általában csak „érintőlegesen” metszik. A fegyelmi tárgyalások dossziéi, a káderekről készült jellemrajzok tartalmi elemei, vagy akár az egyes felterjesztett jelentésekben közölt információk nem mérhetők a racionalitás koordinátarendszerének mércéivel. A valóság a politikai akarat, a pártérdek saját törvényű univerzumában kapott valódi jelentést, amely esetenként önmagát cáfoló, paradox változataiban is felbukkan. A legkülönbözőbb utat befutó életpályák, emberi sorsok látszólag értelmezhetetlen buktatói, feltörekvő karriertörténetek nem várt fordulatai ugyanezen a szűrőn keresztül vizsgálhatók és értelmezhetők igazán. Az új szelekciós törvényszerűségek révén vált az ágasegyházi elemi iskola igazgatója törekvő és megbízható káderré, majd a hatalmi akarat megváltozásával – de ugyan abban a paradigmában – az ellenség diverzáns ügynökévé; gyári munkásnőből lett tankerületi hatósági személyügyi főelőadó, majd félreállított káder; a megyei oktatási osztály magas beosztású tisztviselőjéből, helyettes vezetőjéből látens szocdem, tudata mélyén reakciós elem...

A kulturális „ágazatnak” különös jelentőséget adott az elsődleges szerepek (közoktatás, népművelés) mellett annak másodlagos – politikai – funkciója is: elmélyíteni a dolgozó nép tagjaiban a szocializmus eszméjét és a Párt forradalmi szerepét, amelynek sikere létfontosságú volt az átrendeződés évei alatt. A Rákosi-időszak egyház- és kulákküldöztetései, az államosítás és kollektivizálás újabb és újabb hullámai mély társadalmi konfliktusokat nyitottak. A háború után kifosztott és elszegényedett ország grandiózus iparosítási ambícióinak árát döntően az agrártérsegekkel fizettették meg, amelyek egzisztenciálisan súlyosan érintették az ország lakosságát. Az egyébként is nehéz életkörülmények Bács-Kiskun sok térségében még az országos átlagnál is rosszabbak voltak. Nagy szüksége volt a Pártnak az elkecseregett és elszegényedett

tömegek ki-kitörő indulati hullámain kordában tartó gárdára, a szakmai és vezető funkciókat, nevelőfeladatokat ellátni képes káderekre. A párt számított megbízható népművelői, pedagógusai, aktívai agitációs munkájára a dolgozó nép meggyőzésében: a nyomor, szegénység okozói nem a kommunisták, hanem a népi demokrácia konok ellenségei, a klerikálisok, kulákok és reakciók.

A kutatás lényeges területe volt a diktatúra hatalmpolitikai elveinek és azok megvalósítására tett gyakorlati megoldásoknak a vizsgálata is. Az állampárt az igazgatási struktúrát és az intézményrendszer egészét saját ideológiája alapján formálta át: egy végletekig központosított, kettős hatalom gyakorlatára épülő rendszerben a Párt akarata alá vetette a szak- és közigazgatás egészét. A tanyabokroktól a megyeszékhelyig félkatonai szigorral, direkt utasításokkal ellenőrizte és irányította a közügyeket a pártállami adminisztráció. 1950–1951-re egy minden korábnál tökéletesebb és kiterjedtebb nyilvántartási rendszer épült ki. Direktívái alapján minisztériumi szinten koordinálták a megye káderpolitikáját, szabták meg igazgatási struktúráját, helyezték pozícióba vagy távolították el vezető funkcionáriusait. Az állam befolyását, közvetlen irányításának, beavatkozásának lehetőségeit nemcsak az igazgatás valamennyi ága és szintje fölött tudta soha nem látott mértékben kiterjeszteni, de ennél tovább is jutott: fennhatósága alá kényszerítette a társadalmat, államosítva az egyén méltóságát, a személyes szabadságot a létező legkisebb dimenzióba száműzve. Az elvárások és a gyakorlat azonban csak a kikozmetikázott jelentésekben, hangzatos jelszavakban élt, a valóságban sohasem tudott beteljesülni. A teoretikus elvek alapján átszervezett, mindent tudni és irányítani akaró bürokrácia a saját súlya alatt rogyott meg. A központosítás végletekig vitt növelése a várt eredményeket nem hozta meg, sőt a centralizáció fokozásával fordított arányban a hatékonyság is csökkent. A forrásanyag sokat elárul a rendszer helyi szintű zavarairól, működésének alacsony színvonaláról is, amelyen a felsőbb szervek dorgáló leiratai, szankciói sem tudtak lényegesen változtatni. Nem csupán az országos nagypolitikában, de lokálisan is szükségessé vált az elvek és gyakorlat kapcsolatának újragondolása. Óvatos igazgatási reformkísérletekkel, szervezeti átalakulásokkal, személycserékkel nem lehetett orvosolni a struktúra rugalmatlanságát. Törvényszerű irány volt a megváltoztathatatlan körülményekkel való megalkuvás, a háttérben zajló társadalmi konszolidáció, amelynek valódi kibontakozása már a következő évtizedre tehető.

MAJOR ZÉNÓ

NÉPMŰVELÉS A RÁKOSI-KORSZAKBAN BAJÁN

A Rákosi-korszak népművelési iratait olvasva egy korabeli vicc jutott eszembe, amely így szól: „Két barát utazik a tömött villamoson, unatkoznak és az egyik vicceket kezd mesélni a másiknak:

– *Tudod mi a különbség Kína és Magyarország között?*

– *Nem, mondja a másik.*

– *Míg Kína a mosoly országa, addig ami itt van, tiszta röhej.*

Egy harmadik férfi, aki mellettük áll, hallgatja a vicceket, majd megszólal:

– *Tudja, hogy mi a különbség a villamos és maga közt?*

– *Nem* – mondja a férfi.

– *A villamos továbbmegy, maga pedig velem jön.*”¹

Ez a vicc a „csengőfrász” idején született.

A Rákosi-korszak egy rendkívül „átpolitizált” időszak volt. Ez is, mint minden diktatúra, ellenőrizni akarta az emberek szabadidejét, nehogy gondolkodjanak, esetleg rendszerellenes dolgokról püsmögjanak, hiszen az már szervezkedés. A rendszer nem győzött elég szabadidőprogramot biztosítani, amelyek célja a rendszer szellemében való nevelés (vagy átnevelés) volt. E programok többségének gyakorlati haszna alig volt. A népművelés feladata, a társadalom egészségének az önkéntes részvételén alapuló, iskolán kívüli fejlesztése (nevelés, képzés, intézményesített és tervezett tájékoztatás, szórakoztatás) lett volna.²

Tanulmányomban a korszak bajai népművelési törekvéseit kívánom bemutatni. A bajai népnevelők egyik fő feladata, különösen az első években, a környező falvak és a határ járása volt, ahol agitációs munkát kellett folytatniuk; később a békekölcsön jegyzésében is jelentős feladatot vállaltak. E feladatokkal azonban nem kívánok ebben a cikkben foglalkozni.

1946-ban megalakult az Országos Szabadművelődési Tanács, elnöke Karácsony Sándor volt. A szabadművelődés a nép öntevékenysége. A tanács 1946-os ülésén az elnök ismét tisztázni akarta a népművelés és a szabadművelődés eltérő vonásait, úgy gondolta, a szabadművelődés egy merőben új dolog, ami csak a demokrácia útjára való lépés után jöhet (jöhetett) létre, továbbá úgy vélte, az iskolán kívüli népművelés csődöt mondott. Úgy gondolta, a népművelés leszoktatta az embereket az igények megvallásáról. 1948-ban Révfülöpön az országos szabadművelődési konferencián támadás érte az új gyakorlat elveit és ennek eredményeként az év végén megkezdődött a szabadművelődés szervezeteinek felszámolása. 1949-ben vált általános fogalomná a kultúr munka a szocialista népművelésben, azon belül és a munkahelyi

¹ Internet: www.grocceni.com/v/politikaivicek.html (2009. november 7.)

² Pedagógiai lexikon, 3. kötet, L-Q. Főszerkesztő: Nagy Sándor, Budapest. 1978. 260. o.

művelődésben. A tanácsok által irányított kulturális tevékenység a népművelés nevet kapta jelezve, hogy nem vállal közösséget a szabadművelődéssel, mivel azt túlzottan liberális irányzatnak tartotta.

A Rákosi-korszak propagandája azt hangoztatta, hogy az úri Magyarország népnevelési munkájával arra törekedett, hogy a dolgozó tömegeket a lehető legnagyobb „sötétségben” tartsa és a rendszer engedelmes szolgájává tegye.³ A bús magyar parasztrómantikával csak a népi kultúrát ismerte el kultúrának, minden mást, mint a „magyarság lelkétől idegen selejtet” visszautasított. A II. világháborút követően, „*a Kommunista Párt által vezetett demokratikus tábor ereje a döntő politikai és gazdasági kérdések megoldására összpontosult s így természetesen csak később foglalkozhatott a szabadművelődési munka államapparátusának szervezeti és ideológiai vizsgálatával és megtisztításával.*”⁴

Általános vélemény volt, hogy miután a reakció kezdett kiszorulni politikai és gazdasági életből, a művelődési munka területén kívánt „partizánkodni”, ráadásul a dolgozó tömegek tanulása és kulturális élete nehezen áttekinthető.⁵ Úgy gondolták a népnevelő munka a választási harcban esett át a tűzkeresztségen és már alkalmas nagy feladatok megoldására, kiheverte gyermekbetegségét, a kampányszerűséget.⁶

1948-ban Baján megalakult a Magyar Dolgozók Pártjának négyhetes pártiskolája. Fő feladatuk a falujárás és a háziagitáció volt. Fő témaköreik a termelési kérdések és nagy politikai problémák voltak, de decembertől kezdve a Mindszenty-ügy magyarázása került előtérbe.⁷ Ezt megelőzően, 1948. június 12–13-án Mária Napokat tartottak Baján, a rendezvény során Mindszenty József 70 000 ember előtt misézett.⁸ Nem véletlen hogy a bajai politikai akadémia első előadása kiemelten foglalkozott az egyházal. Az előadás címe „*A népi demokrácia harca az egyházi reakció ellen*”. Az előadás első része példákön keresztül bemutatta, hogy „*a magyar népnek és nemzetünk függetlenségének a klerikális reakció nem négy esztendeje, hanem négy évszázada ellensége*”. Ezután következett Mindszenty József tevékenységének taglalása, amit az egyházi reakció évszázados politikája egyenes folytatásaként jelölt meg az előadó. Kiemelte, „*hogy a magyar demokrácia meg akart egyezni a katolikus egyházal, de a fekete reakció nem akart. Pócspetri⁹ csináltak*”. Végül kitért a Vati-

³ „Demokratikus államunk így segítette a 3 éves tervben vármegyénk kultúrfelemelkedését”. Bácsbodrog Népe, 1949. május 13. 5. o.

⁴ „Fordulat a szabadművelődési munkában: Bács-Bodrog vm. és Bajai thj. város szabadművelődési mozgalma 1948–49. telén”. Bácsbodrog Népe, 1949. április 15. 2. o.

⁵ Uo.

⁶ „Felvilágosító munkával a Bács-Bodrog Népeért”. Bácsbodrog Népe, 1949. november 11. 3. o.

⁷ „Fordulat a szabadművelődési munkában: Bács-Bodrog vm. és Bajai thj. város szabadművelődési mozgalma 1948–49. telén”. Bácsbodrog Népe, 1949. április 15. 2. o.

⁸ Türr István Múzeum adattára, 3479.2003 699–700. o.

⁹ Pócspetri-ügy: 1948. június 3-án akkor tisztázatlan körülmények között, saját fegyverétől meghalt egy rendőr Pócspetriben, ahol a helyi lakosok tüntettek az iskolák tervezett államosítása ellen. A település jegyzőjét, akit megvádoltak a gyilkossággal, statáriális úton halálra ítélték és kivégezték.

kán szerepére.¹⁰ A Magyar Szocialista Munkáspárt Bács-Kiskun Megyei Bizottsága Archívumában az 1949-es évtől kezdve kimutatások találhatóak hitoktatás szempontjából a bajai iskolák diákjairól, szüleikről, tanárokról.¹¹

Számos kritika fogalmazódott meg a népművelési munka hatékonyságával kapcsolatban, ezért a szemináriumokon csökkentették az anyagot, de azt alaposabban és részletesebben tanulták. A marxizmus–leninizmus klasszikusainak olvasásában is hiányosságok mutatkoztak, ezért az Országos Oktatási Osztály olvasókönyvet állított össze Marx, Engels, Lenin, Sztálin és az MDP vezetőinek írásaiból. További színvonal-emelkedést vártak az előadói értekezletek bevezetésétől.

A hároméves terv fordulatot hozott a szabadművelődési munkában Baján. Korszerű berendezéseket (köztük hangos keskenyfilm-vetítőgépet) könyveket, lemezeket és több mint 15 folyóiratot kaptak.¹² Szervezeti és adminisztrációs intézkedések fűződtek össze az ideológiai harccal. A szabadművelődési munka feladatát három súlypont körül csoportosították: 1. az analfabetizmus megszüntetése; 2. a babonák, hiedelmek, tudománytalan teóriáknak, amelyek a gazdasági, politikai fejlődés útjában állnak, leleplezése és felszámolása; 3. a dolgozó nép öntudatának, gazdasági, hatalmi, kulturális vonalon való fejlesztése.¹³ Beindították a „Szülők Iskoláját”. Az iskola tananyaga nevelési, természettudományi és egészségvédelmi ismeretekkel foglalkozott. A cél egyértelműen az volt, hogy az iskolában és otthon egyformán neveljék a gyerekeket.¹⁴

Baja városában 243 ötven éven felüli és 258 ötven éven aluli analfabétáról tudott a szabadművelődési hivatal, róluk névjegyzék is készült,¹⁵ bár az szinte biztosra vehető hogy ezen túl is volt rejtett analfabetizmus. A sikereket kissé beárnyékolta, hogy a hallgatók egy része 30–40 óra alatt úgy-ahogy megtanult írni, olvasni majd ezt követően nem voltak hajlandóak további órákon megjelenni.¹⁶ Szabad Föld Téli Estékkel, előadásorozatokkal és kis tanfolyamokkal próbálták elérni a hároméves tervben megfogalmazottakat. Távlati cél volt, hogy az ötéves terv végrehajtása során felszámolják az analfabetizmust, és elméleti valamint szakirányú tanfolyamok sorával hozzájárulnak egy új embertípus megteremtéséhez.¹⁷

¹⁰ „A népi demokrácia harca az egyházi reakció ellen: Kiss Jenőné elvtársnő előadása a városházán”. Bajai Hírlap, 1949. március 12. 2. o.

¹¹ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) XXXV. 10. Az MSZMP Bajai Városi Bizottsága és alapszervezeteinek iratai (a továbbiakban: XXXV. 10.) 2. csoport 16. ö. e. Agitációs-propaganda munka, kulturális élet.

¹² „Demokratikus államunk így segítette a 3 éves tervben vármegyénk kultúrfelemelkedését”. Bácsbodrog Népe, 1949. május 13. 5. o.

¹³ „Fordulat a szabadművelődési munkában: Bács-Bodrog vm. és Bajai thj. város szabadművelődési mozgalma 1948–49. telén”. Bácsbodrog Népe, 1949. április 15. 2. o.

¹⁴ „A Szülők Iskolája megyei ankétjáról táviratban üdvözölték Rákosi elvtársat”. Bácsbodrog Népe, 1949. november 4. 2. o.

¹⁵ „Bács-Bodrog vm. és Baja thj. város szabadművelődési mozgalma 1948–49. telén”. Bácsbodrog Népe, 1949. május 1. 6. o.

¹⁶ „Bács-Bodrog vm. és Baja thj. város szabadművelődési mozgalma 1948–49. telén”. Bácsbodrog Népe 1949. április 22. 2. o.

¹⁷ „Demokratikus államunk így segítette a 3 éves tervben vármegyénk kultúrfelemelkedését”. Bácsbodrog Népe 1949. május 13. 5. o.

1949-es év Magyarországon a szocialista munkaverseny-mozgalom kezdete volt. Februárban Baján megindult a kultúrverseny, 28 csoport vett részt a versenyben: 7 énekkar, 6 színjátszó csoport, 14 táncsoport és 1 zenekar, továbbá 360 egyéni induló. A cél nem az volt, hogy 5–10 perces előadás alapján egy reggeltől estig tartó műsort követően a zsüri győztest hirdessen, hanem az, hogy munkaversenyt folytassanak. A csoportok kötelezték magukat, hogy 4 hónapon keresztül dolgoznak az önképzés és kulturális tömegnevelés vonalán. Például az énekkarok arra kötelezték magukat, hogy legalább hetente egyszer gyakorolnak és a taglétszámot 29 százalékkal emelik (ez az önképzés vonalán előírt munka), továbbá heti kétszer nyilvánosan fellépnek és egyszer tömegéneklést tanítanak üzemekben (kulturális tömegnevelés). Az egyéni versenyzők kötelezték magukat, hogy bizonyos könyveket elolvasnak, versekkel, népdalokkal, szovjet filmekkel ismerkednek (önképzés), valamelyik kultúrscsoport munkájában részt vesznek, és műsoros esteken szerepelnek (kulturális tömegnevelés).¹⁸

A kultúrversennyel szinte párhuzamosan mozgalom indult Baján a Szabadművelődési Felügyelői Hivatal, a népi szervek és bajai zenepedagógusok közti együttműködés eredményeként. A mozgalom neve a „Jó muzsikát a dolgozóknak” volt. Úgy gondolták, azt már elérték, hogy *„a nép nem olvas fasiszta könyveket és a demokratikus kultúrpolitikának köszönhetően már silány színdarabokat sem láthatnak, viszont a legnagyobb emberformáló ereje a muzsikának van. A muzsika nem a gondolatokhoz, hanem az érzelmekhez szól. Ezért ha egy ember mindig rossz muzsikát hall és azt szereti, valamint annak ritmusára érez, akkor hiába vannak helyes fogalmi az életről, ezek a fogalmak nem fognak hússá és vérré válni benne. Életérzése ferde lesz, vágyai hamisak, magatartása helytelen. Viszont a jó muzsikát a dolgozóknak mozgalom célja az volt, hogy olyan muzsikát ismertessen és szerettessen meg a dolgozókkal, mely nem a felületességre, érzékiségre, az élvezetek hajszolására, hamis érzelgősségre, sírvavigadásra, reménytelenségre nevel, hanem optimizmusra, a valóság szeretetére, komolyságra, mélyből fakadó életre. Egy szó mint száz, rossz muzsika helyett jó muzsikát”*.

A mozgalom eldöntötte, hogy gyakran fog olyan hangversenyeket rendezni, amelyeken a nagymesterek könnyű darabjaival ismerkedhetnek meg a dolgozók.¹⁹ Nem csak a rossz zene, a giccs sem kerülhette el sorsát. A népművelők vicces formában, versek, novellák, hanglemezek, vetített képek, színpadi jelenetek során nevetették ki a giccset. Azonban a fő cél az volt, hogy megértesse a nézővel, hogy milyen káros és romboló a giccs minden formája, bármilyen álruhában vagy ártatlannak látszó formában látható. Baja dolgozóinak, de különösen az ifjúságnak fel kellett vértéznie magát az egyik legalattomosabb ellenség a szórakoztatás ürügye alatt mérgező giccs ellen.²⁰ Samba, swing, lovacska nélkül is lehet táncolni. Harcolni kell a selejtkultúra ellen.²¹ Ez a lakosság alapvető igényeinek korlátozása, bár a „giccs” csak egy volt a tiltott dolgok közül. 1949. július 31-én emlékeztek meg Petőfi Sándor halálának 100 éves évfordulójáról. Feladatuk kapták a népművelők „önálló” jelszavak szerkesztését,

¹⁸ „Vármegyénkben és Baján megindult a kultúrverseny”. Bajai Hírlap, 1949. február 19. 2. o.

¹⁹ „Jó muzsikát a dolgozóknak”. Bajai Hírlap, 1949. február 26. 2. o.

²⁰ „Giccs vagy realista művészet?”. Bajai Hírlap, 1949. március 26. 4. o.

²¹ „Béke anyja: munka, érted harcolunk!”. Bácsbodrog Népe, 1949. július 15. 3. o.

amit természetesen be kellett mutatni a városi propagandistának. A már előre megadott, „foglalt” jelszavak a közül idéznék néhányat: „*Amiért Petőfi harcolt, kivívta Rákosi. Petőfi álmát a Szovjet Unió valósította meg*” stb.²²

A népnevelőknek az állandó sajtómunka is feladata volt. Baján kampányolniuk kellett az „Uj Világ”, a „Szabad Föld”²³ vagy a „Bácsbodrog Népe” mellett. Előfizetőket kellett gyűjteniük.²⁴ Magukat is állandóan képezni kellett a „Szabad Nép” és a „Népnevelő” újság olvasása és tanulmányozása során. Kezdetben a MDP ingyen adta a népnevelő füzeteket, de ez oda vezetett, hogy a népnevelők nem becsülték meg. Gyakran előfordult, hogy a „Népnevelő” füzetek hetekig a titkár vagy a propagandista szekrényében heverték, de olyan is volt, hogy el sem jutottak a népnevelőkhöz. A párt ezért előírta a népnevelőknek, hogy fizessenek elő a lapra. Háromféle népnevelő újság volt: üzemi, városi és falusi.²⁵ Valószínű hogy a kötelező előfizetés terhe alól mentesíteni akarták a pártot, csak azért senki sem fog becsülni egy kiadványt, mert fizetnie kell érte. 1950. október 22-én tanácsválasztások voltak, amely nagy hatással volt a népművelésre is. 1950. augusztus 9-én a MDP Baja Városi Szervezetében tartott végrehajtó bizottsági ülésén került szóba először Baján a tanács „választás”. A jelenlevők közt a névsorban már szerepel Halas Lajos mint a megválasztandó városi tanács elnöke. A tanácsválasztások „előre lefutottságát” jól jelzi, hogy a népművelők fő feladata nem a lakosság „felkészítése” volt a választásokra, hanem az őszi beszo- gáltatások kérdése.²⁶

1950. december 11-én a városi tanács végrehajtóbizottsága rendkívüli ülést tartott, ahol kilenc állandó bizottságot választottak, köztük a népművelésit is.²⁷

1951. április 8-án indult meg hazánkban egy aláírási mozgalom az öt nagyhatalom közötti békeegyezmény érdekében. Az aláírásgyűjtés a népnevelők feladata volt. A lényeg az volt, hogy a Béke Világtanács az aláírások birtokában felszólítja a nagyhatalmak kormányait a békekötésre. Az erre adott válasz majd „megmutatja”, ki van a béke és ki a háború mellett. 1951. április 13-án a bajai városi tanács rendes ülést tartott. Az aláírások száma nem érte el az elvárt számot, ami ahhoz vezetett, hogy megkezdődött a bünbakkeresés. Ez azonban a kezdeti általánosításokat követően nagyon komolyra fordult. Egy példa a sok közül X-né, az áruhalmozó és feketéző felesége – akinek férje elnyerte méltó büntetését – a népnevelőket kizavarta, nem írta alá a békeívet és kijelentette, ő másmilyen békét óhajt. A személyeskedés csúcspontja talán az volt, mikor az egyik hozzászólásban elhangzott, hogy egy két tanácstag hoz- zátartozója sem akart aláírni, mondván, hogy mindent ígérnek, de semmit sem ad-

²² BKMÖL XXXV. 10. 2. csoport 17. ő. e. Agitációs-propaganda munka, kulturális élet. 623. o.

²³ „Mélykút vezet a Szabad Föld előfizetőséggyűjtésében: Az Uj Világ előfizetőinek száma Baján 400-ra emelkedett”. Bácsbodrog Népe, 1949. december 16. 4. o.

²⁴ „A kampány után állandó sajtómunka”. Bácsbodrog Népe, 1949. november 18. 2. o.

²⁵ „Fizessünk elő a népnevelőre!” Bácsbodrog Népe, 1949. augusztus 12. 4. o.

²⁶ BKMÖL XXXV. 10. 1. csoport 3. ő. e. A városi végrehajtó bizottság üléseinek jegyzőkönyvei. 324. o.

²⁷ BKMÖL XXIII. 502/a. Baja Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának iratai. Ülésjegyzőkönyvek (a továbbiakban: XXIII. 502/a.). 1950–1951 1. d. 2. kötet, 91–93. o.

nak. A botrány valószínűleg tovább fokozódott, mikor kiderült, hogy a népművelési, kereskedelmi és szociálpolitikai osztályok eddig ülést sem tartottak. A végeredmény az lett, hogy az állandó népművelési bizottság elnöke nagyobb elfoglaltságra való tekintettel az elnöki megbízatása alól felmentést kapott.²⁸

Számos kritika fogalmazódott meg a bajai népnevelőkkel szemben: „*Népnevelő Gárdáink nem voltak általánosak*”, nem dolgoztak rendszeresen, kivéve, ha valami sürgős volt, így munkájuk kampányszerű lett. Elmaradtak a rendszeres népnevelő értekezletek és azokon mindig ugyanazok a párttagok és pártönkívüliek vettek részt. A lazaság felszámolására számos intézkedés született.²⁹ Talán ennek eredményeképpen, 1952 márciusában Baja város népművelési csoportja érdemelte ki a vándorzászlót, amelyet a megyei népnevelési értekezleten legjobb eredményeket elérő városnak adtak.³⁰

1952 októberében jelent meg az Országos Népművelési Bizottságnak a második kultúrversenyre való felhívása. Szocialista típusú versenyt terveztek, amelynek fő célja, az elmaradottak és a versenyből kiesők segítése volt a korábban gyakran tapasztalt öncélú és a bírálatot visszautasító versengéssel szemben. Ezen a versenyen már rigmusbrigádok és bábjátékos csoportok is indultak. Támadás érte a délszláv csoportokat, amelyekről azt állították, hogy megálltak a fejlődésben és a szétesés szélére sodródtak.³¹ A támadás nem meglepő, hiszen a népnevelőknek ekkor már kiadták, hogy a felvilágosító munka kiszélesítésével segítséget kell nyújtaniuk „*Tito és bandája minden provokációjának leleplezésében, az ellenség meggyűlöltetésében, ami különösen ebben a határmenti járásban elsőrendű feladat.*”³²

A népnevelők munkája azonban nem sokban változott, kultúrversenyek szervezése és felügyelete, statisztikák készítése és elküldése a megyei tanács népművelési osztályához, a kultúr-csoportok felkészítése ünnepélyekre, valamint az analfabetizmus elleni teljes erővel történő küzdelem.³³

1953. március 5-én meghalt Sztálin, március 9-én 10 órakor a város szirénái megszólaltak, öt percre megállt a munka. Az újság beszámolója szerint „*a néma öt perc után serényebben, lendületesebben indult meg a munka.*”³⁴ A fő feladat, „*a népnevelők nagy erőpróbája*”, a május 17-i választások lettek.³⁵ Meg kellett értetni az emberekkel, „*hogy a választás államunkban nem holmi úri huncutság.*” A népnevelőnek „*kettőzött éberséggel kell ügyelnie az osztályellenség fondorlatos mesterkedéseire, kártevő munkájára.*” Meg kellett magyarázni az embereknek, hogy miért csak egy program, lista van. A zavarkeltést pedig „*tények pörölycsapásaival zúzzák szét.*”

²⁸ BKMÖL XXIII. 502/a. 1951. 1. d. 1 kötet, 122–131. o.

²⁹ „Hogyan dolgoznak a bajai járásban az egységes kollektív népnevelő csoportok”. Bácskiskunmegyei Népujság, 1952. január 16. 5. o.

³⁰ „Megyei népnevelési értekezlet”. Bácskiskunmegyei Népujság, 1952. március 4. 3. o.

³¹ „A kultúrverseny elé”. Bácskiskunmegyei Népujság, 1952. október 23. 1. o.

³² „Hogyan dolgoznak a bajai járásban az egységes kollektív népnevelő csoportok”. Bácskiskunmegyei Népujság, 1952. január 16. 5. o.

³³ BKMÖL XXIII. 502/a. 1952. 1. d.

³⁴ „Emlékezés Sztálin elvtársról a bajai határban”. Bácskiskunmegyei Népujság, 1953. március 13. 1. o.

³⁵ „A népnevelők nagy erőpróbája”. Bácskiskunmegyei Népujság, 1953. május 10. 1. o.

A népnevelőknek be kell mutatni saját képviselőjüket, hiszen vajon kit kívánhatnak Baja dolgozói képviselőjüknek: „*a hazánkat a német fasisztáknak kiszolgáltató Reményi Schneller³⁶ pénzügyminisztert, vagy Bakanek Jánosnét, kétszeres sztahanovista szövőgyári munkásnőt?*”³⁷ Az országgyűlés 1953. július 3–4-én tartotta meg a május 17-i választások utáni első ülését, ahol újraválasztották a kormányt. A kormány elnöke a leköszönő Rákosi Mátyás helyett Nagy Imre lett. Farkas Mihály honvédelmi és Révai József népművelési miniszter kimaradt az új kabinetből.³⁸ A pártvezetők a kudarcokért gyakran a tömegek tudatát tették felelőssé, nem az MDP vezetői által elkövetett tényleges hibákat.³⁹ A korszak kulturális életének alapvető vonása volt a centralizáció, a nem állami intézmények felszámolása vagy államosítása. Átalakult a kultúra egészének irányítási mechanizmusa is. Kialakult az állami és pártirányítás kettős struktúrája. Az irányítási struktúrák megkettőzése az egész államszocialista korszakban fennmaradt.⁴⁰ Július 4-én megalakult Nagy Imre kormánya, lezárult egy korszak Magyarországon. A népművelés azonban a kikapott úton járt tovább.

---

³⁶ Reményi Schneller Lajos (1892–1946), politikus, pénzügyi szakember, pénzügyminiszter. 1935-ben a bajai kerületben kormánypárti programmal országgyűlési képviselővé választották. 1938–1944 között pénzügyminiszter, 1940-től gazdasági csúcsminiszter volt az egymást váltó magyar kormányokban. Mint háborús főbűnöst népbírósági ítélet alapján kivégezték.

³⁷ „Népnevelőink harcoljanak mindenegyes ember, mindenegyes szavazópolgár lelkéért, meggyőződéiséért, szavazatáért”. Bácskiskunmegyei Népujság, 1953. május 8. 2. o.

³⁸ Magyarország a XX. században. Szerk.: Balogh Sándor. Budapest, 1985. 372. o.

³⁹ Uo. 369. o.

⁴⁰ DRABAN CZ M. Róbert–FÓNAI Mihály: A magyar kultúrpolitika története 1920–1990. Debrecen, 2005. 121. o.

A BÁCS-KISKUN MEGYEI LEVÉLTÁR KÖZMŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉGE¹

A legújabb elvárások szerint a levéltáraknak egyre inkább „szolgáltató” levéltárakká kell válniuk. Szerintem ehhez elsősorban a levéltárosok szemléletének módosulására van szükség, hiszen az ő segítségükkel lehet eljutni a szűkebb és tágabb környezet látásmódjának észrevétlen, de tudatos megváltoztatásához. Ehhez azonban – a humán erőforrás biztosítása mellett (levéltárosokon kívül gondolok itt a pedagógusokra, a sajtó munkatársaira és a felnövekvő nemzedékre) – szükséges az intézményi háttér megléte illetve fejlesztése, úgymint korszerűen felszerelt kiállító- és előadóterem, a széleskörű érdeklődést és igényt is kiszolgáló intézményi honlap működtetéséhez szükséges eszközök, programok, szakemberek és nem utolsósorban a pénzügyi háttér biztosítása, hogy ne csak tényleges helyén, de bárhol, virtuálisan is elérhető legyen a levéltár.

A levéltárnak – a hatályos levéltári törvény szerint az alapfeladatokon túl – feladata² a levéltári anyag oktatási és közművelődési célú felhasználása, valamint a levéltári tevékenység megismertetésének kiadványokkal és egyéb módon való segítése is.

A Bács-Kiskun Megyei Levéltár a kezdetektől kiállítóterem nélkül látta el közművelődési feladatát. Első önálló kiállítását 1954-ben nyitotta az 1848/49-es szabadságharcra emlékezve, amelyet még sok kiállítás követett, de kiállítóter és eszköz híján, legtöbbször a kecskeméti megyei könyvtárral és a múzeummal, valamint a nagykőrösi múzeummal közösen rendeztek kiállításokat.³ Önálló kiállítás (ún. kamarakiállítás) rendezésére, majdnem 50 évvel később, a Klapka utcai új épületben nyílt lehetőség.⁴

A közművelődési tevékenység az új helyen is hagyományosan az oktató-nevelő munkához kapcsolódott. A levéltári feladatokat és az őrzött anyagot népszerűsítő sokrétű levéltárosi tevékenységről Bálintné Mikes Katalin 1975-ben és 1987-ben közölt tanulmányaiban olvashatunk részletes elemzést.⁵ A kiskunfélegyházi levéltári részleg kiemelkedő közművelődési munkájáról pedig Bánki Horváth Mihályné írt 1980-ban.⁶ Ezért ezt az időszakot csak érintőlegesen tartalmazza beszámoló.

¹ Jelen tanulmány a Csongrád Megyei Levéltár 30. Levéltári Napján, 2007. október 9-én, Szegeden elhangzott előadás szerkesztett, kibővített formája.

² A köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény 13. §-a.

³ Balanyi Béla levéltár-igazgató Nagykőrösön, az Arany János Múzeum vezetője is volt.

⁴ Az épület ünnepélyes átadása 1995. július 12-én volt Kecskeméten.

⁵ Bálintné Mikes Katalin a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának (továbbiakban BKMÖL) levéltárosa volt 1958–1984 (1985) között.
BÁLINTNÉ MIKES Katalin, 1975. 70–77. o. és 1987. 125–165. o.

⁶ BÁNKI HORVÁTH Mihályné, 1980. 1–2. 17–28. o. A szerző a kiskunfélegyházi levéltári részleg főlevéltárosa, részlegvezetője volt 1974–1996 között.

Az 1969-es levéltári törvény⁷ már előírta a levéltári alapfeladatok mellett a tudományos kutatás eredményeinek közzétételét, valamint a „népművelési tevékenység segítését”. Ebben az időszakban levéltárunk egykori munkatársai kiállításokat szerveztek, csoportokat fogadtak, ám a korábbi évek közművelődési tevékenysége is figyelemre méltó. Nem hagyhatjuk említés nélkül Garzó József⁸, Balanyi Béla és Iványosi-Szabó Tibor levéltárvezetők és kollégáik munkáját sem.

Az említett törvényi szabályozás előtt is voltak levéltári kiállítások. Ma is kiemelésre érdemesnek tartjuk Garzó József tevékenységét, amit a levéltárban őrzött értékek megismertetése és népszerűsítése érdekében végzett. Az első önálló rendezvény, az 1934. évi Hírös Héten bemutatott levéltár-ismertető kiállítás volt 200 eredeti irattal, amelyről nyomtatott katalógus is megjelent.⁹ A főiskolai és középiskolai ifjúság évente felkereste a levéltárat. E téren szerzett tapasztalatait így fogalmazta meg a levéltáros: „*üdvös hatással van e látogatás ismereteik gyarapítására.*”¹⁰ A „nem nyilvános” kiállítás, amelyet a diákok körében tartott népszerűsítő előadásaihoz használt, Garzó dolgozószobájában kapott helyet.

A Bács-Kiskun Megyei Levéltár felállítása 1951 végére Leidecker Jenő vezetésével fejeződött be.¹¹ Balanyi Béla¹² és Bodrogi Ferenc¹³ levéltárosok 1954-ben döntöttek az első önálló kiállítás megrendezéséről, amely „*Kecskemét is kiállítja nyalka verbunkjait*” címmel március 14-én nyílt meg. Az eredeti okmányokat tartalmazó kiállítás a Megyei Könyvtárral közösen került bemutatásra a szakszervezetek megyei székházában, ahol a szabadságharc irodalmát a könyvtár állította ki. Az egyhetes nyitva tartás alatt 2300 látogató írta be nevét a vendégkönyvbe. „*A kiállításon eredeti okmányok tanúskodnak [...] azokról a csatákról, amelyekben a kecskemétiak is harcoltak. Kimutatások és jelentések számolnak be azokról az ember- és anyagi áldozatokról, melyeket a kecskeméti nép hozott 1848–49-ben. Megsárgult honvédek levelek és honvédköltők versei bizonyítják [...]*”¹⁴ Rögtön ezután, március 21-én nyílt a Tanácsköztársaság kecskeméti vonatkozású nyomtatványaiból összeállított kiállítás a könyvtár épületében.¹⁵

A nagykőrösi Arany János Múzeumban a cegléd–szegedi vasút 100 éves évfordulójára nyílt kiállítás a vasút építésére vonatkozó iratok feltárását és feldolgozását végezték el levéltárosok. A tárgyi anyagot a nagykőrösi múzeum adta, a tárlókat a

⁷ 1969. évi 27. sz. törvényerejű rendelet a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról, 6. §-a.

⁸ Kecskemét város levéltárnoka volt 1912–1950-ig.

⁹ GARZÓ József, 1934. 16 oldal.

¹⁰ BÁLINTNÉ MIKES Katalin, 1987. 160. o.

¹¹ Dr. Leidecker Jenő tb. főjegyző 1946. októberétől volt Bács-Bodrog megye főlevéltárnoka. Ő vezette a Bács-Kiskun Megyei Levéltárat 1950–1953-ig.

¹² Dr. Balanyi Béla, 1951. július 16-án Nagykőrös város levéltárával együtt került Kecskemétre, mint levéltáros. A levéltár igazgatója volt 1953–1973-ig.

¹³ Bodrogi Ferenc levéltári főmunkaerőként dolgozott a megyei levéltárban 1953–1959 között.

¹⁴ = „Kecskemét is kiállítja nyalka verbunkját...” Bácskiskunmegyei Népújság, 1954. március 20. 1. o. Írta Vági Lajosné az újság címlapján. A kiállításról fénykép nem maradt ránk, de Balanyi Béla rajzban és írásban örököltette meg a levéltárban folyó munkát, így az 1954-es kiállítást is. BKMÖL XXXIV. 1. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár (1950–1957-ig Kecskeméti Állami Levéltár) Kecskemét iratai. „Napos Oldal” 259. o.; Uo. *Historia Domus* 19–20. o.

¹⁵ Uo. *Historia Domus* 19–20. o.

Katona József Múzeum kölcsönözte. A megyei könyvtár a meghívók előállításában, címzésében és elküldésében volt a levéltár segítségére. „Ezekkel a kiállításokkal a levéltár ismertté akarja tenni nagy értékű anyagát. Célja, hogy a kecskeméti megismerkedjenek a város történetének kimagasló eseményeivel”¹⁶ – írta Balanyi Béla a levéltár *Historia Domus*ában.¹⁷

Az alföldi városok könyvművészetét bemutató kiállításon, amelyet 1955-ben a Katona József Múzeum rendezett, a levéltár anyagából 63 kötetnyi könyv és számos irat került bemutatásra. A következő évben is a múzeummal közösen, a Hírös Hét keretében¹⁸ nyílt helytörténeti kiállítás a városban. Az e rendezvényhez kapcsolódó kiállításoknak ekkor már hagyománya volt, hiszen Garzó József levéltáros is – mint korábban már jeleztem – akkor mutatta be először Kecskemét város levéltárának féltve őrzött kincseit.

A levéltár legtöbbször anyaggyűjtéssel járult hozzá a helyi és országos évfordulók, megemlékezések rendezvényeihez. A helyi sajtóban a levéltári tevékenység népszerűsítése céljából több cikk is megjelent, ezekből néhány cím: „Ahol a megye történetét kutatják – Beszélgetés Balanyi Bélával, az Állami Levéltár vezetőjével”; „Irathegyek között a Kecskeméti Levéltárban”; „Kutatók és diákok a Kecskeméti Állami Levéltárban”; majd 1968-ban: „Ünnepek és egyéb XVIII. századbeli furcsaságok”¹⁹.

A nagyszabású ünnepségre készülve a levéltárban már 1966-ban megkezdődött Kecskemétet, a 600 éves várost bemutató kiállításra az anyaggyűjtés. Ugyanígy a 600 éves Nagyköröst bemutató kiállításra is, ahol a levéltár 63 dokumentumának fényképe szerepelt. A helyi sajtó ismét számos cikket szentelt a levéltári tevékenység bemutatásának.²⁰

Balanyi Béla intézményvezető már az 1968. évi beszámolójában jelezte, hogy a levéltár ezután önálló kiállítások rendezését nem vállalja, mert nincs kiállítóterme és tárolóeszköze. A levéltárnak ekkor 7 főfoglalkozású alkalmazottja volt, s ebben az évben 2 önálló kiállítást, más intézményekkel közösen pedig 11 kiállítást rendeztek.

¹⁶ BKMÖL XXXIV. 1. *Historia Domus* 19–20. o.

¹⁷ Uo. *Historia Domus* (1952–1973). Könyv formátumú, kézzel, tintával írt levéltártörténet. Vezetését Leidecker Jenő kezdte 1952. január 2-án (1–15. oldal), folytatta Balanyi Béla, aki az 1973. évi történeteket 1974. áprilisában fejezte be. Ő fogalmazta és díszítette a szöveget, a másolást Csontos Jánosné levéltári kezelő, adminisztrátor végezte.

¹⁸ 1956. szeptember 22–30.

¹⁹ Petőfi Népe, 1957. január 5. 3. o.; uo. 1959. szeptember 15. 4. o. Csáky Lajos tollából; uo. 1959. október 27. 1. o. Két fénykép is látható a levéltári raktárban dolgozó levéltárosokról és a látogatókról, amikor a levéltárvezető magyarázza a levéltárban őrzött törökkori oklevelek érdekességeit és ismerteti Kecskemét török hódoltság alatti történetét. Uo. 1968. június 12. 4. o. Joós Ferenc írása „A város levelestára – most Bács-Kiskun megyei Levéltár – az 1707. évi rácdúláskor pótolhatatlan károkra szenvedett. De aki a tanácsháza földszintjének az öregtemplom felőli részébe belép, mégis fölmérhetetlen dokumentum-kincseivel találkozhat a város múltjának. A sűrű polcokon zsúfoltan sorakoznak az iratkötegek, különböző jegyzőkönyveket tartalmazó aranyozott hátú, bőrkötésű vastag könyvek. Időrendben állnak a bíróségi jegyzőkönyvek, ...”. L. továbbá a BKMÖL XXXIV. 1. *Historia Domus*, 100. o.

²⁰ BKMÖL XXXIV. 1. *Historia Domus* 100. o.

Iványosi-Szabó Tibor²¹ igazgató is azt írta az 1977. évi programtervvel kapcsolatban, hogy „önálló rendezvény létrehozására helyiséggondjaink megoldása előtt egyébként sem gondolhatunk. A társintézmények kérését és igényét az eddigiekhez hasonlóan tőlünk telhetően ki fogjuk elégíteni.”²²

Kiállításokat tehát ezután az intézmény nem rendezett, de a közművelődés terén kifejtett tevékenysége kapcsán jelentős eredményekről számolt be az 1976. évi beszámolóban az igazgató. Kiemelte, „hogyan intézményünk kezdeményezése révén 5–6 közművelődési és oktatási intézménnyel tartósan és eredményesen dolgozik immár három év óta együtt. [...] Ily módon az átlagnál magasabb szinten tudunk eleget tenni a közművelődési feladatoknak. Az országos átlagnak megfelelően, vagy annál magasabb szinten támogatjuk az oktató-nevelő munkát, a munkásművelődést, a pedagógusképzést és a széles tömegek történelmi-politikai tájékoztatását. Az Ifjú Történelembarátok Körének munkájára, melyben intézményünknek döntő része van, országosan is felfigyeltek.”²³

A tudományos kutatások eredményeinek és a levéltári forrásoknak a publikálása céljából 1975-ben elindult a mostanra 22 kötetet megért levéltári évkönyv, *Bács-Kiskun megye múltjából* címmel, amely 2000-tól új külsővel évkönyvként jelenik meg. A *Forrásközlemények* sorozatot 1972-ben indította útjára a levéltár, amely 1973-tól Iványosi-Szabó Tibor szerkesztésében, a mai formájában Tóth Ágnes²⁴ elképzelése szerint – 1996-tól külalakjában is egységesen – jelenik meg. Ebből eddig 10 kötet látott napvilágot. A *Levéltári füzetek*-nek 1991-től 1999-ig 12 kötete, a *Segédletek* című sorozatnak 1996-tól máig hét kötete jelent meg. Az önálló kiadványokkal együtt 2000-ig, az intézmény fennállásának 50. évfordulójáig, éppen 50 mű került az olvasók elé. A kiadványokban helyet kaptak a megye és települései történetére vonatkozó tanulmányok, amelyeknek szerzői között a levéltár munkatársain kívül a megye helytörténeti kutatói, egy-egy téma országosan is elismert kutatói, történészei és különböző szakterületek művelői, neves tudósai is közölték kutatási eredményeiket. A kiadványok tartalmi követelményei mellett az esztétikai szempontokat is figyelembe véve, a felelős szerkesztő a kiadványok borítóit külső, grafikus szakemberrel tervezette, a kéziratok nyomdai előkészítését 1991-től az erre a feladatra felvett kollégával végezhette.²⁵

A '90-es évek második felében, Iványosi-Szabó Tibor nyugdíjba vonulása után, 1996-tól Tóth Ágnes vezette az intézményt. A levéltár folytatta tudományos tevékenységét, de az igényeket figyelembe véve és az új körülmények adta lehetőségeket kihasználva a közművelődési tevékenység más területére fektette a nagyobb hangsúlyt. Továbbra is a levéltár kutatóteremmel rendelkező részlegeiben – Kiskunfélegyházán és Kiskunhalason, valamint Kecskeméten a Klapka utcai és a Kossuth téri

²¹ Dr. Iványosi-Szabó Tibor a levéltár igazgatója volt 1973–1996 között.

²² BKMÖL XXXIV. 1. 570/1976. Az augusztus 31-én kelt levelét a Bács-Kiskun Megyei Tanács VB Művelődési Osztály vezetőjének, Bodor Jenőnek címezte.

²³ BKMÖL XXXIV. 1. Intézményi éves beszámoló, 1976. 2. o.

²⁴ Dr. Tóth Ágnes levéltáros 1985–1989-ig, majd igazgatóhelyettes, 1996–2002-ig az intézmény igazgatója.

²⁵ A grafikusművész Zalatnai Pál, a kiadványszerkesztők Szöllösi Béla, Varga Judit és Mudri Andor.

csoportok helyiségeiben – levéltár-ismertetőket, levéltári történelem órákat tartottak, illetve tartanak. A levéltár iratokat kölcsönözött, illetve kölcsönöz – a jogszabályi előírásokat betartva – különböző hazai és külföldi kiállításokra.²⁶

Kiállításokat 1998-tól, az új koncepció szerint, csak saját anyagból, a saját központi épületben, évente egyszer, a Magyar Kultúra Napjához kapcsolódva rendez, minden év januárjában. A kiállítás általában év végéig tekinthető meg. Kivételek persze voltak, amikor valamilyen évfordulóhoz kapcsolódódott a kiállítás, mint pl. a Millennium évében, amikor két kiállítás is volt. Ilyen volt a kecskeméti megyei bíróság épületének 100 éves fennállására 2005 októberében rendezett jogtörténeti kiállítás is, és 2006-ban az 1956-os forradalom 50. évfordulójára rendezett kiállítás. A tárlat mindkét alkalommal, a koncepciótól eltérve, kilépett a levéltár falai közül, és külső helyszínen, a Cifrapalota kiállítótermében, illetve a Megyei Bíróság épületében nyílt meg.

A másik rendezvénysorozat 2000-ben indult el az I. Levéltári Nap szervezésével. Levéltárunk a Magyar Tudomány Napjához (november 3.) kapcsolódva rendszeresen tudományos konferenciát tart, és ezekkel a rendezvényekkel szervesen kapcsolódik a város közművelődési életéhez. A tanácskozásokat előadóterem híján mindig házon kívül, legtöbbször a társintézmények (a megyei könyvtár és a múzeum) nagyobb létszámú hallgatós is befogató termében tartja.

Hosszabb szünet után a levéltár első önálló rendezvénnyel – amelynek témája ugyanaz volt, mint az 1954-es kiállításnak – az „1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulójára” jelentkezett a Klapka utcai épület közlekedő terében. Az 1998. március 16-án nyílt kamarakiállítást Péterné Fehér Mária rendezte. Ettől kezdve az intézmény rendszeresen megrendezte kamarakiállításait. Erről és a következő években rendezett minden kiállításról kiállításvezető készült, amely a levéltár kiadványait gyarapítja és könyvtárában megtalálható.

A „Híres emberek kéziratai Bács-Kiskun levéltárában” címmel 1999. január 18-án nyílt kiállítást Pető Melinda levéltáros rendezte. A Millennium évében lehetőség volt külön forrásból egy egyháztörténeti konferenciát és kiállítást is szervezni „Egyháztörténeti dokumentumok a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban” címmel. A kiállítás-megnyitó időpontja 2000. január 24-e, a konferenciáé 2000. szeptember 25-e volt. A kiállítás rendezője és a konferencia színvonalas programjának (**1. sz. melléklet**) szervezője Köfalviné Ónodi Márta volt.

A Bács-Kiskun Megyei Levéltár 2000-ben ünnepelte fennállásának 50. évfordulóját. Ekkor szervezte meg első levéltári napja keretében az első tudományos tanácskozást. A szervezési koncepció szerint, hogy a konferenciák első előadója a témában országosan is elismert szakteknitély legyen, mindvégig megmaradt. A nyitó előadó pedig időben mindig hosszabb időt kapott a téma kifejtésére. Az I. Levéltári Nap témája „Közigazgatási változások a mai Bács-Kiskun megye területén” cím-

²⁶ Külföldre például 1999-ben a Kunstforum Wien közreműködésével szervezett „A modern építészet Közép-Európában 1890–1937” címmel rendezett kiállításra kerültek Márkus Géza és Lechner Ödön levéltárunkban őrzött tervrajzai, amelyeket Prágában, Montreálban, Bécsben és Párizsban mutattak be. (BKMÖL K-16/2001.)

mel került megrendezésre **(2. sz. melléklet)**.²⁷ A levéltári napot (és az ezt követőket is mindig) a fenntartó önkormányzat, a megyei közgyűlés elnöke, vagy helyettese nyitotta meg. Ugyanekkor, 2000. november 6-án, nyílt meg a levéltár Klapka utcai épületben, „50 éves a Bács-Kiskun Megyei Levéltár” című kiállítás is, amelynek rendezője én voltam, de a dokumentumok válogatását kollégáimmal együtt végeztük. Ez a kiállítás bemutatta az intézmény fejlődésének kiemelkedő állomásait az 1950-es alakulástól 2000-ig, Bács-Bodrog és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyék, majd Bács-Kiskun megye, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas és Baja thj. városok levéltárainak rövid történetét, a levéltárnoki állás szervezésétől az intézmény őrizetében lévő értékes és különleges iratokig. A rendezvénynek mintegy 130 résztvevője volt. A konferencia egész napjáról videofelvétel készült, a helyi média²⁸ pedig tudósított az eseményről. A kiállításnak, amely a következő év végéig volt megtekinthető, 125 látogatója volt. A Magyar Kultúra Napja alkalmából a kiállítás mellett az intézményt is bemutattuk az érdeklődőknek.

2001 novemberében a II. Levéltári Nap keretében „Történelemformáló személyiség” címmel került megrendezésre a tudományos konferencia **(3. sz. melléklet)**. A neves előadók részvételével a könyvtár dísztermében megtartott rendezvénynek több mint 70 résztvevője volt. A konferencián húsz és harminc perc állt az előadók rendelkezésére előadásaik megtartására, amelyek tanulmányok formájában a levéltár évkönyvében olvashatók.²⁹

Pénzintézetek és numizmatikusok figyelmére is számítva, nyílt meg 2002. január 21-én a „Pénzintézetek iratai a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban” című kiállítás. Rendezője Tánzos Tiborné volt. A kiállítást 237-en látták.

2000 novemberében a III. Levéltári Nap keretében rendezett tudományos konferencia témája Kossuth Lajos születésének 200. évfordulójához kapcsolódott. A rendezvényen 7 előadás hangzott el **(4. melléklet)**, amit mintegy 120-an tiszteltek meg figyelmükkel. Az előadások tanulmány formájában a levéltár évkönyvében nyomtatásban is megjelentek.³⁰

A 2003. január 20-án nyílt kamarakiállítás címe „A puszták metropolisza. Kecskemét városképeinek alakulása a XIX. század végén, a XX. század elején a tervrajzok tükrében.” Rendezője Péterné Fehér Mária volt. A dokumentumok nagy mérete miatt, és állományvédelmi szempontból is, a kiállításon 94 dokumentumról készült digitális másolat került a nagyközönség elé: a város középületeiről, állami épületekről, templomokról, egyházi iskolák és bérházakról, egyházközségek, pénzintézetek, egyesületek, laktanyák épületeiről, polgári házakról és villákról.

²⁷ A jubileumi év kapcsán alakította ki az intézmény a logóját is, amely az I. Levéltári Naptól szerepel a rendezvények meghívóin, a kiadványain, a honlapon és az intézmény levélpapírjain.

²⁸ A Petőfi Népe 2000. november 6-án, a Köztér pedig a november havi számában adta hírül a rendezvény témáját, időpontját. A Kecskeméti Lapok 2000. november 16-ai számában tudósított a rendezvényről. A Kecskeméti Televízió a Hírös Hírek műsorában számolt be az eseményről. Az esti műsorban félórás stúdióbeszélgetést közvetítettek dr. Tóth Ágnes és dr. Iványosi-Szabó Tibor részvételével. A jubileum kapcsán a kiállítás rendezője 2000. november 7-én délelőtt élő adásban a Gong Rádió vendége volt.

²⁹ Bács-Kiskun megye múltjából, 18. kötet. (Szerk.: Tóth Ágnes) Kecskemét, 2003. 7–85. o.

³⁰ Uo. 87–206. o.

A 2003. november 3-án tartott IV. Levéltári Nap keretében rendezett tudományos konferencia témája *Vétkek, bűnök, büntetések* volt, amelyet Szabó Attila intézményvezető a Deák-emlékévéhez kapcsolódva szervezett. Az előadássorozat, amely a levéltári források széles körét érintette, módot adott a Duna–Tisza közén – a hódoltság korától a XX. század közepéig ívelő korban – folytatott, lényegileg hasonló, ám sok tekintetben eltérő bűnüldözési-törvénykezési gyakorlat sok részletének megismerésére.³¹ A rendezvényen 8 előadás hangzott el (**5. sz. melléklet**) a megyei könyvtár színháztermében, amelyet 120-an tiszteltek meg jelenlétükkel.

Az önállóan rendezett újabb kiállítás az *Egyletek, társaságok a Duna–Tisza közén* címmel 2004. január 19-én nyílt meg, amelyet ismét Péterné Fehér Mária rendezett. Az informatikai háttér fejlődésének köszönhetően és az állományvédelmi szempontnak is megfelelően a kiállításon a dokumentumról készült digitális másolatok kerültek a nagyközönség elé: összesen 121 dokumentum. A kiállításnak 140 látogatója volt.

Ebben az évben közös kiállításokra is sor került. Az első ilyen kiállítás 2004. március 15-ére a Porta Egyesülettel és a Kecskeméti Lapokkal közösen készült: „*A forradalom és szabadságharc sajtója*” címmel. A második a Hírös Hét 70. évfordulójára 2004 augusztusában a Katona József Megyei Könyvtárban rendezett kiállítás volt, amelyre a levéltárosok 33 dokumentumot és 3 pecsétnyomót válogattak és kölcsönöztek. A harmadik közös és egyben a legnagyobb – 400 évet átívelő igen látványos – kiállítást pedig 2004. október 8-án a Bács-Kiskun Megyei Bírósággal közösen rendezte az intézmény a bíróság épületében, a törvényszéki palota építésének 100. évfordulójára, *A bíraskodás 400 éve Kecskeméten a dokumentumok tükrében* címmel. A levéltár különböző irategyütteseiből csaknem 300 dokumentum került kiállításra, néhány eredeti jegyzőkönyv kivételével, digitális másolatok formájában. Rendezője és a katalógus szerzője Péterné Fehér Mária, kivitelezője pedig Zalatnai Pál volt.

Az V. Levéltári Nap³² keretében rendezett tudományos konferencia témája: *Kisebbségek a Duna–Tisza közén*. Az előadássorozat különböző módon világitott rá a középkor kezdetétől napjainkig ívelően, a Duna–Tisza közén élt és élő kisebbségek, etnikumok életének, történetének egy-egy szakaszára. A rendezvényen 9 előadás hangzott el (**6. sz. melléklet**), amelyeket több mint 80-an hallgattak meg.

A levéltárban 2005. január 24-én megnyílt kiállítás *A bíraskodás 400 éve Kecskeméten* címmel a 2004 őszén, a bíróság nagytermében kiállított anyagból válogatva került bemutatásra. A kiállításnak összesen 204 látogatója volt, a média is beszámolt róla.³³

A fenntartó Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Közgyűlésén 2005. szeptember 30-án beszámoló hangzott el az intézmény munkájáról. Ebből az alkalomból a Közgyűlés tanácssterme előtt felállított kiállításon a levéltár épülete fényképek, az ott

³¹ Bács-Kiskun megye múltjából, 20. kötet. (Szerk.: Szabó Attila.) Kecskemét, 2005. 255–344. o.

³² 2004. november 8-án.

³³ MTI forrásból: A bíraskodás négy évszázada Kecskeméten. Boszorkány-kihallgatási jegyzőkönyv, panaszos levél a nádorhoz. Petőfi Népe, 2005. január 26. 4. o. „*Kecskemét joghatóságát mutatják be a 16. század végétől a 20. század végéig azok a dokumentumok, amikből kiállítás nyílt hétfőn a megyei levéltárban.*”

folyó munka pedig az adatok elemzése alapján készült diagramok és grafikonok, valamint a levéltár kiadványainak segítségével kerültek bemutatásra. Ebben az évben Péterné Fehér Mária a megyei múzeummal készített közös kiállítást a Cifrapalotában Ferenczy Idáról *A hős városból a császárvárosba* címmel. Az intézmény a Magyar Nemzeti Múzeumnak iratmásolatokat adott a holokausztról rendezett állandó kiállításához.

A történetírás levéltári forrásai volt a VI. Levéltári Nap³⁴ témája 2005. november 7-én. A források széles körét érintő előadássorozat rámutatott a középkortól napjainkig terjedő időszak levéltári forrásainak értékeire. A rendezvényen 9 vetítéssel színesített előadás hangzott el (**7. sz. melléklet**), amelyre több mint 80-an voltak kíváncsiak.

A 2006. januári, ismét önállóan rendezett időszaki kamarakiállítás *Kéziratos térképek Bács-Kiskun megyéből* címmel nyílt meg a levéltár kiállítóhelyén (folyosótárlatán).³⁵ Rendezését Sóber Péter, Szabó Bence és Tánzos-Szabó Ágota levéltárosok végezték, a katalógust Szabó Bence állította össze, a tárlatot Sóber Péter mutatta be. A kiállításon 35 térképről készült digitális másolat került a nagyközönség elé. A kiállításnak 152 látogatója volt.

Tánzos-Szabó Ágota rendezésében 2006. október 18-án az '56-os események ötvenedik évfordulója alkalmából *Az 1956-os forradalom Bács-Kiskun megyében* címmel nyílt kiállítás a Cifrapalota Pávás termében. Most a szokásostól eltérően a levéltár a megyei múzeumi szervezettel közösen készítette a kiállítást, amelyen eredeti dokumentumok és digitális iratmásolatok, a megyei múzeum, valamint a gyűjtők erre a kiállításra kölcsönzött tárgyai voltak láthatók. Az 1956-os események 340 dokumentumában való eligazodást a sok információt nyújtó katalógus segítette. A 2006. december 1-jéig nyitva tartó kiállításnak 1452 látogatója volt, és ezzel ez a kiállítás messze kiemelkedik az összes többi kiállítás látogatottságától. Meg kell azonban jegyezni, hogy ebben nagy szerepe van a kiállítóhelynek, a Cifrapalota épületének. Ugyanis a múzeumban a másfél hónapig nyitva tartó levéltári időszaki kiállítás mellett állandó kiállítások is voltak, amelyet megnézhettek mindazok, akik az évforduló kapcsán ide eljöttek.

A kiállítással egy napon, a VII. Levéltári Nap keretében rendezett konferencia témája is: *Az 1956-os forradalom Bács-Kiskun megyében* volt. A hazai és külföldi előadóktól 5 előadás hangzott el (**8. sz. melléklet**). A *Tito szerepe az 1956-os magyar forradalomban* c. előadást korabeli külföldi filmhíradókból válogatott összeállítás vetítése egészítette ki.³⁶

---

³⁴ 2005. november 7-én.

³⁵ 2006. január 23-án.

³⁶ Farkas Lajos múzeumigazgató előadását egészítette ki a Duna TV és az Újvidéki TV támogatásával készült válogatás.

A 2006 nyarán Esztergomban rendezett „Magyar-lengyel kapcsolatok ezer éve” című kiállításához 69 iratot válogattak és másoltak a levéltár munkatársai.

Annak ellenére, hogy mindig egy levéltáros a rendezője a kiállításnak, mellette jelentős szerepe van a kivitelezőnek, a művészeti rendezőknek³⁷ és mindazon kollégának, akik a háttérben segítik munkáját, ezért ez mindig csapatmunka.³⁸ Összefogás nélkül nem jöhettek volna létre ezek a rendezvények. Továbbá, a kiállítások szervezéséhez nem volt elegendő a szakszerű válogatás és feldolgozás, az esztétikus kivitelezéshez sokszor költségvetésen kívüli forrást is biztosítani kellett. Az utóbbi évtizedben a Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Szakmai Kollégiuma, a fenntartó Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat, a Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, illetve egyes gazdasági társaságok is támogatták a levéltári rendezvényeket.

A levéltári napokról és kiállításokról a helyi TV és sajtó mindig tudósított.³⁹ 2000–2003-ig pedig (addig míg a megyei könyvtárban voltak a rendezvények), videofelvétel is készült a konferenciákról. A helyi és megyebeli levéltárosok, történészek mellett neves előadók jöttek Budapestről, Ceglédről, Nagykőrösről, Miskolcra, Szegedre, valamint a Vajdaságból Szabadkáról, Zentáról és Újvidékről is, így a tanácskozás nemzetközi jelleget öltött.

Levéltári látogatások, levéltári órák, levéltáron kívüli tevékenység

A levéltárat szép számmal látogatták diákok is. 2003-ban 6 csoport (98 fő) tett látogatást, akik előadást hallgattak a levéltár tevékenységéről, illetve rendhagyó történelem óra keretében a Rákóczi-szabadságharc korabeli Kecskemétről. A teljes tevékenység áttekintésére most nincs lehetőség, de annyit megállapíthatunk, hogy átlagosan hat csoport látogat el évente a levéltárba. (A látogatottság számáról részletesebben lásd a **9. sz. mellékletet!**)

A munkatársak részt vettek és tartottak előadást az intézményen és a városon kívül szervezett konferenciákon is, pl. a Fiala Egyháztörténelem Konferenciáján, amelyet Sárospatakon szerveztek 1999-ben, bekapcsolódtak helyi rendezvényekbe Kiskunfélegyházán: pl. a Béke-napi rendezvények, Petőfi-kutatás tegnap és ma, Móra-konferencia, Móra-émlékünnep, Helytörténeti könyvtárosok konferenciája. Kecskeméten pedig a Helytörténeti kutatás lehetőségei a levéltárban című előadás hangzott el, illetve sor került egy Mátyási József tiszteletére rendezett emlékülésre is.

A levéltáros kollégák egyéni ambícióitól függően ismeretterjesztő cikkek írásával, évfordulókhöz, megemlékezésekhez kötött előadások tartásával bekapcsolódtak más intézmények és civil szervezetek által szervezett rendezvényekbe is: a Bács-Kiskun Megyei Honismereti Egyesület, a Katona József Társaság, a Hajnal István

³⁷ Varga Judit és Mudri Andor.

³⁸ Levéltárunknak 2007-ben a három városban négy kutatóteremmel rendelkező épületében 28 teljes- és részmunkaidős alkalmazottja volt, ebből 10 levéltáros, 8 segédlevéltáros és levéltári kezelő, 1 könyvtáros, 1 informatikus, 1 kiadványkészítő, és 7 egyéb alkalmazott.

³⁹ Lásd a **10. sz. mellékletet!** TERENYI Éva: Bibliográfiai adalékok a Bács-Kiskun Megyei Levéltár kiállításainak, rendezvényeinek vázlatos kronológiájához (kézirat).

Kör, az MTT Bács-Kiskun Megyei Csoportja, a Kiskunfélegyházi Móra Ferenc Közművelődési Egyesület, valamint a Félegyházi Közművelődésért Közalapítvány munkájába is.

Levéltáron kívül, 2000-ben például előadás hangzott el a Kecskeméti Széchenyi István Vendéglátóipari Szakközépiskolában és a Kecskeméti Bányai Júlia Gimnáziumban „1848/49 kecskeméti eseményei és jelesei”, valamint „Kecskemét polgármesterei” címmel. A kecskeméti Lestár Péter Kereskedelmi Szakközépiskola által rendezett helytörténeti, valamint a Kiskunfélegyházi Városi Gyermekkönyvtár által rendezett „Él magyar, áll Buda még” című vetélkedők munkájába is bekapcsolódtak kollégáink.

Kiskunfélegyházán 2000-ben a levéltári kiadványok népszerűsítésére könyvbemutatót tartottak „A Kalocsai Iskolanővérek kínai missziója” című és „A Constantinum Leánynevelő-intézet krónikája” című kötetek megjelenése kapcsán. A kötetek szerzője Ónodi Márta. Kecskeméten pedig az „1956 Bács-Kiskun megyei kronológiája és személyi adattára” című kötetet, Orgoványi István és Tóth Ágnes volt levéltárosaink munkáját mutatták be. A levéltári kiadványokat Kecskeméten, 2006. június 8–12 között, a Porta Egyesület kiállításán is kiállították, és ugyanekkor az Ünnepi Könyvhét rendezvényén, Kecskemét főterén árusítással egybekötött kiállításon is láthatták az érdeklődők.

A levéltár honlapja

A levéltár a Soros Alapítvány támogatásával 1996-ban elkészítette első honlapját, és bérelt vonalon keresztül csatlakozott az Internethez. Az országos levéltári informatikai programhoz kapcsolódva, 1998-tól elkészült a honlap új szerkezete, angol és a német nyelvű változata is. A következő nagyobb informatikai fejlesztésre 2002-ben került sor, ennek köszönhetően a levéltár a www.bacs-kiskun-leveltar.hu című honlapon keresztül már bővebb elektronikus információs szolgáltatást nyújthatott. Nemcsak a Levéltári Kollégium, hanem a NKÖM „Olvasás éve” telematikai pályázatán is sikerült forrást nyerni a honlap készítéséhez, így elkészült a honlap új arculata, újabb szerkezete. A széles sávú Internet-hozzáféréssel gyorsabb az információ-áramlás, a digitalizáláshoz szükséges eszközök és programok vásárlásával pedig lehetővé vált a honlap tartalmi feltöltése. Így a fond- és állagjegyzék, a könyvtári adatbázis mellett a kiállítások anyaga (az iratok fotója, vagy szkennelt változata) is látható a *Rendezvények* menüponton belül az *Aktuális rendezvények*, majd pedig az *Archív dokumentumok* között.

Levéltári pályázati támogatásból formailag és tartalmilag is gyakorlatilag 2004-ben módosult utoljára a levéltár honlapja, amikor a német nyelvű szöveg kiegészítése és az adatbázis bővítése valósulhatott meg. Az információk aktualizálása folyamatos, különösen az *Intézménytörténet*, *Rendezvények*, *Elérhetőségek* menüpontoknál. Ez utóbbi fontosságára és pontosságára hívta fel a figyelmet Kőfalvi Tamás, amikor a magyarországi levéltárak honlapjait a kutató szemszögéből megvizsgálta és 2003-ban a levéltárosok szakmai összefojetelén, Szolnokon ismertette.⁴⁰ A honlap megje-

⁴⁰ KŐFALVI Tamás, 2004. 49–55. o.

lenése esztétikus, mértéktartó, elérhető a fenntartó és más levéltár honlapjáról is. A levéltár kiadványainak bemutatása is jó, a címlap képe mellett annak tartalmáról és a vásárlási lehetőségéről is tájékoztat. A könyvtár katalógusa on-line használható.

Décsey Sándor szerint „...a honlap azon kevés weboldal közé tartozik, amelyek fontosnak tartják a többnyelvűséget [...]. A munkatársak névjegyzéke publikációs listával és kutatási területtel ki van egészítve, de közvetlen e-mail írására nincs lehetőség. A fondjegyzék minden igényt kielégítő [...]. Elolvasható a kutatótermi szabályzat és a vonatkozó jogszabályok is. A linkajánló megfelelő. Meg kell még említeni a szakkönyvtári katalógust.”⁴¹

***

Következtetések

– A levéltár, feladatához híven, mindig is igyekezett a széles közönséggel megismertetni a levéltárban folyó munkát, az ott őrzött iratokat.

- Kiállítások rendezéséhez, előadások szervezéséhez nem volt meg az intézményi háttere, még a legújabb épületben sincs előadó- és kiállítóterem.
- A levéltárat látogatók száma egyre több. A számuk magasabb, ha abba beleszámoljuk azokat az ügyfeleket is, akik az irattárakból érkeznek, vagy azokat a magánembereket, akik jogbiztosító irataikat keresik, vagy kutatóként látogatnak az intézménybe.⁴² A látogatók számát szorosan a témához kapcsolódva vizsgáltuk.⁴³
- A levéltári szolgáltatás iránt a társadalmi igény érzékelhetően nő, ezért a levéltárosoknak is keresni kell a megoldást, és ki kell vinni a levéltári rendezvényeket az intézmény falai közül, az iskolákba, művelődési házakba. Jelesebb évfordulókhoz kapcsolódó megyei, városi rendezvények esetén a múzeummal, könyvtárral közösen lehetne programokat szervezni.
- A cél a gyors és pontos tájékoztatás és kiszolgálás, a levéltári tevékenység megismertetése. Mára ennek eszközei és lehetőségei kibővültek, egyre nagyobb az igény az Interneten is elérhető adatbázisok iránt.
- Az elektronikus úton való adatszolgáltatás mostani szintjével nem lehe-tünk elégedettek, de a jelenlegi feltételek között örülünk, ha szinten tudjuk tartani a mostani állapotot. A nyitott kérdésekre pedig keressük a megoldásokat.

⁴¹ DÉCSEY Sándor, 2007. 53. o.

⁴² BKMÖL XXXIV. 1. K-92/2007. 2006-ban 428 kutató és 775 ügyfél járt intézményünkben.

⁴³ **9. sz. melléklet**, A levéltári rendezvények látogatóinak száma 1997–2006 között (diagrammok).

IRODALOM

BÁLINTNÉ MIKES Katalin

1975 Adatok a Bács-Kiskun megyei levéltár közművelődési tevékenységének történetéből. In: Művelődésügyünk, 24. 70–77. o.

1987 Kecskemét város levéltára. In: Bács-Kiskun megye múltjából IX. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét. 125–165. o.

BÁNKI HORVÁTH Mihályné

1980 A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiskunfélegyházi Részlegének közművelődési tevékenysége. In: Levéltári Szemle, 1980.

DÉCSEY Sándor

2007 Megyei levéltárak a világhálón. In: Levéltári Szemle, 2007/2. szám.

GARZÓ József

1934 Kecskemét th. város levéltárának kiállítása. Hírös Hét 1934. júl. 21–29. (Kecskemét th. Város Levéltárának tájékoztatója a Hírös Héten kiállított oklevelekről.) Kecskemét. (16 oldal.)

KŐFALVI Tamás

2004 Magyar Levéltárosok Egyesülete 2003. évi vándorgyűlése. Szolnok, 2003. aug. 13–15. Budapest. 49–55. o.

MELLÉKLET

1. sz. melléklet

Millenniumi Egyháztörténeti Konferencia

2000. szeptember 25.

Helyszín: Kecskemét, Katona József Könyvtár színházterme.

Előadások:

Dr. Koszta László Ph.D. egyetemi docens (Szegedi Tudományegyetem) – A kereszténység Géza nagyfejedelem uralkodása idején

Kiss Gergely egyetemi tanársegéd (Pécsi Tudományegyetem) – A somogyvári apátság alapítása és francia kapcsolatai

Dr. Almási Tibor Ph.D. egyetemi docens (Szegedi Tudományegyetem) – A második államalapítás

Hunyadi Zsolt egyetemi tanársegéd (Szegedi Tudományegyetem) – A johanniták a középkori Magyarországon

Kőfalvi Tamás könyvtáros (Szegedi Tudományegyetem) – A pécsvárad apátság a középkorban

Dr. Fazekas Csaba Ph.D. egyetemi adjunktus (Miskolci Egyetem) – A Szent István-i állam-egyház modell a reformkor egyházpolitikai vitáiban (1832–1848)

Dr. Balogh Judit egyetemi tanársegéd (Miskolci Egyetem) – A régi katolikus egyház- és iskolaszervezet újkori továbbélésének kérdései, különös tekintettel Kelemen Didák munkásságára

Sarnyai Csaba Máté tudományos munkatárs (Szegedi Tudományegyetem) – Az Esztergom-Kalocsa vita a 19. század közepén

2. sz. melléklet

**A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára I. Levéltári Napja
2000. november 6.**

Helyszín: Kecskemét, a Katona József Könyvtár színházterme.

Téma: Közigazgatási változások a mai Bács-Kiskun megye területén

Előadások:

Dr. Máthé Gábor – A közigazgatás átszervezésének koncepciói Magyarországon a 19–20. században

Dr. Iványosi-Szabó Tibor – Közigazgatási változások a mai Bács-Kiskun megye területén

Péterné Fehér Mária – Kecskemét megyeszékhellyé válásra tett kísérlete a 19. század végén, a 20. század elején

Lakatos Andor – Kalocsa–Kecskeméti Főegyházmegye térképeken. Az egyházmegye és az érseki tartomány határainak változásai Szent István korától napjainkig

A konferencia szünetében „**50 éves a Bács-Kiskun Megyei Levéltár**” kiállítás-megnyitó a Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kecskemét, Klapka utcai épülete. A kiállítást bemutatta Apró Erzsébet.

Dr. Tóth Ágnes – A Bács-Kiskun Megyei Levéltár fél évszázada

Dr. Iványosi-Szabó Tibor – A levéltár kiadói és közművelődési tevékenysége

Emlékezések:

Dr. Böör László fióklevéltár-igazgató – Pest Megyei Levéltár Nagykőrösi Osztálya
Szabó Ferenc ny. múzeumigazgató – Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba

3. sz. melléklet

**A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára II. Levéltári Napja
2001. november 5.**

Helyszín: Kecskemét, Katona József Megyei Könyvtár

Téma: A történelemformáló személyiség

Előadások:

Kövér György egyetemi docens (ELTE Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék)
– Kisemberek nagy (élet)története

Füzi László főszerkesztő (Forrás) – Alkattan és irodalomtörténet-írás (Kísérlet Németh Lászlóról)

Tyekvicska Árpád levéltár-igazgató (Nógrád Megyei Levéltár) – Források és jellemrajz (Kísérlet egy vidéki plébános személyiségének megismerésére)

Vajda Zsuzsanna egyetemi docens (Szegei Tudományegyetem Pszichológia Tanszék) – Sodrásban. A történelemformáló személyiség

Pelyach István tudományos munkatárs (SZTE BTK Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék) – Hallgatásra kárhóztatva (Szemere Bertalan múltképe és az emigráció)

A. Sajti Enikő egyetemi tanár (SZTE BTK Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék) – Sors, jellem, történelem: az eretnek Títo

Bellon Tibor egyetemi docens, SZTE BTK Néprajzi Tanszék – Egy sajátos paraszti életút

4. sz. melléklet

**A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára III. Levéltári Napja
2002. november 4.**

Helyszín: Kecskemét, Katona József Megyei Könyvtár

Az emlékülést vezette: Apró Erzsébet megbízott levéltár-igazgató

Előadások:

Pálmány Béla a történelemtudományok kandidátusa, osztályvezető (Magyar Országgyűlés Hivatala Irattári és Levéltári Osztálya) – Kossuth Lajos a rendi diéták követe és a népképviselő

Péterné Fehér Mária főlevéltáros, főtanácsos (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára) – Kecskemét két képviselője az 1848/49-es országgyűlésen

Süli Attila főhadnagy (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum) – A jász-kun kerületek népfelkeléseinek szerepe az 1848/1849-es szabadságharcban

Iványosi-Szabó Tibor a történelemtudományok doktora, ny. levéltár-igazgató – Kecskemét polgárai és Kossuth Lajos kapcsolata 1848 szeptemberétől 1849 júliusáig

Hegedűs Antal a történelemtudományok doktora, ny. levéltáros, Szabadka – Szabadka Kossuth megnyilatkozásai 1848/49-ben a dél-magyarországi lázadás kapcsán

Bánkiné Molnár Erzsébet a történelemtudományok kandidátusa, múzeumigazgató (Kiskun Múzeum) – Kossuth és a Jászkunság

Reznák Erzsébet történész, muzeológus (Kossuth Múzeum, Cegléd) – Küldöttségben Kossuthnál - A turini 100-as küldöttség

5. sz. melléklet

**A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára IV. Levéltári Napja
2003. november 3.**

Helyszín: Kecskemét, Katona József Megyei Könyvtár

Téma: Vétkek, bűnök, büntetések

Előadások:

Dr. Nánási László megyei főügyész (Bács-Kiskun Megyei Főügyészség) – Magyarország ügyészségeinek vázlatos története a kezdetektől 1953-ig

Dr. Bodóczky László a megyei bíróság elnöke (Bács-Kiskun Megyei Bíróság) – Magyarországi ítélőtáblai rendszer

Dr. Iványosi-Szabó Tibor az MTA doktora, a Bács-Kiskun Megyei Levéltár ny. igazgatója – Fogott bírák működése a hódoltság idején (XVII. század)

Dr. Szabó Attila levéltárigazgató (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára) – Falusi és mezővárosi büntetőbíráskodás 1711 és 1848 között

Péterné Fehér Mária főlevéltáros (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára) – Betyárok kecskemét környékén az önkényuralom időszakában

Tánczos-Szabó Ágota levéltáros (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára) – Népbíróságok működése a mai Bács-Kiskun megye területén 1945 és 1948 között

Dr. Tóth Ágnes a történelemtudományok kandidátusa, igazgatóhelyettes (MTA Kisebbségkutató Intézete Budapest) – Vádlottak–vádak–ítéletek Bács-Kiskun megyében 1956 után

Mačković Stevan–Matijević Zolna–Gerhardt Rudolf, a Szabadkai Történelmi Levéltár igazgatója és munkatársai – A Szabadkai Történelmi Levéltár bírósági fondjai

6. sz. melléklet

**A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára V. Levéltári Napja
2004. november 8.**

Helyszín: Kecskemét, Katona József Múzeum, Cifrapalota

Téma: Kisebbségek a Duna–Tisza közén

Dr. Blazovich László az MTA doktora, egyetemi tanár, igazgató (Csongrád Megyei Levéltár) – Kunok és szerbek a Dél-Alföldön a XIII–XVI. században

Dr. Bárh János igazgató (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Megyei Múzeumi Szervezet) – A Kalocsai Sárköz etnikai viszonyai a XVIII. században

Dr. Ö. Kovács József kandidátus, tanszékvezető egyetemi docens (Miskolci Egyetem) – Zsidók a Duna–Tisza közén a XVIII–XIX. században

Mačković, Stevan igazgató (Történelmi Levéltár – Szabadka) – Zsidó gyáriparosok Szabadkán (1918–1945) mint a modernizáció tényezői

Segedinčev, Tatjana levéltáros (Történelmi Levéltár – Szabadka) – Orosz emigráció Szabadkán a két világháború között

Dr. Tóth Ágnes kandidátus, igazgatóhelyettes (MTA Kisebbségkutató Intézete, Budapest) – Pártállami nemzetiségpolitika

Vékás János tudományos munkatárs (MTA Kisebbségkutató Intézete, Budapest) – Migráció és modernizáció

Eiler Ferenc tudományos munkatárs (MTA Kisebbségkutató Intézete, Budapest) – A kisebbségi önkormányzati választások eredményeinek tapasztalatai

7. sz. melléklet

**A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára VI. Levéltári Napja
2005. november 7.**

Helyszín: Kecskemét, Katona József Múzeum, Cifrapalota

Téma: A történetírás levéltári forrásai

Dr. Romsics Ignác akadémikus, történész, egyetemi tanár (ELTE) – A modern magyar történetírás és forráskiadás

Dr. Kőfalvi Tamás egyetemi adjunktus (Szegedi Tudományegyetem) – A diplomati-
kai források kiadásának kérdései és példái

Dr. Orosz László irodalomtörténész, tanár (Kecskemét) – Kecskemét város levéltárá-
ban fellelt 17. századi zsoldár- és verstördékek

Dr. Iványosi-Szabó Tibor az MTA doktora, történész (Kecskemét) – Kecskemét vá-
ros 17–18. századi nyilvántartásainak forrásértéke

Dr. Bárh János néprajzkutató, igazgató (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Me-
gyei Múzeumi Szervezete) – Kalocsa környéki kontraktusok a 18–19. században

Fodor István igazgató – Molnár Tibor levéltáros (Történelmi Levéltár – Zenta) –
Anyakönyvek forrásértéke a világháborús áldozatok adatainak feltárásában

Mačković, Stevan igazgató (Történelmi Levéltár – Szabadka) – Szabadka gyáripara
monografikus feldolgozásának forrásai

Segedinčev, Tatjana levéltáros (Történelmi Levéltár – Szabadka) – Források a Sza-
badkai Autóklub történetéhez

Apró Erzsébet igazgatóhelyettes (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára –
Kecskemét) – A 18–19. századi testamentumok forrásértéke

8. a. sz. melléklet

**A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára VII. Levéltári Napja
2006. október 19.**

Helyszín: Kecskemét, Deák Ferenc tér 3.

Téma: Az 1956-os forradalom Bács-Kiskun megyében

Orgoványi István történész (Állambiztonsági szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest) – Az 1956-os forradalom és szabadságharc Bács-Kiskun megyében a források tükrében

Dr. Tóth Ágnes történész (MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete) – Vádoltak–vádak–ítéletek Bács-Kiskun megyében 1956 után

Dr. Füzi László irodalomtörténész, a Forrás főszerkesztője – Könyvbemutató: 1956 Bács-Kiskun megyében

Farkas Lajos muzeológus (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete) – Tito szerepe az 1956-os forradalomban (Dokumentumfilm-válogatás bemutatása a Duna Televízió és az Újvidéki Televízió támogatásával)

Fodor István – Molnár Tibor levéltárosok (Történelmi Levéltár Zenta) – Az 1956-os forradalom eseményei a vajdasági magyar nyelvű sajtóban

8. b. sz. melléklet

A hetedik Levéltári Naphoz kapcsolódó kiállítás meghívója

Bács-Kiskun Megyei
Önkormányzat
Levéltára

Bács-Kiskun Megyei
Önkormányzat
Múzeumi Szervezete

Meghívó

**AZ 1956-OS
FORRADALOM
BÁCS-KISKUN
MEGYÉBEN**

című kiállítás megnyitójára

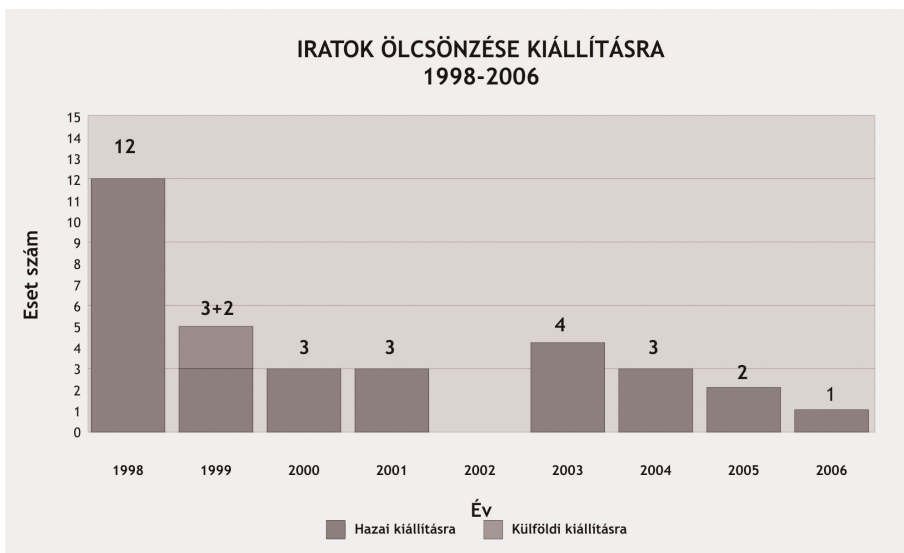
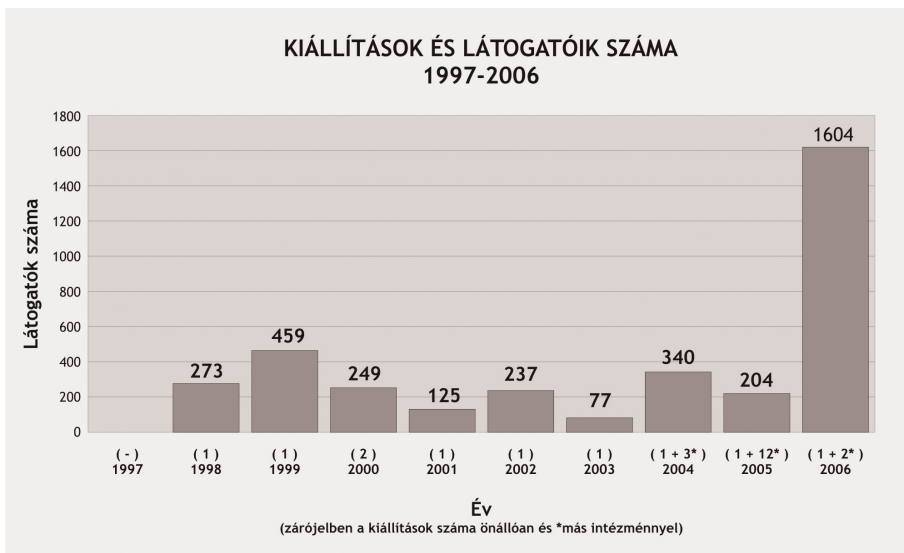
2006. október 19-én, 16 órára.

Helyszíne:
„Cifrapalota”
Katona József Múzeum Képtára és Kiállítóhelye
Kecskemét, Rákóczi út 1.

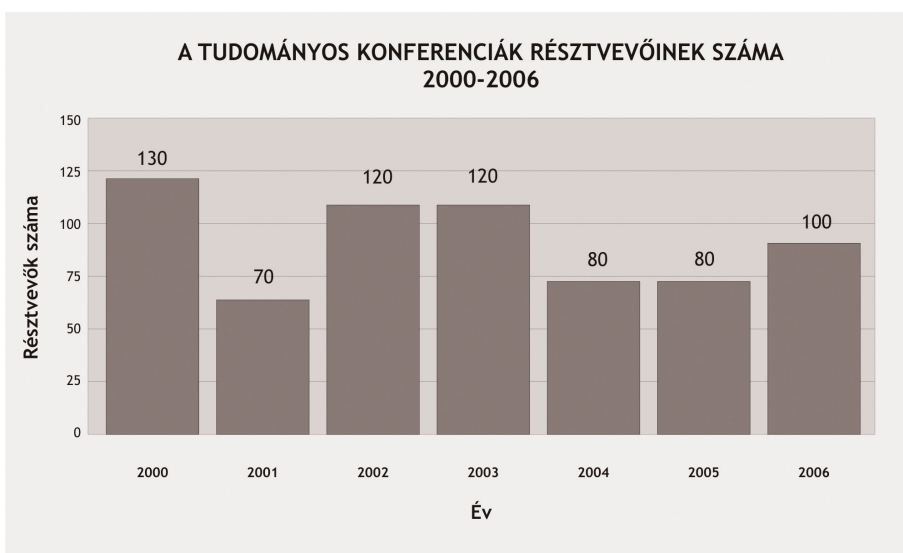
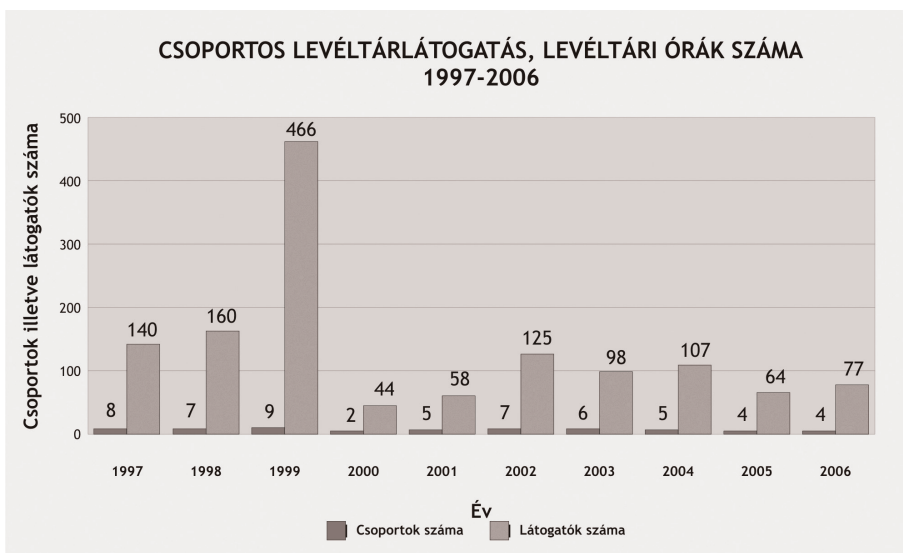
A kiállítás megtekinthető:
2006. december 3-ig
hétfő kivételével naponta 10-től 17 óráig.

9. sz. melléklet⁴⁴

⁴⁴ BKMÖL XXXIV. 1 A közművelődési tevékenységre vonatkozó adatok forrásai az intézmény munkájáról szóló éves beszámolók (1997–2006).

10. sz. melléklet

**Bibliográfiai adalékok a Bács-Kiskun Megyei Levéltár kiállításainak,
rendezvényeinek vázlatos kronológiájához⁴⁵**

Összefoglaló tanulmányok

Bálintné Mikes Katalin: Adatok a Bács-Kiskun megyei Levéltár közművelődési tevékenységének történetéből. = Művelődésügyünk. 24. sz. (1975). p. 70–77.

Bálintné Mikes Katalin: Kecskemét város levéltára. = Bács-Kiskun megye múltjából 9. Közművelődés. Szerkeszti Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 1987. p. 125–165.

Bánki Horváth Mihályné: A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiskunfélegyházi Részlegének közművelődési tevékenysége. = Levéltári Szemle. 30. évf. 1/2. sz. (1980). p. 17–28.

Tóth Ágnes: A Bács-Kiskun Megyei Levéltár fél évszázada. = Levéltári Szemle. 51. évf. 1. sz. (2001). p. 60–61.

Egyes rendezvényekről megjelent cikkek, kiállításvezetők

1934

Kecskemét th. város levéltárának tájékoztatója a Hírös Héten kiállított okleveleiről. 1934. júl. 21–29. Kecskemét. Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Rt., 1934. 16 p.

„A kecskeméti kovácsmestereket, te esküttek, ne háborgassátok, mert rosszul jártok”. = Kecskeméti Lapok. 67. évf. 156. sz. (1934. júl. 13.). p. 2.
A levéltár Hírös Héten rendezett kiállításáról

A Hírös Hét programja és tudnivalói. = Kecskeméti Közlöny. 16. évf. 164. sz. (1934. július 22.). p. 7.
Röviden ismerteti Kecskemét th. város levéltárának kiállítását is.

Kecskemét múltja tíz szekrény üvegje mögött. = Kecskeméti Közlöny. 16. évf. 165. sz. (1934. július 24.). p. 3.
A levéltár Hírös Héten rendezett kiállításáról.

Pálfy Ilona, H.: Levéltári kiállítás Kecskeméten. = Levéltári Közlemények. 12. évf. 1/4. sz. (1934) [1935]. p. 206–210.

⁴⁵ A kigyűjtést Terenyi Éva, a Bács-Kiskun Megyei Levéltár könyvtárosa végezte 2007-ben.

A közlemény nemcsak a Magyar Statisztikai Társaság 1935. évi június 2-i Kecskeméten tartott ünnepi ülése alkalmából rendezett kiállítást mutatja be, hanem tájékoztat a levéltár korábbi kiállításairól is.

1935

Előadás a városháza gyönyörű freskóiról. = Kecskeméti Lapok. 68. évf. 1935. 3. sz. (jan. 20.). p. 7.

A cikk megemlíti, hogy Székely Bertalan emlékére a levéltár anyagából válogatott iratokat is bemutatnak.

Száz évvel ezelőtt született Székely Bertalan a városháza falképeinek festője. = Kecskeméti Közlöny. 17. évf. 23. sz. (1935. jan. 27.). p. 2.

A cikk megemlíti a levéltár anyagából összeállított kiállítást.

A városháza freskói – nem freskók. = Kecskeméti Lapok. 68. évf. 4. sz. (1935. jan. 27.). p. 2.

Szól a Székely Bertalan emlékére kiállított levéltári anyagról is.

Sajtó alá rendezi és kiadja a város a levéltárban őrzött Rákóczi aláírású kéziratokat. = Kecskeméti Közlöny. 17. évf. 82. sz. (1935. ápr. 9.). p. 3.

A cikk megemlíti az aznapi rendkívüli közgyűlésen kiállított anyagot.

Országos hírű statisztikusok ünnepi gyűlése Kecskeméten. = Kecskeméti Lapok. 68. évf. 23. sz. (1935. jún. 9.). p. 2.

A kiállítást megemlíti a cikk, de a levéltárat nem.

Pálfy Ilona, H.: Levéltári kiállítás Kecskeméten. = Levéltári Közlemények. 12. évf. 1/4. sz. (1934) [1935]. p. 206–210.

A közlemény nemcsak a Magyar Statisztikai Társaság 1935. évi jún. 2-i Kecskeméten tartott ünnepi ülése alkalmából rendezett kiállítást mutatja be, hanem tájékoztat a levéltár korábbi kiállításairól is.

1936

Kecskemét a török hódoltság után. A város írott emlékei a felszabadulás 250 éves fordulójáról kiállításra kerülnek a városháza közgyűlési termében. = Kecskeméti Közlöny. 18. évf. 156. sz. (1936. júl. 10.). p. 3.

Céh-emlékek kiállítása az Ókollégiumban. Összeállították a rendkívül érdekes levéltári és múzeumi anyagot. = Kecskeméti Közlöny. 18. évf. 156. sz. (1936. júl. 10.). p. 5.

A kecskeméti céhek élete a városi levéltár és múzeum kiállításának tükrében. = Kecsskeméti Lapok. 69. évf. 28. sz. (1936. júl. 12.). p. 8.

A cikk megemlíti, hogy a levéltárnak a városháza közgyűlési termében is van kiállítás Buda vára török alóli felszabadulásának 250. évfordulója alkalmából.

1954

Vági Lajosné: „Kecsskemét is kiállítja nyalka verbunkját...”. = Bácskiskunmegyei [!] Népjátság. 9. évf. 67. sz. (1954. márc. 20.). p. [1.]

A levéltár és a megyei könyvtár 1848–1849-as szabadságharc emlékére rendezett kiállításáról.

1955

Koroknay Éva, B.: Alföldi városok könyvművészete. Kecsskemét. Kecskemét Város Tanácsa, 1955. 17 p.

Kiállításvezető. A kiállításon a levéltár anyagából 63 kötetnyi könyvet és számos iratot mutattak be.

1956

Kecskemét város történetét bemutató kiállítás. = Népjátság. 11. évf. 194. sz. (1956. aug. 17.). p. [3.]

A Kecskeméti Állami Levéltár és a Katona József Múzeum közös kiállítása, aug. 19–20.

1957

Ismeretlen Katona emlékek a Megyei Könyvtár Katona József kiállításán. = Petőfi Népe. 2. évf. 227. sz. (1957. szept. 28.). p. 3.

A levéltárat nem említi meg a cikk.

Megnyílt Kecskeméten a „Kodály és Kecskemét” kiállítás. = Petőfi Népe. 2. évf. 295. sz. (1957. dec. 17.). p. [5.]

A levéltárat nem említi a cikk.

1959

Cs. L.: A tanácsköztársasági emlékkiállítás sikere. = Petőfi Népe. 4. évf. 75. sz. (1959. márc. 29.). p. 4.

A cikk tájékoztat arról, hogy a kecskeméti Katona József Múzeumban nyílt kiállítás a levéltár anyagából is válogat.

Balázs Péter: Az állami levéltárak részvétele a Tanácsköztársaság 40. évfordulójának megünneplésében. = Levéltári Híradó. 9. évf. 3/4. sz. (1959). p. 141–150.

A felsorolásban szerepel, hogy a Kecskeméti Állami Levéltár a helyi múzeummal közösen rendezett kiállítást.

1962

Katona József emlékének szentelte első napját az Irodalomtörténeti Társaság vándorgyűlése. = Petőfi Népe. 17. évf. 87. sz. (1962. ápr. 14.). p. 1.

A cikk többek között a Katona József emlékkiállításról is szól, megemlíti, hogy a kiállításon levéltári dokumentumok is szerepeltek.

1963

Megkezdődött a múzeumi hónap. = Petőfi Népe. 18. évf. 230. sz. (1963. okt. 2.). p. 1.
A kecskeméti Katona József Múzeumban rendezendő mezőgazdaság-történeti kiállításról. A cikkben a levéltár nem szerepel.

Mezőgazdaság-történeti kiállítás nyílt Kecskeméten. = Petőfi Népe. 18. évf. 253. sz. (1963. okt. 29.). p. 4.

A levéltárat a cikk nem említi meg.

1965

Városfejlesztési kiállítás nyílt Kecskeméten. = Petőfi Népe. 20. évf. 80. sz. (1965. ápr. 4.) p. 11.

A levéltár anyagot gyűjtött a kiállításhoz, de ez a cikkből nem derül ki.

Ma délután nyílik a hírlap- és szakfolyóirat-kiállítás. Hatszázféle újság, folyóirat a Városi Művelődési Házban = Petőfi Népe. 20. évf. 223. sz. (1965. szept. 22.). p. 4.

Posta Központi Hírlapirodája részére a felszabadulás 20. évfordulójára rendezett hírlapkiállításhoz a levéltár anyagot adott, de ezt a cikk nem közli.

Ezer újság és folyóirat. = Petőfi Népe. 20. évf. 225. sz. (1965. szept. 24.). p. 1.

Posta Központi Hírlapirodája részére a felszabadulás 20. évfordulójára rendezett hírlapkiállításhoz a levéltár anyagot adott, de ezt a cikk nem említi meg.

1968

F.G.A.: Könyvtáraink kincsei. Ritkaságok kiállítása a megyei múzeumban. = Petőfi Népe. 23. évf. 132. sz. (1968. jún. 7.). p. 6.

A Katona József Múzeum kiállítására a levéltár dokumentumokat kölcsönzött, de a cikk erről nem tájékoztat.

Sajtókiállítás a megyeszékhelyen. = *Petőfi Népe*. 23. évf. 233. sz. (1968. okt. 4.). p. 1.

A kiállítást a levéltár a Kecskeméti Városi Tanács Művelődési osztályával közösen rendezte a kecskeméti sajtó 100 éves évfordulója alkalmából. A cikk a levéltár közreműködését nem említi meg.

1969

B. J.: A Tanácsköztársaság teljesítette a szocialista forradalom feladatait. Jubileumi kiállítások a megyeszékhelyen. = *Petőfi Népe*. 24. évf. 64. sz. (1969. márc. 18.). p. 1.
A Katona József Múzeumban rendezett kiállítás a levéltár anyagából készült, de ezt a cikk nem közli.

1973

H. N.: Kossuth Lajos azt üzenté.... = *Petőfi Népe* 28. évf. 46. sz. (1973. febr. 24.). p. 8.

Az 1848-1849. évi szabadságharc emlékére a levéltár igazgatója, Dr. Balanyi Béla a Katona József Múzeumban kiállítást rendezett.

1974

H. F.: Fél év a harmincből. Kecskemét felszabadulási kiállítása. = *Petőfi Népe*. 29. évf. 253. sz. (1974. okt. 29.). p. 3.

A Katona József Múzeum, az MSZMP Bács-Kiskun megyei archívuma és a levéltár anyagából rendezett kiállítás.

1976

H. N.: Kurucvilág. Egy tartalmas és szép kiállítás. *Petőfi Népe*. 31. évf. 59. sz. (1976. márc. 10.). p. 5.

A Katona József Múzeumban rendezett kiállításról szóló cikk, a levéltár közreműködését nem közli.

1983

Kecskemét régi népeletéből. Kiállításvezető. [Szerkesztette Sztrinkó István]. Kecskemét. [Katona József Múzeum], 1983. 72. [1] p.

Bács-Kiskun Megyei Levéltár anyagából is válogatott.

Sz[ékelyné] Körösi Ilona: Kecskemét régi népeletéből. = *Kecskeméti Szemle*. 1983. október. p. 2.

A cikk a levéltár közreműködését a kiállítás megrendezésében nem említi.

1986

Város a futóhomokon. Kecskemét a 19–20. században. Kiállításvezető a Kecskeméti Újkori Történeti Múzeum kiállításához. [... a vezetőt írta Sz. Kőrösi Ilona és Szabó Zoltán]. Kecskemét. Kecskeméti Újkori Történeti Múzeum, 1986. 27, [1] p.
A levéltár a kiállításához dokumentumokat kölcsönzött.

H. N.: Város a futóhomokon. Kiállítás az értékgyarapítóról. = *Petőfi Népe*. 41. évf. 257. sz. (1986. okt. 31.). p. 1.

Hírt ad a Kecskeméti Újkori Történeti Múzeum Város a futóhomokon című új állandó kiállításának megnyitásáról, a levéltár nem szerepel a cikkben.

H. K. E.: A múlt megismerése segíti a mai cselekvést. Új állandó kiállítást nyitottak. = *Petőfi Népe*. 41. évf. 258. sz. (1986. nov. 1.). p. 1–2.

Hírt ad a Kecskeméti Újkori Történeti Múzeum Város a futóhomokon című új állandó kiállításának megnyitásáról, a levéltárat nem említi.

1991

G. S.: Katona József, a jogász. Kiállítás a megyei főügyészségen. = *Petőfi Népe*. 266. sz. (1991. nov. 13.). p. 4.

A kiállítást a levéltár rendezte.

1992

Füzi László: Katona József 1791–1830. A drámaíró születésének kétszázadik évfordulójára a Katona József-emlékházban rendezett állandó kiállítás vezetője. Kecskemét. [Katona József Múzeum], 1992. 131 p.

A Bács-Kiskun Megyei Levéltár is közreműködött a kiállítás létrehozásában.

1998

Kiállításvezető az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulójára rendezett kiállításához. [A kiállítást rendezte és a katalógust összeállította Péterné Fehér Mária]. [Kecskemét]. [Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára], [1998]. 15 p.

Kiállítás a levéltárban. = *Petőfi Népe*. 53. évf. 289. sz. (1998. dec. 10.). p. [4.]

A z 1848–49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulójára rendezett kiállítás.

1999

Híres emberek kéziratjai Bács-Kiskun levéltárban. Kiállításvezető. [A kiállítást rendezte és a katalógust összeállította Pető Melinda]. [Kecskemét]. [Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára], [1998]. 13 p.

Füzi László: A kézirat dicsérete. = Grádics. [A Kecskeméti Lapok kulturális melléklete]. 3. évf. 1. sz. (1999. jan. 28.). p. [2.]

A kiállítás rövid bemutatása és a kiállítás-megnyitón elhangzott beszéd szövege.

Pető Melinda: Kiállítás a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban. = Levéltári Szemle. 49. évf. 3. sz. (1999). p. 54–55.

2000

Egyháztörténeti dokumentumok a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban. Kiállításvezető. [A kiállítást rendezte és a katalógust összeállította Köfalviné Ónodi Márta]. [Kecskemét]. [Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára], [2000]. 11 p.

Köfalviné Ónodi Márta: Egyháztörténeti dokumentumok a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában. = Levéltári Szemle. 50. évf. 2. sz. (2000). p. 76–77.
A Millenniumi Egyháztörténeti Konferencia bemutatása.

Kiállításvezető. I. Levéltári Nap keretében megrendezett 50 éves a Megyei Levéltár című kiállításához. A kiállítást rendezte és a katalógust összeállította Apró Erzsébet. Kecskemét. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2000. 26 p.

Egyháztörténet. = Petőfi Népe. 55. évf. 222. sz. (2000. szept. 21.). p. [4.]

A cikk szól a levéltár által rendezett Millenniumi Egyháztörténeti Konferenciáról is.

Egyházi konferenciák. = Köztér. 3. évf. 10. sz. (2000. október). p. 6.

A cikk szól a levéltár által rendezett Millenniumi Egyháztörténeti Konferenciáról is.

Szabó Attila: Levéltári Nap a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában. = Levéltári Szemle. 51. évf. 1. sz. (2001). p. 92–93.

Beszámoló a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára I. Levéltári Napjáról.

2001

II. Levéltári Nap. = Petőfi Népe. 56. évf. 253. sz. (2001. okt. 30.). p. 4.

„A történelemformáló személyiség” című konferenciáról.

A történelemformáló személyiség. = Petőfi Népe. 56. évf. 258. sz. (2001. nov. 6.). p. 4.

Rövid hír a II. Levéltári Napról.

2002

Pénzintézetek iratai a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban. Kiállításvezető. [A kiállítás anyagát válogatta Tánzos Tiborné]. Kecskemét. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, [2002]. 14 p.

Irattárlat. = Petőfi Népe. 57. évf. 19. sz. (2002. január 23.). p. [1.]
Rövid hír a 2002. január 21-én nyílt kiállításról.

Kossuthra emlékeztek = Kecskeméti Lapok. 98. évf. 43. sz. (2002. nov. 7.). p. 11.
Tudósítás a III. Levéltári Nap keretében megrendezett Kossuth-emlékülésről.

Levéltári napok. = Bács-Kiskun Megyei Honismereti Hírlevél. Különszám. 2002. december. p. 13–15.
A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára III. Levéltári Napjáról.

Tánzos-Szabó Ágota: Levéltári Nap Bács-Kiskun megyében. = Levéltári Szemle. 53. évf. 2. sz. (2003). p. 82–83.
Beszámoló a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára III. Levéltári Napjáról.

2003

„A puszták metropolisza”. Kecskemét városképének alakulása a 19. század végén, a 20. század elején a tervrajzok tükrében. Kiállításvezető. A kiállítást rendezte, a katalógust összeállította Péterné Fehér Mária. Kecskemét. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2003. 18 p.

Kiállítás. = Petőfi Népe. 58. évf. 15. sz. (2003. jan. 18.). p. 7.
Rövid hír a Puszták metropolisza című kiállítás megnyitójáról.

A puszták metropolisza. = Kecskeméti Lapok. 99. évf. 2. sz. (2003. jan. 23.). p. 1.
Rövid képes hír a levéltár kiállításáról.

Levéltári konferencia. = Kecskeméti Lapok. 99. évf. 43. sz. (2003. nov. 6.). p. 2.
A IV. Levéltári Napon megtartott Vétkek, bűnök, büntetések című konferencia ismertetése.

Szabó Bence: Levéltári Nap Bács-Kiskun megyében. = Levéltári Szemle. 53. évf. 4. sz. (2003) [!2004]. p. 78–83.
Ismertetés a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára IV. Levéltári Napjáról.

2004

Egyletek, társaságok a Duna–Tisza közén. Kiállításvezető. A kiállítást rendezte, a katalógust összeállította Péterné Fehér Mária, Mudri Andor. Kecskemét. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2004. 21 p.

Képes hírek. = Köztér. 7. évf. 1/2. sz. (2004. január). p. 8.

Képes hír az Egyletek, társaságok a Duna–Tisza közén című kiállítás megnyitójáról.

Egyletek, társaságok a Duna–Tisza közén címmel.... = Kecskeméti Lapok. 100. évf. 4. sz. (2004. február 5.). p. 7.

Rövid, képes hír a kiállítás-megnyitőről.

Március idusán. = Kecskeméti Lapok. 100. évf. 10. sz. (2004. márc. 18.). p. 13.

A cikk megemlíti a levéltár, a Porta Egyesület és a Kecskeméti Lapok közös kiállítását, melyet „A forradalom és szabadságharc sajtója” címmel rendeztek meg.

...A Hírös Hét 70 éve... című tárlat. = Petőfi Népe. 59. évf. 198. sz. (2004. aug. 25.). p. 5.

Rövid hír a megyei könyvtár, a Katona József Múzeum és a levéltár közös szervezésű tárlatáról.

A bíraskodás 400 éve Kecskeméten a dokumentumok tükrében. A Bács-Kiskun Megyei Bíróság székháza fennállásának 100. évfordulójára 2004. október 8-án rendezett kiállítás katalógusa. [Szerkesztő Bodóczy László]. [A kiállított iratokat válogatta, rendezte, a kötetet összeállította Péterné Fehér Mária]. Kecskemét. Bács-Kiskun Megyei Bíróság, 2004. 95 p.

A kiállítás a levéltár közreműködésével készült.

Levéltári konferencia. = Kecskeméti Lapok. 100. évf. 42. sz. (2004. nov. 11.). p. 12.

A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Kisebbségek a Duna–Tisza közén címmel megrendezett V. Levéltári Napjáról.

Sóber Péter: Beszámoló az V. Bács-Kiskun megyei levéltári napról. = Levéltári Szemle. 55. évf. 2. sz. (2005). p. 90–92.

2005

A bíraskodás 400 éve Kecskeméten. Kiállításvezető. A kiállítást rendezte, a katalógust összeállította Péterné Fehér Mária, Mudri Andor]. Kecskemét. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2005. 20 p.

A bíraskodás négy évszázada Kecskeméten. Boszorkány-kihallgatási jegyzőkönyv, panaszos levél a nádorhoz. = *Petőfi Népe*. 60. évf. 21. sz. (2005. jan. 26.). p. 4.
A levéltár Bíraskodás 400 éve Kecskeméten című kiállításáról.

Péterné Fehér Mária: Bírósági iratok a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára kiállításán. = *Levéltári Szemle*. 55. évf. 1. sz. (2005). p. 79–82.

Levéltári rendezvény. = *Kecskeméti Lapok*. 101. évf. 39. sz. (2005. okt. 27.). p. 2.
Rövid hír a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára VI. Levéltári Napjáról, A történetírás levéltári forrásai, forráskiadás című tudományos konferenciáról.

2006

Kéziratos térképek Bács-Kiskun megyéből. Kiállításvezető. A kiállítás rendezői Sóber Péter, Szabó Bence, Tánzos-Szabó Ágota. Kecskemét. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2006. 16 p.

Az 1956-os forradalom Bács-Kiskun megyében. Kiállításvezető. A kiállítást rendezte és a katalógust összeállította Tánzos-Szabó Ágota. Kecskemét. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2006. 35 p.
A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára és a Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet közös kiállításának katalógusa.

Sóber Péter: Az 1956-os forradalom Bács-Kiskun megyében. = *Múzeumőr*. 4. évf. 4. sz. (2006. dec. 15.). p. 9–10.
A VII. Levéltári Nap keretében megrendezett Az 1956-os forradalom Bács-Kiskun megyében című tudományos konferenciáról.

Sóber Péter: Beszámoló a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltári Napjáról. = *Levéltári Szemle*. 57. évf. 1. sz. (2007). p. 106–107.
A VII. Levéltári Nap keretében megrendezett Az 1956-os forradalom Bács-Kiskun megyében című tudományos konferenciáról.

2007

B. F. I.: 1956. A Bács-Kiskun megyei önkormányzati levéltár egész évben a nagyközönség elé tárja „Az 1956-os forradalom dokumentumai Bács-Kiskun megyében” című kiállításának anyagát.... = *Petőfi Népe*. 62. évf. 14. sz. (2007. jan. 17.). p. 2.
Rövid hír.

1956-os tárlat. = *Kecskeméti Lapok*. 103. évf. 1. sz. (2007. jan. 25.). p. 2.
Rövid hír arról, hogy a 2006-ban a Cifrapalotában kiállított anyag egy részét áthelyezték a levéltár épületébe.

ÜGYEK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK A KECSKEMÉTI NÉPBÍRÓSÁGRÓL¹

Bevezetés

Európa több országában hoztak létre népbíróságokat a második világháborút követően. Magyarországon 1945 elején állították fel a népbíróságokat annak érdekében, hogy felelősségre vonják a második világháború idején elkövetett háborús és népellenes bűnök elkövetőit.² A törvény preambulumban olvashatjuk a népbíróságok létrehozásának indokát is: „*az ideiglenes nemzeti kormány attól a szükségétől vezetve, hogy mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, mielőbb elnyerjék büntetésüket.*”³

A felelősségre vonás terve már korábban megjelent. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjában már 1944. december 3-án kijelentette, hogy „*a hazaárulókat, a felelős bűnösöket le kell tartóztatni és átadni az erre a célra létesítendő népbíróságoknak. Vagyonukat el kell kobozni.*”⁴ A Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány felállítását követően 1944. december 22-én nyilatkozatban vállalta, hogy bíróság elé állítja a háborús és népellenes bűnök elkövetőit. A nyilatkozatot a Szovjetunióval aláírt fegyverszüneti egyezményben is megerősítették 1945. január 20-án. Ennek a 14. pontjában rögzítették, hogy „*Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítékezésben e személyek felett.*”⁵

A népbíróságok felállításáról szóló rendeletet január 25-én hozták meg Debrecenben, 1945. február 5-én hirdették ki.⁶ Ekkorra azonban már több népbíróság is megkezdte működését Magyarországon. 1945. májusáig a Budapesti Népbíróságon kívül vidéken, a törvényszéki székhelyeken 24 népbíróságot állítottak fel. A Kecskeméti Népbíróság 1945. március 26-án tárgyalt először.⁷ A Kecskeméti Nemzeti

¹ Ez a tanulmány egy jóval több ügyet feldolgozó dolgozat, terjedelmi okok miatt rövidített változata.

² Európában a nürnbergi főtárgyalásokon kívül „*Norvégiától Görögorszáig és Franciaországtól a Szovjetunióig*” felállították a népbíróságokat a második világháború alatt vagy azt követően. Az általános gyakorlat szerint egy szakképzett bíró mellett az ellenállásban részt vevő pártok delegáltak tagokat a népbíróságokba. Például Norvégiában 90 ezer embert, a lakosság négy százalékát állították népbíróság elé, Ausztriában 137 ezer főt. DEÁK István, 2005.

³ Az 1945. évi VII. törvény. Internet: www.rev.hu/sulinet45/serviz/dokument/nepbir.htm. (2010. január 28.)

⁴ ROMSICS Ignác (szerk.), 2000. I. köt. 374. o.

⁵ Uo. 380. o.

⁶ A népbíróságokat az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. M. E. számú, a népbírászkodásról szóló rendelete alapján állították fel, ezt módosították az 1440/1945. M. E. rendelettel. A rendeleteket később 1945. szeptember 16-án törvényerőre emelték az 1945. évi VII. törvénnyel.

⁷ TÁNCZOS-SZABÓ Ágota, 2005. 316. o.

Bizottság (KNB) ülésén már jóval korábban, január 16-án, a kormányrendelet kihirdetése előtt foglalkoztak a helyi népbírósággal. König Ferenc a Magyar Kommunista Párt (MKP) KNB-be delegált tagja ezen az ülésen kijelentette: „*a már felállított népbíróság a munkáját azonnal kezdje meg a politikai vonatkozású s azonfelül mindazon ügyekben, amelyek a rögtönítélő bíróság elé tartoznak*”.⁸ König javasolta, hogy a sok ügy miatt a népbíróság tagjainak számát emeljék fel ötről tizenegyre.⁹ A népbíróságokkal párhuzamosan a rendeletnek megfelelően népjegyésztségeket is létrehoztak. A népbíróságok bírói tanácsába a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban résztvevő pártok delegálhatták a népbírákat. A Kecskeméti Népbíróságon két bírói tanácsot állítottak fel.

A népbíróságok és a népjegyésztségek felállításával párhuzamosan a politikai rendőrség szervezését is megkezdték. 1945. január 12-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány ülésén Erdei Ferenc belügyminiszter ismertette az államrendőrség újjászervezésére vonatkozó rendeletervezetet, amelyben kiemelt szerepet kapott a „*demokratikus államrend védelme és megszilárdítása*”.¹⁰ Ezzel párhuzamosan már megkezdődött az új rendőrség kiépítése a szovjetek által megszállt területeken a helyi Nemzeti Bizottságok irányításával, amelyekben a vezető szerepet az MKP játszotta, így a rendőrség megszervezésében, irányításában is jelentős befolyást szerzett.¹¹ A népjegyésztségek, a népbíróságok és a politikai rendőrség szorosan együttműködött a háborús és népellenes bűnösök felkutatásában és felelősségre vonásában. E szervek kecskeméti működéséről megállapíthatjuk, hogy elsődleges céljuk a régi elittel való leszámolás és az állampolgárok megfélemlítése volt, annak érdekében, hogy előkészítsék a „terepet” a kommunista egypártrendszer kiépítéséhez, a totalitáriánus rendszer bevezetéséhez.

A Kecskeméten és a mai Bács-Kiskun megye területén korábban felállított népbíróságok működésével Tánzos-Szabó Ágota foglalkozott tanulmányában.¹² Az 1948-as Magyar Statisztikai Zsebkönyv szerint a Kecskeméti Népbíróság 805 ügyet tárgyalt, amelyből 753-at fejezett be.¹³ A 297 elmarasztaló ítéletből 32 vált jogerőssé, a 243 fölmentő ítéletből 13 lett jogerős, egyéb módon 213 ügyet fejeztek be. A szabadságvesztésre ítélték közül 154 főt egy éven aluli, 108 főt egytől öt év börtönre, 27 főt öttől tíz évig terjedő börtönbüntetésre ítélték. Három főt öttől 15 évig terjedő kényszermunkára ítélték, továbbá két főt legalább három év, 22 főt legalább öt-tizenöt év, míg két főt életfogytiglani kényszermunkára ítélték, további 10 főt ítélték vagyonekobzásra. A halálra ítélt öt főből négyet kivégeztek.¹⁴ Az áttekintett perek

⁸ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor (szerk.), 1975. 73. o.

⁹ A KNB 1945. február 15-i ülésén Neuwirth Miklós MKP tag „sürgeti a népbíróság felállítását”. A napokkal korábban megjelent kormányrendeletet ekkor még nem ismerték Kecskeméten. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1975. 107. o.

¹⁰ SOÓS Mihály, 2004. 82. o.

¹¹ A Kecskeméti Nemzeti Bizottságot (KNB) 1944. december 16-án alakította meg három párt, a Független Kisgazdapárt (FKGP), az Szociáldemokrata Párt (SZDP) és az MKP. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1975. 58–59. p.

¹² TÁNCZOS-SZABÓ Ágota, 2005. és 2004.

¹³ Magyarországon 58 953 főt állítottak népbíróság elé, közülük 26 286 fő kapott elmarasztaló ítéletet. ZINNER Tibor, 1982.

¹⁴ Magyar Katolikus Lexikon, www.lexikon.katolikus.hu (címszó: Kecskeméti Népbíróság).

dokumentumai alapján megállapíthatjuk, hogy a helyi népbíróság szigorú ítéleteit másodfokon a Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) rendszerint mérsékelte, gyakran oly módon, hogy a már addig letöltött büntetést szabta ki az elítéltre, vagy felfementte őket.¹⁵ A Kecskeméti Népbíróság 1948 októberében fejezte be működését. A Kecskeméti Népbíróság iratai a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában (BKMÖL) 4,16 iratfolyómétert, azaz 34 dobozt tesznek ki. Az egyes évekre vonatkozóan igen eltérő az iratok mennyisége, az 1945-ös iratokból 21 doboz, az 1946-osból nyolc, az 1947-esből három és az 1948-as évből kétdoboznyi irat van. Ez jól tükrözi a népbíróság tevékenységének intenzitását is.¹⁶

A Kecskeméti Népbíróság iratai közül elsősorban a háború előtti és alatti helyi elitre vonatkozó peranyagokat tekintettem át. Az egyes perek dokumentációja jelentős mennyiségű információt tartalmaz az új politikai vezetőkre és a politikai rendőrség működésére nézve is. Tehát az egyes perek iratanyaga (politikai rendőrségen felvett kihallgatási jegyzőkönyvek, ügyészégi kihallgatási jegyzőkönyv, vádirat, népbírósági tárgyalások jegyzőkönyvei, ítéletek, NOT-ítéletek, fellebbezések, tanácskozási jegyzőkönyvek, egyéb kérelmek, iratok) a város meghatározó személyeire vonatkozóan sok érdekes adatot, információt szolgáltat Kecskemét társadalmi, politikai viszonyaira nézve a vizsgált időszakban.¹⁷

A Kecskeméti Népbíróságon a népbírák igen gyakran cserélődtek az egyes pártok részéről és többször is előfordult, hogy azért nem tudták megtartani a tárgyalást, mert a népbírák nem jelentek meg a tárgyaláson. Ennek az lehetett az oka, hogy a népbírák nem kaptak napidíjat a tárgyaláson való részvételért.¹⁸ Dr. Révész Zoltán¹⁹ törvényszéki bíró, a II. számú népbíróság vezető bírása, levelet írt a helyi MKP részére 1945. szeptember 3-án, ugyanis az MKP által delegált népbírák nem jelentek meg a tárgyaláson, ezért el kellett napolni a tárgyalást.²⁰ Az I. számú népbíróság vezető

¹⁵ Ez a gyakorlat a többi népbíróság vonatkozásában is megfigyelhető, ezért terjedt el szélesebb körben a háború után, hogy a NOT rövidítés „igazából” azt jelenti, hogy „Nem is Olyan Tragikus”.

¹⁶ Tánczos-Szabó Ágotának és Zinner Tibornak vannak saját számításon alapuló adatai a kecskeméti népbíróság ítéleteire vonatkozóan, de ezek igen eltérő adatokat mutatnak, aminek az lehet az oka, hogy a népbírósági akták egy része – sajnos több meghatározó személy peranyaga is elveszett – nem került be a Bács-Kiskun Megyei Levéltárba. TÁNCZOS-SZABÓ Ágota, 2005. 331. o.

¹⁷ Az egyes ügyeket a Tánczos-Szabó Ágota által összeállított jegyzék segítségével válogattam ki, amely a vádlottak nevét, a vádakot és az ítéleteket tartalmazza.

¹⁸ Dr. Révész Zoltán 1945. szeptember 12-én levelet írt az államügyészség elnökének amelyben pénzt kért a népbírósági tanúk útiköltségére és a népbírák napidíjára, mert 1945. július elseje óta a népbírák „egy fillér napidíjat sem kaptak”. Később, 1945. december 6-án is megjegyezte, hogy a népbírák hónapok óta nem kaptak napidíjat. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróság iratai (a továbbiakban: XXV. 18.) 4/1945.

¹⁹ Dr. Révész Zoltán 1895. február 10-én született Nagybányán. 1944. október 7-én hagyta el Kecskemétet, mert beutalták Budapestre, az idegklinikára. Kecskemétre nem tudott visszatérni, mert a szovjetek elfoglalták a várost, ezért az igazságügy-minisztériumban jelentkezett szolgálattételre. Állítása szerint kényszer miatt esküt tett a Szálás-kormányra, mert ha nem tette volna le, nem kapott volna fizetést. Az igazolóbizottság 1945. április 24-én tárgyalta az ügyét. A bizottság ekkor megfedtte. Egy újabb tárgyalás keretében 1945. augusztus 3-án igazolták, és a feddést hatályon kívül helyezték. Ezt követően II. számú népbíróság vezető bírása lett. BKMÖL XVII. 406/a. Igazoló Bizottsági iratok (a továbbiakban: XVII. 406/a.). 815/a/1945.

²⁰ BKMÖL XXV. 18. 4/1945.

bírója, dr. Tabakovits Endre²¹ is jelentette a törvényszék elnökének 1945. október 15-én, hogy a népbírák 10–20 percet késnek a tárgyalásról és az egyik tárgyalásról minden ok nélkül elment az MKP által delegált Sztraka József népbíró és a tárgyalást fel kellett függeszteni. Az említett tanácsvezető bíró néhány nappal korábban, október 13-án is írt egy jelentést a törvényszék elnökének, amelyben kifejtette, hogy „1945. év október 12. napján a Kecskeméten a Városháza épületében lévő népbíróság főtárgyalási termébe és irodahelyiségeibe ismeretlen egyének behatoltak és ott tüntetést rendeztek. A népbíróság tagjaihoz, a népügyészhez és iroda személyzet tagjaihoz különböző fenyegető szavakat intéztek, kiabáltak, lármáztak, kb. egy órán keresztül, sőt néhány hivatalos ügyiratot is szétdobáltak.”²² A három nappal később írt újabb jelentésben megvilágítja, hogy véleménye szerint mi lehetett ezen incidens oka és a javaslatait is a probléma kezelésére. „Az a meggyőződésem, hogy Sztraka József népbíró [...] mulasztása és ténykedése bevezetése volt annak a kecskeméti népbíróság helyiségeiben 1945. évi október hó 12. napján lezajlott tüntetésnek, melyről Elnök Úrnak [...] jelentést tettem. [...] Az a szerény véleményem, hogy a folyó hó 12-ikihez hasonló vagy annál is elfajultabb tüntetések felette kívánatos megelőzése, illetőleg elkerülése céljából a küszöbön álló országgyűlési képviselő választások alatti időre kitűzött valamennyi kecskeméti népbírósági főtárgyalás leállítandó lenne.”²³ A későbbiekben novemberben és 1946 januárjában is több panasz érkezett a népbírák pontatlanságára, ezek miatt tárgyalásokat kellett elnapolni. Megállapíthatjuk, hogy a város lakosságának egy része nem szimpatizált a népbíróság tevékenységével, és ezt szervezett formában is kifejezésre jutatták.

Az áttekintett peranyag alapján a helyi elit tagjaira vonatkozóan négy csoportba soroltam az egyes ügyeket:

1. Az első csoportba azok a perek kerültek, amelyek a korábbi helyi politikai, tisztviselő és értelmiségi elit ellen irányultak, ilyen volt a felsőház tagja, az országgyűlési képviselő, a főispán,²⁴ a polgármester családja, az állami tisztviselők és a helyi értelmiségiek ellen indított perek.

2. A második csoportba kerültek a szélsőjobboldali, a zsidók kiszorítására törekvő szakmai szervezetek: a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete (MONE), a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete (MÜNE) és a Baross Szövetség helyi vezetői elleni perek. Ezek a perek átvezetnek a következő csoportba tartozó perekhez.

3. A Baross Szövetség vezetői, a város gazdasági életének befolyásos tagjai voltak. A helyi gazdasági elit ellenes perek csoportjába a vállalkozók, a kereskedők és a helyi jelentősebb vállalatok menedzsereinek ügyei kerültek.

²¹ Dr. Tabakovits Endre törvényszéki bíró, a népbíróság I. számú tanácsának vezetője volt 1945. október 2-től 1946. február 6-ig, bűnpártolás miatt folytattak ellene eljárást, majd B-listázták. TÁNCZOS-SZABÓ Ágota, 2005. 318. o.

²² Erre az ügyre Tanczos-Szabó Ágota is kitér tanulmányában. Ezt kiegészíti egyéb források alapján azzal, hogy a zavargás 4–5 órán át tartott, majd a tömeg a főispánhoz vonult. A beszámoló szerint már korábban is voltak rendzavarások a városban. A népbíróság működése ellen 1946 elején is tüntettek Kecskemét főterén és rópcédulákon kritizálták a népbíróság tevékenységét. TÁNCZOS-SZABÓ Ágota, 2005. 319–320. o.

²³ BKMÖL XXV. 18. 4/1945.

²⁴ Dr. Horváth Ödön, a város főispánja ellen indított per anyaga nincs a Kecskeméti Népbíróság iratai között.

4. A következő csoportot az egykori Nyilaskeresztes Párt tagjai, helyi vezetői és a zsidóüldözéssel vádolt személyek elleni perek alkotják, mert rendszerint mindkét bűntettel megvádolták a gyanúsítottakat. E perek dokumentumai között több olyan irat is található, amelyek jól szemléltetik, hogy miként működött Kecskeméten a politikai rendőrség.

1. A politikai, tisztviselő és értelmiségi elit ellen irányuló perek

Az egyes csoportokba sorolt perek részletes tárgyalása előtt röviden összegzem és bemutatom az oda sorolt ügyek lényegét és érdekességeit, specialitásait. Az első csoportba három pert soroltam. Ezek vádlottjai a helyi politikai, tisztviselő és értelmiségi elit prominens személyiségei voltak: dr. Szabó Iván felsőházi tag, Gesztelyi Nagy László országgyűlési képviselő és Liszka Béla polgármester felesége.

Dr. Szabó Iván felsőházi tagot és Gesztelyi Nagy László országgyűlési képviselőt elsősorban azért ítélte el a Kecskeméti Népbíróság, mert a felsőház és a képviselőház döntéseiben részt vettek, amikor az háborús és népellenes döntéseket hozott és nem tiltakoztak ellenük. Ugyanakkor mindketten sokat tettek Kecskemét gazdasági életének a fejlesztéséért, ítéletüket jelentős mértékben enyhítette a NOT.

A volt polgármester Liszka Béla a háború után nem tért vissza Kecskemétre, hanem Németországban maradt. Így a Kecskemétre visszatért feleségét és 17 éves fiát vonta felelősségre a népbíróság, ingatag vádak alapján. A NOT mindkettőjükkel szemben enyhébb ítéletet hozott. A fiút, Liszka Györgyöt, aki a rá kiszabott büntetést letöltötte, a politikai rendőrség ennek ellenére nem engedte szabadon, hanem inter-nálta.

1.1 A felsőházi tag és bankelnök, Dr. Szabó Iván pere²⁵

Dr. Szabó Iván felsőházi tagként, bankelnökként és gazdasági egyesületek elnökeként sokat tett annak érdekében, hogy a város gazdasági életét fejlessze. A vád szerint Szabó felsőházi tagként nem tiltakozott a Szovjetunióval történő hadba lépés ellen és a zsidótörvények ellen sem.

Dr. Szabó Ivánt²⁶ 1938-ban másodszor választotta meg a város közgyűlése a felsőház tagjává, ahová Kecskemét egy főt küldhetett. 1945. április 9-én tartóztatta le a rendőrség. A vádirat a 81/1945. M. E. rendelet 11. §. 2. pontjával és a 15. §. 1. pontjával

---

²⁵ BKMÖL XXV. 18. 74/1945. Dr. Szabó Iván ügye.

²⁶ Dr. Szabó Iván (1874–1953) ügyvéd, felsőházi tagként a pénzügyi és az igazságügyi bizottságoknak volt tagja. 1915-től a Kecskeméti Leszámitoló és Pénzváltó Bank elnöke volt. 48 holdas birtokkal rendelkezett, amelyből 22 hold szőlő volt. Elnöki tisztelet töltött be a Kecskeméti Gazdasági Egyesületben 1927-től és a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesületében. Elsősorban Kecskemét gazdasági életének fellendítésén dolgozott. 1940-ben a nem zsidó virilisek listáján az ötödik helyet foglalta el. PÉTERNÉ FEHÉR Mária–SZABÓ Tamás–SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona, 1992, 224–225. o. és BKMÖL XXV. 18. 74/1945. Dr. Szabó Iván ügye, továbbá BKMÖL IV. 1905. Kecskemét város igazoló választmányának iratai (a továbbiakban: IV. 1905.) 1935–1944/45.

val vádolta, háborús és néPELLenes bűntettel.²⁷ Szabó Iván a rendőrségi kihallgatáson elmondta, hogy a német megszállásig rendszeresen részt vett a felsőház munkájában, utána csak egy-két ülésen volt, majd Szálasi hatalomra jutása után többé nem vett részt az üléseken. Szabó a népbírósági tárgyaláson tagadta, hogy részese lett volna azon határozat meghozatalának, amely Magyarországot a háborúba sodorta. Úgy emlékezett, hogy a felsőház erről nem szavazott, Bárdossy miniszterelnök egy átírtat tudatta velük a hadüzenet tényét. A hadüzenet előbb jelent meg a lapokban, mint arról tájékoztatták volna a felsőházat. A miniszterelnök a képviselőház és a felsőház megkérdezése nélkül üzent hadat, csak a hadügyi és külügyi bizottság tárgyalta azt titkosan. A miniszterelnök kész tények elé állította az országot.²⁸ Az igazságügyi bizottság tárgyalta a zsidótörvényeket. Szabó a népbüvésznék kifejtette, hogy nem érvelt a zsidótörvények mellett sem, mert sok zsidóval jó kapcsolatot ápolt, és elle-ne sem, mert tudta, hogy azt német nyomásra el kell fogadni. Elmondása szerint a felsőházban többen erősen támadták a törvényt, de azzal nyugtatták őket, hogy nem fogják azokat szigorúan végrehajtani. Maga is megszavazta a törvényeket.

Mint bankelnök igyekezett a környezetében enyhíteni a törvény végrehajtásának szigorát. Szabó bankjában utasította Sárközy István cégvezetőt, hogy a zsidó tisztviselőket a lehető leglassabban építse le. A zsidó Füredi és Kemény tisztviselőket inkább áthelyezték a bank érdekeltségébe tartozó városi közhűtőházhoz. Füredi feleségét alkalmaztatta dr. Nóta bankügyésszel, és a volt bankügyész fiát, dr. Donáth Györgyöt is a bankban foglalkoztatta. Bankjának célja az volt, hogy segítse a zsidó cégeket, amelyek ekkor már a törvények miatt nehézségekkel küzdöttek. Segítettek a vállalatokat árjásítani és hitelt is adtak nekik. Így volt ez a város legjelentősebb exportcégei: a Benedek,²⁹ az Aszódi,³⁰ a Zandberg, a Rosenbaum és a Leitner cég esetében is. Ezért a konkurens bankok zsidóbérencnek tartották őket. „Lázár Gyula közellátási főfelügyelő engem és különösen Daróczi igazgatót ezek miatt vizsgálatlaltal

²⁷ Az említett rendelet 11. §. 2. pontja szerint „Háborús bűnös az: aki mint a kormány, országgyűlés tagja vagy mint vezető állást betöltő közalkalmazott kezdeményezője, vagy bár a következményeket előre láthatta, részese volt olyan határozat hozatalának, amely a magyar népet az 1939. évben kitört világháborúba sodorta.” A 15. §. 1. pontja kimondja: „NéPELLenes bűntettben bűnös: a minisztériumnak, az országgyűlésnek az a tagja vagy az a vezető állást betöltő közalkalmazott, ki a nép érdekeit súlyosan sértő jogszabály kezdeményezője volt, vagy annak meghozatalában tudatosan részt vett.”

²⁸ Az 1941. június 26-i szovjet vonattámadás és Kassa bombázása után Horthy eldöntötte, hogy Magyarország háborút indít a Szovjetunióval szemben. Bárdossy László „kormányfő számára már csupán a tájékoztatás feladata maradt”, a minisztertanács is egyetértett a döntéssel. Másnap a miniszterelnök az Országgyűlés Képviselőházában „bejelentette”, hogy „Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállott”. A képviselők lelkesedéssel tudomásul vették annak ellenére, hogy az Országgyűlésnek utólag jóvá kellett volna hagynia a kormányzó döntését. Később a népbíróságon Bárdossy azt mondta, hogy nem tudta, hogy ilyen esetben mi a teendő. PRITZ Pál, 2001, 93–104. o. és UNGVÁRY Krisztián, 2005. 19–20. o.

²⁹ Az Alföld legjelentősebb gyümölcskereskedő cége a Benedek-cég volt, ők voltak a legbefolyásosabbak Kecskeméten is és Nagykőrösön is. ERDEI Ferenc, 1977. 130. o.

³⁰ Aszódi József kereskedő, a zsidó virilisek listáján a 28. legtöbb adót fizető személy és a Kecskeméti Magyar Bank Rt. igazgatósági tagja volt. BKMÖL IV. 1905. 1935–1944/45.

és Gestapóval fenyegette meg.” Dr. Szabó Iván elmondta azt is, hogy a „*nagykereskedők hitelkereteit kibővítettem, úgyszólván strómanokkal operáltunk, így ezen zsidó cégek át tudták valamennyire menteni vagyoniuk nagy részét.*”³¹

Szabó Iván vallomása szerint a felsőháznak azért maradt a tagja, mert ott a kecskeméti és a város érdekeit igyekezett képviselni mint a Kecskeméti Gazdasági Egyesület és a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesületének elnöke. Mindenhol elsősorban gazdasági érdekeket és ügyeket képviselt, és nem politikaiakat.

Dr. Szabó Iván a tárgyaláson kifejtette azt is, hogy ő soha nem volt zsidóellenes, mert az egyik fia zsidó nőt vett feleségül, amit ő nem ellenzett, pedig emiatt fiát kitették a Nemzeti Bankból. Fia apósát és annak családját internálták, fiát és menyét házasságuk miatt üldözték, ezért bujkálniuk kellett. Szabó Iván Kecskemét kiürítésekor Budára ment, itt tartózkodott kilenc hétig, utána tért vissza, lakását feldúlták, teljesen kifosztották. Szabó egyik unokája Budán egy bunkerban halt meg, Zoltán nevű fiát, aki orvos volt, a szovjetek vitték el hadifogságba, ő maga ekkor 73 éves és beteg volt. A tárgyalás végén Szabó ügyvédje kérte a tanúk meghallgatását az ügyben, de a népbírószék ellenezte a további bizonyítás kiegészítést. Ezt követően a bíróság megállapította, hogy „*a népbírószék a további bizonyítás kiegészítést, mint felesleges és célra nem vezetőt mellőzi.*” A népbírószék még ezen a napon 1945. május 18-án meghozta ítéletét, miszerint dr. Szabó Ivánt főbüntetésül két év fegyházra ítélték, mellékbüntetésül politikai jogainak gyakorlását tíz évre felfüggesztették, és öt holdon felüli birtokait elkobozták. Az ítélet indoklásában kifejtették, hogy Szabó nem tiltakozott a hadüzenet bejelentése ellen, sem az ellen, hogy azt törvénytelenül tették. Enyhítő körülményként vette figyelembe a népbírószék azt, hogy dr. Szabó Iván sokat tett a városért, nem volt szélsőséges, önzetlenül eljárta a város és lakói érdekében, büntetlen előéletű volt, idősebb korát és azt, hogy családja révén maga is részese volt az üldöztetéseknek, szintén figyelembe vették. A bíróság megállapította, hogy a tanúkat azért nem hallgatták ki, mert közömbösek voltak a perben, vagy egyébként is tudták, mit mondtak volna. A népbírószék súlyosbításért fellebbezett az ítélet ellen.

A Népbírószékek Országos Tanácsa (NOT) fellebbezési bíróságként 1945. október 31-én tárgyalta az ügyet. A Kecskeméti Népbírószék irataihoz közjegyző előtt tett nyilatkozatokat is csatoltak, gyakorlatilag azon tanúk vallomásait, akiket a Kecskeméti Népbírószék nem hallgatott meg.

Az egyik nyilatkozatot Kertész Miksa zsidó borkereskedő és exportőr tette. Kertész tanúsította, hogy az általa több mint húsz éve ismert Szabó a város érdekeit kiválóan képviselte, ezért a közgyűlés egyhangúlag választotta felsőházi taggá. Mint bankelnökkel is jó kapcsolatban volt, Kertész ugyanis igazgatósági tag volt a Kecskeméti Leszámítoló és Pénzváltó Banknál. A kecskeméti exportot Szabó hitelekkel támogatta, erkölcsi dilemmáit megosztotta Kertésszel a zsidótörvények miatt, ezért le is akart mondani de ő marasztalta, mert a város látta volna a kárát, ha lemond. A zsidó alkalmazottak érdekében mindent megtett Szabó. „*A bank zsidó, főleg exportőr ügyfeleinek üzleti és vagyoni megmentésére mindent elkövetett és azok érdekeit*

³¹ Ez a tendencia országosan jellemző volt, Fejtő Ferenc megállapította, hogy „*a nagyvállalatok és bankok vezetésében, amelyeknek élére arisztokrata- és dzsentriszarmazékokból kiválogatott strómanokat neveztek ki, miközben a tényleges vezetés az eredeti zsidó tulajdonosok kezében maradt.*” FEJTŐ Ferenc, 2000. 230. o.

eredményesen megvédte. Ezzel kapcsolatban állíthatom, mint a Leitner és dr. Kertész borkereskedő cég belfagya, mely céget a Kecskeméti Leszámitoló Bank látott el hitellel, hogy midőn a fenti cég a zsidótörvények miatt üzletét kénytelen volt feladni, dr. Szabó Ivánnak sikerült elérni, hogy megbízható és hozzáértő keresztény kezek vegyék át a cégvagyon egy jó részét, akik ezáltal az üzletet fenntartották és az átvett cégvagyont megmentették.” Sokszor beszélgettek négyszemközt, ezeken a vádlott kifejtette, hogy nem ért egyet az akkori politikai helyzettel.

Sárközy István bankigazgató is nyilatkozatot tett Dr. Szabó Iván mellett. Sárközy több mint 25 éve ismerte Szabót, aki véleménye szerint sokat tett a város gazdasági érdekeiért. Nagy szerepe volt a Városi Közhűtőház Kft. létrehozásában és a borközraktár felépítésében is. Két jelentős gazdasági egyesület elnöke volt, szorgalmazta a baromfi- és gyümölcskivitel növelését. Eljárt az illetékes minisztériumokban, és bankelnökként is segítette ezen gazdasági tevékenységeket. Strómanokkal segítette az Aszódi Lipót és Fia, a Benedek József és Fiai, a Rosenbaum A. cég, a Leitner és a dr. Kertész cégek ügyeit is.

A Kecskeméti Gazdasági Egyesület két vezetője: Hajnal János gazdálkodó, választmányi tag és Laczi János gazdálkodó, aki a mezőgazdasági bizottság elnöke volt, tanúsították, hogy dr. Szabó Iván 1927 óta volt az egyesület elnöke, és a város mezőgazdaságának érdekében nagyon sokat tett. Párton és politikán felül állva a város gazdasági érdekeiért dolgozott.

A NOT 1945. október 31-i végzése alapján a vádlottat szabadlábra helyezte. Az ekkor felvett tanácskozási jegyzőkönyv alapján dr. Téglás István tanácsvezető bíró megállapította, hogy a NOT tanácsstagjai 4–1 arányban a vád mindkét pontjában a felmentés mellett foglaltak állást. A peranyagban nincs utalás arra, hogy Dr. Szabó Ivánt a politikai rendőrség bántalmazta volna.

1.2 Az országgyűlési képviselő és a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója, dr. Gesztelyi Nagy László ügye³²

Dr. Gesztelyi Nagy László³³ ügyét 1946. október 9-én tárgyalta a Kecskeméti Népbíróság. Gesztelyi szeptember eleje óta volt előzetes letartóztatásban. A tárgyaláson a vádlott kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek. Tagadta, hogy az országgyűlési

³² BKMÖL XXV. 18. 193/1946. Gesztelyi Nagy László pere.

³³ Dr. Gesztelyi Nagy László (Lövöpetri, 1890. november 12. – 1950, november. 2.) Gimnáziumi és jogi tanulmányait Sárospatakon végezte, jogi doktorátust a kolozsvári egyetemen szerzett. 1922-től Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója volt, vagyona két ház (a Horthy Miklós úton volt egy villája, a Horthy Miklós és a Mathiasz János út sarkán egy telke, valamint a Tátra u. 7. szám alatt egy kis villája), 22 hold földje Kecskeméten és egy öröklakása Budapesten a XI. Eszék u. 13 alatt. 1939-ben a Magyar Élet Pártja kiskőrösi választókerületében lett országgyűlési képviselő. Gesztelyinek egyetemi magántanári címe volt, 46 önálló kötete jelent meg. 1940-ben a nem zsidó virilisek listáján a 22. helyet foglalta el. PÉTERNÉ Fehér Mária–SZABÓ Tamás–SZÉKELYNE KÖRÖSI Ilona, 1992. 100–101. o. és BKMÖL IV. 1905. 1935–1944/45.

képviselők³⁴ között a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének³⁵ tagja lett volna. A Magyar Róna³⁶ című folyóirat felelős szerkesztője volt, amelybe rendszeresen írt cikkeket. A képviselőház soproni ülésein ötször vett részt. Ezekben az üléseken mindössze 20–25 képviselő volt jelen, Gesztelyi ekkor Kőszegen lakott, onnét járt át Sopronba.

A népbírószági tárgyaláson a vezető bíró megkérdezte a vádlottat: mi a magyarázata az eltérő rendőrségi vallomásának. A vádlott azt válaszolta, hogy *„igen, azt mondtam, ami a kérdéses jegyzőkönyvbe van felvéve, azonban ezt annak hatása alatt tettem, hogy éppen akkor jött vissza kihallgatásról a cellámba egy 47 éves ember, akit nagyon megverték. Mint szívbajos ember, nagyon megijedtem, hogy az esetleges kínzás következtében meg fogok halni, ezért mondtam azt, hogy írjanak, amit akarnak, így került be a jegyzőkönyvbe az, hogy beléptem a Nemzeti Szövetségbe”*. Ezután a nyomozó valami indokot kért erre, és ezért hozta fel a vádlott azt, hogy a *„kamara autóját így akartam megmenteni.”*

Gesztelyi Kőszegen egy bankigazgatónál lakott, aki az ottani szeszfőző szövetkezet titkára volt. Ő kérte meg arra, hogy a helyi kisemberek szeszfőzési engedélyét intézze el, ezért ment Sopronba. Gesztelyi ötször volt Sopronban, de csak egyszer vett részt képviselőházi tárgyaláson, állítása szerint Szálasit nem ismerte, rossz véleménnyel volt róla. Kijelentette, hogy mint képviselő nem bújhatott el Szálasi idején, mert géppisztolyos nyilasok razziáztak, és őt is felkutatták és elhurcolták volna. Azért menekült nyugatra, mert akkor az volt az általános vélemény, hogy a nyugati határszélen nagy harcok lesznek, amit az ottani erődítési munkálatok is alátámasztottak. Gesztelyi elmondta, hogy egész életében a magyar mezőgazdaság fejlesztéséért dolgozott, ezen a területen jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki.

Gesztelyi Lászlóné a rendőrségen felvett vallomásában elmondta, hogy kecskeméti otthonukat a német katonaság birtokába vette, ezért nem tudtak Kőszegről visszatérni Kecskemétre. 1944. október közepén mentek Kőszegre, és ott voltak 1945. március végéig, majd Ausztriába távoztak. 1945. november végén kerültek vissza ismét Kecskemétre.

A kamara dolgozói a politikai rendőrségen kivétel nélkül Gesztelyi ellen vallottak, ugyanakkor a tárgyaláson már teljesen mást mondtak, megvédték, kiálltak mellette. A nyomozati jegyzőkönyvek tele vannak durva, alattomos kijelentésekkel, például: *„a hajlongó és besúgó tisztviselőket részesítette előnyben”*, *„önző, kapzsi és anyagias magatartására jellemző volt, hogy nem egészen fair eszközökkel, kisebb szabálytalanságoktól sem riadt vissza.”*

³⁴ Az 1939-es választáson Kecskemét Törvényhatósági Jogú Városban listás választókerület volt. Két párt indult a választáson a Magyar Élet Pártja a szavazatok kétharmadát (66,2%), a Független Kisgazdapárt egyharmadát (33,8%) szerezte meg. A Magyar Élet Pártja részéről Csáky István lemondott, így Szász Lajos szerzett mandátumot, a Független Kisgazdapárt részéről Révész László lett az országgyűlés tagja. Internet: www.vokscentrum.hu (2010. január 28.)

³⁵ A Törvényhozók Nemzeti Szövetsége 1944-ben alakult meg a német megszállást követően. A parlamentben a szélsőjobboldali képviselőket tömörítette ez a szervezet. 1944. október 12-ig 115 képviselő lépett be a Nemzeti Szövetségbe, az Imrédy-féle Magyar Megújulás Pártja, Szálasai Nyilaskereszt Pártja, Pálffy Magyar Nemzetiszocialista Pártja és más politikai csoportok mellett a Magyar Élet Pártja szélsőjobboldalának képviselői közül.

³⁶ A Magyar Róna mezőgazdasági és közgazdasági szaklap a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara hivatalos lapja 1922-től jelent meg Kecskeméten. A folyóirat felelős szerkesztője Gesztelyi Nagy László volt.

Bátori Emil fuvaros nem volt a kamara alkalmazottja, de 1944 őszén kirendelték mint gépkocsivezetőt, hogy Gesztelyi kocsját vezesse. A tanú szerint Gesztelyi sok mindent azért tett, hogy megmentsse a kamarát. Ezért mondta a kamara dolgozóinak, hogy lépjenek be a nyilas pártba. Sopronban 10–15 alkalommal voltak, előfordult, hogy oda Szöllösi miniszterelnök-helyettes³⁷ titkárának kocsjával mentek.

Hajdú Ernő újságíró a Kecskeméti Lapok 1946. július 28-iki számában „*A gazdakamara különös vesszőfutása*” címmel írt a vádlott működéséről. A kamara vagyonának elvesztésével őt vádolta meg Hajdú. Gesztelyi azt vallotta, hogy a Földművelésügyi Minisztérium kiürítési kormánybiztosa, Mocsári Dániel szólította fel, hogy a kamara minden eszközt, az állatokat is el kell szállítani. Három fő irányította a kiürítést, ő ekkor már nem volt Kecskeméten. A vasútállomáson egy vagonba rakodtak be, az áru nagy része elveszett. Rozsnyay József vezette a kamara mintagazdaságát 1942. január elseje óta. A kiürítéskor Kaposvárra, később Szombathelyre szállították az élelmiszert és a felszerelést is. Hajdú a cikkéhez Bátori Emilől szerzte az információit, aki panaszkodott, hogy ismeretlenek próbálják megfélemlíteni. Hajdú kijelentette a tárgyaláson Gesztelyiről, hogy „*politikai szélsőségekre törtető ember volt a vádlott. Gyűjtött állásokat és címeket, melyekből busás hasznot húzott. Modortalan volt és hallottam tisztviselőitől, hogy olykor »Mars ki!« kitételrel zavarta ki őket a szobájából.*”

Grogolszki Viktor³⁸ rendőrnyomozó-főhadnagy elmondta, hogy 1939-től 1944-ig a kamara sofőrjeként a vádlott gépkocsivezetője volt. A vádlott – szerinte – kezdetben jó ember volt, majd a háború alatt munkásellenes lett.

Suba Dezső kamarai titkár kijelentette, hogy vele mindig jóakaratóan viselkedett a vádlott. Nem szólította fel a tisztviselőket, hogy lépjenek be a nyilas pártba, politikai tevékenységét nem ismerte. A tanú szerint a vádlott beteges ember volt.

Szentjóby Straub Elemér nyugalmazott államtitkár, földbirtokos kifejtette, hogy régóta ismeri a vádlottat. Szentjóby korábban Kecskeméten kamarai elnök volt, az alapítástól kezdve, a húszas években. Már az első világháború idején is ismerte Gesztelyit, amikor a gazdaszövetség titkára volt. Kijelentette, hogy „*szorgalmával és munkásságával jó példával járt elől*”. Mint szegény, sokgyermekes szabolcsi református lelkész fia, tanulmányait nehéz küzdelmek árán végezte el. A gazdasági kamara élén példaértékű munkát végzett Kecskeméten. Azért kezdett politizálni és lett képviselő, hogy a mezőgazdaság érdekeit jobban tudja képviselni. A kamara támogatta a homoki szőlőtelepítéseket és a munkás olvasóköroket is. A kecskeméti kamarának 150 holdas mintagyümölcsöst szerzett a vádlott, ami egyedülálló volt az egész országban. Itt 40 szegény munkásgyereknek ingyenes nevelő, kertmunkás-

³⁷ Szöllösi Jenő 1893-ban született, gyógyszerész. Tartalékos tisztként részt vett az első világháborúban, majd Makón telepedett le. 1939-ben képviselővé választották, majd belépett a Nyilaskeresztes Pártba, 1943-tól a párt frakcióvezetője. 1944. október 16-tól a Szálasi-kormány miniszterelnöke-helyettese lett. A NOT halálra ítélte, kivégezték. UNGVÁRY Krisztián, 2004. 15. o.

³⁸ Grahóczki máshol Groholczki, vagy Grogolszki Viktor politikai nyomozó és tolmács volt. 1892. május 10-én született, orosz nemzetiségű volt. A Szociáldemokrata Párt tagja volt, 1918-ban részt vett a kommunista „mozgalomban”, emiatt a románok elfogták és megverték. A Mezőgazdasági Kamara sofőrjeként dolgozott, orosz nemzetisége miatt bujkált a németek elől. 1945 elején érkezett vissza Kecskemétre. BKMÖL XVII. 406/a. 608/1945.

képző iskolát létesített. Hajdúszoboszlón és a Balatonon is létesített üdülőt a kamara alkalmazottainak. A tanú megállapította, hogy órákon át lehetne beszélni Gesztelyi Nagy László munkásságáról.

Dr. Főző Endre fogházorvos megállapította, hogy a vádlott súlyos szívizom „elfajulásban” szenved, ezért nem alkalmas nehéz fizikai munka elvégzésére, egy esetleges kényszermunka elviselésére sem.

A gazdák kivétel nélkül Gesztelyi mellett tanúskodtak. Varga Vince 19 holdas gazda elmondta, hogy a kamarából ismeri a vádlottat, aki „*derék magyar ember*”. A kisemberek érdekeit védte, sokan dicsérték munkájáért. A helyi paradicsompürégyártást ő kezdeményezte a konzervgyáraknál, az exportot a kormánynál.

Farkas József földműves kijelentette, hogy a vádlottat „*a legszociálisabb embernek ismertem meg*.” Ő indítványozta, hogy az iskolás gyermekeknek tejet osszanak. Sokat dolgozott a tanyai iskolák érdekében, és a földreformot is szorgalmazta.

Szabó Iván 72 éves gazdálkodó elmondta: 1921 óta ismeri a vádlottat, amióta a kecskeméti kamara megalakult. A Szőlősgazdák Egyesületének és a Gazdasági Egyesületnek akkori elnöke volt. Mindig eljárta a gazdák érdekében a minisztériumban is. Nagyon sokat tett a város mezőgazdasági fejlesztése érdekében, „*nagyban emelte a kecskeméti gyümölcskultúrát*”. A kecskeméti kamarát az ország legjobban működő szervezetévé tette.

Dömötör Lajos³⁹ nyugalmazott helyettes-polgármester kijelentette, hogy a vádlott kifogástalan ember volt, aki teljesen hivatásának élt.

Prikkel Sándor gazdálkodó, a városföldi gazdakör vezetője megállapította, hogy Gesztelyi mindig eredményesen közbenjárt az ügyeikben. A hitelek kamatait az ő közbenjárására csökkentették.

Závory Elek református lelkész elmondta, hogy 1916 óta ismeri a vádlottat, aki Bernát István mellett a Magyar Gazdaszövetség úttörője volt. A helyi kamarát ő szervezte meg és tette népszerűvé a gazdák körében. Sürgette a földreformot, a kormánypárton belül ellenzéki álláspontot képviselt. Gesztelyi több mint 3500 mezőgazdasági vonatkozású cikket írt.

Az ügyész a tárgyalás elnapolását kérte és a jelen nem lévő tanúk újbóli beidézését. A védő kérte, hogy olvassák fel nyomozati vallomásokot, és ne napolják el a tárgyalást.

A tárgyaláson felolvasták a Budapesti Népügyészség szakértője, Major Róbert⁴⁰ miniszteri tanácsos az Igazságügy Minisztérium Sajtóosztálya vezetőjének szakvéleményt Gesztelyi munkásságáról: „*G. ismert mezőgazdasági tudományos szakember,*

---

³⁹ Dömötör Lajos 1877-ben született Kecskeméten. A városban a református jogakadémián végzett, majd Kecskemét közigazgatásában helyezkedett el, a ranglétrán folyamatosan emelkedett, 1928-ban helyettes polgármesterré választották, 1936-ban vonult nyugállományba. PÉTERNÉ FEHÉR Mária-SZABÓ Tamás-SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona, 1992. 75. o.

⁴⁰ Major Róbert (Budapest, 1896 – Bécs, 1985). A Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett diplomát, politika és közgazdaságtan témakörökben jelentek meg tanulmányai folyóiratokban és napilapokban, többek között a Népszavában. 1945 után a Közgazdaság és a Kis Újság című lapokat szerkesztette. A Magyar Közgazdasági Társaság igazgatója volt. 1947-ben emigrált, Rómában majd New Yorkban élt. Munkatársa volt a müncheni Látóhatár című lapnak. 1971-től Bécsben élt. Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990. Internet: <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC14240/14553.htm> (2009. május 25.)

magam is összeköttetésben voltam vele. Nem vettem észre magatartásán szélsőséges vonásokat, a kormánypárt mérsékelt szárnyának volt a tagja. Komoly tudományos érdemei voltak, mint szakírónak, s mint kamarai vezetőnek. A parlamentben értékes hozzászólásai voltak a szakkérdésekhez. Uszító, izgató tevékenységet tudtommal nem fejtett ki. Hogy kecskeméti helyi vonatkozásban, a városi politikában mit tett azt nem tudom. A gazdaközönség művelése terén érdemei voltak. Kétségtelenül jobboldali ember volt, Gömbösnek s a tengelypolitikának híve. [...] Nyilván antiszemita volt, de azt hiszem, inkább a pozitív oldalon, a magyar nép gazdasági megerősítése érdekelt, mint negatív a zsidók üldözése. A zsidók kiszorítása ellen természetesen nem szólalt fel, az árszítással egyetértett. Sajnálatos, ha politikai vonatkozásban ellovalta volna magát, mert működésének ez nem volt lényeges oldala. A soproni üléseken egyetlen közbeszólásáról tudok, mikor Molnár Erik mai népjóléti miniszter öccséről megállapította, hogy átállt az oroszokhoz. Nem mondhatok ítéletet az iratok ismerete nélkül, beállítható-e a vádlott felelős helyre, de a véleményem szerint szakértelme a földreform után megoldandó számos kérdésben jó szolgálatot tehetne elsősorban vidékének.”

Gesztelyi ügyében dr. Hóman Bálintot is kihallgatták a budapesti népügyészségen, 1946. október 5-én. Hóman kijelentette, hogy ismeri Gesztelyit, de nem emlékszik rá, hogy tagja lett volna a Nemzeti Szövetségnek. A Magyar Élet Pártjának volt a tagja, és a párt jórészt csatlakozott a Nemzeti Szövetséghez. Hóman megjegyezte, hogy a Nemzeti Szövetség nem tekinthető a törvényhozók Szálasi köré tömörült részének, célja és feladata a Lakatos-kormány és a kormányzó támogatása volt. *„Legjobb tudomásom és emlékezetem szerint vádlott politikailag színtelen egyén volt, mint vidéki képviselő többször járt a fővárosban és keresett fel engem is kultuszminiszterségem alatt, mikor is minden egyes alkalommal a tanyák szociális kérdésének, falvak kulturális kérdésének és főleg a faluhelyen létesítendő kultúrházak és tanyákon fölállítandó iskolák kérdéseit tárgyalta meg velem. Emlékezetem szerint ha a képviselőházban felszólalt, felszólalásai ezen témakör körül mozogtak.”*

A Kecskeméti Népbíróság az ítéletében megállapította, hogy a vádlott bűnös a Nbt. 17. §. 4. pontja alapján népellenes büntetben. A vádlottat másfél év börtönre és öt évre politikai jogainak eltiltására ítélték. Az ítélet indoklása szerint Gesztelyi 1939 óta volt kormánypárti országgyűlési képviselő. A bíróság kifogásolta, hogy a vádlott nem emelte fel a szavát képviselőként Szálasi ellen. A vádlott a tanúk többsége szerint tagja volt a Nemzeti Szövetségnek, bár ő tagadta. A Nemzeti Szövetség vezetői: Szász Lajos⁴¹ és Hóman Bálint sem tudták, hogy Gesztelyi tagja volt-e a szervezetnek vagy sem. A bíróság ezt a vádat nem tudta egyértelműen bizonyítani. De ezt nem is tartották lényegesnek, mert az országgyűléseken Szálasi mellett vett részt és ez *„alkalmas volt arra, hogy Szálasi törvénytelen uralmának a képviselőház*

⁴¹ Szász Lajos 1888-ban született. A Budapesti egyetemen jogi végzettséget szerzett, majd 1919-től a Pénzügyminisztériumban dolgozott 1937 és 1942 között több kormányban is államtitkár volt. A Magyar Élet Pártja listáján Kecskemét képviselője lett 1939-ben. 1942 októberétől 1944. március 22-ig a közellátásügy tárca nélküli minisztere volt, ettől kezdve iparügyi miniszter 1944. augusztus 29-ig, majd kereskedelem és közlekedésügyi miniszter lett. A Szálasi-kormányban is kereskedelem és közlekedésügyi miniszter és a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének az elnöke volt. A népbíróság halálra ítélte és kivégezték. Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990. Internet: <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC14240/14553.htm> (2009. május 25.)

működésén keresztül az alkotmányosság és törvényesség bizonyos látszatát kölcsönözze, így bár vádlott az üléseken aktív ténykedést nem fejtett ki, az előbb vázoltak következményeképpen nem vezető jellegű cselekményével mégis segítséget nyújtott a nyilas mozgalomnak a hatalom megtartásához, - s ekként maradéktalanul megvalósította a Nbt. 13. §-ának 3. pontja 1. bekezdésébe ütköző háborús bűntettet.” A vádlott azzal védekezett, hogy félt a nyilasoktól, ezért nem mert távol maradni az ülésekről teljesen. Ezt nem fogadta el a bíróság, mert hivatkozhatott volna arra, hogy Kőszegen lakik, nem Sopronban, és arra is, hogy beteg.

A bíróság a Magyar Rónában megjelent három–négy cikkét is kifogásolta a vádlottnak. A cikkekben a bolsevizmust „sátánként” mutatta be, amely a népek szabadsága ellen harcol és háborús ellenfeleinket a „szabadkőműves zsidó szellem” irányítja és a kereszténység ellen dolgoznak. A népbíróság szerint ezek a kijelentések alkalmasak voltak arra, hogy a vádlott a demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődjön. Ebben a vádpontban is bűnösnek találták.

A védelem a vádlott pozitív működését igyekezett bemutatni a kamara élén és képviselőként is, a vezető bíró szerint ezt a bíróság korábban is tudta, és el is fogadta. Ezt enyhítő körülményként vették figyelembe, azonban a bíróság szerint a vádlott a bűncselekményeket elkövette.

A NOT 1947. február 7-én tartotta a másodfokú tárgyalást, mert a népügyész súlyosbításért fellebbezett. A NOT a háborús bűntett vádja alól felmentette a vádlottat. Az Nbr. 17. §. 4. bekezdésébe ütköző népellenes bűntett miatt hat hónap börtönre és mellékbüntetésként három évre eltiltották Gesztelyit a politikai jogainak gyakorlásától. Mivel 1946. szeptember harmadika óta előzetes letartóztatásban volt Gesztelyi, egy hónap eltöltendő fogház sem maradt vissza.

1.3 A volt polgármester felesége, dr. Liszka Béláné ügye⁴²

Dr. Liszka Béla⁴³ családja nyugatra menekült Kecskemét kiürítését követően. Fia, Liszka György⁴⁴ azonban 1945-ben visszatért Kecskemétre. A politikai rendőrség hamarosan letartóztatta, majd még ebben az évben népbíróság elé állították a fiút, aki még nem töltötte be ekkor a 18. életévét.⁴⁵ A következő évben hazatért Liszka Béla felesége is, akit szintén népbíróság elé állítottak. Dr. Liszka Béláné⁴⁶ ügyét a Kecskeméti Népbíróság 1946. július 3-án tárgyalta. 1946. március 25. óta volt előzetes

⁴² BKMÖL XXV. 18. 134/1946. Dr. Liszka Béláné ügye.

⁴³ Dr. Liszka Béla (Kecskemét, 1895 – München, 1978) Kecskemét polgármestere volt. Apja a főreáliskola tanára volt. Liszka Kecskeméten tanult, jogi végzettséget szerzett, majd részt vett az első világháborúban. 1919-ben Szegeden belépett a Nemzeti Hadseregbe. 1921-től Kecskemét város aljegyzője, majd tanácsnoka volt. 1938-ban lett a város polgármestere. 1944-ben együttműködött a Gestapóval, már október 20-án esküt tett a Szálasi-kormányra. A háború végén Nyugatra távozott, Münchenben halt meg. PÉTERNÉ FEHÉR Mária–SZABÓ Tamás–SZÉKELYNÉ KŐRÖSI Ilona, 1992. 168. o.

⁴⁴ Liszka György 1927. december 4-én született, ebben az időszakban gimnáziumi tanuló volt. Édesanyja Szabó Ilona, a Mária körút 15. szám alatt lakott.

⁴⁵ Liszka György ügyét részletesebben a Forrás 2010. februári számában mutattam be. RIGÓ Róbert, 2010.

⁴⁶ Dr. Liszka Béláné született Szabó Ilona, 1905. július 9-én született Kecskeméten a Tatai tér 1. szám alatt lakott, egy gyermeke volt : Liszka György.

letartóztatásban. Liszkanét népellenes büntettel⁴⁷ vádolták azzal, hogy Kalmár Imrét akadályozta abban, hogy 1944. szeptember 2-án fasiszta és németellenes véleményét szabadon kinyilvánítsa. A népbíróági tárgyaláson a vádlott kijelentette, hogy Kalmár Imrét soha nem jelentette fel. A vádbeli időben 1944. szeptember 2-án nem is volt Kecskeméten.

Az első tanú, akit ez ügyben meghallgattak, Dr. Sándor József városi tisztii főügyész volt. A tanú elmondta, hogy 1944. szeptember 2-án délután egy órakor találkozott a városháza kapujában Liszka Bélánéval. Előtte légitámadás volt a kecskeméti katonai repülőtér ellen, és megkérdezte tőle, hogy mi újság. A vádlott azt felelte: nincs nagy baj, csak két Gigant repülőgép⁴⁸ ég a repülőtéren. Ezt hallotta Kalmár és rávágta, hogy bárcsak az utolsó égne. Ezen megütköztek, Kalmár kerékpárra pattant és elment, a vádlott utána küldte Szeleccki József városházi kapust, hogy igazoltassa. Később Liszka Béla elmondta, hogy feljelentette a rendőrségen Kalmár Imrét, tanúnak pedig Sándor Józsefet és Szelecckit jelentette be, mert a feleségét nem akarta belekeverni az ügybe. Sándor nem tudta, hogy valóban megtörtént-e a feljelentés, vagy csak tervezte azt a polgármester. Ezt követően kihallgatták Szeleccki József városi altisztet is, aki ugyanazt mondta, mint dr. Sándor József.

A következő tanú a sértett Kalmár Imre főgépész volt, aki elmondta, hogy a rendőrség az eset után másnap behívatta, de ő inkább felment Pestre, és ott bujkált. Ott is kereste a rendőrség, de állandóan változtatta a lakását, így nem találták meg. A háború után benn volt a kecskeméti rendőrségen, de nem találták meg a rá vonatkozó iratokat. Az iktatóban találtak egy Kalmár Imre esetleges internálására vonatkozó ügyet, de többet nem lehet tudni. Nem tudja, hogy ténylegesen tettek-e ellene feljelentést vagy sem. Ezt követően tanúként meghallgatták Hajdú Ernő hírlapírót, aki erről a konkrét esetről nem tudott. Azonban kijelentette, hogy „*a vádlottat erősen jobboldali érzelmű egyénnek ismertem, állandóan szélsőjobboldali körök társaságában lehetett látni.*” Hajdú több perben is tanúskodott a népügyészek vádjainak megfelelően.

Az ítéletben a népbíróság kimondta, hogy a vádlott bűnös a Nbt. 17. §. 5. pontjába ütköző népellenes büntettségben. Egy év börtönre mint főbüntetésre ítélték és mellékbüntetésként politikai jogainak gyakorlásától öt évre eltiltották. Az indoklás szerint a vádlott „*magatartásával fasisztaellenes vélemény nyilvánítását akadályozta.*” Megállapíthatjuk, hogy ez az ítélet is elég problémás, mert ha tettek is feljelentést Kalmár ellen, amit nem tudtak bizonyítani, azt Liszka Béla tette és nem a felesége. A vádat nem tudták bizonyítani.

⁴⁷ Az 1945. évi VII. törvénycikk 17. §. 5. pontja alapján vádolták, amely kimondja, hogy „*népellenes vétségben bűnös az, aki fenyegető magatartásával fasiszta- (nyilas-, német-, háború-) ellenes vélemény nyilvánítását akadályozta.*”

⁴⁸ A német Messerschmitt Me 323 Gigant a második világháborúban használt legnagyobb szállító repülőgép volt. Internet: http://hu.wikipedia.org/wiki/Me_323_Gigant (2009. március 12.) A kecskeméti repülőteret más források szerint augusztus 30-án délelőtt támadták meg román és amerikai repülők és öt Gigantot felgyújtottak, majd szeptember elsején délben támadt ismét négy román felségjelű repülő és egy Gigantot gyújtottak fel. Internet: <http://www.netlabor.hu/roncskutatas/modules/wfsection/article.php?articleid=103> (2009. március 12.)

Ezt követően 1946. július 22-én Liszkáné kérelmet terjesztett elő a népbírósághoz. Ebben azt kérte, hogy a NOT is tárgyalja az ügyét, és a népfőügyészség fellebbezzen az ítélet ellen, mert ő nem tud, és csak így kerülhet az ügye a NOT elé. Kifejtette azt is, hogy népbíróság helyesen járt el, mikor megállapította, hogy ő senkit nem jelentett fel, ezért nem bűnös. Mivel nem súgta be Kalmárt, a férjével pedig beszélhetett volna az esetről, de ezt sem tette, így nem lehetett besúgó sem. Véleménye szerint nem igaz, hogy ő akadályozta volna Kalmárt a fasisztaellenes vélemény kinyilvánításában. Az igazoltatásra való felhívás nem meríti ki a fasisztaellenes vélemény kinyilvánításának akadályozását. Ahhoz, hogy ez a tényállás megálljon, Liszka Béláné szerint az szükséges, „*hogy a tettes akadályozzon és az általa véleményt nyilvánító akadályoztassék*”. Dr. Liszka Béláné nem mondta és nem is mondhatta Szeleczkinek, hogy igazoltassa Kalmárt, mert nem volt a felettese. Ő Kalmárt nem tudta akadályozni, mert a kijelentés után kiment, kerékpárra ült és elhajtott. Nem akadályozta őt a véleménynyilvánítás közben és utána sem. Liszkáné feltette a jogos kérdést: Ha „*nincs akadályozó és nincs akadályozott*”, akkor ő miben bűnös?

Liszkáné kérte a szabadlábra helyezését, mert már negyedik hónapja volt előzetes letartóztatásban. Liszka Béláné szerint Szeleczki József az, akit felelősségre lehetne vonnia a népbíróságnak nem ő. Szeleczki ment utána Kalmárnak és saját buzgalmából „*verte fel a fél várost*”. Szeleczkit később hat hónapra internálták, mert tagja volt a rongyos gárdának. Liszka Béláné leírta a véleményét az egész ügyről. Szerinte „*ugyan ezen Népbíróság, ugyan ezen tanácsa, az elmúlt rendszer közéletébe jelentős befolyást érvényesítő férfiakat: Dr. Hegedűs Ferencet 2 és fél év börtön után, Dr. Márkus Ferencet⁴⁹ 1 és fél év után szabadlábra helyezte, miért kell nekem, az asszonynak, a sokkal jelentéktelenebb személynek börtönben sínylődnöm, amikor ugyan ezen Népbíróság más ügyekben méltányosabb álláspontot foglal el. Meg vagyok arról győződve, hogy a Népbíróság az apák bűnéért nem a fiút és a hitvestárs bűnéért nem a hitvestársat kívánja büntetni.*” Megállapíthatjuk, hogy Liszkáné ezen mondatával nem győzte meg a népbíróságot.

A politikai rendőrségen Hajdú Ernő hírlapíró és Kovács Lajos városházi tisztviselő tettek olyan vallomást, hogy Liszkáné tudomásuk szerint Grassy József⁵⁰ sze-

⁴⁹ Dr. Márkus Ferenc az ügyvédi kamara helyi elnöke volt, az ő perérét részletesebben bemutatjuk a következő részben, ott dr. Hegedűs Ferenc szerepére is részletesebben kitérünk.

⁵⁰ Grassy József (Újvidék, 1894. december 31. – 1946. november 14.), altábornagy. 1914-ben avatták hadnaggyá. Az első világháborúban az orosz és az olasz fronton harcolt, majd 1919-ben a tanácskormány ellen harcoló ludovikások egyik vezetője lett. Részt vett a nyugat-magyarországi felkelésben. 1939–41-ben a 7. gyalogezred, majd a 15. gyalogdandár parancsnoka és az Újvidékre kirendelt karhatalom irányítója, állomásparancsnok. Súlyos felelősség terheli az újvidéki atrocitásokért. Hadbírói eljárás indult ellene, de az ítélethozatal előtt, 1944. január 14-én Németországba szökött, és a Waffen-SS tagja lett. A nyilas hatalomátvétel után, 1944. november elsején altábornaggyá léptették elő, s kinevezték a Hunyadi SS páncélgránátos hadosztály parancsnokává. A Népbíróság halálra ítélte, de az újvidéki események miatt kiadták Jugoszláviának, ahol kivégezték 1946. november 14-én. Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990. Internet: <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC04834/05435.htm> (2010. január 28.)

retője volt. Grassy katonaként egy ideig Kecskeméten állomásozott. Hajdú szerint Liszkánét német tisztek társaságában is sokat lehetett látni, akiket tájékoztatott a kecskeméti lakosokról.⁵¹

Liszkáné a politikai rendőrségen kihallgatása során azt mondta, hogy Grassy Józseffel és családjával jó viszonyban voltak. Nem igaz, hogy ő valahol is antiszemita nótákat húzatott és énekelt volna, így a Beretvás kávézóban sem. 1942. augusztus elsejétől 1946. március 18-ig vöröskeresztes ápolónő volt. 1944. december 14-én Vasvárról Németországba ment és ott is egy hadikórházban dolgozott. Liszka Béla Felső-Bajorországban tartózkodott ekkor.

Hajdú tanúvallomására Liszkáné észrevételt tett a népbíróságnál. Eszerint „*Hajdú Ernő tanú odáig ment vallomásában, hogy a női becsületemben is belegázolt.*”

Október 20-án a Kecskeméti Népfőügyész ellenezte a NOT-nál Liszkáné szabadlábra helyezését. A NOT 1946. november 11-én tárgyalta Liszkáné ügyét a népfőügyész fellebbezése miatt. A NOT anyagi semmiségi ok miatt felmentette Liszkánét. Elrendelte a vádlott azonnali szabadon bocsátását. Megállapították, hogy valóban nem akadályozta a vádlott Kalmárt a véleménye kinyilvánításában. Tényként állapították meg azt is, hogy Kalmárt nem a vádlott jelentette fel, sőt Liszka azt mondta, hogy semmilyen módon nem akarja az ügybe feleségét belekeverni. A NOT 1946. november 11-én sürgönylevélben értesítette a Kecskeméti Népbíróságot, hogy Liszkáné szabadlábra helyezését az adott napon elrendelte. Másnap a fogház felügyelője kiengette Liszka Bélánét, de így is több mint fél évig tartották fogva.

2. A szélsőjobboldali, a zsidók kiszorítására törekvő szakmai szervezetek vezetői ellen irányuló perek

Az első világháborút követően országosan felállítottak különféle értelmiségi szakmai szervezeteket az orvosok, az ügyvédek, a mérnökök számára, amelyek segítségével igyekeztek korlátozni és kiszorítani a zsidókat ezekről a pályákról. Ezen szervezeteket felsőbb nyomásra Kecskeméten is megalakították, de a periratok alapján kijelenthetjük, hogy ezek az országos viszonyokhoz képest kevésbé voltak szélsőségesek.

2.1 A Kecskeméti Ügyvédi Kamara elnöke, Dr. Márkus Ferenc ügye⁵²

Dr. Márkus Ferenc⁵³ népbírósági aktája igen hiányos. Megtalálhatók a rendőrségen

⁵¹ Liszkáék németbarátságát Kovács Bálint is megerősítette: „*Az oroszok bejövetele előtt a nyilas mozgalom nagyon gyenge volt Kecskeméten, csupán néhány jelentéktelen ember képviselte. A németbarátság az jelen volt, Liszkáék nagyon jóban voltak a német katonasággal.*” Az interjú teljes szövege a szerző archívumában található, írott formában megjelent a Forrás 2009. júniusi számában. RIGÓ Róbert, 2009. 23. o.

⁵² BKMÖL XXV. 18. 116/1946. dr. Márkus Ferenc pere.

⁵³ Dr. Márkus Ferenc 1889. március 19-én született. 1911-ben lett ügyvédjelölt Kecskeméten dr. Angyal Vidor tiszti főügyész mellett. 1915 februárjában vonult be a 29. honvéd gyalogezredhez, majd harcolt az orosz és az olasz fronton is. 1919-ben beállt a Nemzeti Hadseregbe, ahol főhadnagyi rangot kapott. Ebben az évben nagyezüst vitézségi éremmel tüntették ki, a korábban az orosz fronton végrehajtott hőstettéért, amikor zászlósként megsebesült. 1920. január 31-én leszerelt és Kecskeméten a tiszti főügyészi hivatalban folytatta a munkáját. 1920 júniusában letette az ügyvédi

és az ügyészségen tett vallomásai, a tanúkihallgatási jegyzőkönyvek, a vádirat és a Kecskeméti Ügyvédi Kamara különféle iratai (számunkra ez utóbbiak a legérdekeesebbek), ugyanakkor hiányoznak a tárgyalási jegyzőkönyvek és a népbírói ítélet is. A meglévő iratok elsősorban a Kecskeméten is megalakult Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesületének⁵⁴ (MÜNE) a tevékenységére világítanak rá. Márkust 1946. március 27-én hallgatták ki a politikai rendőrségen, majd két nappal később előzetes letartóztatásba helyezték. Vallomásában a jegyzőkönyv szerint az életútjáról beszélt, a háború idejére vonatkozóan megjegyezte, hogy miután 1944-ben letartóztatták dr. Molnár Erik ügyvéd kollégáját, „én, mint az ügyvédi kamara elnöke a legnagyobb készséggel igazoltam, hogy Dr. Molnár Erik magatartása ellen soha kifogás nem volt, fégyelmileg büntetve nem volt, sőt még csak feljelentés sem érkezett ellene. A városházán Dr. Keresztes Andor akkori főkapitánynál személyesen vállaltam a felelősséget, hogy Dr. Molnár Erik szabadon bocsátható.”

1946. április elsején a népügyészségen is kihallgatták Márkust. A rendőrségen felvett jegyzőkönyvet azzal egészítette ki, hogy 1944. április 5-én a kamarai választmányi ülésen, amelyen a „numerus nullus” végrehajtásáról döntöttek, nem

vizsgát. 1924-ben Márkus megbízást kapott a Földművelésügyi Minisztériumtól a mezőgazdasági munkások kecskeméti jogvédő irodájának a vezetésére. Dr. Angyal Vidor tiszti főügyész halála után 1924-től Márkust nevezte ki a polgármester főügyésszé. 1925-ben a közgyűlés nyolc szavazattal dr. balásfalvi Kiss Endrét választotta meg főügyésznek, ezután Márkus elhagyta a főügyési hivatalt és ügyvédként dolgozott a későbbiekben. 1934-ben Márkust megválasztották árvaszéki ügyésznek, így városi tisztviselő lett. Ebben az évben választotta meg a Kecskeméti Ügyvédi Kamara is az elnökévé. 1944. augusztus 14-én Márkus bevonult Szegedre az V. hadtestparancsnoksághoz és itt a tábori pót hadosztályiroda vezetője lett. Hadosztályával Németországba került, ott esett amerikai fogságba. 1940-ben Márkus a nem zsidó virilisek listáján a 19. helyet foglalta el. BKMÖL IV. 1905. 1935–1944/45.

⁵⁴ A húszas években az ügyvédek kevésbé tolódtak jobbra, mint más értelmiségi csoportok, az ügyvédi kamara nem követte a fajvédő értelmiségi szakmai szervezetek mintáját, továbbra is ragaszkodott a liberális elvekhez. Az ügyvédek fele zsidó volt (1920-ban 50,5%, 1930-ban 49% a zsidó ügyvédek aránya országosan). Az ügyvédi kamara nem vett tudomást a „numerus clausus” törvény faji kvótájáról sem, az ügyvédek körében alig csökkent a zsidók aránya. A MÜNE-t, az ügyvédek fajvédő szervezetét 1927-ben alapították meg, de kicsi és kevésbé befolyásos szervezet maradt. A befolyásosabb ügyvédek nem csatlakoztak, a budapesti ügyvédek csupán 10%-a lépett be a MÜNE-be, a vidéki szervezeteket hosszú ideig nem tudták megalapítani. 1927-ben az ügyvédi kamara tagjainak döntő többsége tiltakozott az ellen a törvénytervezet ellen, hogy az ügyvédi kamarában korlátozzák a zsidó ügyvédek arányát. A Gömbös-kormány korporatista reformjával az 1935-ös törvényjavaslat az ügyvédi kamara önállóságának megszüntetésére törekedett, az etnikai és vallási kvótarendszer bevezetésével pedig a zsidókat igyekezett kiszorítani a kamarából. A jogásztársadalom felháborodott a törvényjavaslaton, a MÜNE támogatta azt és a kamara vezetésében is szerepet kapott. Az ügyvédi rendtartásról szóló törvényt végül 1937 tavaszán fogadta el az országgyűlés. A törvény bevezette az ügyvédi numerus clausust, és felszámolta a kamara autonómiáját. A gyakorlat jogától a pályán lévő ügyvédek az első és a második zsidótörvény nem fosztotta meg, a keresztény ügyvédek többsége nem támogatta e törvények bevezetését. Az ügyvédek többsége ezt követően is távol tartotta magát a MÜNE-től, sőt létrehozták a MÜNE-vel szemben álló szélsőségektől mentes Keresztény Ügyvédek Nemzeti Szövetségét (KÜNSZ), amely mentesíteni igyekezett a kamara zsidó tagjait a zsidótörvények hátrányos jogkövetkezményei alól. Az új szervezet sikeres volt, a kamara vezetésében is többséget szereztek, ahol a MÜNE tagjai 1941-ig kisebbségben voltak. A vidéki kamarák vezetőinek többsége 1941-ig nem lépett be a MÜNE-be. 1942 januárjában a MÜNE kormányzati támogatással és törvénytelen eszközökkel átvette a kamara irányítását Budapesten, majd a vidéki szervezetekben is. A MÜNE 1942 tavaszán kérte a kormánytól az összes zsidó ügyvéd gyakorlatának megszüntetését, de Bárdossy menesztése után a Kállai-kormány leállította ezt a törekvést. A zsidó ügyvédek egészen a német megszállásig gyakorolhatták hivatásukat. KOVÁCS M. Mária, 2001.

vett részt. Márkus jobboldali gondolkodásának vallotta magát, de állítása szerint a kamarát tárgyilagosan vezette. A MÜNE kecskeméti szervezetét dr. Hegedűs Ferenc vezette, ő volt a hangadó is. Az országos MÜNE-nek a kecskemétiak közül Márkus és Hegedűs volt a tagja.

1946. április 3-án további tanúkat hallgattak ki a népügyészségen Márkussal kapcsolatosan. Dr. Szabó József ügyvéd elmondta, hogy öt–hat éve nem tagja az ügyvédi kamara választmányának, de a kamara közgyűléseire eljárt. Tudta, hogy Márkust Hegedűs támadta a MÜNE részéről „mert szerinte nem képviseli eléggé a helybeli zsidó kartársakkal szemben azokat az érdekeket, amiket a MÜNE vallott magáénak”. Márkussal többször beszélgetett, aki kijelentette, hogy a kamarát a törvényes keretek között fogja tartani, és nem engedi, hogy a MÜNE-vezetők beleszóljanak a működésbe. Márkus tagja volt a Vitézi Széknek is.

Dr. Nagykéry Mihály ügyvéd tagja volt a kamara választmányának, elmondta, hogy „a gyanúsítottat objektív, pártatlan embernek ismertem meg kamarai elnöki minőségében is”.

Dr. Szondy Károly ügyvéd kijelentette, hogy 1943–44-ben ő helyettesítette a beteges dr. Váry István kamarai titkárt. Ő készítette a kamarai ülések jegyzőkönyveit, amelybe az elmondott beszédek írott szövegét vezette be. Állítása szerint az üléseken az hangzott el, ami a jegyzőkönyvbe van írva. Szondy véleménye szerint Márkusra folyamatosan nyomás nehezedett dr. Hegedűs Ferenc⁵⁵ MÜNE-elnök részéről, aki jobbra akarta vinni a kamara működését.

Dr. Hegedűs Ferenc kifejtette, hogy több évtizede tagja a kamarai választmányának, a választmányi ülésekre nem emlékszik. Szerinte a kecskeméti MÜNE-szervezet meg sem alakult és nem tud olyan esetről sem, hogy ő nyomást gyakorolt volna Márkusra, és a mindenkori törvények be nem tartására biztatta volna. Ekkor hallotta először, hogy a MÜNE kecskeméti szervezete őt és a vádlottat delegálta volna az országos MÜNE-be. Tehát Hegedűs mindent tagadott.

Dr. Holosnyai Ambrus államügyész elmondta: Márkus megkereste őt annak érdekében, hogy akadályozzák meg a kecskeméti MÜNE megalakítását 1938-ban vagy 1939-ben. 1939-ben MÜNE taggyűjtési felhívást köröztettek, amelyet dr. Kürtösi Lóránt és dr. Farkas Ferenc írt alá. Ekkor a tanú ismét beszélt Márkussal, és úgy döntöttek, hogy részt kell venni a MÜNE-ben, és mérsékeltebb embereket kell oda delegálni. A MÜNE elnökének egy gyűlésen dr. Hegedűs Ferencet választották meg. Ők nem akarták, hogy Hegedűs legyen az elnök, de nem tudták megakadályozni. Szerinte szabálytalanul választották meg Hegedűst, és Holosnyai a belügyminiszterhez fordult panasszal. Ezt követően az akkori főispán, dr. balásfalvi Kiss Endre magához hívatta, és kérte, hogy vonja vissza a panaszát. Ez elől Holosnyai igyekezett kitérni, de az „*újabb és újabb unszolásokra végre kénytelen voltam a panaszt visszavonni*”. Hegedűs kamarai elnök is szeretett volna lenni.

A vádirat szerint Márkust a Nbt. 15. §. 3. pontjába ütköző népellenes büntettel vádolták, mert mint a kecskeméti ügyvédi kamara elnöke 1944-ben és a megelőző években „*következetesen népellenes és fasiszta-barát hivatali működést fejtett ki*”. A

⁵⁵ Dr. Hegedűs Ferenc 1879-ben született, 1939-ben a nem zsidó virilisek listáján a negyedik legtöbb adót fizető volt Kecskeméten. A Wesselényi utca 10. szám alatt lakott és viszonylag magas összegű házaadót fizetett. BKMÖL IV. 1905. 1935–1944/45.

kamarai beszédeiben hangoztatta, hogy Magyarország tengelybarát politikája helyes, Németországot támogatni kell a szovjetellenes harcában. A népellenes „numerus nullus” bevezetését sürgette, a rendelet megjelenését üdvözölte. *„Az elnöklete alatt álló kecskeméti ügyvédi kamara volt az országban az első, mely azt a rendelet által megállapított május 31. előtt jóval már április 5.-én éspedig minden előkészítés és a kivételezettség megállapításának lehetetlenné tételével 100%-ban végrehajtotta.”*

A népügyész megállapította, hogy Márkus ügye összefügg a dr. Hegedűs Ferenc elleni bűnügygel, amelyet a népbíróság 1946. május 13-án tárgyal. Mindkét ügyben a tanúk és a vádlottak is azonosak voltak, ezért a népügyész javasolta a két bűnügy egyesítését. Hegedűst is letartóztatták.

Márkust 1937. október 10-én választották meg a kamara elnökének. A népügyész vádirata szerint Márkus *„az elnöki tisztséget arra használta fel, hogy a kamarába politikát vigyen, háborús és fasisztabarát beszédeket tartson és maga is a numerus nullus követőjévé és hívévé szegődjék, továbbá, hogy a német megszállás nemzeti szerencsétlenségét üdvözölje, az áruló Sztójay kormány totális háborús politikáját becsmérlés kiállításnak minősítse, annak minisztereit üdvözlő szavakkal illesse, kétségtelenül megállapítható, hogy hivatali működésében következetesen népellenes és fasisztabarát magatartást tanúsított. [...] A terhelt tekintélyes és befolyásos egyén volt. [...] Az embereket mindinkább jobboldali útra vezette, beszédei, magatartása bennük mély nyomokat hagyott s így nem jelentéktelen mértékben működött közre Magyarország értelmiségének fasiszta befolyás alá vonásában.”*

Dr. Márkus Ferenc igazolást kapott a Földművelésügyi Minisztérium miniszteri osztálytanácsosától, amelyben igazolták, hogy több mint húsz éven keresztül ingyenesen látta el a mezőgazdasági munkások jogvédelmét, mint a Mezőgazdasági Munkásjogvédő Központi Iroda kecskeméti helyi megbízottja.

Márkusnak vagyoni bizonyítványa szerint 76,5 kataszteri hold földje volt, amelynek értéke 7 600 000 pengő volt 1946 márciusában.

A peranyagban megtalálhatók a kecskeméti ügyvédi kamara közgyűléseinek jegyzőkönyvei 1937-től kezdve. Ebben az időben 178 tagja volt a kecskeméti ügyvédi kamarának. Az 1937. október 10-i közgyűlésen választották a kamara elnökévé dr. Márkus Ferencet 142 szavazattal.

Márkus beszédei nem voltak kirívóak. A Magyar Hiszekegy elmondásával nyitotta meg a közgyűléseket. Éllette Horthyt és örült, hogy visszacsatolták az elveszített területeket. Megemlékezett 1941-ben a dicső honvédekről is, akik harcolnak a „vörös rém” ellen. 1941-ben ismét megválasztották Márkust elnöknek, Nótát elnökhelyettesnek. 1943-as beszédében Gömböst dicsőítette.

1941. március 5-én a kecskeméti ügyvédi kamara választmánya és kereseti adó-alap kivető bizottsága ülésezett, amelyen a helyi MÜNE is képviseltette magát. Az ülés tárgya az 1941. évi kereseti adó kivetése volt. A MÜNE helyi csoportja állította össze a kereseti adó kivetési tervét. Az adó kivetésének irányadó elve az ügyvédi iroda jövedelmezősége volt, továbbá az, hogy van-e ügyvédjelölt az irodában, és hogy az ügyvéd teljesített-e rendkívüli fegyvergyakorlatot az elmúlt évben. A 73 kecskeméti ügyvéd esetében összesen 149 000 pengő kereseti adót állapítottak meg. A legmagasabb összeg 6000 pengő, míg a legalacsonyabb 600 pengő volt. Átlagosan

2041 pengő volt a kereseti adó ügyvédenként, a 21 zsidó ügyvéd esetében ez valamivel magasabb, 2390 pengő volt. Kecskeméten a zsidó ügyvédek aránya 1941-ben 29% volt.

A kecskeméti ügyvédi kamara elnöke 1944. június 15-én írt levelet az igazságügy miniszternek. „A 7720/1939. M. E. rendelet 18. §. 2. bek. alapján jelentjük, hogy a kamaránál bejegyzett ügyvédek közül valamennyi zsidó ügyvédet szám szerint 57-et töröltünk.” 1943. december elsejétől nem vettek fel zsidó ügyvédet a névjegyzékbe, nyolc zsidó ügyvédjelöltet is töröltek az ügyvédjelöltek névjegyzékéből.

1944. április 5-én a kamara választmánya törölte a zsidó ügyvédeket a névsorból az 1210/1944. M. E. rendelet alapján. Felsorolták a kecskeméti zsidó ügyvédeket és az adott iroda keresztény gondnokát is, aki átvette az irodát.

1. sz. táblázat: A zsidó ügyvédek irodáját átvevő nem zsidó ügyvédek és az egyes irodák kereseti adója.

Zsidó ügyvédek névsora	A kereseti adó összege pengőben (1941)	A kirendelt ügyvéd irodagondnok	A kereseti adó összege pengőben (1941)
Adorján Imre	3000	Csereklyei Sándor	4000
Aszódi Ferenc	2000	Györffy Gyula	900
Aszódi Géza	2700	Dallos Kálmán	2200
Augner György	1000	Kardos Ferenc	1100
Augner Rezső	2000	Kürtösi Lóránt	1200
Bán Kálmán	6000	Németh László bevonulása után Vujovich Ferenc vette át az irodát	1200, majd a kezdő Vujovich
Brett László	2500	Kerekes József	600
Dékány Aladár	1400	Kiss Béla	600
Dékány György	1400	Kiss Béla	600
Fritz Imre	4500	Muraközy Ottó	–
Fritz Miklós	2000	Bereczky Ferenc	1200
Gruder Adolf	2000	Hammerschmid József	1500
Gruder János	2000	Hammerschmid József	1500
Kenéz Zoltán	3400	Kiss Zoltán	–
Kohn Sándor	800	Farkas Ferenc	1200
Kerekes László	1500	Koncz Erzsébet	600
Lőwy Sándor	1500	Csereklyei Gyula	2000
Markó Imre	5000	Nagy Sándor	1200
Oroszlán Géza	1500	Koppány Gyula	–
Szigeti Iván Ferenc	1800	Kósa Ferenc	1000
Szivós Béla	1200	Szigethy Zoltán	–

A táblázat adataiból megállapíthatjuk, hogy az esetek többségében a sajátjukénál nagyobb kereseti adót fizető irodához jutottak a nem zsidó ügyvédek. A városban nyilas vezetőként ismert dr. Farkas Ferenc a legkisebb kereseti adóval rendelkező dr. Kohn Sándor irodáját kapta meg.

1944 márciusában elmondott kamarai közgyűlési beszédében Márkus egyetértett a zsidó ügyvédek kizárásával, a numerus nullussal és sürgette ennek bevezetését.

1944. május 3-án újabb közgyűlés volt, ekkor vették fel dr. Vujovich Ferencet az ügyvédi kamarába. Az elnök köszöntötte az „*első ügyvédet, aki a zsidómentes kamarába fel van véve*”.

A Kecskeméti Ügyvédi Kamara jelentései szerint 1942-ben és 1943-ban is Kecskeméten 47 fő nem zsidó és 22 fő zsidó ügyvéd volt.

Sajnos nincsenek további bírósági tárgyalási jegyzőkönyvek, ítéletek a periratok között. Egy közvetett információval rendelkezünk dr. Hegedűs és dr. Márkus további sorsáról: dr. Liszka Béláné a népbírósághoz írt beadványában említette meg, hogy dr. Hegedűs Ferencet két és fél év, míg dr. Márkus Ferencet másfél év börtönbüntetés letöltésére ítélték.⁵⁶

3. A Baross Szövetség⁵⁷ vezetői, a helyi gazdasági elit elleni perek

Kecskemét gazdasági életében az élelmiszeripar és a zöldség-gyümölcs-, baromfi- és tojáskereskedők játszottak meghatározó szerepet. A város gazdagságához nagymértékben hozzájárultak a zsidó és nem zsidó kereskedők, akik az intenzív módon termelő gazdák zöldség- és gyümölcstermékeit a nyugat-európai piacokon értékesítették. A helyi gazdasági élet prominens képviselőit a város főispánja igyekezett „meggyőzni” arról, hogy vállaljanak vezető szerepet a kecskeméti Baross Szövetségben. A kereskedők általában ebben nem akartak közreműködni, de balászfalvi Kiss Endre főispán különféle gazdasági pressziókkal általában elérte, hogy a kívánt személyek elvállalják a Szövetség vezető tisztségeit. Többen is a helyi lapból értesültek arról, hogy ők lettek a Szövetség tisztségviselői, és annak ellenére, hogy többségükben nem végeztek érdemi munkát, majd hamarosan lemondtak a tisztségükről, a népbíróság első fokon elítélte, és csak a NOT mentette fel őket. A következőkben először dr. Bende Sándor bankelnök, a helyi Baross Szövetség volt elnöke, majd az alelnök Simala János kereskedő elleni pereket ismertetem.

⁵⁶ Lásd dr. Liszka Béláné ügyét fentebb.

⁵⁷ A Baross Szövetség 1919-ben alakult egyesület (teljes nevén: Baross Szövetség Kereskedő, Iparos, Rokonszalmák és Termelők Országos Egyesülete), amelyet azzal a céllal hoztak létre, hogy a keresztény kereskedők, iparosok, gazdák és vállalkozók érdekeit védje. Vezetője Rausch Aladár, Budapest egyik legismertebb nagykereskedője volt. 1920 után sorra alakultak vidéki szervezetei, így a Baross Szövetség az egész országot behálózta. „*Helyi szervezetei részt vettek a helyi közéletben, szakmai továbbképzéseket tartottak, kétéves kereskedelmi szaktanfolyamokat szerveztek, felső kereskedelmi iskolát létesítettek, részt vettek óvoda alapításában, segélyakciókban, gyárat alapítottak.*” A zsidótörvények megjelenésétől kezdődően a Baross Szövetség aktívan részt vett a zsidók üzleti életből való kiszorításában. A Baross Szövetség helyi szinten a zsidótörvények végrehajtásának követelőjévé és gyakran hasznélvezőjévé vált. A Hangya Szövetkezet mellett az egyik legismertebb „keresztény-nemzeti-magyar” gazdasági egyesület volt. A deportálások megindulása után minden településen a szakmai érdekképviseletet tettek javaslatot arra, hogy melyik „zsidóüzem”, „zsidóbolt” maradjon meg, mi történjék a megszüntetendők készleteivel. Ebben a tevékenységben aktívan részt vettek a Baross Szövetség helyi szervezetei is.

Üzemvezetők ellen is népbírósi eljárásokat indítottak. Egyrészt azért, mert kizsákmányolták a munkásaikat és rosszul bántak velük másrészt, mert a termelés fokozására biztatták őket. A perekből kiderül, hogy nem bántak rosszul az emberekkel, és nekik mint vezetőknek, hadi üzemek esetén, kötelességük volt a növekvő háborús szükségletek kielégítésére való törekvés. Kecskeméti László peréből kiderül, hogy a helyi internálótábor parancsnoka kényszerítette a fogva tartottakat, hogy valljanak ellene, ami alapján ő feljelentette, és kérhette az eljárás megindítását a politikai rendőrségen.

3.1 A bankelnök és a Baross Szövetség helyi elnöke, Dr. Bende Sándor ügye⁵⁸

Dr. Bende Sándor⁵⁹ ügyét a Kecskeméti Népbíróság 1945. május 28-án tárgyalta. Bende a tárgyaláson elmondta, hogy 1943. január 25-től 1944. október 24-ig a városból történő eltávozásáig volt a helyi Baross Szövetség elnöke. Az alakuló gyűlésen kész helyzet elé állították, előre el volt döntve, hogy őt választják elnökké. Nem akarta elvállalni, de rákényszerítették. Dr. balásfalvi Kiss Endre⁶⁰ főispán őt javasolta a tisztségre. Bende elmondása szerint „*dr. Kiss Endre főispán az egész város közigazgatási életén rajta tartotta a kezét és a különböző kölcsönök és hitelek kieszközlésén sokat fáradozott és minden esetben sikerrel.*” Dr. balásfalvi Kiss Endre a Népbanknak is komoly hiteleket szerzett, ezért Bendének állítása szerint el kellett vállalnia a főispán javaslatára az elnöki tisztséget, mert nem helyezkedhetett szembe vele. Amikor nem akarta elvállalni az elnöki tisztségét, Kiss Endre behívatta és megemlítette, hogy a bank sokszor igénybe vette az ő eredményes közreműködését, és most, amikor segítséget kér, nem akarja elvállalni az elnökséget, aminek hátrányos következményei lehetnek a bankra nézve. Bende kifejtette azt is, hogy mint a Baross Szövetség elnöke nem tevékenykedett, mert munkája minden idejét lekötötte, csak ritkán ment el egy-egy előadásra. A szövetség ügyeit dr. balásfalvi Kiss Barnabás⁶¹ intézte. A Baross Szövetség társelnöke Simala János volt, az alelnökök Hajnal Imre, Platter János, Cseri Kálmán és Winkler István voltak. A főtitkár Hajdú András, a pénztáros Réthey Gyula volt, az ügyész dr. Váry István. A Baross Szövetségnek Kecskeméten volt egy export csoportja, ez intézte a kiviteli engedélyek javaslatát is. Bende, mint a Baross Szövetség elnöke, állítása szerint nem tudott a zsidó üzletek elkobzásáról, az üzleteik kiárusításáról a keresztények részére.

⁵⁸ BKMÖL XXV. 18. 133/1945. dr. Bende Sándor pere.

⁵⁹ Dr. Bende Sándor 1893-ban született Kecskeméten. Kereskedelmi akadémiai és jogtudományi doktorátusa volt, a Kecskeméti Népbank elnöki tisztét viselte. A nem zsidó virilisek listáján 1940-ben a 44. legtöbb adót fizető volt a városban. BKMÖL, IV. 1905. 1935–1944/45.

⁶⁰ Dr. balásfalvi Kiss Endre 1934-től 1938-ig Kecskemét polgármestere volt, majd 1938-tól 1944. április 2-ig Kecskemét főispánja, ekkor előléptették, a Közellátási Hivatalhoz államtitkárrá nevezték ki. PÉTERNÉ FEHÉR Mária–SZABÓ Tamás–SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona, 1992. 146–147. o.

⁶¹ Dr. balásfalvi Kiss Barnabás Dr. Dezső Gyula után a jogakadémia dékánja volt. A jogakadémián a „*numerus nullus*” bevezetését szorgalmazta. A Baross Szövetség ügyeit ténylegesen ő intézte már korábban is, 1944 őszétől Bende lemondását követően, hivatalosan is ő lett a Szövetség elnöke.

A Kecskeméti Népbíróság ítélete alapján Bendét néPELLenes büntettségben bűnösnek találták. Dr. Bende Sándort öt év börtönre, mint főbüntetésre és politikai jogainak öt évre való felfüggesztésére, mint mellékbüntetésre ítélték. Mellékbüntetésként a népbíróság *„továbbá elrendeli a Kecskeméten a Horváth Döme utca 22. számú házának és ugyancsak a Kecskeméten Felsőballószög 337. sz. alatti 9 hold szőlő és szántó ingatlanának elkobzását.”*

Az ítélet indoklása szerint a vádlott beismerése és a nyomozati iratok alapján tény az, hogy a vádlott a Kecskeméti Népbank élére került mint igazgató, és ebben a főispán is támogatta. 1943. január 25-én Bendét választották meg a Baross Szövetség Kecskeméti Csoportja elnökének, ami ellen nem tiltakozott. Ezen tisztségéről 1944. május vagy június havában lemondott, a gyűléseken nem vett részt, és tevékenységet sem fejtett ki. A Baross Szövetség demokráciaellenes alakulat volt, a vádlott demokráciaellenes szervezetben vállalt tisztséget, ezzel kimerítette a 1440/1945. M. E. rendelet 12. §. 2. pontjába ütköző bűncselekményt.

A fellebbezést követően a NOT tárgyalta az ügyet 1945. július 30-án. A vádlott büntetését egy év börtönre mérsékeltek, és a vagyoneklobzást is mellőzték. A Baross Szövetség fasiszta jellegét és demokráciaellenességét vizsgálta a NOT. Az egyik NOT-tag véleménye szerint a szervezet alapszabálya szerint a szövetség gazdasági jellegű volt, a kereskedelem és az ipar előmozdításán fáradozott. A kormány feloszlatta a szövetséget az 529/1945. M. E. rendelettel. A NOT-tagok szavaztak, de többségükben nem fogadták el ezt az érvelést. A tanács úgy döntött, hogy a Baross Szövetség demokráciaellenes volt, mert csak jobboldali gondolkodású kereskedők lehettek a tagjai, és a közvéleményre is jelentős befolyást gyakorolt. *„Egyébként is köztudomású volt, hogy a Baross Szövetség az egyes néprétegek ellen kirekesztő irányzatot folytatott – véleményező és irányító szerv volt a zsidó kereskedők jogfosztásánál, részt vett a helyiségek, árúk igénylésénél és odaitélésénél, melyek olyan jogellenes és az egységes állami vonalvezetésnek demokratikus elveivel ellentétes intézkedések voltak, amelyek a jogegyenlőséget sértették és így kétségtelenül demokráciaellenesek.”*

Bende ügyében Aszódi József, a város zsidó származású alpolgármestere is vallomást tett. Véleménye szerint, amikor Bende vette át a Baross Szövetség vezetését a néPELLenes törvények végrehajtása nagy lendületet kapott. A Népbank épületében lévő zsidó üzleteket kitelepítették. Bende mint bizalmi ember került a Népbank élére, olyanok bizalmából, akik néPELLenesek voltak. *„Azt lehet mondani, hogy Kecskeméten a néPELLenes törvényekkel kapcsolatban a moZgatóerő túlnyomórészt a Népbankból indult ki.”*

Bende 1945. augusztus 16-án kezdte meg az egy év börtönbüntetés letöltését, 90 napot az előzetes fogva tartásából beszámítottak az egy évbe. 1946. október 18-án a Bende Sándor ellen indított újrafelvételi bűnügyben a Kecskeméti Népbíróság ítéletet hozott. A bíróság a vádlottat felmentette. Az indoklás szerint *„a vádlottal szemben olyan közvetett kényszerítő körülmények forogtak fenn, amelyek alkalmasak voltak az akarat, elhatározás olyan irányú megbénítására, aminőt az 1440/1945. M. E. rendelet 12. §.-a a vádlott büntetlenségét eredményező kényszer fogalmához megkíván.”* A főispán kényszerítette, hogy vállalja el az elnökséget, ő nem mondhatott nemet, mert gondoskodnia kellett a családjáról. Bende erkölcsi és anyagi kényszer hatása

alatt állt, mikor elvállalta az elnöki tisztséget. A Kecskeméti Népbank finanszírozta az erdélyi Szeretfalva-Déda közötti vasútépítést. Ez meghaladta egy vidéki bank erejét, ezért további hiteleket kellett szereznie a banknak, amiben a főispán segített, cserébe azt kérte, hogy vállalja el a Baross Szövetség elnökségét. Dr. Bende Sándor a felkérés elől nem tudott kitérni. Sikeresen lebonyolították a vasútépítést, így Bende megtarthatta az állását. 1916-ban került a bankhoz, később vezérigazgatónak választották. Ha a főispán nem segített volna, a bank csődbe jut és őt kirúgják. 1944 májusában súlyos beteg lett gyomorfekéllyel, majd gyomorvérzése volt, 1944 nyarán műtötték is, így a bankban sem igen dolgozott ezt követően.

Dr. Váry István ügyvéd a Baross Szövetség ügyésze volt. Tanúsította, hogy hallotta a jogakadémián, amikor Bende Sándor balászfalvi Kiss Barnabásnál járt, és kérte, hogy vegye át a Baross elnökségét, mert ő beteg, és csak a banknak és a családjának él. Többször mondta, hogy nincs kedve az elnökséghez. Kiss Barnabás lett a Baross Szövetség új elnöke 1943 őszétől, utána lett élénkebb ott az élet.

Csabay Antal, a bank munkatársa a bíróságon elmondta, hogy a Kecskeméti Népbank nagyobb üzleteket, exportot, vasútépítést is finanszírozott, ehhez nagyobb hitelekre volt szükségük, amit a főispán kapcsolatai révén kaptak meg Pestről. A Pénzügyi Központ megállapította, hogy Bende erőn felül helyezett ki hiteleket, ezért, ha probléma lett volna, őt tették volna felelőssé.

Az első tárgyaláson tanúkat nem hallgattak meg, csak azt vették figyelembe, hogy Bende a Baross Szövetség elnöke volt.

3.2 A város egyik leggazdagabb embere, a nagykereskedő Simala János ügye⁶²

Simala Jánost⁶³ 1945. április 12-én hallgatta ki a rendőrség politikai nyomozó osztálya. Simala a Baross Szövetség kecskeméti szervezetének alelnöke volt, ezért került a rendőrség látókörébe. A kihallgatási jegyzőkönyv szerint a Baross Szövetség kecskeméti szervezetének megalapítására őt a szövetség budapesti központjából levélben szólították fel. Ezek után összekötetésbe lépett a Kecskeméti Ipartestülettel és a Fűszerkereskedők Egyesületével is. Simala elmondása szerint a szervezkedés abban az időben „szélsőséges irányzatú” volt, ő az egyesületek vezetőivel hajlandó volt átvenni a vezetést, „mert az akkori rendszer áru elosztásában úgy a hatóságnak, mint a kereskedők egyesületének szüksége volt egy irányító és véleményező szervezetre”. A Baross Szövetség kecskeméti szervezete a fűszer- és egyéb kiskereskedők áruelosztását biztosította. Dr. Bende Sándor vállalta a szövetség elnökségét, Simalát alelnöknek választották meg. Simala vallomása szerint ebben a minőségében semmi-

⁶² BKMÖL XXV. 18. 299/1945. Simala János ügye.

⁶³ Simala János 1901. április 10-én született Kecskeméten, református vallású, okleveles gépészmérnök. 1939-ben a város egyik leggazdagabb embere volt, zöldség-, gyümölcs-, baromfi- és tojáskereskedéssel foglalkozott. Lakása és cégének telephelye a Kada Elek u. 13. szám alatt volt. 1940-ben a nem zsidó virilisek listáján a 13. legtöbb adót fizető volt, ha nem vesszük figyelembe a kétszeres adóbeszámítást, akkor a harmadik legtöbb adót fizette a városban, 3286 pengőt. Az ország több részében működtetett kereskedő telepeket, többek között a visszacsatolt Szabadságon is. BKMÖL IV. 1905. 1935–1944/45.

féle aktív szervezőmunkát nem végzett, csupán kétszer jelent meg összejöveteleken, majd körülbelül egy hónap múlva lemondott tisztségéről. Állítása szerint nem volt németbarát, mint üzletfelekkel állt kapcsolatban velük.

A rendőrség politikai osztályán felvett kihallgatási jegyzőkönyvek is megtalálhatók Simala dossziéjában, ezekben többen is ellene vallottak.

Székely Sándor magántisztviselő a rendőrségen elmondta, hogy Simalát régóta ismeri, a Baross Szövetség helyi csoportját vezette két évig, németbarátságát nyíltan hangoztatta. Szerinte Simalának jó kapcsolata volt a németekkel, ezért is szállíthattott Németországba. A cég egyik megbízottja „*náci vezér volt, gyakran tartózkodott Simaláéknál Kecskeméten*”. Székely főnöke, Wogrincsics Géza⁶⁴ gyakran mondta, hogy Simala őt is be akarta szervezni a Baross Szövetségbe, sőt, a nyilas pártba is be akarta léptetni. Szerinte a nyilasokkal és a németekkel barátkozott Simala. Simalát azzal is megvádolta, hogy a helyi gyümölcskereskedők névsorát is feltehetően ő adta át a németeknek, mert a város megszállása után „*egy reggelen az összes helybeli zsidó gyümölcskereskedőket a Gestapó összefogdosta*”.

1945. április 10-én dr. Kertész Miksa zsidó kereskedőt is kihallgatták a rendőrségen, aki elmondta, hogy közös vállalata volt Simalával. Simala 1937–38-tól kezdett nagyobb arányú üzleteket bonyolítani „*és rövidesen az első helyre került*” Kecskeméten, miután a Külkereskedelmi Hivatal intézkedéseivel a zsidó exportőrök Németországba irányuló tevékenységét megszüntette. Tevékenysége évről évre nőtt. Kertész kijelentette, hogy Simaláról semmi rosszat nem tud mondani. Amikor már korlátozták a zsidók kivitelét „*ő még segítségemre volt, és neve alatt szállítottam ki még vagonokat*”.

Réthey Gyula üveggereskedő, akit szintén a népbíróság elé állítottak, Simala sógora volt, mégis ellene vallott a rendőrségen. Elmondása szerint Simala 1938-tól vezette a Baross Szövetséget két évig. Szerinte a szövetség Kecskeméten „*erős tevékenységet fejtett ki, [...] a nagy forgalmú zsidó üzleteknek keresztény kézre való juttatásában működött közre*”. Réthey megerősítette, hogy Simala tudomása szerint is „*igen nagy németbarát volt*”, aki igyekezett a háborús konjunktúrát kihasználni. Arról azonban nem tudott, hogy Simala adta volna ki a kecskeméti gyümölcskereskedő zsidók névsorát a Gestapónak.

⁶⁴ Wogrincsics Géza gyümölcskereskedő 1897-ben született. A nem zsidó virilisek listáján 1940-ben a nyolcadik, ha a kétszeres adóbeszámítást nem vesszük figyelembe a város legtöbb adót fizetője, ha a zsidókat is figyelembe vesszük, akkor a hetedik. BKMÖL IV. 1905. 1935–1944/45.

Kovács Bálint az akkor református lelkész a vele készített interjúban a következőket mondta Wogrincsics Gázáról: „*Kecskeméten jelentős exportőrök voltak, én közülük Wogrincsics Gézával jóban voltam. Én megkérdeztem a Wogrincsics Gézát: »Mondd meg nekem, hogy csináljátok ti?« Volt olyan időszak amikor Kecskemétről naponta 18 vagon ment el zöltséggel-gyümölccsel megpakva. Azt válaszolta: »Nézd én reggel öt órakor felhívom Varsót, megmondja, hogy mi kell neki. Az embereim kinn állnak a piacon én megmondom, nekik, hogy mi kell, ők megvásárolják és viszik ki az állomásra. Fél óra múlva hívom Prágát, másik fél óra múlva hívom Bécsset, azután Milánót és Velencét. Így dolgoznak a többiek is.« Tehát olyan fantasztikus mozgás volt, hogy mindent, amit a tanyákról behoztak el lehetett adni és vitték külföldre.*” Az interjú teljes szövege a szerző archívumában található, írott formában megjelent a Forrás 2009 júniusi számában. RIGÓ Róbert, 2009. 35. o.

Rigó Ferenc⁶⁵ 1927-től a Simala cégét irányította Kecskeméten. Azt mondta, Simalát kényszerítették az alelnökség elfogadására. Szerinte Simala nem fejtett ki semmiféle politikai tevékenységet, a tisztségről is hamarosan lemondott. Simala cégnél a zsidókat nem jelentette be, mint a cég alkalmazottait. A deportálás után is segítette családjaikat, „sőt több esetben, az internáló táborban is meglátogatott”.

Lénárt István elmondta, hogy Simaláék zsidó családokkal is összejártak, Aszódiék és Leitnerék is voltak náluk vendégségben. Simala akkor is adott fizetést munkásainak, amikor már nem volt munka, és a menekülésben is segítette őket. Szerinte Simalát mindenki rendes, segítőkész embernek tartotta.

Aszódi József⁶⁶ polgármester-helyettes vallomása szerint Simala a helyi Baross Szövetség alapítója és ügyvezetője volt. „A német vezető gazdasági emberekkel szoros üzleti összeköttetésben állott, ami a német barátságát kétségtelessé teszi. Kezdeményezője volt annak, hogy a zsidó kereskedők a külkereskedelmi forgalomból teljesen kizárassanak, továbbá annak is, hogy a zsidó kereskedők a kecskeméti piacon ne vásárolhassanak.” Szerinte balásfalvi Kiss Endrével barátkozott Simala. Érdekes, hogy Tóth László polgármester éppen ellenkezőleg nyilatkozott Simalával kapcsolatosan.

Kemény Endre 1936-tól 1944-ig dolgozott Simalánál tisztviselőként. Vallomása szerint Simala és családja jobboldali gondolkodású volt, de nem tud róla, hogy valamiféle atrocitásban részt vett volna. „Az is tény, hogy a zsidó kereskedelemnek a kizárása kapcsán anyagi előnyökhöz jutottak, ami természetesen erősen hozzájárult gyors meggazdagodásához.” Kemény elmondta, hogy ő maga és a családja is emberséges bánásmódban részesült a cégnél, amíg lehetett, Simala foglalkoztatta. Más zsidók is dolgoztak a cégnél, Rigó Ferenc 15 évig volt a cég bevásárlója, Adorján Károly tanár pedig a cég könyvszakértője volt, akit Simala az elhurcolásáig segített. „Ezenkívül minden bevásárlási körzetben voltak a cégnek egészen 1944-ig zsidó bevásárlói, így Gyöngyösön Fleischmann Pál, Budapesten Singer, Győrben Koralek Lipót és még többen, és tudomásom szerint a szabadkai konzervgyártó üzemben a legutóbbi időkig Deutsch Géza budapesti Akácfa utcai konzervgyáros társ volt.”

Simala János ügyét a Kecskeméti Népbíróság 1945. május 28-án tárgyalta, már ezt megelőzően május 20-án előzetes letartóztatásba helyezték. Sajnos, a per iratai közül ezen tárgyalás jegyzőkönyve hiányzik, de egyéb nyilatkozatok, kihallgatási jegyzőkönyvek, az ítéletek és ezek indoklásai megvannak.

A népbíróság ítélete szerint Simala János bűnös az 1440/1945. M. E. rendelet 12. §. 2. és 4. pontjába ütköző népellenes büntettségben.⁶⁷ A vádlottat összbüntetésül

⁶⁵ Rigó Ferenc Simala János kereskedő cégnél dolgozott a háború előtt, majd zsidó származása miatt munkaszolgálatra kötelezték. A háborút követően az MKP tagja lett, helyettes népbíró. A város munkáselosztó hivatalának a vezetője volt.

⁶⁶ Aszódi József zsidó származású, 1899. december 21-én született. Tóth László polgármestersége idején polgármester-helyettes volt Kecskeméten.

⁶⁷ Az 1945. évi VII. törvénycikk szerint a 12. §. 2. pontja szerint „népellenes büntettségben bűnös az is: aki anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna, a németek által Magyarországon szervezett Volksbundba tagként belépett, vagy fasiszta, illetőleg demokráciaellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt, avagy tagként tevékeny működést fejtett ki.” Ugyanezen paragrafus 4. pontja szerint „népellenes büntettségben bűnös az is: aki kényszerű szükség nélkül a nép- vagy demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött”.

négy év börtönre és politikai jogai gyakorlásának ötévi felfüggesztésére ítélték. A népbíróság elrendelte továbbá a Simala tulajdonában lévő Csongrádi u. 8. szám alatti ingatlan illetőségének és a Ménteleken lévő szántó- és szőlőingatlan teljes illetőségének az elkobzását is. Az ítélet indoklása szerint a vádlott Kecskeméten 1942 tavaszától két hónapig alelnöke volt a helyi Baross Szövetségnek. A vádlottat Kecskemét főispánja és a budapesti központ győzködté, hogy vállalja el a tisztséget, amit ő először visszautasított. Később megjelent Simalánál egy Kerekes nevű ezredes, aki azt mondta, hogy el kell vállalnia a tisztséget, majd a főispán további rábeszelésére végül elvállalta. A vádlott két hónappal később lemondott a tisztségről. A népbíróság a Baross Szövetséget demokráciaellenes szervezetnek nyilvánította, mivel Simala ebben tisztséget vállalt, ezért demokráciaellenes magatartást tanúsított. A bíróság megállapítása szerint a tisztség elvállalása során kényszerű szükség nem állt fenn, legfeljebb kizárták volna a tojás és az alma szállításából. Más termékekkel is kereskedhetett volna és később a lemondása után sem érte hátrány, ezért hamarabb is visszautasíthatta volna az alelnökséget.

A másik vádpont Simala ellen az volt, hogy zsidóellenes kijelentést tett. 1942-ben a város közhűtőházánál vita alakult ki egy vagon feletti rendelkezés miatt. A munkások birkózással akarták eldönteni az ügyet, hogy aki győz, azé legyen a vagon. Az egyik munkás, a zsidó Székely Sándor hajlandó volt erre, aki szerint Simala erre azt mondta: *„nem engedhetem meg, hogy jó magyar munkásaim bármelyike is egy büdös zsidóhoz hozzáérjen, és magát bemocskolja.”* Ez a kijelentés népellenes büntettnek tekinthető.

Az ítélet indoklása szerint nem igazolódott, hogy Simala nyilas volt, mert ezt Wogrincics Géza és a zsidó Rigó Ferenc is cáfolta. Rigó azt vallotta, hogy Simala utálta a nyilasokat, és csőcseléknek, börtöntölteléknek nevezte őket. A németekkel üzleti okokból ápolt jó viszonyt.

Enyhítő körülményként vették figyelembe Simala büntetlen előéletét, családos állapotát és azt, hogy kilépett az egyesületből, jól bánt a zsidó alkalmazottaival, létszám felett is alkalmazta őket, amiért meg is büntették, ezért bizonyos fokú üldözést is elszenvedett.

Tóth László polgármester május 23-án írt nyilatkozatában állt ki Simala mellett, amit a népbíróságra küldött be. Kifejtette, hogy a főispán szorgalmazására alakult meg Kecskeméten a Baross Szövetség. Ebben az időben Simala János elpanaszolta neki, hogy valósággal rákényszerítették az alelnökséget. Simala soha nem viselt tisztséget pártban, egyesületben. A helyi szövetség alapítása idején vette át a szabadkai telepét, ezért csak keveset tartózkodott Kecskeméten, és nem is akart itt lekötöttséget. Szabadkán kétszer is találkoztak, ahová vele ment Simala egyik legjobb barátja, Adorján Károly tanár, könyvszakértő is, akit a németek később deportáltak. Szabadkán Simala elmondta Tóth Lászlónak, hogy sikerült megszabadulnia az elnökségtől, még mielőtt a Szövetség megkezdte volna a tényleges munkát. Simala nem követett el népellenes cselekedetet, *„viszont zsidó barátai és üzleti körével a felszabadulásig szoros érintkezésben és kapcsolatban állott telepei munkássága pedig megbecsülte szociális érzékéért és mindenkor emberséges bánásmódjáért”*.

Braunitzer Ferenc is nyilatkozatot írt a tárgyalásra. Ebben leírta, hogy 1938 júniusától 1944 végéig, mint főkönyvelő dolgozott Simalánál. Tanúsította, hogy Simalát a Baross Szövetség kecskeméti alelnökévé tudta és beleegyezése nélkül választották meg. A szövetség budapesti központjától kapott levelet annak érdekében, hogy vállalja el az alelnöki és az ügyvezető igazgatói tisztséget. Erre Simala utasította Braunitzert, hogy válaszoljon a levélre, és írja meg, hogy nem ér rá, és egyik tisztséget sem vállalja el. Ezek után jött egy Kerekes nevű ezredes Budapestről, és azt mondta, hogy ha nem vállalja az alelnökséget, akkor kizárják a Gyümölcskiviteli Egyesületből, és soha többet nem exportálhat. Simala erre azt mondta, hogy hiába csinálnak akármilyen Baross Szövetséget, ha ő előnyösebb üzletet tud kötni zsidó vallásúakkal, akkor azokkal fog üzletet kötni. Simala ezek után sem foglalkozott a szövetséggel, a meghívóit a szemetesbe dobta. Ezek után Simalát tudta és a jelenléte nélkül megválasztották a szövetség alelnökének. Mikor erről tudomást szerzett, írásban azonnal lemondott, elfoglaltságára hivatkozva. Braunitzer nyilatkozatában leírta azt is, hogy a levél elküldése után két héttel Simalát kizárták a Gyümölcskiviteli Egyesületről, ezt követően fellebbeztek a határozat ellen a Külkereskedelmi Hivatalhoz, így végül is bennmaradhatott az Egyesülésben. *„Ilyenképpen állíthatom, hogy a legnagyobb kényszer és presszió alatt állt, amely szerint a megválasztása tudta nélkül és olyan kényszer mellett történt, mely szerint az egész létezési helyzetje veszélyeztetve volt, de mindezzel sem törődve, a lemondását fenntartotta.”* Braunitzer azt is kifejtette, hogy Simala soha nem politizált, csak az üzletével foglalkozott, keveset tartózkodott Kecskeméten, mert az ország különböző helyein lévő telepeit és kirendeltségeit irányította. Simala a *„zsidó vallású alkalmazottait megtartotta, azokat takargatta, letagadta az értelmiségi kormánybiztosság előtt, és amikor már mást tenni nem lehetett, bejelentette és nagyobb fizetést adott, mint a keresztények számára szerint a rendelet értelmében adható lett volna, ezért az államrendőrség kecskeméti kapitánysága több ízben pénzbüntetésre ítélte, majd egy ízben 20 napi elzárásra ítélte, amelyet a fellebbezési hatóság kegyelemből 200 pengő pénzbüntetésre változtatott át. A zsidókkal szeretett legjobban dolgozni, segítette őket. A legjobb barátja Adorján Károly kereskedelmi iskolai tanár volt, aki könyvelési szakértő volt. A legtöbb ügyet vele beszélt meg Simala. Adorjánt igyekezett megmenteni Simala, de nem tudta, sem a baráti köre. Már a gettóba szállították, élete veszélyeztetésével hajnali négy órakor az ór kijátszásával a kerítésen és a falon keresztül kis darabokra elvágott, papírba gondosan becsomagolt szalonnákat adott át, mert tudta, hogy barátja cukorbeteg, majd cigarettát, ruhaneműket és több különféle tartós és tápláló élelmiszert juttatott hozzá, hogy legalább ezekkel el legyen látva.”*

Braunitzer leírta azt is, hogy Simala Budapestről autóval menekítette le Tarján Ödön zsidó vezérigazgatót *„Nyírben lévő villájába, ott rejtegették, míg megérkeztek az oroszok”*. Simala a munkásokkal is jól bánt.

Simala újrafelvételi kérelmet adott be az első fokú ítélettel szemben. Ebben kérte a Kecskeméti Népbíróság ítéletének hatályon kívül helyezését és ártatlanságának megállapítását. Indoklása szerint kényszer miatt vállalta el a tisztséget, amiről hamarosan le is mondott. Simala és ügyvédje, dr. Csereklyei Gyula azt szerette volna bizonyítani a perújrafelvétel során, hogy kényszer hatására vállalta el a tisztséget. Ha Simalát kizárták volna az exportból, Kecskeméten 200, Szabadkán 300 munkása

maradt volna kenyér nélkül egyik napról a másikra. Simala leírta, hogy távollétében és tudta nélkül választották meg a szövetség helyi alelnökévé. Ezek után lemondott írásban, de így is nagy kára keletkezett, mert kizárták a tojás- és a baromfikivitelből. Ezt tanúkkal tudta bizonyítani, a nevüket is felsorolta: Rigó Ferenc, Braunitzer Ferenc, Borbély Ferenc, Borbély István, Dr. Kertész Miksa.

Simala kifejtette azt is, hogy alelnökként nem csinált semmit, ezt bizonyítani is tudja. A szövetség Kecskeméten el sem kezdett működni, mikor ő már lemondott. Simala dr. Bendét, aki szintén a fogházban volt, tanúként hívta a fentiek igazolására.

1945. július 17-én a Kecskeméti Népbíróság elrendelte a perújrafelvételt és a tanúk meghallgatását. Az újabb népbírósági tárgyalást 1945. július 28-án tartották. Az újabb ítélet az elsőt hatályon kívül helyezte. Simalát minden vádpont alól felmentették és azonnal szabadlábra helyezték. A tanúk bebizonyították, hogy Simala kényszer alatt állt, amikor elvállalta a tisztséget és alelnökként nem csinált semmit. Az 1939-es vitát is bizonyították, ami azóta elévült.

3.3 A Platter-konzervgyár személyzeti vezetője, Kecskeméti László ügye⁶⁸

Kecskeméti Lászlót⁶⁹ a kecskeméti internálótábor parancsnoka jelentette fel a politikai rendőrségen. Az internálótáborban Faragó György parancsnok feltételezhetően kikényszerített tanúvallomásokot íratott alá a fogvatartottakkal, és ezeket küldte el a politikai rendőrség vezetőjének, Kecskeméti László feljelentéséhez csatolva. Az internálótáborban a Platter-konzervgyár volt munkásait (Kőrösi Lajos volt gyári raktárost, Dudás András főgépészt, Lakó Lajost, Kapus Pált) hallgatta ki a táborparancsnok, ezek a tanúvallomások a peranyagban fellelhetők. A négy tanúvallomást ugyanazon a napon, 1945. április 22-én vették fel, és érdekes módon, szinte szó szerint megegyeznek.

A tanúvallomások szerint Kecskeméti „beszédeinek tárgya minden esetben a fasiszta Németország győzelmének elősegítése volt”. Azt vallották, hogy Kecskeméti többször kijelentette, hogy „csak nagyobb termeléssel segíthetjük elő Németország győzelmét a Szovjetunióval szemben”. Faragó György, az internálótábor parancsnoka a tanúvallomások felvétele után másnap április 23-án küldte el a feljelentését a rendőrség politikai osztályának. Átküldte a négy jegyzőkönyvet, amelyek sürgős kivizsgálását kérte. „Az illető Kaiser László úr még ma is szabadon fut, és a mai rendszerrel teljesen ellentétes magaviseletet tanúsít. Ma is tanúságot tesz német barátságáról. Kérem az osztályfőnök urat, hogy lehetőleg az ügyét minél előbb elintézzni.” Tehát Faragó a vallomások alapján feljelentette Kecskeméti.

---

⁶⁸ BKMÖL XXV. 18. 421/1945. Kecskeméti László ügye.

⁶⁹ Kecskeméti Lászlót helyenként Kaiser Lászlónak is hívják, minden bizonnyal magyarosította a nevét.

1945. szeptember 20-án a népügyészségen hallgatták ki Kecskeméti Lászlót⁷⁰, akit háborús büntettel gyanúsítottak és 1945. október 27-én előzetes letartóztatásba helyezték. Kecskeméti a gyár személyzeti vezetője volt, akit azzal vádoltak, hogy a munkások érdekei ellen dolgozott. Valójában ő vezette be a gyár szociális intézményeinek jó részét. A konzervgyár a háború alatt hadiüzem volt, ahol kinevezett hadiüzem biztosok voltak. A termelés fokozása érdekében Kecskeméti előadásokat tartott az üzemvezető Gellért Károly utasítására. Kecskeméti a kihallgatáson előadta, hogy a nyomozás során kihallgatott tanúk vallomása nem fedti a valóságot, más tanúkat is kért beidézni.

A vádirat szerint Kecskeméti 1940 és 1944 között a Platter János⁷¹ tulajdonában lévő gyár tisztviselőjeként a munkásoknak propaganda-előadásokat tartott, a fokozottabb termelésre szólította őket, a német győzelmet propagálta és ezzel a háború fokozására buzdított.

A Kecskeméti Népbíróság 1945. december 20-án tárgyalta az ügyet. A tárgyaláson Kecskeméti elmondta, hogy a termelés fokozása érdekében valóban tartott előadást, de ezeken a gyár és a munkások érdekeiről beszélt, politikáról soha. Gellért Károly gyárigazgató szabta meg az előadások témáját. A gyár hadiüzem volt, és a termelés folyamatosan csökkent. A termelést azért kellett növelni, hogy ne kelljen munkásokat elbocsátani a gyárból, és a béreket fizetni tudják. Kecskeméti elmondta a munkásoknak, hogy ha nem fokozzák a munkát, elbocsátások lesznek. Azt is kijelentette: ha nem dolgoznak, mivel a gyár hadiüzem, hadbírószág elé állíthatják a dolgozókat.

Kecskeméti 1932 óta volt a gyár alkalmazottja. A gyárban 70 tisztviselő és átlagosan 1800 munkás dolgozott. A munkások nem Kecskemétihez tartoztak, ő csak a tisztviselőkkel foglalkozott. A gyár részvénytársaságként működött, amelyben Platter János volt a fő részvényes és az ügyvezető igazgató. Szárított gyümölcsöt és zöldségarát készítettek a közellátás és a katonaság részére, a németeknek is sokat szállítottak. A munkabért a hadiüzemekben a kormány szabályozta, a fegyelmiket a hadiüzemi parancsnok adta. Kecskeméti kifejtette, hogy a gyárban a szociális intézmények 80 százalékát ő kezdeményezte. Ezek közül a legfontosabbak: csecsemőotthon 20–40 gyermek részére, Tiszugon üdülő a munkásoknak évente két hét ingyen üdüléssel, 800 kötetes könyvtár, sportpálya, tekepálya, az analfabéták számára tanfolyam, fűvós és vonós zenekar, 60 tagú énekkar, külön étkezde kedvezményes áron a munkásoknak, gyári segélyek születés, házasság, haláleset alkalmával, a gyár

⁷⁰ Kecskeméti (Kaiser) László 1896. június 23-án született Budapesten, római katolikus vallású. A Platter-gyár főtisztviselője volt, személyzeti vezetőként dolgozott. Az első világháborúban 66%-os hadirokkant lett, mert a tüdejében azóta gránátszilánk volt, emellett reumája és fagyási sebei voltak. Kecskemétinek kereskedelmi érettségije volt.

⁷¹ Platter János 1895-ben született Eisenthalban. Gépészművelés végzettséget szerzett. 1921-ben a dél-tiroli Meranoból családjával együtt Kecskemétre költözött és konzervgyárat alapított, amelynek a későbbiekben is fő részvényese és ügyvezető igazgatója volt. Az üzemben elsősorban szárított zöldségek és gyümölcsök előállításával foglalkoztak, a második világháború ideje alatt a gyár hadiüzemként működött és közel 2000 ember számára biztosított munkát.

külön gazdaságából olcsóbb élelmiszerek biztosítása. Ez a kiterjedt szociális intézményrendszer azt bizonyítja, hogy Kecskeméti a munkások érdekeit képviselte. A vádlott elmondása szerint politikával soha nem foglalkozott, a háború mellett nem izgatott. A gyár területén tilos volt politizálni.

A vádlott érdekében a tárgyaláson megszólaltatott munkások szerint az előadások a termelés növelésére buzdítottak az ország és saját érdekeik miatt is. Kecskeméti nem is mondhatott volna mást, mert a termelést növelni kellett a háború miatt. A munkások állítása szerint a vádlott soha nem politizált. Kecskeméti beszédei nem voltak különösebb hatással a munkásokra tudták, hogy ezt kell mondania. A vádlott-ra a 400 munkása közül egy sem panaszkodott, mondta az egyik munkavezető. A vádlott igyekezett segíteni a munkásokon.

Több tanú vallotta, hogy Kecskeméti a munkások érdekében dolgozott és szereték a munkások. Azt is elmondták: bizonyosak voltak benne, hogy a beszédek a hadiüzemi parancsnok utasítására tartotta Kecskeméti. Az ítéletben Kecskeméti Lászlót a vád alól felmentették és szabadlábra helyezték. A népügyész fellebbezett az ítélet ellen. Annak ellenére, hogy a bíróság szabadlábra helyezte Kecskeméti, mégsem engedték el, hanem internálták, tehát a népbírósági döntést a rendőrség ebben az estben sem vette figyelembe.

A peranyagból ezt követően kiderül, hogy Kecskeméti 1946. augusztus 9-én írt kérelmet a NOT-hoz Dr. Révész László ügyvéd, kiscgazdapárti országgyűlési képviselő segítségével. Ebben Kecskeméti kérte ügye soron kívüli elintézését. Leírta, hogy *„a nem jogerős felmentő ítélet dacára a rendőrhatalóság internált, és most beteg testtel a kalocsai internálótáborban sínylődöm, családom pedig Kecskeméten nélkülöz a kenyérkereső kényszerű távolléte miatt”*. Azt is kifejtette, hogy helyzetéből az egyetlen kiút az, ha a felmentő ítélete jogerőre emelkedése után megszüntetik az internálását még a tél beállta előtt, mert a telet ilyen körülmények között nem fogja túlélni. Kijelentette, hogy *„életemmel fizetek egy alaptalan feljelentésért”*.

A NOT 1946. november 23-án tárgyalta a Kecskeméti Népbíróság 1945. december 20-án hozott ítéletét, ami ellen a népügyész fellebbezett. A NOT helyben hagyta az első fokú bíróság ítéletét. Az indoklás szerint a vádlott nem bűnös, az első fokú népbíróság a vádlott előzetes letartóztatását megszüntette és szabadlábra helyezését elrendelte, és megjegyezte, hogy *„az Országos Tanácsnak e kérdésben nem kellett határoznia. A vádlottat a védőnek 12. sorsz. beadványa szerint a felmentés után a rendőrhatalóság internálta, és jelenleg a kalocsai internálótáborban van fogva.”* Tehát Kecskeméti minden jogalap nélkül hurcolták a népbíróság elé, majd mikor megállapították, hogy ártatlan és felmentették, a rendőrség ennek ellenére is internálta.

Fél évvel később a NOT végzését követően, csak 1947. május 5-én hirdették ki a NOT ítéletét a Kecskeméti Népbíróságon, ami ellen már nem lehetett fellebbezni. A vádlott részéről senki nem volt jelen a tárgyaláson, az idézettek sem jelentek meg.

4. A Nyilaskeresztes Párt tagjai, helyi vezetői ellen indított perek és a zsidóüldözéssel vádolt személyek elleni perek

Kecskeméten a szélsőjobboldali nyilas eszmék nem voltak népszerűek a város szovjet megszállása előtti időben. Volt néhány antiszemita, németbarát, szélsőséges személy, de tömegek nem álltak mögöttük.⁷²

Dr. Batka Ferenc orvos komoly kockázatokat vállalt, annak érdekében, hogy zsidókat mentsen, többeknek segítsen kiélezett háborús viszonyok idején, ennek ellenére zsidóüldözéssel és nyilas tagsággal vádolták, holott baloldali gondolkodású volt. Szerencséjére sokan kiálltak mellette, és a perében a bíróság is lehetőséget biztosított a tanúk meghallgatására.

Az ezt következő két ügy „főszereplői” a vád szerint zsidók ellen követtek el háborús és népellenes bűnöket. E perek részben bemutatják a helyi politikai rendőrség működését is. Hartyáni József ügye egyrészt azért érdekes számunkra, mert jól megvilágítja a politikai rendőrség és a népbíróság együttműködését egy vélhetően jelentéktelen „bűnt” elkövető gyári munkás perében, másrészt fontos információkat tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a politikai rendőrség keretein belül milyen „leszámolási” folyamatok mentek végbe 1945–46 folyamán.

Prácser László ügyéből megtudhatjuk, hogy a volt munkaszolgálatosok, akik később a kecskeméti politikai rendőrség nyomozói és az MKP vezetői lettek, miként akartak bosszút állni a fellelhető tartalékos tiszthelyettesen, aki ott volt beosztásban, ahol ők a munkaszolgálatot teljesítették a keleti fronton.

4.1 Dr. Batka Ferenc orvos ügye⁷³

Dr. Batka Ferencet⁷⁴ a népgyógyászság azzal vádolta, hogy 1944-ben Kecskeméten ő alapította meg a Magyar Megújulás Pártját, majd a város kiürítését követően Budapesten a Nyilaskeresztes Párt hivatalos orvosa volt, nyilas karszalaggal járt, razziaikon zaklatta a zsidókat, a sárgacsillagos betegek kezelését megtagadta, az ingyenes kezelésre jogosultakat csak pénzért látta el. Batka 1945. április 5. óta előzetes letartóztatásban volt, népbírósági tárgyalását június 19-én tartották. Itt előadta és tanúkkal igazolta, hogy a vádak igaztalanok, és kiderült, hogy zsidókat mentett, és hogy valójában baloldali gondolkodású volt. A vádlott elmondta, hogy Magyarország német megszállását követően felesége ágasegyházi birtokán zsidó munkaszolgálatosokat bújtatott, akiknek néhány nap bujkálás után be kellett menniük a gettóba.

⁷² Kovács Bálint református lelkész a következőket mondta, mikor Kecskemétre vonatkozóan a nyilasok befolyásáról kérdeztem: „Kecskemét egy konzervatív paraszt város volt. Vidéki lelkész barátaim, akik Kecskeméten voltak konferencián és itt voltak elszállásolva családoknál azt mondták, hogy Kecskeméten »parisztokrácia« van.” Az interjú teljes szövege a szerző archívumában található, nyomtatásban is megjelent. RIGÓ Róbert, 2009. 23. o. Az 1939-es választáson Kecskeméten a szélsőjobboldal nem állított listát, nem lehet tudni pontosan, hogy a lakosság milyen mértékben szimpatizált velük.

⁷³ BKMÖL XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróság iratai 75/1945. Dr. Batka Ferenc ügye.

⁷⁴ Dr. Batka Ferenc 1898-ban született, az Országos Tisztviselő Betegalap (OTBA) ellenőrző orvosa volt, tartalékos hadnagy.

Batkát ezért feljelentették a Gestapónál, ezt követően letartóztatták és három hétig fogva tartották, közben többször súlyosan bántalmazták. Szabadulását követően a városi rendőrfőkapitány, dr. Keresztes Andor javaslatára, hogy elejét vegye a németek további zaklatásának, bejelentette a rendőrségen, hogy megalapítja Kecskeméten a Magyar Megújulás Pártját, erről igazolást is kapott, amit fel tudott mutatni a németeknek, így többé nem keresték. Batka tagadta a többi vádpontot is. Kifejtette, hogy soha nem szimpatizált a nyilasokkal, és a zsidó betegeket minden esetben megfelelően ellátta. Batka ellen vallott Dr. Dobák István,⁷⁵ aki korábban feljelentette a rendőrségen, ez alapján indították meg az eljárást ellene. Dobák szerint Batka megsértette az orvosi etikát, a legszegényebbeket is pénzért kezelte, a nyilas Húség Háza orvosa volt és nyilas párttag, a tárgyaláson azonban már azt vallotta, hogy nem tud Batka politikai tevékenységéről. A NOT is tárgyalta az ügyet és megállapította, hogy „*Dr. Dobák István rosszindulatú és túlmént a gondatlanság határán és a hamis vádmezsgyéjét súrolja. Dobák szavahihetősége kétséges.*” Dr. Batka Ferenc ellen vallott dr. Rotschild László, dr. Aszódi István dr. Stein Gyula orvosok és – ebben a perben is – Hajdú Ernő hírlapíró. Közülük többen is azt állították, hogy látták, amint Batka nyilas karszalaggal és nyilaskeresztes autóval járt.

Batka több tanúval igazolta, hogy valóban zsidókat bújtatott birtokán, amiért a németek letartóztatták és azt is, hogy a Magyar Megújulás Pártja soha nem kezdte meg a tevékenységét Kecskeméten, ez ügyben Batka nem tett semmit. Több budapesti tanú igazolta, hogy Batka ott sem járt nyilas karszalaggal és nyilaskeresztes autóval, ellenben a zsidó betegeket minden esetben ellátta. Dénes Károly budapesti tanú elmondta, hogy a város ostromakor egy óvóhelyen volt a vádlottal. Az autóján vöröskereszt volt, alatta orvos felirattal, nyilaskeresztet soha nem látott a kocsiján. Mikor a harcok miatt már nem lehetett kimenni az utcára a vádlott az óvóhelyen segítette a rászorulókat. Az óvóhelyre szökött zsidók is menekültek, akiket „*a vádlott a legnagyobb készséggel és lelkiismeretességgel részesített orvosi segélyben, sőt az egészségesekeket is gézzel bekötözte, és úgy rejtegette őket a nyilasok elől.*” A tanú azt is elmondta, hogy a zsidó betegeket az egyik nyilas razzia alkalmával együtt menekítették a szomszédos házba aknatűz közben. Az óvóhelyen elrejtették a rádiót. Batka az angol híreket hallgatta, és a többieknek is közvetítette az ott hallottakat, az orosz előrenyomulásról is tájékoztatta az óvóhelyen lévőket.

Hangai Zoltán budapesti lakos kijelentette, hogy ő is a közös óvóhelyen ismerte meg Batkát. A rejtőzködő zsidókat ellátta, kezelte és bújatta. Őt is, mint civilbe öltözött szökött katonát a vádlott rejtette el a nyilas razzia elől. Több alkalommal, a nyilas behívóval rendelkező személyeknek a vádlott minden ellenszolgáltatás nélkül hamis orvosi bizonyítványt adott ki, hogy súlyos betegek, és képtelenek bevonulni.

A tárgyalást elnapolták. Dr. Batka Ferencet azonnal szabadlábra helyezték, a következő tárgyalást 1945. augusztus 10-én tartották, de ekkor csak két tanú jelent meg, majd szeptember 15-én folytatták a tárgyalást, amikor kihirdették az ítéletet. A tárgyaláson dr. Stein Gyula orvos azzal vádolta Batkát, hogy a zsidó fogorvosoktól eltanácsolta a betegeket és más fogorvosokhoz küldte őket. Batka ezt tagadta és kijelentette, hogy dr. Szigeti Mihály és dr. Kecskeméti zsidó fogorvosokkal dolgoztatott

⁷⁵ Dr. Dobák István a front átvonulását követően Kecskemét tisztí főorvosa volt. Kecskemét kiürítésekor a felettesei elhagyták a várost, a Tisztifőorvosi Hivataltól ő maradt egyedül a városban.

a legtöbbet, mert őket tartotta a város legjobb fogorvosainak. Ezt tanúkkal is alátámasztotta Batka, akik kijelentették, hogy dr. Szigeti fogorvosról mindig elismerően beszélt.

Más tanúk kiemelték azt, hogy Batka a katonaságnál is igyekezett felmenteni a szolgálat alól, akit lehetett. Gáspár József borügynök elmondta, hogy 1942-ben volt Batkánál, aki már ekkor céltalannak és helytelennek tartotta az oroszok elleni harcot. 1944-ben vonult be a katonasághoz, ahol a tartalékos tisztek nagyon szerették Batkát. Azt mondták a laktanyában, hogy azért szerelték le a vádlottat, mert kommunista és baloldali érzelmű volt. Állandóan szabotált, az embereket a legcsekélyebb problémával is leszerelte. Lichtenstein György budapesti lakos, katonai nyomozó kijelentette, hogy munkaszolgálatos volt 1942-től 1944-ig. Elmondása szerint Batka baloldali érzelmű ember volt és „igazán rendesen viselkedett a zsidó munkaszolgálatosokkal, akik a keze alatt voltak.” Egyszer tanúja volt egy olyan jelenetnek, amikor Batka szobájába bejött egy főhadnagy és éles hangon felelősségre vonta, amiért „enyhén és emberséges módon bánt a zsidó munkaszolgálatosokkal.” Ziener Nándor zsidó munkaszolgálatos bajtársát, mivel sokgyermekes apa volt, „hazaküldte irván neki valami betegséget”. A bíróság a vádlottat felmentette, annak ellenére, hogy többen is Batka ellen vallottak, mert a többi tanú ezeket a vádakát megcáfolta. „Tekintettel arra, hogy a terhelő tanúknak a vallomása a többi nagy számú és a vádlott védekezését igazoló tanúk vallomásával ellentétes.” A bíróság nem látta bizonyítotttnak, hogy a vádlott elkövette volna a vádiratban megfogalmazott bűncselekményeket. A népügyész fellebbezett az ítélet ellen. A NOT 1946. március 27-én tárgyalta az ügyet és helybenhagyta az első fokú ítéletet.

4.2 Hartyáni József gyári munkás ügye⁷⁶

Ifjabb Hartyáni Józsefet⁷⁷ a politikai rendőrségen 1945. május 15-én hallgatták ki, ahol magára nézve súlyos, terhelő vallomást tett. Azt vallotta, hogy 1944. május 15-én belépett a Nyilaskeresztes Pártba, majd október 24-én társával együtt Budapestre ment, Vecsésen a német SS-esekkel partizánvadászatot tartottak. November 26-án parancsot kaptak, hogy a Csillaghegyről 300 zsidót gyalog kísérjenek Bécsbe. A csoportból csak 250 fő ért Bécsbe, a többit útközben agyonverték vagy lelőtték. A zsidóktól mindent elvettek: ruhákat, értékeket. „Ha valamelyik összeesett a fáradtságtól és az éhségtől, puskatussal ütöttük, amíg tovább nem ment. Ha akkor sem tudott megindulni agyonlőttük. Ha valaki meg akart szökni rálőttünk. Ilyen szökési kísérletet én kétszer vettem észre. Rögtön rájuk lőttem, lövésem zajára felfigyeltek a többiek is és ők is lőttek. Mindkét esetben az illető férfi volt. Lövésünk pillanatában a szerencsétlen áldozat hasra vágódott és úgy maradt.” A kihallgatási jegyzőkönyvet aláírt nyomozók: Moskovics (Magyarfi) Miklós, Alpár József, Gold Jenő, és a jegyzőkönyvvezető Rosenfeld (Rédei) Ibolya volt.

⁷⁶ BKMÖL XXV. 18. 208/1945. Hartyáni József ügye.

⁷⁷ Hartyáni József 1925. október 7-én született Kecskeméten, hat elemi végzettségű gyári munkás volt.

1945. július 16-án tartották Hartyáni népbíróválasztását. Itt Hartyáni azt vallotta, hogy *„tagadom, hogy 300 főnyi zsidót Budapestről Bécsbe kísértem volna. Ezt a tényt csupán azért ismertem be, mert a rendőrségen nagyon megverték és kénytelen voltam beismerő vallomást tenni.”* Hartyáni beismerte, hogy tagja volt a helyi Nyilaskeresztes Pártnak, azt is, hogy október 22-én felvezényelték Budapestre, ahol ládákat pakolt teherautóra, itt kiképzéseken is vett részt. Állította, hogy soha nem volt partizánvadászaton, és Németországba sem vitték ki tanulmányútra. *„A nyomozók nagyon megverték, bal fülemre még most sem hallok s a verések kényszerítő hatása alatt voltam kénytelen aláírni a nyomozati jegyzőkönyvet, de a zsidókísérésre vonatkozó dolgokat akkor sem mondtam.”* Ezek után a bíró rákérdezett, hogy miért nem mondta el az igazságot a népbíróválasztáson, hiszen ott is ugyanazt vallotta, mint a rendőrségen. A bíró kérdésére Hartyáni azt válaszolta, hogy *„amikor a népbíró kihallgatott, akkor még a rendőrség foglya voltam. Azért nem mertem visszavonni a nyomozati vallomásomat, mert féltem, hogyha visszavonom, újból nagyon megvernek. Most a törvényszék fogházában vagyok, ezért merem megmondani az igazat. Amikor a népbíró kihallgatott, a jegyzőkönyvet az a nyomozó írta, aki felkísért a kihallgatásra és féltem, hogyha előtte visszavonok mindent, újból levisznek és megvernek.”*

Hartyánit háborús bűntettrel és a Btk. különféle paragrafusai alapján 300 rendbeli rablás bűntettében társtetteséggel vádolták. A népbíró ítélete kimondta, hogy Hartyáni bűnös, ezért a népbíró *„összbüntetésül kényszermunkára, mint főbüntetésre, melynek legrövidebb időtartamát 15 évben állapítja meg, valamint politikai jogai gyakorlásának 10 évi felfüggesztésére, mint mellékbüntetésre ítéli.”* Az ítélet ellen a népbíró súlyosbításért, a vádlott és a védő enyhítéséért fellebbezett.

Hartyáni édesanyja 1946. március 3-án írt a NOT-nak, a túl szigorú ítélet miatt. Véleménye szerint a fia nem követett el mást, mint belépett a Nyilaskeresztes Pártba 18 évesen, mert rábeszéltek, és amikor Budapestre felrendelték 1944 októberében, ládákat hordott a Divatcsarnok helyiségéből egy teherautóra. A nyilasok ide-oda vezényelték, nem harcolt, mikor beteg lett, hazaengedték. 1947. április 12-én Hartyáni is írt a szegedi börtönből a NOT-nak, hogy közel két éve van előzetesben, azóta sincs jogerősen elítélve. A Nyilaskeresztes Pártnak csak egyszerű tagja volt iskolázatlan gyári munkásként, soha rosszat nem akart, alig múlt akkor még 17 éves. Megbánta, amit tett és kérte, hogy tárgyalják mihamarabb az ügyét, majd mentsék fel.

A NOT 1947. december 10-én kelt végzésével megsemmisítette az első fokú ítéletet és a népbíróválasztást új ítélethozatalra utasította, illetve a nyomozás alaposabb lefolytatására. Arra utasította a népbíróválasztást, hogy hallgassa ki a politikai nyomozókat és a rendőrségi jegyzőkönyvvezetőt annak érdekében, hogy megállapítsa *„hogyan keletkezett az 1945. május 15-én a vádlottal felvett jegyzőkönyv, kinek kezdeményezésére vétettek a jegyzőkönyvbe az ott részletezett események és vádlott által beismerett cselekvések, e tekintetben ezen tanúk a vádlottal szembesítendőek.”*

Ezt követően a népbíró tanácselnöke írt a Kecskeméti Államrendőrség Kapitányának 1948. március 10-én. Ebben a megkeresésben felszólította a rendőrséget, hogy állapítsa meg, *„hogy Moskovits Miklós volt pol. nyomozó azonos személy-e az autóbaleset folytán elhalt Magyarffy Miklóssal és nevezett mikor halt el, állapítsa meg, hogy Alpár József volt pol. nyomozó jelenleg hol tartózkodik, állapítsa meg*

Gold Jenő volt pol. nyomozó lakhelyét, továbbá állapítsa meg, hogy mennyiben felelnek meg azok a hírek az igazságnak, hogy Rosenstein (Rédei) Ibolya villamosbaleset áldozata lett.”

A per dokumentumai között megtalálható Magyarfi Miklós halálozási anyakönyve amely szerint 1946. július 29-én halt meg 30 évesen, a halál okaként agyrázkódást és koponyaűri vérzést jelöltek meg.

1948. május 31-én a Kecskeméti Népbíróság újra tárgyalta Hartyáni ügyét. A bíróság elnöke a NOT végzésére hivatkozva megállapította, hogy az abban „*megnevezett tanúk közül Moskovics (Magyarfi) Miklós meghalt, Rédei (Rosenstein) Ibolya eltűnt, Alpár István ismeretlen helyre távozott, Gold Jenő lényeges vallomást tenni nem tud a nyomozás körülményeire nézve. Sándor Gyula, Forgó István, Borsodi Mihály tanúk pedig közelebbi adatok hiányában feltalálhatók nem voltak.*”

Igen érdekes, hogy a kecskeméti politikai rendőrség rendőrfőkapitánya és nyomozói, akik kínozták és meghurcolták az embereket, 1946-ban viszonylag fiatalon eltűntek. Bánó Mihály rendőrfőkapitány és Moskovics Miklós⁷⁸ halálos baleset áldozatai lettek, Rédei Ibolyát⁷⁹ állítólag villamos ütötte el. Az általuk elkövetett botrányok országos szintűre duzzadtak, a parlamentben és a sajtóban is foglalkoztak vele, az ügyet ki kellett vizsgálni és ez kényelmetlen lehetett mind a politikai rendőrségnek, mind az MKP-nek, ezért nem lehet kizárni, hogy eltűntették őket.

A NOT ítélete szerint Hartyáni bűnös háborús büntettségben, ezért három év fegyházra mint főbüntetésre és öt évre politikai jogainak felfüggesztésére mint mellékbüntetésre ítélték. Az előzetesben letöltött idő miatt a fegyházbüntetést teljes egészében kitöltöttnek vették. Az ítélet indoklása szerint „*a pártszolgálatosi minőségben végzett tevékenység olyan tevékenységnek tekintendő, mely segítséget nyújtott a nyilaspártnak a hatalom megszerzéséhez és megtartásához.*” Megállapították, hogy a tanú és a nyomozás is bebizonyította, hogy a zsidók elszállításában nem volt szerepe Hartyáнинak.

Hartyáni 1948. május 31-én szabadult. 1958-ban kérte az igazságügy minisztert, hogy amnesztiát, elévülést vagy megsemmisítést adjon ügyére. Itt leírja: „*Ezért a cselekedetért három évi fegyházra ítélték valószínűleg csak azért mert már ennyi időt letöltöttem, úgy érzem ártatlanul.*” Kecskeméten az Alföldi Konzervgyárban mint a ládaraktár vezetője dolgozott de 1957-ben elbocsátották, állítólag azért, mert politikai elítélt volt és így nem tölthet be vezető állást. 1958-ban fizikai munkásként dolgozott és kérte, hogy töröljék a bűnügyi nyilvántartásból, ne legyen folt az életében. Ezt követően Hartyánt mentesítették a hátrányos jogkövetkezmények alól.

⁷⁸ Moskovics Miklós 1914-ben született Budapesen, apja Magyarfi Mór, anyja Liner Irma. Mint zsidó munkaszolgálatost, a 109/7. számú munkásszázadhoz osztották be, 1943. szeptemberében vitték ki a Szovjetunióba Bobriuszka. 1945-ben a kecskeméti politikai rendőrség nyomozója volt. Magyarffy máshol Magyarfi Miklós és Moskovics máshol Moskovits Miklós ugyanaz a személy. Más perek anyagaiból is tudjuk, hogy Kecskeméten kegyetlenül kínozták és megalázták a fogva tartottakat. Vö. Varga Gergely perével. RIGÓ Róbert, 2010.

⁷⁹ Rédei Ibolya neve szintén többféle formában fordul elő a levéltári dokumentumokban. Rósenfeld máshol Rózenstein és Rédei máshol Rédey vagy Ráday Ibolya ugyanaz a személy. Általában a politikai rendőrségen jegyzőkönyvvezető volt.

4.3 A volt tartalékos zászlós, Prácser László ügye⁸⁰

Prácser László⁸¹ 1945. március 28 óta volt előzetes letartóztatásban. 1945. április 30-án volt az első népbírószági tárgyalása. Prácser vallomásában tagadta a nyomozati jegyzőkönyvben felveteket. *„Én ott egy üres blankettának írtam alá, nem tudom, hogy arra később mit írtak rá, fenyegetések hatása alatt írtam az üres lapot alá, mert megverték, kényszer hatása alatt cselekedtem.”*

A bírósági vallomása szerint igaz, hogy 1943 augusztusának végén a Szovjetunióba került, a 108. számú Élelmiszer Ellátó Oszlophoz (ÉLMO) osztották be Bobruiszk városában mint segédtszítet. Prácser tagadta, hogy a munkaszolgálatosokkal rosszul bánt volna. Állítása szerint nem volt hozzájuk semmi köze, önálló rendelkezési joga soha nem volt, soha nem vert meg munkaszolgálatost. A munkaszolgálatosokkal felettese, Bajor János főhadnagy rendelkezett.

A munkaszolgálatosokat a munkásszárad parancsnokától igényelte az ÉLMO és naponta 20–40 munkaszolgálatos dolgozott náluk. Minden nap Bajor főhadnagy adta ki az utasítást, hogy aznap mit csinálnak a munkaszolgálatosok, akiket az őrmester kísért a keretlegénységgel a munkavégzés helyére. A munka általában a vagonok ki- és berakásából, a lovak élelmezéséből, a takarmány rakodásából állt. Prácser elmondása szerint soha nem látta, hogy valamelyik munkaszolgálatost megverték vagy megkínózták volna, és parancsot sem adott ilyesmire. Egy tizedes többször bántalmazta a zsidókat, ezért a felettesei a frontra vezényelték. A munkaszolgálatosokat a saját századuk élelmezte, nem az, ahol a munkát végezték, az ÉLMO-nak a munkásszáradok élelmezéséhez semmi köze nem volt. Prácsernek nem volt tudomása arról, hogy *„az volt kiadva bizonyos bizalmas parancsba, hogy a zsidó munkaszolgálatosoknak nem szabad és nem lehet visszakerülniök. Én ilyen kijelentést senki előtt nem tettem, mástól sem hallottam. Az ÉLMO-nál összesen 17 tiszt, illetve tisztos volt, 1 főhadnagy parancsnok Bajor János, 1 hadnagy, 8 zászlós, hadapród őrmesterek, stb.”* Prácser a rangidős zászlós volt Bajor helyettese, de állítása szerint nem ő volt a helyettes parancsnok. Prácser a frontról végül megszökött és hazajött.

Prácser nem tudta, hogy mit esznek a munkaszolgálatosok, mert irodában dolgozott és nem hozzá tartozott az élelmezésük. A tárgyaláson a továbbiakban tanúkat hallgattak meg az ügyben, egyrészt korábbi munkaszolgálatosokat, akik 108. számú ÉLMO-hoz voltak munkára kivezényelve, másrészt az ott szolgálatot teljesítő katonákat.

---

⁸⁰ BKMÖL XXV. 18. 29/1945. Prácser László ügye.

⁸¹ Prácser László 1920. július 10-én született Zalaegerszegen, érettségizett, vendéglős a háború alatt tartalékos zászlós volt. A Széchenyi tér 5. szám alatt lakott.

Forbáth György⁸² politikai nyomozót korábban, mint zsidó munkaszolgálatost 1942 májusában vitték ki a Szovjetunióba, és ott 1943 májusában a 109/7. számú munkásszázadhoz került Bobruiszkba. Ebből a századból többen jártak dolgozni a 108. számú ÉLMO-hoz. A tanú szerint Bajor helyettese Prácser László volt, aki két-három hetet töltött az ÉLMO-nál. Forbáth szerint a vádlott volt a közvetlen összekötő Bajor és a keretlegénység között, ő adta ki az utasításokat. A tanú elmondta, hogy nagyon kevés ételmezt kaptak és nehéz fizikai munkát kellett végezniük. Az ételmezt valójában a munkásszázadtól kellett volna kapniuk, de annak nagy részét ellopták, emellett napi 10–15 órát kellett dolgozniuk. Előfordult, hogy nem bírták a zsákokat vagy ládákat megemelni, ilyenkor megverték őket a keretlegénység tagjai. Forbáth elmondta, hogy a vádlott egyszer maga is megverte, mikor nem bírta a zsákot megfelelő tempóban vinni. *„Durva szavak kíséretében arcomba vágott, lezsidózott és mondotta, hogy úgysem kerülök haza élve innen.”* A tanú a vádlott ellen vallott, és kegyetlenkedéssel, veréssel vádolta őt. Azt is elmondta, hogy gyakran kikötéssel büntették a munkaszolgálatosokat. A zsidók úgy tudták, hogy a kikötéseket a vádlott parancsára hajtották végre. A tanú szerint a vádlott lovagló ostorral, illetve korbáccsal járt, szidta a zsidókat és ostorával ütötte-verte őket. Forbáth azt állította, hogy a századukból legalább ötven embert vert meg a vádlott, saját szemével látta és őt magát is megverte. A katonák, szakácsok adtak a munkaszolgálatosoknak néha egy kis ételmezt. *„A mi századunkból senki nem halt meg, de tudom, hogy másik századból sokan meghaltak az embertelen bánásmód következtében.”*

Moskovits Miklós politikai nyomozó, mint *„érdetelen tanú”* 1943 szeptemberében került ki, mint munkaszolgálatos Bobruiszkba, ahol a korábban említett 109/7. sz. munkásszázadhoz osztották be és innét vezényelték többször a 108. sz. ÉLMO-hoz. Elmondása szerint a munkaszolgálatosok rettegetek a vádlottól, mert kegyetlenül bánt velük. Hallotta, mikor a vádlott olyan parancsot adott a keretlegénységnek, mely szerint kegyetlenül kell bánni a munkaszolgálatosokkal, mondván, hogy *„felsőbb utasítás az, hogy közülük egynek sem szabad hazakerülnie, kínozni, gyötörni kell őket a munkával addig, amíg meg nem halnak, mert ha egy is hazakerül élve, akkor bosszút fog állni.”* A vádlott megtiltotta a katonáknak, hogy ételmezt adjanak a zsidóknak, ha valaki mégis megtette, azt kiküldte partizánvadászatra, ahonnan nem sok esély volt a visszatérésre. Amikor a tanú bement a konyhába kenyeret kérni, a vádlott elkapta és kikötötte, mikor megpihent a favágás közben, meglátta, odalovagolt, és ostorával az arcába vágott. A tanú szerint a vádlott, ha akart volna, segíthetett volna a zsidóknak. A munkaszolgálatosok rettegetek a 108. ÉLMO-hoz kerülni, mert közismert volt a vádlott kegyetlensége.

⁸² Forbáth György politikai nyomozó Budapesten született 1913. január 14-én. A Fecske u. 2. alatt lakott, özvegy volt. Igazoló lapjára a következőket írta: *„1939-től 1942. VI. 24-ig mint karmester dolgoztam. 1942. V. 25-én bevonultam Vácra a 109/7 zsidó munkásszázadhoz, ahonnan július 15-én Oroszországba vittek. 1944. július 20-án hazaszöktünk, Vácra jelentkeztem, ahonnan 1944. XI. 1-én végleg megszöktem. 1944. XI. 15-től 1945. január 16-ig az orosz bevonulásig Budapesten bujkáltam először a VIII. kerületben laktam majd tekintve, hogy itt a nyilasok köröztek az V. kerületbe költöztem, ahol az orosz bevonulást megvártam. Budapest eleste után visszatértem Kecskemétre, ahonnan eredetileg bevonultam 1942. VI. 24-én.”* 1945. március 30-án igazolták. BKMÖL XVII. 406/a. 831/1945.

Uri László nyugalmazott honvédőrnagy elmondta, hogy nem tudja, mi történt a Szovjetunióban, mert ő soha nem járt ott. Azt tudja, hogy a „*segédtsztnek parancs-adási joga nincs*”.

Bánó Gergely forgalmi adótsízt kijelentette, hogy 1943. július végén került ki a Szovjetunió területére, ahol Bobruiszkban a 108. sz. ÉLMO Gazdasági Hivatalának (GH) főnöke volt, itt szolgált a vádlott is mint segédtsízt. Más volt a beosztásuk, más helyen is dolgoztak, csak egy–másfél hónapig szolgáltak együtt, utána őt leszerelték. A vádlott szigorú ember volt, a keretlegénység rosszul bánt a munkaszolgálatosokkal, egyebet nem tudott. Nem hallott róla, hogy a vádlott valakit is tetteleg bántalmazott volna.

Ezt követően a vádlott védője bizonyításkiegészítést kért és újabb tanúk beidézését. A népbügyész kérte, hogy a bizonyítás kiegészítést mellőzzék. A bíró megállapította, hogy „*a bíróság a további bizonyítás kiegészítést, mint feleslegest és célra nem vezetőt, mellőzi.*” Közben megérkezett a két orvos szakértő, dr. Nagy György és dr. Rotschild László, akik megállapították, hogy a vádlott nem szenved elmebajban és korábban sem volt ilyen jellegű problémája. Dr. Nagy előadta, hogy „*a külsérelmi nyomok megvannak vádlott testén [...] a vádlott azt adta elő, hogy azok cigaretta égetéstől keletkeztek s szerintem vádlott előadása megfelelhet a valóságnak.*”

Prácser a bíró kérdésére a következőket mondta: „*a nyomozati kihallgatásom alkalmával súlyosan bántalmaztak, gumibottal, bikacsökkel ütöttek-verték, herezacskómat cigarettával égették, kínoztak, mindenemet ütötték, így kényszer hatása alatt voltam. A most kihallgatott két tanú: Forbáth György és Moskovits Miklós politikai nyomozók is súlyosan bántalmaztak a nyomozás során.*” Ezt követően a bíróság új tanúk meghallgatását rendelte el.

Dr. Nagy György április 28-án, a tárgyalás előtt készített orvos szakértői véleménye megállapította, hogy Prácser teljesen normális, de írt külsérelmi nyomokról is: „*A következő külsérelmi nyomok ismerhetők fel: a bal térdén [...] és a bal lábszár elülső felszínén [...] alumínium két pengős nagyságú, gyógyulóban lévő [...] váladékos sebek vannak.*” A fején és a csuklóján is hasonló sebek vannak. A heréin fél centiméter átmérőjű hegesedések találhatók.

A tárgyalást követően 1945. június 18-án Prácser írt a népbíróságnak, és kérte, hogy idézzenek be további tanúkat is. A kérelemben a felsorolt tanúk nevein kívül azt írta, hogy „*azon a két nyomozón kívül, akik halálra vertek engemet, s akik miatt a herémet hetekig orvosolta a rendőr orvos, s akik tanúként lettek kihallgatva ebben az ügyben, ezután senki sem fogja vallani...*”.

Prácser 1945. április 26-án, még az első tárgyalás előtt írt a Kecskeméti Népbíróságnak, hogy hallgassák ki az ő tanúit is. Ebben a levelében leírja, hogy soha nem volt munkaszolgálatos századhoz beosztva, csak az élelmezési hadoszlophoz. Soha nem volt parancsnok, csak beosztott tiszt. A munkaszolgálatosok élelmezése nem tőle függött. Segédtsízt volt, és nem parancsnokhelyettes. Amit lehetett, megtett a munkaszolgálatosok érdekében. Ő távolította el Pál Szabó tizedest a századtól, mert verte a zsidókat, akit a roham századba helyeztek át. Végül a megjegyezte: „*E tanúk szembesítése a vád tanúival, Dr. Kovács Tiborral, Forbáth György, Moskovits Miklós, Barát Mihály tanúval meg fogják mondani, hogy ezek a tanúk azért vallanak*

ellenem, hogy a katonai élelmezési oszlop parancsnokának szigorúságát – egy pár mindenre kapható altiszt szadistaságát, – »most majd mi fogunk fizetni!« – jelszó jegyében érthető elkeseredésükben reám hárítsák, mert az ÉLMÓ-tól pillanatnyilag én akadtam kézre.»

Az újabb népbírósági tárgyalást 1945. július 5-én tartották. Prácser az előző tárgyaláson elmondott vallomását fenntartotta, ismét elmondta, hogy a rendőrségen egy üres papírt írt alá, mert addig verték, amíg azt alá nem írta. A nyomozók Forbáth is és Moskovits is fenntartotta az előző tárgyaláson elmondott vallomását.

Baráth Mihály politikai nyomozó, aki az MKP Duna–Tisza közti kerületi titkárságának az irodavezetője volt, mint „érdektelen tanú” kijelentette, hogy 1942 májusában került ki a Szovjetunió területére, majd 1943 augusztusában került Bobruiszkba mint munkaszolgálatos. A tanú is dolgozott a vádlott századánál, aki nagyon kegyetlenül bánt az emberekkel, ezért „*nagy híre*” volt. A tanú szerint a vádlott adta ki a munkát a zsidóknak, és állandóan nádpálcával járt. Ha a keretlegénység tagjai meglátták Prácsert, szóltak, hogy vigyázzanak, mert jön, ilyenkor fokozottan kellett dolgozniuk. Prácser őt is megütötte nádpálcájával.

Balogh Endre kereskedő 1942 júliusától 1944 februárjáig volt beosztva a 109/7. sz. munkaszolgálatos századnál és ő is dolgozott a vádlott századánál. Elmondása szerint Prácser „*fehér lovon járt és nagyon félt tőle mindenki, mert goromba és durva volt*”. A tanút is megverte Prácser és ő is megerősítette, hogy a századukból nem halt meg senki.

Dr. Kovács Tibor Kiskunhalas város polgármestere mint tanú elmondta, hogy ő is ugyanahhoz a munkaszolgálatos századhoz volt beosztva, mint a többiek. Betegen dolgozott a kovácsműhelyben, ezért ebédszünetben lefeküdt és azonnal elaludt, közben bejött Prácser, Kovács ekkor „*nem vágta magát rögtön vigyázzba*”, ezért megbüntette, pedig látszott, hogy sárgaságban szenved. A vádlottól mindenki félt, kegyetlen ember hírében állt, minden ok nélkül megütötte az embereket a nádpálcájával.

Harsányi Károly kereskedő is a fentebb említett munkaszolgálatos századnál volt, mint a többiek. A vádlottat már Kecskemétről is ismerte, ezért többször is beszélgettek. „*Engem vádlott soha nem bántott, nem ütött meg, de nem láttam azt, hogy mást megvert volna, mert előttem senkit nem vert meg.*” Azt tudja, hogy Bajor haragudott a zsidókra és rosszul bánt velük, neki rossz híre volt. A tanú állítása szerint a két keretvezető Patyi és Pál Szabó nagyon kegyetlenül bánt a zsidókkal.

Ifj. Papp Mihály fésűs mester ugyanannál a századnál volt, mint a vádlott beosztott honvéd. A vádlottat sokat látta az irodában dolgozni. A raktárban, ahol dolgozott nem találkozott soha Prácserral. A vádlottat ő csak barna lovon látta, állítása szerint fehér ló nem is volt a századnál. „*Azt sem láttam, hogy vádlott bárkit is megvert volna.*” A tanú 1944 februárjától Breszt-Litovszkban írnoki munkát kapott, és egy irodában dolgozott a vádlottal. Itt 130 munkaszolgálatos volt hozzájuk vezényelve, de a vádlott egész nap az irodában dolgozott itt is. A tanú szerint Bajor és Pál Szabó tizedes „*nem szívlelte*” a zsidókat. Papp Bajort és Pál Szabót látta, hogy bántalmazta a zsidókat. A tanú megjegyezte, hogy „*amíg raktárkezelő voltam, én a munkaszolgálatosok részére a megállapított élelem fejadagot pontosan kiadtam, s úgy gondolom, hogy a munkaszolgálatosok ezt valóban meg is kapták.*”

Farkas József szegedi tanú, honvédként az irodában dolgozott Prácser mellett. Kijelentette, hogy „*a vádlott egész nap az irodában dolgozott*”, volt hogy rövid időre kiment, hogy hová, nem tudja. Farkas állította, hogy „*soha nem hallottam, hogy a munkaszolgálatosokkal vádlott gorombán és embertelenül járt volna el.*”

Ördög Ferenc sütőmester a GH-n dolgozott, mint gazdasági számvivő. Elmondta, hogy nem volt a vádlottal közvetlen érintkezésben. Több tanú is kijelentette, hogy nem hallották, hogy kegyetlenül bánt volna a vádlott a munkaszolgálatosokkal.

Kővágó József irodai küldöncként szolgált a vádlott századánál. Azt vallotta, hogy a munkaszolgálatosok munkahelyén soha nem járt, nem tudja mi történt ott. Kijelentette, hogy a vádlott az irodában dolgozott, ha kiment, nem tudja, hol járt. Szigorúan, katonásan bánt a legénységgel „*kivel hogyan kellett*”. Fehér lovon soha nem látta a vádlottat, csak pej lovon.

Mencz Nándor tanú egy zászlós tiszti legénye volt. Elmondta, hogy Prácser az irodában dolgozott. A tanú a vádlott tiszti legénye lett később, aki egyszer leküldte a konyhába, hogy a maradékot a szakácsok adják oda a munkaszolgálatosoknak, máskor is adtak nekik enni.

A tárgyaláson a védő további tanúk meghallgatását kérte, a népügyész ezt elenezte. A bíróság mellőzte a további bizonyításkiegészítést. A népbíróság iratai között megtalálható a tanácskozási jegyzőkönyv, amely szerint szótöbbséggel 15 év kényszermunkát szabott ki a bíróság főbüntetesként, mellékbüntetesként a vádlott politikai jogainak gyakorlását tíz évre felfüggesztették. Az ítélet indoklása szerint a vádlott rendőrségen tett beismerő vallomását is bizonyítékként fogadta el a népbíróság. A népügyész súlyosbítás miatt fellebbezett.

A NOT 1946. június 22-én tárgyalta Prácser ügyét. A NOT az első fokú bíróság ítéletének a cselekmény minősítésére vonatkozó részét anyagi semmisségi okból megsemmisítette. A NOT a vádlott cselekményét az 1945. évi VII. tc. 15.§. 2. pontja alapján népellenes büntetetre minősítette, ez alapján főbüntetesként két év börtönre, mellékbüntetesként a vádlott politikai jogainak gyakorlását öt évre felfüggesztették. Egy évet, két hónapot és 24 napot kitöltöttek nyilvánított a börtönbüntetésből.

Összegzés

A második világháborút követően a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonása szükségszerű volt az elkövetett kegyetlenségek nagysága és tömeges előfordulása miatt. Ezt Európa többi országában is végrehajtották, Magyarország számára pedig nemzetközi kötelezettségként is előírták. A népbíróságok azonban már a megalakulásuktól kezdődően, a politikai rendőrséggel együttműködve nem csupán a bűnösökkel kívántak leszámolni, hanem a régi rendszer fontosabb személyeit is igyekeztek felelősségre vonni. Megállapíthatjuk azt is, hogy a társadalmi hierarchia magasabb szintjén lévőket is meghurcolták, börtönbe zárták és eljárást indítottak ellenük, de őket általában felmentették, vagy nem marasztalták el súlyosan. Az egyszerű, alacsonyabb pozícióban lévő emberekkel a politikai rendőrség is brutálisabban bánt, gyakrabban fordultak elő a verések és az ítéletek is szigorúbbak voltak.

A Magyarországon felállított népbíróságok megítélése körül az elmúlt években vita bontakozott ki.⁸³ Pető Andrea szerint a népbíróságok tevékenységének megítélésére vonatkozóan létezik egy bal- és egy jobboldali álláspont.⁸⁴ Karsai László szerint hazánkban „*hatékony és a korabeli európai normáknak megfelelő felelősségre vonás volt*”⁸⁵ a népbíróságokon. A másik álláspont szerint a népbíróságok működése nem volt jogszerű, a kezdetektől a kommunisták befolyása alatt álltak, és a hatalom megragadásához eszközként használták ezt az eredetileg igazságszolgáltatásra felállított intézményrendszert. Pető Andrea megállapítja, hogy akik szerint a „*népbíróságok nem »jogszerűen« működtek, elsősorban a nem baloldali spektrumon elhelyezkedők vallották és vallják. Az igazságszolgáltatási folyamat visszásságainak elemzése azonban elrejteti azt, hogy Magyarországon a II. világháború alatt olyan események történtek, amelyekért felelősséget valakiknek vállalniuk kellett volna. [...] Ezen érvelés szerint a népbíróságok nem bíróságként működtek, hanem kizárólag a kommunista hatalom elnyomó eszközeiként. [...] A tömeges jogtalanságok, justizmordok és megfélemlítések vádja azonban a közvetlenül a II. világháború után sorra kerülő magyar népbírósági ügyekkel kapcsolatban túlzottnak tűnik. [...] A népbíróságok a mindennapi gyakorlatban nem tudták kiszolgálni a kommunista hatalmi érdekeket éppen azért mert munkájukat a jogi keretek között végezték.*”⁸⁶

Az általam áttekintett Kecskeméti Népbíróság ügyeinek egy része alapján néhány megállapítást szeretnék ezzel kapcsolatosan megfogalmazni:

I. A népbírósági ügyek vizsgálati szakaszában sorozatos jogsértéseket követtek el. A politikai rendőrségen a gyanúsítottaktól felvett vallomások jelentős része verés vagy megfélemlítés eredményeként jött létre, a tanúvallomások egy része szintén igazolhatóan megfélemlítés következtében született meg.⁸⁷

⁸³ A vita a mai napig sem zárult le. Például a Népszabadság 2010. január 9-i számában Szakály Sándor *Bűnösökről, sírokról – s a tényekről* című írásában kifejtette, hogy nem csak háborús bűnösöket ítélték el a népbíróságok, hanem ártatlanokat is, ezért szerinte újra kellene tárgyalni ezeket az ügyeket. Erre reflektált Szentirmay László *Népbírósági fürdővíz* című írásával ugyanezen napilap 2010. január 22-i számában. Ebben kifejtette, „*azért feltételezhető, hogy 1947-ig a perek döntő többségének a lezárulásáig csak kivételes esetben beszélhetünk igazságtalan vagy koncepcióes eljárásról.*” Ezzel ellentétben meg kell állapítanom, hogy a Kecskeméti Népbíróság már 1945. tavaszától a perek nagy részét tipikus koncepcióes perként bonyolította. A fellelhető dokumentumok és egy interjú alapján nagy bizonyossággal azt is kijelenthetem, hogy Normák Józsefet ártatlanul akasztották fel 1945. május 14-én. Fekete György ugyanezen napilap 2010. január 26-i számában kifejtette, hogy „*Szakály kétségtelenül helyesen érzékeli, hogy korunk szemével az 1945 és 1950 között működött népbíróságok nem láthatók »független, szakmailag hiteles« intézményeknek. De ez az állítás finomításra szorul.*” Akkori szemmel sem tűnt annak, sem Bibó Istvánnak, sem Márai Sándornak vö. a dolgozat végén lévő idézetekkel.

⁸⁴ PETŐ Andrea, 2006. 69. o.

⁸⁵ Idézi PETŐ Andrea, 2006. 42. o.

⁸⁶ Uo. 65–67. o.

⁸⁷ Ezt a tényt Tánczos-Szabó Ágota is megállapította tanulmányában. TÁNCZOS-SZABÓ Ágota, 2005. 321–322. o.

2. A vádemelés szakaszában a vádlottakat a hamis vallomások alapján fogva tartották, az ügyészségre rendszerint a kihallgatást végző rendőrök kísérték a vádlottakat, akik emiatt gyakran ott sem mertek másként vallani. Az ügyész a vád bizonyítására elsősorban a vádlott önmagára nézve terhelő vallomását és a tanúk vallomását használta, amelyeket a politikai rendőrség csikart ki.

3. A bírósági szakaszban a népbíróság az esetek egy részében csak a vád tanút hallgatta meg, a védelem tanút nem. Több olyan ítélet is előfordult, amikor csak egyetlen tanút hallgattak meg a vádlott elítélése során, sőt volt, akit ez alapján ki is végeztek.⁸⁸ A népbíróságok rendszerint nem vették figyelembe, hogy a rendőrségen felvett, erőszakkal kikényszerített vallomásukat a vádlottak visszavonták. Megállapíthatjuk, hogy ezek a bírósági perek a koncepciós perek eszköztárát vonultatták fel, az első pereként kezdve, 1945 tavaszán. Másodfokon a NOT rendszerint „humánusabban”, tárgyilagosabban járt el, és igyekezett jogszerű maradni. Megállapíthatjuk, hogy a NOT ítéleteiben gyakran úgy határozta meg a fogva tartás mértékét, hogy a már letöltött ítélethez igazította azt. A politikai rendőrség gyakran nem vette figyelembe a NOT felmentő ítéletét, a szerintük „bűnöst” továbbra is fogva tartották vagy internálták.⁸⁹ Tehát a NOT is asszisztált az elsőfokú döntésben kiszabott büntetéshez és nem egyszer előfordult, hogy a rendőrség felülbírálta a NOT döntéseit.

4. Ezen tények mellett meg kell állapítanunk, hogy a népbíróságok felállítása indokolt volt és az ítéleteik egy részében valóban háborús és népellenes bűnösöket marasztaltak el. A Kecskeméti Népbíróság általam áttekintett ügyeiből sajnos hiányoznak azok pereinek az anyagai, akik a szovjet megszállás előtt a helyi főbb bűnök elkövetői voltak, akik nyíltan együttműködtek a németekkel és azonosultak a nemzetiszocializmus ideológiájával. Akik helyi szinten a főbb bűnösök voltak, azok jórészt a város kiürítését követően nyugatra mentek, majd nem tértek vissza, legalábbis Kecskemétre nem. Ha távolabb, más városba mentek és csak később tértek vissza, a felelősségre vonás könnyebben elmaradhatott. A főbb bűnösök pereinek a dokumentumai, akiket a népbíróság felelősségre is vont, nincsenek a levéltárban. Hiányzik például dr. Horváth Ödön főispán, dr. Liszka György polgármester vagy dr. Farkas Ferenc a Nyilaskeresztes Párt helyi vezetőjének a perirata.

5. Soós Mihály tanulmányában azt állítja, hogy a népbíróságok tevékenysége 1946 márciusáig „kizárólagosan” a háborús és népellenes bűnösök elítélésére koncentrált, majd az 1946. évi VII. tc.⁹⁰ elfogadását követően az MKP „*eszközeivé váltak a politikai ellenfelekkel való leszámolás szolgálatában*”.⁹¹ A politikai rendőrség Kecskeméten 1945 áprilisában és májusában jelentős letartóztatási hullámot indított el. A népbírósági perek jelentős része májusban, júniusban kezdődött. A Kecskeméti

⁸⁸ Normák Józsefet minden bizonnyal ártatlanul végezték ki Kecskeméten tanúinak meghallgatása nélkül. Ezt az ügyet külön tanulmányban fogom feldolgozni.

⁸⁹ Ezek a tevékenységek nem csupán a kecskeméti politikai rendőrség működését jellemezték. Gyarmati György tanulmányában az Államvédelmi Hatóság és elődszervezete „munkásságáról” megállapította, hogy „*a népbíróságoknak a nyomozati szakban való »valádolgozás« – illetve a kommunistáknak nem tetsző ítéletek esetében a perbe fogottak felmentő ítélet ellenére történő őrizetben tartása*” tette ki tevékenységük egy részét. GYARMATI György, 2004. 659. o.

⁹⁰ A demokratikus államrend és a köztársaság védelméről szóló törvénycikk.

⁹¹ SOÓS Mihály, 2004. 84. o. Lényegében ugyanezt a megállapítást teszi Pető Andrea is. PETŐ Andrea, 2006. 67. o.

Népbíróság működésére vonatkozóan nem értek egyet Soós Mihály megállapításával, mert Kecskeméten már ebben az időszakban az MKP érdekeinek megfelelően működött a népbíróság, és nem csak a valóban bűnösök ellen indultak eljárások. Jól nyomon követhető, hogy a városban a polgári középosztály magasabb pozícióiban lévőkre „vadásztak” a politikai rendőrség tagjai már ebben az időszakban.

Véleményem szerint nem lehet egy-egy népbíróság gyakorlatának, vagy egyes ügyek vizsgálata alapján országos érvényű következtetéseket levonni. Át kellene tekinteni az egyes népbíróságok ügyeit, azokat egységes szempontrendszer alapján feldolgozni. Feltételezésem szerint az egyes népbíróságok ebben az időszakban igen eltérő ítélkezési gyakorlatot folytattak, ami az egyes helyszíneken időben is változott, attól függően, hogy miként alakultak a helyi politikai erőviszonyok és a politikai rendőrség, népügyészség, az MKP és a többi párt közötti viszony. Kecskeméten 1945-ben Bánó Mihály rendőrfőkapitány időszakában működött leginkább a jogszabályok figyelmen kívül hagyásával a rendőrség, a népügyészség és a népbíróság. Ezt jól szemlélteti a KNB egyik ülésének jegyzőkönyve is. Ezen az ülésen a nemzeti bizottság tagjai dr. Gruder János népügyész javaslatára arról tárgyaltak önálló napirendi pont keretében, hogy a népbíróságnak a büntetéseket szigorítania kell. A népügyész azzal a javaslattal állt elő, hogy „*a népbíróságnak két fontos szempontot kell szem előtt tartani az ítélkezésekkor. A lakosság szívesen olvassa a súlyos ítéleteket. Sőt el is várja azokat. Szeretné, ha a politikai bűnösök minél hamarabb megkapnák megérdemelt büntetésüket. Súlyos és sürgős ítéletekre van szükség. Ezért azt javaslom, hogy a pártok hassanak oda, hogy a népbírósági tanácsba küldött tagjaik önként mondjanak le megbízásukról. Ezután küldjenek be a pártok olyan új tagokat, akik a szigorúbb ítélkezésektől sem riadnak vissza.*” Ezután Bánó Mihály rendőrkapitány kijelentette, hogy „*nem enyhe ítélet, de túl enyhe ítéletet hoztak a népbírák. Ezt mi sem mutatja jobban, minthogy a népbíróság szabadrúdra helyezése után a rendőrség volt kénytelen a szabadrúdra helyezett egyéneket internálni. Beszélünk, követeljük a reakció kiirtását, de nem merünk ítélkezni. Tessék visszavonulni, mi rendőrök majd ítélkezünk. Kérem az ítéletek megszigorítását és a delegált tagok, illetve népbírák kicserélését. Szavazással való döntést kérek ebben a javaslatban.*” Ezt követően a KNB elfogadta „*az ítéletek szigorításának érdekében a pártok vezetőségén keresztül a népbírósági tagok kellő informálását*”.⁹²

6. Kecskeméten a politikai rendőrség és népbíróság felállítását követően megkezdődött a véleményformáló helyi elit megfélemlítésének az időszaka. 1945 januárjától a helyi MKP illetve a befolyása és ellenőrzése alatt álló helyi hatalmi szervek a korábbi elittel való leszámolásra és a lakosság megfélemlítésére törekedtek.⁹³ Az MKP befolyása meghatározó volt a KNB tagjaira és döntéseire. Az MKP helyi szinten is ellenőrzése alatt tartotta a vele szorosan együttműködő politikai rendőrséget,

⁹² IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1975. 220–221. o.

⁹³ 1946 áprilisában a kecskeméti ferences rendház historia domusába a következőt jegyezték be: „*A demokratikus élet egyelőre nagyon nehéz. Az emberek nyomorognak. Éheznek és ruhátlanok. Élet- és vagyonbiztonság nincs. Az internálás réme mindig, mindenkit fenyeget. A népbíróságok nem győzik a munkát. Népitéletek kidobják hivatalukból a tisztviselőket, hacsak nem kommunisták. Folyton faszta összeesküvéseket lepleznek le.*” FÜZI László (szerk.), 2004. 152. o.

a népügyészséget és a népbíróságot is. Ezek a szervek helyi szinten személyileg is jelentős átfedést mutatnak. Erre tipikus példaként említhetjük a Bánó család tagjait, akik Kecskeméten rövid időre meghatározó hatalmi pozíciókba kerültek. Bánó Mihály⁹⁴ 1945 januárjában lett Kecskemét rendőrparancsnoka. Március 27-én az MKP delegálta a KNB-be Bánót Básti Ágoston helyére, ettől kezdve a nemzeti bizottság titkára is egyben. Bánó a KNB legaktívabb és legbefolyásosabb tagja volt, és az MKP illetve saját érdekei szerint folytatta tevékenységét. Édesapja Bánó Alajos a rendőrség árelenőrző osztályának a vezetője,⁹⁵ testvére Bánó István a rendőrség politikai osztályán dolgozott, lánytestvére Bánó Magda az MKP kecskeméti titkára lett.⁹⁶

7. Az MKP és a politikai rendőrség kecskeméti tagsága egyrészt a volt munkaszolgálatos helyi és ide érkező zsidókból, másrészt a város korábbi szegény baloldali személyeiből állt, akik közül többen a helyi Nyilaskeresztes Párt tevékenységében is részt vettek. Jól megfigyelhető, hogy az egyes ügyekben a személyes bosszú, vagy valamilyen korábbi sérelem is jelentős szerepet játszott. Imre Gábor⁹⁷ szerint *„Bánó Mihály rendőr főkapitányi megbízása után volt munkaszolgálatosokból és Budapestről elmenekült fiatalemberekből félelmetes tettrekész politikai nyomozócsoportot állított össze, amelytől rövid idő után a Nemzeti Bizottság polgári tagjai is félték. [...] Miután a politikai nyomozók többségének, mint munkaszolgálatosoknak bő tapasztalatuk volt a fasiszta rendszer embertelen bánásmódjából, vallatási módszereiből, nem tudtak szabadulni a bosszú érzésétől. A politikai gyanúsítottakkal való bánásmód miatt állandó lett a panasz és több esetben nem is alaptalanul. [...] Rendőri értekezleten többször megkíséreltem fellépni a helytelen vallatási módszerek ellen, nem sok eredménnyel. Még a Belügyi, Igazságügyi Minisztériumok közbelépése sem járt kellő eredménnyel. [...] Tagadhatatlan, hogy a pol. osztály alapos munkát végzett és a háborús bűnösök és népellenes egyének messze elkerülték Kecskemét környékét.”*⁹⁸

⁹⁴ Bánó Mihály Szolnokon született 1918. szeptember 16-án. Kecskeméten az Arany János u. 4. alatt lakott, nőtlen volt. A háború alatti politikai magatartására vonatkozóan azt írta, hogy *„a vasmunkás szakszervezetben, és az illegális baloldali mozgalomban való részvétel, propaganda és agitációs tevékenység. Üzemi szervezési irányító.”* A *„Vörös Hadsereg bevonulásának napjától”* teljesített szolgálatot a rendőrségnél. A KNB 1945. január 16-i ülésén a szociáldemokrata Kara Balázs javaslatára kinevezték a kecskeméti rendőrkapitányság élére, és hatáskörét kiterjesztették a kecskeméti királyi törvényszék egész területére, megbízták a rendőrség politikai osztályának a szervezésével is, amihez főkapitányi címet is kapott. Bánó Mihály gyors rendőri karrierje mellett a politika terén is gyorsan haladt előre. 1945. március 27-én a Nemzeti Bizottság ülésén elfogadták, hogy a több hónapig távol lévő Básti Ágostont a kommunista párt részéről Bánó Mihály helyettesítse, és Básti helyére a Nemzeti Bizottság titkárának is megválasztották. A Kecskeméti politikai rendőrség botrányos működése miatt 1945. szeptember 24-én Bánó Mihályt és a politikai osztály vezetőjét Dózler (Dömötör) Jenőt is felmentették a városi tanácsulésen főkapitányi tisztségéből és helyére dr. Mikos Iván rendőrfőkapitányt jelölték Délpest vm. főkapitányának, és Sahin Tóth Istvánt a politikai osztály élére. BKMÖL XVII. 406/a. 629/1945., IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1975. 73. o.

⁹⁵ Kecskeméti Lapok, 1945. augusztus 26. 1. o.

⁹⁶ BKMÖL XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága Kecskeméti Kirendeltségének iratai 1947. 256/1947.

⁹⁷ Imre Gábor nyugalmazott rendőr alezredes 1969. május elsején készítette el visszaemlékezését a kecskeméti rendőrség megszervezésére vonatkozóan. BÁLINTNÉ MIKES Katalin–SZABÓ Sándor (szerk.), é. n. 79–90. o.

⁹⁸ BÁLINTNÉ MIKES Katalin–SZABÓ Sándor (szerk.), é. n. 85–86. o.

Végül a kortárs Bibó István a népbíróságok körüli problémákat 1945-ben a következőkben látta: „[A népbíróság – R. R.] *nem szabott az üldözendő személyek körének ésszerű és tárgyilag megfogható határt. [...] Sorra ítélnék el, gyakran igen súlyosan embereket olyan konvencionális antibolsevista és revizionista kijelentésekért, melyekért ugyanazzal a fáradsággal ezeket és ezeket elítélhetnének, akik ugyanilyeneket mondtak vagy mondhattak. [...] Ha most ma elkezdjük 1920-ig visszamenőleg ezeket a megnyilvánulásokat kutatni és pláne büntetőszankció alá vonni, akkor gyakorlatilag személyes »jóakarókon« és a legötletszerűbb esetlegességeken fog múlni, hogy az ilyen megnyilvánulások óriási tömegéből melyik és miért kerül büntetés alá. Külön tetőpontja az oktalanságnak, ha a teljességgel konvencionális, a folyó háborúra nem utaló bolsevistaellenességet még külön összekapcsoljuk a Szovjetunióhoz való viszony kérdésével, és 1941. június 22. után minden konvencionális és közhelyeszerű kommunistaelenes megnyilvánulást egyben háborúra való uszításnak minősítünk. Ezzel csak azt érjük el, hogy meggyerhető elemek meggyeretés helyett elvadulnak, s oly nagyszámú embert juttatunk büntetőszankciók árnyéka alá, hogy azok veszedelmessége, vagy rosszakarata úgyszólván semmivel nem valószínűbb, mint a társadalom szabadlábbon maradt többi tagjaié. Ezért állunk ma ott, hogy nem igazolás, internálás, sőt a népbírósági ítélet is elvesztette diffamáló hatását: nem szégyen, hanem szerencsétlenség. [...] Ma ott tartunk, hogy a reakció elleni eddigi harc módszereinek hatására fasisztákból, reakciósokból, reformerekből, búsmagyarokból és finom európaiakból a reakciónak egyetlen masszív tábora kovácsolódik össze, a kommunistáktól való félelem közös érzelmének a jegyében. [...] A népbíróságok elé valóságos, felróható bűnöket kell vinni, nem pedig a huszonöt évig uralkodott magyar politikai korlátoltság tipikus, konvencionális megnyilatkozásait.”⁹⁹*

⁹⁹ BIBÓ István, 1994. 45–47. o. Márai Sándor is ehhez hasonlóan látta ezt a problematikát: „A vádaszkodás, minősítés, letartóztatás természetesen nem áll meg egyikünk személye előtt sem; nem lep meg, ha egy napon bekopogtat szobámba is. Türelemmel várom. Kik ezek a vészbírák? Ha nagyon megvizsgálnánk őket, múltjukat, mindegyik leülhetne egy kis időre a vádlottak mellé a padkára. Az igazság, hogy az elmúlt huszonöt évben mindenki kompromittálódott, így vagy úgy, aki itt élt, s egyáltalán élt... Kompromittálódott azzal, hogy csinált valamit, amit nem kellett volna, vagy azzal, hogy nem csinált meg valamit, amit kellett volna. Aki nem bűnözött, eltúrta a bünt. A felelősség fokozatos, de kollektív.” MÁRAI Sándor, 2006. 165. o.

IRODALOM

- BÁLINTNÉ MIKES Katalin–SZABÓ Sándor (szerk.)
é. n. Így kezdődött. Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944–45. évi történetéhez. Kecskemét.
- BIBÓ István
1994 A magyar demokrácia válsága. In: Bibó István: Demokratikus Magyarország. Válogatás Bibó István tanulmányaiból. Budapest.
- DEÁK István
2005 Nemzeti és nemzetközi bíraskodás 1945. In: História, 2005/9. (Internet: www.historia.hu/archivum/2005/0509deak.htm)
- ERDEI Ferenc
1977 Futóhomok. Budapest.
- FEJTŐ Ferenc
2000 Magyarság, zsidóság. Budapest.
- FÜZI László (szerk.)
2004 Helytörténeti részletek a kecskeméti Ferences Rendház történetéből (1644–1950). Kecskemét.
- GYARMATI György
2004 A politika rendőrsége a Rákosi-korszakban, 1945–1956. In: Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig. Szerk.: Valuch Tibor. Budapest. 652–664. o.
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor (szerk.)
1975 Dokumentumok Kecskemét Történetéből I. 1944. október 31–1945. május 8. Kecskemét.
- KAHLER Frigyes
2007 Vérbírák. In: Rubicon, 2007. 7–8., 104–111. o.
- KOVÁCS Bálint
2006 A Kecskeméti szolgálat évei 1942–1957. Kecskemét.

- KOVÁCS M. Mária
2001 Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. Budapest.
- MÁRAI Sándor
2006 A teljes napló 1945. Budapest,
- PÉTERNÉ FEHÉR Mária–SZABÓ Tamás–SZÉKELYNÉ KŐRÖSI Ilona
1992 Kecskeméti életrajzi lexikon. Kecskeméti füzetek 4. Kecskemét.
- PETŐ Andrea
2006 Népbíróság és vérvád az 1945 utáni Budapesten. In: Múltunk, 2006/1., 41–71. o.
- PRITZ Pál
2001 Bárdossy László. Budapest.
- RIGÓ Róbert
2008 A zsidó vagyon sorsa Kecskeméten (1944–1949). In: Forrás, 2008/9. 42–81. o.
2009 A német megszállás, a front átvonulása és az azt követő időszak Kecskeméten (Interjú Kovács Bálint református lelkésszel). In: Forrás, 2009/6., 22–37. o.
2010 A Kecskeméti Népbíróság néhány ügye. Forrás, 2010/2. 60–78. o.
- ROMSICS Ignác (szerk.)
2000 Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999. I. kötet. Budapest.
- SOÓS Mihály
2004 A háborús és népellenes bűntettek feltárásának forrásai. In: Az átmenet évkönyve 2003. Szerk.: Gyarmati György. Trezor 3. Budapest.
- TÁNCZOS-SZABÓ Ágota
2004 A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának népbírósági fondjai. In: Levéltári Szemle, 2004/3., 15–20. o.
2005 Népbíróságok működése a mai Bács-Kiskun megye területén 1945 és 1948 között. In: Bács-Kiskun megye múltjából XX. Szerk.: Szabó Attila. Kecskemét.

UNGVÁRY Krisztián

2004

Fekete lexikon. 43 nyilas életút. In: Rubicon, 2004. 11. szám. Kik voltak a nyilasok?

2005

A magyar honvédség a második világháborúban. Budapest.

ZINNER Tibor

1982

Háborús bűnösök, népbíróságok. In: História, 1982/2. szám (Internet: www.tankonyvtar.hu/historia-1982-02/historia-1982-02-haborus)

ÖSSZEFOGLALÓK

FEGYELMI KIHÁGÁSOK EGY XIX. SZÁZADI VIDÉKI GIMNÁZIUMBAN

A 2009/2010-es tanévben ünnepelte fennállásának 200 éves évfordulóját a kiskun-félegyházi Móra Ferenc Gimnázium. Az iskola elődje, a félegyházi algimnázium XIX. századi történetét vizsgálja a tanulmány egy sajátos szempont szerint: az 1800-as években az iskola életében előforduló fegyelmi kihágásokat és az azokat követő retorziókat állítja a kutatás középpontjába. A XXI. századi olvasó számára már furcsának tűnhetnek a korabeli „bűnesetek” és vétségek, nem beszélve az értük járó büntetésekről, amelyek között gyakran szerepelt a testi fenyítés valamilyen fajtája is. A tanulmány forrásrészletekkel teszi szemléletesebbé ezt az érdekes témát.

APRÓ ERZSÉBET

ADALÉK A MIASSZONYUNKRÓL NEVEZETT KALOCSAI ISKOLANŐVÉREK SZABADKAI ISKOLÁINAK TÖRTÉNETÉHEZ

Haynald Lajos bíboros érsek 1873-ban a Miasszonyunkról nevezett iskolás nővérek számára zárdát építtetett, és abban 1874-ben kolostori leányiskolát nyitott.

A tanulmány áttekintést ad Szabadka oktatási intézményeiről és a tanulók létszámáról. Röviden érinti a szerzetestársulat feladatát, Szabadkára érkezésének körülményeit, és részletesen bemutatja az épület történetét, amelyben a Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek szabadkai iskolái (a polgári leányiskola, elemi leányiskola, tanítónőképző, bennlakó növendékek és az árva leányok intézete) 1874-től 1944-ig működtek.

Az egyházi iskolákat a II. világháború után – 1946 és 1949 között – államosították, és ez az iskolaépület is állami tulajdonba került. A 2009-ben 135 éves épületben még ma is iskola működik: a Jovan Jovanović Zmaj költőről elnevezett nyolcosztályos községi általános iskola.

KÓFALVINÉ ÓNODI MÁRTA

FAZEKAS MÁRIA BLANDINA, EGY ISKOLATEREMTŐ ISKOLANŐVÉR

A tanulmány a félegyházi származású Fazekas Mária Blandina iskolanővér (1897–1981) életét és munkásságát dolgozza fel. A nővér – a helyi Constantinum Leánynevelő Intézet tanáraként és igazgatónőjeként – sokat tett szülővárosa szellemi felvirág-

goztatásáért, a lánynevelés magas szintre emeléséért. Nem csak idejét és tehetségét áldozta e nemes célokra, hanem tetemes családi vagyonát is. Két ízben is úttörő vállalkozást kezdeményezett: 1924-ben az ő hathatós közreműködésével és anyagi támogatásával jött létre a Constantinumban az ország első két évfolyamos középiskú gazdasági leányiskolája, majd ezt továbbfejlesztve 1938-ban létrehozta – szintén elsőként az országban – a négy évfolyamos mezőgazdasági leányközépiskolát. A tanulmány Blandina nővér életútja és tevékenysége ismertetése mellett részletesen tárgyalja az említett két iskolatípus működését, tananyagát, statisztikai adatait.

Kiskunfélegyháza városa 2010-ben Fazekas Mária Blandina iskolanővért posztumusz díszpolgári címmel tüntette ki. Ez a tény különösen aktuálissá teszi e tanulmány megjelenését.

SÜMEGI GYÖGY

EGY MEGHIÚSULT EGYÜTTMŰKÖDÉS: KÓS KÁROLY ÉS KECSKEMÉT 1909

Kós Károly az építészmérnöki diplomája megszerzése utáni években először építészeti irodákban dolgozott, majd kortársaival, a Fialatok építészcsoport tagjaival (Zrumezky Dezső, Jánuszky Béla) szövetkezett hosszabb-rövidebb idejű tervezői együttműködésre. A Györgyi Dénes–Kós Károly építésziroda, kettejük tervezőműhelyének főnállása idején, 1909 őszén került kapcsolatba az Iványi Grünwald Béla által az év nyarán megfogalmazott program szerint létrejövő Kecskeméti Művésztelleppel, és az annak létesítését elindító és megvalósító polgármesterrel, Kada Elekkel. Kósék a tervezési fázisban egy Kada Eleknek írott programmal a művésztelep-alapítás lehetőségeinek a végiggondolásában is segítették a város vezetőjét. 1909. november közepén ők is a művésztelep alapítói kívántak lenni. Ugyancsak a város építészetében a kortársi építészet, az új architektúra legfontosabb irányzatait megvalósítani szándékozó polgármester kérhette föl a Györgyi–Kós építészirodát a Kaszinó tervezésére. A mellékelt levelekből kiderül, hogy Kada instruálta a tervezőket, valójában megírta az épület programját. Ám Kósék elkéstek a tervekkel, pontosabban Jánuszky Béla megelőzte őket, s így ők kikapcsolódtak a kecskeméti munkából. Ezzel Kósék reményteljesen indult kecskeméti együttműködésének a lehetősége is megszűnt.

**OLVASÓKÖRÖK BÁCS-KISKUN MEGYÉBEN,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZAKMÁRI
KATOLIKUS OLVASÓKÖRRE
1910–1949**

A XIX. század második fele óta a különböző egyesületek léte egyértelműen a politikai keretek lazábbá válását, és ezzel együtt a demokratikus lehetőségek kiszélesedését jelentette, egészen a kommunista diktatúra mindent elnyomó gépezetének kiépüléséig. A Szakmári Katolikus Olvasókör a dualizmus utolsó évtizedében, 1910-ben alakult, és egészen 1949-ig működött. Az egyesület legfőbb célja a művelődés volt. Kezdetben napi- és hetilapok olvasása, előadások tartása volt a fő program, az italmérési jog elnyerése után azonban a kör sokkal inkább kocsmára hasonlított, semmint olvasókörre. Kártyázással és italozással töltötte el az idő nagy részét a tagság nagyobbik hányada. Az egyesületnek természetesen voltak jó és kevésbé jó periódusai is. A jó periódusokban a taglétszám majdnem 200 főre rúgott, és még a tagságon kívüli községbeliek is előszeretettel jártak a kör helyiségébe, hogy részt vegyenek a multságokban. A rossz időszakok valamilyen krízishez kapcsolhatók, például az első világháború időszakához. Ezekben az években gyakorlatilag nem volt működőképes az egyesület. A második világháború és a fordulat éve után már nem volt lehetőség arra, hogy az olvasókör tovább folytassa tevékenységét, így lényegében beleolvadt egy, a kommunista rendszer által létrehozott szervezetbe, és ezzel önálló léte megszűnt.

CSERI GÁBOR

**REFORMÁTUS EGYESÜLETEK
KISKUNHALASON
A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN**

Kiskunhalason nagyszámú református egyesület működött hosszabb-rövidebb ideig, amelyek az 1920-as években alakultak és feloszlásukig jelentős szerepet töltek be a város kulturális életében. A dolgozat három kiskunhalasi református egyesület tevékenységét mutatja be.

Az 1924 körül alakult Kiskunhalasi Református Önképzőkör célja a vallásosság és a hazaszeretet ápolása, kálvinista szellemű, vallásos faj- és hazaszerető nemzedék nevelése és önképzése volt, valamint ismeretterjesztés a tagok és a nagyközönség körében. Az egyesület műsoros előadásokat és multságokat szervezett, könyvtárat tartott fenn, lapokra fizetett elő, emellett kugli, biliárd állt a tagok kultúrált időtöltésének szolgálatában.

A Kiskunhalasi Szász Károly Önképzőkör az egyház által fenntartott gimnázium keretei között működött, a diákok önkéntes szervezeteként. Az egyesület tagjai dolgozatokat írtak, verset mondtak, és azokat megbírálták. A dolgozatok között akadtak műfordítások, a nép ajkáról hallott és nyomtatásban elő nem fordult mesék és tárgyleírások, tájleírások és adomák, de a tagok később napi politikai kérdésekkel is foglalkoztak, társadalmi problémákat is napirendre vettek.

A Kiskunhalasi Református Nőszövetség 1923-ban alakult. Az egyesület és a mellette működött leánykör elsősorban jótékonyági munkát végzett, segítette az árvaházat, vallásos összejöveteleket rendezett. Támogatták a szegényeket, szeretetvendégségeket, jótékonyági esteket szerveztek. Évenként tartottak karácsonyi vásárokat, tárgysorsjátékokat jótékony céllal, ruhaosztási akciókat szegény sorsú gyerekeknek. A városi színházban hangversenyt tartottak néhányszor, valamint részt vettek a különböző egyházi kiadványok, zsoltárok, imakönyvek, naptárak, újságok terjesztésében is.

SARLÓS ISTVÁN

MEZŐGAZDASÁGI EGYESÜLETEK KULTURÁLIS TEVÉKENYSÉGE BAJÁN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Az emberi társadalom szellemi kultúrája mellett vele párhuzamosan, de egyértelműen a háttérben kimutatható az anyagi kultúra szerepe is. A két világháború közti Magyarországon az anyagi kultúra jelentős változásokon ment keresztül. Az első világháború előtt stabil fejlődési pályát mutató mezőgazdaságot a két világháború közötti gazdasági irányvonalak és a Magyarországot sújtó trianoni békeszerződés jelentősen visszavetették. A mezőgazdaságot támogató, fejlesztő országos programok helyett inkább kisebb helyi kezdeményezések és gazdasági egyesületek soráról beszélhetünk. Az új növény- és állatfajták, technikai eszközök és eljárások elterjedését népszerűsítő egyesületek, társaságok 1925 után kezdtek alakulni, de virágkorukat az 1930-as években élték. A két világháború közti Bács-Bodrog vármegyének legnagyobb helyi mezőgazdaságot támogató, fejlesztő egyesülete a Baja Városi Gazdasági Egyesület és két elődszervezete a Bács-Bodrog Vármegyei Fajbaromfi-, Galamb- és Nyúltenyésztők Egyesülete, valamint a Bajai Szőlősgazdák Egyesülete volt. E három mezőgazdasági szervezet Baján és környékén kifejtett kulturális és ismeretterjesztő tevékenysége mellett kitűnő országos kapcsolatokkal rendelkezett. A szűkös anyagi lehetőségek és a belső személyes ellentétek megnehezítették az egyesületek életét és tevékenységét, de a kiállítások és vásárai így is országos szintre emelkedtek.

A BAJAI LISZT FERENC KÖR TÖRTÉNETE (1926–1949)

A tanulmány hat fejezetben kísérli meg áttekinteni a Bajai Liszt Ferenc Kör 24 éven átívelő nivós, szerteágazó zenei tevékenységét. Az 1926. augusztus 1-jén megalakult egyesület hármas cél megvalósítását tűzte ki maga elé az induláskor: 1) az ifjúság zenei nevelését, 2) színvonalas hangversenyek rendezését magyar zeneszerzők műveinek propagálásával, és 3) a zeneoktatás megszervezését.

A kör vezetésével és a rendezvények szervezésével kapcsolatos óriási munkát 1926–1947 között Karig Emil ügyvezető igazgató, 1947–1949 között pedig Recska Ilona végezte. Tanárként mindkettőjüknek elvülhetetlen érdemei vannak a kör élet szervezésén túl, a bajai zeneoktatás megteremtésében és művelésében.

Az egyesület Filharmónia címmel, 1926. november 15-től, saját havi folyóiratot jelentetett meg. A második világháború végéig több mint 140 hangversenyt rendezett a kör, világ- és országos hírű előadók közreműködésével. A koncertek (hegedű- és zongoraestek, ária- és dalestek, egyházi zenei estek, házi estek) mellett 1932–1943 között több irodalmi estet, balett-estet, farsangi és humoros estet is szervezett. Emellett súlyt helyezett a zenei ismeretterjesztésre is. A Bajai Liszt Ferenc Kör 1929–1941 között saját zeneiskolát, ennek keretein belül ún. Zenei Játékos Iskolát, vagyis zeneóvodát is megpróbált fenntartani. Vonósnégyese 1926 végén alakult meg, majd nem sokkal ezután a vonósötöse, 1930-tól pedig kamarazenekezzel is rendelkezett.

A kör 1949. évi megszűnéséig több generációt nevelt a zene szeretetére és művelésére, pezsgő társasági életet teremtett és kulturált szórakozást biztosított a bajaiaknak.

TÁNCZOS-SZABÓ ÁGOTA

MINDEN, AMI ZENE! VÁROSAINK ÉS AZ 1928-AS ORSZÁGOS ZENEI KATASZTER

1928-ban a kultuszminisztérium kezdeményezésére országos zenei felmérés vette kezdetét hazánkban. A csaknem 400 kérdést tartalmazó zenei kérdőívet és a válaszdokumentumokat szinte minden nagyobb városunk iratanyagában fellelhetjük. A kérdésekre adott hol kimerítő, hol szűkszavú válaszok érdekes képet rajzolnak a települések zenei életéről, kulturális viszonyairól, a helyi társadalom és a művészetek kapcsolatáról, a városok kultúrapártoló tevékenységéről. A válaszirományok minden hiányosságuk ellenére rendkívül adatgazdagok, és a zenével szorosan összefüggő, egyéb kulturális területekre is rálátást biztosítanak. Komoly segítséget nyújthatnak tehát akár helytörténet-kutatóknak, akár művelődéstörténettel foglalkozó szakem-

bereknek, s a helytörténeti kutatásokon túl összehasonlító vizsgálatokra is alkalmat adhatnak. A forrásközlés során a zenekataszter kérdéseit és az azokra adott Baja városi válaszokat közöljük.

GYENESEI JÓZSEF

AZ 1934-ES CSONKA-BÁCSKA DALOSVERSENY TÖRTÉNETE

Az 1934. március 4-én Baján megrendezett Csonka-Bácska dalosverseny története kiválóan példázza, hogy a művelődés szervezéséhez elengedhetetlenül szükséges anyagi források hiányát, ha teljesen nem is, de jelentős mértékben pótolhatja a kultúra ügyeinek gondozásával megbízott személyek elkötelezettsége. A rendezvény elsősorban Madarász Lajosnak, a bajai Idegenforgalmi Hivatal vezetőjének köszönhetően valósult meg és zajlott le sikeresen. A szóban forgó kórustalálkozó emellett jól példázza a Horthy-korszak azon politikai törekvéseit is, amely a kultúrának kormányzati stratégiai szerepet szánt a történelmi Magyarország területi egységének visszaállításáért folytatott küzdelemben.

APRÓ ERZSÉBET

KODÁLY-ÉVFORDULÓK BÁCS-KISKUN MEGYÉBEN

Az előadás 2007-ben, a Kodály Emlékévben született, amikor Kodály Zoltán születésének 125. és halálának 40. évfordulójára emlékeztek országszerte. A sok szép program kapcsán a szerző feltette a kérdést, hogy ezen események dokumentumai hogyan és hol maradnak fenn az utókornak. Gondolt itt a hagyományos papíralapú és az újabban keletkező elektronikus iratokra, a hang-, a kép- és filmanyagra egyaránt. Ezen apropóból a szerző kíváncsi volt arra, hogy milyen iratokat őriz a Bács-Kiskun Megyei Levéltár a múltban szervezett Kodály-ünnepségekről. Ezért a tanulmány elkészítéséhez kutatásait elsősorban a rendezvény szervezőinek, és a kapcsolódó iratképzők levéltári anyagára szűkítette, természetesen felhasználta a témához szorosan kapcsolódó kiadványokat és újságcikkeket, melyekből tájékozódott a programok helyéről, időpontjáról, tartalmáról. Megfigyeléseit arra az időszakra szűkítette, amikor még élt Kodály Zoltán, hiszen igazán érdekes, hogy kortársai körében mit jelentett a nagy zeneszerző személye, munkássága, és ezt hogyan tudták ünneppé, emlékeztessé tenni mindenki számára. Kodály életének két jelentős mozzanatáról olvashatunk részletesebben, sok-sok forrással illusztrálva: Kecskemét díszpolgárává történt választásáról 1947-ben, 65. születésnapján, valamint az 1957-es évről, amikor 75. születésnapjára nagyszabású ünnepségeket szerveztek az egész megyében.

**OKTATÁS- (ÉS) POLITIKA
KÁDERPOLITIKAI KÉRDÉSEK
BÁCS-KISKUN MEGYE
KÖZOKTATÁSÁNAK TERÜLETÉN
(AZ 1950-ES ÉVTIZED FORDULÓJÁN)**

A tanulmány a fordulat évét követő időszak kultúrpolitikáját, pontosabban a személyi kérdések körét, a káderpolitika deklarált céljait és gyakorlatát állította célkeresztbe. A kutatás időkorláthoz kötött „mintavétellel” történt: a feltárt iratok időben az 1950–1951 közötti időszakra datálhatók. Az időkorlátot indokolja a tanulmány eredeti szándéka is, amely elsősorban nem egy átfogó elitkutatás, hivataltörténet, vagy egyes funkcionáriusok életpályáinak konzekvens végigkövetése volt. A dolgozat célul a pártállami káderpolitika jellemrajzának felvázolását, a lokális térben zajló folyamatok, tendenciák, konfliktusok és anomáliák tipizálását tűzte ki a megyei források tükrében. A kor dokumentumai beszédesen szólnak a Rákosi-diktatúra prése alatt (túl)élő társadalmi közegről, és a helytörténeti kutatások mellett tágabb dimenziójú tudományos eredményeket is sejtetnek. Az egyéni lét kérdéseit is érintő személyes kapcsolatokat, baráti, családi viszonyrendszerek torzulásait, a közhangulat hullámvásárát, a társadalmi méretekben ható átrendeződéseket feltáró források további szociológiai, kultúrtörténeti kutatások kútforrásai lehetnek.

MAJOR ZÉNÓ

**NÉPMŰVELÉS
A RÁKOSI-KORSZAKBAN BAJÁN**

A II. világháborút követően a korábbi államilag is támogatott, felülről sugallt nemzeti keresztény kurzus helyett alulról jövő, „szabad” művelődésnek kívánt teret engedni az országos politika. A viszonylagos szabadság 1948-ban megszűnt. A Magyar Dolgozók Pártjának nem a szabadság, hanem a kizárólagosság volt a célja. Ami addig verseny volt, állami funkció lett. Felszámolták a civil konkurenciát, eldőlt a „küzdelem”. A korszak kultúrpolitikájában a népművelés kiemelt szerepet kapott és a politikai propaganda eszközévé vált. Feladata az állampárt politikájának és ideológiájának a szolgálata volt. A tanulmány a Rákosi-korszak bajai népművelőinek munkáját kívánja bemutatni.

A BÁCS-KISKUN MEGYEI LEVÉLTÁR KÖZMŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉGE

A hatályos levéltári törvény szerint az archívumoknak – az alapfeladatok ellátásán túl – feladata a levéltári anyag oktatási és közművelődési célú felhasználása, valamint a levéltári tevékenység megismertetésének kiadványokkal és egyéb módon való segítése. A levéltárban folyó tudományos kutatás eredményeinek közzétételét és a „népművelési tevékenység segítését” már az 1969. évi (levéltárakra vonatkozó) jogszabály is előírta, intézményünk közművelődésének gyökerei azonban jóval távolabbra nyúlnak vissza a múltban.

Az 1950-ben alapított megyei levéltár a kezdetektől számos kiállítást rendezett, önállóan vagy a társintézményekkel, többnyire egy-egy jeles történelmi esemény évfordulóján. A későbbiekben az intézmény az oktatási intézetekkel és a sajtóval együttműködve igyekezett egyre szélesebbre tárni kapuit a történelemtudományra fogékony nagyközönség előtt. A '70-es évek közepén indult levéltári évkönyv, majd a '90-es évek további levéltári könyvsorozatai, az 1998-tól rendezett konferenciák, a kollégák levéltáron kívüli tudományos tevékenysége, illetve a levéltár honlapja mind azt a célt szolgálják, hogy az intézmény értékes iratanyagait, tudományos feltáró munkáját bemutassák, közzétegyék.

A dolgozat részletesen ismerteti a BKMÖL közművelődési tevékenységét a 2006-os évig bezárólag. A beszámolót diagrammok, bibliográfia és számos egyéb melléklet egészíti ki.

RIGÓ RÓBERT

ÜGYEK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK A KECSKEMÉTI NÉPBÍRÓSÁGRÓL

Tanulmányomban a második világháborút követően felállított 25 népbíróság közül a Kecskeméti Népbíróság működését, sajátosságait, ítélezési gyakorlatát mutatom be. Kiemelem a népbírósági dokumentumok kutathatóságának és forrásértékének jellegzetességeit is. Kecskeméten a népügyészség, a népbíróság és a politikai rendőrség szorosan együttműködött a háborús és népellenes bűnösök felkutatásában és felelősségre vonásában. E szervek kecskeméti működéséről megállapíthatjuk, hogy elsődleges céljuk a régi elittel való leszámolás és az állampolgárok megfélemlítése volt, annak érdekében, hogy előkészítsék a „terepet” a kommunista egypártrendszer kiépítéséhez. Az egyes személyek ellen irányuló pereket négy csoportba sorolva tárgyalja a dolgozat, továbbá a népbíróságokra és a róluk szóló szakirodalmakra vonatkozóan fogalmaz meg következtetéseket.

SUMMARIES

MRS MÁRTA KÓFALVINÉ ÓNODI

DISCIPLINARY PETTY OFFENCES IN A PROVINCIAL SECONDARY SCHOOL IN THE 19TH CENTURY

The Ferenc Móra Secondary School of Kiskunfélegyháza celebrated its second centenary of its existence in the 2009/2010 school year. The essay examines the history of the Sub-Secondary School of Félegyháza in the 19th century from a special point of view: it shows the disciplinary petty offences and the following punishment. These criminal cases and faults can sound strange for the readers of the 21st century not to mention the inflicted punishments which might have been a kind of corporal punishment, as well. The essay makes this interesting topic more expressive with source details.

ERZSÉBET APRÓ

ADDITIONAL MATERIAL TO THE HISTORY OF THE TEACHING NUNS NAMED AFTER OUR LADY'S SCHOOLS OF SUBOTICA

Lajos Haynald cardinal archbishop had a convent built for the Teaching Nuns Named after Our Lady in 1873 and established a monastic school for girls in the building of the convent.

The essay shows the educational institutes of Subotica and the number of students. In short it mentions the nuns' duty, the circumstances of their arrival in Subotica and describes the history of the building in detail in which the teaching nuns' schools operated between 1874-1944 (the civil school for girls, the elementary school for girls, the teachers' training college and the institute for internal students and orphan girls).

After World War II church schools were nationalized (between 1946-1949) so the building of the school became a state ownership. At present in the building that was 135 years old in 2009, a school has been operating: an eight-class communal elementary school named after Jovan Jovanović Zmaj.

MRS MÁRTA KÓFALVINÉ ÓNODI

MÁRIA BLANDINA FAZEKAS A SCHOOL FOUNDING NUN

The essay elaborates the life and work of Mária Blandina Fazekas (1897-1981) teaching nun descended from Kiskunfélegyháza. As a headmistress and a teacher of Constantinum Boarding School for Girls she could do a lot to make her home town

prosper to improve the girls' education. She sacrificed not only her time and talent but also her considerable family wealth. Two times she did pioneering work: in 1924 a two-year agricultural secondary school was established in Constantinum as the first in the country with her financial support and in 1938 she established another, a four-year agricultural secondary school which was the first in the country, too. Besides reviewing nun Blandina's career and work the treatise shows the operation, the subject matter of instruction and statistic data of these school types in detail. The town of Kiskunfélegyháza awarded Mária Blandina Fazekas posthumous honorary citizenship in 2010. This fact makes the publication of the essay really timely.

GYÖRGY SÜMEGI

**A MISCARRIED COOPERATION:
KÁROLY KÓS AND KECSKEMÉT
1909**

First of all, Károly Kós started to work in architectural offices after earning his degree of architecture. Later he worked together for a while with his contemporaries, the members of Young Architects (Dezső Zrumezsky, Béla Jánosky). In the autumn of 1909 the Dénes Györgyi-Károly Kós Architectural Office contacted the idea of Colony of Artist of Kecskemét (found out by Béla Iványi Grünwals) and mayor Elek Kada who realized the plan of the Colony. The mayor was helped in the planning period, as well, with a program of the establishing by Károly Kós and his colleague. In the middle of November 1909 they also wanted to be the establishers of the Colony. Elek Kada was also the person who asked the Kós-Györgyi Architectural Office for building a Casino. It can be found out from the attached letters that Kada instructed the designers so he wrote the programme of the building. However, Béla Jánosky was quicker with the plans, therefore, Kós and his colleague missed the possibility of building losing the opportunity of the cooperation with Kecskemét, as well.

PÉTER SÓBER

**BOOK CLUBS IN BÁCS-KISKUN COUNTY
WITH SPECIAL REGARD
TO THE CATHOLIC BOOK CLUB OF SZAKMÁR
1910-1949**

Since the second part of the 19th century, until the development of oppressive system of the communist regime establishing societies was a sign of laxity of the political system and the extension of the democratic possibilities. The Catholic Book Club of Szakmár was established in 1910 in the last decade of the Dual Monarchy's period

and it worked until 1949. The main aim of the society was education. At the beginning its most important program was reading daily and weekly newspapers and delivering lectures, as well, but after getting liquor licence it was rather a pub than a book club. Members spent a long time with card playing and drinking. Of course, the society had good periods when its members were 200 and the inhabitants of the village took part in the parties, as well. But it had bad periods too, first of all in connection with different crisis time like World War I. In those years the society was not able to work. After World War II the society did not have a possibility to continue its operation so it was assimilated to an organisation established by the communist regime.

GÁBOR CSERI

REFORMED ASSOCIATIONS IN KISKUNHALAS IN THE FIRST PART OF THE 20TH CENTURY

In Kiskunhalas a lot of reformed associations, established in the 1920s, operated for a longer or a shorter time and had a significant role in the cultural life of the town. The essay shows the activity of three reformed associations.

The aim of the School Literary and Debating Society of Kiskunhalas's established in 1924 was the promotion of religiousness and patriotism, the education and self-education of a religious and patriotic generation and also the education of the members and of the general public. The association not only organised performances and parties, operated a library, subscribed to some newspapers but ensured skittles and billiard for the civilized entertainment of the members, as well.

The Károly Szász School Literary and Debating Society of Kiskunhalas worked within the frame of the secondary school operated by the Church as a students' voluntary organisation. The members wrote treatises, recited and reviewed them. Between the essays there were translations of literary works, folk-tales, and descriptions of objects, regions, anecdotes but later the members talked about actual political and social problems, as well.

The Female Reformed Union of Kiskunhalas was established in 1923. The society and the Girls' Union did charity work, helped the orphanage and organised religious parties. They supported the poor, organised charity events, yearly Christmas fairs and gave clothes for the poor children. They also arranged concerts a couple of times in the building of the town theatre and took part in distribution of different church publications, psalms, prayer books, calendars and newspapers.

ISTVÁN SÁRLÓS

CULTURAL ACTIVITY OF THE AGRICULTURAL ASSOCIATIONS OF BAJA BETWEEN THE TWO WORLD WARS

In the life of human society besides the importance of intellectual culture material, the role of culture has always been demonstrated in the background. Between the two world wars material culture of Hungary changed a lot. The economical circumstances between the two world wars and the Trianon Peace Treaty significantly retarded the development of the continuously growing Hungarian agriculture. Instead of country-wide initiatives there were only minor local economical associations to support the agriculture. Societies for breeding the new species of animals and growing plants, using technical equipments and procedures were established after 1925 but they flourished only in the 1930s. From these kinds of societies in Bács-Bodrog County, the biggest one was the Town Economical Association of Baja and its two predecessor organisations: Bács-Bodrog County's Association of Rabbit Farmers and Pigeon- and Poultry Breeders and the Association of Baja Town's Vineyardists. Besides the cultural and educational activity of these societies in Baja and in its surroundings they had excellent connections all over the country. In spite of their financial problems and the internal personal conflicts that made these associations' life more difficult, however, their exhibitions and fairs increased on country-wide level.

JÁNOS KEMÉNY

HISTORY OF THE FERENC LISZT CLUB OF BAJA (1926-1949)

The treatise shows versatile, high-quality musical work of the Ferenc Liszt Club of Baja lasting for 24 years in 6 chapters. The association that was established 1 August 1926 had three aims at the beginning: 1) young people's musical education, 2) organisation of high-quality concerts (and making the Hungarian musician's compositions more popular), 3) organizing of the music education.

The great amount of work related to leading the club and organizing events between 1926-1947 was done by Emil Karig, who the leader of the club, and between 1947-1949 by Ilona Recska. As teachers they have undying credits in establishing the music education of Baja not to mention the organisation of the operation of the Club.

The association started publishing a monthly newspaper called Filharmónia on 15 November 1926. Until the end of World War II, the Club organised more than 140 concerts with the participation of world and country famous musicians. Besides the concerts between 1932-1943, literary, ballet, church, carnival performances were also organised by them. Moreover, the musical education was an important part of

their work, as well. Between 1929-1941 the Club operated a college of music and in the frame of that a musical play school for kindergarteners was maintained. At the end of 1926 its string quartet was established and a little bit later its string quintet, too, but by the end of 1930 it had a chamber orchestra, as well.

Until its dissolution in 1949 the club schooled a lot of generations in loving and studying music and they also created a bustling society life and a possibility for the entertainment of a high standard for the citizens of Baja.

ÁGOTA TÁNCZOS-SZABÓ

EVERYTHING THAT IS MUSIC! OUR TOWNS AND THE MUSICAL REGISTER OF 1928

On the initiative of the Ministry of Education a national survey started in Hungary in 1928. The musical questionnaires containing almost 400 questions can be found in the archives of every bigger town of the country. The partly full-particulars or short-spoken answers for the questions show an interesting picture about the musical life and cultural circumstances of the villages, about the connection of the local society and the arts and last but not least about the education supporting activity of the towns. In spite of the gaps, the questionnaires are quite abounding in data and ensure a view of other cultural areas in close connection with the music. They can be a great help not only for regional or education history researchers but are also suitable for making comparative investigations. In the treatise, the questions of the musical registers and the answers given by Baja were published.

JÓZSEF GYENESEI

HISTORY OF THE 1934 SINGING COMPETITION OF CSONKA-BÁCSKA

The singing competition of Csonka-Bácska organized on 4 March 1934 is a great example to prove that how the commitment of people responsible for managing civilization can (almost fully) supply the needed amount of money for cultural affairs. The program's realization and success is owing to Lajos Madarász leader of the Tourist Office of Baja. The competition symbolizes the political efforts of the Horthy-government, as well, by using the civilization as a strategy to help to re-establish the historical Hungary's unity.

ERZSÉBET APRÓ

KODÁLY ANNIVERSARIES IN BÁCS-KISKUN COUNTY

The essay was written in 2007 in the Kodály memorial year for the 125th anniversary of Zoltán Kodály's birth and for the 40th anniversary of his death. In connection with the lot of beautiful programmes the author raised the question how and where these documents of the events could survive for the posterity. She considered the traditional paper based documents, the recently originated electronic documents and the volume of voice, picture and film so she would have liked to know what kind of documents can be found in the Archive of Bács-Kiskun County in the topic of Kodály memorial events and celebrations. In a way like that the research was qualified onto the archival materials of the events' organisers and publications, articles in close connection with the topic were used, as well, which were able to show more about the spots, the dates and the contents of the events. Observations were from those times when Zoltán Kodály lived because it was interesting to show what the great musician's personality and work were like and what he meant for his contemporaries and how they could make it remarkable and ceremonial for everyone. About two moments of Kodály's life can be read in detail in the treatise illustrated with a lot of sources: about the award of his honorary citizenship in 1947 on his 65th birthday and about the great celebrations for his 75th birthday all over the county.

BENCE SZABÓ

EDUCATION, POLITICS AND EDUCATIONAL POLICY *CADRE POLICY QUESTIONS IN PUBLIC EDUCATION OF BÁCS-KISKUN COUNTY TURNING OF THE 1950S*

In the centre of the essay there is the educational policy of the year of change, the personal matters and the aims and practice of cadre policy during the period after the turn. The research was made on the basis of documents between 1950-1951 because the original aim of the essay was not an intensive research, history of office or a follow-up of some officials' life-path but the presentation of the typicality of the party-state cadre policy and also the presentation of the local processes, tendencies, conflicts and anomalies in the mirror of the county sources. The documents of the era can truly reflect the situation of the Hungarian society during Rákosi dictatorship. The documents are also able to be a basis of regional history researches and able to show personal relationships, deformations of friendly and domestic connections, the sudden fits of public's passionate emotion and last but not least they can be sources of sociological and cultural history researches concerning social reorganizations.

ZÉNÓ MAJOR

PEOPLE'S EDUCATION IN BAJA DURING THE RÁKOSI ERA

After World War II the country politics gave great publicity to the initiative coming from below of education inconsistent with the former national Christian order supported by the state. The relative freedom came to an end in 1948. The aim of Hungarian Workers' Party was not freedom but absoluteness. The former competition became a state function. Civil rivalry was mop up, the struggle was decided. People's education got a high priority in the educational policy of the era and became a mean of the political publicity. Its duty was to support the party line. The essay shows people's education in Baja during the Rákosi era.

ERZSÉBET APRÓ

EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE ARCHIVE OF BÁCS-KISKUN COUNTY

On the basis of the effective Archival Act except for their elementary duties archives have to manage educational work and have to familiarize their activities by publishing books, essays and articles, as well. Publishing the result of the scientific work in the archives and supporting the public educational the Archival Act of 1969 but this activity of our institute ordained activity has deeper roots in the past.

In 1950 county archive organised a lot of exhibitions either independently or together with another institute first of all for the anniversary of a significant historical event. Later the archive worked together with other educational institutes and with the press to widen its educational activity. The first annual of the archive has been published yearly since the middle of the 1970s and another ones since the 1990s followed this serial. The conferences organised since 1998, the colleagues' extra-archival work and the website of the archive are competent to present the valuable documents of the archive and publish the scientific archival work.

The essay describes the educational activity of the archive in detail until 2006. Charts, bibliography and other attachments make the treatise more interesting.

RÓBERT RIGÓ**CASES AND CONCLUSIONS
ABOUT PEOPLE'S COURT OF KECSKEMÉT**

The essay presents the operation, specific features and the administration of justice of the People's Court of Kecskemét which was one of the 25 people's court established after World War II. The documents of people's court's value as a source got an important part in the thesis. People's court, people's prosecution and political police cooperated closely in researching impeaching war and antidemocratic criminals in Kecskemét. It can be stated that the primary objective of operating these organisations was to get even the old elite of the society and to frighten the citizens on behalf of creating the conditions to organise the one-party system. The essay divides the lawsuits against people into four groups. It contains also consequences concerning people's courts and technical literature.

TARTALOM

Előszó.....	5
KÓFALVINÉ ÓNODI MÁRTA FEGYELMI KIHÁGÁSOK EGY XIX. SZÁZADI VIDÉKI GIMNÁZIUMBAN.....	7
APRÓ ERZSÉBET ADALÉK A MIASSZONYUNKRÓL NEVEZETT KALOCSAI ISKOLANŐVÉREK SZABADKAI ISKOLÁINAK TÖRTÉNETÉHEZ	17
KÓFALVINÉ ÓNODI MÁRTA FAZEKAS MÁRIA BLANDINA, EGY ISKOLATEREMTŐ ISKOLANŐVÉR.....	31
SÜMEGI GYÖRGY EGY MEGHIÚSULT EGYÜTTMŰKÖDÉS: KÓS KÁROLY ÉS KECSKEMÉT (1909).....	73
SÓBER PÉTER OLVASÓKÖRÖK BÁCS-KISKUN MEGYÉBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZAKMÁRI KATOLIKUS OLVASÓKÖRRE (1910–1949)	88
CSERI GÁBOR REFORMÁTUS EGYESÜLETEK KISKUNHALASON A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN	101
SARLÓS ISTVÁN MEZŐGAZDASÁGI EGYESÜLETEKKULTURÁLIS TEVÉKENYSÉGE BAJÁN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT	119
KEMÉNY JÁNOS A BAJAI LISZT FERENC KÖR TÖRTÉNETE (1926–1949)	132
TÁNCZOS-SZABÓ ÁGOTA MINDEN, AMI ZENE! VÁROSAINK ÉS AZ 1928-AS ORSZÁGOS ZENEI KATASZTER (FORRÁSISMERTETÉS ÉS FORRÁSKÖZLÉS)	221
GYENESEI JÓZSEF AZ 1934-ES CSONKA-BÁCSKA DALOSVERSENY TÖRTÉNETE	264

APRÓ ERZSÉBET KODÁLY-ÉVFORDULÓK BÁCS-KISKUN MEGYÉBEN.....	279
SZABÓ BENCE OKTATÁS- (ÉS) POLITIKA. KÁDERPOLITIKAI KÉRDÉSEK BÁCS-KISKUN MEGYE KÖZOKTATÁSÁNAK TERÜLETÉN (Az 1950-es évtized fordulója)	290
MAJOR ZÉNÓ NÉPMŰVELÉS A RÁKOSI-KORSZAKBAN BAJÁN	320
APRÓ ERZSÉBET A BÁCS-KISKUN MEGYEI LEVÉLTÁR KÖZMŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉGE.....	327
RIGÓ RÓBERT ÜGYEK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK A KECSKEMÉTI NÉPBÍRÓSÁGRÓL	360
ÖSSZEFOGLALÓK.....	409
SUMMARIES	419

Nyomdai munkák:
ADRIA-PRINT
Nyomdaipari Szolgáltató és Kereskedelmi Kft.
6000 Kecskemét, Külső-Szegedi út 136.
Készült 300 példányban.

